VILISZ LÁCISZ

ZÚG A VIHAR

Második kötet

ÚJ MAGYAR KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST 1952

Az oroszнyelvű kiadás címe

БУРЯ

Az 1950-ben megjelent
szovjet kiadásból fordította

GÖRÖG IMRE

Első könyv

ELSŐ FEJEZET

1

Csöndesen szemergett az eső, de az esőködön áttört, egyre erősödve, a kelő nap ragyogása. Itt is, ott is, szivárvány csillogott a bokrok nedves zöldjén.

Valahol jobbra, fönn a magasban, repülőgépek zúgtak. Zakis zsellér lánya, Austra, megállt a kanyarodón és feszülten figyelt, de mikor hallotta, hogy a zúgás távolodik, megnyugodott és tovább ment. Az országút itt erdőn vitt át. Az utolsó három kilométeren még csak egy tanyát se látott, egyetlen járókelővel, kocsival sem találkozott.

A visszavonuló hadsereg és a menekülők áradata a pszkovi műúton hömpölygött, de ez az út északnak vitt és autók amúgy sem igen jártak rajta.

Az éjtszakát egy szénapadláson töltötte Austra, más menekülőkkel együtt. Reggel aztán tanakodtak, hogy mitévők legyenek. Többen azt ajánlották, hogy várják meg az első teherautót, az talán elviszi őket a kerületi székhelyre. Egyiknek rokonai laktak a közelben, az hát egymaga útnak indult. De sokan nem mertek nekivágni az útnak, mert nyugtalanító hírek jártak, hogy banditák tanyáznak a közeli erdőkben. Ezek aztán nem tudták, mit csináljanak.

Austra nem várta be a vitatkozás végét. Sietve begombolta szürke kabátkáját, vállára vetette vízhatlan hátizsákját és útnak eredt.

Bőrét máris sötétbarnára égette a nap, kerek, gödröcskés arca majdnem egyszínű volt gesztenyebarna hajával. Erő, ügyesség és gyorsaság érzett minden mozdulatán, nyilván az életmódja fejlesztette ki benne gyerekkora óta. Tizenöt-tizenhat órát gyalogolni egyhuzamban, vállán a nehéz zsákkal — meg se kottyant neki. Hiszen nem is olyan régen még fát vágott az erdőn apjával, bátyjával, vagy a kaszálásban segített nekik. Pedig a keményre tömött zsák bizony húzta a vállát és szíve is sajgott a szülei, testvérei miatt, akiktől nem búcsúzhatott már el, mielőtt eljött. Augustról is csak annyit tudott, hogy a háború harmadik vagy negyedik napján egész tisztiiskolájával együtt Liepaja hős védőinek segítségére sietett. Mi történt vele azóta? Hol, mikor láthatja viszont? Vagy el kell veszíteniük egymást az események viharzó forgatagában? Gondolatai elragadták, meg is feledkezett arról, hogy egyedül járja az erdőt, ezer veszedelem fenyegeti minden bokor, minden útkanyar mögött és a szembejövők gyanakvó tekintetében. Még mindig az elhagyott Riga lánggal égő háztetőit látta, fülében még ott zúgott a gránátok robbanása és a haldoklók nyögése.

Az eső elcsendesedett, a bozótban madárkák százai zsibongtak és boldogan köszöntötték az új reggelt.

Az út hirtelen jobbra fordult. Százados vén fenyők mellett haladt, majd leereszkedett egy völgykatlan nyírrel, fenyőcserjével benőtt, menedékes partján. Lenn, a mélyedés alján, embereket látott — vagy húsz főnyi csoport lehetett. Nem tudhatta, pihenni gyűltek-e oda, vagy őriznek valamit? Többen az útmenti árok partján ültek, mások elnyúltak hanyatt a fűben, kettő-három meg állva őrködött, figyelte a környéket. Mindnek volt fegyvere — kinek puskája, kinek géppisztolya, kézigránátja, vagy egyszerű pisztolya. Austra már messziről látta, hogy nők is vannak közöttük.

„Banditák, vagy a mieink?" — kérdezte magában és máris elöntötte a forróság.

Vagy negyven lépésnyire volt még tőlük, de a találkozás elől már nem térhetett ki — észrevették. Látta, hogy többen is nézik, figyelik, hogy fog viselkedni. Minden sietség nélkül közelédett hozzájuk, de szeme nyugtalanul fürkészett, keresve a jelt, amelyből megállapíthatja, hogy barát-e, vagy ellenség? No, végre!... Az a három ott a munkásgárdisták sötétkék egyenruháját viselik! Jóbarátok! És Austra szíve mindjárt nyugodtabban vert.

Mikor közelebb ért, egy arc vonta magára figyelmét. Mintha látta volna már valahol. Nagyon ismerős... Magas, fiatal férfi volt, gyűrött, elnyűtt civilruhában, félkarja felkötve. Érezte Austra fürkésző tekintetét, feléje fordult és megnézte. De nyilván nem ismerte meg, mert a feszült érdeklődés, alighogy felcsillant szemében, rögtön ki is húnyt.

Igen, ezt az embert már látta valahol... Éppen ilyen júliusi reggel, szivárványos harmatcseppek a fűben... A folyó partján fiatal pár. Ella Liepiny esküvője előtt volt. És most már könnyű kitalálni azt is, hogy kicsoda. Austra végkép megnyugodott. Megállt, halkan köszönt és megint a felkötöttkarú fiatalemberre nézett.

— Nem Spare elvtárs... a Liepinyék veje?...

Peter Spare hirtelen odafordult és csodálkozva bámult rá.

— De igen. Honnan ismer?

A lány elmosolyodott és kimutatta erős, fehér fogsorát, amelynek fehérségét a napbarnította arc még jobban kiemelte.

— Ismeri apámat is — mondta. — Zakis zsellér lánya vagyok. Mi éppen ott kaptunk földet, Liepinyék mellett.

Peter odament hozzá és megszorította a kezét.

— Járt otthon, mielőtt eljött? Nem tudja, mi hír Liepinyékről? A feleségem most egy hete utazott haza, de én már nem mehettem utána.

— Sajnos, nekem se sikerült hazajutni. Elsejére virradó éjjel indultam Rigából. Előbb teherautón jöttem, de aztán elakadtunk, azóta gyalogolok. Nem nagy baj. Legfőljebb jár egy kicsit az ember.

— Az nem volna baj. Persze, hogy nem... — Peter elgondolkozott. — Csak az a szomorú, hogy semmit se tudunk az otthoniakról. És még ennél is rosszabb, hogy ők sem tudnak semmit rólunk.

— Bizony — mondta rá csöndesen Austra. — Nehéz ilyen időkben...

Hallgattak mind a ketten. Peter egész nagyságában kiegyenesedett és szórakozottan elnézett a lány mellett, déli irányba, mintha várna onnan valakit. Egy fiatal nő, aki eddig távolabb állt, odalépett hozzá. Peter elmosolyodott, fejével Austrára mutatott:

— Nézd csak, ismerősre akadtam. Elláék szomszédja. Neki se sikerült már hazajutni, nem tud semmit az övéiről. Beszélj vele, Aija és gondoljunk ki valamit. Nem jöhetne velünk?

— Hát most már aligha van más útja — vágta rá gondolkodás nélkül Aija és a lányhoz fordult: — „Evakuál", mi?

— Körülbelül...

— Hallatlan vakmerőség! Egyedül nekivágni ennek az erdőnek! El se tudja képzelni, micsoda tánc volt itt tegnap éjjel. A banditák megtámadtak egy elmaradt teherautót, amelyiken a mi aktivistáink voltak. Még jó, hogy idejében érkeztünk. Hatot ott nyomban elintéztünk közülük, de a többi megfutamodott, bizonyosan itt bújkálnak valahol az erdő sűrűjében. Dehogy eresztjük el egyedül! Olyan nincs. Fegyverrel tud bánni?

— Hogyne tudnék. Elvégeztem a szabadságharcosok lövésztanfolyamát. Bátyám is tisztiiskolában tanul.

— Hát csak maradjon velünk.

— Örömmel... És a többiek? Azt hiszi, beleegyeznek?

Peter félrevonta Silenieket. Aija addig a lánnyal beszélgetett, de nyilván öt perc is elég volt ahhoz, hogy ízig-vérig kiismerje.

Mikor Sileniek és Zsubur szavára a munkásgárdisták pihenő csapata felkerekedett és elindult észak felé, velük tartott a vidzemei szegényparaszt lánya, Austra Zakis is, aki arról álmodozott, hogy ősszel diák lesz az egyetemen. Mindegyiküknek megvolt a maga terve, persze, hogy megvolt. De egészen mást hozott helyette a háború vad viharszele.

A mind magasabbra emelkedő júliusi nap megszárította az esőtől harmatos leveleket. Az út már porzott lábuk alatt. A sötét, sűrű erdőben ünnepélyes komorsággal visszhangzott minden szavuk.

2

A kerületi székhely utcácskái felett vakítóan ragyogott a nyári nap. A szerény kis város sose látott még olyan eleven sürgést-forgást, mint ezekben a napokban. Az üzletek állandóan nyitva voltak és így a menekültek, akik egyenest munkahelyükről jöttek el, legalább egy pár harisnyát vagy egy inget vásárolhattak. Valka lakói nyugtalan kíváncsisággal, csodálkozva nézték az utcán vo-

nuló munkásgárdistákat, jelenlétük új ütemet adott a városka életének, velük együtt a háború dübörgése is ideért. Nekik meg, akik elvesztették fejük felől a fedelet, furcsa volt, hogy ezek itt mindennapi életüket élik tovább, hétköznapi dolgaikat végzik és nem érzik, mennyire idejét múlta már a tegnapnak minden gondja.

A hadihelyzetről Valka lakóit csak a menekültek tájékoztatták, ez pedig elég gyenge módja volt a tájékozódásnak. A legellentétesebb, sőt a legképtelenebb hírek keringtek. Egyik azt mondta, Daugavpils és Krustpils előtt folynak a harcok, a másik — hogy már Abrenén is túl járnak a német tankoszlopok és Pszkov felé törnek előre. A hírek nyilván nem tudták nyomon követni az események szédületes gyorsaságát. És az emberek, akiket valahol az erdő mélyén, vagy elhagyott kis tanyájukon ért a kósza hír, kénytelenek voltak beérni a találgatással és izgatottan vitatták a maguk feltevéseit.

Minden hamarosan tisztázódott. A köztársaság kormánya Valkába tette át székhelyét és állandó összeköttetést tartott fenn a frontparancsnoksággal. Igaz, hogy a náci hadsereg döntő csapását Daugavpilstől északkeletre, Pszkovra irányította és így körül akarta zárni a Vörös Hadsereg lett területen álló csapatait, de még ennél is igazabb, hogy a „villámháború" sikerére számító hitleri hordákat minden védelemre alkalmas terepszakaszon véres, áldozatos harcokra kényszerítették. Daugavpils is jó néhányszor cserélt gazdát. A Velika-folyó mentén hatalmas védővonal épült ki és a Pszkovba, Ostovba vezető utakon lépten-nyomon friss erők, a Vörös Hadsereg új meg új csapatai nyomultak ellenük. Az is kétségtelen, hogy ezekben a napokban minden egyes nyugati vagy délnyugati irányban haladó löveg, minden csapat igen nagy erkölcsi hatással volt a menekültekre és sehogy se illett azoknak a bizonyos rövidlátó nyárspolgároknak elképzelésébe, akik már valósággal a világ végét várták.

A harcosok komor, kemény arckifejezése, a tüzérség és gyalogság kimért, higgadt előnyomulása mind azt bizonyította, hogy a fasiszta vaslavina nem gördül akadálytalanul, a harcnak még egyáltalán nincs vége, sőt, csak most kezdődik igazán. Minden nap indítottak egy szerelvényt Valkából az odaszállingózó menekülőkkel. Ez is mutatta, hogy Pszkovba még szabad az út. Riga felé napjában több teherautó indult, hogy összeszedje azokat, akik elfáradtak és lemaradtak az úton. Az így összeszedett menekülőket aztán Valkában ellátták élelemmel, az asszonyokat, gyereke-

ket, öregeket vonatra ültették és a hátországba szállították, de a férfiak nagy része ott maradt, harcolni akart az ellenséggel.

A kerületi katonai parancsnokság épülete előtt, a téren meg az odatorkolló utcákon, egész nap tolongott a nép. Itt helyezkedtek el a kormányhatóságok. Éjjel-nappal szólt a telefon, állandóan kapcsolatban voltak a meg nem szállt területek járási és kerületi székhelyeivel. Innen kapták a járási pártbizottságok és végrehajtó bizottságok az utasításokat az ellenállás megszervezésére, az emberek és az anyagi javak evakuálására. Sokszor megtörtént, hogy egy város vagy helység egyik végén már hallották a német tankok dübörgését, de a másik végén még tovább folyt a telefonmegbeszélés, tovább folyt egészen addig, amíg a közeledő harcok zaja el nem nyomta.

Sileniek és Zsubur éppen abban az órában ért osztagával Valkába, amikor a Szovjetföld térségei felett elhangzottak Sztálin halhatatlan szavai. Az elcsigázott emberek megálltak az utcán, letörölgették arcukról a verítéket és minden szem a rádió hangszórója felé fordult.

„Elvtársak! Polgárok! Testvérek! Hadseregünk és Hajóhadunk Katonái! Hozzátok fordulok, barátaim!"

Lélekzetüket visszafojtva álltak az emberek a járdán. Mindenki úgy érezte, hogy Sztálin ebben a pillanatban külön őhozzá szól, szemét is külön őrá szegezi a szeretett vezér. És a közelségnek ez az érzése csak fokozódott minden következő szóval:

„Hazánkat komoly veszély fenyegeti."

A kérlelhetetlenül őszinte szavak nem rémületet, nem csüggedést keltettek a szívekben, hanem mélységes komolyságot, férfias felelősségérzetet. Megértették, hogy a történelem súlyos terhet rótt a nép vállára és ezt a terhet el kell bírni, akármi áron, bírni, amíg célhoz nem érnek. A cél pedig csak a győzelem lehet.

„Mi szükséges ahhoz, hogy elhárítsuk a hazánk felett tornyosuló veszélyt és milyen intézkedéseket kell tennünk, hogy szétzúzzuk az ellenséget?"

A kétszázmilliós tömeggel, amely e szavakat hallgatta, egyesült a sokszázmilliónyi elnyomott a világ minden részén. Ha láthatatlanul, ha mérhetetlen messzeségből is, de velük volt, velük hallgatta Sztálin szavát az egész leigázott emberiség. Teljesül-e a reménysége, hogy lesz még szabadság, lesz még emberhez méltó

élet a világon — az orosz föld beláthatatlan térségein dúló harc sikerétől függött.

„Mindenekelőtt az szükséges, hogy embereink, a szovjet emberek, megértsék az országukat fenyegető veszély egész nagyságát és szakítsanak azzal a lelkinyugalommal, gondtalansággal, a békés építés hangulatával, amely teljesen érthető volt a háború előtti időkben, de végzetes ma, mikor a háború gyökeresen megváltoztatta a helyzetet. Az ellenség kegyetlen és kérlelhetetlen. Célja — verejtékünkkel öntözött földjeink elrablása, munkánkkal szerzett gabonánk és kőolajunk megkaparintása. Célja a földesurak hatalmának visszaállítása, a cárizmus visszaállítása, az oroszok, ukránok, bjeloruszok, litvánok, lettek, észtek, üzbégek, tatárok, moldovánok, grúzok, örmények, azerbajdzsániak és a Szovjetunióban élő többi szabad nép nemzeti kultúrájának, nemzeti önállóságának megsemmisítése, a népek elnémetesítése és a német hercegek és bárók rabszolgáivá süllyesztése. Tehát a Szovjetállam életéről és haláláról, a Szovjetunió népeinek életéről és haláláról van szó, arról, hogy szabadok maradjanak-e a Szovjetunió népei, vagy pedig rabszolgaságba süllyedjenek."

Elsötétült szemmel, keményen összeszorított szájjal figyeltek az emberek. Sztálin szavaiból mindegyikük megértette a maga közvetlen feladatát — a mait csakúgy, mint a holnapit. És aki már tegnap helyesen tudta, amit tudnia kellett — annak kiegyenesedett a dereka és büszkén csillogott a szeme.

„A Vörös Hadsereg egységeinek kényszerű visszavonulása esetén el kell szállítani az egész vasúti gördülő állományt, egyetlen mozdonyt, egyetlen vasúti kocsit, egyetlen kilogramm gabonát, egyetlen liter benzint sem szabad ott hagyni az ellenségnek. A kolhozparasztoknak el kell hajtaniuk az egész állatállományt, a gabonát megőrzés és a hátországi körzetekbe való szállítás céljából az állami szerveknek kell átadniuk. Minden el nem szállítható értékes holmit, a többi közt a színes fémeket, gabonát és benzint is — feltétlenül meg kell semmisíteni.

Az ellenség által megszállott körzetekben lovas és gyalogos partizánosztagokat kell alakítani, diverziós csoportokat kell létesíteni az ellenséges hadsereg egységei elleni harcra, a partizánháború felszítására az ellenség által megszállt terület minden zugában, a hidak és utak felrobbantására, a telefon- és távíróvezetékek megrongálására, az erdők, raktárak és szállítmányok felgyujtására. Az elfoglalt körzetekben elviselhetetlen viszonyokat kell teremteni az

ellenség és szekértolói számára, lépten-nyomon üldözni és irtani kell őket, meg kell hiúsítani minden intézkedésüket."

Amikor elhangzottak az utolsó szavak: „Előre a győzelemért!" — néhány másodpercig még néma csend volt. Minden fejben ezer gondolat, ezer kép kavargott. De ez az ezernyi gondolat és kép, ha szemével láthatja valaki, egyetlen összefüggő egészet mutatott volna: a rendületlen hitet. „Hiszek a győzelmünkben és győzni akarok!" — ez élt minden szívben, ezt mondta magában minden ember külön-külön és együtt az egész nép.

De külsőleg mindez sokkal egyszerűbben, hétköznapibb módon nyilvánult meg.

Juris Rubenis előrelépett, lába alatt csikorgott a homok. Nem fordult senkihez külön, csak úgy mondta:

— Világos. Így most már minden világos. Tudjuk, mi a dolgunk.

— Igen, minden világos — bólintott Sileniek.

Most már bátran mozogtak, bátran beszéltek.

Körülfogták Zsuburt.

— Századparancsnok elvtárs, ideje, hogy harcfeladatot kapjunk végre. Berozsdásodik a puskánk, ha még sokáig tétlenkedünk.

Három fiatal munkásgárdista bement a parancsnokságra. Néhány évvel azelőtt a spanyol köztársasági hadseregben harcoltak és az volt a feladatuk, hogy gyujtópalackokkal semmisítsék meg az ellenséges harckocsikat.

Austra Zakis nyugtalanul nézte a mozgolódást.

— August, édes bátyám, mért vagy olyan messze... — sóhajtott magában. — Te elintéznéd, hogy velük maradhassak egyszersmindenkorra, nem kérdeznéd, mit keresek itt. — Szörnyű volt neki már a puszta gondolat is, hogy a többi asszonnyal együtt a veszélytelen hátországba szállíthatják.

Most kijött valaki a parancsnokságról és megállt a lépcsőn. Szeme végigfutott a tömegen és mikor Silenieket meglátta, lesietett hozzá.

— Az elvtársat értekezletre kérik.

Sileniek bement.

— Sofőr gépkocsi nélkül olyan, mint matróz hajó nélkül — panaszkodott Austrának Evald Kapeika.

Míg Sileniekre vártak, leültek a fűbe a parancsnokság kertjében. Kapeika egész idő alatt a kaput figyelte, ahol az osztag néhány tagja sétált fel s alá. Tehát Sileniek még nem jött le. Evald sapkáját maga mellé dobta a fűbe, sűrű, szőke haja a szemébe hullott. Egy fűszálat rágcsált és mélyen elgondolkodott valamiről. Napbarnította arcán konok eltökéltség látszott. Ruhája csupa olajfolt, ő maga is benzinszagot árasztott, pedig három nap is eltelt már azóta, hogy utoljára ült a volán mellett.

— Mit ér így az ember, azt mondja meg? — kérdezte inkább magamagától, mint a lánytól. — Sileniek elvtárs nem tudja, mit csináljon velem. Mióta az a „junkers" tönkretette a kocsimat, amolyan ötödik kerék vagyok itt, érzem. Inkább mindjárt felülnék egy teherkocsira vagy autóbuszra, dehát — akkor el kellene hagynom Sileniek elvtársat. Azt meg nem tehetem! Álló esztendeje együtt vagyunk. Hej, de sok kilométert befutottunk! És éppen most hagyjam cserben, ilyen nehéz időkben?... Ördög vigye, hát nem itt zörögnek megint!

Öklével fenyegette az eget. A német repülők jó magasan szálltak a város felett, nem lehetett megállapítani, felderítők-e vagy bombavetők.

— Dögkeselyűk!... Az is ilyen volt, amelyik az én kocsimat tönkretette. Micsoda autó volt! Kár, hogy nem látta. A motorja — akár az óra. Kényelmes, akkurátus kocsi volt és kevés benzint fogyasztott. Mikor szerzek megint olyat?

— Majd csak sikerül. — Austra önkénytelenül elnevette magát, ahogy a sofőr dühös és egyben szerencsétlen ábrázatára nézett.

Az újra megfenyegette az eget, majd felkapta sapkáját, haragosan összegyűrte és megint csak földhöz vágta.

— Masina nélkül nekem nem élet az élet. Apám is tudta, azért akart mérnököt csinálni belőlem. Két évig segített, de tovább nem győzte a zsebe. Így aztán félbemaradt a tanulásom. Jó lenne, ha a harckocsizókhoz osztanának be, hogy szétlapíthatnám a fasiszta banditákat. Vagy légvédelmi ágyúval szedegetném le őket egyenként a magasból. A géppisztoly ellen sincs kifogásom. De közönséges puskával lődözni semmi kedvem.

— Látja, én azzal is beérném — mondta irigykedve a lány. — Nekem jó lenne a puska is. Lövésztanfolyamot végeztem és háromszor is beletaláltam a tízes körbe. Mit gondol, egy hitleristát nehezebb eltalálni?

— Attól függ, milyen a helyzet — felelte udvariasan Kapeika. — A háborúban, persze, valamivel nehezebb, mint a lőtéren.

— Maga bizonyosan azt hiszi, megijednék. — Austra kihívóan nézett rá. — Nyugodt lehet. Az én kezem nem remeg, mikor elhúzom a billentyűt!

— Mit vitatkozunk? Nem érdemes! — igyekezett kitérni a sofőr.

Hirtelen felnézett és talpraugrott. Austra is megpillantotta Silenieket. Éppen akkor jött le az udvarra és valakit keresett. Feléjük fordult. Austra sietve felállt és várakozóan figyelte a parancsnokot. Egyikük sem tudta leplezni lázas kíváncsiságát, türelmetlenségét, olyan arccal álltak ott, hogy Sileniek akaratlanul is elnevette magát.

— No, mi az? Nehéz a várakozás? Sebaj. Most már nem kell soká várni. Nekikezdünk amúgy igazában.

— Akkor jó! — örvendezett a sofőr. — Én akár most mindjárt.

— Úgy is lesz, Evald. — Nyájasan, de figyelmesen nézte a szőke fiút. — Ha jól emlékszem, vidzemei vagy, valahonnan az északkeleti vidékről.

— Igen, Sileniek elvtárs. Aluksnében születtem.

— Jól ismered azt a vidéket, ott északkeleten, az utakat, mocsarakat, erdőket, mindent?... No, meg az embereket is, mi?

— Már hogyne ismerném, mikor ott nőttem fel!

— Van ismerősöd itt a gárdistáink vagy az evakuáltak között? Nemcsak ismerős, hanem olyan, aki igazi, hétpróbás jóbarátod, akiben minden körülmények között megbízhatol?

— Sokat aligha találok így hamarjában. De egy-kettő, remélem, akad.

— Helyes. Keress ki egy-két ilyen embert s aztán gyertek hozzám.

— És megmondhatná azt is, hogy... — kezdte Kapeika, de elharapta a szót. — Nem. Úgyis megmondja majd.

— Meg. Majd aztán, ha visszajöttél az embereiddel.

— Szóval... máris mehetek?

— Igen. Menj máris, Evald!

Mikor a fiú elment, halkan, szerényen megszólalt Austra:

— Sileniek elvtárs... látom, kiosztja a feladatokat... Nekem nem akad valami?

— Magának? — Sileniek elgondolkozva vizsgálta a lányt és nem felelt mindjárt. De aztán elmosolyodott. — Hát hogynel Magának is jut feladat. Aijával beszélje meg, a lányokról ő intézkedik nálunk. Megalakítjuk a zászlóaljakat és az ilyen nagyüzemben minden kézre szükség lehet. Ez a helyzet. — Biztatóan intett felé és kiment a kapu előtt várakozó gárdistákhoz.

Zsubur is ott volt, meg Juris Rubenis, Aija és az öreg Mauriny, aki a famegmunkáló gyárban dolgozott. Felfedezte közöttük Peter Sparét is — szokása szerint gondolkodó arccal állt most is. Austra beszélni akart vele és átfurakodott a csoporton.

— Spare elvtárs, magára számíthatok, igaz? Ugye, segít nekem?

Peter megütközéssel nézett rá.

— Hogy segítek-e? Mért, mi baj?

— Hát... attól félek, a hátországba találnak küldeni a gyerekekkel, öregekkel. Pedig én harcolni szeretnék. És mért ne lehetne, azt mondja meg? Mért ne harcolhassak én is a férfiakkal? Fogadok, hogy jobban bánok a fegyverrel, mint sok munkásgárdista.

— Ki mondta, hogy hátra akarják küldeni?

— Még eddig nem mondták, az igaz. De hátha kimaradok? Most majd megalakítják a zászlóaljakat és hátha nekem nem lesz helyem. Nagyon kérem, szóljon egy szót értem. Kérve kérem!

Olyan pańaszos arccal és olyan könyörgő hangon mondta ezt a „kérve kérem"-et, hogy Peter akaratlanul is elmosolyodott. Ép kezével megveregette a vállát és vigasztalta.

— Megpróbáljuk. Egyesült erővel kiokoskodunk valamit. Beszélek Zsuburral.

— De Sileniek elvtárs azt mondta, hogy a lányokról Aija intézkedik.

— Annál jobb. Nem érek egy lyukas garast, ha a tulajdon édes húgomat se tudom meggyőzni. Ilyen remek kis húgocskát!

— Nagyon, de nagyon köszönöm.

— Egyelőre még nincs mit. Majd ha csináltam valamit.

— Dehogy nincs mit! Most már nyugodt vagyok, mert tudom, hogy segíteni akar. És nem bánja meg soha, de soha, annyit mondhatok!

Nemcsak a Zakis-lány nyugtalankodott azon a napon. Minden lány arcán izgatottság látszott, mind éppenígy érzett. Máris tudta

az egész város, hogy harcosztagokat alakítanak. A csapattörzseket szinte megrohanták az önkéntes jelentkezők. Öszöreg ember és suhanc is akadt közöttük szép számmal. Jöttek a szovjet és a Párt aktivistái, a Komszomol és a milícia tagjai, városi polgárok és parasztok. A csak imént kinevezett törzsparancsnokok — nagyrészt még civilben — mindjárt századokba és szakaszokba osztották be azokat, akiket besoroztak.

Zsubur külön századot alakított rigaiakból, sok komszomolista is volt köztük. Az iskolaépületet utalták ki nekik s bizony elég tarka képet mutatott az új század, amikor estefelé az iskola udvarán szétszéledt. Egyik kalapban, másik sapkában vagy hajadonfőtt. Ki mezítláb, ki cipőben. Néhányan, akik már nem értek rá, hogy holmijukat elhozzák magukkal, restelkedve felhajtották a kabátjuk gallérját, hogy agyongyűrt, agyonviselt ingüket eltakarják. Juris Rubenis máris tárgyalt egy magasabb reguláris egység ellátó tisztjével és remélte, hogy már másnap reggelre a Vörös Hadsereg egyenruhájába öltöztetheti századát. Csak az asszonyok miatt főtt a feje. Akárhogy „megrostálta" is őket a sorozóbizottság, Aijának mégis sikerült vagy egy tucatot behozni a komszomolkái közül. Ezeknek honnan szerezzen ruhát, cipőt? A vöröskatonák csizmája nagy a lábukra, meg a nadrág is aligha illik rájuk. Ugyancsak idomtalanok lesznek a katonaruhában.

Austra sok ismerős arcot látott a Zsubur századában. Peter Sparét kinevezték politikai vezetőnek, Sileniek pedig zászlóaljkomisszár lett. Csak Kapeikát nem látták sehol. A parancsnokság irodájában ült, két bajtársával, akik éppenolyan jókiállású gyerekek voltak, mint ő maga, a Központi Bizottság titkárával tárgyaltak. Az egyszerű íróasztalokkal, székekkel bútorozott, tágas szobában tanyázott most a Lett Köztársaság legfőbb vezérkara. A telefon éjjel-nappal csengett, éjjel-nappal jöttek-mentek az emberek. Itt is, mint Rigában, a háború első percétől fogva, minden felelős vezető rögtön átvette a neki kijelölt és abban a pillanatban legfontosabb munkaterület irányítását. Egyik az értékek biztos helyre szállítását szervezte meg, másik a járási és kerületi szervekkel tartotta fenn az összeköttetést, vagy elrendelte a hidak, erőművek, ipari központok felrobbantását az ellenségtől fenyegetett területeken. Harmadik a sajtópropagandát irányította, negyedik a katonai alakulatok, ötödik a partizánmozgalom szervezését. Éppen ez az utóbbi volt, aki most Kapeikával és barátaival olyan komoly beszélgetésbe merült. Kívülük senki sem volt a szobában.

— Hallotta Sztálin elvtárs beszédét? — kérdezte a titkár.

Fiatal ember volt, arca sovány, bozontos, szőke haja sűrűn borította a fejét. Halkan, kimérten beszélt és közben figyelte az emberét. Evald érezte is, hogy a veséjébe lát. „Ez előtt hiába is próbálnál alakoskodni" — gondolta magában.

— Hallottam, elejétől végig.

— Akkor hát tudja, mit kell tennünk az ellenségtől megszállt területeken.

— Tudom.

— Vállalkozik rá, hogy az ellenség háta mögé hatol és megszervezi a harcot a fasiszta rablók ellen? Kemény és veszedelmes harc lesz — ezt jó, ha előre tudja.

— Szép feladat — intett Kapeikának elismerően a társa, egy feketebajszos, zömök legény. — Ilyen időkben szovjet embert nem is érhet nagyobb megtiszteltetés. Én benne vagyok.

— Én is! Én is! De mennyire! — mondták egyszerre ketten, Evald Kapeika, meg a harmadik, egy pirospozsgás fiatalember, a milícia tagja.

A titkár bólintott.

— Helyes. Akkor ez lesz a feladatuk.

Sorra kezet szorított mindhármukkal, aztán a falon függő térképhez vezette őket és egy bizonyos pontra mutatott. Fontos vasúti csomópont volt.

— Ez lesz a működési területük központja, elvtársak. Embert nem adhatunk, úgy kell majd ott helyben megtalálni az alkalmasakat. Biztassák harcra a népet és a kis csoportokból neveljenek komoly harcierőt. Ha mindenütt, minden helyzetben megtalálják a megfelelő hangot, ha tetteikből megérti a nép, hogy az ő érdekeit védik, hogy bizalmára érdemesek — sose lesznek magukra hagyatva. Mindig a néppel — sohasem ellene — ez a mi harcunk alaptörvénye. Úgy kell viselkedniök, hogy az elnyomottak és üldözöttek maguktól várják a segítséget, a megmentésüket! Az ellenség mindent el fog követni, hogy megfélemlítse a népet s a védekezésnek még gondolatát is kiölje belőle. A maguk dolga lesz megmutatni, hogy igenis fel lehet venni a harcot a német területrablók ellen. Példájukkal buzdítsák harcra a bátrakat. A fasiszták rémtetteire azzal kell válaszolni, hogy bátran nekimennek és ütik-vágják a kérkedő bitangokat. A maguk dolga lesz a merészséget ápolni népünkben! A legfontosabb — és azt hiszem, ezt mindannyian tisz-

tán látjuk — hogy harci tevékenységükkel közvetlen segítségére legyenek a Vörös Hadseregnek.

Megbeszélték az ellátás és összeköttetés módját. Evald Kapeika új géppisztolyt és párszáz töltényt kapott, társainak azonban be kellett érniök egy-egy „walter"-pisztollyal és fejenként néhány kézigránáttal. Sebaj! Nemsokára megszerzik a rendes felszerelést — az ellenségtől. Kiki berakott a zsákjába egy-egy csomag robbantóanyagot, egy rend fehérneműt és valami kevés élelmet — ennyi volt egész felkészülésük.

Alighogy besötétedett, útnak indult a kis partizáncsapat. Nem búcsúztak el senkitől, nem is tudta senki, hová tűnt Evald Kapeika a bajtársaival. Így kellett, így is csinálták.

Utánuk egy másik kis csoport jelentkezett a parancsnokságon. A tömötthajú, szőke fiatalember jó óra hosszat tanácskozott velük. Egymásután vágtak neki a sötétségnek a kis csapatok, egészen reggelig. És Lettország térképén, a fontos vasúti csomópontok és helységek körül, ahová a hallgatag csapatokat irányították, apró vörös karikák mutatták, hogy a láthatatlan magvető elhintette a harc magjait az ellenségtől megszállt lett földön.

4

Az új zászlóaljakat néhány nap alatt kellett kiképezni, nem halaszthatták tovább az indulást. Egyiket a smiltenei kerületbe irányították, hogy az ott mozgolódó diverzáns és aizarg-bandákkal* végezzen. A másiknak az ország északi határánál kellett megtisztítani az erdőket, utakat a németek szekértolóitól. A többi a Valka előtti védővonalon állt fel. Így most már szervezetten folyhatott tovább az evakuálás is. A vidzemei bankok minden értékét, a fontos ipari vállalatok termékeit sikerült biztos helyre elszállítani. Igaz, hogy az aizarg-banditák többször is megpróbáltak harcba szállni a kísérő csapatokkal, de amikor látták, hogy szervezett katonai erőbe ütköznek, visszabújtak az erdőségbe, ott hagyva halottaikat, sebesültjeiket. Újra bevették magukat a sűrűbe és ott lesték, várták nagy türelmetlenül a németeket, hogy gyalázatos, áruló szerepüket büntetlenül végigjátszhassák. Addig pedig csak annyi telt tőlük, hogy megrongálták a telefon- és távíróvezetékeket, egy-egy golyót eresztettek orozva a kisebb osztagok után, vagy lelövöldözték az

* aizarg = katonai jellegű lett fasiszta szervezet.

erdőbe tévedt menekülőket — jórészt asszonyokat, gyerekeket. Ilyenféle „hőstettek" voltak azok, amelyekkel később a „Tevija"* mocskos hasábjain névtelenül eldicsekedtek ezek a hazaárulók.

Amikor a front vonala végleg áthelyeződött Szovjet-Lettország északi határára, Valka védői azt a parancsot kapták, hogy vonuljanak észt területre. Második védővonalul ugyanis a Csud és Virtsu tavak közötti és egészen a Pjarna-öbölig húzódó sáv szolgált, amelyet a természet igen alkalmassá formált erre. Az önkéntes csapatok egy része egyenesen északra vonult, a másik északkeletre. Ezzel az utóbbival együtt észt földre költöztek át Szovjet-Lettország irányító hatóságai is. Amikor a köztársaság vezető szervei már jórészt úton voltak Vira városa felé, a német légierő eszeveszetten bombázni kezdte Valkát. Sok békés lakos pusztult el az utcákon, sok ház kigyulladt.

... Sötét erdő az oravai állomás mellett... a petseri sűrű bozót... éjtszakai ágyúdörgés... Délkeleten vöröslik az ég az ágyútűz lángjától... Hosszú, hosszú menetelés északnak a tó mentén, keskeny csapásokon... Reggelre a Tartu előtti Mustva-hídhoz értek. Már látható a néptelen falucska, közvetlen a Csud-tó partján. Minden éjtszaka hajó indul Gdovba. A német felderítők pimaszkodnak és olyan mélyre ereszkednek, hogy a derék rigaiak nem tűrhetik, sortüzet adnak rájuk és egyet leszednek. Az erdőbe zuhan és a „messer"-ek egész nap dühödten keresik, de nem akadnak rá... A harcosok észt parasztházakban sütnek kenyeret és újburgonyát főznek tábortűz mellett... A Csud-tó sima, mint a tükör, fürödni hívja a katonákat... A parton egy halász odakínálja nekik az egész fogását. Fojtogató hőség. Vakító napfény, virág, a harc tüzétől vöröslő égbolt és a földön az emberek, a mindenre elszánt, semmitől vissza nem riadó szovjet emberek, akik félelem nélkül nézik a délről közelgő tűzhullámot... Bizony sokat lehetne beszélni ezekről a komor nagysággal teli napokról... Beszélnek is, írnak is majd bizonyosan, akik túlélik.

Aznap, mikor Peter Spare először vette le a kötést sebesült karjáról, Zsubur százada fontos feladatot kapott. A Csud-tó északi partja körül nagyobb diverzánsbanda garázdálkodott. Felrobbantottak egy hidat is, hogy a Narva felé haladó katonai csapatok és menekülők útját elvágják — és nem hagyták helyreállítani. Lövöldöztek a közeledő alegységekre és a helybeli szovjet aktivistákat

* „Tevija": újság, amelyet a német megszálló hatóságok a lett burzsoanacionalisták közreműködésével adtak ki.

is megtámadták. Zsubur századára bízták, hogy körülfogja és megsemmisítse a veszedelmes bandát.

A tópart egyik védett pontján Zsubur tanácsot tartott a hadművelet részvevőivel. A helybeli szovjethatóságoktól szerzett értesülések szerint a banditák abban az erdőben rejtőzködtek, amely a Csud-tótól az országúton túl elterülő, gyéren lakott, mocsaras falucskáig terjed. Ha a hadműveletet sikerrel akarják végrehajtani, úgy kell intézni, hogy a zsiványok menekülését lehetetlenné tegyék, el kell állni a tó felől vezető utakat és ösvényeket. Erre a célra kijelöltek egy szakaszt, felderítésre is kiküldtek néhány kisebb csoportot, a megmaradt erőt pedig három részre osztották. Ezeknek az alegységeknek az volt a feladatuk, hogy megközelítsék a banditák fészkét és a tóba szorítsák őket. Az egyik alegységet Juris Rubenis vezette. Máris indult, hogy bekerítő mozdulattal elérje a harcterület északi részét. A másiknak — Peter Spare parancsnoksága alatt — a tópartot kellett megszállnia, a harmadiknak pedig, amelyet Zsubur maga vezetett, a banditák fészkébe, működési területük központjába kellett behatolnia.

— A nők a támaszponton maradnak! — adta ki a parancsot Zsubur.

A tanácskozás részvevői szétoszlottak, hogy kiki előkészítse és eligazítsa a maga embereit. Hogy az ellenség esetleges felderítőit megtévesszék, a hadműveletre beosztott harcosok a bázisról, kis csapatokban, többféle irányba indultak. Mihelyt megbeszélték, hol találkoznak az erdőben, Rubenis alegysége, az estét be sem várva, rögtön elindult, kerülő úton, Zsubur viszont a maga alegységével a támaszponton maradt és várta a felderítők jelentését, hogy a kiküldött alegységek már elfoglalták helyüket és elállták a menekülés minden útját. Mihelyt a jelentés befutott, ő is felkerekedett.

Leszállt a rövid, júliusi éjtszaka. A tűrhetetlen nappali forróság után jólesett a hűs légáram. Áttetsző köd lebegett a lápos rétek felett. Valahol a messzeségben kutya ugatott. Itt-ott egy-egy magános autó lámpása villant át a fákon. Az útmenti bozótból szúnyogfelhő szállt fel. Zsubur alegységének a megbeszélés értelmében a felrobbantott hídnál kellett rejtőznie, amíg Peter Spare meg nem kezdi harctevékenységét. A támadást hajnali három órára tűzték ki, amikor éppen derengeni kezd. A munkásgárdisták letelepedtek hát az út mindkét oldalán a bokrok alá. Senki se dohányzott, csak suttogva beszéltek és lehetőleg keveset mozogtak, nehogy az arra járók észrevegyék őket.

Három puskás ember közeledett most a híd felől. Elmentek a csapat búvóhelye mellett és félóra múlva visszafelé jöttek, hangosan beszélgetve.

— Zsákmányra várnak — súgta az észt milicista, aki szintén részt vett a hadműveletben. — Azt mondják, egy híradós szakasznak kell ma itt áthaladnia.

— Hát csak várjanak. De nem bizonyos, hogy az jön, akit várnak — felelte Zsubur éppen olyan suttogó hangon.

Peter Spare ugyanakkor egy fegyelemsértő beosztottját leckéztette. Olyan dühös volt, hogy bizonyosan kiereszti a hangját, ha a harchelyzet nem követel tökéletes csendet. És suttogva szidni valakit csakugyan nevetséges. Ráadásul még itt van ez a sötétség — hiába vág az ember haragos képet, úgysem látni.

— Hol az a híres hála, azt mondja meg? — susogta. — Ezzel fizet a segítségemért? Ha előre tudom, a kisujjamat se mozdítottam volna magáért, annyi bizonyos. Azt se bántam volna, ha a hátországba viszik.

— De Spare elvtárs, értse meg! Nem fegyelmezetlenségből tettem — mentegetőzött Austra. — Előbb-utóbb úgyis belekerülök a harcba. Mért kell nekem ölbetett kézzel ülni a támaszponton, amikor a többit harcba viszik? Van köztük, aki csak tegnap tanult meg puskát tölteni, én pedig beletalálok a tízes körbe...

— A katonai szolgálat szigorú fegyelmet kíván — hajtogatta a magáét Peter. — Nem hallotta a századparancsnokot? „Az asszonyok mind a támaszponton maradnak!" Ki engedte meg, hogy áthágja a parancsnok rendelkezését?

— Jó, dehát akkor most mit csináljak? — suttogta még halkabban Austra. — Visszamenjek egyedül a támaszpontra? Eltévedek.

— Hát hisz épp ez a baj! — súgta vissza haragosan Peter. — Ha előbb meglátom itt, nem sikerül a csíny, nyugodt lehet. Aija majd szememre veti holnap. Lesz mit hallgatnom. Én ajánlottam magát és tessék! Kiderül, hogy a fegyelmet segítettem aláásni.

— Én azt hiszem, Aija egy szót se fog szólni. — A lány szeme megcsillant a sötétben, mintha mosolyogna.

— Látszik, hogy nem ismeri. Aijának elvei vannak. Ezt nem bocsátja meg. Azóta bizonyosan felverte az egész tábort és keresteti az eltűntet. Eszébe se jut, hogy Zakis lövész titokban kiment az erdőbe. Felháborító!

— Aijának esze ágában sincs engem kerestetni... Becsületszavamra.

Peter meghökkent.

— Hogy tudhatja ezt ilyen bizonyosan? — kérdezte.

— Hát hiszen ő is elment a Rubenis-csoporttal! — és Austra keményen összeszorította a száját, hogy nevetését elnyomja.

Peter csüggedten legyintett.

— Így nem lehet harcolni — mondta hosszú hallgatás után — Reggel beszélek Sileniekkel. Talán még nem késő. Visszavitetjük a tavon át valamennyiüket. Micsoda sereg ez, ha minden katona azt csinálja, amit akar!

De a fenyegetés beváltására már nem került sor. Peter se akkor másnap, se később nem beszélt erről a kérdésről Sileniekkel, mert egy órával ezután, amikor az erdő csendjét heves harcok zaja verte fel — nagyon megváltoztatta nézetét Austra szereplését illetőleg.

A harc alig félóráig tartott. A banditák mindjárt az első percekben, amint a Spare-alegység állásaikat megkerülve a hátukba került, durva hibát követtek el. Három ember kivételével, akiket a visszavonulás fedezésére hátrahagytak — mind kirohantak az útra, így a tópart és a folyótorkolat között harapófogóba kerültek. Két oldalról verte őket a golyózápor, északról is, meg délről is, mivel Zsubur és Rubenis is harcba léptek. Mindjárt az ütközet kezdetén elesett vagy tizenöt kajcel,* a többi meg a német ejtőernyősökkel együtt az útszéli árkokba bújt és onnan próbált lövöldözni, de a mieink állandó keresztűzében a fejüket se tudták bizony felemelni.

Főkolomposaik belátták, hogy nincs más menedék, mint az erdő. Többen ki is ugrottak az árokból és rohantak volna egyenest a sűrűbe, de Peter Spare addigra végzett a hátvéddel és elérte az erdő szélét. Peter tulajdon szemével látta, amikor Austra golyója leterített egy szélesképű, testes gazembert. Beszélgetni most nem értek rá, hát csak elismerően bólintott a lány felé. Emberei közben már az országútra siettek, ahol komoly tusára került a sor.

Ami pedig azután benn az erdő mélyén történt, végkép eltérítette Petert abbeli szándékától, hogy Silenieknél bepanaszolja a fegyelemsértő Zakis-lányt. Mert amikor egy pillanatra teljes nagyságában felegyenesedett, hogy szétnézzen — majdnem közvetlen mellette, a ledöntött fa mögül, váratlanul előugrott egy óriástermetű

* Kajcel — a polgári Észtország fasiszta katonai szervezetének tagja.

zsivány, felemelt puskával, hogy Peter hátába döfje szuronyát. Az meg csak állt nyugodtan, nem látta, hát nem is próbált védekezni.

Csak a lövésre fordult meg, amely háta mögött eldördült. Akkorra a bandita már a földön feküdt, véres lyukkal a félszeme helyén. Peter előbb a halottat nézte, aztán a lövés irányába fordult és meglátta Austrát.

— Most is célba talált!

Gondolkozni nem ért rá, csak a harc befejezése után jutott újra eszébe, mi történt. Megkereste szemével a katonák háta mögött rejtőző lányt és odament hozzá, hogy kezet szorítson vele.

— Megmentetted ma az életemet. Köszönöm — suttogta, noha most már hangosan is beszélhetett volna, hiszen végeztek a kajcelekkel és ejtőernyősökkel — negyven elesett, három pedig sebesülten fogságba került.

Austra elpirult és lesütötte a szemét.

A sima víztükör már a kelő nap sugaraiban ragyogott, olyan volt most a tó, mint egy olvasztott arannyal töltött óriási csésze. A harcosok összeszedték a zsákmányt és indultak vissza a támaszpontra. Útközben Peter szeme többször is kereste a lányt, aki a leghátsó sorban lépdelt s amikor megérezte, hogy nézik, pirulva felpillantott és elfordult. Peter mosolygott.

5

Egymást követték a kemény háborús hétköznapok. A lett munkásokból, aktivistákból és a milícia tagjaiból két önálló lett lövészezredet alakítottak s ezeket a harcoló hadsereg kötelékébe osztották. Július közepén már el is foglalták helyüket a front észtországi szakaszán és hamarosan erősítést kaptak. Nagyszerű harckészségük híréről a frontparancsnokság is tudomást szerzett.

A Zsubur-század beolvadt a második lövészezredbe. Ez az ezred július 16-án parancsot kapott, hogy vonuljon az arcvonalra. Hetven kilométert autón kellett megtenniök a parancs értelmében, azután még menetelniök kellett harmincat erdőkön, mocsarakon át, útközben kétszer is keresztezve a Pedja folyót. A kiszabott időnél hamarabb értek céljukhoz és elfoglalták állásaikat, sőt az erőltetett menet során a diverzáns-bandák törzsét is sikerült megsemmisíteniök egy erdészházban.

Július 17-én szembekerültek az ellenséggel. A németek egyik előredobott könnyű harckocsioszlopa — nem is gyanítva, hogy a tegnap még tökéletesen elhagyott helyen a Vörös Hadsereg csapatára bukkanhat — egyenesen bekocsizott az ezred védőkörletébe és az előretolt rejtett védőállás csapdájába esett. Sok közülük a fűbe harapott, a többi eszeveszetten szaladt vissza, ezzel is bizonyítva, hogy a göbbelsi hírverés ellenére, igenis járatosak a futás tudományában. A siker fellelkesítette a lövészeket, most már a legveszedelmesebb pontokra igyekeztek jutni s mivel Ulpe parancsnok, a Lett Mezőgazdasági Akadémia egykori prorektora maga is vakmerő katona volt, senki sem fékezte lendületüket.

— A fritz nem verhetetlen! — futott szájról szájra. — Ha valamirevaló ellenfélre akad, megfutamodik. Itt nem Hollandiában vagy, komám!

A fiatal harcosok a legkockázatosabb vállalkozásoktól sem riadtak vissza. Néhány fiatal lövész, aki jól beszélt németül, a kajcelek egyenruháját öltve magára, megállított egy német gépkocsit és a „feldwebel" pontosan elmagyarázta nekik, hogyan jutnak a legrövidebb úton a közelben állomásozó német csapat törzsének szállására. Egy órával később a német törzsnek már híre-pora sem volt, a parancsnoksága alá tartozó harcszakaszon pedig pánik tört ki a hitleristák között.

Noha se tüzérségük, se aknavetőjük nem volt, a lett lövészek mégis támadó harcba kezdtek Odiste, Latsi, Leija és Latkale körzeteiben és a Virtsu-tó északi partját elérve, Tartu, Viljandi és Kolgu között három fontos útszakaszt szálltak meg. Ezzel kettévágták a Viljandu—Tartu vonalon működő német hadsereget és lényegesen megjavították védőcsapataink helyzetét.

De a harc napról napra keményebb lett. Az ellenség tartalékokat vont be, átcsoportosította erőit s amikor már gépesített csapatainak segítségére is számíthatott, hozzálátott, hogy kireparálja a hírnevén esett csorbát.

Újra gyorsmenet... ötven kilométer mocsáron, erdőségen át és utána a Purmani-majornál hétórás harc a német gépesített csapatokkal. A következő éjtszakán új harcfeladatot kap a második lett ezred: vonuljon gépkocsikon Palamus városába és hátulról fedezze Tartut, az ellenség előretört gépesített csapatait vesse vissza a jigevai vasúti állomásig. És a nehéz utakon, nehéz körülmények között is teljesítette feladatát az ezred, mindig ott volt, ahol leg-

nagyobb szükség volt rá s ahol az ellenség legkevésbbé várta. Nem csoda, hogy a fasiszták szidták őket, mint a bokrot.

— Átkozott lettek!

— Nem tetszik, német? — kiáltotta vissza egy rigai gyerek. — Kóstold csak, hogy ízlik. Kaphatsz még belőle!

Július 24-én elesett az ezredparancsnok, Karl Ulpe, és Cielava, az ezredkomisszár súlyosan megsebesült. Új emberek álltak a helyükre és a halál és hősiesség árnyékában megszakítatlanul tovább folyt a kemény harc. Mögöttük nem maradt más, csak a felejthetetlen sírhalom az eristveri major mellett, ahol parancsnokuk pihen.

A fasiszták majd kibújtak a bőrükből. Közeledik a határidő, amikorra a „villámháború" győzelmét ígérték nekik, körülszáguldozták a világot a nagyhangú nyilatkozatok Moszkva és Leningrád bevételének pontos időpontjával — de hej, messze még az út Moszkváig! Kiégett és összetört horogkeresztes tankok hosszú sora hever a Pszkov és Szmolenszk körüli utakon, a gdovi mocsarakból szeges német bakancsok nyúlnak ki, és hogy az Admiralitás aranytornya milyen, azt még a felderítő repülők se tudják, mert Leningrád védői nem eresztik őket városuk közelébe. Veri a németet egyesült erővel orosz, ukrán, észt, grúz és üzbég — mind a szovjet nép fiai. A Vörös Hadsereg! Az nem ingott meg, bármilyen hatalmas túlerőben volt kezdetben az ellenség. Hisz a maga győzhetetlenségében, hisz vezére lángelméjében. „Hazánkért!" „Sztálinért!" — hangzik száz nyelven a kiáltás a beláthatatlan szovjet föld minden zugában, új meg új milliókat szólítva harcra.

Hitler hadparancsaiban most már düh és türelmetlenség remeg, s amikor tábornokaival tárgyal, ordít és az asztalt csapkodja. A kitűzött határidők egymásután füstbe mennek, pedig, ha az őszi esőzés előtt döntő sikert nem érnek el, tankjaikkal már semmire se jutnak. Akkor befütyültek a villámháborúnak. Goebbelsnek már a fiókjában vannak készen a győzelmet ünneplő vezércikkek és a vezérkari tájékoztató iroda új meg új terminusokat kénytelen kieszelni, hogy a német hadsereg kudarcát álcázza.

Érthető tehát, hogy szálka Hitler szemében az óriási arcvonalnak ez a konokul ellenálló észt darabkája. Kellemes előresétálás, szépen kigondolt haditervek egymásutáni végrehajtása helyett lépten-nyomon véráldozatos, kemény harcok, amelyek semmiféle haditervben nem szerepeltek. Tábornokok és ezredesek idegeskednek, feldwebel és közlegény káromkodik, mint a piaci kofa. Észtországban pedig lánggal égnek az erdők, és mocsarak — próbálj ott át-

vágni! Hol vannak már az alázatos polgármesterek, akik sóval kenyérrel és városuk kulcsaival járulnak elébük! Hol a hódítók lába alá terített virágszőnyeg!

Telnek-múlnak a napok és az „élettér" csak nem siet elébük. Úgy kell morzsolni foggal, mintha gránitkövet morzsolnának. A fasiszta farkasnak néhány foga már kitört s a többi is inog. Izgatottan gondol arra: mi lesz, ha ez most már így megy végig, egészen a Volgáig? Egészen az Uralig?

És hogy a gép-emberkék gondolkodni ne tudjanak, Goebbels még hevesebben tekeri kintornáját.

Mindjárt az első harcok után Aija megbetegedett. Lehet, hogy gyomormérgezés volt, lehet, hogy a németektől behurcolt járványos betegség, de 39-re szökött a láza és egy falatot se tudott lenyelni. Eddig még sohase volt külön férjétől. Július közepe óta, amikor Zsuburt kinevezték zászlóaljparancsnoknak, Juris Rubenis századparancsnok volt. Aijával együtt meneteltek erdőkön, mocsarakon, ezer veszedelem közt együtt harcoltak és sose kellett egymást biztatniok. És most elkövetkezett a nap, amikor Aijának vissza kell mennie a front mögé. Elbúcsúzott a komszomolkáitól, kezet szorított Peterrel és Zsuburral, Juris pedig elkísérte az evakuációs pontig. Ott néhány sebesült katonával együtt beültették a zöld betegszállító autóba, amelyik Narvába viszi őket. Juris némán megszorította felesége forró kezét, Aijának is elhomályosult a szeme.

— A viszontlátásra, drága barátom — súgta remegő szájjal és lázas gyöngédséggel végigsimította az ura kezét. — Ne félts, nem lesz nagy bajom. Nem vagyok éppen kényes, azt tudod... És mindig rád gondolok majd... érezni fogod...

— A viszontlátásra, Aijácska. — Juris mosolyogni próbált, de micsoda mosoly lett az! Csak a szemöldöke futott össze még jobban. — Te se aggódj miattam. Leszek olyan jó katona, mint a többi. A német máris érzi, kivel van dolga. De érzi ám! Nem kell pirulnod miattam...

Sötétedett már, mire a távoli harcok tűzfényében vöröslő gépkocsi elindult és hamarosan eltűnt a fenyőfák mögött. Délen a belövések lángja hajnalpírba borította az ég alját, érezni lehetett a levegő remegését.

Juris visszatért a századához és a gondolat, amely addig tudata mélyén lappangott, most hirtelen fellángolt, mint hamu alól

a még égő szikra. „Meglátom-e még valaha?" Aijának is ez járt a fejében. „Hol, mikor látom viszont?"

Nem beszélték meg búcsúzáskor, hogyan adnak hírt egymásnak. Mit is ért volna az ilyen megbeszélés? Hogy is gondolhattak volna a holnapra, mikor a jövőről semmit se tudnak, azt se tudja senki, hány napja van még hátra és a *ma* annyira egész embert követel!

6

Ezen a vidéken minden a szülőföldjükre emlékeztette őket. A mezőkön elszórt tanyák, apró gyümölcsöskertjeikkel, az orgonabokrok a kerítések mentén és a kormos kis fürdőházak a tavak, patakok partján. A legelőkön itt is, ott is nagy szürke terméskő hever, a borókával tarkázott parlagon jószág legelész, öklömnyi fiúcska őrzi. Az emberek is majdnem éppen olyanok, mint a lettek, noha ismeretlen nyelven beszélnek és zárkózottabbak, szótlanabbak náluk.

A mezőn mind több és több a szénaboglya, szabályos rendben állnak az arany gabonakeresztek, mintha a nap-hadsereg vitézei sorakoznának ott. A parasztok a háború küszöbén is tovább dolgoznak. Az egyszerű ember szeretettel nézi a vöröskatonákat, csak a kulák fogadja őket komor, gyűlölködő pillantással, szótlanul mutat a kútra, ha egy korty vízért bekopogtatnak hozzá.

Észtország erdőségeiben és halmai között se éjjel, se nappal nem szűnik a harci zaj. Mind tűrhetetlenebb a páncélos hordák nyomása. Pjarnuban partraszállt egy fasiszta haditengerészosztag és így a bekerítés veszélye fenyegeti a Vörös Hadseregnek a Csud-tó meg a tengerpart között álló ezredeit. Nehéz végrehajtani a hadmozdulatokat, mikor az ellenség éjtszakáról éjtszakára új csapatokat hajóz ki a Finn-öbölben s Narva és Kingisepp felé már-már minden út elzárul. De a vörös ezredek, amelyek a nagy tó partján Tallin bejáratát tartják, nem gondolnak visszavonulásra. A rigai munkás és a zemgálei búzamezők parasztja kemény ököllel sujt le az ellenségre. Eltemetik halott bajtársaikat, az ezred egyre fogy, de a megmaradtak a harcok tüzében még keményebben összekovácsolódnak. A nácik garázdálkodásának rémhírei áttörnek a lettországi fronton — az acéllavina súlya irtózatos, nincs még itt az ideje, hogy visszagördítsék. Tankok hernyótalpai kúsznak minden-

felé az utakon és kora pirkadástól sötét estig üvöltöznek felettük a „junkers"-ek és „messerschmitt"-ek. A harcosok arca mind komorabb — mind sűrűbbek körülöttük a becsapódások, de nem tágítanak. Hitler seregeinek lángoló ércfolyama elborítja őket, a kör bezárul körülöttük. Az ezred áll, mint sziget a tengerben, mint gránitszirt a dühöngő ellenséges áradat közepette.

Most, hogy megszakadt övéikkel az összeköttetés, a lett lövészek megszámlálják utolsó töltényeiket, kézigránátjaikat és kisebb rohamcsoportokra oszlanak. Egy zászlóalj, amely északabbra állt, kívül maradt a gyűrűn, a két másik élethalálharcot vív a bekerítőkkel. Hősi halált halt Godkaln, a második zászlóalj parancsnoka és a harmadiké, Dolbe is ott maradt a csatatéren. Skrastiny ezredparancsnok, aki csak néhány napja állt az elesett Ulpe helyére, — nyomtalanul eltűnt. Súlyos veszteségei vannak az ezrednek az ellenséges túlerővel vívott egyenlőtlen harcban, de a megmaradtak még keményebben markolják a puskát, még szorosabban tömörülnek Panyevics századparancsnok körül, aki átvette a két zászlóalj parancsnokságát. Panyevics tapasztalt katona, de csak névleg két zászlóalj, amit csapatának mondhat, valójában a kivérzett századok maradéka. Mégis van erejük, bátorságuk támadásba lendülni, áttörni az ellenséges gyűrűn és útközben megsemmisíteni egy német hadosztálytörzset. Holttestek borítják a földet, a törzs szürke gépkocsijai lángban állnak. A lövészek teli tüdővel lélekezhetnek végre, nem szorítja őket a halálos abroncs. De Rosenberget, a második zászlóalj törzsparancsnokát hiába keresik a hősök soraiban. Sokat próbált életében — fasiszta börtönökben ült, Spanyolországban a köztársasági hadsereg soraiban küzdött és most, íme, észt földön hajtotta nyugalomra büszke fejét.

Augusztus első napjaiban Jihvi város körzetében egyesültek az ezred zászlóaljai és augusztus 10-én Fricis Puce, az első zászlóalj parancsnoka átvette az ezredparancsnokságot. Most már keletnek visz a harcok útja, Leningrád bejárója, Kingisepp felé, ahol titáni küzdelem indul a Nagy Forradalom bölcsőjéért. A történelem úgy akarta, hogy ezekből a harcokból a lett lövészek is kivegyék részüket.

Zsubur sapkáját három helyen is átlyukasztotta a golyó, Silenieknek félköpenyét letépte egy aknaszilánk. Halálosan fáradtak s arra gondolnak: „De jó lenne végigdőlni az illatos szénán... Eh, szénal Jó lenne a puszta földön is..." De hol van még a pihenés! Egyelőre a háború tüzes levegőjét szívják.

Az állandó lelki feszültség és örökös harci készenlét új vonásokat írt arcukra. Öregebbnek, komorabbnak látszanak, mint néhány héttel azelőtt. Csak Austra Zakis arcáról nem tűnt el a mosoly. Még sötétebb barna most a bőre és a foga még erősebben villog, ha egy bajtársa tréfájára elmosolyodik; és bár sokszor elfacsarodik a szíve otthon hagyott szerettei miatt — rendesen úgy adódik, hogy éppen Peter mellett van ilyenkor és beszélhet vele az otthonukról. Peter elgondolkodva hallgatja, régi képek rajzanak az emlékezetében... Nyári reggel a folyón, madárcsiripes parti cserjés, ködbetakart lett mezők .. Fáj rágondolni, és hogy fájdalmát elnyomja, ő is beszél. A lány mohón nyeli minden szavát, mint a kisgyerek, mikor az anyja tündérmesét mond neki. Észre se veszik, hogy ágyúk kereke dübörög mellettük és a felkavart por szemüket marja.

Peternek örül a szíve, ha csak ránéz. Üde és derűs ez a lány, mint a napsugaras reggel. És férfiasan győzi a kemény utakat, velük menetel, lábán azzal a nehéz csizmával, akár az igazi vöröskatonák. De hiszen az is. Ritka eset, hogy golyója célba ne találjon és semmit se tanult meg olyan nehezen, mint harc közben a földre lapulni. Biztos kézzel húzza el a billentyűt, de mikor halottaikat temették és az elesettek között két komszomolka is volt, nem szégyelt könnyezni és aztán is egész nap ki volt sírva a szeme. Minden megölt barátnőjéért két német fizetett életével. És ez még csak a kezdet.

— No, viszem egy darabon a puskádat, add ide — ajánlkozik Peter Spare.

Austra erélyesen rázza a fejét és megint úgy villog a foga.

— Micsoda katona, aki a puskáját kiadja a kezéből! Hogy van a szabályzatban, politikai vezető elvtárs?

— A szabályzatban az van, hogy szó nélkül teljesíteni kell a parancsot.

— Eszerint parancsnak értsem, amit Spare elvtárs most mondott? — tapogatódzik a lány és a szeme sarkából pillant rá.

— Értsd, ahogy akarod — feleli Peter nagyon nyájasan, sőt talán kicsit remeg is a hangja.

— Hát, ha így van... — Austra elpirul és lassan átemeli fején a szíjat, hogy a puskát odanyujthassa neki.

Persze, hogy könnyebb így lélekzeni, vállát se húzza le a nehéz fegyver.

Menetelnek egész nap és egész éjjel, míg végre kiérnek a félgyűrűből és egyesülhetnek a leningrádi front csapataival.

MÁSODIK FEJEZET

1

Lövések dördülnek, de az erdőn át hömpölygő emberáradat nem tér le az útjáról.

Annyi mindent átéltek az utolsó hetekben, hogy megszokták a lövöldözést, meg az ellenséges bombavetők robaját, a tüzet és az útfélen heverő hullákat. Az út burkolatát sok helyütt felszaggatták a légi bombák, méter széles, méter mély gödrök tátonganak léptennyomon, néhol olyan sűrűn egymásután, hogy a járművek nem győzik kerülgetni. Az út mentén tízméteres fekete kráterek, összegabalyodott, leszakadt telefondrótok, kilógó belű, döglött lovak. A tapasztaltak meg is állapítják: „Itt egy kétszázötven kilós csapott be", „Ez féltonnás volt"...

A parasztok tompán, közömbösen állnak az égő házak mellett, mintha pásztortűz lenne. Nézik, hogy falja fel hajlékukat, javaikat a láng. Az asszony a gyerekekkel távolabbra húzódva, remegve lesi, mikor csillapodik már a tűz étvágya. Az emberek olykor nehézkesen odébb mozdulnak, megkerülik az óriási máglyát és horgasbotokkal kihúzigálnak ezt-azt a lángok közül. Mindegy már nekik, akármi történik is körülöttük, fel se pillantanak a „junkersek" jól ismert zúgására. Mintha semmi se növelhetné már a bajukat.

A műúton éjjel-nappal szakadatlanul özönlik az ember- és kocsiáradat. Felette sötét felhő kavarog, a felhő gyomrában emberek és állatok mozognak, kerekek dübörögnek, hernyótalpak csikorognak, az emberi hangok egybefolynak a jószág bőgésével. A felnőttek mellett holtrafáradt gyerekek lépegetnek, arcocskájuk szürke, mint a nyári forróságban kiszáradt föld.

Nagyritkán feltűnik az úton egy katonacsapat — tüzérség vagy vonatoszlop, nyomában megint a menekülők tarka áradata. Kurzeme, Zemgale, Riga, Vidzeme — Lettország minden vidékéről jönnek. És külön csoportokban litvánok menetelnek. Szemük előtt még ott lebegnek a szörnyű képek, mindaz, amit Saulaiban, Telsaiban láttak. Ha egy gépkocsi elromlik, mindjárt az árokba lökik, hogy ne legyen láb alatt. Az összetört kocsi és elhullott ló mellett ott fekszik a lovas is — mintha csak pihenni hevert volna le a déli hőségtől elcsigázva, még köpönyege szárnyát is az arcára terítette. Az emberek a hullák láttára sietve félrefordulnak és földre szegezik a szemüket.

A német légierő ott dühöng legkegyetlenebbül, ahol a műút az erdőből a nyílt mezőre érő földutat keresztezi. Itt egybeömlik a két emberáradat, amely idáig külön-külön hömpölygött egész Vidzemen végig és minden útkeresztezésnél magába fogadta az új emberfolyókat és patakokat. Az ellenséges repülők állandóan figyelték ezt a nagy csomópontot és mihelyt torlódás támadt, tüstént ott termettek a fekete dögkeselyűk. Mintha kegyetlenségükkel még kérkednének, egészen alacsonyra ereszkednek, szinte seprik a fák koronáját. A gépfegyvertűz hol egy magános szántóvetőt terít le, hol az útmenti kunyhó udvarán játszó gyerekekre támad, hol a csordáját terelő vén pásztort veszi űzőbe. Tűz és halál pusztít mindenfelé.

Az útkeresztezéstől három kilométerre, az erdő mélyén folytatják ocsmány játékaikat a fasiszta bérencek. A „Zöldfa-vendégfogadó" lakói nem ülnek már tétlenül mocsárral védett szigetükön. Előkerülnek az 1940 júniusában elrejtett fegyverek és hadiszerek a zöld aizarg-mundérokkal együtt. Szomjazzák a vért a hóhérok, de tényleges katonai egységeket megtámadni mégse mernek. Csak akkor jön meg a bátorságuk, ha magános, fegyvertelen embert látnak. Mikor egyik helyen kielégítették éhségüket, másutt ütnek tanyát, délebbre húzódnak. Valamikor a „hazafiság" pajzsa mögé rejtették véres kezüket, de most láthatja az egész nép, hogy a „hazafiság" pajzsán horogkereszt ékeskedik.

...Jan Purgailis mindjárt kitalálta, mit jelent a váratlan lövöldözés. De megértették a többiek is hamarosan, mert egyik a másik után terült el a földön, holtan vagy sebesülten. Hörgés, sikoltozás, gyereksírás, puskák ropogása...

Jan első pillanatban zsebéhez kapott, hogy az úton talált kézigránátot előrántsa, de meggondolta. Mit ér azzal az egy gránáttal? A zsiványok a fák mögött rejtőznek, még azt se tudhatja az ember, honnan lőnek. Ez a tömeg pedig, itt az úton, mintha csak elébük lenne terítve.

— Le az útról, Marta! — kiáltott a feleségének, és kézenfogta, húzta magával az árkon át.

Az erdőben szaladtak tovább, míg ki nem értek a fák közül. Széles, nagy láp kezdődik ott, amelyen csenevész nyír- és fenyőcserje nő helyenként. Jan óvatosan rálépett egy mohos zsombékra, de lesüllyedt a lába alatt és ingott az egész talaj köröskörül, víz tört fel a moha alól.

Fejét csóválta. Itt aligha jutnak át. De tétovázni se lehet. Ki tudja, hányan vannak a bitangok.

— Gyerünk, Marta, tovább, hátha az erdőben meg lehet kerülni őket.

— Csak gyorsan, Jan — biztatta az asszony, de lélekzete is szinte elakadt. Kifulladt a szaladásban, meg izgatott is volt. Nagyon megijesztette a lövöldözés, de nem dobta el hátizsákját, mint a legtöbb asszony.

Az útról még mindig sűrű lövöldözést hallottak. Mélyen lehajolva bujkáltak a bokrok között a mocsár szélén, északnak igyekezve. Lábuk besüppedt a fagyökerek között, arcukat, karjukat véresre karmolták a fenyőágak. Jan ment elől, készen tartva a gránátot. Vagy félszáz métert tehettek meg, amikor észrevették, hogy halom tövében vannak és itt már nem kell görnyedniök, a kis emelkedés jó fedezék az út felől. Meg gyengült a lövöldözés is, távolodtak a hangok. Mentek még vagy egy kilométert és végre kiértek a sűrűből az útra. Rettenetes látvány tárult elébük. Az útszéli árok holttestekkel volt tele. Asszonyok, férfiak, gyerekek és öregek hevertek egymás mellett, vértócsákban. És a halottak között egyetlen élőlény: pöttöm fiúcska ült halott anyja mellett és hol a ruhája ujját rángatta, hol arcát simogatta, hogy ébredjen fel már.

— Anuka... kenyéjkét kéjek... Nem akajok ajudni... — gügyögte.

Marta nem tudott elmenni mellette, szemét elfutotta a könny.

— Ó, te szegény kis madárkám, te! Anyuka nem ébred fel többet — suttogta. — Mondd, Jan, miféle emberek ezek? Hogy tehetnek ilyet?

Jan a halottakat nézte, keményen összeszorított szájjal. Komor, szinte kegyetlen volt most az arca.

— Nem emberek ezek, Marta — mondta lassan. — Most láthatod, mi várt volna ránk, ha ottmaradunk a Vilde-tanyán.

Marta bólintott és némán megszorította az ura erős kezét.

— Szörnyetegek! — Ő se tudta levenni szemét a vérbefagyott holttestekről. — Bizony, az öreg Vilde és Herman elmetszette volna a nyakadat... Te, Jan, ezt a csöppséget csak nem hagyjuk itt pusztulni? Kétéves lehet, nem több. Vigyük magunkkal! Felneveljük, mintha édes gyerekünk lenne.

— Ha akarod, én örülök neki — felelte egyszerűen az ura.

Odamentek a gyerekhez. Marta gyöngéden lehajolt hozzá, úgy kérdezte:

— Hogy hívnak, kicsi fiam?

De a csöppség leszegett fejjel, gyanakodva nézte az idegeneket és hallgatott. Marta kedvesen, türelmesen beszélt hozzá, aztán kivett egy darab kenyeret a zsákjából és odanyujtotta. Arra nekibátorodott, elvette a kenyeret, most már mosolygott is.

— Peterit — felelte és szégyenkezve az anyja vállába fúrta kipirosodott arcocskáját.

— Gyere, Peterit, állj fel szépen. Hoppá! — És Marta felemelte a fiúcskát. — A bácsi a karjára ültet és visz. Jó bácsika, kedves bácsika. Éppen olyan, mint apukád.

— Apuka csicsika. Anyuka is csicsika.

— Hol van apuka? Ez az? — Lehajolt egy halotthoz, aki Peterit anyja mellett feküdt az árok alján.

A gyerek nemet intett a fejével és egy másikra mutatott. Úgy harmincöt évesnek látszott és városi szabású, majdnem egészen új öltöny volt rajta.

Purgailis körülnézett.

— Te, Marta — mondta — sokáig nem maradhatunk itt, de Peterit szüleit mégis csak illenék eltemetni, hiszen most már nem egészen idegenek. Ülj le ott addig a gyerekkel, etesd meg, mulattasd egy kicsit. Én ezt addig elintézem.

— Szép, hogy erre is gondolsz, Jan.

Marta kézenfogta a fiúcskát és bevezette a fák közé.

— Most szépen megmosdunk, eszünk kenyérkét, virágot szedünk, aztán visszamegyünk anyukához.

Minden leleményét össze kellett szednie, hogy elterelje a gyerek figyelmét, mert körbe-körbejártatta a szemét, kereste a szüleit.

Jan kiemelte a két halottat az árokból és az úttól vagy tíz lépésnyire, két majdnem összenőtt, sűrűágú fenyő ágai közé fektette, aztán letakarta mohával és legfelülre néhány nagyobb fenyőgallyat tett. A férfi kabátjának belső zsebében megtalálta a párttagjelölt-igazolványt. Elolvasta a tulajdonos nevét: „Julij Paceplit". A többi okmányt majd aztán nézem meg — gondolta.

Most odajött Marta is a gyerekkel. Egy-két percig szótlanul állt a mohával letakart sírhalmok mellett.

— Ideje indulni — mondta Jan.

— Igen, gyerünk! — suttogta az asszony és lehajolt az aprósághoz. — Gyerünk, Peterit, anyuka meg apuka hadd pihenjenek még.

Jan elvette feleségétől a hátizsákot és a maga vállára akasztotta.

— Ha nehéz a gyerek, majd én viszem. Váltjuk egymást. Ketten talán csak boldogulunk majd.

— Nem haragszol, hogy a kicsikét elhoztam, ugye nem?

— Jól tetted. — Jan csak ennyit felelt és megcirógatta a fiúcska fejét. — Ne búsulj, Peterit, felnevelünk.

Elhagyták az erdős részt és az úton mentek tovább, időnként meg-megállva, hogy széjjelnézzenek. Jó óra múlva elérték az útkeresztezést. Mindjárt könnyebb lett a szívük. Itt már nincsenek egyedül. Ez a sok ember mind egy család. A közös áradat vitte őket tovább, északkelet felé. Peterit a sok új és érdekes látnivaló közt megfeledkezett a szüleiről. Szüntelenül mutogatott, kérdezgetett. Most az ágyúkerék, majd a csörömpölő vontató, hadiszerekkel rakott óriás teherautó kötötte le figyelmét és álmélkodva kérdezte:

— Ni, milyen nagy! Mi az?

És Marta megmagyarázta, úgy, ahogy tudta.

2

Az úton torlódás támadt. Egy hatalmas teherautó állt elől. Kikerülni nem lehetett, mert az út szélét éppen ott tépte fel a légibomba. Ez a kis fönnakadás elég volt, hogy pillanatok alatt kilométer hosszú torlódást okozzon. Mikor Purgailisék az útra értek, az oszlop végén még nem tudták, mi történt elől. A fáradt kocsivezetők leszálltak, hogy megvizsgálják a gumikat, benzint is töltöttek a tartályba. Egy türelmetlen sofőr letért az útról, valahogy átvergődött a nem nagyon mély és menedékespartú árkon, azt hitte, előrekerülhet a mezőn. De kétszáz métert se tett, megfeneklett a mocsaras talajban és most már se előre, se hátra nem mozdulhatott. Az út másik felén meg irtvány volt, ahol csak gyalogosnak lehetett továbbjutni.

— Itt nem ácsoroghatunk, Marta — mondta Jan. — Ha nem oszlik el a torlódás, félórát se adok neki és rajtunk ütnek ezek a dögkeselyűk, kezdődik a tánc... Add ide a gyereket.

Ölébe vette a fiúcskát és a két hátizsákot le sem téve, átugrott vele az árkon. Éppen csak megvárta a feleségét és máris nekiindult gyors léptekkel az irtványnak, ahol örökösen kerülgetniök kellett a tuskókat. Marta iparkodott a nyomában maradni.

Még a menetoszlop fejéhez se értek, felhangzott a gyűlöletes süvöltés. Az emberek nyugtalanul fürkészték az eget, keresték a vészthozó, fekete árnyakat. De csak akkor fedezték fel a három „messerschmittet", amikor már ott voltak. Elrepültek az oszlop felett, egyik le is dobott néhány kisebb bombát, de azok odébb estek le és nem tettek kárt senkiben. A másik kettő balra kanyarodva gyorsan távolodott.

— Elmennek! — kiáltották egyesek megkönnyebbedve. — Továbbrepülnek!

De a következő percben annál nagyobb izgalom támadt. A két „messer" csak kört írt le és már fordult is vissza. Harminc-negyven méter magasan szálltak, egyik pontosan a tömeg felett, másik az úttal párhuzamosan. Géppuska ropogott, golyózápor zúdult a rémülettől dermedt, sűrű tömeg kellős közepébe. És majd minden golyó célba talált. Emberbe, lóba, gépbe.

Mikor az első légitámadásnak vége volt, Jan meglátott egy törékenyalkatú, fiatal nőt, aki éppen ott a közelükben egy fatuskón ült kétségbeesett arccal és leakasztott hátizsákja szíját babrálta, mint aki nem látja, nem hallja, mi történik körülötte. Tarka selyemkendővel volt bekötve a feje és a portól szürke hajtincsei kibújtak a kendő alól.

Jan előbb fejcsóválva nézte, de aztán odaszólt neki:

— Mit üldögél? Várja, hogy lepuffantsák? Mindjárt itt lesznek megint azok az átkozottak.

A nő arra fordította a fejét és mint akit álmából vertek fel, előbb őrá, aztán Martára bámult. Most valami új kifejezés csillant meg a szemében.

— Két éjjel nem aludtam — felelte, lassan ejtve a szót. — Nem visz tovább a lábam.

— Mindegy. Most nincs idő pihenésre — mondta neki Marta szigorúan, ahogy gyerekkel beszél az ember. — Pszkovban majd kialusszuk magunkat, csak érjünk oda. Álljon fel, kedvesem! Itt nem lehet üldögélni, húzódjunk távolabb az úttól, különben mindünket legyilkolnak ezek a szörnyetegek.

Az asszony felállt, vállára akasztotta a zsákját. Engedni kellett az egyszerű, erős emberek akaratának. S amikor Jan azt mondta, hogy siessenek, szó nélkül bólintott és ő is szaporázta a lépést. De a lejtőn lemenet megtántorodott, Marta karonfogva támogatta.

— Nem baj — próbálta megnyugtatni. — Már csak egy kicsi kis darabot megyünk, ott aztán pihenhetünk majd... Csak még egy kicsit bírja...

— Köszönöm — suttogta az asszony. — Tudom, hogy nem szabad elhagyni magam.

Amikor újra feltűnt a műút felett a haláltosztó hármas és dolgozni kezdtek a géppuskák, Janéknak sikerült egy lefolyóárokig eljutni, ott bújtak meg, két szántóföld között, az árok fenekén lapulva vagy tíz percig. Akkorra a repülők elhasználták minden készletüket, beérték hát a három támadással és most már eltűntek déli irányban. De az emberek nem mertek mindjárt bízni a csendben, eltelt még néhány perc, amíg előbújtak árkokból, gödrökből, autók alól, vagy a tövestül kitépett fák mögül és szaladtak hozzátartozóikat, útitársaikat keresni. Egyesült erővel elcipelték az úttestről a halottakat, de akit az irtványban ért a sortűz, az ottmaradt fekve, ahol elesett. Az elégett gépkocsikat vezetőik az árokba döntötték, a tetézve-rakott elülső teherautót kötéllel egy vontatóhoz csatolták és most végre megoldódott a torlódás. Az emberek gyorsan, némán, fogukat összeszorítva dolgoztak.

Egy idősebb asszony sokáig járkált az irtványon, fiait szólogatva. Úttörőcsapatot vezetett keletre. Össze is verődött a csoport, de sok kisfiú nem felelt a hívásra. Véresen és halálukban is ártatlan gyerekarccal feküdtek ott szanaszéjjel a tuskók között Szovjet-Lettország fiai. Az élők ijedten és szomorúan nézték társaik megmerevedett arcát és mindnek ez a kérdés volt a szemébe írva: „Miért? Miért?" Gyerekszívükben a fájdalom és bánkódás mellett, most először támadt fel az ellenség gyűlölete. Örökre emlékezetükbe vésődött a rettenetes látvány, hogy bevilágítsa jövő útjukat, kijelölje számukra az irányt.

Mentát szedtek, meg kék, fehér és sárga vadvirágot, nyalábszámra és beszórták vele társaik holttestét. Aztán elindult a kis csapat, ment tovább, keletnek.

Purgailis is kihúzta a vállát, felvette a maga zsákját, meg a feleségéét és intett az útitársainak, hogy ideje indulni. Marta kézenfogta Peteritet és gyöngéden megrázogatta az ismeretlen asszony vállát.

— Menni kell tovább! — szólt hozzá, amikor felpillantott. — Estére talán eljutunk valami biztonságos helyre. A harmadik éjtszakát úgysem bírná már alvás nélkül, igaz? Nagyon messziről jön?

De az csak ült az árok szélén, mélyen elgondolkodva és üres szemmel bámulta a mezőket meg az utat, ahol most is felhőzött a por, hömpölygött megszakítás nélkül a nép. Aztán, mintha észbekapna, felugrott és nyugtalanul nézett Martára.

— Szólt valamit...?

— Hogy messziről jön-e, azt kérdeztem.

— Rigából. Mara Pavulan színésznő vagyok. Maguk is rigaiak?

— Nem, falusiak vagyunk — felelte Jan a felesége helyett. — Ebből is látszik, hogy egy az utunk mindünknek, városiaknak, falusiaknak egyaránt. Jól van ez így. Előbb-utóbb hazatérünk — együtt-e, külön-e — az majd elválik. No, adja csak ide a hátizsákját, viszem egy darabon.

— De hisz kettőt visz már...

— Sebaj. Futja az erőmből háromra is...

Megrakodott, mint egy öszvér és maga is mosolygott magán. Kisvártatva odaszólt a feleségének:

— Add ide a gyereket, no. Látom, nagyon lankadozol.

Marta elmosolyodott.

— Ni, hogy pöffeszkedik. Akár a kakas. Méghogy én lankadozom? Meglátjuk, estére is ilyen vígan kukorékolsz-e! De ha mindenáron fitogtatni akarod az erődet, hát tessék.

Ismerte az urát! Elégszer látta, hogy hordja el a nehéz terméskőveket a földekről egymaga. Ráemeli a talicskára és kigördíti a szántó legszélére. Átadta neki a fiúcskát és kicsit hátramaradt, hogy Marával beszélgessem.

Mara elmondta, hogy teherautón jöttek el Rigából, de másnap torlódásba kerültek és eltört a kocsi tengelye, egész Vidzemén át gyalogolniok kellett. Útközben banditák támadtak rájuk, lődözni kezdtek, szerencsére még idejében odaérkezett a milicia egy csapata és elzavarta a nyomorultakat. A kavarodásban elvesztette útitársait.

— És hová akar jutni?

— Bárcsak tudnám — felelte szomorú mosollyal Mara. — Maguknak talán megvan az evakuálási helyük?

— Nem, de majd csak lesz helyünk. Valahol a lett határ közelében, hogy mégse legyünk olyan igen messze hazulról.

— És ha tovább nyomulnak a fasiszták? Ha nem sikerül gyorsan megállítani őket?

— Akkor mégiscsak továbbmegyünk majd. Azoknak a kezére nem adjuk magunkat. Semmiképpen!

— Semmiképpen! — mondta utána Mara szenvedélyesen. — Nem láttam még őket szemtől szembe, de a tetteikből eleget láttam. Nem is emberek azok!

— Mi is eleget láttunk most az úton. Jan azt mondja, meg akarják félemlíteni a népet. De hiába. A Vörös Hadsereggel úgyse bírnak. Hej, csak bevennének, én is elmennék a frontra. El én! A férfiakkal...

— És a gyerek?

Marta zavartan elhallgatott.

— Igaz, valakinek a gyerekkel is törődni kell — mondta aztán. — Ámbár, hogy őszinte legyek, tegnap még nem volt gyerekünk... De mindegy, most már felneveljük, mint a magunkét.

— Tán csak nem az úton szedték fel? — kérdezte Mara és kettőzött érdeklődéssel nézett rá.

Az asszony szótlan bólintással felelt.

... Késő estére értek Pszkov külvárosába. A mezőn, a szabad ég alatt háltak a többi száz meg száz menekülttel együtt. Másnap sikerült helyet kapniuk a szerelvényen, amely Torosinóig vitte őket. Ott aztán várni, várni, hosszú órákig... Az anyák gyerekeiket keresik... légiriadók... robbanások remegtetik a földet... A másik szerelvény kigyullad, megint elpusztul egy sereg ember... hörgés... vér... halál... Mint valami lidércálom, úgy telik el a nap meg az éjjel és a másik nap, majd a másik éjjel. Végre elindul a szerelvény. Nemsokára kiérnek a veszedelemből. Néhány napi utazás még, akkor megérkeznek a volgaparti nagyvárosba. Ott már tudnak az evakuáltak jöveteléről és gyorsan szétosztják őket a kerületekbe, ahol majd munkát kapnak, ki üzemben, ki kolhozban. Jan Purgailist a feleségével és fogadott fiával egy városkörnyéki kolhozba irányítják. Mara a városban marad.

Ismerősei általában azt hitték róla, hogy elkényeztetett, puha teremtés s ebben volt is valami igazság. Marát nem edzette meg az élet és senki se csodálhatta volna, ha ilyen nehézségekkel nem tud megbirkózni. De nem roppant össze. Keserves volt, igaz, hogy így, hirtelen, kitaszították egész megszokott világából — elszakították a színháztól, meg a jóbarátaitól, rokonaitól, de tudta, hogy ez nem tart örökké. Hamarosan megtalálja a helyét, munkáját és akkor újra embernek érzi majd magát. Ha pedig arra gondolt, micsoda képtelen szörnyűségektől menekült meg, hát semmiségnek tetszett a fáradságos út és minden szenvedés.

Most, hogy mögötte volt már a veszedelem és a vonaton elgondolkodott az utolsó napok eseményeiről, erősen foglalkoztatta a volt zsellér-pár. Egész valóját megrázta a találkozás. Milyen erős és szilárd ez a két ember! A testi nélkülözést jóformán észre se veszi. Rendületlenül hisz a győzelemben és a végső veszedelem pillanatában is segíteni igyekszik a gyengébbeken. „Ilyen a nép, a mi népünk" — gondolta. „Hát lehet ilyen népet megfélemlíteni, megtörni? Soha, míg világ a világ!"

Egész úton mohó kíváncsisággal nézte az orosz városokat és falvakat, meg az orosz embereket. Csupa komoly, nyugodt arc, a hangjuk érces és erős. És mindenütt milyen figyelemmel dolgoznak! Minden megérzett a nép hatalmas, legyőzhetetlen ereje és ahogy elnézte őket, mintha maga is erősebbé, keményebbé, magabiztosabbá vált volna.

Mikor a vonat megérkezett rendeltetési helyére, Mara olyan melegen búcsúzott új barátaitól, mintha csak édes testvérei lennének. Valamelyik hadiüzemnél jelentkezik munkára — ezt már az úton elhatározta — mert szükségét érzi, hogy a szó szoros értelmében a maga két kezével tegyen valamit a győzelemért. Meg is mondta ezt, amikor jegyzékbe vették, s erre beosztották egy textilgyárba, kisegítő munkásnak. Másnap este, amikor a gyárból hazament, sokkal könnyebb volt a szíve, nem bánta, hogy a teste fáradt. „Ha mégolyan kicsi és jelentéktelen munkával is, de a népet, az országot szolgálom... Meg aztán... mindent érdemes megtanulni..." Soha még ilyen erősen nem érezte, hogy Jekab Pavulan esztergályos lánya és nem holmi kényes, szüntelen becézést áhítozó csemete.

3

Ernest Csunda még aznap megtudta, hogy jön az első lett menekült-vonat. Ő maga akkor már egy hete volt a festői fekvésű volgaparti városban. A hírt főnöke közölte vele, Arbuzov, a városi kereskedelmi osztály vezetője, akinek hivatalában egy héttel azelőtt munkába lépett.

— Szeretne a honfitársaival találkozni, ugye, Ernest Ivanovics? — kérdezte Arbuzov meleg együttérzéssel. — Ne is restelje, menjen ki az állomásra. Hátha jóbarátja, ismerőse akad közöttük. Meg aztán segíthet is az evakuáltaknak, útbaigazítással szolgálhat, hiszen maga már itthon van a városban. A mai napja szabad.

Csunda még el is pirult.

— Köszönöm, Nyikifor Andrejevics. Okvetlenül kimegyek elébük. Sőt tulajdonképpen nekem kellene az evakuáltak ügyeit intézni. Sokan közülük nem tudnak oroszul, soknak az okmányai nincsenek rendben — gondolhatja, milyen körülmények között jöttek el.

Arbuzov negyven felé járó, zömök, vállas ember volt. Elkomolyodva bólogatott:

— Hát igen. El se tudja képzelni az ember, mi lehetett ott. Ki gondol az okmányaira, amikor hajszálon függ az élete. De látja, Ernest Ivanovics, egyet mégse értek. Hogy maga nem mentette meg a párttagsági könyvét. Nagyon kellemetlen. Tapasztalt szervezőkre igazán nagy szükségünk van és maga tapasztalt, nagytudású ember. De hiába — amíg a tagsági ügye rendezve nincs, nem használhatom ki teljes mértékben a munkaerejét.

Csunda szerencsétlen arcot vágott.

— Higgye el, Nyikifor Andrejevics, valóságos tragédia ez. De nem láthattam előre. Közvetlenül a légitámadás előtt elromlott a kocsim, segítenem kellett a sofőrnek. Levetem a zubbonyomat és egy buckára terítem, úgy tizenöt lépésre az úttól, mert ott kisebb a sár. Embernek nyoma se volt arra. És tessék! Éppen ott kellett becsapni annak az átkozott bombának, csakazértis! Éppen ott, az én buckám előtt. Máig se értem, hogy maradtunk meg mi magunk. Csakúgy potyogott a szilánk, elborította a földet köröskörül. Mikor felocsúdtam, mindjárt szaladtam a zubbonyomért, de hol volt az már! Se kabát, se pártkönyv. Még jó, hogy az útlevelemet néhány más iratommal együtt a térképtáskámba tettem és az a kocsiban maradt, különben most minden okmány nélkül állnék itt. Eleget mondom — bár inkább a fejemet vitte volna le az a bomba. Jó tanulság egész életemre.

— Bizony. Ha száz évig élsz, száz évig tanulsz — bólintott Arbuzov. — Mentül előbb rendeznie kell ezt az ügyet. De most siessen. Jó lesz indulni, mert nemsokára befut a vonat. A viszontlátásra, Ernest Ivanovics!

Csunda átszaladt az ellátó osztályra, ahol vezetőhelyettes volt és közölte a munkatársaival, hogy valami megbízást kapott a főnöktől, elmegy és ma már nem is tér vissza.

Az utcára érve fontolgatni kezdte a dolgot. A hír, amit főnökétől hallott, inkább nyugtalanságot okozott neki, mint örömet. Persze, jólesik az embernek, ha honfitársai között lehet. De egyelőre nem tudhatja, honnan jönnek, Lettország melyik szegletéből? És ha

véletlenül rigai is van köztük? Talán éppen az ő kerületéből, vagy egyenesen a kerületi pártbizottságból? Akkor aztán kezdődik a faggatás. Hogy mért sietett annyira eljönni Rigából? Hogy érhetett ide már egy héttel ezelőtt és hol maradt az igért „hátországi előkészítés"? Eh, nem jól van ez így.

Kivágni, persze, kivághatja magát. Kieszel valami kis mesét, ami a kíváncsiakat megnyugtatja és rendben van a dolog. De mit csinál Rutával? Itt a bökkenő. Megtéveszteni még csak lehetne. De rávenni, hogy hazudjon, tódítson — ez reménytelen. Bizony, Ruta a botránytól sem ijed meg.

...A kis „mercedes-benz", amely Rigából elhozta őket, csak Novgorodig jutott. Ott át kellett adni a gépkocsijavítónak, mert elszakadt a hajtólánca. És hogy megvárja, míg rendbehozzák — ahhoz Csundának nem volt kedve. A pártkönyvvel pedig nem egészen úgy történt a dolog, ahogy elmondta. Zubbonyát nem semmisítette meg a bomba, egyszerűbb volt az eset. Ape közelében valami pánikszerző vagy talán provokátor azt a hírt terjesztette, hogy onnan keletre vagy harminc kilométernyire földreszállt egy német ejtőernyős csapat. Csundának ennyi elég volt. A legközelebbi erdőszélen megállíttatta a kocsit és elásta a pártkönyvecskéjét egy magas, könnyen felismerhető fenyőfa alatt. Ha már a németek karma közé kerül — gondolta — legalább ne tudják meg, hogy kommunista, akkor talán el is eresztik. S miközben az igazolványt elásta, már ki is eszelte a mentséget: hiszen voltaképpen szent kötelességet teljesít, mert a német esetleg a maga céljaira használhatná a fontos okmányt.

De feleségének egy szót sem szólt.

Amikor ide megérkeztek, Ruta még aznap jelentkezett a városi komszomolbizottságnál. Este Csundától is kérdezte, hogy mért nem volt fönn a pártközpontban.

Azt felelte neki, hogy a novgorodi pályaudvaron kilopták a zsebéből az iratait, köztük a párttagsági könyvét is.

— Szörnyen ostoba história, Ruta. Annyira, hogy neked nem is akartam szólni róla. Gondoltam, mért izgassalak? Elvégre, ha formálisan kezelik a dolgot, hát szigorúan megróhatnak emiatt. Járhatok akkor egész életemre így megbélyegezve és ráadásul minden jöttment az orrom alá dörgölheti a megrovást. Tudod, mit gondoltam ki? Hogy talán kicsit másképpen kellene előadnunk a dolgot. Mondjuk azt, hogy harcok közben jöttünk el Rigából, légitámadás ért, telitalálat ésatöbbi...

— Micsoda hazudozás! — torkolta le Ruta. — Szép kommunista, aki a Pártot félrevezeti! De meg nem is érsz vele semmit. A közmondás is azt tartja, jól tudod, hogy a hazug embert könnyebb utolérni, mint a sánta kutyát... És előre megmondom: ha emiatt bajba kerülsz, énrám ne számíts. Én nem fedezlek.

— Ha formálisan nézzük, persze, hazugságnak látszik, nem tagadom — próbált mosakodni Csunda. — De százszor is megtörténhetett volna velünk pontosan ugyanez. Így meg majd összevissza pletykálnak rólam, hogy megijedtem, elvesztettem a fejemet, nem tudtam vigyázni a pártkönyvemre... És éppen most, amikor olyan hasznos munkát végezhetnék, éppen most kerüljek egyszerre ilyen kínos helyzetbe? Magamat nem bánnám, én vállalom a megpróbáltatást, de hiszen a közösség szenvedi meg, ha nem vehetem ki a részem a munkából úgy, ahogy kommunistához illik.

Rután nem fogott az okos szó. Nem hatott rá. „Hát jó, akkor majd nélküled igyekszem boldogulni — döntötte el magában Csunda és másra terelte a szót. — Ki kell majd nyomozni, hová evakuálták a kerületi bizottságot, hol van az irattár. Akkor majd ki lehet keresni a szükséges igazoló iratokat. Szóval — egyelőre várni kell."

Erre Ruta se tudott mit felelni.

Rutát szörnyen bántotta, hogy így jöttek el, kettesben. Hisz ez inkább megfutamodás! Vagy, ahogy férjének mondta: „szökés". Annyira nyugtalanította az emberek meg a közös ügy sorsa, hogy azt mondta a komszomolbizottságban: minden munkát elvállal, csak küldjék ki azonnal valahová. Az elvtársak szeretettel fogadták és mivel éppen néhány nappal azelőtt a komszomolisták közül sok kiment a frontra, könnyű volt Ruta számára feladatot találni a városi komszomolbizottságban.

Szenvedéllyel vetette magát a munkába és mert eleven, közvetlen teremtés volt, hamar összebarátkozott új elvtársaival. Ha egy kis szabad ideje maradt, lészaladt a Volgapartra, járkált az utcákon, hallgatta az orosz beszédet. El is határozta, hogy mentül előbb megtanul folyékonyan oroszul. Mikor késő este hazatért, alig beszélt a férjével s ez a néhány szó is nehezére esett. De az nem vette észre, túlságosan elfoglalták a maga dolgai.

Csunda viszont igyekezett mindjárt olyan munkabeosztást kapni, hogy előreláthatólag háborús ínség idején is kiváltságos életfeltételeket biztosíthasson magának. Ezért jelentkezett rögtön a kereskedelmi ügyosztályon. Bemutatkozott az osztályvezetőnek és

elmondta, milyen munkakörben dolgozott Rigában, milyen tevékenységet fejtett ki a kereskedelem átszervezése terén. Aztán leírta a szörnyű légitámadást, amelynek során a pártkönyve elveszett. De természetesen, mihelyt sikerül kiderítenie, hová szállították az irattárat és megszerezheti a szükséges igazolást, első dolga lesz új pártkönyv kiállítását kérni. Térképtáskájában az útlevélen kívül megmaradt még néhány irata (amikor a pártkönyvét elásta, ezekről megfeledkezett), amelyekkel valóban bizonyíthatta, hogy instruktori minőségben dolgozott a rigai pártszervezetnél. Arbuzov sokáig töprengett, de végre mégis megtette főnök-helyettesnek az ellátó osztályon. Csunda tökéletesen meg volt elégedve. A legfontosabb, hogy most másfél hónapig nyugodtan élhet, mindenki tudja, hogy ilyen hamar nem szerezheti meg a szükséges iratokat. És ez a lényeges. Hogy aztán mit csinál — majd meglátja. Írni, persze, sehová nem írt, nem is volt szándékában, amíg „az általános helyzet nem javul".

Ezért nem ment ki hát most sem a pályaudvarra, honfitársait fogadni, hanem inkább a magas Volgaparton lévő sétányról nézte érdeklődve a kikötő nyüzsgő, eleven életét. A folyón fehér utasszállító hajók jöttek-mentek, meg vontatók — amelyek kenyérrel, sóval és más javakkal rakott uszályokat húztak. És Csundának sikerült egyformán élvezni a gyönyörű volgai kilátást meg a szembejövő csinos, feketeszemű lányokat.

Két órát a lehető legkellemesebben eltöltött, aztán hazament. A város központjában volt szép, tágas szobája. Arbuzov segítségével kapta, alig egy ugrásnyira a színháztól, piactól és a legfontosabb közintézményektől. A nélkülözhetetlen bútordarabokat is összeszedte. Normális körülmények közt akár tíz évig is eléldegélne ilyen helyen az ember és még csak meg sem unná, de ma, mikor a németek minden nap elfoglalnak egy új várost, kinek van kedve hosszú időre berendezkedni? És ha mégis a német talál győzni! Csunda majdnem bizonyos abban, hogy így lesz és ezért — titokban, hogy Ruta meg ne lássa — máris tanulmányozza a Szovjetunió térképét, igyekszik megállapítani, melyik a legkevésbbé veszélyes és legalkalmasabb hely. Közép-Ázsia... Távol-Kelet... Onnan a legrosszabb esetben tovább is juthat az ember, a határon túl valamelyik szomszéd országba.

Ruta egyszer mégis rajtakapta és megkérdezte, miért tanulmányozza olyan buzgón a térképet?

— Manapság igazán mindenkinek érteni kell valamennyire a hadászathoz — vágta ki magát ügyesen Csunda.

Alig egy hétig feküdt Aija Rubenis a leningrádi kórházban. Mihelyt kibocsátották, nyomban mindent elkövetett, hogy visszaküldjék a frontra. A Lettországi K(b)P Központi Bizottságától azonban más utasítást kapott. Kinevezték a lettországi evakuálási ügyek főmegbízottjának és egy volgaparti városba irányították.

Pedig nagyon szeretett volna visszamenni a frontra, a férjéhez, bátyjához, jóbarátaihoz, komszomolkáihoz, ez volt a legforróbb kívánsága.

„Talán majd később, ha itt megszerveztem a munkát és megfelelő helyettest találtam, mégis megengedik" — álmodozott, míg a vonat ablakán át a nyári mezők váltakozó képét nézte. Volt, ahol még a szénát hordták be a kolhozparasztok, itt is, ott is nagyban arattak, mindenütt látta a rozskereszteket. „És ha mégis úgy fordul, hogy hiába dolgoznak — ellenség kezére kerül az egész termés?! Nem lehet! Sztálin nem engedi. Ha mindenki úgy harcol és úgy dolgozik, ahogy a Párt kívánja tőle — akkor nem történhetik meg..."

De megint csak azon járt az esze, milyen jó lenne most a fronton, Jurisszal, Peterrel, Sileniekkel... Vagy a partizánok között... Minél nehezebb, veszedelmesebb a feladat, annál vonzóbb. Annál drágább a munkád a hazának.

„Nem, nem így van! — vitatkozott önmagával. — Egyformán értékes minden munka, amit az ember ott végez, ahová a Párt és a kormány állítja. Mi lenne, ha mind magunk választanánk meg a feladatunkat, a magunk kedve, hajlandósága szerint?"

Alig várta, hogy nekiláthasson már a munkájának. Aija mindig nagy kollektívában dolgozott, a közösség nélkülözhetetlen volt neki, akár a levegő vagy az étel. Most a vonaton is számlálta a hátralévő órákat, és hogy addig se üljön egészen tétlenül, amíg kijelölt helyére megérkezik, elgondolta, kirajzolta magában a jövendő tervét.

Rigából majdnem minden holmi nélkül jött el és azóta se gyarapította a poggyászát. A vasútról egyenest a területi pártbizottsághoz sietett, ahol az első titkár rögtön fogadta: tájékoztatta munkaköréről, értékes tanácsokat adott és megkérte, hogy ha nehézségre bukkan, forduljon közvetlenül hozzá.

Aija a titkártól az evakuálási osztályra ment, hogy áttanulmányozza a listákat. Megállapította, hogy az ő odaérkezéséig mint-

egy négyezer lett evakuáltat tartottak nyilván, de köztudomású, hogy sokan még nem jelentkeztek és nincsenek lajstromozva. Többszázat a városban helyeztek el, a többit szétosztották a kerületekben és nagy részük kolhozban dolgozik.

A városi tanács végrehajtó bizottsága külön szobát jelölt ki munkahelyéül. Másnap a pályaudvaron meg a kikötőben és egyebütt is, ki volt függesztve a hirdetmény, amelyben felszólítják a lettországi evakuáltakat, hogy jelentkezzenek a főmegbízottnál, aki minden ügyben — munkabeosztást, lakást és egyebeket illetően — tanáccsal és útbaigazítással szolgál. Ugyanez a közlemény megjelent a területi újságban is. Az evakuálási osztály egyelőre néhány ezer rubelt utalt ki Aijának a leginkább rászorulók sürgős segélyezésére.

Az első napokban kevesen jelentkeztek, de mihelyt híre terjedt, hogy ott van a főmegbízott, csakúgy özönlött hozzá a nép. Hitvestársak, akik egymástól elszakadtak, szülők, akik gyermekeiket keresték. Sokan jóbarátaik sorsáról akartak megtudni valamit és egyúttal elmondták, amit ők maguk másokról tudtak. Elsősorban munkát kellett szerezni nekik. Szakmunkást, iparost, értelmiségi szakembert szívesen alkalmaztak a városi üzemek, a többit a kolhozokba irányították. A gyerekeket, akik szüleiktől elszakadtak, Aija a gyermekotthonban helyezte el.

Az evakuáltakat mindennél jobban érdekelte, hogy mi történik a harctéren? Nagy részük nem tudott oroszul és nem olvasott újságot. Mind ezzel a kérdéssel jöttek: mi van Lettországban? Aija közölte velük a harctéri híreket, jellemezte az általános helyzetet, és beszélt a lett lövészek hősiességéről meg a partizánmozgalomról, amely futótűzként terjedt a németek háta mögött. Akiket vidékre küldött, azoknak kezébe nyomta a lapok legújabb számait, mert jól tudta, hogy nem elég, ha lajstromozza és anyagilag segíti az evakuáltakat. Megbeszélte a dolgot a területi pártbizottsággal és miután sikerült megfelelő helyettest találnia — egy Zariny nevű fiatal tanítót, aki már a háború előtt tagjelölt volt — ő maga vidékre utazott és sorra látogatta azokat a kerületeket, ahol a legtöbb evakuált telepedett le. Gyűlést hirdetett a kolhozokban és minden kerületi központban kijelölte a szervezőmunkára alkalmas embereket, akikkel majd állandó kapcsolatot tart fenn. A szervezők közt volt több kommunista, sőt a Lett Szovjet Szocialista Köztársaság Legfelsőbb Tanácsának néhány tagja is. Így aztán hamarosan el is némultak az álhírek, amelyeket kispolgári, vagy ellenséges elemek terjesztet-

tek, az emberek rendszeresen tájékozódhattak az eseményekről és mindenki tudta, hol a helye, mi a feladata a szovjet nép nagy harcában.

Aija külön-külön jegyzéket készített a kommunistákról, komszomolistákról, a művészet és kultúra dolgozóiról és különféle szakemberekről, hogy mindenkit hivatása szerint használhasson fel. Így a területi szervek segítségével egy mérnököt az egyik nagy üzembe irányítottak, egy kiváló orvost pedig, akit már-már beosztottak végrehajtóbizottsági tisztviselőnek — a tüdőgondozó vezetésével bízták meg. A többi szakember elhelyezése se okozott gondot. Agronómus, tanító, mozdonyvezető és képzett esztergályos mindenütt kellett. A káderosztályok vezetői most már Aijához fordultak, ha jó gépész, könyvelő vagy sofőr kellett nekik.

Meg lehetett volna elégedve a munkájával, hiszen az evakuáltak majdnem mind dolgoztak, meg is nyugodtak, az első napok levertségének szinte nyoma se látszott rajtuk. De Aija mégis úgy érezte, hogy kevés, ami történt. Közeledik az ősz, gondoskodni kell a gyerekek iskoláztatásáról, meg kell szervezni a fiatalságot is. És ami a legfontosabb: közvetlen segítséget kell nyujtani a frontnak. Részletes jelentést írt a Lettországi K(b)P Központi Bizottságának és további utasítást, munkairányítást kért.

Egy este, mikor már feleket nem fogadtak, jelentkezett az irodában egy szép és rendkívül vonzó fiatal nő. Kettejükön kívül senki se volt a szobában.

— Mara Pavulan színésznő vagyok, a rigai Drámai Színház tagja — mondta a késői látogató. — Az első evakuált-szerelvénnyel jöttem és textilgyárban dolgozom.

Aija összecsapta a kezét és szemrehányóan nézett rá.

— Uramatyám! Miért csak most jön! Rég elhelyeztem volna valami megfelelő munkakörben. Higgye el, nem kutathatom fel egyenként az embereket.

Mara mosolygott.

— Azt jól tudom, Rubenis elvtársnő. Így is éppen elég a tennivalója. Nem is panaszkodni jöttem. Elég jól megvagyok, hiszen magam kértem, hogy gyárba tegyenek. De látja... — zavartan elhallgatott, mint akinek nehezére esik előhozakodni a kérésével. — Egy jóismerősömről akartam tudakozódni... hátha rajta van a listán... Meg hogy nem segíthetnék-e én is a munkájában? Esténként szabad vagyok és sokszor igazán bosszant, hogy annyi drága idő elfecsérlődik.

Aija sokszor látta Mara Pavulant a színpadon és szerette a játékát. De most nem erre gondolt. Jólesett neki, hogy a nagy művésznő így átérzi a helyzetet. Legszívesebben megölelte, megcsókolta volna, de restelkedett.

— Köszönöm, Pavulan elvtársnő, nagyon köszönöm. Örömmel fogadom az ajánlatát, rengeteget ér nekünk a segítsége. De roszszul tette, hogy gyárba ment. Az a munka is fontos, természetesen, és éppen olyan megbecsülést érdemel. Ne értsen félre. De maga sokkal, sokkal többet adhat a közösségnek. Keze mindenkinek van, de a művészi tehetség nincs meg mindnyájunkban. Mara Pavulanunk csak egy van. Már holnap beszélek az elvtársakkal a művészeti szakosztályon. Hol lakik?

— A gyári munkásotthonban.

— Tudja mit? Nekem magamnak egészen külön szobám van, mégpedig a körúton, közel a Volgaparthoz. Beállítunk még egy ágyat és odajön hozzám lakni.

— De hiszen nem is ismer! Nem tudhatja, nincs-e rossz természetem.

— Annál érdekesebb lesz megismernünk egymást. Adja ide a címét, én is odaadom a magamét. És holnap okvetlenül jöjjön el, különben én megyek magáért az otthonba!

— Engedje, hogy holnapig még gondolkodjam...

Aija látta, hogy csak tapintatosságból nem mond rögtön igent. És most az is eszébe jutott, hogy hiszen még nem is tudja, mit akart kérdezni tőle Mara.

— Hogy hívják az ismerősét, akiről tudakozódni akar?

Mara megint zavarba jött.

— Karl Zsubur. Párttag s amikor a háború kezdődött, egy munkásgárdista század parancsnoka volt Rigában.

— Zsubur! Tudok róla, hogyne tudnék! — Aija majdnem a szavába vágott. — Hát maguk ismerik egymást? Egyik legjobb barátom még a földalatti mozgalomból. Együtt jöttünk el Rigából július elsején, együtt harcoltunk a fronton, Észtországban. Most utoljára zászlóaljparancsnok volt. Nyilván pompásan beválik, mint tiszt. Ha nem kellett volna emiatt az ostoba betegség miatt kórházba mennem, most is ott lehetnék velük. Ott a férjem, meg a bátyám, Peter Spare. Mikor eljöttem, jó egészségben voltak mind. De azóta persze, én se tudok róluk semmit.

Látta, hogy Mara mohón nyeli minden szavát és a legapróbb részlet is fontos neki, hát elmondott mindent, eleitől végig. Hogy

harcoltak a rigai hídnál, hogy vonultak aztán tovább, északra, hogy küzdöttek meg észt földön a diverzáns bandákkal.

— Nehéz helyzetben vannak most. A németek előretörnek a Finn-öbölhöz, Leningrád felé. Ki tudja, talán sokan nem is élnek már közülük. És mégse szabad erre gondolnunk. Bíznunk kell és hinni, hogy lesz még jobban is.

Késő este volt, mikor lejöttek együtt az irodából. Aija másnap elintézte, hogy Marát a drámai színházhoz helyezzék át és még akkor este elhozta az otthonból. Hónapokig lakott együtt a két fiatal asszony a Volgára néző szobácskában.

5

Csunda persze hamarosan értesült Aija megérkezéséről. Erre a vészhírre aztán annál szorgalmasabban tanulmányozta a Szovjetunió térképét, annál sürgősebben igyekezett megoldani a kérdést, hogy milyen nyugalmas kis helyre vonuljon tovább. Olyan városkát kell találnia, ahová nem ér el a honfitársak kutató tekintete. Ha már utazik, hát inkább már most, mielőtt beköszönt a hideg és mielőtt Aija neszét veszi, hogy ő itt bújt meg. De hogy adja át a munkáját? Milyen ürüggyel illanhat el?

Alig tért vissza Aija kerületi szemleútjáról, tüstént megtudta, hogy Csunda a városban van. Ruta ugyanis, férjét meg sem kérdezve, jelentkezett Zariny elvtársnál és több ízben érdeklődött, hogy visszatért-e már Aija? Meg is kérte a helyettest, hogy telefonáljon neki, mihelyt Aija megjött. Végre megérkezett. Még aznap a városi kereskedelmi ügyosztályra kellett mennie, hogy az evakuáltaknak bizonyos iparcikkeket szerezzen. A végrehajtó bizottságnál már láttamozták a kiutalást. Arbuzov tehát minden huzavona nélkül ráírta: „Csunda elvtársnak, elintézésre" — és barátságos mosollyal átadta Aijának.

— Forduljon csak Ernest Ivanovicshoz, bizonyosan örül majd, hogy segíthet a honfitársain.

Csunda titkárnője megmutatta, melyik a főnök szobája. Mikor Aija belépett, elmerülten, gondba borult homlokkal ült az íróasztal fölé hajolva, félkeze az előtte heverő számlák és fuvarlevelek közt keresgélt, a másikkal füléhez szorította a telefonkagylót. Sűrű hajzata a szemébe hullott. Nem nézett a belépőre, csak úgy a levegőbe mondta: „Tessék leülni" — és tovább beszélt a telefonba.

Aija elmosolyodott. Vöröskatona-zubbonyban volt, a feje kendővel bekötve. Csunda természetesen nem ismert rá. Valami textilárukról tárgyalt egy gyárigazgatóval.

Egy veréb röppent az ablakpárkányra és hetykén csiripelni kezdett. Bekandikált a szobába, hogy mi történik ott, egyet-kettőt szökkent és továbbrepült. Magasan a város felett tan-repülőgép búgott. A fiatal pilóta új műrepülő-figurát gyakorolhatott, mert a motor hol egészen elhalkult, hol hevesen, harciasan felzúgott megint. A szomszéd utcából nóta hangzott. Vöröskatona-újoncok vonultak ki gyakorlatra, lépésük keményen, egyenletesen koppant. Aija magában utánuk mondta a nóta szavait. Ismerte jól, még a polgárháború frontján termett. Ki tudja, talán a nótaszerzők fiai menetelnek itt. Fiatal hangjuk új tanúsága a dolgozó nép halhatatlan bátorságának, győzelembe vetett hitének. Apáik megtették történelmi kötelességüket, megteszik majd ők is.

Végre befejezte Csunda a beszélgetést és egész testével Aija felé fordult.

— Milyen ügyben, polgártársnő? — kérdezte oroszul, a látogatók tiszteletére gondosan kiformált közömbös arccal. De két másodperc múlva megrándult a szája és a szeme pillogott.

— Aija! Te vagy az?! — Igyekezett örömet rezegtetni a hangjában és mosolygott is. — Miért nem szóltál? Rögtön abbahagytam volna a beszélgetést. Na, de ilyet! Micsoda szél fújt ide? Ez aztán meglepetés! Hadd szorítom meg a kezedet! Ha jól tudom, harcoltál is. Sok fasisztát küldtél a másvilágra? Hát Juris, Peter, Sileniek? Ők is itt vannak?

Aija kezet fogott vele az asztal fölött, de egyetlen kérdésére se válaszolt. A leghétköznapibb hangján mondta:

— Hivatalos dologban jöttem, Csunda elvtárs. Tessék, itt van Arbuzov elvtárs rendelkezése, végre kell hajtani. Sürgősen.

— Mi az? Mutasd! — Csunda elvette az írást, szeme gyorsan végigfutotta. — Ennyi az egész?

— Egyelőre.

— Na, ezt hamar elintézzük. Rácsördítek a raktárfőnökre, hogy válogassa össze a legjobb holmit. Mondd meg, hova küldessem? A számlát majd kiállítjuk aztán.

Aija megmondta a címet, Csunda pedig bemutatta ügybuzgósága csodáit. A raktárfőnök, a szállítási osztály vezetője és a könyvelő ellentmondást nem tűrő, rövid utasítást kaptak a haladéktalan,

szabatos végrehajtásra. Aztán letette a kagylót és fáradtan hátradőlt a karosszékben.

— Így gürcöl az ember reggeltől estig! Valósággal széjjelszednek. Annyit kell ordítozni, hogy a torkom is kiszárad. Egyiknek ez kell, másiknak az, mind kér, sürget, mindenki akar valamit, de rögtön. Pedig nekem is csak egy fejem és két kezem van. No, sebaj, azért boldogulok valahogy. Nincs rám panasz. Arbuzov a világért se tenne más munkahelyre. „Magának csak ez való, Ernest Ivanovics — azt mondja — gazdasági ügykörre született." Ki tudja, talán igaza van. No és te, Aija, hogy vagy? Az evakuáltakkal vesződöl?

— Az evakuáltakkal, igen. A te dolgod lett volna. Hisz előbb voltál itt, mint mi valamennyien.

Csunda felkattintotta cigarettatárcáját és gondosan kiválasztott egy cigarettát. Míg rágyújtott, volt ideje kigondolni a választ.

— Előbb voltam itt, igaz. Sileniek megbízott, hogy készítsem elő a dolgokat itt a hátországban, csináljak helyet az intézményeinknek. És talán nem készítettünk elő sokmindent? Nem segítik az itteni szervek az evakuáltakat? Ne hidd, hogy ez csak úgy magától lett.

— Nem is hiszem. Egyáltalában nem. Itt mindenki igyekszik segíteni nekünk. De mi részed van neked ebben? Tudtommal egy ujjadat se mozdítottad. Ahelyett, hogy segítettél volna elhelyezni az evakuáltakat, kerülöd őket, mint a bélpoklosokat. Nohát, ezek a te érdemeid a Párt előtt! Mikor ideérkeztem, mindent az elején kellett kezdeni.

— Én komoly munkában vagyok napestig, Aija. És különben is — nem volt formális meghatalmazásom. Sileniek csak szóval, négyszemközt bízott meg. Ha hivatalos meghatalmazás nélkül kezdek a dologhoz, még kalandornak nézhettek volna.

Aija hallgatott egy percig és amikor halkan megszólalt, alig tudta türtőztetni indulatát.

— Azt kérdezted, hol van Juris, Peter, Sileniek. Megmondhatom: a fronton vannak. Ott, ahol ezidőszerint minden fegyverfogható embernek lenni illik. Nyilván ott volna a te helyed is. Rigában olyan arccal mászkáltál, mint aki, isten tudja, milyen hőstettekre készül és most tessék! Látjuk a hőstetteidet. Tudod, mi vagy?

Csunda a szavába vágott:

— Várj, várj, Aija! Ne hamarkodd el az ítéletet. Ne tévesszen meg a látszat. Azt hiszed, egészséges vagyok. De kérdezd a dok-

tort, az megmondhatja — csapnivaló rossz szívem van. Tulajdonképpen egészen más éghajlat alatt kellene élnem. De én ezzel nem törődöm. Nem szoktam panaszkodni, ez a baj. Csak dolgozom, mint a barom. Fogok is, amíg le nem esem a lábamról. Akkor majd jobban megértesz... Eh, kár a szóért! — És csak legyintett, erőtlenül.

— Értelek én, Csunda. Az orosznak van egy igen kifejező szava, hallottad bizonyosan: „skurnyik".* Jusson eszedbe ez a szó, mennél sűrűbben, hasznodra válhat. És vigyázz, hogy a nevedhez ne ragasszák. Ma még visszanyerheted az elvtársak becsülését. Gondold meg. És hidd el, én csak javadat akarom. Viszontlátásra, Csunda elvtárs!

És elment, kezet se nyujtott.

Csunda, arcát a tenyerébe hajtva, ült egy darabig.

„Skurnyik?... Miért bántja Aiját, hogy én életben maradok? Hát a háború után nem lesz szükség épkézláb emberre? Ki fog újjáépíteni, ki lendíti fel megint az életet? Csupa asszony meg vénember? Hát erre senki se gondol nálunk? Ezt nem értik?... Önfeláldozás! Önfeláldozás! Ez Aija és Ruta rögeszméje... És az talán nem önfeláldozás, ha valaki tudatosan lemond rendjelről, dicsőségről, beéri a szerény hétköznapi szereppel? Nem lehet mindenki hős! Legalább is nem áldozhat mindenki egyformán. Akinek egy csepp józan esze van, beláthatja. Azt akarják, hogy okvetlen a pokol közepébe ugorjak? De miért?... És Ruta...? Vajjon ő is haszonlesőnek, „skurnyik"-nak tart?"

Vagy egy óra hosszat elég kellemetlen érzés szorongatta, de aztán megkönnyebbedett, túlesett rajta. „Bízzák csak rám, mit tartok jónak, mit rossznak" — ezzel a gondolattal zárta fiókjába az iratokat, ezzel ment haza.

A nap már leáldozott, búcsúzó sugarai megaranyozták a bulvár fáit.

6

Ruta alig tudta kivárni, hogy Aijával találkozhassék. Nehéz a keresztúton eldönteni, merre menjünk tovább. Nagyon kell olyankor a megbízható jóbarát, akinek kétségeinket elmondhatjuk. Voltaképpen Ernesttel kellene megbeszélnie minden fontos dolgát. Ki mással? Ki állhatna közelebb hozzá? Csakhogy Ernesttel már hóna-

* skurnyik — önző, haszonleső.

pok óta nem beszél még kisebb dolgairól sem. Most meg annál kevésbbé fordulhat hozzá, mert hisz éppen ő e kétségek legfőbb oka. És Ernest már akkor is ágaskodik, ha egyes cselekedeteit hibáztatja, hát még ha szemébe mondja a teljes igazságot! Hogy kicsinyes, semmirevaló, önző... „Mert ez a főbaj — hajtogatta magában — nem akar és nem tud a maga érdekei fölé emelkedni. Hiába is próbálkozom vele!"

Hallgatott hát. Voltak percei, amikor hajszálon múlt, hogy ki nem fakad, kereken ki nem mondja a véleményét. De ilyenkor inkább kerülte a beszélgetést, félt az elhatározó lépéstől.

Olykor perbe szállt magával. „Hátha túlozom a dolgokat? Hátha még nem jóvátehetetlen a baj? Talán magam sem tudom, mit kívánok tőle, mit kívánok az életünktől? Hátha igazságtalanul ítélek?"

Mikor leginkább marcangolták a kétségek, akkor tudta meg, hogy Aija a városba érkezett. Végre valaki, aki gyötrő kérdéseire megfelel, megmondja, mit kell tenniel Ahogy Aija dönt, úgy lesz. Többször is elszaladt a városi pártbizottsághoz, megkérdezni, nem jött-e még vissza Rubenis elvtársnő? Türelmetlenül, izgatottan várta.

Zariny nyomban telefonált neki, mikor Aija megjött, de ő csak este szabadulhatott és akkor is másfél órát kellett várakoznia — Aija házon kívüli ügyeket intézett.

Vagy húsz evakuált kereste közben. Egy asszony egyéves fiacskáját akarta gyermekotthonban vagy bölcsődében elhelyezni, mert máskép nem dolgozhatik. Zariny gyermekotthonba osztotta be munkára, ugyanoda, ahová a kisfiút beutalta. Egy serdülő fiú szakoktatásra jelentkezett. Ezt a Folyamhajózás Technikumába irányította. Majd egy kolhoz traktorosa jött újságokért. A következő látogató a feleségéről tudakozódott és Zariny addig kutatott kartotékjában, amíg ki nem derítette, hogy az asszony a szomszédos kerületben lakik. Két jól megtermett fiatal legény, két jóbarát, igazoló írást kért. A katonai parancsnokság előtt kellett igazolniok, hogy valóban lett evakuáltak. Egy fiatal leány, aki elvégezte az ápolónői tanfolyamot, bemutatta bizonyítványát és tudni akarta, hová kell fordulnia, hogy a frontra kerülhessen.

— Ápolónő vagyok, műtősnő. Minél közelebb leszek a fronthoz, annál több sebesültön segíthetek.

Voltak, akik útközben elvesztették azt a kevés holmit is, amit magukkal hoztak és most éhesen, mezítláb álltak Zariny előtt. Rög-

tön kiadta nekik az étkező-szelvényt, meg valami kis pénzt és berendelte őket másnapra, akkor majd ruhafélét, lábbelit is kapnak.

Közvetlenül az ajtó mellett, a padon egy éltes, őszbajuszú ember várakozott. Feltűnő nagy, agyondolgozott keze volt, több ujja meg is nyomorodott a munkában. Nem volt rajta se felsőkabát, sem ujjas, csak egy több helyütt kiégett katonazubbony. Aiját várta ő is, mint Ruta. Már csak ketten maradtak. Zariny kartotékjába merült, bevezette az új anyagot. Rövidlátó, beteges külsejű fiatalember volt. Még nem ebédelt és ő is türelmetlenül várta Aiját. Végre beállított, mindkét kezében cipőcsomagokkal.

— Zariny elvtárs! — kiáltotta már a küszöbről. — Segítsen felcipelni, amit hoztunk. Szekéren jött. Itt a számla is. Ellenőrizni kell, hogy megvan-e minden.

Csomagjait lerakta a sarokba és rázogatta elzsibbadt kezét. Mosolyogva fordult a várakozókhoz. Mikor rájuk ismert, azt se tudta, melyiknek örüljön jobban. Rutát éppen ma készült meglátogatni. No és az öreg Mauriny! Hát itt van? Azt hitte, valahol Narva vagy Leningrád körül jár most.

— Ruta! Mauriny bácsi! Ez aztán szerencsés nap! — Összecsókolta barátnőjét és sokáig rázta Mauriny kezét. Csak akkor kapott észbe. — Hohó, hisz engem várnak lenn! Gyertek, segítsetek. Azután majd beszélgethetünk, kedvünkre.

Gyorsan, ügyesen mozgott, cikázott, mint a vetélő. Közben türelmetlenül pillantott Maurinyra: vajjon milyen hírt hoz?

Négyen egykettőre felhordták az elosztóhelyeken kapott holmit. Zariny ellenőrizte a számlát és megkérdezte, van-e még tennivalója?

— Nem, nem, menjen csak, Zariny elvtárs. Ma már éppen eleget gyötörtem. De hiába, ezt a holmit okvetlenül ma kellett megszerezni. Most aztán lesz öröm. Végre embernek való ruhába bújhatnak a mieink. Menjen, menjen, most már boldogulok magam is.

Mikor Zariny elment, Aija előbb Rutához fordult.

— Várhatsz még egy kicsit? Előbb Mauriny bácsit szeretném kikérdezni. Tudom, érdekel téged is. Mauriny bácsi fáradt és éhes, ugye? Majd holnap beszélgetünk mindenről részletesen, most csak a legfontosabbat. Mikor jött el tőlük? És hol állnak most?

— Három napja, hogy elindítottak — kezdte nyugodtan az öreg. — Úgy hoztak, mint valami nagyurat — repülőgépen! Egy lett repülő indult éppen Ribinszkbe valami megbízással, hallotta,

hogy engem kimustráltak, mert hogy vén vagyok már katonának és tüstént ajánlkozott, hogy elvisz. Sose hajókáztam még így a levegőben. Eleinte féltem is, hogy felkavarodik a gyomrom, de nem lett semmi baj. Simán repültünk Ribinszkig. Ott is sok a lett, úgy mondják. Aztán vonatra tettek és most itt vagyok. Ezennel jelentkezem.

— Engem hogy talált meg? — kérdezte Aija.

— Semmi se volt könnyebb. Az állomáson ki van függesztve a hirdetmény és rajta az iroda címe. Egyenesen idejöttem. Különösebb kívánságom nincsen. Munka bizonyosan akad valamelyik faipari üzemben.

— Azért jótállok. Az ilyen tapasztalt, hozzáértő munkást bizonyosan mesternek teszik meg mindjárt. Egy hetecskét pihenjen, Mauriny bácsi, addig elrendezzük a dolgát. De azt mondja meg, hol állnak most a mieink?

— Hol? Sehogy se ragadnak meg az eszemben azok a cifra nevek. De... szóval, Leningrád körül. Augusztus elején hagytuk el Észtországot és eljöttünk Narva és Kingisepp mellett. Az első ezred Tallinnál maradt, arról nem tudok újabb hírt. A mieinket közvetlen azután, hogy te eljöttél, bekerítették. Sok jó emberünk ott veszett, de a többi valahogy áttört a gyűrűn. Most Puce a parancsnok, aki azelőtt egy zászlóaljat vezetett. Te, lányom, légy nyugodt, a tieid élnek, egészségesek. Peter is, Juris is üdvözölnek, lelkemre kötötték, hogy adjam át, ha találkozom veled.

— Hát Zsubur? És Sileniek?

— Zsubur most századparancsnok. Sileniek pedig zászlóaljkomisszár, mint eddig.

Ruta is kérdezősködött a barátairól. Az öreg Mauriny alig győzött válaszolgatni. Aija szívesen elhallgatta volna akár reggelig, de mikor észrevette, hogy nagyonis későre jár, véget vetett a beszélgetésnek.

— Köszönöm a jó hírt, Mauriny bácsi. Holnap majd többet is mesél. Most pedig lássuk, hol helyezhetjük el.

Felhívta a városi pártbizottságot és elintézte, hogy Maurinyt legelőbb is a kórházba vigyék, egészségügyi vizsgálatra és adjanak rá tiszta fehérneműt. Szállásul ideiglenesen egy vendégfogadóban jelölt ki neki helyet, egy lett mérnök szobájában. Néhány perc múlva beállított egy instruktor és vállalkozott, hogy elvezeti az öreget, éppen útjába esik a vendégfogadó.

Mauriny a küszöbön megtorpant.

— Ejnye, hová tettem az eszemet! Hiszen levelet is hoztam neked, Aija! Majdhogy nálam nem ragadt.

Jó sokáig turkált a zsebeiben, míg végre előkerült a gyűrött, szürke boríték. Aija pirulva, boldogan kapott utána. Juris írása!

— Kegyetlen ember maga, Mauriny bácsi. Hát ennyi ideig várat, gyötör! No, mindegy. Köszönöm a drága ajándékot.

Mauriny melegen nézett rá és ment a vezetője után. Hosszú hetek óta először, forró zuhany várja, tiszta fehérnemű, puha ágy. Csak háború idején veszi észre az ember, mennyi gyönyörűség van a világon.

Aija eltette a levelet olvasatlanul, befelé mosolyogva és odament Rutához, aki fejét lehorgasztva ült az ablakdeszkán.

— Ruta, kedves, mi baj? Miért vagy ilyen szomorú?

Ruta nagyot sóhajtott.

— Csak nézlek és tűnődöm... Ezer okod van aggódni, fáj a szíved a tieidért és talán nagyon boldogtalan leszel egyszer. De még fájdalmadban is büszke lehetsz. Most örülsz és ez se csak személyes öröm. Büszke lehetsz, hogy a tieid védik a népet, a hazát. De én...? Nincs kiért aggódjam és nincs kinek örüljek! Itt vagyok, kivetve, kívül a nagy idők küszöbén... Szatócs! — fakadt ki és leszökött az ablakról, nyugtalanul járkált a szobában. — Nem érdekli más, csak önmaga. Úgy tesz, mint aki se lát, se hall. Neki csak egy fontos: jól belakni, meleg ágyban nagyot aludni. Aija, Aija, mondd, mit tegyek? Emészt a szégyen, kínlódom. De mit ér az? Utolsó illúzióm is szétfoszlott. Sokáig hittem, hogy Ernest egész ember, igazi férfi. Mikor a háború megindult, bizonyosra vettem — no, most megmutatja, kicsoda! Majd meglátja mindenki és elfelejtik apró gyarlóságait. De most már tudom, meggyőződtem róla — semmi se tüntetheti el a fogyatkozásait, mert csupa fogyatkozás az egész ember. Mondd, te mit tennél az én helyemben? El kell válni, igaz?

Aija átkarolta a vállát, a padhoz vezette, leültette.

— Értelek, Ruta. Gondolkoztam én már a te dolgodon. Hiszen éppen ma jártam nála. Kereken meg is mondtam a véleményemet. Megrajzoltam a képét, szépítés nélkül. Kénytelen volt végighallgatni és mintha valamit meg is értett volna belőle. Ki tudja — talán megszívleli és változtat a viselkedésén. Ha még bírod, ha vele tudsz maradni, próbáld egy darabig. De ne hallgass, mondd ki nyíltan, mit kívánsz tőle, milyennek akarod! Ha igazán szeret,

talán a te segítségeddel még ember lesz belőle. Ha meg nem, ha minden a régiben marad, akkor hagyd ott, habozás nélkül. Mondd — szereted még?

— Magam sem tudom — suttogta Ruta.

— Ez már baj. Tudnod kellene.

Vagy félóráig beszélgettek. Aija egy-egy elejtett szóból tisztán látta, amit Ruta maga még nem tudott: hogy Csunda idegen lett neki, már nem szereti. Egy évvel azelőtt még az erő, a nemes férfiasság megtestesülését látta benne, de az első komoly próbatételnél lehullott az álarc, kibújt a kicsinyes, hitvány ember.

„Miért is nem mentél Ojarhoz?... És vajjon hol lehet most a derék, jó, okos Ojar?"

De ezt csak gondolta Aija, hangosan mást mondott.

— Fogadd meg a tanácsomat. Próbálj hatni rá és ha nem lehet, ne halogasd a válást.

Kikísérte barátnőjét, aztán valósággal futott haza. Mara még nem volt otthon és — bár alig várta, hogy közölhesse vele a jó hírt — örült, hogy még egy kicsit egyedül lehet. Legjobb barátnője előtt se tudta volna kibontani az elpiszkolódott, szürke borítékot.

„Szerelmem!" — Ajkához érintette a papírdarabkát, amely közelébe hozza azt, akit a legjobban szeret a világon, elhozza a párja szíve dobbanását, feléje szálló gondolatát.

„Drágám! Egyetlenem!..."

Átrepült a szörnyű nagy térségen, amely elválasztja a párjától. Egész valójában érezte, hogy mellette van. Zúg a vihar, a fák hajladoznak, hatalmas göröngyök szakadnak ki a földből, minden reszket köröskörül, de az ő szerelmüket nem rendítheti meg semmi. Újra együtt vannak...

HARMADIK FEJEZET

1

Augusztus elején a Lettországi K(b)P Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa kinevezte a meghatalmazottakat minden területre és köztársaságba, ahová nagyobbszámú lett evakuáltat telepítettek. A meghatalmazottak kimentek, hogy számba vegyék őket

s ott helyben megszervezzék az anyagi és szociális segítséget. Az evakuáltak többsége a jaroszlavi, ivanovi, gorkiji és kirovi területekre került, de sok jutott az Uralba és a Baskir Autonóm Köztársaságba is. .Valamivel később érkezett hír azokról, akik már a háború legelején a középázsiai köztársaságokba és Szibériába húzódtak. Akkor oda is elküldte képviselőjét a Párt és a kormány. Alig volt olyan zuga a Szovjetuniónak, ahová egy-egy lett el nem vetődött. Voltak a Kaukázusban és a Távol-Keleten, az Alsó-Volga körül, Karagandában és az észak-pecsorai vasútvonal mentén. A lett tengerészek szétszóródtak az összes tengereken, sokan részt vettek Leningrád védelmében, sokan a Kaspi-tengeren bukkantak fel, de még a Balhas-tó hajóira is jutott belőlük. A köztársaság központi irodái, miután Észtországot elhagyták, előbb Novgorodban helyezkedtek el, majd két csoportra oszlottak. Az egyik a háború egész folyamán Kirovban működött, a másik Moszkvában.

Június 22-én, mikor a német légierő az első támadást intézte Moszkva ellen, bombatalálat érte a lett képviselet házát a Maskovutcában. Többen meghaltak, köztük a Lettországi K(b)P Központi Bizottságának másodtitkára, Robert Hailand. Néhány funkcionárius megmenekült, mert aznap éjjel hivatalos ügyben éppen másutt jártak. Súlyos volt a csapás, de nem szakította meg a munka ütemét. A köztársasági hatóságok az Armjanszkij-utcába költöztek és ott folytatták munkájukat. A lett pártvezetőség és a kormány címére naponta halomszámra érkeztek a levelek, amelyekben az evakuáltak a Központ támogatását kérték, hogy a Vörös Hadseregbe léphessenek. A lett lövészezredek észtországi harcainak híre eljutott hozzájuk, szájról szájra szálltak a történetek, mindenütt beszélték, hogyan küzd a lett területi hadtest a Velika-folyó partján. A Szovjet Tájékoztató Iroda hadijelentéseiben már feltünedeztek a lett partizántevékenység hírei és egy lett leány, Tamara Kalniny hőstettét magas kitüntetéssel, Lenin-rendjellel jutalmazták.

A széles tömegek szava nem maradt válasz nélkül. Elhatározták, hogy külön lett lövészhadosztályt szerveznek és abba olvasztják a már megalakult katonai egységeket és milícia-csoportokat. A lett nép történetének új, dicsőséges fejezete kezdődött. A Lettországi K(b)P Központi Bizottsága és a Népbiztosok Tanácsa újra kiküldte meghatalmazottjait, hogy a lett nép fiait összetoborozzák a nagy küzdelemre.

Az Aija és Mauriny találkozását követő napon megérkezett a városba Lettország moszkvai képviselője. Csak néhány órát tölthetett ott, még az esti vonattal tovább kellett utaznia a szomszédos területre. Aijával együtt mentek a területi pártbizottság titkárához és a területi tanács végrehajtó bizottságának elnökéhez. Tüstént értekezletet hívtak össze s abba a hadsereg-komisszárt is bevonták. Mihelyt a moszkvai képviselő elutazott, Aija összehívta a maga aktíváját.

— Sztálin elvtárs hozzájárult, hogy a lettek külön lövészhadosztályt szervezzenek. Ez az — mondta Aija — amiről Szovjet-Lettország minden igaz fia álmodott. Komoly feladat vár ránk. A legrövidebb időn belül önkénteseket kell toboroznunk az egész területről és útnak kell indítanunk őket a hadosztály felállításának helyére. Ezért most itt nyomban felosztjuk a kerületeket és a területi pártbizottság meghatalmazásával sorra látogatjuk a kolhozokat, szovhozokat és munkástelepeket. Szóval, el kell jutnunk mindenüvé, ahol lett evakuáltak vannak. Gyűlést hívunk össze, kihirdetjük a kormány határozatát és az önkéntesekkel együtt térünk majd vissza ide a városba. Én még ma este indulok a volgántúli kerületekbe és számításom szerint három nap múlva jövök vissza. Ugyanakkorra kell ideérkezniök önöknek is, elvtársaim, az önkéntesek első csoportjaival. Zariny elvtárs itt marad és segít a katonai sorozóbizottságnak, amely gondoskodik a jelentkezők fogadásáról, ellátásáról és tovább irányítja őket rendeltetési helyükre. Ha valami nem világos, kérem, kérdezzenek!

De mi kérdeznivalójuk lehetett? Haladéktalanul cselekedni kell, ez a fontos.

Tizenkét ember ment ki a kerületekbe. Az öreg Mauriny is velük akart menni, pedig már talált munkát egy kisebb fűrésztelepen és néhány nap múlva kellett volna beállnia. De most mindenáron a hadosztályba akart bejutni. Kikísérte Aiját a vonathoz s közben egyre hajtogatta:

— Ahol olyan nagy dolgok folynak, lehetetlen, hogy még egy embernek hasznát ne vehessék. Mikor Rigában a hidakért verekedtünk, akkor is megtettem a magamét. És Észtországban?... Egy hadosztály — nagyüzem. Ott mindenkinek akad munka. Én se vagyok rosszabb, mint más.

— De hisz maga túljár a hatvanon, Mauriny bácsi! — érvelt Aija.

Az öreg megsértődött.

— Hát aztán? Állítsatok a húszévesek közé, meglátjuk, ki a legény? Megmutatom én akármelyik fiatalnak, hogy kell harcolni!

— Abban nem is kételkedik senki, Mauriny bácsi. De a törvény — törvény. Nem változtathatunk rajta senki kedvéért.

— Mért is mutattam meg az irataimat — dohogott az öreg. — Kár volt előszedni. Anélkül senki se bizonyítja rám, hogy negyvenötnél több vagyok. Lenyíratom a bajuszom, meg a hajamat is kurtára. Ha az ősz csimbókok el nem árulnak, egy szót se szólhat ellenem senki. Isten bizony, nem hittem volna, hogy a Peter Spare testvére ilyen legyen! Peter derék fickó, de a testvére — nem olyan, mint kéne. Már látom, nem tehetek egyebet, elmegyek máshová. Ott majd nem leszek selejt.

Aija elmosolyodott.

— Ne haragudjék, Mauriny bácsi, én csak a javát akarom.

— Tudod is te, mi a jó, ha így beszélsz.

— Majd meglátja, mennyit segíthet a frontnak itt is, a hátországban.

— Jó, jó, de azért a front csak front. A hátország meg hátország. Senki se mondhatja majd, hogy Mauriny harcolt, ha az egész háború alatt is rostokol.

Mikor Aija kipillantott a kocsi ablakán, az öreg munkás még mindig a perronon állt és búsan pödörgette a bajuszát. Aija őszintén sajnálta. Az öreg nyilván nem nyugszik meg. Minden áron ki akar eszelni valamit. „Úgyesen kell beszélni vele, nehogy valami bolondságot kövessen el."

És így volt másokkal is. Ugyanilyen viták minden gyűlésen. Öregek, serdülő fiúk, asszonyok makacsul bizonygatták, hogy mától fogva csak a Lett Hadosztályban van a helyük.

— Mi miért nem harcolhatunk? Rosszabbak vagyunk, mint más? Nem sajnáljuk az életünket, odaadjuk a hazáért. Nincs joga elutasítani bennünket.

Nehéz volt lebeszélni őket, meggyőzni, hogy az öregekre, serdülőkre otthon van szükség. Meglett férfiak, akiket bevettek önkéntesnek, feldobálták sapkájukat, daloltak, táncoltak örömükben. És nem szomorúság, nem sajnálkozás, hanem büszkeség és irigység volt azoknak az arcán, akik elkísérték őket. Mindenki a harcbamenők közé kívánkozott.

Nem gondoltak talán a háború szörnyűségeire? Hiszen tudták ők jól, milyen kegyetlenül kemény élet vár rájuk a harctéren. De mi lehet sok, mi lehet nehéz, mikor a nép élete, szabadsága forog kockán? Mintha termékenyítő tavaszi zivatar kavarta volna fel a lelküket, mintha régesrégi hősmondák élednének a szívükben, minden gondolatukkal, törekvésükkel, egész valójukkal belevetették magukat a napos viharba. Nem is tudták, micsoda nagyság van ebben.

Jan Purgailis meg a felesége néhány hete dolgoztak már a kolhozban, mikor a Lett Hadosztály szervezésének híre elért hozzájuk. Az eltelt idő alatt megszoktak új helyükön, megbarátkoztak az emberekkel. Olyan könnyen, olyan természetesen történt, hogy szinte észre se vették.

Ha evakuáltak érkeztek a községbe, a kolhoztagok vetélkedve hívták őket a házukba, az asszonyok tejet hoztak a gyerekeknek és Anyiszimov, a kolhozelnök, minden egyes családnak kiosztatott első segítségül egy pud gabonát meg valami élelmiszert. Purgailisék egy másik családdal együtt a község szélén álló üres házikóban kaptak helyet. De jóformán csak az éjtszakát töltötték ott, mert napkeltekor Jan is, Marta is a földekre siettek, gabonát behordani.

Esténként Jan a többi kolhoztaggal együtt a kolhozvezetőség irodájában felkereste Anyiszimovot, hogy a további munkálatokat megbeszélje. Nem győzött csodálkozni, mennyire más itt az ilyen megbeszélés, mint otthon náluk. Ott a gazda rendelkezett a cselédeivel, itt mindenki gazda, mind átérzi a közös ügyért való felelősséget.

Jan éles szemmel figyelt és felfogott minden újat. Már az első napokban megtudakolta, hogyan számítják a munkaegységet, mekkora háztáji telek jut a kolhoztag saját használatára, hogy dolgozik a tejüzem és a majorság. Munka után gyakran elbeszélgetett Martával a tapasztalatairól.

— Mindent jól vessünk az eszünkbe — mondta neki. — Egyszer majd hasznát vesszük. Ha véget ér a háború, Lettországban is ilyenformán kell berendezkedni.

A kolhozból sok férfit elvittek katonának, de az otthonmaradtak is győzték a soronlévő mezei munkákat.

— Képzeld csak, Marta, milyen bajban lennének, ha itt kolhoz helyett most száz kis egyéni gazdaság volna! Akkor a gabona fele kinn rothad, ősszel meg nem sok család boldogulna a szántással, jövőre aztán felkopnék az álluk. Ilyen nehézségeket csak

együtt, közös munkával lehet legyűrni. Látod, Marta, én azt hiszem, a régi módon semmi jót fel nem építhetünk. Az csak amolyan toldás-foldás. Új alapot kell lerakni, úgy, mint itt a kolhozok! Ez az igazi, a biztos alap!

Purgailis hamarosan brigádvezető lett és Martával együtt olyan odaadóan dolgoztak, mintha csak saját földecskéjük első termését takarítanák be. Messzire kerültek és nem tudhatták, hogy otthon ki szánt-vet, ki kaszája suhog majd és kinek a magtárába gyűlik a gabona. Ha erre gondoltak, csak annál kedvesebb lett szívüknek a kolhozföld és jókedvvel dolgoztak késő éjtszakáig, a csillagok világánál is.

„Megállj, Vilde, repülsz, bukfencet hánysz te még a Hermanjaiddal, Kaupinyaiddal együtt!" — gondolta Purgailis, miközben aranysárga keresztekbe rakta a jó szorosra kötözött kévéket. „Eljön a leszámolás ideje, hazatér a gazda és rendet teremt."

Mialatt ők Martával dolgoztak, Peterit többnyire valahol a zöld mezsgyén játszadozott. Játéknak jó volt neki akármilyen virágocska, makk vagy kavics. És minduntalan odakiáltott:

— Anyuka, nini! Apuka! Ni, mi van nekem...

A vértócsában heverő édesapa, édesanya képe már elhalványult az emlékezetében, árvasága észrevétlenül elmúlt, új szülőkre tett szert. Az emberek körülöttük azt hitték, hogy Purgailisék édesgyereke.

Aznap, mikor Aija küldöttje a faluba érkezett, Jan és Marta a szokottnál korábban hagyták abba a munkát. Elmentek a gyűlésre és meghallgatták, amit a Lett Hadosztály szervezéséről kihirdettek. Mikor a küldött befejezte beszédét, Purgailis kérdőn, zavart mosollyal nézett a feleségére. Marta megérintette a párja kezét és elmosolyodott.

— Tudom... tudom én, mit gondolsz — mondta halkan. — Hát csak menj, mi majd megleszünk valahogy Peterittel.

Jan erősen megszorította Marta kezét, felállt és odament a küldötthöz.

— Írjon fel engem is! Jan. Martinovics Purgailis. Születtem 1910-ben. A régi lett hadsereg 7. gyalogezredében szolgáltam. Káplárként szereltem le.

Utána egymásután jött a többi. Felsorakoztak a lajstromozó asztalkája előtt.

Azután valóságos ünnepet ültek. Késő éjtszakáig szólt a nóta, a harmonika, a fiatalok a szérűre vonultak, táncra kerekedtek.

Jan Purgailis megfürdött a folyócskában, fehérneműt váltott és a kis petróleumlámpa fényénél megberetválkozott. Mikor Peterit elaludt, ők Martával leültek a gerendarakásra az udvar sarkában. Visszaidézték a multat és még egyszer, utoljára elábrándoztak arról, ami lesz, ha majd a háború után hazatérnek. Sokminden lesz akkor — új házikó a kis dombon, gyümölcsös, méhes. Peterit is megnő, iskolába jár majd, ember lesz belőle. És mindnyájukra, az egész népre, nagy, verőfényes jövő derül.

Az éjtszakai szellő cirógatta őket, mint valami élőlény lehelete. Az augusztusi ég sűrű csillagserege ragyogott felettük. Mindent megbeszéltek, aztán szótlanul ültek, egymáshoz simulva. Marta munkában megkeményedett ujjai bizalommal pihentek Jan kezében. Így telt el az éjtszaka.

Reggel Jan hátára vetette a zsákját és még egyszer megsimogatta Peterit fejét.

— Nagyra nőj, kis komám! És most mondd apunak: pá-pá.

A gyerek mosolyogva integetett apró kezével a kis lépcsőről, Marta pedig elkísérte párját a falu végéig, ott búcsúzott el tőle.

— Miattam ne aggódj, nem veszünk el mi ketten! Csak arra gondolj most, ami előtted van. És járj szerencsével, drágám!

Ezer meg ezer asszony búcsúzott akkor hasonló szavakkal a háború messze útjára induló élettársától. Fájó szívvel, felindultan, de mosolyogva néztek a távozó után, búcsút intve, amíg csak el nem tűnt a távolban. Lopva törölték le a szemükbe gyűlő könnyet, ne lássa senki. Aztán a munka új napja virradt rájuk. A kolhozmezőkön megfogyatkozott a dolgos kéz, de az élet ment tovább, semmi se akaszthatta meg örök folyását.

3

Szombaton Csunda ötperces külön kihallgatást kért Arbuzovtól — négyszemközt kell beszélnie vele. Fontos oka volt, hogy ne várjon hétfőig: a városban lakó lettek most már mind tudják, hogy a kerületekből hamarosan megérkeznek az önkéntesek első csoportjai. Akkor pedig bizonyosan sokan nézik majd fürkésző szemmel délceg alakját, sőt talán Arbuzov maga is tapintatlanul kérdezősködik a terveiről. Sietni kell, mielőtt az események tovább fejlődnek.

Arbuzov, több látogatóját mellőzve, behívta Csundát.

— Mi baj, Ernest Ivanovics? — kérdezte. — Személyes ügy? Vagy az osztályon van valami bonyodalom? Tessék, üljön le.

Csunda leült és szomorúan bámult a padlóra. Fáradtnak, levertnek látszott.

— Csak nem beteg? — érdeklődött a főnök.

Ez kapóra jött. Még jobban elkomorodott.

— Nyikifor Andrejevics, mindenekelőtt hadd mondjak köszönetet megértő, példátlanul tapintatos viselkedéséért. Nagyra becsülöm és éppen azért teljes bizalommal fordulok önhöz. — Csüggedten legyintett. — Nagy bajban vagyok. Sose hittem volna, hogy az ilyesmi észrevétlenül fejlődhetik. Makkegészségesnek hittem magam, éppen azért ügyet se vetettem a tünetekre, hogy izzadok, köhögök, nincs étvágyam. Erősnek, egészségesnek látszom, de nyilván csak látszom. Gyakori dolog ez a családunkban. Hanem az utóbbi napokban már olyan rossz volt a közérzetem, hogy végül is elmentem a klinikára. Alaposan megvizsgáltak és képzelje — azt mondja az orvos — tüdővész. Második stádium.

Arbuzov kicsit hitetlenül nézett rá.

— Hm... Az bizony komoly dolog, Ernest Ivanovics. Ki hitte volna!

— Roncsoló tüdővész... Apám is abban halt meg. És holta napjáig egészségesnek látszott. Alattomos egy betegség. Elbánik a legerősebb szervezettel is.

— Baj, baj. De nem kell kétségbeesni, Ernest Ivanovics! És nagyon helyes, hogy orvoshoz fordult. Ma csodákat művel az orvostudomány.

— Úgy van. Csodákat művel. Ezt mondta a doktor is. Ha rendes gyógykezelésben lesz részem, leküzdhetem a betegséget, elélhetek akár ötven évig is. Szigorúan rám parancsolt, hogy utazzam el, mert az itteni éghajlat árt a tüdőmnek. Nap kell és tiszta, magaslati levegő. Délvidékre küld.

— Hm... Igen — Arbuzov dobolt az asztalon. — Hát akkor csak menjen, amíg nem késő. Szívesen tartóztatnám, de ha így van...

— Én sem egykönnyen válok meg öntől, Nyikifor Andrejevics. Mondogattam is magamban: eh, ördög vigye a tüdőmet. Dolgozom, amíg mozogni tudok, amíg használhatok a hazának. Dehát — őszig talán húzom, de mi lesz aztán?

Arbuzov felállt.

— Sose okoskodjék, Ernest Ivanovics. Az egészséggel nem lehet tréfálni. Még ma intézkedem, hogy a személyzeti osztály saját kérelmére felmentse munkája alól. Hétfőn pedig majd elszámolunk. Viszontlátásra! És jobb egészséget.

Csunda meghatottan szorongatta a főnöke kezét.

— Köszönöm, Nyikifor Andrejevics. Ezt soha el nem felejtem.

A lábát alig vonszolva ment ki a szobából. Aki ebben a pillanatban látja, azt hiheti, hogy csunyán lehordták. De bánta is ő, hogy ki mit gondol. Közvetlen munkatársainak egy szót se szólt a dologról, de mihelyt magára maradt az irodában, felhívta egy ismerősét az állomásfőnöki irodában.

— Sztyepan Kirillovics? Itt Csunda beszél. Nagy kérésem van. Segítsen rajtam, barátom! Két jegy kellene hétfőre, párnáskocsiban, Taskentbe. Nagyon fontos. Egész életemben hálás leszek. Remélhetek? No, akkor jó, köszönöm, köszönöm. És minden jót, Sztyepan Kirillovics.

Még vagy egy óra hosszat dolgozott, előkészítette átadásra az ügyeket, eltépett egy-két feljegyzést és hazament.

Ma türelmetlenül várta Rutát. „Bizonyosan megint éjfélig elpiszmog az irodában" — zsörtölődött magában. Pedig ma este okvetlen beavatja a tervébe.

De hiába idegeskedett. Ruta is elhatározta, hogy ma beszél a férjével és jókor hazajött. Bekapta a vacsoráját, lerakta az asztalt és az ablakhoz ült. A sétány fái felett kilátott a Volgára. A kikötőben még nem szűnt meg a nappali zsivajgás, a túlsó, füves parton köd lebegett a kaszálók felett és szénaboglyák álltak ki belőle, mint megannyi apró sziget.

Csunda odaült hozzá.

— Csodaszép este, igaz? — kezdte.

Átkarolta és magához ölelte volna, de Ruta elhúzódott.

— Hagyj, Ernest, kényelmetlen így...

— Mért? — És rámosolygott. — Ideges vagy?

Ruta még jobban elhúzódott, de feléje fordult és komolyan a szemébe nézett.

— Beszélni akarok veled.

— Igen? Annál jobb. Nekem is ez a szándékom. Talán ugyanarról akarunk beszélni.

— Akkor beszélj előbb te.

— Nem. Te mondtad előbb.

— De Inkább te kezdd! Hátha aztán nekem már nem is lesz mondanivalóm.

— Hát jó, ahogy tetszik.

Úgy fordította a székét, hogy az ablakdeszkára könyökölhessen, cigarettára gyújtott, köhintett.

— Ideje arra gondolnunk, Ruta, hogy mi lesz velünk télen. Itt kegyetlenül kemény a tél. Tüzelőről egyelőre semmit se hallani és meleg holmink sincs.

— Megleszünk mi is úgy, ahogy más. Ezen aggódjunk? Mit szóljon akkor, aki a fronton van és fagyban, hóviharban, a szabad ég alatt tölt éjt-nappalt?

— Az más, Ruta. Ami a fronton van, azt senki se tekintheti normálisnak és ha módunk van jobban berendezkedni, mért ne tennénk? Mért kell éppen itt töltenünk a telet? Az idevalósiak nem mozdulnak, ez érthető, de mi messziről jöttünk, nincs otthonunk, saját kuckónk, amihez ragaszkodjunk. Mit veszítünk azzal, ha melegebb vidékre költözünk? Ősszel majd másnak is eszébe jut, bizonyosan, de akkor már késő lesz. Most kell elutazni, amíg meleg van és kevesen mozognak.

— És hová készülsz?

— Jó lenne Taskent. Vagy Alma-Ata.

— Komolyan beszélsz?

— Micsoda kérdés! A mi helyzetünkben ez a legértelmesebb dolog, amit csak tehetünk.

„És ez az ember hiszi is, amit mond! Semmi kétség."

— Más terveid nincsenek?

— Nincsenek. Mi lenne? Az a fő gondom, hogy neked jó legyen.

— Hogy nekem mi jó, mi nem, azt bízd rám. Te csak magadról gondoskodj — vágta rá majdnem gorombán. — Tudod, mi történik itt a kerületben?

— Mi?

— A Lett Hadosztályról nem hallottál?

— A hadosztály...? Hja igen, hallottam, persze. Egészséges embernek nincs miért haboznia, de nem hiszem, hogy a hadosztálynak tüdővészesek kellenek. A minap voltam az orvosnál. Folyamat van a tüdőmben, érted? Hiába is jelentkezem, úgyse vesznek be. Lesz egészséges emberük elég.

— Mutasd az orvosi bizonyítványodat.

— Még nem állították ki.

— Mért hazudsz, Ernest?

— No tessék! Már megint hazudok! — Rándított egyet a vállán. — Mi értelme volna, hogy téged ámítsalak? Veled szemben én mindig...

— Hagyjuk azt a betegséget, Ernest. Makkegészséges vagy, csak komédiázol, mert félted a bőrödet. Reszketsz az életedért és az egérlyukba is bebújnál, csakhogy a frontra ne küldjenek.

— Idehallgass, Ruta. Egyáltalában nem értelek. Mondd meg őszintén, mért hajszolsz te engem a frontra? Azt akarod, hogy megöljenek? Meguntál?

— Meguntalak. Unlak. Amilyen most vagy, ilyennek látni se akarlak többet. Egy napig se. Egy óráig se.

— Kedves!... — Keserűen nevetett. — Ezt nem vártam tőled.

— Csak egy kérdésre felelj, Ernest. De felelj egyenesen. Semmi egyéb nem érdekel: jelentkezel a hadosztályba, vagy megjátszod a beteget?

— Elutazom innen... És te is...

— Én is. Okvetlenül. Csakhogy ellenkező irányba.

— Érdekes. Aztán hová? — Csunda mosolyogni próbált, bár éppenséggel nem volt mosolygós kedvében. — Talán véletlenül útitársak leszünk.

Ruta felállt.

— Én a Lett Hadosztályhoz megyek. És ez az egyetlen hely, ahová hajlandó vagyok veled együtt utazni.

— Ne tréfálj, Ruta. Mit keresel te a hadosztálynál? Női zászlóaljakról egyelőre még nem hallottam.

— Ha egy családban két egészséges, fiatal ember van, nem ülhet mind a kettő a hátországban. Egyiknek a fronton a helye. Ha a férfi nem megy, mért ne menne az asszony?

Szava csattant, mint a pofon, de Csunda még csak nem is hunyorított. Tűnődve babrálta a nadrágját a térdén.

Reggel újrakezdte volna a beszélgetést, de Ruta feleletre se méltatta. Akkor aztán ő se erőlködött tovább, nagy erélyesen nekilátott a csomagolásnak. Ruta is összeszedte a cókmókját és Aijához sietett.

Hétfőn este Ernest Csunda, feleségétől és a városban szerzett ismerőseitől el se búcsúzva, vonatra ült és elutazott Közép-Ázsiába. Sztyepan Kirillovics állta a szavát, fenntartott neki két párnás helyet. Egyiket átengedte valakinek a pályaudvaron.

Hogy Ruta szakított a férjével, az természetesen következett eddigi házaséletükből. Aija nem is csodálkozott és a szakításról nem sokat beszéltek. De a válás csak egyik oldala volt a dolognak. Ruta szilárdan eltökélte, hogy egészen új életet kezd. Mikor megmondta, mi a terve — hogy egyenest a frontra akar menni az önkéntesekkel, Aija gondolkodóba esett. Mért olyan sietve? Attól tartott, hogy barátnője a pillanat hatása alatt cselekszik, márpedig ilyenkor szélsőségekbe szokott tévedni az ember. Keresi a nagy próbatételt és nem vet számot az erejével.

— Nem merek tanácsot adni — mondta. — Le nem beszélek, ahhoz nincs jogom. De nem tudom, jól teszem-e, ha segítek? Bizonyos, hogy nem fogod megbánni? Mert ez a legfontosabb. Testileg nem vagy éppen óriás, a frontélet pedig szörnyen sokat kíván a szervezettől és...

Ruta a szavába vágott.

— Sose fogom megbánni. És ne hidd, hogy ez csak most jutott eszembe. Már idejövet, a vonaton, álmatlan éjtszakákon át egyre ezt forgattam az eszemben. Ha te most elakasztasz, más utat keresek, de valahogy kikerülök a frontra. Talán más csapatba tesznek egyelőre, de előbb-utóbb csak eljutok a hadosztályunkba. Te is szolgáltál — mért ne szolgálhatnék én is? A komszomolkáink a te hozzájárulásoddal harcoltak Észtországban. Mért ne harcoljak én is?

— Félreértesz, drágám — mosolygott Aija. — Ha igazán régi elhatározásod, ha jól megfontoltad, akkor menj. Csak azt ne felejtsd el, hogy puszta lelkesedéssel kinn semmire se mégy. Nagyon erősnek kell lenni, hogy az ember a legsötétebb napokban se horgassza le a fejét, hogy hóban, lucsokban, fagyban, viharban, égető napon és ingoványon helytálljon.

— Helyt fogok állni! Nem lesz okod szégyenkezni miattam.

— Elhiszem.

Mikor Mara hazajött és megtudta, mit határozott Ruta, ő sem csodálkozott, csak azt kérdezte:

— De beveszik-e vajjon?

Ruta gyorsan felelt:

— Megvan a képzettségem! Elvégeztem az egészségügyi tanfolyamot.

— Hogy kit vesznek fel, kit nem, az nem itt dől el, majd csak a helyszínen — mondta Alja.

— Akármi lesz, én vissza nem jövök. Ha egyébre nem kellek, mosásra, mosogatásra is vállalkozom.

Meg kellett hagyni a reménykedésében.

Két nap múlva, mikor vonatra tették és elindították a hadosztály táborába az önkéntesek első csoportját — több mint száz embert — köztük volt Ruta is. Aija, mint megbízott, ugyancsak velük utazott.

Reggel érkeztek a táborba. Mintha csak Lettországba kerültek volna hirtelen. A fenyőerdő, a homokos föld, a lombos ligetek a lőtér körül — hazai tájakra emlékeztettek. A tábort átszelő műút mentén kétoldalt zöld és sárga házikók kandikáltak ki a fák közül. Lépten-nyomon lett szó hangzott. De nem is csak a beszédük árulta el, hogy lettek. Egyenruhát még nem kaphattak az önkéntesek, azt viselték, amiben hazulról eljöttek. Egyesek szürke háziszőttest, mások kalapot, köpenyt. Sűrűn feltűnt a milícia egyenruhája is.

Volt ott városi és falusi ember, munkás és értelmiségi. A törzs épülete előtt nők álldogáltak. Az őr nem eresztette be őket és most lesték, mikor mutatkozik valaki a törzs beosztottjai közül, aki szóba áll velük. Csak kevés nő tudta meggyőzni a parancsnokságot, hogy a lövészek közt vagy az egészségügyi zászlóaljban van a helye. Sok elutasított kis idő múlva megint csak ott volt és várt, reménykedett, hogy mégis eléri a célját. Kivált, akinek a férje vagy más hozzátartozója már bekerült a hadosztályba, a világért se akart elszakadni tőle és váltig erősködött, hogy neki is jó hasznát vehetik. A nőkkel együtt serdülő legénykék és éltes férfiak szorongtak — csupa visszautasított jelentkező. Irigykedve nézték a szerencséseket, akik már a sorban meneteltek; annyi fájdalom volt a szemükben, hogy a parancsnokoknak sokszor torkán akadt a „nem".

Az újonnan érkezetteket két sorba állították a törzs épülete előtt. Egyik sor végén, vállas lövész mögött állt Ruta. Aggódva várta a sorsdöntő szemlét. Az úton túl összegyűlt asszonysereg csöppet se volt biztató. Ki tudja, nem azoknak a számát szaporítja-e ő is hamarosan? Lábujjhegyre állt, hogy magasabbnak lássék.

Veikin ezredest, a hadosztály parancsnokát, éppen tanácskozásra hívták a helyőrségre, így hát helyette a törzs beosztottjai tartották a szemlét. Aija átnyujtotta a névjegyzékeket, röviden szá-

mot adott csoportja létszámáról és összetételéről. Akkor kezdődött a válogatás.

— Katonaviseltek, öt lépést előre! — vezényelt a szikár, kicsit beesett arcú százados.

A sorok megmozdultak, a jelentkezők nagyobbik fele előrelépett.

— Aki tüzérségnél szolgált — két lépést előre!

Néhányan ismét kiváltak, azokat egy őrmesterre bízták:

— A tüzérezredhez!

A válogatás tovább folyt. Egymásután szólították a kiképzett katonákat — utászokat, aknavetőket, híradósokat és egy-egy őrmester vagy törzsőrmester felsorakoztatta és elvezette őket jövendő csapatukhoz. Lajstromozás és egészségügyi vizsgálat után elosztották őket a századok között. Legnagyobb volt persze a gyalogosok csoportja, de hiszen gyalogos több is kellett.

Most került sor azokra, akik még nem szolgáltak. Ezeket is csoportokra osztották, kor, iskolai végzettség, testalkat szerint. Egy se akadt, aki erre a kérdésre: „Egészséges?" — nem azzal felelt: „Egészséges vagyok, nincs semmi panaszom."

Végül már csak öt-hat ember maradt az úton, köztük Ruta. Nem lehetett másként — nem szolgált, semmiféle katonai kiképzésben nem vett részt, tanfolyamot végzett ápolónővér pedig annyi volt már, hogy két egészségügyi zászlóalj is kitelt volna belőlük. Ezt a képzettséget nem is kérdezte a fiatal százados.

A kis maradék csoport egy tagjának se volt oka remélni, hogy bejut a hadosztályba. Kettő nagyonis idős volt, egy túlságosan fiatal, kettő meg láthatóan gyenge testalkatú. Rutának is kereken megmondta a százados:

— Nincs hová tegyük. Betöltöttünk minden nők számára rendszeresített helyet.

— Akkor adjanak férfibeosztást — kiáltotta. — Hadd legyek utász vagy felderítő. Németül is tudok. Tolmácsra bizonyosan szükség van a fronton.

— Az akad százával — mosolygott a százados. — A mi hadosztályunk, amint látja, különleges hadosztály.

De Ruta csak nem tágított.

— Eggyel több vagy kevesebb, mit számít az annyi ezer között? Kérem, ne küldjön el. Számomra nincs út visszafelé.

Könny, mosoly vagy más efféle női fegyver itt nem használ, azt jól tudta Ruta. Igyekezett is uralkodni felindulásán, de nem-

igen sikerült. Elkeseredve, kétségbeesetten állt a tiszt előtt. Szeme Aiját kereste, segítségért könyörgött.

Mikor Aija látta, hogy az ő közbelépése nélkül sehogy se sikerül a dolog, odalépett a századoshoz és félrehívta.

— A mi területünkről legalább nyolcszáz jó lövészt kap a hadosztály — kezdte halkan. — Megígérem, hogy egy héten belül mind itt lesznek és becsületszavamat adom, hogy több nőt nem küldök. De ezt az egyet fogadja be, nagyon kérem. Tegyen kivételt.

A százados hitetlenül nézett rá. Fontolgatta a dolgot egy másodpercig.

— Jó. De ne felejtse el az ígéretét!

— Egyetlenegyet se többet. Hacsak a parancsnokság maga nem kívánja.

— Az más — mosolygott a százados és az alhadnagyhoz fordult. — Vezesse az elvtársnőt az egészségügyi zászlóaljhoz. Vegyék fel az állományba. Az én utasításomra.

— Igenis, százados elvtárs.

Ruta fogta a hátizsákját és szinte futott az alhadnagy után. Aija odaszólt neki:

— Átmegyek majd és megnézem, hova osztottak be.

De Ruta ezt már nem is hallotta. Elöntötte az öröm. Mintha ezüst csengetyűk csilingelnének a fülében. „Elértem! Mégis elértem! Bevettek."

A nagy öröm hetyke kis mosolyt csalt az ajkára. El se tudta nyomni, mikor a visszautasítottak szomorú csoportja mellett elhaladt Szegények! Itt ácsoroghatnak estig, amíg értük nem jön a teherautó, hogy visszavigye őket az állomásra! Kicsibe múlt, hogy ő is közöttük nincs. De most már túl van a veszedelmen.

5

Nem volt könnyű dolog átfogni a Szovjetunió területein és köztársaságaiban szétszórt evakuáltak egész tömegét. Hetekbe telt, míg a települési helyekről befutottak a jelentések s amíg a hadosztály szervezésének híre eljutott az érdekeltekhez. A türelmetlenek szemében hosszúnak, vontatottnak tetszett a folyamat, de akik ismerték a körülményeket, megértették, hogy gyorsabb nem lehet.

Eleinte csak néhány tucat önkéntes érkezett naponta és még nem lehetett zászlóaljakat, ezredeket alakítani. Később már napi száz-százötven ember jött és csakhamar úgy megdagadt az ember-

folyam, hogy a parancsnokság alig győzte befogadni. A kisebb lövész-alegységek, a leendő zászlóaljak és ezredek első sejtjei kiszélesedtek, teljes értékű katonai egységekké váltak. Fokozatosan kiépült a parancsnoki állomány is. Az ezredek, tüzérosztályok, századok, ütegek élére tapasztalt parancsnokok kerültek. Vonatszerelvények, gépkocsi-oszlopok hozták a fegyvert, felszerelést. A tüzérezred pompás, új lövegeket és lovakat kapott, a légvédelmi tüzérek és az aknavetősök örömmel és büszkeséggel fogadták az új fegyverzetet. A polgári ruha tünedezett, a tarkabarka tömegből keménytartású, katonás közösség formálódott. Csak a lábbelivel volt baj. Nem mintha nem lett volna elég. De a nagyméretűben való kereslet meghaladt minden statisztikára épített becslést. Egyik-másik katonának be kellett érni azzal, ami éppen akadt, amíg be nem érkezett elegendő negyvenhatos és még annál is nagyobb számú csizma.

Az a nap, amikor a lövészek puskát kaptak, valósággal ünnepszámba ment. Ez már nagy lépés a front felé! A fürge rigaiak és a lassú mozgású falusi fiúk mind elégedetten, büszkén vették át a fegyvert és a tűző napon addig tisztogatták, amíg a legkisebb zsiradékcsomó is el nem dörgölődött és fénylett, ragyogott a fegyver minden részecskéje.

Csakhamar puskalövések dördültek a lőtéren, a gyakorlótereken aknák robbantak, a géppuskások apró halmok mögül sorozatokat küldtek a céltáblákba, a tüzérek kivonultak a nagy tüzérségi lőtérre. Pirkadattól késő estig folyt a kiképzés. Lett népdalok és az első világháborúban termett katonanóták visszhangzottak az erdőn. Sok arramenő megállt és gyönyörködve hallgatta. Este tábortüzek gyúltak, a lövészek teát főztek és meghányták-vetették a nap eseményeit. Aztán megint nótára gyújtottak és gondolatuk messze szállt, erdőkön, folyókon át, a lett hazába. Volt itt minden vidék szülötte, Vidzeme és Kurzeme, Zemgale és Latgale társalkodtak egymással és az ősi Riga zsibongása ott zsongott valamennyiük szívében. A közlékeny kurzemei és a szűkszavú vidzemei, a zsidó és a latgalei meghitt beszélgetésbe merültek, lett és orosz hangok összecsendültek a nótában.

Szovjet-Lettország színét-virágát gyüjtötte magába a hadosztály. Munkások és parasztok, a szovjetek és a pártszervezetek dolgozói mellé sorakoztak a tanítók és orvosok, mérnökök, agronómusok, neves írók, költők, újságírók. A költők verseket írtak, a zeneszerzők komponáltak. Volt művész-együttes és zenekar, újsá-

got adtak ki és kiváló képzőművészek dolgoztak a tábor dekorálásán.

A hideg beállta előtt az utászok földkunyhókat építettek, mert a nyári szállások már nem tudták befogadni a hadosztályt. Nagy csoportokban érkeztek a lettországi területi hadtest katonái. Ezek már kitettek magukért a Velika-folyónál és Sztaraja Russza mocsarai közt vívott kemény csatákban. Egyenként vagy kisebb osztagokban jöttek az észtországi harcok részvevői és Leningrád védői, akik Sztrelnyinél és Voloszovnál verekedtek. A munkásgárdisták, a milícia és a vadász-zászlóaljak legénysége összekerült a sorban a spanyolországi polgárháború harcosaival. A fiatalok együtt meneteltek az első világháború veteránjaival, a Halálsziget és Géppuskahegy* hőseivel. Egyesek mellét már rendjelek ékesítették és volt, akinek nevével a polgárháború történetkönyvében találkozhattunk. Gazdag és szép volt a hadosztály lelke.

Aija háromszor hozott már önkénteseket a táborba, legutóbb szeptember elején, hatszáz embert. Ruta akkor már szürke vöröskatona-köpönyegben, csizmásan, egyensapkában fogadta. Tempósan járt, biztosan mozgott, göndör, szőke fejét magasan hordta és elöljárói előtt úgy összevágta a sarkát és olyan keményen tisztelgett, hogy öröm volt nézni.

Aija minden alkalommal meglátogatta az egészségügyi zászlóaljnál és nem győzte hallgatni a gyakorlatok, a tábori élet ezer apró eseményét. Ruta ki nem fogyott a mesélnivalóból. Sok jóbarátot szerzett már és a munkája érdekelte. Hova lett a nagy szomorúság, amely még nemrég megfeküdte a lelkét!

Beszélt egyebek közt egy lányról, akit utásznak osztottak be, mert Észtországban és a leningrádi fronton rövid idő alatt vagy két tucat némettel végzett. Nemrégen érkezett a táborba, a második lett gyalogezred lövészeivel. Aija persze tüstént látni akarta a lányt is, a társait is.

Így találkozott Austra Zakisszal, és egy órával később Zsubur hadnagy századparancsnoki szobácskájában összekerültek a régi jóbarátok — Aija, Zsubur, Peter Spare és Austra. Csak Sileniek hiányzott, mert Moszkvába hívták. Na meg Juris Rubenis, akit parancsnoki kötelessége az állomásra szólított, felszerelést kellett átvennie.

* Riga-környéki helységek, ahol az első világháború idején a lett lövészezredek véres harcokat vívtak a németekkel.

Micsoda este volt az! Türelmetlenül kérdezgettek, felelgettek, meséltek a harcokról, elveszett jóbarátokról, új meg új hősökről. Észre se vették, hogy rájuk ereszkedett az éjtszaka. Aztán megjött az állomásról Juris és mindent előlről kellett kezdeni. Zsubur nem állhatta meg, egy üveg bort kerített elő a ládikóból, azt megitták a találkozás örömére.

Aija ezúttal nehéz szívvel tért vissza, de munkája nem tűrt haladékot. Három csodálatosan szép, verőfényes nap után hazavitte a vonat. De tudta, hogy rövidesen ott lesz megint a táborban, a lett nép reményének, büszkeségének, szeretetének gyujtópontjában.

6

Szeptember elején érkezeit a táborba August Zakis hadnagy és vele együtt Lidija Augstroze őrmester. Deli tartásuk, könnyű, kemény mozgásuk általános feltűnést keltett, pedig ők éppen nem keresték azt. Testvérpárnak is beillettek volna. A lány hullámos, sötét hajtincsei ki-kibújtak a szűk sapka alól, dehogyis lehetett rendbe szorítani makrancos szépségüket. Leplezetlen kíváncsisággal nézte a menetelő lövészcsapatokat, a lószerszámokat őrző, hosszú raktárakat, a sátrak és épülő földkunyhók sorait, a vörös csillaggal ékes, szép táborkaput. Gyönyörködött a vidék különös, komoly szépségében, élvezte a hűs reggelt és a tábori élet összhangját, lüktető ütemét.

— Hallod, August! — És megállította a társát. — Lett nóta!

— Az bizony! Régi lett lövészinduló.

És az út szélén megállva mozdulatlanul, lelkesen hallgatták a kemény férfiéneket. Egy század vonult ki a lőtérre, lépésük alatt döngött a föld.

Ahol porrá lövik a sziklát,
Mi felkapaszkodunk,
Ifjú szárnyak röpítnek harcba,
Szabad hazáért küzd karunk.

Ezt dalolta az öreg Zakis 1915-ben, mikor a harmadik kurzemei gyalogezreddel a Halálszigetre indult. Két nemzedék hangja olvadt egybe az évtizedeket átívelő nótában. Apa és fiú sokszor

egy sorban meneteltek és nehéz lett volna eldönteni, melyikükben lobog magasabban a harci tűz.

— De jó, hogy ideküldtek — kezdte megint Lidija, mikor a lövész-század már eltűnt a fenyvesben és a nóta is halkult. — Nemsokára mi is velük fújjuk.

Sugaras, ábrándos kék szemében gyermeki öröm csillant. August kézenfogta, úgy mentek tovább. Idegenek szeme is megakadt rajtuk, jóakarattal, mosolyogva nézték a szép párt, de ők ügyet se vetettek rájuk. August az utolsó hónapokban bajuszkát növesztett, senki se mondta volna, hogy alig múlt húsz esztendős. Lidija egy évvel volt fiatalabb nála.

Valahol Kurzemében, még a háború első napjaiban hozta össze őket a véletlen. August Zakis és a tisztiiskola növendékei éppen akkor nyerték el a tűzkeresztséget. Első sikeres harcukban megvédték a rájuk bízott terepszakaszt. Tankok dübörögtek, ellenséges repülőrajok zúgtak, akna, bomba robbant körülöttük, de kemény eltökélésük, hogy kitartanak az utolsó emberig, legyűrt minden nehézséget. Így kezdték, így folytatták. Nem mozdultak, amíg felsőbb parancs más terepszakaszra nem irányította őket.

Egy éjtszakai harcban Augustot baleset érte. Megrándította a lábát és elmaradt a társaitól. Ellenséges motorkerékpárosok elvágták a csapatától és dél felől újabb fasiszta osztagok közeledtek. Ha reggelig ott vesztegel, óhatatlanul fogságba kerül. Sérült lábával nem juthatott volna messzire. Ott, a kiszáradt mocsár közepén, égercserjék között találkozott Lidijával. Még jókor jött a segítség. A lány vállára támaszkodva reggelre eljutott a folyóhoz, a hídig, amely még a mieink kezén volt. A határőrezred parancsnoka aztán hátravitte a fiút a tábori kórházba, az orvos helyreigazította a lábát, de még órákba telt, míg a daganat lelappadt.

Másnap találkoztak a lett területi hadtest katonáival és jelentkeztek a legközelebbi csapattörzsnél. August előbb rajparancsnok lett, majd a Velika-folyó és a Puskin-hegyek körletében már egész szakaszt vezetett.

Augusztus közepén August Zakis szakaszparancsnokot kinevezték alhadnagynak és a Vörös Csillag rendjellel tüntették ki. Sok bajtársát már a hadosztályhoz irányították akkor, de ő és Lidija még egy darabig az Északnyugati Fronton küzdöttek. Együtt tették meg a hosszú, nehéz utat és együtt jelentek meg a táborban. Néhány nappal odaérkezésük után Autsra rábukkant bátyjára, akit szakaszparancsnoknak osztottak be az egészségügyi zászlóalj

szomszédságában táborozó ezredhez. Mikor August bemutatta neki a szépnövésű, sötéthajú lányt, rögtön kitalálta, hogy ami kettőjük közt van, több a barátságnál. Elárulta a fiú feltűnő zavara, elárulta szemük sokatmondó összevillanása, valahányszor azt hitték, hogy Austra nem veszi észre.

„Ugyan mit restelkednek?" — kérdezte magában.

Lidija már az első percben megtetszett neki s amikor hallotta, hogy ő mentette meg az öccsét a fogságtól, kész örömmel testvérévé fogadta volna. Az élet a nehéz időkben is teljes gazdagságában bontakozott ki, ágyúdörgés, aknarobbanás közt, a háború sötét árnyékában is örült és búslakodott az ember, álmodott nagy és kicsi dolgokról, élt, szenvedett és szeretett.

Hazulról elszakadva, Austra és August csak annál inkább összeforrtak. Sok szín vegyült ebbe az érzésbe. A családi otthon melegítő emléke, gyermekévek közös reményei, és a közös út, amelyet most választottak.

Sokan találkoztak a táborban az övéikkel, de Ruta Zalite hiába tudakolta minden érkezőtől Ojar Sniikert. Senki se látta, senki se hallott róla. S amikor Moszkvából visszatért elvtársak meghozták a lettországi események első, részletesebb híreit és beszéltek a legendás liepajai csatáról, Ruta megértette, hogy hasztalan várja és hiába kérdezősködik. Ojar ott maradt a messzi hazában és talán már régen tömegsír hantja borul kihült tetemére.

— Álmodd örök álmodat, drága barátom — suttogta magában, összeszorított ajakkal. — Beálltam a helyedre a sorba.

NEGYEDIK FEJEZET

1

Jekab Pavulan július elsején is reggel ötkor ébredt, mint rendesen. Megszokott életrendjén az események nem változtattak. Minden áldott este a tyúkokkal feküdt az öreg esztergályos és hajnalban kelt, noha csak nyolcra kellett az üzemben lennie. Most átfordult a másik oldalára és egy darabig nyitott szemmel feküdt az ágyán. Elaludni nem is próbált már, csak gondolkodni akart egy darabig a hajnali csendben. De nem sikerült. Felesége meg-

hallotta, hogy forgolódik — minden kis mozdulatra csikorgott az ócska vaságy.

— Jekab, alszol még? — kérdezte Anna és felült, fésülködni kezdett.

— Hogy aludnám! — dohogott Jekab. — Felkelek már. Megyek fát aprítani.

A napsugár előbbre kúszott a ház falán és elérte az ablaküveget. Rézsútos, aranyos sáv nyúlt végig a szobán, apró porszemecskék milliói táncoltak benne. A mennyezetre akasztott légyfogón egy vergődő légy zizegett. Mind a hat lábával odaragadt, de szárnya még szabad volt. Kicsit pihent és újra megpróbált szabadulni, amíg szárnya is oda nem ragadt a papirosra. Akkor elhallgatott. Olyan csend lett a szobában, hogy Jekab jól hallotta a felesége lélekzését a túlsó sarokban, meg a komóton álló óra ketyegését. De valami hiányzott. Eddig nem tűnt fel neki, de most, a nagy csendben határozottan érezte, hogy *nincs* valami, amit megszokott.

— A villamos még nem jár — szólalt meg Anna. — Hátha meg se indul.

— Az is lehet...

Most már tudta, mi hiányzott neki már ébredésekor. Ő felébredt, de a város nem. Az nem kezd új napot. Az utcáról nem hallik a járókelők lépése, kerékpár se csenget, lópata nem dobog a kövezeten. Elaludt a vén Riga, vagy megdermedt?...

„Lehetséges, hogy senki se maradt itt? Mind elmentek? Mit csinálunk mi ketten, ha csak magunk vagyunk az egész városban?..."

Mintegy válaszképpen a gondolataira, lövéseket hallott, valahonnan az óváros felől, szemközt meg kicsapódott egy ablaktábla. De aztán megint siket csend lett, természetellenes némaság.

Pavulan kiült az ágy szélére, felhúzta nadrágját és az ablakhoz ment. Az utca néptelen. Lángol minden ablaküveg a reggeli napon, réz- és nikkelkilincsek vakítóan szikráznak. A szellő égésszagot hoz. Szürke és fekete pernye úszkál a levegőben.

— Még most is ég valahol — mondta és maga is megijedt, oly erősen hallatszott a hangja a kihalt utcán.

— Hol lehet most a mi Maránk? Csak az úristen tudja — nyögött fel az asszony. — Van-e, ahová fejét lehajtsa, vagy az erdőben kuporog, ázva, fázva, mint a gazdátlan kutya?

Jekab köhintett és igyekezett másra terelni a felesége gondolatát.

— Van elég fád, amin a teavizet felfőzd? Mert ha nem, hát kimegyek a fészerbe és aprítok.

Felvette sötétkék munkászubbonyát és kiment. Vagy félóra hosszat fűrészelte a fenyőágakat, gyujtóst csinált. Anna meg ezalatt teát főzött, fel is tette az asztalra. Szótlanul elköltötték a szerény reggelit, az asszony berakta az ura hátizsákjába az ebédet, az meg pipára gyujtott. Korán volt még ahhoz, hogy munkába induljon.

Most hirtelen hangokat hallottak valahonnan messziről, autó is tülkölt. Mind a ketten az ablakhoz szaladtak. Emberekkel zsúfolt teherautó hajtott el lassan a ház előtt. Akinek ülőhely nem jutott, az állt a kocsin. Két aizarg-mundérost láttak köztük, az asszonyok egy része nemzeti viseletben volt. A felhágón, a sofőrfülkénél nyurga legény állt, hosszúnyelű piros-fehér-piros lobogóval. Színes diáksapka volt a fején és kihívóan nézte a házak ablakait. Az egész tarka társaság teli torokkal fújta a nótát:

Hová szaladsz, kora van még, kakaskám!
Hová szaladsz, kora van még, kakaskám!
Kora reggel, hajnalban,
Kora reggel, hajnalban!

Kicsit magasan kezdték a részeg „fajtestvérek" és a legfelsö hangokat éktelen hangon vonították, szesztől kivörösödött arccal.

— Na nézd, de nagy kedvük van! — morogta Pavulan, mikor a dalnokok elhaladtak az ablak alatt. — Vajjon minek örülnek annyira és meddig lesz még kedvük danolászni?

— Akkor hát... elmentek a mieink — mondta Anna tompa hangon. — Különben aligha mernék az Ulmanis zászlaját lobogtatni utca hosszat. Uramteremtőm, mi lesz itt most! Gondolni se jó rá.

Felzokogott halkan, félénken, de egykettőre megemberelte magát, megtörölte kötényével a szemét.

— Akármi lesz is, bírni kell. Hová is mehetnénk? Két kezünkbe fogjuk a szívünket, apjuk, és megtanulunk hallgatni. Kezdődik újra, ami Ulmanis alatt volt. Ha ugyan még rosszabb nem lesz.

— Bizony, anyjuk, még rosszabb is lehet... Gondolj csak vissza a tizennyolcas évre! Vért ontani — azt tudnak a német urak.

— Ne adja az isten, hogy azt még egyszer át kelljen élnünk!

— Azt hiszed, kikérik a te istened engedelmét? — Pavulan keserűen nevetett. — Ezeknek az uraknak a hasuk az istenük.

— Mért beszélsz így, Jekab? Mikor anélkül is elég nehéz a szívem...

— Nem mondom már, no. Nem mondom többet. Úgyis ideje már indulni.

Felvette a hátizsákját és kiment. Az utcán kevesen jártak. Házmesterek locsolták a járdát. Egy-két munkással találkozott útközben, azok is kelletlenül, lassan mentek ma munkába. Máskor tíz perc alatt ért a gyárba, de ma kicsi híján félórába telt. És ahogy fogyott előtte az út, úgy lassúdott a lépése. Nem akart se a munkájára gondolni, sem arra, hogy kihez kell most majd fordulnia utasításért. Jan Lietiny, akit maguk a munkások emeltek igazgatóságra, még az este elment a gárdistákkal. A régi, Ulmanis-korszakbeli igazgató pedig repatriáltatta magát Németországba. Az is lehet, hogy igazgató nélkül marad az üzem egy darabig. Hát lehet úgy dolgozni? Maga is megdöbbent, mennyire nem érdekli most, hogy dolgoznak-e vagy nem, teljesítik-e a tervet vagy leáll az üzem.

Itt-ott már fityegett egy-egy piros-fehér-piros zászló. Valaki az üzem kapujára is kitűzött egyet, de ott volt mellette, még olvashatóan, a május elsejei jelmondat is. Azt elfelejtették letörölni. Az öreg kapus a lócáján ült a házikója előtt, de a kapu zárva volt. Két munkás állt már a rács előtt, Jekab Pavulan társai.

— Az igazgatóságból még nincs itt senki — mondta a kapus. — Nem tudom, hogy s mint lesz. A műhelybe nem mehettek be.

— Várunk. Majd csak jön valaki — mondta Pavulan. — Meg kell tudni, mi lesz. Hátha egészen leállítják az üzemet? Akkor mehetünk munkát keresni.

— Én azt hiszem, ilyen időkben okosabb falura költözni — jegyezte meg a másik. — Tizennyolcban, a németek alatt, Rigában éhen halhatott az ember. Most még inkább úgy lesz.

— Ne olyan hangosan, Saknit, meg találják hallani — intette a kapus. — Nem olyan időket élünk, hogy bátran lehessen beszélni.

Óvatosan körülnéztek mind a négyen és most már döcögött a beszélgetés. Ott ácsorogtak vagy féltízig, de a vezetők közül egy

se mutatkozott. Buliny könyvelő odaérkezett később, nagysietve, de az se tudott többet, mint ők. Kicsit forgolódott a kapuban és már ment is vissza. A városban teljes volt a zavar és tájékozatlanság. Helyenként felhőkben állt az égő házak füstje, pernyecsomók szálltak a levegőben. Hébe-korba egy-egy lövés hallatszott a Belváros felől.

— A központi vásárcsarnoknál még tartják magukat a mieink — mondta Saknit.

— Nem megmondtam, hogy vigyázz! — intette le újra a kapus. — Még bajba visz az a locsogó szád. Magad is tudhatnád, kiket kell most a mieinknek tisztelni. Ha az Buliny meghallja, majd rendre tanít!

— Igazad lehet — bólintott Saknit. — Buliny elég sötét alak. Jó, hogy elment.

— Én azt hiszem, nekünk is kár itt álldogálni — vélekedett Pavulan. — Ha kellünk, majd megtalálnak.

— Jó lenne bemenni a Belvárosba — ajánlotta Saknit. — Ott talán hallunk valamit. Ez a bizonytalanság rosszabb a halálnál.

— Igaz. Gyerünk.

Saknit és Pavulan lassan baktattak végig a városon, nézték, milyen elhagyott az utca. Nagyritkán, ha itt-ott kimerészkedett valaki. Egy „nagysága" meglátta a barátnőjét az ablakból és kiszaladt a kapu alá, hangosan gratulált neki az új rendhez.

— Most majd elintézik a vörösöket! Jaj, hogy reszkettem! Már azt hittem, magukkal cipelnek! Három éjjel be se húnytam a szemem, ki se mertem lépni a házból.

— Szórul szóra így voltam én is. Szórul szóra — kerepelte a másik.

S amikor az öreg Pavulan elment mellettük, undorodva félrehúzódtak.

— Milyen hetyke az öreg! Láttad? Hajszálon múlt, hogy össze nem maszatolta a blúzomat a mocskos rongyaival! Bizonyosan vörös... Na, nem sokáig sétálgatnak már! A fiam a bűnügyi nyomozóknál szolgált azelőtt, jól ismeri az ilyen gyanús alakokat, egytől-egyig...

A vásárcsarnoknál végetért a lövöldözés. A néma város lélekzetét visszafojtva figyelt a közeledő motorzúgásra, szeges csizmák dobogására. Német hadoszlop vonult a Moszkva-kerület felől a város központjába. Legelől — mintha az utat tapogatnák ki — néhány könnyű harckocsi, utánuk motorkerékpárosok, sisakkal a

fejükön, könyökig feltűrt ujjal, merev fapofával és végül a szürkezöld gyalogosok, ugyancsak felgyürkőzve, kigombolt gallérral. Izzadtan, porosan jöttek, nyakukban géppisztoly lógott, nehéz lépésük alatt döngött a föld. Szemük ide-oda ugrált, gyanakodva figyelték a járókelőket. Néhány kíváncsi összeverődött a járda szélén, azok is ijedt szemmel, zavartan lesték, mi lesz. A németek iparkodtak kedélyes arcot vágni, mosollyal biztatták a bámészkodókat, még integettek is.

— Ugyanaz a nóta, ugyanaz a tánc — mormogta magában Saknit. — Henteslegények. Feltürkőztek, mintha disznóölésre készülnének.

— Nézni is undorító — toldotta hozzá Pavulan. — Azt hiszed, mindjárt torkodnak esnek. Gyerünk innen, Saknit. Jönnek a fényképészek is, látom. Még lekapnak itt bennünket és betesznek az újságba... Az emberek meg azt hiszik, hogy az ő fogadásukra siettünk ide. Holtunkig le nem mossuk a szégyent.

— Az ám. Jó lesz iszkolni. — Saknit szedte a lábát. — Még csak az kell, hogy ezekkel egy képre kerüljünk.

De már késő volt. Honnan, honnan nem — ott termettek a riportfényképészek és mozifelvevők, Goebbels úr propagandaszázadából meg a helybeli németimádók közül néhányan.

— Tömörüljünk csak összébb! — kiáltották és nagyban integettek a népnek. — Nevetni! Mosolyogni! Integetni! Vidám arcokat kérünk! Fényképezünk!

Egy prostituált hisztériás sikoltozással nyakába borult az egyik német katonának.

— Drágáim! Jaj, hogy vártalak már!

Bokrétájával integetve az oszlop mellett lépdelt tovább, oda-odakiáltott nekik valamit, a fotósok meg lebújtak, kattintottak, előreszaladtak és megint lebújtak, megint kattintottak. A mozifelvevő lázasan forgatta gépét, sietett megörökíteni a lelkes fogadtatást, amíg a részeg utcalány el nem maradt a menetelő katonák mögött. A kép meg is jelent aztán minden újságban és minden mozihíradóban.

Két SS-legény odalépett Pavulanékhoz is. Kivették cigarettatárcájukat és nem tágítottak, amíg egy-egy cigarettát nem választottak a munkások. A fényképész meg, aki csak erre várt, tüstént megörökítette a jelenetet. Az SS-ek minden férfihoz odamentek, rájuk erőltették a cigarettájukat, a felvevő meg dolgozott, alapo-

san beleizzadt, míg végre megszületett a hamis dokumentum: „Riga lelkesen fogadja a német haderőt".

— Gyerünk haza, Saknit — mormogta zavartan Pavulan. — Most aztán megjártuk. Nem tudom, mi lesz. Szemébe se merek nézni az anyjukomnak, ha ez a kép megjelenik az újságokban.

Komoran baktattak egymás mellett, alig várták, hogy kiérjenek a Belvárosból. Túltáplált hölgyek szaladtak el mellettük, felcicomázott, kifestett lányaikkal, meg diákszövetségi ifjoncok, aizargok és a Gustav Celminy* perkonkeresztes vitézei. Szóval — itt aztán együtt volt a reakció dísze-virága. Előmerészkedtek az Albert-utcai hóhérok is, akik addig hamis papírokkal zugutcákban bújkáltak a szovjet hatalom elől. És üvöltött, ordítozott, karjával hadonászott az egész csürhe, azt se tudta, hova legyen örömében.

De ez nem a nép volt, csak mocskos üledék, amit egy pillanatra felszínre vetett az események kavarodása.

2

— Te csak ne törd a fejedet, drágám, ez nem a te dolgod. Arra gondolj, mi vár rád. És gondolj születendő gyermekünkre. Ez sokkal fontosabb most, mint minden politikai esemény. A politikát és a megélhetés gondját, meg hogy a németek alatt hogy rendezkedünk be — azt csak bízd rám. Vagy talán nem bízol abban, hogy megállok a lábamon?

Edgar Pramniek fel-alá járkált a szalonban és beszélt, beszélt. Olga szóhoz se jutott, a szoba sarkában ült, töprengő arccal, összébb húzta kockás kendőjét az anyaságban elváltozott, meggömbölyödött testén.

Hogy lehet nem gondolkodni a helyzetükről, mikor az új emberke mind türelmetlenebb lökésekkel figyelmezteti, hogy ő is itt van ám! Ha csak kettesben lennének Edgárral, mint eddig, talán futná az erejükből, elviselnék sztoikus nyugalommal az élet minden megpróbáltatását. De a gyerek — gyámoltalan kis teremtés! Mi lesz vele ebben az új világban, ahol gyökerestül felfordul minden?

— Semmi különös nem történhet velünk, drágám — folytatta Pramniek, de a kialudt pipa remegett a kezében és túlságosan

* *Gustav Celminy* — a perkonkeresztes fasiszta pogromszervezet vezére. A „perkon" voltaképpen Peruna pogány isten keresztje.

heves taglejtéssel kísérte szavait, általában túl sokat mozgott. — Mi becsületes értelmiségiek vagyunk, politikával sose foglalkoztunk. Én nyugodtan dolgozom tovább a műtermemben és festegetem az arcképeket, csendéleteket, napos tájakat... éppen úgy, mint eddig. És ha a képeim nem kellenek senkinek, hát legföljebb elmegyek rajztanárnak egy iskolába. A kenyérrevalót mindenképpen megkeresem. Lesznek, persze, kérdések, amelyekről nem beszélhetünk majd olyan nyíltan, mint eddig. És kicsit másképpen kell majd viselkednünk egy-két ismerősünkkel szemben. Lesz, akivel sűrűbben érintkezünk és lesz, akivel ritkábban, ennyi az egész.

— Komolyan hiszed, hogy csak ennyi? — Olga szomorú iróniával nézte a férjét. — Igazán el tudod képzelni, hogy ilyen könnyen ki lehet törölni az emberek emlékezetéből a multat?

— Kitörölni nem is kell — felelte Edgar. — És a mi multunkban nem is volt olyasmi, amire most nem szabad emlékeznünk. Az én életem — a képeim. Tessék, nézzék meg a képeimet és mondják meg, mi kifogásuk van ellenem.

— Sileniek édes unokatestvére vagy — figyelmeztette az asszony.

— Az ő tetteiért nem vagyok felelős. Különben is — jó ideje alig találkoztunk. Nem mondom, ha beléptem volna a Pártba, más lenne a helyzet. De egy pártonkívüli se nem oszt, se nem szoroz.

A kemencén álló óra negyedtízet mutatott. Hogy Olgát szórakoztassa, bekapcsolta a rádiót és beállította Riga hullámhosszára. Érdekes lesz megtudni, van-e adás? Vagy talán nem működik a rádióállomás?

Recsegés... A tű elindul a gramofonlemezen, muzsika szól. Pramniek türelmetlen, kerekre tágul a szeme.

„Isten áldd meg a lett hazát..."

— Hallod, Olgi? A régi himnuszunk! Tudod, mit jelent ez? A változás nemzeti lobogó alatt megy végbe. Bizonyára nem véletlen, hogy az adást a himnusszal kezdik.

— Ulmanisék is ezzel a zenével szórakoztak negyvenben, a bukásuk előestéjén. Még utoljára port kellett hinteni a világ szemébe. Ne higgy a himnusznak, Edgar, túlságosan sokszor becsaptak már vele.

— Hol van most a becsapás? Tegnap még kérdezhettük, hogy tisztára német lesz-e az új kormány, vagy megtűrik maguk között a nemzeti elemeket is? Itt a válasz.

— No, és mit várhatsz az ilyen nemzeti elemektől, azt mondd meg? Elfelejtetted már az Ulmanis-diktatúrát?

— Mért kell, hogy minden úgy legyen most is, mint Ulmanis alatt volt? Nem hiszem, hogy felújítják azt a népszerűtlen, csődbejutott rendszert...

— Ne törd a fejed, Edgar és ne próbáld elképzelni, kitalálni, mi lesz. Várjuk meg, amíg többet is elárulnak.

— Jól van, nem találgatok. De ami igaz, igaz — a kezdet nem a legrosszabb.

A himnusz után üdvözlés következett. A hangot jól ismerték, minden apró árnyalatáig. Sokszor hirdette Ulmanis pipaszagú bölcseségeit a rádióban és most, a mai reggelen, Hitlerék utasítására ugyanaz a hang megnyugtatja az igába hajtott népet. Aggodalomra nincs ok, maradjon mindenki a helyén és dolgozzék tovább Hitlernek, Nagy-Németország mielőbbi győzelméért!

A zsidók és kommunisták címére irányított fenyegetés, persze, nem maradt el. Már ebbe az első kiáltványukba belevettek egyetmást Rosenberg és Goebbels szólamaiból.

Mikor az adásnak vége volt, Pramniek kikapcsolta a készüléket.

— Azt gondolom, hogy...

— Ne gondolj semmit — vágott a szavába idegesen Olga. — Nézz és figyelj inkább. Az események maguk mutatják meg, mit kell gondolnunk. Úgy bizonyosan kevesebb csalódásban lesz részed...

— Jól van, Olgi, hallgatok. De hogy ne gondolkodjam — az lehetetlen. Elvégre mégis csak ember volnék, gondolkodó lény.

Hirtelen eszébe jutott valami és felpattant.

— Megyek á műterembe. Be kell fejeznem egy képet. Te meg, drágám, ne nyugtalankodj, fogj egy jó könyvet és olvass.

Homlokon csókolta feleségét és átment a műterembe. A nagy képén, amelyiken annyit dolgozott és amelyet olyan jól ismert mindenki — hiszen aki belépett, rögtön látnia kellett — a nagy képén, éppen a közepén óriási zászló lengedezett... lángoló vörös zászló! Hát igen! Ezzel mit csináljon? Egy darabig nézte a vörös zászlót, aztán legyintett. Gyorsan felrakta palettájára a színeket és nekiállt átfesteni. De mikor a kép legközepén ott éktelenkedett a piszkos, szürkésfehér folt, egyszerre megfakult a többi szín is, megmerevedtek az emberi figurák. Festő-szíve elszorult, de hiába... az utcán német katonák léptei dobogtak.

Ebéd után berontott Sausum. A fél várost bejárta már és tudta a nap eseményeit.

— Nem értem, hogy tudsz ilyen időkben itt ülni a vásznad előtt és nyugodtan festegetni! — fakadt ki és leült rendes helyére, a műterem közepén a kis asztalhoz.

— Művész vagyok és a magam külön világában élek — felelte a festő. — Ami lenn az utcán történik, nem tartozik rám. Azzal törődjenek a politikusok.

— Ma többé-kevésbbé mindenki politikus. Te se hidd, hogy megúszhatod színvallás nélkül. A mi korunk nem tűr passzivitást, fiam!

— És te mit mondtál még a minap?

— Ma is azt mondom: meg kell maradnunk. Ha törik, ha szakad. Mindenképpen.

— Én is ezt akarom. Feltehető, hogy a németek elég korrektül viselkednek és valahogy csak átvészeljük a zavaros időket. Nem állunk ki se mellettük, se ellenük. De többet aztán ne kívánjanak tőlünk.

— És ha többet kívánnak? — mosolygott rá Sausum.

— Akkor úgy kell ügyeskedni, hogy a kecske is jóllakjék s a káposzta is megmaradjon.

— És hogy mégse mocskoljuk be magunkat túlságosan a nép szemében — tette hozzá Sausum. — Útlevelünket az eljövendő világba tisztán kell tartanunk... Mi ez, Edgar? Mi történt a nagy képeddel? Valahogy mintha...

Pramniek elvörösödött.

— Változtattam rajta. Hiába...

Sausum felállt és közelebb ment a képhez. Volt olvan tapintatos, hogy vigyorgását leplezze.

— Átfestetted? Nem baj. Így jó lesz. De vajjon — most utoljára-e, mit gondolsz? Bírja majd a festéked a történelmi események iramát?

Pramniek komoran hallgatott, hát inkább másra terelte a szót.

— Zandarttal találkoztam az imént. Tyűh, barátom, hogy köpi a markát! Nem győzi szidni a bolsevikokat és magasztalni a fasisztákat. Sose tudtam, hogy ilyen lelkes hívük. Emlékeztettem, hogy azelőtt elég tiszteletlenül nyilatkozott róluk és ez talán kényelmetlen most, ha Goebbels úrnál akarja megkeresni a kenyerét. Arra aztán elszólta magát a jó Hugo. „Nem is álmodjátok — azt mondja — micsoda érdemeim vannak a németek körül!"

— Szóval — ügynök? — kérdezte nyugtalanul a festő.

— Nyilván. Egyébként Zandartról gondolhattuk volna.

— Ó, a szemét! Hiszen akkor rólam is mindent tud, minden szavamra emlékszik!

— Bizony. Erre gondolni kell. Jó lesz, ha befogjuk a szánkat. No, és a barátnőd, Edit Lanka...

— Hát Edit itt maradt? De hiszen halálosan összevesztek Lankával! Ha az most visszajön Rigába — pedig bizonyosan hamar itt lesz — hát nem irigylem Editet. Az az ember képes a gestapo kezére adni a feleségét.

— Edit orrunknál fogva vezetett valamennyiünket — sóhajtott Sausum. — Komédiát játszott és mi komolyan vettük. Csak színlelték a válást. Editnek itt kellett maradni, hogy itt szolgálja a Vaterlandját. Bizonyosan alig várja, hogy viszontlássa a férjét.

Pramniek a fejét fogta.

— Hogy lehet ez, mondd?! Igazán nem tudom, mit gondoljak!

— Csak azt, barátom, hogy vannak ravaszabb emberek is a világon, mint mi ketten. Ha száz évig élsz, száz évig tanulsz.

— Most mi lesz? — A festő arca szürke volt, mint a föld.

— Honnan tudjam? — Sausum vállat vont.

Pramniek az ablakhoz lépett. A háztetők felett a messzeségbe bámult, mintha onnan várná a választ nyugtalanító gondolataira. De válasz nem jött. Mélyen alattuk fenyegetően tülköltek az autók, tompán visszhangzott a lábak dobogása, századok és zászlóaljak vonultak szakadatlanul a meggyalázott város utcáin.

„Furcsa... Szóval, félnem kell ezektől a szürkészöld, fegyveres emberektől, csak azért, mert valamikor talán kedvezőtlenül nyilatkoztam róluk? Mi jogon követelik, hogy lelkesedjem értük? Miféle jog és igazság nevében mernek fenyegetni? Durva ököljog. Ostoba zsarnoki erő... Eh, most már aztán semmit sem értek..."

Egy órával később négy német katona zörgetett az ajtaján. Beeresztette őket és valahányszor kérdést intéztek hozzá, vagy ő egy kérdésükre válaszolt, udvariasan meghajolt.

— Zsidó vagy kommunista nincs a lakásban? — kérdezte a vezetőjük.

— Nincs, uraim. Én is, feleségem is, lett értelmiségiek vagyunk. Festőművész vagyok, a képeimből élek.

— És kik laknak még a házban?

— Különféle emberek, nagyrészt értelmiségiek. Egyébként azt pontosabban megtudhatják az urak a házfelügyelőtől.

— Nem tud zsidót vagy kommunistát a városban? Címet mondhat?

— Valószínűleg maradtak itt még, de az én ismerőseim és barátaim között nincs se zsidó, se kommunista.

A katonák minden szobába benéztek, jót röhögtek a terhes asszonyon és elmentek. De azután, hogy kieresztette őket, Pramniek nem találta az ezüst dohányszelencéjét és Olga fülönfüggője is eltűnt az állótükörről. Furcsa érzés fogta el, mikor arra gondolt, hogy még csak fel se jelentheti őket. Nem ura többé sem a holmijának, sem a gondolatainak.

3

Rigában megkezdődtek a letartóztatások. Fegyveres katonák nap mint nap egész csoportokat hajtottak végig az utcán. És akár azért, hogy megfélemlítsék, akár, hogy gúnyolják a város lakosságát, mindig a legnépesebb utcákon terelték foglyaikat. A piszkos munkát a helybeli segédrendőrség végezte — volt aizarg- és rendőr-ifjoncok, meg hasonlók. Beállítottak a lakásokba nappal vagy éjjel, áldozatukat előbb a kerületi rendőrségre vitték első kihallgatásra, azután a főkapitányságra, ahol már annyian voltak összezsúfolva, hogy se feküdni, se ülni nem lehetett. A főkapitányságon szétosztották a foglyokat, a vád természete szerint. Az asszonyok nagy részét a toloncházba hajtották, a férfiakat a gyüjtőfogházba, aztán megdolgozták őket a gestapo-tudomány minden szabálya szerint. Itt dőlt el a sorsuk. Éheztették őket és később, mikor a németeknek eszébe jutott, hogy kényszermunkára fogják a rabokat, a börtönigazgatóság átadta nekik a szerencsétleneket.

A letartóztatást legtöbbször a segédrendőrség végezte, de ha munkásgárdistára került a sor — mert volt, akinek nem sikerült elmenni Rigából — hát jól felfegyverzett, erős SS-osztagokat rendeltek ki a végrehajtáshoz.

Az egész város tudott a tömeges erőszakoskodásokról. Komoran hallgatott mindenki. Senki se volt biztonságban. Akármelyik percben rátörhettek, hogy börtönbe hurcolják, onnan pedig kevesen térnek vissza élve. Elég volt egyetlen feljelentés, hogy az illető szovjetintézménynél dolgozott, vagy kommunistával érintkezett és tüstént lefogták. Edgar Pramniek igyekezett a felesége előtt titkolni a tényeket, nem akarta felizgatni. Elvégre akadhat olyan kész-

séges csirkefogó, aki siet a német hatóságokkal közölni, hogy ő rokonságban van a közismert bolsevik vezérrel, Sileniekkel.

Egy este Olgánál megkezdődtek a szülési fájások. Bérkocsiba ült vele és egy másodrangú kórházba vitte, amelyet a németek még meghagytak a lett lakosság szolgálatára. Véletlenül ismerték az orvost, aki a szülés levezetését vállalta.

Azon az éjjelen Pramniek le se feküdt. Amit megfogott, kiesett a kezéből és hogy valamire mégis felhasználja az időt, egész éjjel a könyvtárában dolgozott. Levette a polcról a szovjet könyveket, a politikai irodalmat, lapokat, folyóiratokat. A kályha egész éjjel fűlt és Pramniek még széjjel is tépdeste fogóval a szenesedő táblákat, lapokat, hogy bizonyosan elhamvadjanak. Sőt ezzel sem érte be. Kikotorta utolsó szemig a hamut, késő éjjel kivitte a vedret az udvarra és a szemétládába ürítette. Aztán megmosta kormos kezét, arcát és — most először azon az éjtszakán — végre pipára nyujtott.

Reggel kilenckor telefonáltak a kórházból. Az orvos beszélt.

— Gratulálok a fiához! Minden szerencsésen folyt le. Az anya aránylag jól van, a gyerek egészséges. És hogy ezt is közöljem — háromezernyolcszáz grammot nyom. Egyszóval, pompás kis fickó.

— Nem mehetnék be most? — kérdezte panaszos hangon. Úgy érezte, egy percig sem bírja tovább, látnia kell a feleségét és elsőszülött fiát. — Két percre... éppen csak megnézem őket. Lehet, doktor úr?

— Most nem, Pramniek úr. Az anyának néhány órai pihenés kell. Hívjon fel úgy két óra tájban, akkor megbeszéljük. Fogadok, hogy maga se aludt ma éjjel, ismerem az apákat. Szundikáljon egyet, aztán jelenjen meg egy bokrétával, vagy, ha hozzájuthat, egy flaskó jóféle borral.

Pramniek szerette volna még megkérdezni, milyen bort jó vinni ilyenkor, de az orvos már visszaakasztotta a hallgatót.

Fiú... August Pramniek... (A gyerek nevére nézvést régen megállapodtak Olgával.) Most hát itt van. Gondot, szeretetet követel. És ki ne szeretné elsőszülöttét, élete folytatóját, legszebb álma teljesedését!

„Nagyon, de nagyon jó barátok leszünk, kicsi fiam — beszélgetett vele gondolatban. — Beszaladsz majd hozzám a műterembe, pancsolsz a festékeimben tömpe ujjacskáiddal. Neked is lesz külön festőállványod, ecseted, de hogy azzal beérjed, olyan nincs. Haha... Sokszor váratlanul akkora pocát kensz a képre, hogy jó órámba

kerül, míg a munkád eredményét eltüntetem. De akkor se szidlak meg nagyon..."

Kicsit megrészegítette és elbutította az öröm ma reggel. Képzelete idillikus álmodozásban átugrott tíz-tizenöt esztendőt, új meg új távlatok nyíltak meg előtte. Boldog volt, valósággal megzavarodott boldogságában, mint a legtöbb ifjú apa.

Ilyen lelkiállapotban találta az a fiatalember, aki tíz órakor beállított.

Nem mondta meg sem a nevét, sem a foglalkozását, csak annyit kérdezett, hogy Pramniek festőművészhez van-e szerencséje? S amikor Pramniek igennel felelt, átadta az üzenetet.

— A propagandafőnök kéreti, hogy jelenjen meg nála ma délben tizenkettőkor.

— Szabad tudnom, milyen ügyben?

— Ezt majd ő maga közli — felelte a fiatalember.

Pramnieknek úgy rémlett, nem először látja. Igen... diákszövetségi sapkában sétált annakidején...

— Legyen pontos kérem. Tizenkettő előtt öt perccel várom. A viszontlátásra.

Tizenkettő előtt öt perccel Pramniek megjelent a propagandafőnök irodájában. Az előszobában a délelőtti fiatalúr fogadta.

— Foglaljon helyet, kérem. Néhány percig várnia kell, vannak benn a főnöknél.

Leült és mivel jobb dolga nem akadt, a gazdag bútorzatot nézegette, meg a képeket a falon. Valami kultúrintézmény volt ott azelőtt s a képeket különféle magángyüjteményekből szedték össze. Kicsit furcsán hatott Hitler arcképe a másodrendű akt meg a régi hollandi mester csendélete között. És a „Vezér"-rel szemközt, gesztenyebarna keretben, a náci Németország jelképe ékeskedett — vörös alapon fekete horogkereszt.

Most nyílt a nehéz tölgyfaajtó a terem mélyén és egyik közismert irodalmi nagyság lépett ki a főnök szobájából — szépíró és publicista egy személyben. Háta mögött pedig Alsknis regényíró puffadt arca tűnt fel és csakúgy sugárzott az örömtől. Hogy Pramnieket meglátta, egy pillanatra zavarba jött, de aztán elmosolyodott, mint a fényes hajnal és hájas képére mély barázdák rajzolódtak. Szeme is jókedvűen hunyorgott az üveg mögül.

— Van szerencsém, van szerencsém, Pramniek úr! — Megrázta a kezét. — Nagyon helyes, hogy munkába áll. Most aztán nincs mit okoskodni. Akinek csak egy cseppnyi tehetséget adott az

isten, az köteles segíteni a nagy munkában. Csak így építhetjük fel az új Európát.

Csengő berregett és a fiatalember az ajtóhoz ugrott. De rögtön vissza is jött. Könnyedén fejet hajtott Pramniek előtt.

— A főnök kéreti.

A főnök szobája ünnepi fogadóterem volt azelőtt. Fényűző berendezés, pompás stílbútor, ezüst és porcelán-csecsebecsék, díszes csillárok, íróeszközök, hamutálcák. Masszív keményfakeretben két nagy kép, amelyek nemrégen még a múzeumban voltak, Hitler óriási arcképe — nagyobb, mint az előszobai — és itt is pontosan a „Vezér"-rel szemközt a fekete horogkereszt.

A propagandafőnök középkorú, alacsony ember, sötét haja simán tapad a koponyájára. A nemzetiszocialista párt tisztviselőinek barna egyenruháját viseli és láthatólag alig győzi a munkát. Hivatalos mosollyal, vidámság, szivélyesség nélkül, hanyagul nyujtja kezét, hellyel kínálja. A beszélgetés német nyelven folyik.

— Edgar Pramniek festőművész?

— Igen. Ez a mesterségem — feleli Pramniek. — Próbálkoztam grafikával is, de szívesebben festek arcképeket.

— Tudom, Pramniek úr — folytatja most már a tájékozott ember hangján a főnök. — Hallottam önről. Éppen ilyen zsánerű művészekre van szükségünk. Kevés az időm és azért engedje meg, hogy egyenesen a dologra térjek.

— Értem, uram. Parancsoljon. — Mélyen meghajol, már amennyire ülő helyzetben ez lehetséges. — Rendelkezzék velem.

— Kiadunk egy tanulmány-kötetet a lettországi bolsevik-uralom korszakáról. Filmváltozat is készül majd később. A kötetben dokumentációs anyagot közlünk, fényképeket, művészi rajzokat, amelyek megvilágítják a bolsevik kormányzat módszereit, jellegzetes figuráit, a Cseka borzalmait. Sok jó anyagunk van már, de szemléltetőbbé, hatásosabbá kell tenni. Maguknak, művészeknek, gyerekjáték akár a legjelentéktelenebb apróságot is úgy ábrázolni, hogy aki látja, borsódzzék a háta. Csak eressze szabadon teremtő képzeletét. Megcsonkított testeket kell rajzolnia, végvonaglásban eltorzult arcokat. Minél borzalmasabb lesz a kép, annál jobb. Egy hónap alatt készen kell lenni a kötetnek. Munkáját rendesen megfizetjük. Várom a válaszát, Pramniek úr.

Fölényesen, türelmetlenül nézett rá, mint aki biztosra veszi az igenlő választ.

Pramniek megijedt. Homlokát kiverte a hőség. Rögtön megértette, mit várnak tőle és egész valóján végigremegett a fájdalmas tiltakozás. Nem lehet. Hiszen ő tisztességes akar maradni, politikához semmi köze. Ez pedig politika, mégpedig aljas politika...

— Főnök úr ajánlata megtisztelő, de annyira váratlanul ér... — Motyogott, nem is tudta, mit motyog. — Ilyenféle munkával sose foglalkoztam. Nem is hinném, hogy megfelelnék a várakozásnak. Nagyon lekötelezne, ha egynapi gondolkodási időt engedne...

— Helyes. Egy napot adhatunk önnek, hogy átgondolja a kérdést. Holnap tizenkettőkor jöjjön el és adjon határozott választ. Remélem, válasza pozitív lesz. Gondoljon arra, hogy munkatársainkat jól fizetjük, viszont számon tartjuk azokat is, akik nem hajlandók együttműködni velünk. Viszontlátásra!

Újra kezet nyujtott, még hűvösebben, tartózkodóbban, mint a fogadásnál. Szenvtelen kíváncsisággal nézett a festő után, aki zavarában befelé próbálta húzni az ajtót, aztán megnyomta a csengőt.

Pramniek az utcára érve egy darabig csak ment, neki a világnak, mint akit fejbekólintottak.

„Most mit csináljak? Hogy rázom le ezt a megbízást? És mért éppen engem szemeltek ki? Nincs elég festő Rigában? Felmegyek Edithez. Ő bizonyosan tud valami jó tanácsot. És most nagy a becsülete..."

Ez a gondolat mindjárt felvidította, sietett, majdnem szaladt Edit Lankához.

4

Edit lakása úgy tömve volt értékes holmival, hogy mozdulni se lehetett benne. Már július elsején kezdte gyüjteni, mindjárt, ahogy a németek bejöttek. Szomszédja a hátországba menekült és a viceházmester egész éjjel cipekedett, szuszogni se ért rá, amíg át nem hordta Edithez a berendezést. És ez még semmi. Edit azt akarta, hogy a férjének szeme-szája elálljon a csodálkozástól, mikor majd hazajön és meglátja, milyen pompás és kényelmes fészek várja itthon. Ki így szerzi, ki úgy, de ő igazán elmondhatja, hogy magamagának köszönheti, vakmerő munkásságának,

amellyel Nagy-Németország ügyét szolgálta. Nyakát is szeghette volna, ne tessék elfelejteni. Annál kellemesebb hát, hogy most élvezheti munkája gyümölcsét. És ha a további lehetőségekre gondol, valósággal szédül a feje. Úgy ismerte az elhagyott lakásokat a körzetben, mint a tenyerét. Hangyamódra szorgoskodott, hordta haza, amit talált — antik bútort, szőnyeget, goblent, képet és kristályüveget. Szekrényeiben roskadoznak a polcok, a lakás már-már régiségbolttá változott.

Július elsején megjelent nála egy magasrangú gestapo-tiszt. Edit néhány fontos címjegyzéket nyujtott át s ezzel alaposan megkönnyítette a gestapo munkáját. Az ő adatai alapján még aznap éjjel harminc jelentős letartóztatás történt. Azonkívül pontos jellemrajzot kapott tőle a gestapo egész sereg közéleti emberről s arról is, hogy kit lehet közülük bekapcsolni a munkába. Azt hihette volna az ember, hogy Edit Lanka most már átengedi magát a nyugodt élet örömeinek, de erre még gondolni sem akart.

„Most, mikor javában áll a vadászat, itthon csücsüljek és csak nézzem? Ezt öregségemre hagyom inkább..."

Éppen el akart menni valahová. Pramniekkel a lépcsőn találkozott.

— Tanácsot akarok kérni tőled, Edit, nagy szükségem van rá. — A festő majdnem könyörgött. — Nem tartóztatlak sokáig, látom, készülsz valahová.

— Gyerünk be hozzám, itt a lépcsőn mégse kellemes.

Kinyitotta az ajtót és betessékelte Edgart. A falon már ott lógott Hitler arcképe és Osvald Lanka fotografiája is ki volt téve az íróasztal közepére.

— Nos, nagy öröm apának lenni? — kezdte mosolyogva Edit. — Gratulálhatok a fiadhoz?

— Hát ezt is tudod? — álmélkodott Pramniek.

— Nemcsak ezt, egyebet is. Halljuk, miért hívatott a propagandafőnök? Megegyeztetek valamiben?

Keresztberakott lábbal ült egy öblös karszékben. Pramniek idegességében az ujjait ropogtatta.

— Éppen erről akarok beszélni veled. Rajzokat kérnek tőlem valami gyüjteménybe... a bolsevikok ellen. Nem tudom megcsinálni. Mert hiszen hazudnom kellene. A művésznek is van lelkiismerete. A művészet nem hazudhat... Hogy tudjak dolgozni, ha megvetem és gyűlölöm azt, amit csinálok?! Edit, azt mondtad, barátom vagy, segíts rajtam. Húzz ki ebből a csávából!

Edit felkacagott.

— Értem. Félsz, hogy kompromittálod magad. Pedig semmi okod félni. A vörösök nem jönnek ide vissza többet, mi itt maradunk egyszersmindenkorra. Soha senki előtt nem kell felelned azért, hogy mellénk álltál. Rajzold meg nyugodtan, amit kívánnak tőled.

— De ha nem vagyok rá képes! Egyetlen rajzom se fog sikerülni.

— Micsoda beszéd! Amit akar az ember, azt tudja is!

— Éppen ez az. Nem akarom. Hogy alkossak önnön akaratom ellenére?

— Hát akard! Egy-két hét múlva, mikor már Moszkva és Leningrád is a kezünkön lesz, bizonyosan lesz elég ajánlkozó. De azt hiszed, nagyra becsüljük a szolgálataikat? Az a fontos, hogy most jöjjetek. Ne légy csacsi, Edgar, ne bicsakold meg magad.

— Szóval... nem segítesz? Értsd meg, soha életemben nem politizáltam.

— Ma nem lehet nem politizálni. Gondolj a feleségedre, gyerekedre. Azok élni akarnak, Edgar és tőled függ, milyen életük lesz.

— Azt mondd meg, miért éppen engem szemeltek ki? Nincs elég festő Rigában, nálamnál különb is?

— Ez ízlés dolga, kérlek. A propagandafőnöknek nyilván tetszik a stílusod. És én őszintén szólva, osztom a véleményét.

Pramniek hiába bizonygatta, hogy ő nem alkalmas a feladatra, hiába próbálta rávenni, hogy támogassa a főnöknél, Edit csak a fejét ingatta és rejtélyesen mosolygott.

— Nincs módomban segíteni rajtad, Edgar. Beszélj te magad a főnökkel. Bár ezzel se érsz semmit, megmondhatom. Okosabb megbarátkozni azzal a gondolattal, hogy előbb vagy utóbb úgy is vállalnod kell a megbízást. Uram teremtőm, szörnyen elkésem! Bocsáss meg, kérlek.

Pramniek felállt és elbúcsúzott.

Este felé öt percre bebocsátották a feleségéhez, de éppen aludt és az orvos szigorúan meghagyta, hogy senki kedvéért fel ne ébresszék. A nővér az éjjeli szekrénykére állította a virágot, a bort pedig a szekrénybe tette.

— Ha felébred, megmondom neki, hogy itt volt, Pramniek úr. De nézze meg a fiát, csak rá ne leheljen, arra vigyázzon! Pompás kisfia van. Nézze, milyen édesen alszik.

Megindultan nézte a csöppnyi teremtményt a kis ágyban. Az ő fia... Nem lehet még eldönteni, kihez hasonlít, anyjához-e, apjához-e? De ez nem is fontos. Az a fontos, hogy van, hogy megérkezett erre a világra. Érezte, hogy máris drága neki, mindenét odaadná, csak ennek a csöppségnek jó sora legyen.

— Aludj, aludj, kicsi fiam — suttogta. — Máskor majd beszélgetünk, de most csak aludj szépen, tente baba... És nagyra nőj.

A kórházból egyenest hazament, keresett valami harapnivalót, evett egy-két falatot és leült az íróasztalhoz. Most már minden fontolgatás nélkül megírta a választ a propagandafőnöknek.

„Miután alaposan és minden szempontból megfontoltam a kérdést, arra az eredményre jutottam, hogy a fontos és megtisztelő feladatnak eleget tenni nem tudok. Eddigi festői munkásságom egészen más irányú volt, ezt a megbízást pedig méltón teljesíteni csak az tudja, aki sok éven át éppen ezen a területen gyakorolta tehetségét és mestere ennek a műfajnak. Abban a reményben, hogy nem ítél meg túlságosan szigorúan, maradok nagyrabecsült főnök úrnak őszinte tisztelője

Edgar Pramniek."

Másnap reggel elvitte a levelet a propaganda-irodába és átadta ugyanannak a fiatalúrnak, aki előttevaló napon a lakásán járt. Az nem kérdezősködött a levél tartalmáról, Pramniek meg éppenséggel nem tartotta fontosnak, hogy megbeszélje vele.

Már a lépcsőn lejövet sokkal könnyebbnek érezte a lelkét.

„Na most majd békén hagynak, nem zaklatnak többet."

Ebéd után, mikor éppen indulni akart a kórházba a feleségéhez, Edgar Pramnieket letartóztatták és a főkapitányságra vezették.

5

Július végén Olga kijött a kórházból. A férje nem is látogathatta meg többször. Edit ott volt nála egyszer és hadart valamit, hogy Edgart váratlanul Németországba rendelték múzeumi ügyekben, szörnyen sietett, írni sem ért rá és őt kérte meg, hogy üdvözölje Olgát helyette. Olga csodálkozott, nyugtalankodott is, de túlságosan legyengítette a szülés, nem mert kérdezősködni.

Aznap, mikor elbocsátották a kórházból, újra megjelent Edit Lanka. Vattapaplant meg párnát hozott a gyereknek és átadta a lakáskulcsokat. A bérkocsit is odarendelte. A gyerek egész úton sírt és Olgának nem volt kedve beszélgetni. A házuk előtt Edit elküldte a kocsit és felment velük.

Olga megszoptatta a fiát, várt, amíg elalszik és akkor óvatosan letette a bölcsőbe, amelyet Edgar vett még a háború kitörése előtt. Összehúzta a függönyöket és lábujjhegyen kiment. Rengeteg légy volt a lakásban, mert mikor Edgart elvitték, egy ablak nyitva maradt. Sorra járta a szobákat, a műterembe is benézett, de csak a dolgozóban állt meg egy percre. Az íróasztalfiókok mind kihúzgálva, a földön papír hevert szanaszét, közte a házbérnyugta meg a villanyszámla. A szoba közepén, egy szénrajzon sáros csizmák nyomait látta. Fájdalmasan összeszorult a szíve.

Visszament a szalonba, leült a díványra és kérdő tekintetet vetett Editre, aki mosolyogni próbált, de nem állta a pillantását. Lesütötte a szemét.

— Mi történt, Edit? És miért titkolod előlem az igazat? Hol van Edgar?

Edit sóhajtott és odaült hozzá a díványra, a vállát is átfogta.

— Ne búsulj, drágám. Nincs nagyon nagy baj. Míg a kórházban voltál, nem akartalak felizgatni.

— Letartóztatták, azt tudom. — Rideg és kemény volt Olga hangja. — De miért? Mit vétett?

— Ha jól tudom, megtagadta az együttműködést. Fontos feladattal bízták meg. Rajzokat kellett volna készítenie és ő makacskodott... Pedig, ha akarja, az ujjából rázza ki... Egyszerű illusztrációkról volt szó. Tőlem kért tanácsot. Mondtam neki, hogy vállalja nyugodtan, csinálja meg, nincs miért habozni. Minden módon rá akartam beszélni, de nem hatottak az érveim. Nagy kár, hogy nem voltál itthon. Te bizonyosan meggyőzted volna.

— Mit kívántak tőle?

— Mondom, csekélység lett volna neki. Illusztrációk kellettek egy gyűjteménybe, a bolsevikok lettországi kegyetlenkedéséről. Igen jól fizették volna. Szeretném tudni, miért nem csinálhatta meg? Elvégre Edgar sose volt bolsevik! Holmi művészszeszély. Drágán fizet érte.

— És ezért börtönben tartják?

— Miért? Szerinted ez nem elég ok? Nyílt tiszteletlenség a német hatóságokkal szemben! Háborús időket élünk, drágám. Nem

tűrhetjük, hogy az ellenségeink azt tehessék, ami eszükbe jut. És Edgar választhatott. Senki se erőltette rá a börtönt. Azt kapta, amit választott, kétségtelen.

— Most már értem. Lehetetlent kívántak tőle. Hogy művészkezével aláírja a ti politikai kiáltványotokat. De miért éppen őt szemeltétek ki? Nincs elég politikai csúszómászó Rigában, aki pénzért mindenre kész?

— A csúszómászók maguk kínálkoznak, nem kell, hogy mi menjünk utánuk. Sőt, ha éppen tudni akarod, jönnek is már, tucatjával. Egészen más, ha köztiszteletben álló ember csatlakozik hozzánk, akit mindenki haladó szelleműnek ismer.

— Vagy úgy. Szóval, ezért kellett éppen ő...

— Ezért. Természetesen. Na, meg akartam is, hogy szerephez jusson az új rendben. Jó dolgotok lett volna.

— És most mi lesz? Sokáig tartjátok fogva?

— Furcsa kérdés, Olga. Mintha én fogtam volna le. Ha rajtam állna, most mindjárt kihoznám, visszaadnám neked a férjedet, gyerekednek az apját. De sajnos, nem így van. Tőletek magatoktól függ minden.

— Ne mondd — Olga gúnyosan nevetett. — Szóval hatalmasabbak vagyunk a te mindenható pártfogóidnál?

— Furcsán hangzik, de így van.

— És mit kellene tennünk, szerinted?

— Edgar jelentse ki, hogy hajlandó vállalni a megbízást. Ha szereted a férjedet, gyerekedet, most rögtön megírod a levelet és ezt tanácsolod neki. Rád hallgat. Én pedig gondoskodom róla, hogy a levelet még ma megkapja. Légy okos, Olga, drágám, fütyülj az előítéletekre és ne tedd tönkre az életedet... Nos? Miért hallgatsz? Megírod, vagy nem? Szívesen várok itt addig.

Olga olyan idegenül nézett rá, mintha most látná először életében.

— Ne fáradj, kérlek. Nem írom meg.

— Ez az utolsó szavad?

— Hagyj magamra. Pihenni szeretnék.

— Holnap felhívlak. Ha kipihented magad és nyugodtabb leszel, remélem, meggondolod.

A küszöbön még hátrafordult.

— Ne szerezzek be neked valami élelmiszert?

A választ meg se várta, kiment és csendesen becsukta maga mögött az ajtót.

Olgára szinte rádőlt a lakás süket csendje, mint valami jégtömb. Felugrott és a hálószobába sietett. Sokáig állt a bölcsőnél és fájdalmas gyengédséggel nézte a gyermekét. Az alvó csöppség nyugodtan szuszogott, mit sem törődve a világ eseményeivel.

„Nehéz időkben születtél, kicsi fiam... nehéz gyermekkorod lesz..."

Térdre roskadt és arcát a gyerek párnájába fúrta. Egy lucsok volt már a kis párna, de Olga még mindig sírt, majdnem hangtalanul, hogy a picit fel ne verje. Úgyis felébreszti az éhség, mindjárt felsír, az anyja mellét keresi. Lesz-e elég teje, vajjon?

Vagy két órával később csengettek odakinn. A gyerek akkorra már régen ébren volt és sírt, keveselte, amit kapott. Olga dajkálta, babusgatta, de a kicsi nem nyugodott meg, csak követelte a magáét. Begombolta hát a blúzát és kiment ajtót nyitni, karján a gyerekkel.

— Ki az?

— Én vagyok, Zandart. Hoztam valamit.

Beeresztette. Zandart egy kis kézikofferrel jött és sietett eleget tenni a kötelező udvariasságnak.

— Őszintén gratulálok a családi szaporulathoz. Nézd csak! Micsoda hatalmas kis fickó! És milyen erős hangja van! Vagy hőstenor lesz, vagy tábornok. Hová rakhatom, mondja meg? Edit asszony küldött valami kis élelmiszert, hogy ne kelljen órák hosszat sorbaállnia. És ha bármire szüksége van, csak mondja meg és én...

— Mondja meg Edit asszonynak, hogy nincs szükségem semmire — felelte kurtán Olga. — Ne aggódjék miattunk, majd csak megleszünk...

— Meglesznek? — Zandart zavarban volt. — Talán azt hiszi, fáradságot okoz ezzel? A barátai kedvéért szívesen fárad az ember.

— Nagyon kérem, ne beszéljenek nekem barátságról, míg Edgar a börtönben van. És általában, ne jöjjenek ide hozzám. Zavarnak.

— Nyugodjék meg, Olga asszony. Ilyen állapotban nagyon ártalmas az izgalom. Ne féljen, minden elrendeződik idővel.

— Menjen, menjen már, Zandart úr, nehezemre esik a beszéd. Pihenni szeretnék. Menjen, mondom. Miért nem akarja megérteni?

— Értem, Olga asszony, értem én, mit mond... De látja: nekem, régi jóbarátjának igazán elhiheti, hogy csak javát akarom.

Fogadja meg a tanácsomat és írja meg azt a levelet Edgarnak. Akkor mindjárt kieresztik és megint éppenolyan jó dolguk lesz, mint volt. Megyek már, megyek, Olga asszony. A táska meg hadd maradjon itt egyelőre. Viszontlátásra, Pramniekné, kedves. És ha kell valami, hívjon fel a kávéházban.

Elment végre. A gyerek sírt, felébresztette a hangos beszéd. Olga sokáig járkált vele szobáról szobára, míg végre álomba dajkálta.

6

— Eriggy már, Jackie, nézd meg, ki akarja betörni az ajtónkat! — mondta Fanija egykedvűen, mikor másodszor is keményen megnyomták a csengőt. — Bizonyosan németek...

Későre járt. Madame Atauga már lefeküdt és elcsöndesedett Dzidra is, az egyéves Bunte-sarjadék.

Bunte bedugta lábát a kényelmes teveszőr papucsba, amit születése napjára kapott a feleségétől és kiment az előszobába. Harmadszor is nagyot szólt a csengő.

— Ejnye, de türelmetlenek. Nem szokták meg, nyilván, hogy várakoztassák őket. De fütyülök rájuk. Ha akarnak valamit, hát várjanak. Itt jóravaló úri család lakik, kérem, nem akárki.

Bizonyos volt benne, hogy a rendőrség keresi őket és kicsit meghökkent, mikor a lépcsőházi félhomályban megpillantotta a zilált külsejű, borotválatlan férfit. Valami tarkabarka öltözéket viselt és türelmetlen mosollyal nézett rá, mint aki máris be akar lépni az ajtón.

— Mi tetszik? — kérdezte Bunte az ajtókilincset tartva.

— Ejnye, Jack! Eressz be már. Mi lelt, hályog nőtt tán a szemeden? A rokonaidat se ismered meg?

— Nézd csak! Indulis! Gyere, gyere, öregem. Becsületemre, nem ismertem rád.

Indulis Atauga belépett az előszobába és maga csavarta fel a villanyt. Most már egész ijesztő pompájában állt a sógora előtt. Cipője csupa por, bő bricseszsnadrágja foltoktól tarka, a szürke ujjas végighasadva a varrásnál. Arca sötétbarnára égett és a néhánynapos szakáll öregítette.

— Mi az, mind lefeküdtek már? Micsoda álomszuszék társaság!

— Nem mondhatod, hogy mind — igazította helyre a házigazda. — Én és Fanija ébren vagyunk. Sétálj beljebb, csak nem álldogálunk itt az előszobában.

Fanija megismerte a bátyja hangját, pongyolába bújt és kijött az ebédlőbe.

— Jóestét, húgocskám!

Kezet szorítottak és egy percre elhallgattak mind a hárman.

— Vacsora nem kell? — kérdezte aztán Fanija.

— Ha kapok, megeszem. Igaz, hogy a sorrend szerint előbb fürödni kellene, de bizonyosan nincs már forró vizetek.

— Nem lehetetlen, hogy maradt — mondta Fanija. — Az előbb fürösztöttük a kislányt.

Beszéd közben többször is figyelmesen megnézte a késői jövevényt, mintha nem lenne meggyőződve, hogy csakugyan a tulajdon testvérbátyja áll előtte, Indulis Atauga, a diákszövetség „öregur"-a, az aranyifjúság hangadója. Inkább a képeskönyvbeli vademberekhez hasonlított. Nemcsak mert ilyen furcsa öltözéket visel, de az arckifejezése is idegen, a szeme lázasan ugrál ide-oda, arcizmai görcsösen rángatóznak.

Míg Fanija a fürdőt elkészítette és tiszta fehérneműt keresett elő, a férfiak az ebédlőben beszélgettek, lehetőleg csendesen, hogy az alvókat fel ne verjék. De Madame Atauga mégis felébredt és sietett keblére ölelni régnemlátott fiacskáját.

— Indulis, drágaságom... hogy lefogytál — sopánkodott és hátrasimította a fia zilált hajzatát. — Bizonyosan nem volt mit ennetek ott az erdőben. Mért nem jöttél már előbb? Hogy vagy? Mesélj, fiacskám!

— Erről is beszélgetünk majd, anyám. Éhezni nem éheztem, de munka, az volt éppen elég.

Behívták a fürdőszobába és az asszonyoknak jó félórájuk maradt asztalterítésre. Nem olyan világ volt, hogy az ember megvehette a boltban, ami kellett. Egy darabka, eléggé rágós kenyér, valami kis halkonzerv, feketén vásárolt cukor és száraz sajtmaradék — ennyit tudtak összeszedni a házban azon az ünnepi estén.

Indulis, most hogy megmosdott, megberetválkozott és tisztába öltözött, nem volt már annyira furcsa Fanijának. Míg éhségét csillapítja, nem akarták kérdésekkel zaklatni. Fanija — régi szokásához híven — a dívány sarkába húzódott és úgy ült ott, mint akinek semmihez semmi köze. Az öregasszony viszont Indulis minden mozdulatát figyelte és hol ezt, hol azt tolta közelebb hozzá, hogy

még utánanyúlnia se kelljen. Jack konyakot töltött a pohárkába és persze magáról se feledkezett meg. Egykettőre kiürült a flaskó, egy csepp nem sok, annyi se maradt benne. Indulis szeme üvegesen kezdett csillogni és szeszgőzös fejjel mesélt a „hőstetteiről", szinte kéjelgett a tulajdon szavaiban.

— Már a háború harmadik napján munkához láttunk a fiúkkal. A vidék éppen alkalmas volt, csupa erdő köröskörül. A vöröskatonákat hátbapuffantottuk, szovjet aktivistákra vadásztunk az utakon. Nem mondhatnám, hogy puszta kézzel fogdostuk össze őket, mindig volt náluk fegyver, hát inkább csak a kisebb csoportokkal foglalkoztunk... Nyomon követjük, be az erdőbe, vagy valami elhagyott helyre, bekerítjük, egy-kettő, végzünk velük és már megyünk is tovább. Egyszer jó fogást csináltunk. Sikerült elcsípni két komszomolkát. A fiúk előbb szórakoztak velük — elég csinos fruskák voltak — aztán felhúztuk őket két útmenti fára. Ezt a műsorszámot többször is megismételtük később, ha alkalmas ág és elegendő kötél volt a kezünk ügyében.

— Te is akasztottál? — figyelt fel hirtelen Fanija.

— Ha úgy fordult... Miért ne? Elég fura érzés. Érdekes, határozottan.

— Nőket is?

— Hát persze. Azt hiszed, nőt nem lehet? Egyszer egy egész családot felkötöttünk. Valami susztert a feleségével, gyerekeivel.

— A gyerekeket is felakasztottátok?

— Nem. Azokat lelőttük. Nem volt elég kötelünk.

— Gyerekekre lőttél... te magad? — Fanija úgy nézett a bátyjára, mintha kísértetet látna.

Mikor Indulis odafordult hozzá, szinte búját előle. Ő, az egykedvűségéről híres Fanija! Keze remegett, szájaszéle elfehéredett.

— Ha már az öregeket felkötöttük, hát a porontyokkal is csinálni kellett valamit — folytatta Indulis. — Mit szörnyűködöl? Zsidókölykök voltak, te!

Madame Ataugának tetszett a dolog.

— Úgy kell nekik, amért apátokat elhurcolták! Csak kapják meg a magukét! Ők se sajnálták az én drága öregemet felrakni a vagonba és elvinni, isten tudja hová.

— Jól beszélsz, mamácskám. Ezzel a népséggel nem érdemes teketóriázni. Nos, kérlek, mihelyt az evakuálás befejeződött, legálisan kezdtünk dolgozni. Széles hatáskörünk volt, a német parancsnokság nagy feladatot bízott ránk. Az egyetlen tényleges hatalom

voltunk a környéken és mindjárt nekiláttunk a tisztogatásnak. Listáink is voltak, meg a helybeli aizargok és földbirtokosok is kezünkre jártak. A főbb szovjet funkcionáriusokat átadtuk a gestapónak, de az aprajával nem sokat teketóriáztunk, töltényünk mindig volt elég. Te, Jack, nincs több pálinkád? Kifogytál a tudományodból? — Lefelé fordította az üres flaskót. — Nem ártana még egy kicsi.

Bunte a szekrényben kotorászott.

— Csak vodka.

— Szép kis házigazda! — Indulis az orrát fintorgatta. — Na, mindegy. Add ide! A vodka se rossz portéka.

Teletöltötte a poharát és egy szuszra felhajtotta. Aztán folytatta hőstettei történetét.

— Mókás egy népség a zsidó! Máig se fér a fejembe, mért maradt annyi a helyén. Persze, nem akartak megválni a vagyonuktól. Vagy azt hitték, meg lehet majd alkudni velünk? Egy városkában háromszázat fogtunk össze, beleszámítva a véneket és a gyerekeket. Az volt a parancsunk, hogy egy nap alatt likvidálni kell az egész társaságot.

— Te is részt vettél ebben, sajátkezűleg? — kérdezte zavartan Jack.

— Hát mit gondolsz? A vezető köteles példát mutatni az alantasainak. Maga a katonai parancsnok is végignézte a mókát. Meg volt elégedve velünk, ígérte is, hogy jelentést tesz róla felsőbb helyen. Mit fintorogsz, Fanija? Ha finnyáskodunk, a kutya se ijed meg tőlünk. Az új Európát azok építik fel, akiknek nem remeg a keze. Jobb most egyszerre kiereszteni a vért, hadd gyógyuljon a nemzet teste.

— Gyereket... asszonyokat... öregeket — hajtogatta magában Fanija. — És miért, mit vétettek?

— Nem a mi gyerekeink, mondom! — kiáltott rá indulatosan Indulis.

Újra teletöltötte és felhajtotta poharát. A szeme egészen üveges volt már, szája szegletébe hab gyűlt. Most egyszerre elgondolkozott, homlokát torz ráncok borították.

— Nem a mi gyerekeink, Fanija, értsd meg! — fakadt ki újra. — Így most több hely marad a mieinknek!

Fanija felállt a díványról és szó nélkül kiment. A kis Dzidra édesen aludt. Egyik csöpp kezét a feje alá dugta, a másikkal babá-

ját szorította a mellére. Fanija, míg a gyermekét nézte, maga előtt látta azokat, akik nem az ő gyerekei. Borsódzott a háta.

„Hová a csudába fektetjük? Hisz bemocskolja az ágyat... Eh, tegyék, ahová akarják. Gyilkosról nem gondoskodom!..."

Madame Atauga maga gondoskodott a fiacskájáról. Benn az ebédlőben vetett ágyat, tiszta lepedőt terített a díványra, a férje ágyából kihozta a párnát, paplant, felrázta és lesimította gondos kézzel, aztán nyugodalmas jóéjtszakát kívánt.

— Hát te, Jack? Itt akarsz megsavanyodni? — kérdezte Indulis, mikor az anyja kiment. — Majd én találok neked valami jó helyet. Házgondnokság... haha! Abból ugyan el nem tartod a családodat a mai világban. Lépj be a csapatomba. Elmegyünk Latgaléba zsidókat öldösni. A vagyonukat meg elosztjuk igazságosan. Hosszú évekre biztosítod a családod jólétét.

— Nem tudok puskával bánni, Indulis! — tiltakozott ijedten Bunte. — Meg azt se tudom, hogy gondolkodik Fanija a dologról.

— Eh, te papucshős! A felesége szoknyája mögé bújik és mozdulni se mer. Fanija meg... liba, ha éppen tudni akarod. Szóba se érdemes állni veletek. Nekem erős fickók kellenek — akiknek nem remeg a keze és nem kapnak hasfájást minden csekélységtől. Azt hiszed, nincs elég ilyen? Van bizony, ahány csak kell, öregem. És nem rosszabbak az FF* legényeknél. Eriggy a csudába! Únlak. Fabatkát se érsz.

ÖTÖDIK FEJEZET

A Liepiny-tanyán június végén megkezdték a kaszálást. A gazda felült a gépre és a nagyobb dűlőket lekaszálta ő maga. A parti réteket meg a kisebb darabokat kézikaszával vágták le, kettesben egy régi napszámosával, reggelenként, mikor még jó harmatos a fű.

De bár nagy szükség volt minden dolgos kézre, Ellát mégsem engedte a rétre Liepiny mama.

* fix und fertig — mindig tettre kész.

— Vigyáznod kell most, drágám — figyelmeztette minduntalan. — Egy rossz mozdulat és megvan a baj. Se nehezet emelned, se hajolgatnod nem szabad. Maradj csak szépen odahaza, elég, ha az ebédünket megfőzöd.

A bábával megállapodtak, hogy otthon tartózkodik, vagy legalább is messzire nem megy hazulról.

— Hátha arra az időre mégis hazajön az a Peter? — vélekedett Liepiny mama. — Csak jobb, ha együtt a család. De meg mit is csinál most Rigában? Hagyta volna ott mindjárt és jött volna ide, falura, az ipának segíteni. Télen bizony jól jön majd minden csipetnyi zsír. Láttuk, milyen nehéz az élelmezés háború idején.

Az öreg Liepiny is elvárta volna a vejétől, hogy hazajön a nagy dologidőre. Mintha Rigában nem boldogulnának nélküle! Hisz nincs is ott most semmi rendes munka, azt mondják. Jött valaki a napokban és azt a hírt hozta, hogy védik a rigai hidakat, a Daugava partját megszállták a munkásgárdisták meg a vörös katonák és nem engedik a németet átkelni a folyón. Akkor is — meddig bírják? Előbb-utóbb bizonyosan vissza kell vonulni és ki tudja hány ott pusztul közülük.

Egyszer megszállt náluk egy rigai, aki maga is harcolt a hidaknál, de megsebesült, aknaszilánkot kapott a vállába és hátraküldték a bajtársai. Peter Sparet tulajdon szemével látta a munkásgárdisták között.

— Kitartanak az utolsó emberig, bizonyosan.

— Ej, ej, micsoda oktalanság! — sopánkodott Liepiny mama. — Szomorú dolog. Ráfizet előbb-utóbb. Okvetlen ráfizet. A feleségéről egészen megfeledkezett. Hogy tehet ilyet családos ember?

Reggel a rigai tovább ment és két nappal később Liepinyékhez is eljutott a hír, hogy Rigát elfoglalták a németek. Így hát számíthattak rá, hogy nemsokára ide is bejönnek.

— Ha Peter most se mutatkozik, hát bizonyosan nem él már — hajtogatta az öregasszony. — Különben csak eljönne búcsúzni.

De Peter nem jött. Viszont egy német csapat átvonult a községen és Liepinyék most már úgy vélték, hogy ideje a jövőre gondolni. Milyen szerencse, hogy a bolsevik uralom alatt is jó viszonyban maradtak Liepniekékkel meg a többi nagygazdával.

— Jó lesz sűrűbben mutatkozni a szomszédoknál — mondta Liepiny mama. — Tudod mit, apjuk? Átnézhetnél estefelé Liepniekékhez. Beszélgettek, aztán abból megtudod, mi a szándékuk a

jövőben. Lehet, hogy az a Ziemel is hazajött már az erdőből. Jó, ha szemük előtt vagyunk mennél többet, hadd lássák, hogy velük tartunk. A vőnk meg — volt, nincs. Igaz? A lányunkat hazahoztuk, mihelyt láttuk, hogy ő harcolni akar a németek ellen. Különváltak a háború első percében. És a vőnkért nem felelünk. Azt senki se kívánhatja tőlünk.

— Nem hát — kapott a szón az öreg Liepiny. — Nem mi neveltük, hasznát se láttuk soha.

— Bizony. Csak elrontotta Ellácska életét. Mi közünk hozzá? Szépen kereket oldott, a gyerekét meg itt hagyta nekünk. Mit tehetünk? Felneveljük.

Oda lyukadtak ki, hogy mindent összevetve, a lehető legjobban van így, amint van. Az Ella családi élete úgyis kátyúba került és most, hogy Peter eltűnt, legalább gondoskodni lehet a jövőjéről. Kérő még mindig akad. Itt van mindjárt a Liepniek fiú. Az nagyon járt utána annakidején. Micsoda szép pár lett volna belőlük, ha az a bolsevik ide nem pottyan! De, azt mondják, a régi szerelmet nem fogja a rozsda és akkor nincs semmi baj. Csak hát persze, a gyerek elmaradhatott volna. Gyerek nélkül könnyebb. De láttunk már olyan csodát, hogy egész fészekalja aprósággal is jó férjet kap a menyecske, ha az arca elég csinos és a ládája se üres...

— Eriggy, apjuk, eriggy át Liepniekékhez!

Az élet megokosította őket, iparkodtak józan egyszerűséggel nézni mindent és sose búslakodni túlságosan. Ellával most még korán lenne a jövőről beszélni, egyelőre más gondja van. Viszont az öreg Liepiny csakugyan átballagott a nagygazda szomszédhoz és elégedetten tért haza.

— Nem hibáztatnak bennünket. Bár minden szomszédunk így gondolkodna. Zakist, nem mondom... azt megennék elevenen. Nem is tudom, mi lesz vele. Dehát igaz is. Miért kellett ilyen éhenkórásznak befurakodni két jó tanya közé?

— Én már akkor megmondtam — bólintott rá az öregasszony. — Hát Max? Nem üzent semmit? Üdvözletét se küldte?

— Max nem volt otthon.

— Eriggy át majd megint, mikor otthon lesz.

Július negyedikén Ellának kislánya született. A bába naponta meglátogatta a fiatal anyát és csecsemőjét, de simán folyt le minden. Liepinyné már a lelkésznél is járt. Megbeszélték, hogy a leg-

közelebbi vasárnapon, istentisztelet után eljön hozzájuk megkeresztelni az újszülöttet. A nevét már kigondolták régen: Rasma lesz.

A szokáshoz híven a gyerekágyas asszonyhoz eljöttek látogatóba a szomszédok meg a régi iskolatársak és mind hozott valami ajándékot, sajáttermésű bort, otthonsütött húst. Ella szobájában friss hír- és pletykaszellő fújdogált. Gyerekkorának, leánykorának világa fogta körül megint, amelyet kis időre hűtlenül elhagyott. Jól esett, hogy újra a régi Ellácska lehet, a régi kedves szobájában. Itt nem magas témákat vitatnak, mint Rigában a Peter barátai és ismerősei. Az itteniek érdeklődése a családra, a házi eseményekre szorítkozik, meg a környékbeliek életére. Itt kézfogó lesz, ott lakodalomra készülnek, azok nemsokára válnak... Meg a tehenek, malacok... És hogy a Ziemelék fajbikája felöklelte a pásztorgyereket és a jegyzőnek minden tyúkját elvitték a német katonák. Igaz, hogy a jelen új elemekkel gyarapította megszokott életüket és Ella nehezen tudta volna eldönteni, mi a fontosabb: az-e, ami változatlanul öröklődik nemzedékről nemzedékre, vagy ami viharként felkavarja, gyökerestül kiforgatja az emberek életét? Vendégei olyanokról is meséltek, akik ott hagyták megszokott fészküket és elmentek a Vörös Hadsereggel, meg akik most térnek haza nyugatról a páncélosokkal, tankosokkal és garázdálkodnak mindenfelé az országban.

Mikor barátnői elmentek, Ella fáradtan lehúnyta a szemét és gondolkodni próbált. Kellemes izgalmat érzett, de ki is fáradt. A kedves, megszokott kerepelés, a könnyű fecsegés mindennapi apróságokról — ez jól esett, szórakoztatta. De komoly dolgokra nem akart gondolni, félt. Népek sorsa, két világ összeütközése — olyan volt ez, mint a félelmes erejű, vad vihar, ami hivatlanul jön és nem lehet kitérni előle. És mint ahogy valamikor a villámcsapás elől vastag paplana alá búját, úgy most is menekülni próbált a szigorú valóság elől, nem mert szembenézni vele. Így mégis könnyebb. Legalább is nem szédül a feje. Élhet az ember kisebb dolgoknak is. Értetlenül, közömbösen lapozgatta az újságokat, amelyeket a községházáról hoztak. Köztük volt a „Tevija" július 4-i száma is. Az a Rasma születése napja... és éppen abban a számban olvasta a kiáltványt:

„Hazafias gondolkozású lettek! Perkonkeresztesek, diákok, katonatisztek, aizargok és mindenki, aki részt akar venni szülőföldjének a kártékony elemektől való megtisztításában, jelentkezzetek a Nemzetbiztonsági Parancsnokságon!"

„... szülőföldjének megtisztítása ..." Mért mondják így? Mért lenne az övék ez a föld? Azt hiszik, csak az övék? Hát lehet a szülőföldet kisajátítani, másoktól elvenni?

„Kártékony elemek... Ki a kártékony és ki a nem kártékony? És miért kártékony? Kinek árt?"

Nem, ő nem tud megfelelni az ilyen kérdésekre. Túlságosan nehezek. Peter bizonyára tudja a helyes választ. Az mindig mindent tud. De Peter nincs itt. Rigában németek vannak, nem jöhet haza. Talán nem is jön már haza soha többé.

Kár, hogy nincs itt. Nem láthatja a kislányát. Sajnálja Petert, de hiába... sajnálkozással nem segít rajta. És különben is – ő maga az oka, hogy így van. Mint akit megbabonáztak, semmivel sem törődik, semmi se érdekli, csak a harc meg a harc. Se magára nem gondol, se a családjára, mindig csak másokra. Hát lehet így élni?

Lenn a gyümölcsöskertben patak csordogál. Emberemlékezet óta, száz meg száz éve csobog ott, senki se tudja, mikor eredt, senki se mondhatja meg, mikor apad ki? És ha tudnák? Változtatna az a dolgokon, könnyítene az emberek életén? Dehogyis. Az ember éljen, ahogy lehet és ne sokat kérdezgessen.

2

Mikor a kerületi hatóságok evakuálására került a sor, a végrehajtóbizottság elnökhelyettese, Kristap Vever, nekifogott az irattár rendezésének. A jelentéktelenebb iratokat elégették, a megőrzendőket pedig viaszosvászon zsákokba rakták és lepecsételték, hogy aztán elszállítsák biztosabb helyre. Egy meleg, világos júniusi éjtszakán Kristap Vever maga is felült a megrakott teherautóra és mély érzéssel mondta:

— Viszontlátásra, városkám! Visszatérek ide hamarosan!

Attól fogva senki se látta többé. Valkában két álló napig várták az elvtársak, keresztették is Smiltene és Ape környékén, de hiába. Nem tudtak más magyarázatot, mint hogy sikerült akadálytalanul eljutnia Pszkovba és ott várja be a többieket. De mivel a többiek Észtországon át mentek Musztvébe és Narvába, hónapokba telt, míg kiderült, hogy Vever az iratokkal együtt Lettországban maradt. Most tehát már másképpen magyarázták eltűnését: nyilván diverzáns banda karmai közé került és elpusztult. Egész

legenda született Kristap Vever vértanúhaláláról és még sokáig együtt emlegették a nevét azokéval, akik életüket adták a szovjet haza szabadságáért és függetlenségéért.

Július elején újabb diverzáns banda kezdett garázdálkodni Észak-Lettország erdőségeiben. A banda vezére Kristap Ponte volt. Mikor az arcvonal észt területre tolódott át, az egykori elnökhelyettes visszatért a kerületi székvárosba, széleskörű meghatalmazással. Előbb — valami félreértés következtében — letartóztatták, de rövid néhány óra mulva ezer bocsánatkéréssel szabadon eresztették. Vever elvtársból újra Ponte úr lett és a német hatóságok megbízásából ő vezette a kerületben a „tisztogatást". Nagyon megkönnyítette munkáját, hogy még a háború előtt pontos és terjedelmes jegyzékeket készített a szovjet aktivistákról. Mintegy száz felfegyverzett ember állt rendelkezésére — aizargok, perkonkeresztesek és volt rendőrök. Az egyik zsiványcsoport feje Ziemel volt, a másiké Herman Vilde, de a főcsapat vezetését és az általános irányítást Ponte magának tartotta fenn. A kerületet három zónára osztották és piros-fehér-piros karszalaggal sétáltak, ki az aizargok mundérjában, ki a régi, burzsoa Lettország katonai egyenruhájában. A vér patakokban folyt, átok és halálhörgés követte minden lépésüket. Ponte csatlósai százával lődözték le az embereket minden ítélet és nyomozás nélkül. Elég volt, ha valakinek a neve ott szerepelt egy listán, vagy valamelyik újdonsült nagyság rámutatott és kijelentette, hogy „ez bolsevik!" Bizonyításra, kikérdezésre nem értek rá és a börtönökben nem volt már hely.

— Nincs mit okoskodni, lőjétek le! — hangzott a vezér parancsa.

Ha zsidóról volt szó, még feljelentés sem kellett. Nem, kor, társadalmi helyzet — semmi sem számított. A német tábori csendőrség megkövetelte, hogy haladéktalanul végezzenek a tisztogatással. A legyilkolt emberek vagyonát a banditák felosztották egymás között, és hogy a gyalázatos munka vígabban folyjon, nem sajnálták a vodkát, konyakot.

Így ment ez egészen július közepéig. Ponte akkor megkapta Peterson ezredes, tábori csendőrparancsnok rendeletét, amelyet a „Tevija" július 11-iki számában tettek közzé.

„A főparancsnok rendelkezése alapján ezennel megtiltom mindennemű régi lett hadseregbeli, valamint aizarg egyenruha és rangjelzés viselését. A tilalom kiterjed a rendőri és nemzetbiztonsági segédszolgálat tagjaira is. Ez a parancs azonnal hatályba lép."

Ponte munkatársai savanyú képpel fejtették le dolmányukról a tölgyfaleveleket és csillagocskákat. Sőt a piros-fehér-piros karszalagot is le kellett rakni és habár egyébként minden változatlan maradt, a régi dicsőség mégis odavolt.

— Na tessék... ez a német... — dohogott az aizargok századparancsnoka, Ziemel, rangjelzését zsebredugva. — Kit zavartak ezek az apróságok? És mégis csak másként néztek ránk az emberek. Mindjárt láthatták, ki parancsol. Így meg egyformák lettünk mindnyájan.

— Hiába, nem tűrhetnek külön államot az államban — magyarázta Ponte. — Azt hitted talán, hogy az Ulmanis-korszak tért vissza? Nem, barátom, arról szó sincs. Most csak egy hatalom van: a német. És mi hűségesen szolgáljuk. Ha kiteszünk magunkért, bizonyosan nem feledkeznek meg rólunk. A többi majd száraz csontot rág, nekünk meg pecsenye is jut. Az se utolsó dolog.

Zsebrevágták a sérelmet. És bár orrukat nem hordták olyan magasan a fricska után a derék „fajtestvérek", buzgalmuk nem lankadt.

... Pontének egyszer eszébe jutott, hogy az élet bizonyos örömeit nagyon is régen nem élvezte és levelet írt Silvijának.

„Gyere ide, tubicám, nem bánod meg! Van egy sereg szép csecsebecsém, felbukkantam újra és sokat tehetek a barátaimért. Gyere mentül előbb, szombat estére várlak! Régi, hűséges *Kristapod.*"

Nemhivatalos segédtisztje vitte el a levelet, motorkerékpáron és Ponte kiadta a parancsot, hogy szombatra hozzák rendbe a lakást, amelyet valami zsidó orvostól vett el és lefoglalt magának. Úgy határoztak, hogy a találkozást megünneplik egy kis estéllyel, bizalmas baráti körben. Herman Vilde is a meghívottak között volt. Ponte alig várta, hogy munkatársai lássák, micsoda tiptop kis barátnője van neki. Hiszen már azt pletykálják róla, hogy nincs sikere a nőknél. Ostobák! Amért a mult héten a lakására hozatta azt a szép zsidólányt, az orvosnak a lányát, akit aztán agyonlőttek — még nem foghatják rá, hogy csak ilyen módon tud magának nőt szerezni! Most megmutatja nekik, milyen szépségekkel van neki dolga.

Az estély pompásan sikerült. A félszemű hegedűs addig húzta, míg le nem verte lábáról a bor. Silvija is emelkedett hangulatban volt, mert Ponte közben megmutatott neki néhány apróságot, amelyeket neki szánt. Ziemel, Vilde nem is sejtették, kicsoda tulajdon-

képpen a gömbölyded szőkeség. Ha kellett, Silvike úgy tudta adni az előkelő uriasszonyt, hogy na. Még a szemöldökét is felrántotta a legkisebb kétértelműségre.

— Ez az, Silvi — súgta fülébe elismerőn Ponte. — Úgy kell nekik! Csak koppints a körmükre, ha megfeledkeznek magukról.

De ő volt az első, akinek megmosták a fejét, mert elfelejtette, hogy nem a mulatóban ül.

Reggel Silvijának jó ötlete támadt.

— Ne kocsizzunk ki a zöldbe? Vasárnap munkaszünet van, igaz?

— Nem mindig. De ma ünnepelünk, a te tiszteletedre.

— Jól beszélsz, Kristap! — helyeselt Ziemel. — Gyerünk ki Miksithez a „Zöldfá"-ba.

— Mi az ördögnek? — szólta le Herman. — Most egy lélek sincs ott. Akkor már inkább az én öregemhez gyerünk, a Vildetanyára. Szívesen levágat egy kakast a tiszteletünkre.

— Messze van az, Vilde úr? — érdeklődött Silvija.

— Harminc kilométer. De jó az út, félóra alatt kiérünk.

— Nem bánom, gyerünk Vildéékhez — döntötte el a kérdést Ponte. — De mind nem férünk fel a kocsira.

— Aki lemarad, motoron jön — mondta Ziemel.

— Úgy még urasabb. Díszkísérettel utazunk.

— Oké! — csúszott ki Silvija száján az áruló szócska, de a kis botlást senki se vette észre.

— Itókát nem viszünk, Kristap?

— Dehogyisnem. Egész kosárral!

Félóra mulva végigrobogott a városka főutcáján az ötüléses kocsi, nyomában egy motorkerékpárral. A hídnál megállította őket az őrszem, de mikor Ponte megmutatta az iratait, olyan tisztelettel ugrott félre és olyan feszesen szalutált, hogy Silvija hangosan hahotázott. Csuda mókás, hogy fél itt mindenki Kristaptól. És neki egy cseppet se félelmetes!

3

Az öreg Vildét semmi se furdalta annyira, mint hogy Purgailis meg a felesége, se szó, se beszéd, észrevétlen eltűntek. Hiszen előre is megmondhatta akárki, hogy a németek alatt nem lesz itt maradásuk, mikor annyi esküdt ellenségük van a birtokosok között Purgailis sose tudta befogni a száját. Örökösen a jogtalanságokat

hánytorgatta. Nem ok nélkül csücsült két hónapig. Hát még 1940-ben, a szovjet hatalom idején, milyen arcátlanul viselkedtek, Purgailis is, meg a vörös Eller is! Egyéb gondjuk se volt, mint borsot törni a gazdák orra alá. Még jó, hogy Kaupiny befurakodott a végrehajtó bizottságba. Az aztán ember a talpán, csakugyan. Purgailis, persze, azt is igyekezett bemártani. Most megkapná a részét a gyalázatos, megkapná tetézve, éppenúgy, mint a többi bolsevik, akinek nem sikerült meglépni. Mikor már közeledett a fordulat, az új hatalom, alaposan megbeszélték a dolgot Hermannal meg a szomszédokkal. Nehogy személyes bosszúállással vádolhassák valamelyiküket, úgy tervezték, hogy majd ha már útra keltek Purgailisék, a falun kívül ütnek rajtuk, ott végeznek velük. Herman már meg is állapodott három volt aizarggal, csak azt várták, hogy Vilde papa értesítse őket, cihelődik-e már a haramia? De az nyilván megorrontotta, mi készül ellene és éjnek idején szökött meg. Kutyaugatás se árulta el. Még írást is hagyott az asztalán: Vilde tartsa eszében, hogy ő még visszatér és számon kéri a cselekedeteit. Szemtelenségében odáig merészkedett, hogy leltárt készített az elhagyott telekről, nehogy Vilde valamit eltulajdonítson vagy dobra veressen.

Értékes ingóságot nem hagyott hátra, csak holmi ócska ruhafélét, szerszámot. A tehenét már a háború első napjaiban beszolgáltatta a Vörös Hadseregnek, lova takonykórban múlt ki még a tavasszal, mindjárt vetés után.

Herman barátai hasztalan lestek itt is, ott is a szökevényekre. Vilde papa aztán rátette kezét az ott maradt holmira, a silányabbját Bumbiernek adta fizetség helyett, ami valamitérő pedig mégis akadt, a kamrájába rakta. De még sokáig rágta a bosszúság, megrontotta álmát, étvágyát, valósággal belebetegedett.

Kárpótlásul ő arathatott Purgailis földjén. Hiába fáradozott új telken az a zsellér, hiába ásta ki a fatőkéket a réten.

Abban is öröme telt az öreg Vildének, hogy megint nagy hangon parancsolgathat Bumbiernek, ráripakodhatik a szolgálókra és általában újra intézkedhetik kedve és tehetsége szerint. A szurtos Bumbier mukkanás nélkül fogadta a fordulatot, sőt, alig mentek ki a vörösök, önként jelentkezett régi gazdájánál.

— Most aztán megint gazduramé lesz az egész föld. Én nem tettem kárt a magam darabkájában. Ha úgy tetszik, hadd legyek a cselédje, mint azelőtt.

Nem, Bumbierre igazán nem lehetett panasz. A vén igásló

megszokta, hogy kemény kézzel hajtsák, Vildének pedig gondja volt rá, hogy mindig érezze a gyeplőt és el ne felejtse a régi igazságot: „Homlokod verítékében egyed kenyeredet."

Herman fiától meg Kaupinytól hallotta, hogy a kerületben „tisztogatás" folyik. Össze is különböztek a feleségével, mert Vildéné kesergett, hogy most már nincs, aki a vödreit megfoltozza és ha megbetegszik, orvosságot se kap, mert a bádogost is, a patikust is megölték a nagy tisztogatásban.

— Csak gágogsz, mint a liba, magad se tudod, mit — recsesent rá az öreg. — Majd éppen a te vödreidhez meg a fájós fogadhoz igazítják a politikát. Hitler tudja, mit kell tenni, mit nem. Te meg fogj egy darab tésztát, azt kend a vödrödre! De már Bermant, a csizmadiát csakugyan meghagyhatták volna. Remek csizmákat varrt. Hanem hát, ha egyiket ezért, a másikat azért kímélik — micsoda tisztogatás az akkor? Csak vigyék el őket sorra, legalább több helyünk lesz!

Vildéné értelmetlenül csóválta a fejét.

— Nincs elég helyed? Eddig elég volt, most egyszerre kevés? Száz holdja van és azzal se éri be. A sírba ugyan nem viszed magaddal

— Ne ártsd magad a politikába, az a férfiak dolga. Ahhoz mi jobban értünk. Herman diplomás ember, azt hiszed, okosabb vagy nála? És nézd meg, mit mível a zsidókkal? Hogy miért? Mert úgy kell. Hát a többi? Mind szamarak talán? Hitler meg Göring nem jártak iskolába, nem tanultak? De még mennyit tanultak! Nem szorulnak a te tanácsaidra. A bádogosról és a patikusról pedig hallgass! Érted? Eleget locsogtál!

— Mit vétettek neked?

— Jót se tettek velem. És különben is, mondom, nem a mi dolgunk. Valami haszna pedig máris van a tisztogatásnak. Herman lakása, úgy hallom, tele van értékes holmival. Bizonyosan juttat belőle neked is. Nem bűn az. Ha nem Herman, hát más viszi el.

— Ebül gyütt, ebül vész.

— Megöregedtél, Emma, mégis iskolába kéne járnod. Az élet nem tanított ki.

— Csak vigyázz, hogy téged még eztán ki ne tanítson!

Sehogy se tudtak megegyezni.

Mikor Kaupiny megsúgta Vildének, hogy a szomszéd községben a németek kiárusítják az elkobzott zsidó javakat, rögtön meg-

parancsolta, hogy Bumbier fogja be a leggyorsabb lovat a nagy szekérbe és odahajtott. Az asszonynak egy mukkot se szólt. De máris elkésett. A legbecsesebb holmit a nácik Németországba küldték, a maradékot meg szétkapkodták a szomszéd járásbeli viszonteladók. Szúrágta, ócska bútor meg egyéb limlom nem csábította Vildét. Hogy mégse térjen vissza üres szekérrel, befordult a zsidó temetőbe, ahol a németek áruba bocsátották a síremlékeket, sírköveket. Néhány okkupációs márkáért vett két remekül csiszolt követ — egy Áronson nevű helybeli kereskedő és háztulajdonos szüleinek a sírját ékesítették addig.

Késő este lett, mire hazaért. A szekeret beállította a kocsiszínbe, a sírköveket letakarta ponyvával, hogy reggelig senki se lássa.

Reggel, mihelyt a szolgálók végeztek a fejéssel, Vilde kihívta a feleségét a kocsiszínbe.

— Nézd, Emma, milyen ajándékot hoztam neked. Válaszd ki, amelyik jobban tetszik. Egyik a tied, a másik az enyém. Ugye, hogy szépek? Nem mindenkinek jut ilyen.

A kocsiszínbe hatoló napsugár csillant-villant a szépen csiszolt éleken, mintha csak most kerültek volna ki a kőfaragóműhelyből.

— Talált kincs! — dicsekedett Vilde. — Valósággal ingyér van, ezt gondold meg!

— Hogy... hol vetted ezt a két követ? — álmélkodott az asszony.

— A zsidótemetőben. A németek a föld színével egyenlővé tették a hantokat, a köveket meg eladják. Rongyos egy-két márkáért vettem, az Aronsonék sírjáról. Azoknak jó lesz már enélkül. Ha sírdomb nincs, minek a kő? Nekünk meg öregségünkre idepottyant, mint vak tyúk elé a búzaszem. No, melyik kell, anyjuk?

Elégedett mosollyal kérdezte, mintha csak valami szép kabáttal vagy szoknyával lepte volna meg a feleségét. De Vildéné nem mosolygott, inkább sóhajtott egy nagyot.

— Elment az eszed? Mit kezdjek az Aronsonék sírköveivel? Ha neked kellenek, legyen a tied mindkettő! Egyiket állítsd fejtől, a másikat lábtól, rám ugyan ne erőszakold.

— Úgy? Szóval, nem tetszik? Talán sírkő nélkül akarsz nyugodni? Vagy azt hiszed, Herman majd állít, drága pénzen?

— Ha állít, ha nem, más sírjáról való kő nekem nem kell.

— De hisz lekapartatjuk a felírást. Egy nap alatt megcsinal-

ják és rávésik: Emma Vilde, meg Jekab Vilde. Még csak nem is gyanítja senki, hogy másé volt valaha.

— És koporsót nem árultak ott? — epéskedett Vildené. — Azt is nézhettél volna magadnak. Arra se kelljen Hermannak költekezni.

— Hosszú haj, rövid ész! — dohogott magában Vilde. — Nem lehet a kedvükre tenni. Na, mindegy, majd meggondolja még. Holnap másképp beszél.

Beszólította Bumbiert és kettesben levették a sírköveket a szekérről, felállították a belső zugban.

— Jó két darab kő, annyi szent — Bumbier letörölte homlokáról a verítéket. — Mindjárt látni, hogy nevezetes sírról való.

— Ugye, hogy szépek? Ilyen nem akárkinek jut — örvendezett újra a gazda.

Még jó darabig ide-odatopogtak a színben, gyönyörködtek a kövekben, míg be nem hatolt hozzájuk a Vilde-udvarra érkezett víg társaság, a gépkocsi és motorkerékpár zaja.

4

Útközben betértek a községházára és elhívták Kaupinyt. Az autóba nem fért fel a nagy pocakjával, hát motorkerékpárra ültették, a vezető mögé. Silvija mulattatására előreeresztették a motociklit és harsogó hahotázás közben robogtak a Vilde-udvarig, mert valahányszor a gép nagyot zökkent a rögös úton, Kaupiny görcsösen belekapaszkodott a vezetőbe. Majd egyszerre csak lerepült fejéről a világos szalmakalap, mégpedig egyenest a csatornába. Szörnyen nevetséges volt az is, ahogy rugdalózva védekezett a jó húsos lábikrája felé kapkodó kutyák ellen.

A kocsi begördült a tágas udvarra, melynek közepén füves kis tér zöldelt. A vendégek szeme mindjárt megakadt Jekab Vilde súlyos alakján. Úgy állt ott a kocsiszín előtt, mint valami kép. Hatalmas pocakja átlógott a leeresztett övön, szőrös fehér melle elővillant a kigombolt ing alól. Előbb gyanakodva nézte őket, de aztán megpillantotta Hermant és egyszeribe felvidult — nyilván a fia barátai. Herman gyorsan összeismertette a társaság minden tagjával és kijelentette, hogy ők pedig itt reggeliznek.

— Eszedbe se jusson szabadkozni!

Az öreg barátságosan nevetett.

— Attól ugyan ne félj! Úgyse eresztenélek el fölöstök nélkül. De hogy pottyantatok ide ilyen korán? Nem a városból jöttök?

— Onnan bizony, Vilde uram — mondta Ponte. — Emlékszik még rám? Persze, hogy emlékszik — Vever a járási VB-ből.

— Hogyne emlékeznék. Herman, mit bámészkodol? Csípd nyakon ezt a bolsevikot! — tréfált az öreg. — Na, barátom, te aztán jól megjátszottad! Én nem tudtam volna így.

Nevetett az egész társaság, Ponte a leghangosabban.

Silvija közben jól szemügyre vette a házigazdát és most hirtelen megszólalt.

— Vilde úr, mintha mi már találkoztunk volna.

Az öreg jobban megnézte. Csakugyan látta már valahol ezt az eleven kis teremtést. Talán a rigai mulatóban, ahol olyan jól elszórakozott a szerencsés lenvásár után? Derék mulatság volt. Bor, muzsika, fecskefarkú pincérek, csinos, meztelen combú lányok. Emmának persze egy szóval sem említette, dehogy is.

— Semmi se lehetetlen — felelte ködösen. — Tessék, kerüljenek beljebb! Majd a verandán reggelizünk.

A tanyán már mindenki talpon volt. Herman jóslata nem egészen pontosan teljesült — kakas helyett pulykát nyakaztak le. A háziasszony és a szolgáló tejfelt, befőttet, tojást hoztak a kamrából, meg sonkát és sajáttermésű bort. A vendégeknek az éjtszakai ivászat után még nemigen volt étvágyuk, csak Kaupiny szimatolt, mikor a konyha felől finom illatokat hozott a szellő. Jó, hogy eljött a társasággal, itt aztán belakhat kedvére. Kár, hogy már otthon is falatozott, nincs elég hely a bendőjében. De tisztességnek is megteszi, ha itt elüldögél egy-két órácskát a kerületi nagyságokkal... No, de ez az öreg Vilde! Nyilván ő is összeszűrte a levet ezzel a kis szépséggel.

Mialatt a konyhán sütöttek, főztek, a verandán politikáról folyt a beszéd. Jekab Vilde — ki tudja, hányadszor — felpanaszolta, hogy Purgailis kisiklott a kezük közül.

— Hej, csak elcsíphetném! Eke elé fognám, igásnak! Majd megkóstolhatná nálam, édes-e a más földecskéje!

— Dehogy fognád be, apám! Ha Purgailis meg nem lép idejében, odajut, ahová a vörös Eller.

— Hát azt elfogtátok? — Vilde felugrott. — Hisz úgy beszélték, megszökött.

— Ponte urat illeti a köszönet — világosította fel Herman.

Az öreg Vilde meg Kaupiny kérdőn néztek Pontera. Az huncutul pislantott.

— Jó eset volt! Közvetlen indulás előtt Eller beszaladt a VB-hez, hogy átadja a bélyegzőt meg az iratokat. Mert az irattár elszállítását éppen énrám bízták. Ellert azok közé osztottam be, akik majd velem jönnek Valkáig. Felült hát ő is a teherautóra és megyünk. Tizenkét kilométerre a várostól már lesett bennünket Ziemel a fiúkkal. A sofőr is a mi emberünk volt, hát úgy intézte, hogy defektet kapjunk. A kocsi megállt, társaimat leszedték. Szépen befutottak az egérfogóba. Aki ellenállt, azt ott helyben elintézték, de a vörös Eller elevenen került kézre. Az erdőbe vitték és felakasztották egy fenyőfára. Alighanem ott lóg még ma is. Akinek tetszik, gyönyörködhetik benne.

— No, ennek a sorsán nincs mit csodálkozni, Ponte úr — lelkendezett Kaupiny. — Megkapta, amit megérdemelt. Hogy én mennyit kínlódtam miatta! Mindenbe beleütötte az orrát, mindig résen volt, mindig attól tartott, hogy a birtokosok érdekében csinálok valamit.

— Kár volt az erdőben felakasztani! — zsörtölődött Jekab Vilde. — A községháza előtt kellett volna, de előbb összeterelni, akiknek földet osztott, valamennyit. Hadd lássák, mi jár annak, aki ilyet mível! Elevenen megnyúzni és csak aztán felkötni, Kaupiny ablaka alatt, ott kellett volna! Előbb Ellert, utána a többit, az új telepeseket, egytől-egyig. Ha én vagyok az úr, így csinálom.

Vildené éppen asztalt terített. Megállt és szemrehányóan nézett a férjére.

— Mire jó ez a vad bosszúállás? Hadd éljenek és dolgozzanak nekünk. Ha mindet felakasztják, ki végzi a goromba munkát?

Ziemelnek tetszett ez a beszéd.

— Jól mondja a háziasszony. Meg kell hagyni annyit, amennyi a munkához kell.

Silviját ezek a témák kevéssé érdekelték. Hátha meggyötörné egy kicsit a házigazdát? Tudta jól, hogy hol és milyen körülmények között találkozott vele és nyilván Vilde se felejtette el, mert mintha parázson ülne, sehogy se leli helyét. Vagy kétszáz latjába került akkor az a kis tivornya. Viszont a harmonikás neki játszott és két kis bárhölgy szórakoztatta a különszobában. Jaj, de nevetséges az öreg! Ha az asszony sejtené... Bizonyosan restelli a bácsi, hogy ilyen vén felesége van.

Lopva rá-rákacsintott, jelezve, hogy jól emlékszik a csintalankodására. Vildét pedig kiverte a forróság, valahányszor a lány pajkos szemébe pillantott és csak annál hevesebben szidta a bolsevikokat, igyekezett másfelé terelni a gondolatait.

De a városból hozott jóféle italok úgy befűtöttek a társaságnak, hogy senki se figyelt rá. Mind igyekezett túlkiabálni a másikat.

Vilde szerencséjére, mikor a pulyka is elfogyott, a bornak is végére jártak, a vendégeknek eszébe jutott, hogy illik mértéket tartani és Ziemel pedzette, hogy indulni kéne.

Ponte nehezen forgó nyelvvel megkérdezte:

— És most... hova megyünk?... Otthon... ma semmi dolgunk. Mi lenne, ha itt... rendeznénk egy kis vadászatot? Nincs itt... akit elfogjunk?

Ziemel örömmel kapott a szón.

— Nem rossz ötlet! Nézzünk szét az én házam táján. Ott van egy új telepes, valami Zakis. A mi mamlaszainknak még bizonyosan nem jutott eszébe. Nézzük meg, mit csinál és fogjuk el!

— Értelmes javaslat — helyeselt Ponte. — Előbb hazavisszük Silviját a városba, aztán megyünk vadászni Zakisra. — És dudorászni kezdett.

A vadász előront,
puskát fog a nyuszira,*
piff-paff, ajjajajj,
odavan a nyuszika...

A többi vele fújta.

Mikor Silvija elbúcsúzott a házigazdától, alattomban belecsípett a tenyerébe, de az öregnek szeme se rebbent. Herman a szüleinél maradt, megbeszélte a társaival, hogy majd hétfőn érte jönnek.

Alig tűnt el az autó a ház sarkán, a papa és fia pihenni tértek, a háziasszony meg a szolgálókkal leszedte az asztalt. Dúltfúlt, de csak magában, a lányok előtt nem árulta el, mennyire bosszantja, hogy néhány szép finom tányérját összetörték a vendégek.

* Zakis — lett nyelven nyuszi

Délután Zakis elkészült a boglyarakással. Mikor az utolsó villáravalót is felhányta, száraz nyírgallyakkal letakarták a tetejét, oldalát meg lefésülték. Az első kaszálással hát végzett volna. Ideje is, mert a rozsot le kell aratni, az se vár tovább, hajladozik a szár a súlyos kalász alatt, meg is dőlt már itt-ott.

— Várd meg a reggelt, apjuk! — kérte az asszony, mikor látta, hogy a férje már feni a kaszát. — A szomszédok közül még egy se fogott hozzá. Mindig te akarsz első lenni.

— A munka elvégezve jó — oktatta a gazda. — Segítséget hiába várunk az idén, magunknak kell be is hordani. De nagy kár, hogy August legalább egy rövid kis hétre haza nem került! Nekiálltunk volna felrakni a gerendázatot. Így, ki tudja, mikor foghatunk hozzá.

A gerendázathoz szükséges fa nagy részét már felfűrészelte, a házikó alapját is lerakta. Esténkint dolgozott rajta. A kunyhó sarkában száradt a tetőrevaló zsindely, a kis pajtában vár egy láda ablaküveg. Az állam adta kölcsönt mind elvásárolta, most csak mesteremberek kellenének tíz napra és meglenne a gerendázat. A többit már elvégzik apránkint a maguk erejéből.

— Hiába, ezidén még a kunyhóban telelünk — sóhajtott az asszony. — Most senkise nyúl a hónunk alá.

— A kunyhóban is megleszünk, ha kell. Tudod, mit szeretnék? Hogy ez a rossz viskó eltűnjék innét, mire August meg Austra hazajön. Mihelyt az új ház elkészül, nyomban eltakarítom.

— Csak tudnám, hogy hazajönnek! — Az asszony megint nagyot sóhajtott. Kezét a térdére támasztva ült a kis konyhai zsámolyszéken és szomorúan kibámult az apró ablakon. Napok óta seholse lelte helyét, annyira bánkódott. Jobb volt nem emlegetni előtte a két nagy gyerekét. — Mikor lesz az? Látjuk-e még őket valaha?

— Te mindig csak bajt várasz. Kész ember mind a kettő, eszük is van, a munkától se ijednek meg. Megállják a helyüket, akárhová kerülnek is. Csak mi kitartsunk...

— Háború van, apjuk! Legalább tudnám, hogy odaát vannak, akkor nem búsúlnék. De hátha itt rekedtek? Nem irgalmaznak nekik

— Elmentek. Bizonyos, hogy elmentek. Másképp idenézett volna vagy az egyik vagy a másik. Mi vagyunk itt kátyúban. Kár

volt annyit okoskodni és várni tudomisén mire. Bár mentünk volna el, amíg lehetett.

— És melyikünk okoskodott?

— Hja, nekem valamennyietekre gondolni kell. Itthagyni mindent és elvándorolni, ki tudja milyen messzire, az maga is fél szerencsétlenség. Aztán meg, ki tudhatta: hátha nincs is miért elfutni? Hátha feltartóztatják, visszakergetik a németet? Ki hitte volna, hogy ilyen gyorsan előretör!

Csakugyan, július elején még elmehettek volna, ha rászánják magukat. De akkor az a hír járta, hogy a németeket visszanyomták a Daugava mögé és Zakis nem akarta elhagyni nehezen rakott fészkét, reménykedett, hogy megmaradhat benne. Aztán rájukszakadt a német megszállás és gondolni se lehetett menekülésre.

Sötét árnyék borult az életükre. Reggelre kelve sose tudhatták, mit hoz az este. Az öreg Liepniek napról napra arcátlanabb lett. Kaszáláskor a bérese egyszerre csak befordult Zakis rétjére és lekaszálta a legszebb darabját.

— Ne neheztelj, Nyuszi pajtás — gúnyolódott aztán Max Liepniek — így legalább kevesebb a vesződséged. Elég neked az is, ami a cserjés meg a zsombékok körül marad.

És mikor megszáradt és boglyába volt rakva a széna, Max maga jött érte a lovaival és elvitt két szekérrel. Közben egyre tréfált, csúfolódott.

— Meg se köszönöd? Pedig úgysincs hová tenned. Se pajtád, se szénapadlásod. Kár az ilyen becses jószágot a szabad ég alatt tartani. A mi pajtánkban sokkal jobb helye lesz.

Zakis fogcsikorgatva nézett a szénásszekerek után, ahogy jobbra-balra dülöngélve gördültek a lejtőn a Liepniek tanya felé. Hiába, most nincs hol keresse az igazát.

Egyelőre csak a széna. De mi lesz még eztán a gabonával, krumplival! A környéken már sok új telepest lefogtak, kettőt meg is öltek az emberek szeme láttára. Csoda, hogy érte még nem jöttek el a kulákok. Nyilván olcsó munkaerőnek tartogatják.

És Zakis egy eldugott helyen pincét kezdett ásni az erdőben.

— Odarejtünk valami gabonát meg krumplit, anyjuk — mondta a feleségének. — Ha ezek a vadállatok jönnek és kirabolnak, legalább egy kicsi része maradjon meg.

A gyerekek előtt sose említették a pincét, nehogy ártatlanságukban kifecsegjék. Hej, ezek a gyerekek! Egyéb öröme sincs az életnek. Bárhogy elcsigázza is az embert a napi munka, bármilyen

súllyal nehezednek rá a gondolatok, ha a gyerekek hancurozását nézi, menten megkönnyebbül a szíve. Hallgatja a csacsogásukat és akarva-akaratlanul elneveti magát.

Micsoda játékokat eszelnek ki? Háborúsdit, de mindenféle mást is, amit a felnőttek beszédéből kiszednek. Mirdza néha mesélni kezd és úgy mesél, hogy még a kétéves Valdiny is szájtátva hallgatja, a négyéves Marja pedig szüntelenül kérdezgeti.

— De hogy tudott a nyuszi felmászni a fára? Hol vette a róka a puskát? Minden róka tud lőni?

— Nem mind tud, de ez nagyon nagyon okos róka volt. Kaszálni is tudott — magyarázza Mirdza, percnyi gondolkozás nélkül. — Kicsi kaszája volt, de igazi, éppen olyan, mint apukáé. A hátsó lábára állt és úgy ment ki a mezőre.

— És nadrágja is volt a rókának? — kérdi Marja.

— Persze. Olyan, mint Valdinyé.

— Mint az enyim? — És Valdiny nagyot ugrik örömében. Anyukám varrta ám!

— A rókának is volt anyukája. Az is tudott puskával bánni — folytatta rendületlenül Mirdza. — Apukája pipázott és haragos volt, mint az öreg Liepniek. A kis rókafiakkal őriztette a teheneket, azok voltak a pásztorok.

— És ő is vesszővel verte őket, mint az öreg Liepniek Petyát?

— Verte bizony. A rókafiak meg fogták magukat, kiszöktek az erdőbe és felmásztak a fára. Az apjuk nem tudott utánuk mászni, hát nagymérgesen leült a fa alá és ordított. De akkor a tehenek belementek a rozsba, az öreg róka utánuk szaladt és kővel hajigálta őket.

— Éppen, mint Liepniek, úgye? — mondta Jancis.

Fejecskéjükben minden szép és jó a kunyhójukhoz, apjukhoz, anyjukhoz, minden rossz Liepniekhez fűződött. Folyton emlegették.

Most lépések hallatszottak az udvaron. A gyerekek elhallgattak, kérdőn pillantottak a szüleikre. Zakis és a felesége összenéztek.

— Ki az? Erígy ki már, apjuk! — kérte az asszony.

Zakis még az ajtóig sem ért, mikor kopogtatás nélkül benyitottak. Több férfi nyomult a kunyhóba, csak egy volt köztük ismerős: Max Liepniek, Ponte és Ziemel néhány fegyveres aizargot hozott magával.

— Te vagy Zakis? — kérdezte élesen, gorombán Ponte.

— Úgy hívnak. Engem keresnek?

— Téged, téged, zsellér úr! — folytatta Ponte. — Egy kis beszélnivalónk lesz veled. Hát ezek itt? A te kölykeid? Hány van?

— Láthatja.

— Szapora egy fajta — röhögött Ziemel — mint a nyúl.

— Mit akarnak az urak? — kérdezte Zakis.

A gyerekek a szegletekbe húzódtak, onnan figyelték nagy érdeklődéssel a sok idegent. Valdiny az anyjához búját és addig húzogatta a szoknyáját, míg végre karjára emelte. Onnan aztán bátran nézelődött, mindent látott ő is.

— Mondd el, mit tudsz a fiaidról, lányodról? — kezdte a vallatást Ziemel. — Hova bujtattad őket? Mikor voltak itt utoljára?

— Éppen egy héttel a háború előtt.

— És azóta? Milyen fegyvereket kaptál tőlük és hová dugtad? Felelj, az ördög bujjon beléd!

— Nem tudom, milyen fegyverekről beszél. — Zakis rándított egyet a vállán. — Sose volt fegyverem és most sincs.

— Nincs fegyvered? — Max Liepniek gonoszul röhögött, Zakis elé lépett és ujjával az arcába bökött. — Hát a szádban mi van? Mivel mérgezted az apám vérét? Ilyen kígyónyelv, mint ezé a bolseviké, nincs több az egész környéken. A gyerekeiből kommunistákat nevel, az apám földjét elrabolta. Most megkapod a járandóságodat.

És ököllel az arcába vágott. A gyerekek sírvafakadtak. Zakisné csak erősebben szorította magához kicsi fiát. A megütött ember nem mozdult, fel se szisszent.

— Átkutatni minden zúgot! — parancsolta Ponte. — Padlást, pincét. Hányjatok föl mindent! Itt ne lenne tilos holmi?

— Meg kell kötözni — mondta Max Liepniek és Ponte intett a pribékjeinek.

— Kössétek hátra a kezét.

Két kuláksiheder hátracsavarta és erősen megkötözte Zakis kezét, aztán vagy félórahosszat kutattak, turkáltak, felforgatták az egész kunyhót, de nem találtak mást, mint egy-két szovjet-időkből való könyvet, amit August és Austra hoztak a városból.

— Nézzük csak, hát ez mi? — örvendezett Ziemel. — Aha! „Rövid tanfolyam" — lám, milyen tudós férfiú! Na, komám, most majd más tudományra oktatunk. Gyerünk, urak, itt nincs több tennivaló! Előre, Zakis, előre, te kellesz nekünk!

Körülfogták a hatalmas szál embert, úgy mentek ki az udvarra. A pribékek lekapták vállukról és súlyba emelték a puskát, így sora-

koztak mögéje. Zakisné is kijött a gyerekekkel, de nem engedték őket elbúcsúzni. Száraz szemmel, sötéten nézte a zsellérasszony, ahogy az idegen népség elhurcolja a férjét. Max Liepniek már jó messziről hátraforduit és visszakiáltoit:

— Holnap eljössz a kölykeiddel, rozsot aratni!

Jancis és Mirdza anyjukhoz bujva nézték a dombot, amelyik mögött apjuk eltűnt az esthomályban. Azok a csúf emberek lökdösik és az ő nagy, erős apjuk hátrakötött kézzel tűri. Miért nem tépi el a kötelet? Miért nem szabadítja ki magát?

— Anyukám... dehát mit csinálnak vele? — kérdezte szepegve Jancis. — Hova viszik?

Zakisné megsimogatta a gyerek fejét és nem felelt, csak sóhajtott

HATODIK FEJEZET

1

— Nem fagytál meg, Ingrida? — kérdezte Imant Selis a nénjét.

— Nem, dehogyis — felelt a lány, pedig vacogott a foga, keze kékre dermedt.

Az erdőszélen üldögéltek, csak egy széles rozstábla választotta el őket az országúttól. Gépkocsimotorok zúgtak, hernyótalpak zakatoltak egész éjtszaka. A németek gépesített oszlopa nyíltan, minden álcázás nélkül nyomult előre. Imant számolgatta a tankokat, páncélautókat, ágyúkat, de végülis belezavarodott és beérte az általános következtetéssel: jelentékeny ellenséges erő vonul Riga ellen. A Daugava partján nyilván folyik is már a harc. Mi egyéb magyarázná a tegnapi szüntelen ágyúdörgést? Ma már csak egy-egy teherautó robogott el mellettük az úton és kisebb gyalogos csoportok meneteltek.

Négy álló napja bujkált már a két testvér erdőkön, mocsarakon. A tengerpartot éj idején hagyták el, kis mellékutakon mentek. Másnap a Slokit környező erdőbe húzódtak, éjjel pedig a Lielupe partján haladtak tovább. Végül sikerült egy kis ladikot keríteniük és átkeltek a folyón. Június 30-án láttak először német katonát, azontúl gondosan kerülték az országutat. Hol mezei úton, hol erdei

ösvényen bujkálva, harmadnap estére elérték a riga-bauskai műutat és megpihentek az erdőben, olyan helyen, ahonnan jól figyelhették az utat.

Eddig jól ment minden, csak az éhség meg az éjtszakai hideg gyötörte őket. Harapnivalóért a lakosokhoz kellett betérni, nem tehettek mást. Ingrida a legszegényebb házikókat szemelte ki, ott adtak is nekik készséggel egy falat kenyeret, vagy egy köcsög tejet. Így tudták meg azt is, hogy mi történik a világon: a németek a főbb pontokon megközelítették Rigát, a Daugava balpartja már az ő kezükben van.

Elvágtak a mieinktől — szörnyűködött magában Ingrida. Igazán ne tudnánk már átvergődni hozzájuk? Mit gondol most Aija, hogy csakúgy eltűntem...

Az is bántotta, hogy Imant sehogyse akarta megérteni, milyen komoly a helyzet. „Veszedelmes, de érdekes kalandnak nézi az egészet. Gyerek még, hiába."

Most is csak figyeli, figyeli az utat és egyszercsak azt kérdi:

— Ingrida! Mit szólnál, ha megölnék két németet? Belebujnánk a ruhájukba és szép nyugodtan mennénk az úton. Aztán, ha átkeltünk a Daugaván, két nap alatt elérjük a mieinket.

— Egykettőre kitalálnák, mifélék vagyunk. Ilyen gyerekkatonák nincsenek, Imant.

— És ha bajuszkát ragasztok?

— Hát azt meg hol veszed? — Ingrida nem állhatta meg nevetés nélkül.

— Azt hiába keresek, igaz. Elég baj. Hej, ha csak kicsit nagyobb lennék!

Alighogy besötétedett, Imantnak nem volt többé maradása az erdőben.

— Te csak ülj itt nyugodtan, ne mozdulj vagy egy félóráig. Felderítem az utat. Tessék, fogd a kabátom, terítsd magadra, úgy nem fázol! Én meg könnyebben mozgok így.

És eltűnt.

Letelt a félóra, egy óra is elmúlt, de Imant csak nem jött vissza. Ingrida már keresésére akart indulni, de mégse szánta rá magát. Hátha visszatér közben és nem találja? Így végképp elveszíthetik egymást.

Már derengett, mikor a hosszú várakozásban elgyötört lány végre lépések neszét hallotta. Imant! — eléje szaladt, de megtorpant: német géppisztoly és hátizsák volt a fiú kezében.

— Most aztán eszünk! — mondta nagykomolyan és két húskonzervet meg kenyeret kotort elő a zsákból, majd néhány szelet csokoládét mutatott nagybüszkén a nénjének.

— Hát ezt meg hol szedted?

— Elvettem egy fritztől.

— Elvetted? Hogyan?

— Csakúgy. Elmaradt a csapatától és leült az útszélén, pihenni. Addig szuszogott, míg el nem aludt. Ezért maradtam oda olyan sokáig. Elvettem, amit lehetett, aztán — illa berek... Nagy kár, hogy már hajnalodott, különben jaj lett volna az életének. De így, világosban, már kockázatos lövöldözni, könnyen elkaphatnak.

Úgy tett, mintha ez a kaland a legegyszerűbb dolog lenne a világon, de most aztán egyében se járt az esze, egyébről se beszélt, mint újabb fritz-vadászatokról.

— Okvetlenül leszedem egyről a köpönyeget, úgy majd nem fázol annyira éjtszaka. Én bírom így is.

Ingrida nem győzte csodálni az öccse vállalkozókedvét, de félt, aggódott is és óva intette.

— Hagyd el, Imant, inkább azon törjük a fejünket, hogy kerülünk ki innét? Nem ülhetünk örökké az erdőben.

— Hát hol legyünk? Ez most a legjobb hely. Ki se tudnék gondolni jobbat. Köpönyeget kerítek neked, aztán, ha beért a krumpli meg a répa, nem is lesz olyan rossz dolgunk.

— És anyuka?

Imant elpirult. Az anyjukról bizony megfeledkezett.

— Igazad van. De mért ne lehetne itt velünk ő is? Sátrat építek...

— És ő majd kitalálja, hol várja a te sátrad, mi? De nagy gyerek vagy még! Anyuka nem is sejti, hogy mi itt csücsülünk és tervezgetünk.

— Hát persze. Honnan is sejtené? — ismerte el szomorúan a' fiú. — Dehát akkor el kell menni érte és idehozni. Aztán majd együtt törünk utat a mieinkhez.

— Így gondoltam én is. Bizonyosan Rigában van és vár minket. Nélkülünk nem hagyja el a várost.

— Hát el kell menni érte Rigába. Meg is teszem. Te pedig megvársz itt.

— És ha már ott vannak a németek?

— Hát aztán? Nem ismerem elég jól a városunkat?

— Nem, Imant. Anyánkért én megyek el — jelentette ki nagy határozottsággal a lány. — Jobban tudok németül, mint te és az most fontos. No, meg öregebb is vagyok.

— Én meg itt gubbasszak az erdőben és reszkessek érted? Nem. Ebbe nem egyezem bele. Én vagyok a férfi.

Sokáig vitatkoztak, míg végre Ingridának jó ötlete támadt.

— Vessünk sorsot. Aki a hosszabb pálcikát húzza, az marad itt az erdőben.

Ebbe belenyugodott a fiú. Ingrida fogott egy száraz gallyat, kettétörte úgy, hogy markába rejthesse, Imantnak kellett húzni.

A hosszabbikat húzta. Elhajította és haragosan rándított a vállán.

— Hiába! A szerencse neked kedvezett! De ez mégse igazság.

Megbeszélték, hogy Imant három napig vár, ha addigra nem jönnek meg, hát belátása szerint cselekszik.

Ingrida letisztogatta kabátjáról, szoknyájáról a rátapadt füvet, fenyőtűt, gondosan megfésülködött és átadta öccsének a komszomolkönyvecskéjét.

— Ezt úgy őrizd, hogy semmiesetre se kerüljön a németek kezére! Ha másképp nem lehet, ásd el, vagy semmisitsd meg. És ugyanígy tégy a magadéval is. A géppisztolyt meg dugd el valahol a bokorban, mert ha meglátják, bajba kerülsz. És az útra ne menj ki, nagyon kérlek! Légy óvatos! Ha másért nem, legalább anyánk kedvéért.

— Ne félj, tudom én, mit csinálok.

Mikor búcsúzásra került a sor, zavarban voltak mind a ketten. Igyekeztek leplezni elérzékenyülésüket. Ingrida szerette volna megcsókolni az öccsét, de csak keményen kezet szorítottak.

— A viszontlátásra, Imant!

— Viszontlátásra, Ingrida! Hozd el anyukát mentül előbb.

A lány mégegyszer rámosolygott, még egy féltő, szerető pillantást vetett rá, mintha örökre emlékezetébe akarná vésni a képét, aztán elindult az erdőszélen.

Alighogy eltűnt a fák mögött, Imant már azt számolgatta, mennyi idő alatt érhet Rigába és vissza. Ha minden jól sikerül, holnap estére itt lehetnek.

„És én mit csinálok itt holnap estig? Mért nem mentünk együtt? Kettesben mégis könnyebb lett volna..."

Esteledett már, mire Ingrida Rigába ért. A Daugaván ismét megállította egy rendőrőrjárat és megvizsgálta a passzusát. Megállapították, hogy rigai illetőségű és tovább eresztették.

Alig ismert rá az óvárosra. A Péter-templom büszke tornya nem volt sehol, A Daugava partján romokban hevertek a házak, a bulvár elektelenítve, a kocsiúton tölcsérek, gödrök, kétoldalt bombaszilánkoktól sebes, komor falak, vakon tátongó ablaküregek. Elmerült a szörnyű pusztulás láttán.

Az utcán németek jártak, senki elől ki nem térve, míg a rigaiak a falakhoz lapultak, nehogy útjában legyenek a hódítóknak. Valaki szolgai alázattal lekapta sapkáját egy német tiszt előtt. A Rainis-úton foglyokat hajtottak a pályaudvar felé. Egy fűszeresbolt előtt hosszú sorban álltak az emberek és német katonák mustrálták őket, fürkészve minden egyes arcot. Egy fiatal zsidóasszony is állt ott, öt év körüli kislánnyal karján. A német jól megnézte és ráordított:

— Heraus! — Vállon ragadta és akkorát lökött rajta, hogy a kocsiútra esett. A kislány sírva fakadt, görcsösen kapaszkodott az anyjába. A katona dobbantott a lábával.

— Hallgass, te ganéj, mars innét!

Két zsidó fiút rúgással löktek ki a sorból. Az emberek elfordultak, lesütötték a szemüket.

Ingrida odament az elesett asszonyhoz és talpra segítette. Az riadtan nézett és hirtelen odasúgta:

— Köszönöm... Milyen jóságos maga. De siessen, bujjon el! Meglátták, hogy segít nekem, figyelik...

Ingrida csak ekkor kapott észbe. Hisz neki most mindenáron kerülnie kell a feltűnést! Befordult az első mellékutcába és megkerült néhány háztömböt, míg meg nem győződött róla, hogy senki sem követi. Csak aztán merészkedett ki a Krisjan Baron-utcába és most már egyenesen hazafelé tartott. Valahányszor német katonát vagy rendőrt látott, zsibbadás állt a lábába.

„Ha tudnák, hogy komszomolka vagyok! Nem, erre most gondolni se szabad. Csak nyugalom, Ingrida és semmi feltűnés. Úgy viselkedj, mint a többiek. Ne nézegess és ne vágj haragos képet, ha németet látsz. Áímtsd el őket, hiszen harcolni akarsz ellenük."

És bármilyen nehezére esett, közömbös, gondtalan arccal járt,

kitért a német katonák útjából és ha valamelyik rámosolygott, lesütötte szép szemét.

Szíve hevesen vert, mikor a jólismert házat meglátta. Csak ismerőssel ne találkozzék! De hisz alig néhány hónapja laknak itt, kevesen ismerik őket s akikkel barátkoznak, magukfajta egyszerű munkásemberek. Azoktól nincs mit tartani.

Szerencséje volt. Egyetlen ismerős se akadt útjába. Sietség nélkül befordult az udvarra és felosont a lépcsőn. Kifulladtan állt meg lakásuk ajtaja előtt és becsengetett. Várt, majd újra csengetett — két hosszút, egy rövidet, ahogy szokták, ha valamelyikük későn jött haza. Anyja okvetlen ráismer a csengetésére.

„Mért nem nyitsz ajtót? Gyorsan, gyorsan, anyukám, míg meg nem látnak... Nem németek, én vagyok, Ingrida..."

Az ajtó csak nem nyílt ki. Háromszor is próbálkozott, lélekzetét visszafojtva figyelt, nem hallja-e az édesanyja sietős lépteit. Mélységes csend. Csak felette az emeleten sírt panaszosan egy gyerek, majd pofon csattant.

— Elhallgatsz végre? Üvölt, mint a veszedelem! Ordíts csak, ordíts, mindjárt szíjat kerítek.

„Anyu nincs itthon. Hol lehet vajjon? A munkahelyén? Vagy sorban áll ő is egy bolt előtt? Mikor jön meg? És ha hiába várom? Talán mégis elment a városból a munkásokkal? Vagy talán letartóztatták?...

Ha a házmester jó emberük lenne, ahhoz fordulna, de nem ismeri eléggé. Kockázatos. Itt várakozni az ajtó előtt? Annak sincs értelme. Előbb-utóbb észreveszi egy szomszéd. El kell menni a mosodába. Ha még működik az üzem, akkor ott van anyja is."

A mosoda, amelynek Anna Selis volt a vezetője, ott volt nem messze, a sarkon túl. Sötétedett már és az alagsorban égett a villany. Ingrida olyan helyet keresett, ahonnan jobban belát az alacsony helyiségbe és egy percre megállt a világos ablak előtt. Több asszony vasalt a hosszú asztalon. Fejüket lehajtották, de ő rögtön megismerte az édesanyja görnyedt alakját, szürke munkaruháját. Ügyes, gyakorlott mozdulattal vasalta a férfiinget, a forró vas előre-hátrasiklott a varráson.

„Anyácskám, pillants fel, nézz ide — könyörgött gondolatban — én vagyok itt..."

De az anyja csak megfordította az inget, nedves ujjával megérintette a vasat, hogy lássa, elég forró-e még. Az asztal fölé hajolt, ruhája ujjával letörölte homlokáról a verítéket.

Ingrida nem mert sokáig ott álldogálni, de megnyugodott valamennyire. Az édesanyja itt van, ez a legfontosabb. Egy-két óra mulva hazajön és holnap, mihelyt az utcán mutatkozni lehet, elhagyják a várost.

Míg az utcai forgalom el nem csöndesedett, Ingrida a külvárosban kószált, elüldögélt egy padon, az „1905-téren", csak aztán ment haza. Ezuttal is sikerült észrevétlenül bejutnia a kapun. Édesanyja még mindig nem volt otthon

„Éjjeli műszakja van és majd csak reggel jön meg, fáradtan. Elgyötri a gőzös helyiség. Akkor még félnapba telik, míg erőt gyüjt az útra, Imant meg idegeskedik és ki tudja, milyen ostobaságot mivel."

Szörnyű fáradtság szakadt rá egyszerre. Nem aludt az elmúlt éjjel, azután megtett jó harminc kilométert. No, meg a sok izgalom, amit átélt... Leült az ablakdeszkára, arcát az ablakfélfának támasztotta és elnyomta az álom.

Nem hallotta, mikor félóra mulva egy gumicipős ember nesztelenül feljött a lépcsőn. Arra se ébredt fel, hogy néhány pillanatig előtte áll és nézi az arcát, furcsán nevet, majd éppen olyan lopva, lábujjhegyen távozik.

A gumicipős egyenest a legközelebbi rendőrőrszobára ment és újabb félóra mulva durva kéz ébresztette fel Ingridát. Leugrott az ablakdeszkáról, de az első pillanatban alig látott: egy zseblámpás fénye vakított a szemébe. Aztán meglátta őket — két rendőr méregette tetőtől talpig.

— Ez az — mondta egy hang a sötétből.

— Mit csinál itt? — kérdezte az egyik rendőr.

Már összeszedte magát valamennyire és nyugodtan felelt:

— Nem tudok bemenni... a lakásunkba. Anyám még nem jött haza és nála van a kulcs.

— Melyik a lakásuk?

— A hatos szám.

— Hogy hívják?

— Ingrida Selis.

Most a lépcsőn megbujó emberhez fordult a rendőr.

— Maga ismeri?

— Ismerem. Ő az, felügyelő úr.

— Gyerünk — szólt most Ingridára a rendőr.

Szótlanul tűrte, hogy a két rendőr könyökön fogja és levezesse a lépcsőn. Mögöttük, mint az árnyék, lépkedett gumicipőjében a

házmester s mikor Ingrida kinn volt az utcán, bezárta a kaput, de még egy darabig ott állt az udvaron és figyelte a sötét ablakokat. „Vajjon nem látta-e valaki?" De csend volt köröskörül, egyetlen arc se mutatkozott az ablakokban. Így hát nyugodtan bement és lefeküdt. Későre járt az idő

3

Imantnak sehogyse akaródzott veszteg ülni ott az erdőben. Már első reggel, alighogy a nap a fák fölé emelkedett, ki-kilesett az útra és megfigyelt minden arramenőt. Biztosan hitte, hogy Ingrida meg az édesanyjuk már reggel útra keltek és két órára ott lesznek nála. A csapatok áramlása elapadt, az úton most alig volt mozgás. Nagyritkán ha egy szénásszekeret vagy egy gyalogost látott. Csend volt köröskörül. Csak a réten bődült el időnkint egy-egy bögöly-zaklatta tehén. Úgy látszik, kaszálnak az erdő tulsó részén. Itt a szomszédban, ahova ellátott, a megdőlt rozsot aratta egy paraszt.

Délután óvatosan kiment az útra. Hátha elvéti Ingrida a helyet, ahol be kell fordulnia? Bár hiszen még éjtszaka is meg kell látnia a sűrűlombú, nagy fűz mellett a mérföldjelzőt. Onnan pedig egyenesen visz az út a mesgyén az erdőszélig.

Alaposan megéhezett, de a konzervekhez és csokoládéhoz nem akart nyulni. Akkorra tartogatta, amikor már anyjuk is velük lesz. A beleit csikaró éhséget rozsszemekkel csillapítgatta, két tenyere közt dörzsölve szét a kalászokat. A mesgye mentén ballagva borsóföldre talált. Kicsinyek voltak még a borsószemek, de csuda izletesek. Hüvelyestül majszolgatta vagy félórahosszat a csemegét és majdnem jóllakott.

„Nem is él itt olyan rosszul az ember" — biztatta magát. Leheveredett az útfélen a bozótba és elgondolkozott. Ha nem volna háború, ősszel belépne a tengerészeti iskolába. Akkor négy év mulva már navigációs tiszt és akár másodkapitány is lehetne egy nagy hajón. Néhány esztendei hajókázás után felveszik a tengerészeti főiskolára és ha azt is elvégezte, már nagy óceánjárókat elvezethet. Az aztán az élet! Ingrida addigra bizonyosan férjhezmegy, anyukát pedig nem engedik tovább dolgozni. Üljön csak szépen otthon és pihenjen, olvasgasson. Eleget törte már a derekát. No, de egyelőre félre a szép tervekkel — harcolni kell! Mihelyt hármasban átvergődtek az övéikhez, ő, Imant Selis, beáll a Vörös Hadse-

regbe és addig verekszik, amíg az utolsó fasiszta is el nem pusztul.

A nap már régen leáldozott és Imant még egyre figyelte az utat. Éjfélig gyötrődött így, a haris egyhangú riogását hallgatva. Három kerékpáros aizarg karikázott el mellette, puskával a hátán.

„Gyalázatosak. Ha nem várnám anyukát és Ingridát, dehogy eresztenélek el így. Egy jó golyósorozat és az árokba fordulnátok mind a hárman."

Hogy eredményesen használná a fegyvert, abban pillanatig se kételkedett. Tudott géppisztollyal bánni. A télen megmutatták neki egyszer a lövészkörben és, mint a legtöbb korabeli fiú, egykettőre elsajátította az ilyenféle tudományt. A német géppisztoly kicsit más szerkezetű ugyan, de már azt is kitanulta.

Végre visszatért az erdőbe és egy-két órára éber, nyugtalan félálomba szenderült. Napkeltével újra figyelő-pontjára vonult az út mellé.

Elmúlt még egy hosszú, hosszú nap.

Mi ez? Ha mégolyan lassan jönnek is, mára okvetlen ide kell érniök. Talán beteg az édesanyjuk? Ingrida akkor is visszajönne, hogy megbeszéljék, mitévők legyenek. Ebben meg is egyeztek. Vagy talán Ingridával történt valami?

Így telt el három egész nap.

„Még egy napig várok — határozta el. — Ha holnap reggelig se jönnek, hát baj van, semmi kétség..."

Elmúlt a negyedik nap is. Most már cselekedni kell. Rigába menjen, Ingrida után? Hátha elfogták? Akkor ő is csapdába fut. Itt nem maradhat tovább, semmi értelme.

Egyedül kell eljutnia az elvtársakhoz. Keletnek tartani, erdőn, mocsarakon át. Ott van a Vörös Hadsereg, majd elválik, mi, hogy lesz. Talán akadnak jóbarátok, akik Rigába segítik.

Mihelyt besötétedett, útnak indult. Nehezen vált meg a kis erdőtől, ahol utoljára volt együtt a testvérével. Úgy érezte, hogy Ingridát odadobja a sors tehetetlen, védtelen martalékául. De hiába — mennie kell.

Még akkor éjjel sikerült átkelnie a Daugaván — egy félig összerohadt ladikot talált a parti bozótban — és reggel már mélyen bennjárt a sűrűben. Út szelte át az erdőt, de ő nem azon ment, csak kellő távolságból követte az irányát. Hébe-hóba embereket látott az úton, kétízben német kerékpárosokat is. Akkor lehasalt és a fák mögül figyelte őket, amíg csak el nem tűntek a szeme elől.

Déltájban, mikor a júliusi nap a sűrűbe is behatolt, rövid pihenőt engedett magának egy terebélyes fenyő árnyékában és hirtelen, észrevétlen elnyomta az álom. Nem sejtette, meddig alhatott, amikor halk hangok felébresztették. Felpattant és a géppisztolyához kapott volna, de már nem találta a helyén. Két szakállas férfi állt alig három lépésre tőle. Őt figyelték és az egyik nevetve biccentett a fejével, mintegy üdvözlésképpen.

— Résen légy, öcskös, nehogy meglopjanak!

A hangja barátságos volt, sugaras szeme kicsit csúfondárosan, de jóindulattal nézett a világosszőke hajbozót alól.

De bizony máris meglopták: a másik férfi hozzáértéssel vizsgálgatta az elemelt géppisztolyt. Különös, de Imant nem ijedt meg tőlük. Kirázta a zubbonyát és fürkészve nézte a két embert.

— Elaludtam — mondta komoran — másképp nem fogtak volna így ki rajtam.

— Az ám, pajtás — mondta a szőke. — Úgy látszik, nincs hajlékod, ahová aludni térj. Régen tanyázol az erdőben?

— Június 27-e óta.

— Nem csekélység. Mi később kezdtük. Hová való vagy?

— Rigába.

— A neved?

— Imant Selis. Egyébként én se ismerem magukat.

— Nem csoda. Hogy is ismernél? Liepajaiak vagyunk.

— Vagyúgy! Liepaja! — Ez a szó sokmindent megmagyarázott. — Akkor jó messziről jönnek.

— Bizony, Imant. De mondd csak, hol szerezted ezt a pisztolyt?

Ez a kérdés egyszeribe felbátorította a gyereket.

— Hogy? A némettől vettem el!

És elmondta, hogyan fosztotta ki az alvó ellenséget. A két ember összemosolygott.

— No, nézd csak! Kész partizán! De hogy cseppentél ide?

Imant beszélt a családjáról, elmondta a lefolyt napok eseményeit, meg azt is, hogy Ingrida Rigába ment. A hangja egyre csöndesebb lett, feje lekókadt. Elhallgatott.

— Kár volt Rigába menni — mondta a szőke. — A fasiszták kegyetlenül bánnak a komszomolkákkal. Láttunk, tapasztaltunk egyet-mást, Kurzemétől idáig. A Komszomol-bizottságban dolgozott a néned, azt mondod? Melyik kerületben?

Imant megmondta, mire a szőke közelebb lépett, szemébe nézett, kezét a vállára tette.

— És ki dolgozott még ott vele? Nem tudsz senkit a társai közül?

— Már hogyne tudnék. Ott van elsősorban a titkár, Aija Rubenis. Meg Ruta Zalite. És...

— Te ismered Ruta Zalitét?

— Ismerem. Láttam egyik este. A férje is ott volt. Olyan magas, harcias képű. Maga is ismeri? — Nagy meglepetésére az idegen magához ölelte.

— Ismerem... Nagyon jól ismerem. Milyen csodálatos véletlen, hogy így összetalálkoztunk! Akmentiny, azt hiszem, hármasban megyünk tovább!

— Világos, Ojar — hagyta rá Akmentiny kotróhajómester, aki még mindig a géppisztolyt tanulmányozta, szemmel látható kedvteléssel. — Gyarapszik az erőnk, nem veszünk el. Már géppisztolyunk is van. Vigyázzatok, fritzek, nehogy közel merészkedjetek!

— Bizony. Hamarosan kapnak tőlünk olyat, amit nem kívánnak — kontrázott Ojar Sniker. — Szóval, áll a határozat, Imant — velünk jössz!

A fiú örömmel kapott az ajánlaton.

— Én is kérni akartam, hogy fogadjanak maguk közé.

És Ojar Sniker nevető szeme aznap még sokszor pihent a váratlanul szerzett útitárson, aki mitsem sejtve hírt hozott neki az elveszett Rutáról.

4

Csakugyan sokat tapasztalt Ojar és Akmentiny, mióta Kurzemétől idáig jöttek. A Renda tájékán német csendőrök észrevették őket és hajtóvadászatot indítottak ellenük, de átúsztak a folyón és így bottal üthették a nyomukat. Egyízben az erdőkerülő mentette meg az életüket: tőle tudták meg, hol, melyik ösvényen vár rájuk a kelepce. Messzire elkerülték a veszedelmes helyet és baj nélkül mentek vagy húsz kilométert.

Csodálatosan kitartó ember volt Akmentiny hajómester. Sose neki jutott eszébe, hogy pihenni vagy aludni kéne. Ha kifogytak az élelemből, tévedhetetlenül megszimatolta, melyik tanyára érdemes betérni, melyikre nem. Egyszer azért, mégis majdhogy rajta nem vesztett. Benézett egy szegényesnek tetsző tanyára és az ott szál-

lásoló német ellátókülönítmény katonáiba ütközött. Rögtön észrevették, futásról már szó sem lehetett. Akkor a gazda, egy fiatalos, tagbaszakadt paraszt előbb furcsán nézett rá, majd hirtelen rariparakodott:

— Hát te meg hol lődörögtél ennyi ideig? Félnapja várunk. Nem megmondtam reggel, hogy meg kell adni ma az erdésznek a tartozásunkat? Régi tartozás, még azt találja hinni, megfeledkeztem róla és kibeszélnek az egész környéken. Made! Beraktál mindent a tarisznyába? — A feleségéhez fordult, aki csodálkozva nézte hol őt, hol a jövevényt. — Egy cipót, meg egy darab sonkát! Ne piszmogjon itt soká ez a világlustája. Takarítsa ki az ólt, aztán egy-kettő, induljon az erdészhez!

A németek érdeklődéssel figyelték, hogy pöröl rossz cselédjével a szigorú gazda. Az tört németséggel magyarázott is valamit, Akmentiny egy szempillantás alatt felfogta a szerepét és egyik lábáról a másikra nehezedve bűntudatosan pislogott. A fasiszták röhögve nézték, milyen kelletlenül, fintorogva fogja és forgatja a trágyahányó villát és hogy ballag immel-ámmal a gazda után az ólba. Ott is korholta a paraszt, de most már félhangon.

— Hova tette az eszét! Körül se néz, egyenest az ellenség torkába szalad! Még jó, hogy nem kérték az iratait. Akkor aztán mitévők lettünk volna?

— Ne féljen, okulok ebből egész életemre! Eztán jól kitapogatom, hová teszem a lábamat.

— Messziről jönnek?

— Liepajából.

— Értem. És hová készülnek?

— Oda, ahol nincs német.

— Akkor ugyan messzire mehetnek. Nagyon benn járnak már a bitangok.

— Ők se szaladnak mindig előre, majd futnak még visszafelé is. Akkor válik el, kinek fürgébb a lába.

— Meglátja, aki megéri — sóhajtott a gazda. — Most pedig folytassuk a komédiát, nehogy gyanút fogjanak. — És megint dühösen rákiabált: — Hogy fogod a villát, te félkegyelmű! És mit kotorsz ott, nem látod, hol a ganéj?! Ezt a zugot tisztogasd ki! Ni, hogy eltömődött a nyílás. Markold meg azt a villát, mert téged taszítalak be!

Akkor se hagyta abba, mikor az asszony elhozta az elemózsiás tarisznyát és még jódarabig zsémbelt, amikor Akmentiny már ki

mászott az ól hátsó falán levő szelelőnyíláson és a pajták, fészerek oltalmában, a legrövidebb úton iszkolt az erdőbe. Így hát szerencsésen végződött a kaland.

Ojar Sniker eleinte Riga felé tartott, de Smardánál megtudta, hogy a főváros már német kézen van, nehéz szívvel irányt váltott és Kalncie, Ogre felé megkerülte Rigát. Így szedték fel aztán Akmentinnyel együtt, Imantot Ogretől nem messze az erdőben, és most már hármasban meneteltek tovább, Maliene irányában.

— Tisztelettel kérdem, hol itt a logika? — kérdezte mókás komoly hangon Ojar. — Mások embermódra élnek, miért kell nekünk az erdőn bujkálni? Mit vétettünk? Kiraboltunk tán valakit? Sőt, éppen azok kényszerítenek ilyen életmódra, akik kifosztják a népet, elrabolják szabadságát, jogait. Látjátok, így van az, mikor a gonosztevő ideig-óráig hatalomra kerül. Kérdés, mi a tennivaló ilyenkor.

— Útni-verni a gyalázatost.

— És te mit gondolsz, Imant?

— Addig püföljük, pusztítjuk a fasisztákat, míg a maradékuk vissza nem szalad oda, ahonnan jött.

— Jól mondod, gyerek. Úgy alájuk gyujtunk, hogy forró lesz körülöttük a levegő meg a föld és megégett talppal futnak haza, Poroszországba. Megmutatjuk nekik, milyen drága mulatság a szovjetföldi kirándulás.

Ergli környékén nagy szerencséjük volt. Egy német híradós katona leállította motorkerékpárját az erdőcske mellett és a fűbe heveredve fújta a füstöt. Talán a társait várta, talán csak a napot lopta, mivelhogy itt nem látja a parancsnokság — tény és való, hogy elnyúlt a füvön és bámészkodott, az eget, a lassan úszó fellegeket nézte. Akmentiny pillantotta meg és fellobbant benne a vadász-szenvedély. Intett a társainak, hogy ne moccanjanak, ő meg tovább kúszott a bokrok közt a német felé. Szerencsére a fritz torkát reszelte a füst, éppen akkor köhögött egyet. Az utolsó tíz lépést futva tette Akmentiny, egész súlyával rávetette magát a fickóra s egy ökölnagyságú kővel örökre elnémította.

— Pihenj meg, fricike — morogta elfulladva. — Ez nem futóvendégeknek való üdülőhely. Eleget vétkezhettél, ha máris kiérdemelted a keresztet. Most más keresztet kapsz, fából valót. Fiúk, hová dugjuk?

— A bozótba. A motorkerékpárt is húzzuk el az útról.

— Nagy kár ezt a kincset itthagyni — sopánkodott Akmentiny. — Nekem volt ilyen masinám, tudom, mit ér. Inkább üljünk rá mind a hárman és robogjunk az úton.

— Hogyne! Az első őrszemig — vágta rá Ojar. — Ott aztán elcsípnek, mint a csibét. A motoroddal együtt.

— Hát csak nem engedjük, hogy itt egye meg a rozsda az útfélen? Sportsman szívem vérzik bele.

— Rejtsük el úgy, hogy senkise akadjon rá. Talán hasznát vesszük még valamikor.

— Ez már okos beszéd.

A megölt ellenséget a bozótba cipelték, a motorkerékpárt pedig mélyen az erdőbe tolták és gallyal, mohával letakarták. Akmentiny jól megjegyezte a helyet. Legértékesebb szerzeményük az újabb géppisztoly volt meg a hozzávaló kétszáz darab töltény. Ez persze, Akmentinynek jutott és mivel Imant géppisztolyát már Ojar eltulajdonította, hogy mégse érje sérelem, neki adták a Zeiss-látcsövet meg a térképtartót, a környék részletes térképeivel.

— Gyarapszik az erőnk, sose halunk meg — ismételte Akmentiny kedves mondását. — Most aztán jaj a németnek, megkapja, amit érdemel

Széles jókedvében, halkan rágyújtott egy régi lett nótára:

Meggyötörtél bitang német,
meggyötörlek én is téged,
megtanítlak még dudálni,
tüzes téglán táncot járni.

Botfüle volt, ahogy mondani szokás, olyan hamisan kornyikált, hogy muszáj volt nevetni rajta, de ő nem sértődött meg.

— Gyerekkoromban skarlátba estem, a fülemre is ráment, azóta nincs jóbarátságban a fülem meg a torkom. De azért elég szépen fújom, azt hiszem.

5

Most már csak egy gondolat élt bennük: mentül hamarább átjutni a fronton és egyesülni az övéikkel. Abban állapodtak meg, hogy fegyvert csak végső szükségben használnak, egyébként pedig iparkodnak mennél kevesebb zajt ütni. Ahányszor valaki közeledett az úton, hirtelen irányt változtattak, hogy nyomukat veszítsék. Ha

megtett útjukat le akarta volna rajzolni valaki, ugyancsak zegzugos vonalat rajzolhat. Hol délkeletnek tartottak, hol egyenest északnak, majd hirtelen jobbra fordulva, megint napokon át folyvást keletnek. Nem voltak már messze Vidzeme határától. Azt reméltek, Latgalén néhány nap alatt átvágnak s akkor már elérik a kalinyini területet.

A vidzemei nép nem volt éppen rosszindulatú, de annyira megfélemlítették, hogy senki senkiben nem bízott. A paraszt, akihez Ojar a társaival egyszer késő este betért, panaszkodott is, hogy az ember már a szomszédjától is fél.

— Segítenék maguknak, szíves örömest, de ez az átkozott munkafelügyelő mindent besúg a németeknek. Elég, ha meglát egy idegent az udvaromon, félóra múlva már a nyakamra jön és faggat, hogy ki volt, mit akart itt, hová lett? Nem kell egyéb, mint hogy a kutyám nagyobbat ugasson éjjel, már szalad ide, tudakolni, mi történt. Még az utat is őrizteti. Itt nem messze szállást adtak egy fogságból szökött vöröskatonának, egy éjtszakára. Hát nem beállítottak már másnap a csendőrök, hogy letartóztassák a gazdát! Úgy hírlik, agyon is lőtték. Már megbocsásson, hogy ilyen barátságtalanul fogadjuk.

Attól fogva úgy intézték, hogy ha betérnek egy tanyára, csak egy ember lássa meg őket. Akkor biztosan számíthattak a segítségre. De ha többen voltak, egy se állt velük szóba. Mind félt a másiktól, hogy elárulja a szomszédoknak. Kiváltképp a gyerekektől kellett óvakodniok. Amikor aztán tovább mentek, jó darabon egyenesen előre tartottak, csak akkor fordultak a helyes irányba, amikor már biztosra vehették, hogy a tanyáról senkise látja őket. De haragudni nem haragudtak a lakosokra.

— Nem tehetjük ki őket ilyen kockázatnak — mondta Ojar — Nem kívánhatjuk, hogy miattunk hurokba dugják a nyakukat.

— Így van és nem másként — bólintott Akmentiny. — Nincs hová menjenek, ez a baj. Ha tetszik, ha nem, itt kell maradniuk a helyükön és tűrni.

Rá se ismertek lett hazájukra. Nyomasztó csend volt, amerre jártak, mintha kihalt volna a vidék.

Egyhelyütt akasztott emberekre bukkantak. Éppen az útkereszteződésnél, a távírópóznákon lógtak. Mellettük a felégetett kunyhó üszkös romjai és egy fehér deszkán ez a szembeszökő felírás:

„Kivégeztük, mert a vörösöknek segítettek."

Odébb meg vadállati kegyetlenséggel legyilkolt emberek hullái borították az utat. Fiatal nők és férfiak, gyerekek és öregek hevertek összevissza.

Megálltak és mind a hárman levették sapkájukat.

— Ezt vésd eszedbe, Imant, egész életedre! — mondta Ojar. — Ne is próbáld elfelejteni soha, de soha. Akkor nem téveszthet meg semmiféle hazugság.

Imant krétafehér arccal, remegő szájjal nézte a holttesteket. Anyjára és testvérnénjére gondolt. Ki tudja — talán azok is így feküsznek valahol...

Varjak lepték el a hullákat, tülekedtek a zsákmányért. Az elvadult kutyák, mikor a közeledőket észrevették, farkukat behúzva menekültek a sűrűbe. Émelyítő hullaszag terjengett és akadályozta a lélekzést.

Jó darabig szótlanul haladt a kis csapat.

Alkonytájban folyócskát pillantottak meg, amelynek egészen a partjáig nyúlt egy fiatal fenyőerdő. Imant vette észre először, hogy a fák között sötét alakok mozognak.

— Odanézz, Ojar! Nem németek azok? Mi az ördögöt csinálnak?

A földre hasalva figyeltek. A Zeiss-látcső segítségével megállapították, hogy vagy húsz főnyi csapat vonul fel az erdőnél, német katonák és lett rendőrök vegyest — körül akarják zárni, csak a víz felőli szélét hagyva szabadon.

Kisvártatva lövések dörrentek. A fenyvesből néhány géppisztoly felelt és a németek nem maradtak adósok.

— A mindenit! Hisz ezek a mieinkre vadásznak! — füttyentett halkan Akmentiny. — Segítsünk a fiúknak!

— Okvetlen — felelte éppen olyan halkan Ojar. — Csak jobb helyet választunk.

Készenlétbe helyezték a fegyvereket és szemügyre vették az ellenség állását. Látták, hogy minden figyelmét az erdőre fordítja és hátát fedetlenül hagyja.

A támadók balszárnyánál kisebb halom emelkedett. A másik alkalmas tüzelőpont majdnem kinn az úton volt, a part közelében. Ha erre a két pontra egy-egy géppisztolyt állítanak, az ellenség két tűz közé kerül: állása jóval lejjebb esik és a tüzelőállásukból könnyen áttekinthető.

— Rajta, Ojar! — súgta Akmentiny. — Ennek most sikerülni kell! Te mássz fel a dombra Imanttal, én meg majd ott kuporodom le a folyócskánál.

— Helyes. Én nyitom meg a tüzet. Akkor majd rohannak az útmenti árokhoz, a szabad mezőn át és éppen a te géppisztolyod elé kerülnek. De jól figyelj és várj, amíg nekiindulnak.

— Rendben van.

Akmentiny az árokba kúszott a maga helyéig és állást foglalt két nagy terméskő mögött. Ezalatt Ojar és Imant is feljutottak a dombra. Ojar támasztékot csinált a géppisztolynak, kiszemelte a tüzelési sávhatást és figyelt.

A német parancsnok néhány lépésnyire a rajvonal mögött guggolt és halk hangon utasításokat osztogatott. Minden jel arra mutatott, hogy támadni készülnek. Abban a pillanatban, amikor előre akartak rohanni, Ojar elhúzta a billentyűt. A hosszú sorozat, mint valami éles fűrész, kettévágta a támadók vonalát. A parancsnok hanyattvágódott, mellette jobbról, balról is elestek néhányan. Pánik tört ki. Egy rendőr teli torokkal üvöltötte:

— Ne lőj, te barom! Mi vagyunk itt! Nézd meg, kire lősz!

De Ojar golyója mihamar lecsendesítette. Most már felbomlott az egész rajvonal és rohant hátra, a nyílt mezőn át az útmenti árokhoz. Akmentiny már türelmetlenül várta ezt a pillanatot.

— Most megkapjátok, nyavalyások! — rikoltott és leadott egy jó hosszú sorozatot.

Sok eldőlt, mint fű a kasza alatt és nem mozdult többet, sok meg elhajította a fegyverét és rohant, amerre látott. De csak kevésnek sikerült védett helyre eljutnia, mert a túlsó oldalról Ojar megállás nélkül szórta rájuk a golyót.

Néhány percig tartott csak a harc, de tizenhat német és lett rendőr maradt a csatatéren, az az öt-hat meg, akinek sikerült megmenekülni, csak nyargalt, vaktában, neki a bozótnak, mocsárnak, be az erdőbe.

— Hé, fiúk, előjöhettek már! Tiszta a levegő! — kiáltott Ojar.

Három ember bújt elő az erdőből. Vagyis nem jöttek mindjárt ki, előbb szétnéztek a csatatéren. A német halottakat látva, tüstént megértették, mi történt és most már leeresztették a fegyvert, hogy bajtársaik elé siessenek és melegen megszorítsák a segítő kezeket. Mind a hatnak hevesen dobogott a szíve, szemük csillogott.

— Bizony, gyerekek, valóságos tüzes pokol várt ránk itt — dörmögte mély basszushangon az egyik, egy vállas, izmos legény, akinek majdnem fehérre szőkítette haját a nyári nap. — Most látni, mit ér a jó stratégia! Anélkül a fűbe haraptunk volna. Se előre, se hátra...

— Szedjük össze hamar a zsákmányt — mondta Ojar. — Aztán gyerünk innen, beszélgetni ráérünk később is! Különben még ráfizethetünk a mulatságra.

Elvették az elesettektől a géppisztolyokat, töltényeket. Két géppisztoly jutott mindenkinek, de Ojar, Akmentiny meg az új bajtársak közül egyik még egy-egy jó revolvert is kapott. A többi fegyvert elrejtették a bozótban, annak is jó hasznát láthatják még. És harcosaink, a töltény-, sőt élelmiszerkészletüket ilyenformán jól megszaporítva, megkétszerezett erőben hagyták el a küzdőteret. Akmentiny most joggal mondhatta, hogy „Gyarapszik az erőnk, sose halunk meg!"

És el is mondta, természetesen.

6

Mikor kiderült, hogy egyik új társuknál borotva is van, Akmentiny kereken kijelentette:

— Akkor hát siessünk emberi formát ölteni, amíg ránk nem sötétedik. Így hovatovább nagyapónak néznek, pedig én még a házasulandók közé számítom magamat. Te is tévedsz ám, Ojar barátom, ha azt hiszed, hogy ez a háncstömeg ékességedre szolgál. Így rád se néznek a lányok.

Csakugyan olyanok voltak mind, akár a bozótlakók. Akmentiny arcán helyenként már göndörödött a szőr. Ojar is tíz évvel öregebbnek látszott. Új társaik sem festettek különbül.

— Csak azt csodálom, hogy magatokat nem utáljátok! — korholta őket Akmentiny. — Jóképű fickók vagytok, borotva van a zsebetekben — és Matuzsálemhez illő szakállal jártok.

Megállás nélkül rótták vagy négy óra hosszat az erdei ösvényeket, csak akkor pihentek meg végre a patakparton. Akmentiny ledobta kabátját, ingét és szétnézett, hogy melyik fatönköt nevezze ki borbély-karosszéknek.

— Add csak ide azt a borotvát, pajtás — fordult a pirospozsgás, zömök legényhez, aki a hőn óhajtott kincs tulajdonosa volt.

— Előbb én borotválkak meg téged, aztán te engem. Ti meg csak álljatok szépen libasorba.

Elég ügyes borbélynak bizonyult. Jól állt kezében a borotva, egy-kettőre leszedte a sűrű szőrzetet, csakúgy sercegett a borotva alatt. Ecset hiányában a borbély öt ujja szolgált szappanozásra.

— Angliában nem is szappanoznak másképp — mesélte. — Minden borbélynak van egy inasa és az a szappanozó. Mikor Cardiffban először mentem borotválkozni, hát leültetnek a karosszékbe, hanyatt döntenek és se szó, se beszéd, nekem esik egy kis fickó és puszta ujjaival megdolgozza a képemet... Kicsit följebb az álladat, öregem, hogy a nyakadhoz is hozzáférhessek. Hű, de tüskés a szakállad! Így nem lehet. Eriggy előbb mosakodni. Csuda lágy vize van ám a patakunknak.

Alig ismertek egymásra a művelet után. Kiderült, hogy a nagyapók közül a legöregebb se több harminc évesnél, a többi meg legföljebb huszonöt, huszonnyolc.

Egyik új bajtárs sokáig figyelmesen vizsgálta Ojart és az is erőltette az eszét, hol látta már ezt az arcot

— Nem Silenieknél láttalak véletlenül, Rigában?

— De igen! Te meg Andrej sofőrje vagy, igaz?

— Eltaláltad. Evald Kapeika vagyok.

— És elváltatok? Hogy lehet az?

— Valkában váltunk el. Andrejnek a frontra kellett menni, mi meg — és társaira mutatott — azt az utasítást kaptuk, hogy forduljunk vissza és szervezzük meg a partizánmozgalmat az ellenség háta mögött. Megvan a kijelölt helyünk, oda igyekszünk már egy hete. De most hadd halljuk, micsoda jó szél fújt ide benneteket, a mi segítségünkre?

— Imant vette észre, hogy németek vannak az erdőben. Éppen jó helyen voltunk, hát belevágtunk.

— Örültek is nekünk, mint kecske a késnek — nevetett Akmentiny. — És idenézzetek, micsoda fegyvereket szereztünk! Most már akár százával küldhetjük a legelvetemültebb hitlerfickókat a másvilágra.

Zsebei csakúgy dagadtak a töltényektől és a többi se volt szegényebb nála. Imant örökösen géppisztolyát tapogatta, el se tudta hinni, hogy végre megint fegyvertulajdonos lett.

— No, akkor én is elmondom, hogy kerültünk a csapdába — folytatta Kapeika. — Egyhelyütt németekbe botlottunk és nem akartuk csak úgy, ajándék nélkül hagyni őket. Jó kis golyózáport

küldtünk rájuk. Amelyik el nem esett, megszaladt. De később utolértek, mégpedig erősítéssel és hiába kacskaringóztunk jobbra, balra, mindig kiszaglászták a nyomunkat, mint a kutyák. Hát így volt. Utoljára beszorítottak ebbe az átkozott fenyvesbe és körülfogtak. No, gondoltuk, most már nincs tovább, ütött az óránk. Előszedtük a kézigránátokat, élve ne kerítsenek kézre. És tessék — most a friciknek danolják a halotti nótát. Persze, nem a mi érdemünk.

— Voltak ott helybeliek is, nemcsak németek — vetette közbe Akmentiny.

— Mindegy, ki milyen nyelven beszél. Aki Hitlerrel tart, az mind fasiszta — felelte Ojar. — Mi meg nem válogatjuk, ki, hogy került közéjük, valamennyi egy banda.

A pirosarcú borotvatulajdonost Jan Austrinynak hívták, a harmadikat meg Szasa Szmirnovnak. Austriny a milíciánál szolgált régebben és itt nőtt fel ezen a tájon, úgy ismerte a vidéket, mint a tenyerét. Szasa Szmirnov a rigai Kuznyecov-porcelángyárban dolgozott, mindjárt a háború első napjaiban beállt a munkásgárdába és a körzetbeli aktivistákkal együtt ment egészen Valkáig. Most is Abre vidékén élnek a rokonai.

— Szükség esetén náluk meghúzódhatunk. Nem jelentenek fel.

Kicsit pihentek és mentek tovább. Éjféltájban széles mocsárhoz értek. Austriny ment elől és egy kis szigetre vezette őket, amelyet egészen benőtt a sűrű bozót. Éppen ide akart eljutni a társaival, de ez egy egész hétbe tellett. A szigetet mintha egyenesen partizán-támaszpontnak teremtették volna. Két vasúti csomópont és több műút volt alig néhány órányira, sűrű, nagy erdő fogta körül a mocsarat. De legfőbb előnye az volt, hogy három járás határa ért össze éppen ott. Ha üzőbe találják venni őket, könnyen átjuthatnak a szomszéd járás területére, amíg a két hatóság egymással tárgyal, a harmadikba szöknek.

— Itt megállapodunk — mondta Evald Kapeika.

Ojar most, az utolsó útdarabon nagyon szótlan volt, elgondolkozott. Az történt ugyanis, hogy a pihenőn Kapeika odaadta neki a „Cinija" egy számát, amelyben benne volt Sztálin július 3-i beszéde. Mintha egyenesen neki, Ojar Snikernek mondaná, amit mond: hogy mi a tennivalója annak, aki az ellenség háta mögött maradt. Könnyen meglehet, hogy itt hasznosabb munkát végezhet. De hogy találkozik akkor Rutával, Sileniekkel, régi bajtársaival?

Letegyen még a reménységről is, hogy viszontlássa őket? Dehát... van ennek ma jelentősége egyáltalában?

Mikor a szigetre érkeztek, Ojar félrehívta Akmentinyt és Imantot.

— Nos, hogy gondoljátok, hadd hallom? Átmenjünk a fronton, vagy maradjunk inkább itt?

— Ahogy te döntesz, úgy teszünk — felelte röviden Imant.

— Én se válok el tőled — mondta Akmentiny. — Ahol te vagy, ott az én helyem is. De ha magamnak kellene dönteni, hát inkább itt maradnék. Igaz, ami igaz: öreg partizánok vagyunk már. A környéket jól ismerjük, no meg, hogy úgy mondjam, a kezünk is hozzáedződött. Ezt ma tettekkel bizonyítottuk be. Ami pedig a legfontosabb: gyarapszik az erőnk. Nem ijedünk meg senkitől.

— Szóval megegyeztünk. Itt maradunk — mondta Ojar.

Odahívták Kapeikát és közölték vele elhatározásukat.

Az nagyon megörült.

— Hiszen akkor komoly partizáncsapattá nőttünk! Megvallom, idejövet az úton egyre ez járt a fejemben: csak nem teszik meg most már, hogy magunkra hagynak? Így hát még csak parancsnokot kell választanunk és berendezkedhetünk itt a támaszponton. Hé, fiúk, ide gyertek! — szólította a két társát. — Fontos megbeszélnivalónk van!

— Azt ajánlom, válasszuk meg Sniker elvtársat csapatparancsnoknak. Többször láttam Silenieknél, tudom, hogy régi párttag és harcolt is már, ott volt Liepajánál. Ma pedig igazán megmutatta, hogy el tud bánni a némettel.

Érvei meggyőzték Austrinyt és Szmirnovot, az ajánlatot örömmel elfogadták.

— Én meg nem utasítom vissza, barátaim — mondta Ojar. — Köszönöm a bizalmat és azon leszek, hogy ne csalódjatok bennem. De akkor meg kell szívlelnünk egyet: mostantól fogva a csapatunk katonai egység, mégpedig az ellenség háta mögött. A hadseregben katonai fegyelemnek kell lenni. Mindnyájan egyért — és egy mindannyiunkért! Meghalunk, ha kell, de nem áruljuk el egymást! A ránkbízott feladatot szó nélkül teljesítjük, akármibe kerül, még életünk árán is. A titkot megőrizzük, nem fecsegjük ki. És sose felejtsük el, hogy csak a magunk erejében bízhatunk!

Kezet szorítottak, hűséget fogadtak egymásnak a holdvilágos

kis tisztáson. Így alakult meg akkor éjjel a „Bosszú"-partizáncsapat.

Másnap már reggeltől estig folyt a készülődés. Ideiglenesen két kunyhót eszkábáltak össze nádból, faágakból, hogy ne kelljen már szabad ég alatt hálniuk. És megbeszélték, hogy földkunyhót készítenek még a hideg beállta előtt. Akmentiny gödröt ásott a tűzhelynek. Kapeika pedig Austrinnyal elment terepszemlére. Jóvizű patak folydogált a közelben, vörös és fekete áfonya nőtt mindenfelé, gomba meg annyi, hogy akár piacra vihették volna.

— Megleszünk itt — hajtogatta elégedetten Kapeika. — Nincs itt semmiben hiány.

De Ojar már a térképet tanulmányozta és az első hadműveleten törte a fejét.

— Ha semmi közbe nem jön, egy-két nap múlva el kell majd mennünk a harc színhelyére és idehordani az elrejtett fegyvereket. Ha fegyverünk lesz, harcos is akad hozzá. Aztán, ha megnövekedett a csapat, egyiknek át kell majd jutni valahogy a fronton és megteremteni az összekötetést a Vörös Hadsereggel. Ha már harcolunk, hát harcoljunk a sztálini stratégia szabályai szerint.

Néhány nappal később Ojar megtudta, hogy tizenöt kilométerre tőlük német tábori csendőrség és törvényszék tanyázik. Még azon az éjjelen felkerekedett a kis partizáncsapat, hogy első hadműveletét végrehajtsa.

HETEDIK FEJEZET

1

Ingrida Selis a cella szegletében a priccsen ült. Lehúnyt szemmel, fejét a két tenyerébe hajtva, megpróbálta felidézni a régi élete képeit. Két hét alatt annyi szörnyűséget, tragédiát látott és hallott, hogy agya nem akarta befogadni azt, ami körülötte történik. Látott embereket, akik óriási lelkierővel fölébe emelkedtek a nemlét iszonyatának és megvetették a halált. De olyanokat is, akik lábbal tiporták önnön büszkeségüket, méltóságukat és ocsmány alázattal fejet hajtottak hóhéraik előtt. Minden nap új áldozatokat löktek be közéjük a cellába, akik még nem tudták, mi vár itt rájuk. És behatolt velük az élet friss szele is, a hatalmas életé,

amely ott kinn zajlik a szürke börtönfalakon, rácsokon kívül és nem ismer megnyugvást, megállapodást. Minden nap kivezettek közülük néhányat, akik akkor még telve voltak vakmerő bizakodással. Aztán — valahol a fal túlsó felén — bekapcsolták a rádiót, vagy feltettek egy gramofonlemezt, hogy lármájával elfojtsa az áldozatok jajgatását, ordítását, estére pedig visszakerültek véresen, nyomorékon és se ülni, se feküdni nem tudtak a szörnyű fájdalomtól.

A sivár, sötét helyiség tömve volt asszonnyal, gyerekkel. Litván zsidóasszonyok a csecsemőikkel, akiket itt a Daugavánál értek utol a németek, meg öreg édesanyák és fiatal feleségek, szovjet munkások és tisztviselők hozzátartozói. Fiatal komszomolkák és munkáslányok ültek a földön virágos nyári ruhácskában mezítláb, egyiket otthon, az udvarukon fogták le, másikat az utcán, bolt előtt, vagy piacon, ahol élelmiszerért állt sorban. Gyerekek kuporogtak a priccseken, szemükben néma csodálkozással. A csecsemők sírtak, nagyobb testvéreik meg titkon az anyjuk ruhája ujját rángatták, féltek a sok idegen embertől. „Éhes vagyok", suttogták, mire az anyjuk odaadta nekik az utolsó falatka ragacsos, savanyú tésztát, amit itt kenyérnek csúfolnak. És mikor nem volt már mit adjon, mellére szorította és gyengéden cirógatta a gyereke fejét, mintha cirógatással enyhíteni lehetne az éhség kínját. Csak az álom hozott néhány rövid percre nyugalmat és békességet a cella lakóira.

Minden este kinyílt az ajtó és az őr néhány nevet kiáltott. A halálra kijelöltek krétafehér arccal, lázasan fénylő szemmel jöttek elő a szegletekből és elnémult az egész cella, mintha lélekzetüket is elvenné a dermesztő várakozás, míg az őr hangját lesik, hogy melyiküket szólítja még? Rendesen azokat szólították, akiket napközben vallattak és kegyetlenül összevertek. Lassan mozogtak, szándékosan késlekedtek, de hiába. Ahogy a folyosóra értek, az őr kinyitotta előttük a szomszédos ajtót. Az volt a halálcella. Egész éjjel hallatszott a vastag falakon át az áldozatok jajgatása. Hajnali négykor azután csizmák dobogtak a folyosón és kulcscsomó zörgött. A kifelé menők csosszanó lépése olyanforma volt, mintha valami fáradt madár vonszolná ott a szárnyát. Aztán autóberregést hallottak az udvarról, megcsikordult a külső kapu és a reggeli szürkületben csak a halálbamenők sóhajtása hallatszott. De a cellában maradtak már nem tudtak elaludni, alig győzték kivárni a reggelt. Mikor mosakodni hajtották őket, el kellett

menniök a halál-cella előtt. Ilyenkor mindig nyitva volt az ajtó és be lehetett látni. Megrázóan tragikus jelentősége volt a legcsekélyebb apróságnak is. Egy ottmaradt hajfésű sárgán szikrázott a reggeli napon, mint a borostyánkő. A zsámolyon kenyérdarabka, még a fogak nyomát is látni rajta. Ingridának görcsösen összeszorult a torka, ha még olyan éhes volt is, most le nem ment volna torkán a falat.

Hiába húnyta le a szemét és dugta be a fülét. Tudatát nem ámíthatta tovább. Ha akarta, ha nem, csakúgy kavarogtak fejében a gondolatok.

Elcsigázott asszony ült mellette. Egy héttel azelőtt hozták be mezítláb, egy szál ruhában s azóta várja, minden reggel várja, hogy a bíró urak végre rá is gondoljanak már és kieresszék, mert hiszen csak tévedésből tartják fogva. Egy este, jó későn, rendőrök jöttek a férjéért, aki házmester egy Valdemar-utcai bérházban — és elvitték az őrszobára. „Semmit se hozzon magával — azt mondták neki — csak néhány lakóról fogják kikérdezni, aztán hazaeresztik." A házmester a sarokba állította a seprőt és elment velük, ő meg — pusztán kíváncsiságból — utánuk eredt. Az őrszobán aztán a férjét minden kihallgatás nélkül letartóztatták és őt is vele, csak mert ott volt. Két napig a főkapitányságon tartották őket és amikor a foglyokat csoportokba osztották, férjét a gyüjtőfogházba vitték, ő meg idekerült.

— Nem értem, hogy tarthatnak itt ennyi ideig — hajtogatta konok állhatatossággal.

Ingrida legalább tízszer hallotta már a történetét, de tudta, hogy újra végig kell hallgatnia. Nem akarta megbántani a házmesternét, hát figyelmesen nézett rá és fejét csóválta.

— Nem értem, miért tartanak börtönben? Kis emberek vagyunk, politikával soha életünkben nem foglalkoztunk. És engem előbb nem is akartak letartóztatni. Csak mert a férjem után mentem... De miért nem hallgatnak ki? Miért nem állnak szóba velem? Hiszen az a rend, hogy mindent jegyzőkönyvbe kell venni. És a legnagyobb baj, hogy a szobát bezártam, mielőtt eljöttem, a macska meg bennmaradt. Nem tudom, mit csinál szegény. Se enni-, se innivalója és kijönni se tud, ablak, ajtó, minden zárva. Éhenhal bizonyosan. Jaj, dehogy zárom be szegény állatot, ha csak sejtem, hogy ez is megtörténhetik? Nem tudom, meddig bírja így, étlen-szomjan. Még ha egeret foghatna... de ami volt, mind megette már régen. Jaj, de sajnálom azt a macskát! Micsoda okos

egy állat! Ha látná, kisasszonyka, mikor galambra, meg verébre vadászik. Ahogy odasettenkedik... a madár se veszi észre. És hogy jön utánam! Mikor az utcát sepregettem, a kapuban ült és onnan lesett. Csuda okos szeme van, akár az ember, úgy néz. Nagy kár érte. Mondtam is már az őrnek, hogy talán oda lehetne küldeni valakit és kiereszteni szegény állatot. De itt hiába beszél az ember, csak kinevetik.

„Szegény nagy gyerek" — gondolta magában Ingrida és hogy megnyugtassa a házmesternét, a macskák szívósságáról beszélt, biztosította, hogy kedvence akár még egy hétig is bírja az éhezést.

Végre a házmesternét is elvitték kihallgatásra. Aránylag gyorsan és elégedetten jött vissza, a detektívek semmi különöset nem kérdeztek tőle.

— Elmondtam az esetemet és biztosítottak, hogy most már hamarosan hazaeresztenek.

Aznap este több más név között az övét is bekiáltotta az őr. Boldogan búcsúzott a cellatársaitól, megsimogatta a szomszédja gyerekeit és a macskáját emlegette újra, mielőtt kiment.

Nem is gyanította, mit jelent, hogy a szomszéd cellába költöztetik.

Hajnali négy órakor megint csizmák dobogtak a folyosón, kulcscsomó zörgött és más halálra ítéltekkel együtt a házmesterné is kijött a cellából. Valamit magyarázott, mielőtt beült a fekete gépkocsiba.

— Elvitték őket — mondta csöndesen az éltes munkásasszony, aki Ingridával egy priccsen feküdt. — Egy se jön vissza többet.

— Nem — ismételte a szót Ingrida. — Minket is elvisznek egy napon.

Hálótársa a sötétben megkereste és többször végigsimította a kezét.

— Nem kell félni, kislányom! A félelem nem segít, csak az erőnket emészti. Pedig erősnek kell maradnunk, drágám, egészen a sírig.

— Nem félek én — súgta Ingrida — elkészültem mindenre. Nem rémítenek meg, akármit csinálnak is velem. De milyen kár, milyen szomorú, hogy máris meg kell halni! Hisz én még semmit se végeztem életemben... Pedig, hogy szerettem volna segíteni a népünkön, hogy szerettem volna kimenni a frontra... Aki ott meghal, legalább drágán adta az életét...

— Most inkább arra gondolj, gyermekem, hogy az elvtársaink megmaradnak. Ott vannak már, ne félj és harcolnak értünk. Ők majd megfizetnek nekik. Erre gondolj szüntelenül.

Fülledtő volt a cella levegője. A cementezett padlón meg a csupasz priccseken mindenütt fekvő vagy félig fekvő testek, sűrűn egymás mellett. Az ablak be volt deszkázva, de a reggel beszűrődött a réseken és a félhomályban az alvók arca hamuszürkének tetszett.

2

A foglyoknak éppen most hozták be az ebédet — a rosszszagú löttyöt, amiben répa- és káposztalevél meg pár cafat megbüdösödött marhatüdő úszkált. Éhes kutya nem nyult volna hozzá, és itt embereknek adták. A hetekig tartó éhezés megtanította őket, hogy undorukat leküzdjék. Ingrida is fogta a maga kenyéradagját, a száztizenöt grammnyi nehéz, savanyú pépet, amibe a foga beleragadt. De amikor látta a szomszédja éhes gyerekeinek sóvár tekintetét, letört magának egy morzsányit, a többit szó nélkül odanyujtotta a gyerekes asszonynak.

Lépések közeledtek a folyosón és a cella lakói ijedten néztek az ajtóra. Mit akarnak az őrök ilyen szokatlan időben? Bizonyosan új áldozatokat hoznak megint. Most megszűnt a kopogás és kulcscsomó zörgött, zár kattant. Kikent-kifent SS tiszt lépett be két börtönőr kíséretében. A foglyok felálltak és izgatottan figyelték. Egyik anya hiába csitította síró csecsemőjét, a kicsi éhes volt, belejött a sírásba és nem tudta abbahagyni.

— Tömd be a száját annak a porontynak, ha mással nem, ronggyal — förmedt rá lett nyelven a tiszt. — Különben majd én csitítom el a magam módján.

Osvald Lanka szinte semmit se változott 1939 ősze óta, amikor elhajózott drága „Nagy-Németországába". Most a napokban jelent meg újra Rigában, mindjárt azután, hogy az „Ostland" birodalmi biztosságot felállították. A gestapónál vállalt fontos tisztséget és sokszor volt hivatalból dolga a rigai börtönökben. Szerette ezt a munkát, sehol úgy nem érezhette a fölényét, mint a vallatásoknál. De ma kutya rossz napja volt. Bolsevikokat vallatott néhány óra hosszat a gyüjtőfogházban, ez pedig nehéz és fárasztó mulatság. A nyakas fickókból egy szó nem sok, annyit se

tudott kiszedni. Egyik konokul hallgat, a másik kihívóan viselkedik és gúnyos válaszaival feldühíti a vallatókat. És van, aki az együgyűt adja, össze-vissza fecseg mindenféle ostobaságot. Igaz, hogy akármit vallanak, vagy nem vallanak a foglyok, ítéletük már előre készen van. Ilyen apró formaságokkal a gestapo nem törődik.

A komisz és fárasztó munka után aztán néhány munkatársával a toloncházba hajtatott Osvald Lanka és a női foglyokat akarta látni. Nőkkel könnyebb dolga lesz, gondolta, és mindenesetre érdekesebb.

Ingridát jól megnézte, a sudárnövésű szép Ester Kahan is láthatólag érdekelte. „Majdnem olyan, mint Edit, csak barna." De legjobban tetszett neki a vékony, aranyhajú kis Ilga Zariny, aki bízó, nagy gyerekszemmel nézett a világba.

Rámutatott Ilgára és azt mondta az őröknek:

— Ezzel majd én magam foglalkozom.

Még aznap este kihallgatásra vitték a lányt. Elég hamar visszajött és Ingridához ült a priccsre. Szigorú titoktartás terhe alatt elmondta neki, mit akar tőle a tiszt: legyen a babája és dolgozzék a németeknek.

— Egynapi gondolkodási időt kértem és meg is adta. Bizonyosan azért nem bántottak. Most azt hiszi, beleegyezem.

— No és?

— Még kérded! Holnap a szeme közé köpök. Van erre más válasz?

Másnap megint szólították a kis Ilgát. Homlokon csókolta Ingridát, mielőtt kiment.

A külön-cellában bekapcsolták a rádiót. Két óra múlva Ilga visszajött. Alig állt a lábán. A karja csupa kék folt, félarcát alvadt vér borította, blúza kettéhasadt. Megengedték, hogy a holmiját elvigye — a táskáját, amiben a zsebkendője volt meg a délről maradt kenyér, amit nem ért rá megenni. Aztán átkísérték a szomszéd helyiségbe.

Hajnali négy órakor elvitték Ilga Zarinyt. De a halálcella falán mindmáig látható a hajtűvel kapart felírás: „Itt töltötte utolsó éjtszakáját Ilga Zariny, harmadéves egyetemi hallgató. Drága barátaim! Engem holnap agyonlőnek! Éljen Szovjet-Lettország!"

Az őrök nem vették észre a felírást.

Aznap mindjárt a reggeli takarítás után kezdték a vallatást. Gestapósok jöttek a cellába.

— Ki itt a kommunista, a komszomolka? Lépjetek ki! Álljatok az ajtóhoz.

Két lány — vagyis inkább kislány még — vált ki a foglyok sokaságából. Az ajtóhoz léptek.

— Csak kettő? — bosszankodott az egyik gestapós. — Hát a többi? Ne restelkedjetek, úgyis tudunk mindent mindenkiről. Aki bevallja, enyhébb büntetést kap. — A szeme Esteren akadt meg. — Hát te mit állsz ott, te zsidó hölgyike? Persze, kommunista vagy, mi? Gyere csak te is! Kettővel ma nem érjük be.

Még két öregebb munkásasszonyt is kibökött. Textilgyáriak voltak. Elvezették valamennyit.

„Mindjárt kezdődik megint a rádiózás" — gondolta Ingrida. Úgy is volt.

Ebéd után visszahozták őket, de csak négyet. Az egyik munkásasszony meghalt a kínzások közben. Ester Kahan behúzódott a sarokba és órákig mozdulatlanul feküdt, nem szólt, nem is nézett senkire. A kis komszomolka, arcát a priccsre szorítva lihegett, szakadatlanul lihegett, barátnője meg gyöngéden simogatta a fejét és suttogva vigasztalta:

— Ne sírj, Anninya, most már nincs semmi baj. Mondom, többet nem kínoznak...

Éjtszakára a cellában hagyták őket és másik négyet vittek vallatni. Ingrida meg se ijedt, mikor a gestapós az ő nevét kiáltotta. Mindjárt felállt, táskáját Esternél hagyta. Az erős fiatal teremtés egy éjjelen át valamennyire összeszedte magát és bár minden porcikája sajgott a tegnapi veréstől, reggelre megint mosolyogni tudott és biztatta a barátnőjét:

— Fel a fejjel, Ingrida! Mi vagyunk az erősebbek!

— Nem is félek, Ester.

Előbb a többit vallatták. Egyenként szólították be őket a cellába és kihallatszott a vastag kőfalon át a megkínzottak nyögése meg a pribékek ordítozása.

— Most te jössz! — és a gestapós intett Ingridának.

Füle zúgott.

„Akármit csinálnak veled, ne felejtsd el egy pillanatra se, hogy komszomolka vagy. A komszomolka nem kér kegyelmet!" — mondogatta magában, míg bement.

Hosszúkás, elég tágas helyiség volt, az ablakon vastag nemezfüggöny. A falnál viaszosvászonnal bevont hosszú lóca, amilyet a gőzfürdőkben látni. Az ablak alatt, a sarokban asztal és

rajta írószerszám. Ketten ültek az asztalnál — Osvald Lanka és az SS egyenruhás irnok. Az ajtóban egy katona állt és nagyban fújta a füstöt, a tisztje engedélyével a szünetben elszívhatott egy cigarettát. Zubbonya ujja könyökig fel volt tűrve. A földön, lócán, falakon mindenütt az odafreccsent vér foltjai feketéllettek.

— Komszomolka vagy? — kérdezte Lanka.

— Nem, nem vagyok.

— Tudjuk, hogy az vagy.

— A komszomoltagoknak könyvecskéjük van, nekem nincs.

— Azt mondd meg, hány burzsujt jelentettél fel a Csekánál? Hol vannak a cinkosaid és kik azok, név szerint? Milyen megbízással hagytak itt Rigában? Hol székel a földalatti szervezet vezetősége, amelyhez tartozol?

Ingrida vállat vont.

— Hogy mondhatom meg, amit nem tudok...

— Szóval, nem akarsz vallani?

— Nincs mit vallanom.

Lanka intett a katonának. Az odalépett Ingridához, megragadta a könyökét és úgy taszigálta a lócához, noha eszébe se jutott ellenkezni.

Egész idő alatt, amíg kínozták, az otthonára gondolt. Igyekezett felidézni magában legrégibb gyermekkori emlékeit. Mikor a tengerpartra utaztak és ő először látott tengert. Nem tudta, féljen-e, vagy örüljön?... Aztán az iskola... A tinta ráömlött a füzetére... jaj, de keservesen sírt!... Anyjával beszélgetett gondolatban, meg Imanttal. És boldogult nénjével... „Emlékszel, mikor...“ „Hát arra...“ ...Valahol messze a testével valamit csinálnak. Ütik, kicsavarják a karját. Mikor már kibírhatatlan a fájdalom és nem lehet másra gondolni, Ingrida elveszti eszméletét.

Vízzel locsolják, szalmiákszeszes zacskót nyomnak az orra alá. De mihelyt kinyitja a szemét és már eszmélve néz körül, Osvald Lanka folytatja a vallatást. Ingrida már nem is hallja, mit kérdez. Aijától búcsúzik, meg a barátnőitől. „Légy nyugodt, Aija, drágám, nem kell pirulnod a védenced miatt. Nagyon keveset tehettem életemben, de nem rajtam múlott. És becsületben halok meg...“ A halálra nyugodtan gondolt.

Még sokáig kínozták. Többször is elájult közben. Végre Lanka megunta a dolgot.

— Öltöztessétek fel és vezessétek ki. Nem érdemes tovább faggatni. Jöhet a következő.

A zene szólt megállás nélkül. Ha a rádió elhallgatott, a gramofont recsegtették. S amikor a kihallgatás véget ért, két katona jött be seprűvel, vederrel és sokáig mosták, sikálták a padlót, míg a vérfoltokat részben eltüntették.

Aznap este Ingridát és Estert még hat asszonytársukkal átkísérték a szomszéd cellába.

3

Sem Ingrida, sem Ester nem aludtak azon az éjtszakán. A priccseken nem volt hely mindnyájuknak, hát az erősebbek a földre feküdtek. A két kis komszomolka fejét összedugva szakadatlanul suttogott a sarokban. Ester Kahan Ingrida mellett ült és a bátyjáról mesélt, aki 1937-ben Spanyolországban, a nemzetközi brigádban harcolt a köztársaságért.

— Mikor elment Rigából a munkásgárdával, én a munkahelyemen ügyeletes voltam. A munkámat se hagyhattam ott, meg anyámmal is maradni kellett valakinek. Két éve nyomja az ágyat, súlyos reumája van... Július 4-én fogtak el a bolt előtt, ahol sorban álltam élelmiszerért. Szegény mamácskám most persze azt hiszi, hogy megszöktem, cserben hagytam őt. Talán meg is hal és sose tudja meg, mi történt a lányával.

„Én is meghalok és azt se fogja tudni senki, hol a sírom — gondolta Ingrida. — Senki se tesz rá virágot. Csak száraz fenyőtű szórja be, aztán benövi a moha. De miért kell ennek így lenni? Ó, minek is kérdem! Mert mi szeretjük az igazságot és hiszünk benne. És azt akarjuk, hogy minden ember boldog legyen. Ők meg gyávák és ostobák. Azt hiszik, ha minket megölnek, megölhetik az igazságot is. De hogy ölhetnének meg valamennyiünket! Az élet velünk van... Milyen szép lett volna megérni azt a napot, a győzelmünk napját, mikor felszabadul az egész világ. Milyen lesz az a nap? Mindenki dalol, minden csupa virág és napsütés... Azon a napon egyetlen felhőcske se mer a nap elé tolakodni...

Anyácskám, szegény drágám, elveszted a gyerekeidet sorra. Előbb Arija és most én... Ki tudja, talán Imant se marad meg? Légy erős, anyácskám, nemsokára semmim se fog már fájni és soha többé nem fáj. Sokat gondolsz majd rám, tudom. De ne sírj, édes, látod, én se sírok. Nézz rám, én mosolygok...

Meglátom-e még a csillagokat? Lehet, hogy akkorra már mind kihúnyt és borús, szürke lesz az ég. Pedig könnyebb lenne úgy meghalni, szép csillagos éjtszakán... érezni köröskörül az örök mindenséget, amit senki soha el nem pusztíthat. Ha legalább a tengerpartra vinnének, ahol hullám zúg és fehér sirályok szálldosnak, nagy, fehér, szabad madarak...

De tudok-e majd akkor is arra gondolni, úgy, mint most? És nagyon nehéz lesz, vajjon?"

Lassan teltek az órák. A halk suttogás meg az alvók lélekzése elálmosította Ingridát, Ester puha válla élő meleget árasztott.

„Milyen szép... milyen erős... Szeretett már életében? És milyen lehet az: szeretni valakit? Talán én is megtaláltam volna a páromat. Sokmillió közt azt az egyetlenegyet, a legjobb barátomat..."

— Ester, ugye, mi nem alszunk?

— Nem. Alhatunk majd eleget. Nagyon fáj?

— Nem is tudom, Ester.

— Támaszkodj a vállamra, úgy jobb lesz.

A kislányok a sarokban suttogtak.

— Derék lány vagy, Anninya, hogy nem sírsz. Most már nem is szabad. Ne lássák rajtad, hogy nehezedre esik meghalni.

Kicsit odébb az öreg munkásasszony ült. Észre se vette talán, hogy a szája szavakat suttog, úgy elmerült a gondolataiban.

— Eljön a nap, mikor visszatérnek a mieink és számonkérik tőlük... Sztálin gondol ránk...

A kihalt börtönépület dörgéssé növelte a legkisebb neszt is. Nagymesszíről, a Brasla állomás felől gőzhajó füttye és ütközők csattanása hallatszott. Valahol egerek cincogtak. Aztán zár kattant, ajtó csikordult, a folyosó hirtelen megtelt hangos beszéddel, csizmadobogással.

Ester megszorította Ingrida könyökét.

A szürke épület, sötétségbe merült celláival, mintha lélekzetvisszafojtva várt volna, míg a halálraszántak végighaladnak a folyosón és lemennek a lépcsőn, az udvarra. De mikor a külső kapu csikorogva kitárult és a fekete autó a kövezeten végigdöcögve kigördült az utcára — halk suttogással teltek meg a börtöncellák.

— Megint visznek... hová viszik őket? Mi is sorra kerülünk.

A fekete kocsi végigrobogott a néptelen utcán. A város még aludt. Csak az éjjeliőrök és rendőrőrszemek néztek utána. A sar-

kon befordult a kocsi a vasúti átjáró felé. Az aszfaltos útról mezei út ágazott balra, a fenyveserdő felé vitt. A gép most csökkentette sebességét, nagyokat döccent a vastag fagyökereken és vagy öt perc múlva megállt. Magas szál, vén fenyők zúgtak a reggeli szélben. A nap még nem kelt fel és a madarak is hallgattak. Géppisztolyos katonák fogták körül a kocsit, azok már előbb értek ki és reszkettek a hidegtől.

Ingrida, mikor kiszállt, mélyen beszítta a reggeli levegőt. Felnézett az égre és meglátott a fenyőcsúcsok között két pici csillagot. A többi mind kihúnyt már, de ez a kettő még ragyogott, mint két arany búzaszem. És amíg csak ki tudta venni a fenyőágak között, mindig ezt a két kis csillagot nézte. A végtelen térségre gondolt, amely elválasztja a messzi, ismeretlen világoktól. De aztán ráparancsolt egy durva hang, hogy lépjen tovább.

A homokdomb csupasz oldalában frissen ásott gödör volt.

A nyolc asszony a gödör szélén állt fel, arccal előre. Hátuk megett most lépések hallatszottak, fém csörrent, ahogy a katonák kihúzták a géppisztoly závárzatát. A gödör jobbpartján két ásó volt a homokba vágva.

Fel, fel, ti rabjai a földnek!
Fel, fel, te éhes proletár...

Zendített rá hirtelen, biztos hangon az öreg munkásasszony és a hét másik hang belevágott. Mind bátrabban, tisztábban csengett a sírgödör felett a fölséges harcidal, a homályba takart erdő visszhangozta minden szavát. És már nem gyámoltalan, pusztulásra szánt teremtések voltak itt, akik hóhéraik szívét örvendeztetik, de harcos csapat, amely bár számra kicsiny, mégis félelmes, mert hitét megtörni, megingatni nem lehet és előbb-utóbb győznie kell.

Pisztolyok dörrenése vágta el a büszke dalt és nyolc vérbeborult test zuhant a gödör fenekére. A hóhérok siettek betemetni a sírt, még mielőtt a nap felkel. Aztán keményre taposták a homokot és beszórták fenyőgallyal, tobozzal, hogy senkinek a szeme meg ne akadjon rajta.

A fekete autó visszafordult az úton a város felé, de a katonák a nagy sietségben egy ásót a kivégzés helyén felejtettek. Az ott feküdt, míg néhány nappal később, gombaszedők arra jártukban meg nem találták. Így fedezték fel az erdő mélyén a magányos tömegsírt, amelyet 1941 szeptember 7-re virradó éjjelen ástak.

A katonák elmentek. Felkelt a nap és ébredeztek az erdő madarai. Egy tarka harkály kopogott a fenyőn, férget keresve a kéreg alatt. Vörösbarna mókus ugrott át az úton és körülfutotta az elhagyott sírt. Farkára ülve mellső lábaival feltört egy tobozt és ropogtatta, aztán villámgyorsan felszaladt a fenyőre és ott sokáig mosakodott, sütkérezett a fényes reggeli napon.

4

Anna Selis a házmestertől tudta meg, hogy Ingridát letartóztatták. Kétségbeesés-adta kitartással, makacssággal kereste a nyomát. Minden szabad idejét ennek szentelte. Hiába utasították el a német hivatalnokok, se goromba válasz, se gúnyos kérdés nem riasztotta vissza, újra meg újra elment ugyanoda és közben szüntelenül faggatott minden ismerőst, akinek lefogták valakijét. Így lassan-lassan kiderítette, hogy Ingridát előbb néhány napig a szörnyű Reimer-utcai pincében tartották, aztán a kapitányságra vitték és onnan július közepén, a nők egy nagyobb csoportjával együtt a Toloncházba hajtották. Most azután minden szabad napján kiment Braslára és felkutatta azt a néhány szerencsés embert, akinek sikerült kiszabadulni a börtönből. Suttogva beszélték, hogy éheztetik, kínozzák a foglyokat, mennyi megaláztatást kell végigszenvedniök, milyen kegyetlen véreb Lanka főfelügyelő és micsoda gazemberek Liepiny intéző meg a „sonderkommando" legényei. Egy asszony, aki akkor szabadult, annyit mondott Ingridáról, hogy elvitték a közös cellából, de hogy azután mi történt vele, azt nem tudja.

Ezidőtájt terjedt el a hír, hogy szabad csomagot bevinni a foglyoknak — a börtönigazgatóság megengedte. Anna egy kosárkába rakta egész heti élelemadagját és úgy várt a börtön előtt. Szürke, esős nap volt. Ketten várakoztak már ott, egy szemüveges férfi meg egy mankóra támaszkodó öregasszony. Azoknak is kosár volt a karjukon. Lehorgasztott fejjel, szótlanul álldogáltak ott s máris előbukkant egy detektív és faggatni kezdte őket: Mire várnak? Mért fogták el a hozzátartozójukat? Anna Selis úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést. A falnak támaszkodott és folyvást ugyanazt a gondolatot forgatta agyában. Fejkendőjével letakarta a kosárkát, hogy az eső el ne áztassa a kenyeret. Hogy ő maga bőrig ázik, azzal nem törődött.

Végre kijött egy pityókos őr és az is megkérdezte, kire várnak? Anna felelt neki:

— Úgy tudjuk, szabad élelmet behozni a foglyoknak. Megengedték.

— Ki maga? Kinek hozta a csomagot?

Megmondta. Akkor a férfi is az őrhöz fordult. Ő is a lányának, Ilgának hozott ennivalót. Tanító, Zarinynak hívják. A harmadik várakozó ugyancsak a lányának, egy textilmunkásnőnek akarta beküldeni a jókora répát, amit hozott. Mást nem tudott szerezni.

Az őr kiröhögte őket.

— Szó sincs ilyen engedélyről. Semmiféle csomagot nem lehet beküldeni. Ki mesélte maguknak? Az ujjából szopta. Különben is hiába keresik itt a lányukat. Már egészen más helyen vannak. Olyan ez, mint a vendégfogadó. Egy darabig itt lakik valaki, aztán: eriggy haza, vagy máshova! Kiki ahogy érdemli.

— Hol van a lányom, mondja meg! — könyörgött a tanító. — Ilga Zariny. Kislány még, világosszőke. Bizonyosan ismeri.

— Ismerem hát. — Hirtelen észbekapott, hogy kikotyogott valamit, amit nem kéne és szitkozódni kezdett.

— Eh, kotródjanak innen! Ez nem bazár és nem tudakozó iroda! Nem az én dolgom, hogy számontartsak minden kommunistát és tudjam, melyik hol van. Menjenek a kapitányságra, ott kérdezősködjenek! Na, mozogni! Fürgébben. Gyerünk innét!

— Nincs már... nincs már nekem lányom! — Anna Selis felzokogott. — Halálra kínozták! De mért? Hogy merték?...

Az eső egyre zuhogott. Három magányos ember baktatott leszegett fejjel és vitte a kosarát. Bár a kosarak éppen nem voltak súlyosak, most mintha ólommal lettek volna telerakva, mintha minden földi búbánat terhét cipelnék.

— Dehát mi ez? Megölték az én gyermekemet? — kérdezte újra meg újra Anna Selis.

A szembejövők már messziről kitértek előle, azt hitték, eszelős.

Otthon benézett a lakás minden zugába, összerakosgatta Ingrida holmiját, átlapozta iskolai füzeteit, soká, soká nézte a kezeírását. Megsimogatta a régi vaságyat, amelyben négy éven át aludt. A matrác közepén ott a mélyedés — a teste nyoma. Ingrida arcát, alakját idézte elébe minden.

Meg nem foghatta, hogy nincs és sohase lesz többet. Egyszer-

csak úgy rémlik — ni, nyílik az ajtó és édes, sugárzó kis alakja megjelenik a küszöbön.

„Megjöttem anyuskám, itthon vagyok megint!"

Az ágyra borult és addig sírt, míg minden erejéből ki nem fogyott a görcsös nagy zokogásban. De mikor az óramutató az ötöshöz közeledett, felállt, letörölte könnyeit és belebújt a munkaköpenyébe. Cihelődni kellett, menni az éjjeli műszakra.

A kosárka a konyhaasztalon maradt, érintetlenül.

A mosodában Anna nem szólt senkinek, de anélkül is látták, hogy szörnyű bánata van. Senki se zaklatta kérdésekkel, aki ránézett, elnémult. Csak reggel, műszakváltás előtt jött oda hozzá egy asszony és megkérdezte, nem segíthet-e valamiben?

Anna a fejét ingatta és mosolyogni próbált.

— Nem drágám, rajtam már nem segít senki. Az én kis Ingridám nincs többé.

Az asszonyok egymásra néztek és csöndesen elszéledtek. Az, aki szólt hozzá, megsimogatta a kezét és csak ennyit mondott:

— Megértünk mindnyájan, mért titkolod a bánatodat? Nem vagy egyedül, Anna, nem hagyunk magadra.

Aznap eljött hozzá a közüzemi ellenőr, leolvasni a mérőórákat. Sietség nélkül kiírta a számlát, átadta, aztán engedelmet kért, hogy rágyújthasson.

— Nagy bánata van, Selis elvtársnő, tudom — mondta. — A nácik megölték a lányát.

Anna bizalmatlanul, szigorúan nézett rá.

— No és? Önnek mi köze hozzá?

Az ellenőr megfogta és erősen megszorította a kezét.

— Ne féljen, nem vagyok besúgó. Jóbarátja, elvtársa vagyok. Értem, hogy bizalmatlan, nem sértődöm meg. Ne is beszéljen nekem semmiről, csak hallgasson végig és ne ütközzék meg a nyíltságomon. Akinek a gyerekét a nácik meggyilkolták, az nem lehet hívük. Ezt jól tudom és azért merek így beszélni. Nagy bánata van, igaz. De könnyekkel nem győzzük le a gazságot. Harcolni kell, megfizetni az ellenségnek azért, amit velünk mível. Ne érezze, hogy ő itt a gazda. Reszkessen a gyűlöletünktől. Tapasztalja, hogy egyetlen gaztette se marad megtorlatlan. Előbb vagy utóbb — de győzni fogunk! Csakhogy a győzelmet ki kell harcolni. És mindenki harcolhat ott, ahol van és úgy, ahogy lehet. Harcolhat maga is és fog is, tudom, ha másért nem, az elvesztett lánya emlékéért. Nem most, persze, még nincs itt az ideje. Várjon egy-két hónapig, amíg

elül a gyanakvásuk és nem figyelik már minden lépését. Akkor megint eljövök. Vagy ha én nem jöhetek, eljön helyettem más. Ha azt mondja majd: a „bácsi" küldte, az én vagyok. Ne csüggedjen, Selis elvtársnő, ki kell tartanunk! És ha segítségre lesz szüksége, tegyen ki az ablakba egy összehajtott újságot, arról megtudjuk. A viszontlátásra!

Mégegyszer megszorította a kezét és elment. Anna pedig az ablakba ült és sokáig utána nézett.

„Könnyekkel nem győzzük le a gazságot!" Milyen jól mondta. „Reszkessenek a gyűlöletünktől!" Reszkessenek, igen. De mért várjak olyan sokáig? Mért ne harcoljak máris? ... De nem. Ő bizonyosan jobban tudja.

Robert Kirsis Anna lakásáról más lakásokba ment leolvasni a mérőórákat. Sok dolga volt ezekben a napokban. Mindenfelé nőttek a számok a nép sérelmének, gyászának óralapján.

5

Jekab Pavulan újra dolgozott a gyárban, de már nem volt műhelyfőnök. Odaállt a munkapadjához és éppencsak annyit dolgozott, hogy el ne kergessék. Nem teljesített túl semmiféle normát, az újítását pedig észrevétlenül leszerelte a gépről és a limlom közé dobta.

Egy Lorenz nevű mérnök vezette most az üzemet. Tudott persze Pavulan újításáról, de a termelés fokozása nyilván őt se nagyon érdekelte, mert sose emlegette az elkallódott gépalkatrészeket. Mikor Pavulant beidézték a rendőrségre, Lorenznek sikerült illetékes helyen bebizonyítani, hogy a gyár nem dolgozhatik rendesen a legjobb esztergályosa nélkül és ha Pavulant letartóztatják, nem lesz, aki a kényesebb munkadarabokat kidolgozza. Erre aztán a gazdaságügyi „führer" rácsengetett a rendőrségre és az öreg esztergályost elereszteték. De Lorenz mérnöknek szavatolni kellett érte, neki pedig kétszer havonta jelentkezni a kerületi kapitányságon. Egy éjjel házkutatást is tartottak náluk. Semmi gyanúsat nem találtak, csak vallatták a két öreget. Hol van a lányuk, Pavulan művésznő? Mikor volt itthon utoljára? Hová lettek az ingóságai? Kivel barátkozott a bolsevik uralom idején és hol vannak most a barátai?

Az öregek semmit se tudtak. Lányukat a háború első napja óta nem látták, külön lakott, szüleit csak ritkán látogatta, a barátairól nemigen beszélt velük.

Egy este hozzájuk is eljött az ellenőr leolvasni az órákat. Elbeszélgettek. Az ellenőr sok mindent tudott, amiről a németek nem írtak az újságokban. A front egyáltalában nem nyomult olyan messzire, mint ahogy a fasiszta vezérkari jelentések feltüntetik. A szmolenszki területen, Elin-nél a Vörös Hadsereg olyan csapást mért az ellenségre, hogy összes terveit keresztülhúzta. De lett földön sincs nyugta többé: az erdőkben már dolgoznak a partizánok, hadianyaggal rakott vonatok lefordulnak a töltésről. A Daugaván egész uszálykaraván süllyedt el a minap rakományostul. Riga utcáin itt is, ott is német tisztek és katonák holttesteire akadnak. Sok gyárban egyre-másra összetörnek a gépek és munkapadok, tűz támad, sok a selejt és nem lehet kideríteni az okát. A lett munkás megértette, hogy a németeknek végzett munkával magának, népének kovácsol bilincset. Ezért gyárt selejtet, ezért rongálódnak a gépek, ezért támadnak a tüzek.

Elmenőben még hozzátette az ellenőr:

— Harc nélkül nem győzhetünk. Harcolni kell! Minden óra, amivel a munkanapot megrövidítjük, a Vörös Hadsereget szolgálja. Ne higgyék, hogy a lányuk ott a fronton túl nem harcol velünk. Ő is a Vörös Hadsereget szolgálja és bízik benne, hogy az apja is ezt teszi. Nem is lehet másképp. Igaz-e Pavulan elvtárs?

— Tud valamit Maráról?

— Mindenkiről tudok, aki a Vörös Hadsereget követte és elment innen. A fronton keresztül üdvözlik az övéiket és azt üzenik: ne adjátok meg magatokat, ne csüggedjetek, higgyetek az ügyünkben! Visszatérünk és felszabadítjuk a népet!

— Nem csüggedünk, csak nehéz, tudhatja, milyen nehéz a dolgunk.

— Lesz még nehezebb is, de bírni kell. És ha túlságosan nehéz lesz, vagy jótanácsra van szükségük, tegyenek az ablakba egy összehajtott újságot. És ha eljön valaki, azzal, hogy a „bácsi" küldte, az én vagyok. Viszontlátásra, barátaim!

Így dolgozott akkor Robert Kirsis. Beállított mindenüvé, ahol elnyomott, megbántott emberek éltek, ahol jótanács, segítség kellett. Ment a sötét éjtszakában, mint a fáklyavivő és megmutatta, merre visz a felszabadító harc útja. Mint a jó magvető, elszórta mindenfelé a harc magvait és ahová hullottak, rövid idő múltán

kikelt az igazság csírája. Előbb gyengén, gyámoltalanul, mintegy önmagától is félve, de lassan hatalmas vetéssé sarjadt.

Robert Kirsis csak azokat látogatta meg, akikről tudta, hogy vele vannak, vagy vele lesznek. De ahol csak egyszer is megjelent, gondolkodóba estek az emberek, eszükben forgatták, amit mondott és várták, mikor jön el újra. Így várta Anna Selis is, meg az öreg Pavulanék és Zariny, a tanító.

A „bácsi" mindig eltalálta a kellő szót, értett a nyelvükön. Csiekurkalnban felkereste a Spare-szülőket, a daugavántúli kerületben Rubeniséket. Senki se tudta, hogy hívják, hol lakik, mikor jön el megint? De ha a postaszekrényben röplapot, vagy tiltott újságot találtak, tudták, hogy a „bácsi" nem feledkezett meg róluk. A röplapot, újságot elolvasták, aztán elégették, vagy titokban letették egy feltűnő helyre. És amit olvastak benne, továbbadták a barátaiknak, ismerőseiknek.

A hazugságok és rémségek között így csendült fel az igazság hangja Halálos veszedelem fenyegette a bátrakat, vértanúk teteme függött az akasztófákon, az utak mentén és vásártereken. De még soha, sehol nem sikerült erőszakkal elfojtani az igazság szavát, a győzelembe vetett hitet. Eleven, kiolthatatlan szikraként izzik a romok között, aztán egyszerre csak tűzvésszé hatalmasodik és felperzsel minden gonoszságot, minden jogtalanságot. Kirsis olyan volt, mint a kovács, aki fújtatóval friss légáramlatot küld a pislogó parázsra.

NYOLCADIK FEJEZET

1

Jan Zvirgzda kovácsmester már egy álló hónapja az aizputei kerületben a testvérénél, Lavisa Birgelnél lakott. Ansis Birgel húsz holdon gazdálkodott a feleségével, az aizpute—kuldigai országút közelében. Tanyájukat tizenöt évvel azelőtt hasították ki az uradalmi földekből. Az új gazda gyümölcsöst ültetett és az is szépen termett már, de az épületek még nyirkosak voltak, a tengerről fújó szelek nedvességet hoztak. Birgelék mindig maguk művelték földjüket, csak cséplésкor álltak össze a szomszédokkal.

Két gyerekük volt: a tizennégy éves Jan, Zvirgzda keresztfia, aki tavasszal végezte el az iskolát és most a liepájai technikumra készült, meg a tizenkét esztendős Rita.

Jan Zvirgzda nyíltan, rokoni minőségben lakott a sógoránál. Részt vett minden gazdasági munkában, segített kaszálni, kijavította a gépeket s amikor a téli vetemények beértek, ő vezette az aratógépet. Még a rendőrségi bejelentőkönyvbe is sikerült bevezettetni mint idénymunkást.

Nehezebb eset volt a Natansoné, aki Zvirgzdával jött a tanyára. Natansonnak nem volt szabad mutatkoznia. A helybeli zsidókat egytől egyig lefogták és elvitték, ki tudja, hová. Vagyonukat meg széthordták a segédrendőrség suhancai meg az aizargok. Natansont a szénapadláson rejtegették Birgelék. Kibújó-nyílásról is gondoskodtak, hogy szükség esetén leereszkedhessék az istállóba és az erdő felé szökhessen.

Napjában kétszer — reggel, mikor a gyerekek még aludtak és este, mikor már ágyba bújtak — Lavisa Birgel vagy Zvirgzda ennivalót vitt neki és elmondta, mi újság. Natansont az bántotta a legjobban, hogy tétlenül kell vesztegelnie és semmivel se hálálhatja meg a segítséget.

— Adjanak valami munkát — könyörgött minden nap. — Hát az egész tanyán nem akad nekem való?

Birgel jól tudta, mit kockáztat, ha ott tartja a németektől üldözött idegent. Életét, családja megélhetését teszi kockára. Az úton, a távírópóznára rég kifüggesztették a hatósági hirdetményt, amely a lakosság kötelességévé teszi minden idegen azonnali bejelentését és felsorolja a bujtatókra kiszabott súlyos büntetéseket.

„Hogy Zvirgzdának menedéket adnak, azt még csak értem — tűnődött magában Natanson. — Elvégre is közeli rokonok. De mit törődnek egy magamfajta zsidóval, akit csak most láttak először életükben?"

De hiába üzente Zvirgzdával újra meg újra, hogy kimegy az erdőbe, a háziak erről hallani se akartak.

— Az ember mégis csak ember — hajtogatta Birgel — s akit a németek üldöznek, az nekünk barátunk. Egy kosztossal több pedig nem tesz koldussá. Ha ezek az átkozott idők elmúltak fölöttünk, akkor majd dolgozik, hasznos munkát végez megint. Addig csak éljen, ahogy lehet. Pihenjen.

Így gondolkodott a felesége is és még sok szomszédjuk, akik pajtáikban, szénapadlásukon sebesült vöröskatonákat, vagy tár-

saiktól elvágott szovjet aktivistákat rejtegettek. Zvirgzda megtudta, hogy valamelyik szomszédos tanyán a Vörös Hadsereg egy tisztje rejtőzik, másutt meg két sebesült matrózt ápolnak a gazda lányai. Sokféle ember lakott a környéken, de mind gyűlölte a német betolakodókat, a lett nép ősi ellenségeit.

Lassan, egyhangúan teltek a napok a szénapadláson. A tetőrésén át mindig ugyanaz a kép látszott: — rétek, szántók, az erdő széle. Mást nem tehetett az ember: tűnődött, emlékezett. A daugavai éjtszakai harcok, tüzek, ágyúdörgés, elesett bajtársak... Micsoda lelkesedés hevítette a város maroknyi védőcsapatát! De gondolni kellett másra is, szüntelenül, éjjelek és nappalok nyugalmát elűző izgalomban. Az Ulih-utcai kis lakásban, ahová csak májusban költöztek, rabmadárként gyötrődik Hanna, a felesége. Alig egy hónapig éltek együtt és el se búcsúztak jóformán, mikor ő elment hazulról. Nem sejtette még, hogy a várost is el kell hagynia. Hanna egyszer meglátogatta — az elvtársak az Aspasia-ligetig eléje mentek, mert akkor Natanson a tűzvonalban a tosmareiekkel együtt verte vissza a sorozatos német támadásokat.

„Ha az utolsó éjtszakán együtt lettünk volna, együtt hagyjuk el a várost, földkunyhót ásunk az erdőben, bogyót, gombát szedünk és megélünk valahogy, nem esünk senkinek terhére. Én tudok kosarat fonni, Hanna ügyesen varr, Birgelék útján kapnánk megrendeléseket a környékbeli parasztoktól."

„Vajjon él-e még? És ha él — hogyan? Nem ölte-e meg egy belövés? Vagy elment a városból, amíg még lehetett? Nem, ez egyáltalán nem valószínű. Bizonyosan a hitlerfickók karmai közé került és nincs aki megvédelmezze. Én meg itt gubbasztok a széna között és nem tudom, mivel üssem agyon az időt. Elélhetek itt egy évig is, vagy még tovább, a háború végéig. De mit ér az élet Hanna nélkül? És kinek kell majd az ilyen gyáva fickó? Rám se néznek a barátaim."

Egy este, mikor Zvirgzda felhozta neki a vacsorát, kijelentette:

— Nem maradok itt tovább.

— Aztán mért? Kitesznek?

— Nem, Jan. Úgy bánnak velem, mintha rokonuk lennék, hiszen tudod. De nem bírom tovább a bizonytalanságot. Megőrülök. Ki tudja, mi van Hannával? Meg is ölhetik...

— Rajta úgyse segíthetsz!

— Hátha mégis? Hátha sikerül kihoznom a városból? Talán

nem őrzik már annyira az utakat a németek. Érted, Jan? Akkor eljövünk együtt...

Zvirgzda nem szólt semmit.

— Munka majd csak akad. Nem lógunk senki nyakán. Kimegyünk az erdőbe, földkunyhót ásunk. Csak te tudod majd a helyet és hébe-korba talán meglátogatsz, megnézed, hogy élünk.

Zvirgzda a fejét ingatta.

— Mit mondjak? Vissza nem tarthatlak, ahhoz nincs jogom. De én a helyedben még várnék egy daràbig. Néhány hét múlva a sógorom Liepajába megy, mert a technikumba akarja adni a fiát s annak utána kell járni. Akkor megkérjük, hogy nézzen el a lakásodra és meglátjuk, mit lehet tenni.

— Nem. Tovább nem várhatok. Éppen elég időt elvesztegettem. Óvatos leszek, nem megyek fejjel a falnak, ne félj. Liepaját pedig úgy ismerem, mint a tenyeremet. Csak egyre kérlek: beretválj meg, hogy a nácik szeme meg ne akadjon rajtam. És ne aggódj miattam, körülbelül öt nap múlva itt leszek Hannával, meglátod.

Nem is próbálta lebeszélni, látta, hogy hiábavaló. Hozta a beretvát és gyertyavilágnál leszedte bajuszát, szakállát, haját. Lavisa kenyeret és húst adott vele az útra, meg egy pár új harisnyát, tiszta zsebkendőt, Birgel pedig apróra elmagyarázta, mely tanyákon lehet bátorságosan tudakozódni.

Éjfélkor Ruben Natanson elbúcsúzott. Éjjel mehet a műúton is, nappal majd inkább csak az erdőben búvik meg.

— Őrültség, őrültség — ismételgette magában Zvirgzda.

2

Két napig ment, többnyire csak éjjel. Nappal pihent néhány órát a sűrűben vagy a bokrok között, nem messze az úttól. Az éjtszakák hidegek voltak, hajnali fagyokkal, mint szeptember elején többnyire. A madarak csapatokba verődve készültek a nagy vándorútra. A lomb már sárgult, hulldogált.

Harmadik napon egy parasztember, aki tejet vitt Liepajába, felvette a szekerére és elvitte a város széléig. Mikor az első német katonát meglátta, furcsa félelem fogta el. Aztán lépten-nyomon feltűntek a zöldesszürke alakok, tele volt velük a város. Minduntalan idegen beszédet hallott. Átment a hídon — a kikötőben idegen

hajók horgonyoztak. Kora reggel volt még, az emberek munkába mentek. Itt-ott zsidót is látott, sárga csillaggal a mellén és a hátán, karján a felírás: „Jude". A csillagosok a kocsiút közepén jártak, leszegett fejjel, a világért se merészkedtek a gyalogjáróra, még ha autó vagy kocsi fenyegette is őket. Hiszen bármelyik zöldesszürke hódító arcul köphette őket, vagy beléjük rúghatott.

Keskeny, néptelen mellékutcákon ment a házuk felé. A barna háziszőttes kabát, amit Ansis Birgeltől kapott, jól bevált. Parasztnak nézték, senki se figyelt rá. Végre ott állt a házuk előtt. Habozás nélkül bement a kapun, át a keskeny, sötét udvaron és felkapaszkodott a harmadik emeletre. A lakás kulcsa még megvolt, zsebében hordta június 23-a óta.

Keze úgy remegett, hogy a kulcs sehogyse akart a zárba illeni. Végre mégis bejutott a szűk előszobába. Elnyűtt nyári ruhája, rövid kabátja és zsokésapkája a fogason lógott, mint azelőtt. De Hanna kabátját nem látta. Betette maga mögött az ajtót és halk léptekkel körüljárt a lakásban. Semmi különös változás... Csak a konyhaablak egyik kockájában van fekete kartonpapír üveg helyett. Bizonyosan a légnyomás vágta ki. A szobában, a pamlagon a tüzdelt vattás paplan szép rendesen összehajtva, a párnák összerakva, mint azelőtt. Csak a kis polcról hiányzik egy sereg könyv és a falakról tűntek el az arcképek. A lakás üres, de nem poros se a padló, se a bútor.

„Várnom kell estig. Hanna bizonyosan dolgozik valahol, vagy sorbanáll egy bolt előtt."

Kibontotta a paplant és elnyúlt a pamlagon. Két nap, két éjjel úgy átfázott, úgy elfáradt, hogy két perc múlva mélyen aludt.

Meleg kéz érintése ébresztette fel. Kinyitotta a szemét — Hanna lesoványodott, édes arca hajolt föléje. Itt ül mellette, fájdalmas mosollyal nézi, könny pereg végig az arcán...

— Ruben, drágám, hát élsz! Hazajöttél... Együtt vagyunk megint. Most már nem félek semmitől! Drágám! Nem tudják, hogy itt vagy? Senki se látott bejönni? Olyan szörnyű itt, Ruben, nem is tudom, meddig bírom...

Ruben felült, megölelte az asszonyt, gyengéden vigasztalta. Gyorsan, zavaros szóval beszélt az utolsó harcokról. Elmondta, hogy bujkált bajtársaival az erdőn, hogy élt Birgeléknél és menynyire vágyakozott, búsult utána. Hanna fel-felsírt és remegő ujjakkal cirógatta az arcát.

— Ruben... egyetlenem! Ha tudnád, milyen vadállatok ezek. Alig jöttek be, kezdték az öldöklést. Megölték mind a szovjet pártmunkásokat, aktivistákat, ezer meg ezer embert. A Rainis-ligetben ...emlékszel az árokra, amit ott ástunk? Oda dobálták a halottakat. Akiket reggelenként agyonlőttek, mind oda lökték, míg színültig nem telt a gödör és mikor a hullák már oszlásnak indultak, zsidókkal ásatták ki, velük cipeltették a homokpartra a buckák közé. Aztán, hogy elvégezték a munkát, őket is agyonlőtték. Július végén minden nap legyilkoltak egy sereg zsidó férfit. Reggel kirendelték őket a Tűzoltó-térre, mintha munkába indítanák és mikor felsorakoztak, a börtönbe hajtották és agyonlőtték őket. A fövenyparton, a világítótorony körül szerteszéjjel hullák hevernek. Mondd, Ruben, hát sose telnek be a vérrel? És mért gyűlölnek annyira bennünket, zsidókat?

— Azt hiszed, csak a zsidókat gyűlölik? A fasiszta — embergyűlölő.

— Hogy lehet emberekre vadászni az utcán! Összefogdosni, mint a veszett kutyákat. A lakásán sincs nyugta senkinek. Betörnek, ütnek-vernek, kifosztanak, kikergetnek a gyerekeinkkel együtt. Waltert, az operai karmestert, az udvaron, a szemétgödörnél ölték meg a szomszédok szemeláttára és elásták az udvaron. Engem is elvittek már sokszor, munkára. Ha tudnád, milyen munkára! Holttesteket kellett kiásni a romok alól a Rózsák-terén, napokon át. Enni nem adnak. Azt mondják: van elég a kamrátokban. Azt egyétek. Hát mi van az én kamrámban? Mit tettem én félre? Látod, sárga csillag van a kabátomon, anélkül nem szabad kimenni az utcára, mert lefognak, agyonlőnek... Úristen, de jó, hogy itt vagy... Gyerünk ebből a városból, gyerünk gyorsan, Ruben, mert megölnek minket is. Rájuk se tudok már nézni. Egyszer majd nem bírok magammal és szembeköpöm valamelyiket. Ó, Ruben, meg kell, hogy mondjam...

— Nyugodj meg, szegénykém... Hogy elgyötörtek... De most minden jóra fordul megint. Elmegyünk innen, az erdőbe. Ott nem akad nyomunkra a német. Lesznek jóbarátaink, akik segítenek, vadászunk, horgászunk, akár Robinson.

— Igen... mégis elmondom... Talán jobb volna máskor, úgyis elég nehéz most neked. De nem bírom. Hallgass meg. Egyszer... a dünákon dolgoztunk, nők, kamaszfiúk, öregek. A hítlerfickók úgy néztek rám, mint a farkasok. És nem szökhettem meg előlük, ásni kellett. Aztán kiszólítottak a sorból és azt mondták,

más munkát adnak és a bucka mögött, néhány lépésnyire a többiektől... hallottam az ásók csengését... Ruben, sokan voltak... mit tehettem? Ledöntöttek és betömték a számat... És mind a négy... Így tesznek minden fiatal zsidó nővel. Ruben, most megvetsz...

Natanson végighallgatta, lehorgadt fejjel. Mikor elnémult, megölelte, arcát égő arcához szorította.

— Mért nem szólsz, Ruben? Mire gondolsz?

— Bosszút kell állni, Hanna!

Elhatározták, hogy még aznap este indulnak. Hanna sötét gyapjúszoknyát húzott a könnyű nyári ruhácskára, kabátjáról letépte a sárga csillagot. Holmit nem vittek magukkal, hogy gyanút ne keltsenek. Külön-külön mentek, az utca két felén, egészen a hídig. Hanna átment és ott várta meg Rubent, ahol a villamossín a rakpartról a hársfasorba kanyarodik. Akkor látta meg őket a detektív, aki a megállónál járkált fel-alá, mintha villamosra várna. Észrevette, hogy a két ember, aki addig az utca két felén jött, most együtt megy tovább. Lehet, hogy szerelmespár, titkos találkán. De lehetnek konspirálók is, akik a sötét fasort választották megbeszélésük helyéül.

Ruben és Hanna még elmenekülhettek volna üldözőjük elől, ha az első mellékutcán befordulva a külváros házikói közt ide-oda cikáznak és így összezavarják nyomukat. De ők, mitse sejtve, csak mentek tovább a grobenyi műút felé, nem beszélgettek, nem néztek körül, igyekeztek nem kelteni feltűnést, nem árulni el izgatottságot, úgy viselkedni, mintha senki, semmi nem fenyegetné őket. De éppen ez okozta vesztüket. Mikor egy keresztutcánál elébük toppant a telefonon kihívott rendőrjárőr, már nem lehetett elfutni.

— Mutassák az irataikat!

Egymásra néztek zavartan, mosolyogva. Natanson hátrapillantott a városra, ahol született és ahol most meg kell halnia. A nap éppen leáldozott, a bíborvörös égbolt előtt az emberi arcok is vörösnek tetszettek.

A rendőrök a kapitányságra kísérték őket. A felügyelő kérdésére Natanson azt felelte, hogy rőzsét akartak szedni tüzelőnek.

— Tüzelőnek? Fölösleges. Majd befűtünk mi nektek.

Örült a szellemességének és önelégülten nézett társaira.

— Vigyétek őket a többi közé! Éppen jókor jött a kiegészítés. És hova tettétek a csillagokat? Lám, lám, milyen szégyenlősek.

Natanson már nem is felelt.

Telezsúfolt, nyirkos pincében töltötték az éjtszakát. Felnőttek és gyerekek hevertek egymás hegyén-hátán a hideg földön. Voltak egész családok és voltak egyesek, iparosok és értelmiségiek. Napközben műhelyekben dolgoztatták őket, vagy aki semmiféle mesterséghez nem értett, az árkot ásott a tengerpart homokvonulatai közt.

A régi foglyok közül már sok elpusztult, újak váltották fel őket. Ha ezek is elfogytak, a hitlerfickók összeszedik majd a többieket, akiknek most még nincs elég hely a börtönben, akik még megadással járkálnak az utcákon, sárga csillaggal a mellükön, hátukon. Hiába reménykednek az orvosok, mérnökök, hogy nekik megkegyelmeznek, felhasználják a tudásukat, hiába hiszik a szakmunkások, hogy ügyes kezükre szükségük van a náciknak is, ugyanaz a sors vár valamennyiükre.

Hanna és Ruben a pince zugába húzódva virrasztottak egész éjjel. Kérdezgették őket, hogy mi történt az utolsó napokban, nem hallottak-e a front eseményeiről? Natansonnak nem volt mit felelnie és Hanna se tudott többet.

— Ugyan meddig tartanak még itt bennünket? — kérdezte idegesen egy ősz orvos. — Tegnapelőtt elvittek egy csoportot és azt ígérték, hogy Litvániába viszik. Ott egész külön zsidó kerület lesz, úgy mondják. Lehet, hogy minket is odatelepítenek a háború idejére.

Más biztató hírek is keringtek a foglyok között. Sokan bizonygatták, hogy a Nemzetközi Vöröskereszt javaslatot terjesztett Hitler elé: az összes megszállt országok zsidóságát egy területre telepítik Lengyelországba vagy másutt és nemzetközi ellenőrzés alá helyezik.

— Akkor emberségesen kell majd bánni velünk — fejtegette hevesen az orvos. — Elvégre mégis csak van nemzetközi jogrend, vannak kötelező egyezmények.

Natanson felkapta a fejét.

— Törődik is Hitler joggal, egyezményekkel! Nem a fasisztáknak találták ki az ilyesmit.

— De hisz nem lehet ártatlan embereket kihallgatás és ítélet nélkül bizonyos határidőn túl fogva tartani! Ez törvénytelenség...

Natanson lehúnyta a szemét és úgy tett, mintha aludna. Hallani se akarta már az orvos naiv érvelését. Csodabogár! Itt gubbaszt a pincében és jogról, törvényről szaval. Az élet a szeme láttára foszlatja szét a demokraták ábrándképeit, a bölcselkedők elméleteit.

Van igazság, igen! Az morzsolja szét keleten a hitleri hadseregeket. Nincs az emberiségnek más biztos reménysége, mint a nagy szovjethatalom. Ha az bírja és győz — megmenekül a civilizáció! Ha az összeomlik — rabszolgasorba jut, kipusztul az emberiség.

Szenvedélyesen vágyott a frontra. Milyen könnyű ott meghalni a szabadság érzésével, abban a tudatban, hogy teljesítette kötelességét a jövő nemzedék iránt! De nagyon más itt senyvedni a sötét pincében és számolni a még kegyesen engedélyezett órákat.

Megsimogatta Hanna kezét és újra meg újra megkérdezte, nem fázik-e. Lélekzeni is nehéz volt a pince fojtó, poshadt levegőjében.

Korán ébresztették őket.

— Munkára! Sorakozó! — hangzott a vezényszó.

Az éjjeli fagy még nem engedett fel, mikor a foglyokat kihajtották az udvarra. Teherautók várták őket. Az asszonyoknak megparancsolták, hogy vigyék magukkal a gyerekeiket. A betegeket, öregeket is felrakták. Zajjal, robajjal dobálták fel az ásókat, aztán felkapaszkodtak a katonák is és megparancsolták, hogy mindenki üljön nyugodtan, beszélgetni tilos. Hideg szeptemberi szél fújt szembe, meg-megújuló rohamokkal. Az anyák magukhoz szorították a kicsiket, hogy meg ne fagyjanak.

3

Tegnap este ásták a hetven méter hosszú, jó széles árkot. Jobban mondva, lefelé nem igen kellett ásni, egyszerűen felhasználták a két homokvonulat közötti mélyedést. A földmunkások csak a két partot egyengették, hogy meredekebb legyen és a fenekéről tisztogatták el a hulladékot. A külső, tengerfelőli part magasabb volt a belsőnél és alig két lábnyi, keskeny lépcső húzódott rajta végig, az árok egész hosszában. Egy felnőtt ember, ha ezen a lépcsőn állt, arccal a tengernek fordulva, jól láthatta a düna taraján át a partszélt és a fövenyt csapkodó hullámokat.

Puszta helyen álltak meg a kocsik, vagy harminc méterre a tengertől. A homok-völgyfenék végén, a természet-formálta kis térségen, amelyet sűrűn benőtt a sás meg a rénzuzmó, tábortűz égett. Német matrózok és „schutzmann"-ok melegedtek a tűznél, körülöttük üres konyakosüvegek hevertek szanaszét.

A foglyokat leszállították a kocsikról és rájukparancsoltak, hogy várjanak ott, amíg az őrláncot fel nem állítják. Az orvos mindjárt ráismert a helyre.

— Itt ástuk az este a védősáncot — mondta Natansonnak. — Bizonyosan azt kell ma folytatni.

A schutzmannok az árok szélére hordták az ásókat. Most megjelent valami sturmbannführer és a matrózok, SS-fiúk és schutzmannok tüntető buzgalommal siettek teljesíteni minden utasítást. A sturmbannführer elégedetlen volt, lehordta őket, amiért nem készítettek elő mindent és most csip-csup dolgokra kell az időt vesztegetni.

— Ez alighanem maga a gestapófőnök, Riegler — mondta az orvos. — Az a bizonyos, aki azt mondta, hogy jobb tíz ártatlant agyonlőni, mint egy vöröset életbenhagyni.

Jeges északnyugati szél fújt a tengerről és a foglyoknak megengedték, hogy melegedjenek a tűznél. Az öregek körülállták a máglyát és elgémberedett kezüket nyujtogatták, a nagyobb fiúk rőzsét szedtek. Natanson és Hanna kicsit távolabb ültek le és a rejtélyes sürgölődést figyelték. Géppisztolyos katonák sorakoztak fel a tegnap ásott árok belső partján, a bokrok között és minden magasabb ponton is őrök álltak. Vagy harminc méterre a tűztől a sturmbannführer — matrózaival és schutzmannjaival a sima és elég tágas térséget vizsgálta, aztán felálltak a legények, egymástól tíz lépésre és körülzárták a helyet.

— Félek, Ruben — súgta Hanna. — Olyan furcsán nézegetnek bennünket. És egy szót se szólnak, csak őriznek...

— Figyelnek... — A felesége kékrefagyott kezét simogatta. — Hallod a tengermorajlást? Nézd a sirályokat... egy csöppet se félnek az emberektől.

— Nem tudják, hogy fasiszták. Ha tudnák, bizonyosan elrepülnének egy távoli szigetre. Ha sirály lennék, én is elrepülnék. Kár, hogy nincs szárnyunk, Ruben.

— Bizony, kár.

Borús, komor reggel volt. A tenger felett alacsonyan gomolyogtak a felhők, a hullám zúgva csapkodta a partot.

Natanson gyermekkorára gondolt. Mennyit csatangolt ezen a parton pajtásaival! Micsoda szenvedéllyel gyüjtötték a rákot meg az apró borostyánkövet! Kivált vihar után mindig talált az ember valami érdekeset. Megesett, hogy hajóroncs-darabokat vetett ki a tenger: törött árbocot vagy mentőövet. Egyszer ősszel finn

matróz holttestét látták a fövény szélén. Derekán ott lógott a cifra finn kés, de egyikük se merte leakasztani. Bizonyosan eltemették vele azt is.

Itt találkoztak mindig Hannával. Szép időben, rossz időben, esőben, szélben — nekik mindig sütött a nap. Itt csókolta meg először. El akart szaladni, de ő utolérte és aztán késő estig járkáltak itt a homokparton, álmodoztak a jövőjükről. A tenger a régi, meg a sirályok és a dünák is. De bennük nyoma sincs az akkori boldogságnak.

— Hanna... érzed, mennyire szeretlek? Talán soha még így nem szerettelek.

— Jó melletted lenni, Ruben.

— Nekem is jó veled, Hanna. És most már együttmaradunk. Nem engedjük, hogy elválasszanak.

Egy érdes, recsegő hang túlkiabálta a tenger és szél zúgását:

— Felállni! Menjetek oda a bokrokhoz!

Az asszonyok nyögve felálltak, karjukra emelték a gyereküket és átmentek a fegyveresekkel körülzárt térségre. A férfiak, öregek fáradtan botorkáltak utánuk. Csak a serdülő fiúk mertek jobbra-balra nézegetni, azoknak minden érdekes volt. Mikor a kijelölt helyre ért a tömeg, az előbbi SS-legény rájuk kiáltott lettül:

— Levetkőzni!

Megütközéssel néztek össze. Valaki félénken ellenkezett:

— Ilyen hidegben ruhástul is tudunk dolgozni.

— Ne járasd a pofádat, te szőrös majom! — Az SS odaugrott és géppisztolya agyával arcába vágott. A fogoly megtántorodott és elesett, mellét elöntötte a vér. — A munkádra nincs szükségünk, de a ruhádat nem viszed magaddal a sírba! No, mi az? Talán könyörögni kell? Gyorsabban, hé! Csupaszra!

Egymásra néztek és vetkőződni kezdtek. A nők, mikor felső ruhájukat levetették, tétovázva megálltak, de a matrózok és SS-ek jót röhögtek rajtuk, hogy még szégyenkeznek is és levetették velük a fehérneműt. Hanna férje háta mögé akart bujni és kendőjét a vállára borította, de észrevették és előrángatták.

— Mit szemérmeteskedel? Most már igazán nem érdemes.

Elkülönítettek nyolcat a tömegből és két SS-legény az árok külső falára vezette őket. A többiek vacogva összebújtak, szótlanul tűrték a trágár megjegyzéseket. A sturmbannführer lassan körüljárta a tömeget, kiszemelte és lefotografáltatta az „érdekes" csoportokat. Férfi és női ruhadarabokkal volt borítva a föld és a fog-

lyokat odébb terelték, hogy a schutzmannok szétválogathassák és érték szerint csoportosíthassák a holmit.

Golyósorozat recsegett hosszan, nagyon hosszan. Rémült kiáltások, hörgés és megint néma csönd. Csak a tenger meg a szél zúgott tovább.

— A következő nyolcat! — intett a sturmbannführer.

A schutzmannok elkülönítették az új csoportot és rájuk parancsoltak, hogy menjenek fel a dünára. Natanson és Hanna a harmadik csoportba kerültek. Egy egész család volt még velük — férj, feleség, két gyerek és két öreg. A kisebb gyereket karon vitte az anyja és amikor nem bírta már erővel, férje elvette tőle és a fiúcskát mellére szorítva botorkált a süppedős homokban. Hanna és férje kézenfogva mentek és elsőnek érkeztek fel a homokpárkányra. Tizenhat vérbeborult halott feküdt már az árokban, a nyolc élő pedig a tengert nézte a homokvonulat taraja felett. A felnőttek nem fordultak hátra, ez tilos volt, de egy hatéves kislány, akit az anyja kézenfogva vezetett, nem állta meg: hátrafordult és meglátta az árokban a testeket — egyik ilyen, a másik olyan kicsavart helyzetben feküdt, a túlsó parton pedig matrózok álltak és valamit csináltak a géppisztolyokkal.

Natanson nézte, nézte a tengert, Hanna a párja vállára szorította fejét és lázasan suttogta:

— Mért ölnek meg bennünket? Ez nem maradhat ennyiben! Mondd, Ruben, ugye nem?

— Felelnek még érte, Hanna. Visszatérnek a mieink és mindent kiderítenek. Légy erős, drágám, nem is olyan rettenetes...

— Én nem is...

Sortűz dördült el mögöttük. Natanson szeme előtt elsötétült a tenger, a föld megingott alatta. Valami mozdulatot tett még Hanna felé, de körülzárta a fekete, áthatlan sötétség. A tizenhat halottra hét új test zuhant, csak a kislány maradt a párkányon. Feje felett repültek el a golyók, nem tettek kárt benne. Rémülten nézte a szüleit az árokban, meg a kisöccsét, aki most nem sír.

Egy gestapós ásóval a kezében odaszaladt. A gyerek tágrameredt szemmel nézte a félelmes idegent, szája sírásra görbült. A pribék haragosan összeráncolta a homlokát, felemelte az ásót és széthasította a gyerek fejét, aztán ugyanazzal az ásóval mindjárt az árokba dobta a kis holttestet.

A süppedős homokban már ott botorkált a következő nyolcas. Valahol, a távolban, teherautók berregtek — hozták a városból az új szállítmányt. Az árok egykettőre megtelt.

4

Szeptember második felében Birgel Liepajába utazott. Útja eredménytelen volt, nem sikerült felvétetnie fiát a technikumra. Viszont az Ulich-utcában, ahol Natansonról tudakozódott, megtudta, mi történt.

Zvirgzda, mikor a hírt közölték vele, napokig komoran járt-kelt. Ezért nem jött vissza Ruben! Nem kellett volna elereszteni! Nélküle is éppen elég már az áldozat.

Birgel nemcsak Natansonról, hanem Zvirgzda többi jóbarátjáról is megtudta, amit lehetett. Aki Liepajánál el nem esett, azt agyonlőtték a Rainis-ligetben. Legföljebb egy-kettőnek ha sikerült talán elbújni valahol, mint neki itt a sógoránál. És talán a parasztt anyákon is dolgoznak néhányan, álnéven.

De hiszen még folyik a harc! Háború van! Csak ő nem csinál semmit, úgy tesz, mintha már vége lenne.

Rokonaival nem közölte a gondolatát. Egy este elment hazulról és órákig bandukolt az erdőben, míg a távoli tanyát el nem érte. A lakóház mellett a szénapajtában meg is találta, akit keresett. Sógora jóbarátságban volt a tanya gazdájával, Zvirgzda tőle tudta meg, hogy egy Szaveljev nevű tüzérszázados rejtegetnek ott, az is Liepajából jött. Kiderült, hogy ismerik egymást, találkoztak a liepajai hadikikötőben, mielőtt eljöttek a városból. Igaz, hogy Szaveljev most parasztnak volt öltözve és hosszú szakállt növesztett a bujdosásban. Zvirgzda elmondta, milyen hírekkel jött Liepajából a sógora s amikor végzett a mondókájával, keményen a szemébe nézett és megkérdezte:

— Mit gondolsz, nem kéne végre cselekedni? Én azt hiszem, itt az ideje.

— Igazad van, elvtárs! Magam is éppen ezen gondolkodtam. Nagyon is régen üldögélünk már ölbetett kézzel, a német azt hiheti, hogy itt nincs, aki visszaüssön. Sikerült megtudnom azt is, hogy ezen a környéken többen bujkálnak a mieink közül, a matrózokkal együtt vagy tízen. És talán a helybeliek egyike-másika is vállalkozik...

— Vagy ha nem, akkor is támogat bennünket. Teszem azt, a sógorom. Ma még tán nem szánná rá magát, hogy fegyvert fogjon és velünk jöjjön az erdőbe, de segíteni segít, feltétlenül.

— Az is nagy dolog. Összekötőkre és terepismerőkre szükségünk van, nélkülük nem is boldogulunk. Csak, persze, ki kell tanítani őket a konspirálásra, különben összefogdosnak bennünket a németek, mint az egereket.

Órák hosszat tanácskoztak és abban állapodtak meg, hogy a titkos támasz- és összekötőpont Birgelnél lesz, a hadművelet területét pedig jó messzire teszik. Első és legfontosabb feladat fegyvert, töltényt szerezni. Ezzel kell kezdeniük a partizán-tevékenységet.

Éjféltájban váltak el. Zvirgzda visszament a sógorához. És bár az út, amelyre akkor éjjel lépett, mérhetetlen nehézséget, kockázatot, sőt halálos veszedelmet ígért, a fiatal kovács mégis úgy érezte, hogy mázsás kő esett le a szívéről.

KILENCEDIK FEJEZET

1

Olga Pramniek a kisfiával még mindig a régi helyén, a Blaumann-utcában lakott. Sokszor gondolta, hogy okosabb lenne falura, a rokonaihoz költözni, de akkor elveszítené a lakását. Rögtön lefoglalnák a németek és beraknának valami „führert". Meg aztán — és ez volt a főok — még mindig reménykedett, hogy sikerül valamit megtudni a férjéről. A legkeservesebb az volt, hogy ei se mozdulhatott hazulról, a gyerek mellett kell ülnie egész nap. Eladogatta a holmiját, s a házmesterné vásárolt neki élelmiszert, méregdrágán, a feketézőktől és falusiaktól, máskülönben éhenhalhattak volna. És mivel a baj sose jár magában — a teje is elapadt. Nagykeservesen sikerült kétszer hetenként tehéntejet vennie, de legtöbbször megsavanyodott. Majd megszakadt a szíve — a gyerek éjjel-nappal sírt és szemlátomást fogyott.

Augusztus 12-én Drechsler főbiztos rendeletet adott ki a munkaképes lakosok jegyzékbevételéről. Olgát is felírták, de tekintettel a csecsemőjére, egy időre felmentették a munka alól.

Sűrűn megfordultak nála a különféle ügynökök és viszonteladók, mert megszimatolták, hogy rossz a helyzete. Eladta az érté-

kes porcelánkészletet, amire olyan büszke volt, a műteremből is sorra eltűntek a képek és kevesbedett az ezüst az ebédlőben. És akkor új, még sokkal nagyobb csapás érte: a kis August tüdőgyulladásba esett és néhány nap múlva meghalt.

Olga egész éjjel a bölcső mellett ült és a vértelen arcocskát nézve, egyre csak azt forgatta magában, mi lesz, ha Edgar hazajön és számonkéri tőle a fiát? Mit mond neki? Ki tudja, talán igazán hibás, nem tudta megtartani a gyermekét, nem harcolt elég kitartóan az életéért. Nem eléggé szerette, vagy nem úgy, ahogy kell és a sors ezért bünteti. De annyira el volt csigázva, hogy már igazán szenvedni se tudott, fájdalmat se érzett.

A házmester elhozta a koporsót, a felesége meg segített felöltöztetni a kis halottat. Olga egész nap a hivatalokat járta, aztán kiment a temetőbe és kiválasztotta a sírhelyet egy jó napos kis dombon. Másnap az öreg bérkocsis kivitte a koporsót és az ő segítségével eltemették a kis Augustot.

Szeles, csunya idő volt aznap, többször is eleredt az eső. Olga egy darabig üldögélt a friss hant mellett, újra meg újra nekifogott, hogy őszi virággal, fenyőgallyal betakarja a sír csupaszságát, aztán hazament gyalog.

Másnap kézbesítették a végzést, hogy két napon belül el kell hagynia a lakását. A daugavántúli kerületben jelöltek ki neki egy kis munkáslakást, amelynek gazdáját nemrég agyonlőtték. Csak a nélkülözhetetlen használati tárgyakat vihette magával: ruhát, fehérneműt, fényképalbumokat és a legszükségesebb edényt. Minden egyéb, mint a letartóztatott Edgar Pramniek tulajdona, a lakásban marad és a beköltöző rendőrtisztviselő birtokába kerül. Szeretett volna a műtermi berendezésből egyet-mást elvinni, meg néhány megkezdett képet, vázlatot, de ezt sem engedték.

— Ön most már független, gyermektelen asszony — mondta a hivatalnok, akit a kilakoltatással megbíztak. — Elmehet dolgozni és majd megkeresi a kenyerét.

Nyilván azért, hogy mentül hamarább szabaduljon tőle, odarendelt egy teherautót és az elvitte Olgát holmijával a folyóntúli külvárosba.

Attól fogva egyemeletes faházikóban lakott, egyszobakonyhás kis udvari lakásban.

Vajjon meddig? — gondolta. — És mi vár még rám?

De a rászakadt bajok annyira összetörték, hogy minden iránt eltompult, minden mindegy volt már neki.

Áthurcolkodása után egy-két nappal beállított hozzá Edit Lanka. Egy pillantással átfogta a tiszta, de szegényesen berendezett szobácskát és összevont szemöldökkel megjegyezte:

— Ez nem jól van így, Olga!

— Mi nincs jól?

Olga se örömet, se bosszúságot nem mutatott, mikor Edit megjelent.

— Teljesen elhagyod magad, drágám! Ha így folytatod és nem szeded össze magadat, nemsokára meg se látni majd rajtad, hogy az értelmiséghez tartozol. Teljesen lezüllesz. Ismerjük ezt.

— De hisz éppen ti prédikáljátok, hogy lett értelmiségre semmi szükség. csak testimunkára vagyunk alkalmasak. Nem értem, mért méltatlankodol annyira?

— Ne zavard össze a dolgokat, kérlek. A nemzetiszocialista kormányzat az értelmiségnek nem ellensége. Csak a túlzsúfoltságot nem óhajtjuk. Azt akarjuk, hogy a különféle társadalmi rétegek között helyes arány legyen.

— Na, látod! Én meg segítek nektek ezt az egyensúlyt megteremteni.

— Nélküled is meglesz, ne félj. Mint ahogy a születések számát szabályozzák. Amelyik családban nem akarnak több gyereket, elhajtják a magzatot. Viszont, ha már megszületett a gyerek, fel is kell nevelni. Csöppet se észszerű a már kifejlődött egyént megsemmisíteni.

— Beszélj őszintén, Edit! Nyilván nem azért jöttél, hogy elméleti vitákat folytass velem, igaz?

— Nem, persze, hogy nem... Azért jöttem, hogy összeszidjalak. Megtagadod a régi barátaidat. Mindjárt az első nézeteltérésnél megbokrosodol. Olga, Olga! Hát mért nem telefonáltál, mikor a gyerek megbetegedett! Elhelyeztem volna egy jó klinikán. Megmentették volna...

Olga félrefordult, kinézett az ablakon.

— Nem fogadod el a segítségünket, aztán bennünket okolsz majd. Tudom, hogy mit gondolsz. Pedig nincs igazad. A kisfiad senkinek se volt útjában. Nagy-Németország derék honpolgárává neveltük volna.

— Derék rabszolgává! Rabszolgává, akinek legfőbb boldog-

sága, ha urainak kedvében járhat. De a fiam lettnek született, Edit! Ezt ne felejtsd el!

— Te meg azt ne felejtsd el, hogy a német nép hajlandó befogadni a lett társadalom legértékesebb, legkülönb osztályát, amelyhez te meg Edgar is tartoztok.

— Azért vetettétek börtönbe.

— Mert nem volt hajlandó hozzánk csatlakozni. De még mindig nem mondtunk le róla. Mihelyt kijelenti, hogy kész együttműködni velünk, azonnal szabadon eresztik.

— És erre nem hajlandó? — kérdezte maró gúnnyal Olga. — Meg akar maradni annak, aki volt, lett művésznek, igaz?

— Senki se erőlteti. A maga belátása szerint dönthet.

— De hiszen már döntött. Mire vártok még?

Edit uralkodott magán és türelmesen folytatta:

— Akárhogy van is, a legfontosabb, hogy kiszabaduljon. Akarod, hogy kieresszék?

— Én nem szólok bele. Edgar okosabb, mint én. Mért erőltessem rá az akaratomat?

— Mást ajánlanék, Olga. Írj egy kérvényt a politikai rendőrség főnökének a magad nevében. Edgarnak nem is kell tudni róla. Bizonyosra veszem, hogy megelégszenek a te kérvényeddel. A főnök igazán remek ember, ismerem valamennyire.

Olga gondolkodott. „Ez talán nem is olyan képtelenség. Ha én írom, Edgar nem alázkodik meg..."

— Soha életemben nem írtam még kérvényt — mondta bizonytalanul, de Edit sietett ütni a vasat, amíg meleg!

— Segítek én! Hol tartod a papirost, téntát?

Olga minden sietség nélkül odahozta az írószereket és leült a kis asztalhoz. Edit közelebb húzódott és diktálni kezdett. Valahányszor a „Nagy-Németország kormánya és annak lettországi képviselői iránti hűség"-re került a sor, Olga eldobta a tollat, de Edit bizonygatta, hogy nem lehet másképp írni.

— A formát be kell tartanunk, különben el se jut a kérvényed a főnökhöz. De ne félj, ez semmire a világon nem kötelez.

Olga végül is beadta a derekát. Mikor elkészült a kérvény, Edit kivett egy szép új borítékot a táskájából és ő maga címezte meg.

— Osvald holnap átadja neki, személyesen. És azt hiszem, egy-két nap mulva már meg is tudjuk az eredményt. Hihetetlen gyorskezű ember a rendőrfőnök!

Ott maradt még vagy félóra hosszat és a maga családi dolgairól beszélt.

— Osvald szörnyen el van foglalva mostanában. Késő este jár haza.. . Mért nem nézel fel hozzám egyszer? Nem szabad így elbujni, Olga, fiatal vagy még ahhoz. Itthon üldögélni a kötéseddel, ezt hagyd inkább öregségedre. Most élni kell. Itt az ideje.

Olga nem is értette, mit akar ezzel mondani. „Élni... de hiszen a kis August is élni akart..."

Eltelt a hét és a kérvényére még mindig nem kapott választ. Ahelyett a munkahivatalból hoztak behívót, hogy jelenjen meg itt és itt, ekkor meg ekkor.

— Ön magányos, gyermektelen asszony — mondta a tisztviselő. — Az új Európa felépítésében mindenkinek részt kell vennie. A tiszti étkezdében fog edényt mosogatni és ha megfelelő ügyességre tett szert, majd felszolgál az asztaloknál. Jó munkát kívánok!

Olga nem tiltakozott, nem kérte, hogy más munkát adjanak. Editnek se telefonált. Egy megaláztatással több vagy kevesebb, igazán nem számit.

3

Egy este, munkából jövet az utcán találkozott Erik Hartmannal, a „haladó szellemű" német iróval, akit néhány hónappal a háború előtt lett barátai elsirattak és meggyászoltak, mert visszatért Németországba, ahol bizonyosan koncentrációs táborba kerül. Hiszen a nagy koncentrációs táborokat éppen azért szervezte meg Himmler, hogy Európa legkiválóbb szellemeit elszigetelje. Mikor az iró gavallérosan megemelte kalapját és üdvözölte, Olga előbb nem akart hinni a szemének. De aztán eszébe jutott Edit Lanka, akivel hasonló csoda történt és rögtön megértett mindent.

— Talán rám se ismer, Pramniekné asszony? — kérdezte és megállt előtte. — Annyira megváltoztam? Alig egy éve és tessék! Újra be kell mutatkoznom a régi jóbarátaimnak.

Olga most már nem tehetett mást, meg kellett állni és kezet nyujtani neki.

— Mindjárt megismertem, Hartmann úr, csak nem tudom, kellemes-e önnek az én ismeretségem? Nem az vagyok már, aki voltam

— Hogy értsem ezt?

— Edgar börtönben van, én pedig — edényt mosogatok a tiszti étkezőben.

Hartmann hitetlenül és szomorúan mosolygott.

— Igen, hallottam már Edit asszonytól... Szomorú, nagyon szomorú félreértés. Ezek a bürokraták sajnálják a fáradságot és nem néznek a dolgok mélyére, a véletlen események alapján ítélnek. De legyen nyugodt, rövidesen rendeződik a dolog. Egyelőre túl vannak terhelve komoly munkával. Még egy-két hónap és tisztázódnak az ilyen félreértések.

— Talán... Nem tudom — felelte Olga kurtán. — De mindent akkor se lehet jóvátenni.

— Megengedi, hogy elkísérjem egy darabon? — kérdezte Hartmann és karonfogta.

Elkísérte a daugavántúli kerületbe és útközben folytatta a megkezdett témát.

— Itt vagyok, teszem azt, én is. Ha felületesen nézzük a dolgot, engem, mint régi szociáldemokratát, el kellett volna pusztítaniuk. Viszont semmi efféle nem történt. Nyugodtan dolgozhatom tovább, az írásaim megjelennek, társadalmi tevékenységemben semmi korlátozást nem tapasztalok. Tudvalevőleg minden rendszer rendkívül óvatos régi ellenségeivel szemben, de nincs olyan ellentét, amit ne lehetne áthidalni. A nemzetiszocializmusról és a kommunizmusról persze nem beszélek. Hiszen éppen azért folyik a grandiózus küzdelem, amelyből biztosan a nemzetiszocializmus kerül ki győztesen. Hogy mi lesz aztán? Aztán — minden értelmes ember a győztes mellé áll. Edgart mindig értelmes embernek tartottam. És ha megengedi, hogy írói tekintélyemet latba vessem, talán könnyíthetek a férje helyzetén.

Olga csak másnap este értette meg e szenvedélyes segítőkészség okát. Hartmann beállított hozzá és kopott aktatáskájából sajtot, francia szardiniát, gyümölcsöt és egy üveg jóféle madeirát szedett elő.

— No, ma aztán van oka vigadni, Olga asszony — mondta, míg szürke felöltőjét lerakta. — Különbizottság tárgyalja holnapután a férje ügyét és az elnök kartársi becsületszavát adta nekem, hogy a legmesszebbmenő elnézéssel kezelik a dolgát. Ami közönséges nyelven a szabadonbocsátását jelenti.

— Nagyon, de nagyon hálás vagyok önnek! De nem fél, hogy kompromittálja magát?

— Az írónak jellemvonása a humánus érzés, nekünk sokmindent megbocsátanak. Apropos, Olga asszony! A jó hír, amit hoztam, talán megérdemel egy kis ünneplést. Azelőtt összehívtuk volna Edgar barátait és egy kis lakomát csaptunk volna. De most beérjük annyival, hogy megisszuk ezt a kis borocskát, mielőbbi szabadulására és további művészi sikereire. Az első képe, amelyet hazatérése után fest, az enyém lesz. Természetesen nem ajándékba...

Megvacsoráztak, kávét, bort is ittak és eldiskuráltak holmi apróságokról. Olga — nem annyira a bortól, mint inkább a hírtől — egyszerre megkönnyebbült, úgy érezte, elmúlt minden nyomasztó, sötét gondja, élete a régi mederbe térül újra, nincs félelem, megalázás, bántalom. Arca kipirosodott, mosolyogni is tudott megint.

Hartmann fel-alá járkált a szobában s amikor vagy harmadszor ment el mellette, megérintette a vállát. Olga elhúzódott, mire mentegetőzni kezdett, megragadta és megcsókolta a kezét. Nyilván biztatásnak vélte, hogy a kezét nem húzza vissza, mert hirtelen átölelte és arcon csókolta.

— Mit akar! Eresszen el! — kiáltott Olga, de Hartmann rá se hederített.

„Nem szabad időt engedni neki... akkor ezer kifogást talál és szerelmi játék helyett rút verekedés lesz..."

— Ne legyen gonosz... senki se tudja meg! Olga, te kis tündérke...

De a „kis tündérke" teljes erejéből mellbevágta, lerázta magáról a karját és az asztal tulsó oldalára menekült.

— Ne jöjjön közelebb, mert kiáltok — fenyegette zihálva. — Ez aljasság, Hartmann úr.

— Én nem alakoskodom, Olga — mondta az író nyugodtan. — Nem játszom komédiát maga előtt. Fiatalok vagyunk mindketten.

— Menjen haza és aludjék egyet. Holnap maga is restelni fogja.

— Értem. Nem hajlandó elengedni a hagyományos sablont — mondta most, szemébe nézve az asztal felett. — Megkívánja, hogy udvaroljak, elnyerjem a szívét. Ez oktalanság. Tisztára időpocsékolás. Az eredmény egy és ugyanaz.

— Nem lesz semmiféle eredmény.

— Vagy úgy! Szóval Edgar maradjon ott, ahol van?

— Ó, micsoda gazember!

— Most meg már gazember! Dehát mért segítsek én egészen önzetlenül Edgar Pramnieknek, erre nem gondol? Ingyen senki sem segít! Mért legyek kivétel? Különben se hiszi el a kutya se, hogy Erik Hartmann ingyen tette, amit tett. És ha már gyanúsítanak, legalább ne alaptalanul gyanúsítsanak. Mindenesetre várok egy ideig. Hátha meggondolja. Addig börtönben marad a férje. Ha meg találná gondolni, telefonáljon. A viszontlátásra, kis tündérkém.

Letette névjegyét az asztalra, azon rajta volt a telefonszáma. Aztán felvette kabátját és kiment, a küszöbről még búcsút intett.

Olga bezárta utána az ajtót, az ablak elé ült és kibámult a sötétségbe. Semmit se látott, csak az üvegen csillogó esőcseppeket.

Néhány nap múlva Zandart jelent meg nála. Mint mindig, most is igen vidám kedvében volt. Éppenhogy üdvözölte Olgát és már Edgar képeiről kérdezősködött. Nem adná-e el valamelyiket? Mikor Olga megmondta, hogy a képek a régi lakásában maradtak, szidta a rendőrtisztviselőt és közben megállapította, hogy Olga ugyancsak sanyarú helyzetben lehet. És még valamire gondolt. De mivel szókincse nem volt túlságosan gazdag, hát inkább tárgyi, kézzelfogható érvekhez folyamodott. Minden átmenet nélkül rátért a dologra:

— Lám, lám, Olga asszony... Az embernek élni kell és nincs miből. Maholnap kiállhat az utca sarkára, ha nem akad egy művelt, rendes ember... Én ezt nem nézhetem. És mivel a helyzetem megengedi... havonta, pontosan... meghatározott napon, akárcsak a havi fizetést... És ahogy az már szokás... hetenként, amikor alkalmas, meglátogatnám... Diszkréciómra számíthat... kezeskedem, hogy senki se fog tudni róla...

Olga szó nélkül az ajtóra mutatott. Aztán előbb hangosan hahotázott, majd sírvafakadt.

Azelőtt Hartmannt érdekes, nagyeszű embernek hitte, Zandartról meg azt gondolta, hogy kicsit komikus és közönséges, de jó fiú. Most az emberi arcok állati pofákká torzultak. Lehet, hogy ez az élet, csak ő eddig nem látta.

Egyedül Sausum mellett érezte még a réginek magát. Eljött olykor-olykor, de mindig szórakozott volt, alig figyelt rá. Ilyennek ismerte mindig. És sokat ért már az is, hogy nem változott. Olga megkönnyebbült, ha együtt lehetett vele.

Drechsler főbiztos, brigadenführer és államtanácsos ma nem fogadott látogatót. Az ebédutáni órákat fontos tanácskozásra szánta. Vitrokot, a rigai körzeti biztost, Altmeiert, a zsidóügyi előadót és Stiglitz rendőrfőnököt várta. Tegnap este Drechsler jó későn feküdt le és nagyon fájt a feje, a porok se használtak.

Fel-alá járkált a tágas szobában és így morfondírozott:

„Nem jó többféle italt összekeverni. Régi igazság és mégis mindig elfelejtjük. Jekeln megteheti, ő még a huszadik pohárka után se vörösödik ki. Úgy ül az asztalnál, mint aki nyársat nyelt és milyen gőgösen néz ránk! Mintha ő lenne az egyetlen hatalmasság, mi meg csupa senkik. Furcsa, hogy olyan nőgyűlölő... Itt Rigában éppen elég szép választék van... Lose és a feketeszemű kis balerina alighanem megértik egymást... Hát igen. Lose... a birodalmi biztosság sokat számít..."

Itt megállt és idegesen dobolt ujjaival az asztalon. Pedig igazán nem panaszkodhatott, eléggé megbecsülték. Mert ki volt Drechsler, amíg meg nem tették Lettország főbiztosának? Középszerű hivatalnok, Hitlernek hűséges szolgája, a nemzetiszocialista párt tagja, amilyen ezrivel van. Legfőljebb, hogy bizonyos érdemeket szerzett a Röhm-puccs likvidálásánál. És most főbiztos, államtanácsos, még doktor is. Első lehetne Lettországban, ha az „Ostland" birodalmi biztosa nem éppen Rigában üti fel székhelyét!

„Amíg Lose itt van, be kell érnem a második szereppel. Mért nem választotta inkább Minszket, vagy Kaunast? Könnyen meglehet, hogy Jekeln is idetelepszik Rigába, különben mit keresne most itt? Sőt, esetleg Rosenberg is bevonul egész törzskarával. De ha annyi nagyságot összetömörítenek itt, hát lélekzeni se lehet majd. Különben... a nagyfejűek talán inkább Leningrád vagy Moszkva közelébe kívánkoznak, hiszen ott is benn leszünk hamarosan. Rzsev és Gzsatszk már a miénk. Még egy ugrás és a Führer a Vörös-téren tart díszszemlét. Fényes bál a Kremlben... Mesés termek vannak ott, azt mondják... De akkor Rigában is lesz bál. Lose addigra remélhetőleg áthurcolkodik Moszkvába. Akkor én leszek itt a gazda, Nagy-Németország képviselője. A kis szőkén túladok... a rendőrfőnök úgyis nagyon nézegeti... nekem a feketeszemű balerina marad. Na, és a Führernek is kell majd valami szép ajándék a győzelem alkalmából. Olyat kell kitalálni, ami minden eddigit elhomályosít."

Kihúzta derekát és mosolygott. Elég mutatós férfi. Ezt tudta magáról. Horgas orr, délceg tartás. Jól feszít rajta a magasrangú náci funkcionáriusok egyenruhája. És van mivel büszkélkednie is. Riga nem utolsó helyen áll az új rend megszervezése terén. Erről gondoskodik Lange doktor, meg a kis Krause és Stiglitz, sőt részben Araj is, a rendőri besúgó, akit hauptsturmführernek léptettek elő. A börtönök zsúfoltak, de nem is először. Hányan feküsznek már a spilvai réteken, meg a bikernieksi erdőben és a zsidó temetőben. Nehéz lenne megmondani, de bizonyos, hogy négyjegyű szám. És ez még csak Riga! De Liepajában, Daugavpilsen, Rezeknyén és másutt is ezreket lőttek agyon. Bizony, július eleje óta sok rossz vért kiontottak! És nem fáradtak hiába, Hitler nagyon meg volt elégedve.

„Most azonban felül kell múlnunk önmagunkat. Egészen más arányokban, egészen más lendülettel csináljuk ezentúl. Jekeln jól mondta: az ilyesmit nem lehet dilettáns módon kezelni, csak radikálisan. Előbb legyen földrengés, özönvíz, vihar, aztán jöhet a nyugalom, a csönd. Csak vacogjanak, hadd lássák, hogy a mi kezünk nem remeg. Akkor aztán más hangon beszélhetünk majd a lettekkel. Elég volt a sugdosás, okoskodás. Mi parancsolunk és ti engedelmeskedtek. Pont."

Az ilyen gondolatok megkettőzték energiáját. Még a fejfájásról is megfeledkezett. Kemény léptekkel az asztalhoz sietett és megnyomta a csengő gombját. Bejött a segédtisztje.

— Itt van mindenki?

— Igenis, főbiztos úr.

— Bejöhetnek. Várom őket.

Az ajtóban valami zavar támadt. Vitrok, az esetlen balti német, utolsó pillanatban vette észre, hogy otthon hagyta az aktatáskáját és haza kellett szaladnia érte, Altmeier pedig, a zsidóügyek előadója, a világért se akarta előre ereszteni Stiglitzet, magamagát ostlandi méretű államférfinak tekintette, Stiglitz meg végeredményben nem több, mint Riga rendőrfőnöke. Már-már sértő megjegyzéseket akartak egymás fejéhez vágni, de Drechsler szigorúan rájuknézett:

— Heil Hitler!

És mindjárt átadta a szót Vitroknak.

— Röviden és csak a tárgyhoz szóljon! Nagyjából ismerem az ügyet. Meglesz október 26-ra a gettó, vagy nem? Jól tudja, hogy ez az utolsó határidő.

— Rendelkezéseit pontosan végrehajtottuk és jelenthetem, hogy az első zsidószállítmányokat már elhelyeztük a gettóban. Kötelességemnek tartom megjegyezni, hogy a zsidóbizottság ötlete, amelyet főbiztos úr vetett fel, rendkívül termékenynek bizonyult. Igazán zseniális gondolat volt közülük alakítani bizottságot. Más kérdés persze, hogy micsoda emberek ezek. De kinek mi köze hozzá? Elég, hogy a bizottság létezik és maga kéri fajtestvérei számára a területi elkülönítést. Az ön utasítása értelmében teljesítettem a bizottság kérését és, mint már tudomására hoztuk, rendelkeztem, hogy a gettót a Moszkva-külvárosban állítsák fel. Stiglitz úr fáradozásának köszönhető, hogy a Lacsplesis-utca, Latgale-utca, valamint a temető és a gyüjtőfogházzal szemközti vasútvonal közötti területről már eltávolították az egyéb lakosságot és az egész rigai zsidóságot odatelepíthetjük. Harmincezer ember minden nehézség nélkül elfér, ha fejenként másfél négyzetméteres lakóteret veszünk alapul.

— Annyi elég nekik — jegyezte meg a vörös Stiglitz. — Csak azt vihetik magukkal, amit egyszerre elbírnak. Minden egyéb holmi a lakásban marad, azt majd leltárba vesszük.

— Sok az értékes holmi? — csúszott ki Drechsler száján a kérdés.

— Erre is gondoltunk, főbiztos úr — mosolygott Altmeier. — Máris külön bizottság működik. Az értékes tárgyakat kiválogatjuk. Feltételezem, hogy ön majd intézkedik az elosztásra vonatkozóan.

— Sok a kellemetlen incidens? — fordult Stiglitzhez a főbiztos.

— Nem mondhatnám. Általában teljesítik a parancsokat és ha valamelyik okoskodni próbál, a fiúk nem sokat teketóriáznak vele. Néhányat le kellett lőni, vagy agyonverni. A fiúk, persze, nem mondanak le a csintalankodásról sem, a zsidólányok között elég jóképű akad. De ilyenkor szemet húnyunk.

— Ha a jutalmat ilyen formában akarják, hadd szerezzék meg maguknak, hahaha!

— Hihihi! — kontrázott a főbiztosnak Vitrok.

Altmeier is nevetett udvariasságból, de Stiglitz komoly maradt. Kiterítette az asztalon Riga térképét és megmutatta Drechslernek a gettó határait.

— A hely a lehető legalkalmasabb. A Latgale-utcától balra tágas udvarok vannak, oda nagyobb csoportokat is terelhetünk,

a temetőtől a város felé, a gettó és a vasútvonalak között pedig puszta térség terül. Már elkészült a szegesdrótkerítés, amely az egész gettót körülfogja. Az egyetlen bejárás a Lacsplesis-utca felől van. Kivégzési helynek a temető és a Szadovnyikov-utca alkalmas. Ha a gettó melletti közlekedést leállítjuk, senki meg nem tudja, mi történik ott. Kérjük a rendelkezéseit, főbiztos úr!

— Rendelkezés! Egyetlen napot se szabad elvesztegetnünk, uraim! Október 26-ig át kell telepíteni az egész zsidóságot a gettóba, legfeljebb néhány szakember maradhat szabadon, orvosok, mérnökök. Később aztán azokra is sort kerítünk. Tudósaink várják a kísérleti anyagot. Erre a gettó lakóit fogjuk felhasználni. A teljes likvidálás határidejét még nem közölték, de aligha késik már sokáig. Úgy kell felkészülnünk, hogy tömeges kivégzéseket is végrehajthassunk. Vigyázzon, Vitrok úr, nehogy Alnor túltegyen rajtunk Liepajában. Több városban máris kifüggesztették a felírást: „Judenfrei". Riga ettől még messze van.

Ezután hosszan tárgyaltak az új intézkedés technikai kiviteléről, meg hogy kik legyenek a szervezők és mi a sajtó szerepe. A „Tevija"-ban el kell helyezni néhány cikket. Kovalevszkij felelős szerkesztőt már megbízták, hogy szemelje ki az alkalmas írókat. És újra meg újra visszatértek a zsidó javak elosztásának kérdéséhez. Drechsler nem akarta, hogy ebben nélküle döntsenek. A holmi egy részét Németországba lehet irányítani. Hátha még sikerülne egy-két ritka szőnyeget, gobelint találni, amit a Führernek küldhetnek ajándékba! Bolondja az ilyesminek.

Vitrokot és Stiglitzet hamarább elbocsátotta a főbiztos, de Altmeierrel még vagy félóra hosszat tárgyalt. A zsidóügyi előadó feljegyezte főnöke utasításait és megígérte, hogy ha talál valami alkalmas tárgyat, azonnal jelenti.

Mikor Altmeier elment, a főbiztos elővette az utolsó harctéri jelentést és sokáig állt a térkép előtt, kereste a tegnap elfoglalt helységeket. Jó darabig egyet se sikerült megtalálnia, mert túlságosan közel keresgélt Moszkvához és Leningrádhoz. Aztán az ablakhoz ment és kinézett, de nem sok öröme telt a kilátásban. Nagyonis keskeny az utca, a házak sűrűn egymás mellett. Bizony nincs olyan tágas térség, mint az Igazságügyi palota körül. Dehát ott Lose székel. Próbálja valaki kifüstölni! Pompás lenne, ha a birodalmi biztosság átköltözne más városba. Amíg Lose a közelében van, nem lélekzik szabadon.

Stiglitz, mikor 1940-ben Németországba szökött, magával vitte a lett titkosrendőrség ügynökeinek és egyéb alkalmazottainak a névsorát. Most, hogy rigai rendőrfőnök lett, ez a jegyzék nagy szolgálatot tett neki. A vörös Stiglitz összeszedte régi cimboráit és valamennyit berakta valami, hajlandóságának és képességének megfelelő hivatalba. A háború első napjaiban mindjárt „kiugrott" néhány új tehetség, azokat is el kellett, persze, helyezni. A legbuzgóbbakat Araj hauptsturmführer csoportjába osztották be, akiről pedig feltehető volt, hogy önállóan is tud dolgozni, az különleges feladatokat kapott. Október végén a rigai gettó körül tömörültek a legaljasabb csirkefogók és a legelvetemültebb szadista pribékek.

Osvald Lanka, főnökei beleegyezésével, szintén a gettóba tette át tevékenysége színterét. Indulis Atauga főnökhelyettes lett a titkosrendőrségen. Stiglitz Rigába rendelte Kristap Pontét is, aki a maga városkáját már annyira „megtisztította" a nemkívánatos elemektől, hogy a munkanélküliség veszedelme fenyegette.

Egy napon Ponte áttelefonált Lankának:

— Siess a gettóba! Lesz egy kis munka.

A munkabíró férfiakat aznap is kihajtották reggeli hat órakor, mint rendesen. Az SS-ek, a gettó-őrség legényei sorrajárták a lakásokat és kizavarták a nőket, öregeket, gyerekeket is. A Szadovnyikov-utcán géppisztolyokból és pisztolyokból lövöldöztek rájuk, megtelt a levegő a haldoklók hörgésével. Estefelé aztán összeszedték azokat is, akik még a lakásokban maradtak, oszlopokba sorakoztatták és rájukparancsoltak, hogy álljanak ott az utcán egész éjjel. Hol eső, hol lucskos hó esett, az agyonázott, összefagyott emberek egymáshoz bújtak. Gyereksírás hallatszott mindenfelől a sötétben. Azon az éjtszakán senki sem húnyta le a szemét a gettóban.

Míg Jekeln obergruppenführer Jedike rendőrtábornokkal és Drechsler főbiztossal tanácskozott az irodájában, a Lanka, Ponte és Araj-fajta kisebb „führer"-ek francia konyakkal és a kellemes munka reményével pezsdítették lankadó erejüket. Gyalogos, lovas és motorkerékpáros SS-csapatokat indítottak el a gettó felé.

Alig derengett, személygépkocsik robogtak be a gettó kapuján. SS-tiszteket hoztak, Jekeln obergruppenführer meg Jedike rendőrtábornok segédeit. Pisztolyukat, géppisztolyukat készentartva, leugrottak a kocsiról és lövöldözni kezdtek a tömegbe. Altmeier zsidóügyi előadó és a helyettese, Schultze, közben felülvizsgálták

a védőláncot. A tömeget csoportokba osztották, amelyek mindegyike két-háromezer embert számlált.

— Hová visznek bennünket? — kérdezték egymástól az oszlopokban szorongók.

A gettőőröket nem szólíthatták meg, de kérdezetlenül és nyilván felsőbb utasításra azt mondták a zsidóknak, hogy egy részüket munkára viszik, a többi pedig koncentrációs táborba kerül.

Még sötét volt, mikor az első csoportot elindították. Schutzmannok haladtak az oszlop előtt és mögött, kétoldalt fegyveres SS-legények, lovon és motorkerékpáron. Erősen olvadt, sokan megcsúsztak a síkos kövezeten és elestek. A lovasok odaugrattak, asszonyokon, gyerekeken, öregeken tiportak a lópaták, részeg gettőőrök röhögése mellett. A Moszkva-utcán meg a Szadovnyikov-utcán holttestek hevertek. Az oszlop a Kuznyecov-porcelángyár mellett haladt, a Kvadrát-gumigyár felé. A környék lakói ablakaik mögül lopva lesték, félve bámulták az egész nap szakadatlan özönlő emberáradatot, a szörnyű processziót, amelynek vége még a gettó sikátoraiban kanyarog, eleje pedig már a Rumbuli fenyveshez közeledik. Jeges, vad szél fújt a szabad mezőn. Az öregek elmaradoztak, szaladni próbáltak, megbotlottak, elestek és feltápászkodtak, hogy utolérjék közben továbbhaladt hozzátartozóikat. De megint csak elestek. Ilyenkor odaugrott egy-egy SS-bandita és géppisztolyával elintézte őket.

Osvald Lanka és Ponte motorkerékpáron nyargalásztak előrehátra. Lanka idegeskedett, hogy olyan lassan mozog a tömeg.

— Hisz így három órába is beletelik, míg a Rumbuliba kiérnek. Addigra mi is megfagyhatunk velük együtt.

Sokan persze, jól tudták, mi vár rájuk és büszkén, emelt fővel mentek vértanúsorsuk elé. De az emberek zöme abban a hitben volt, hogy munkára hajtják vagy más táborba viszik. Az elgémberedett kezek görcsösen szorongatták a kis batyukat, útitáskákat.

Mikor a Rumbuli erdőhöz közeledtek, gépkocsik robogtak el mellettük, megjelent a magas főnökség. Jekeln is megérkezett, látni akarta, betartják-e pontosan az előírást? Nem érte be a rendezők jelentésével, személyesen járta be az erdőt és megszemlélte a fenyők között ásott hosszú, mély árkokat. Nem talált ugyan semmi kivetnivalót, de a rend kedvéért kicsit megdorgálta a jelenlévő fiatal tiszteket, kigúnyolta feltűnően didergő segédtisztjét, aztán visszatért kocsijához. Konyakot rendelt és az ülésen hátradőlve várta, mikor tűnik fel a fák között az oszlop eleje.

Rendőrlánccal vették körül az erdőt. Ha meg is próbálná valaki, nincs hová menekülnie. Különféle rangú és rendű „führer"-ek forgolódtak a színtéren, már kóstolgatva a kellemes szórakozás előízét. Jekeln meghívta őket, hogy nézzék végig a kivégzést. Iparkodtak közelebbférkőzni a hóval belepett tisztáshoz, ahol a zsidóknak le kellett rakniok minden holmijukat, sőt a rajtukvalót is, a fehérneműn kívül. Akinek jó alsóruhája volt, annak azt is le kellett vetnie. Mint a farkasok, úgy tolongtak a tisztás szélén az SS-tisztek és a náci funkcionáriusok. Éhes szemükkel majdhogy fel nem falták áldozataikat. Indulis Atauga már készen állt segédeivel az árokparton, fegyverét vizsgálta.

És akkor elkezdték. A meztelen embereket csoportonként az árokhoz hajtották és rájukparancsoltak, hogy arccal a földnek feküdjenek le a gödör fenekén. Az SS-ek az árok partjáról hátbalőtték őket és mikor mind halott volt már, odahajtották az új csoportot. A halottakra kellett ráfeküdniök.

És ez így ment, amíg csak színig meg nem telt holttestekkel az árok. Akkor elkezdték tölteni a másik árkot.

Megállás nélkül dolgozott a halálgép. Ömlött az élő emberfolyam az erdőbe, elöntötte az árkokat és eltűnt bennük örökre. Hörgést, gyereksírást, rémült ordítozást — mindent elnyelt a géppisztolyok szakadatlan kattogása. Mikor a csövek átforrósodtak, felváltották az SS-eket, hogy fegyverüket lehűthessék. Időnként a nagyurak maguk is odaálltak az árokpartra és kiürítették a pisztolytárat. Az SS-ek meg, hogy szórakoztassák őket, megmutatták, mit tudnak és egy lövéssel megölték az anyát és gyerekét, kettéhasították a csecsemőket, vagy a fenyőtörzseken loccsantották szét az agyukat.

A madarak mind elrepültek. Nyúl ugrott ki a sűrűből és ijedtében a halálnak szánt tömegbe keveredett, lelőtték hát az emberekkel együtt. De Jekeln a nyulat nem engedte az árokba dobni: azt meg lehet sütni pecsenyének.

— Jó lesz majd holnap, mikor mai sikerünket megünnepeljük — tréfált az obergruppenführer és megparancsolta segédtisztjének, hogy a tapsifülest tegye a kocsijába.

Az urak nevettek, hogy magas rangját ennyi gyakorlatiassággal egyesíti.

Estére alaposan kifáradtak a hóhérok, de még egyre tódult az árokhoz az áldozatok tömege. Tízezer embert legyilkolni egy nap alatt — nem csekélység.

Sötét volt már a Rumbuli fenyők között, amikor az utolsó lövések eldördültek. A tisztáson az SS-legények osztoztak a prédán. Nekiestek a ruharakásnak s aki valami értékes darabot látott, azt kiragadta és gyorsan köpenye alá dugta. Ponte még napközben levette egy fiatal nő kezéről a drágaköves gyűrűt, Lanka zsebében platina fülönfüggő csörgött. Indulis Atauga se ment haza üres kézzel. Ki-ki megkaparintotta, amit tudott. Ha az alantasok összevesztek egy prémen vagy jó cipőn, a tisztek mindjárt rendet teremtettek. Egyszerűen maguknak foglalták le a civakodás tárgyát. Leszállt az éj, de a tisztáson, a rongyrakások körül ott tolongtak a sötét alakok, mint a hiénák. És mikor az osztozkodással végeztek, előkerültek a konyakos üvegek és mindjárt ott, az óriási tömegsír mellett, ahol embervértől ázott körülöttük a föld, megkezdődött a vad tivornya.

Silvija aznap szép ajándékot kapott a gavallérjától, Pontétól. Nem is jöhetett volna jobbkor a drágaköves gyűrű. Indulis Atauga is megörvendeztette költőnőjét, Aina Perlét, az pedig hálából felajánlotta neki, hogy a következő vasárnapot vele tölti valahol a környéken. Edit Lanka még az ágyban sem akarta levetni a fülbe valót, amit az ura a Rumbuli erdőből hozott neki.

— Holnapra vendégeket hívtam vacsorára — mondta Lanka. — Táncolunk is egy kicsit. A kollégáim lesznek itt, Ponte, Atauga, meg a főnök — Winter sturmbannführer a feleségével. Ilyen veszett nagy munka után elkél a szórakozás.

6

Az egész város tudott a szörnyűségről. Egy munkásasszony, aki Anna Selisszel együtt dolgozott, Moszkva-utcai ablakából látta, mikor a zsidókat kihajtották a gettóból. Három halott feküdt az ablaka alatt egész nap. Egyiket ismerte: a szomszédban lakott és a háború előtt minőségi ellenőr volt a gőzfűrésztelepen. A másik kettő alighanem testvérpár. Az SS-ek rátámadtak a lányra, bátyja a segítségére sietett és arcul ütötte az SS-t, mire ott nyomban agyonverték mindkettőt.

— Hát ez is lehetséges? — siránkozott az asszony. — Nem is emberek ezek, de veszett farkasok. Még az ábrázatuk sem emberi. Hogy pusztítják a népet! Úristen, ha vagy, mért tűröd ezt? Hisz azt mondják, egy hajunkszála se hull ki az ő akarata nélkül!

Hogy lehet akkor, hogy ezer meg ezer ártatlant legyilkolhatnak! Mért nem sújt le, mikor a német megöli a kisgyereket az anyjával együtt? Meddig kell még ezt nézni? Hát nincs igazság a földön?

— Az igazság másutt van — mondta csendesen Anna. — A németeknél hiába keresed. Él a becsületes emberek lelkében, csakhogy azok most hallgatnak, nem mondhatják ki hangosan.

A „bácsi" tanácsát követve, Anna egy darabig óvatosan viselkedett, hogy fel ne keltse a rendőri szervek figyelmét. Rendesen mosott és vasalt a német tisztekre és szó nélkül hallgatta, amit a társai beszélnek.

— Ne siess, Selis elvtársnő — óvta a „bácsi", mikor Anna már nem bírta a tétlenséget és kitette ablakába az összehajtott újságot. — Eljön az időd, ne félj. Egyelőre cselekedjenek mások, akik nem gyanúsak előttük. Nem pazarolhatjuk oktalanul az erőnket.

A láthatatlan hadsereg közben dolgozott tovább. Azt mondhatta volna valaki: ugyan mit érünk ilyen apró tűszúrásokkal? Mit bánja a német a röplapokat, kerítésre ragasztott jelszavakat, mit árt neki az a néhány megrongált gép, sötét kapualjban heverő pár holttest? De a német bizony kínosan felszisszent a tűszúrásokra. Leginkább az dühítette, hogy mihelyt ilyesmi történt, pillanatok alatt elterjedt a híre. És minden példa követőkre talált. Ha egy-két vállalatnál szabotázs történt, rögtön átragadt a többi gyárra, műhelyre. Vakmerő történetkék jártak szájról szájra, kigúnyolva a nácik parádés felvonulásait. És a sok megfélemlített ember, akit fejbekólintott a hitleri terror és propaganda, lassan ráeszmélt, hogy előbb-utóbb múlhatatlanul bekövetkezik a győzelem órája, erőre kapott és most már bírta a megpróbáltatást. Az apró tűszúrásokat pedig bunkócsapások követték.

A náci hatóságok erre új terror-rendszabályokkal, vadállati kegyetlenséggel, letartóztatásokkal feleltek. De Lettországban már fellángoltak a partizánharc tüzei.

Anna Selis türelmének vége szakadt. Másodszor is az ablakba tette az összehajtott újságot és várt. Harmadnap beállított Robert Kirsis.

— Adjon már valami munkát — könyörgött neki.

— Jó, adunk munkát. De nagyon óvatos légy. Sajtót fogsz széthordani a körzetben. Vigyázz, ne bízd magad olyan emberekre, akiket nem ismersz jól!

Két hétig terjesztette Anna a röplapokat és a Szovjet Tájékoztató Iroda közleményeit. Lerakta őket a gyárak kapujában, becsúsztatta magánlakások postaládikáiba, felragasztotta a kerítésekre, a német rendeletek mellé. Mikor gyanús idegenek tüntek fel a kerületben, a lakásától, munkahelyétől távolabb folytatta munkáját. Néhány hétig dolgozott a szomszéd kerületben és azt hitte, nem veszi észre senki. Reggelente a szokottnál félórával korábban indult el hazulról és bejárt néhány utcát. A mosodában került minden fölösleges szót és mikor két új asszonyt állítottak be, annál inkább hallgatott. Kirsis kétízben küldte külön megbízással Riga külső városrészeibe, Milgravisba és Bolderaiba, a borítólemez-gyár munkásaihoz. Mindkét útja sikerült és Riga csakhamar új szabotázscselekményekről beszélhetett, amelyeknek eredményeképpen Göring repülőgépei egy teljes héten át egyetlen borítólemezt se kaptak.

Anna három napig rejtegetett a lakásán egy illegális pártmunkást, míg az elvtársak meg nem szerezték neki a szükséges iratokat. Akkor Liepajába ment dolgozni. Két nappal később a rendőrök éjtszaka rátörtek Annára és átkutatták a lakást. Persze, nem találtak semmit és Anna minden kérdésükre világos, értelmes választ adott. A rendőrök aláiratták vele a jegyzőkönyvet, de reggel, mikor munkába ment, az utcán letartóztatták. Nem volt nála tiltott holmi, de a nácik ezúttal beérték a puszta gyanúval.

Robert Kirsis már másnap megtudta, mi történt és nyomban értesítette az Annával összeköttetést tartó elvtársakat. A kerület illegális hálózatát újjászervezték, hogy a letartóztatás még ideiglenesen se szakítsa meg a munkát. Ennek így kellett történnie már Anna érdekében is, mert hiszen, ha most a környékbeli gyárakban és házakban nem találnak tiltott sajtót, ez azt bizonyította volna a gestapo szemében, hogy csakugyan Anna Selis terjesztette. A földalatti szervezet egyik legkiválóbb munkása lépett a helyébe és a munka változatlanul folyt tovább. Négy nap mulva pedig Grizinykaln városrészben holtan találtak egy rendőrlegényt. Így bosszulta meg a földalatti szervezet a hű munkatárs elfogását.

TIZEDIK FEJEZET

1

1941 szeptember 12-én a Lett Lövészhadosztálynak átnyujtották a csapatzászlókat és a lövészek letették az esküt. Az ezredek felsorakoztak a tágas térségen. Hűvös, szeles nap volt, az eső szemergett.

Íme, ott lobognak az őszi szélben a vörös csapatzászlók! A lövészek büszkén, szeretettel nézik. Lobogjatok csak, drága zászlók! Vezessetek a messze útra, Lettországba! Mindannyian nem látjuk meg a Balti-tengert, de aki meglátja, elmondja a hazának, hogy milyen forró szeretettel küzdöttek érte fiai és leányai. Nincs az a nehézség, amitől visszariadnánk a szent harcban, amely nemzedékek sorsát dönti el. Lobogjatok büszkén, pirosló harci zászlók!

Zárt sorokban állnak a zászlóaljak, ezredek, vadonatúj, most kiosztott köpönyegben, acélsisakban. Az eskü szövegét már felolvasták és most egyenkint az asztalkákhoz járulnak a lövészek, aláírják és visszatérnek a sorba. E perctől fogva a Vörös Hadsereg, a szovjet nép legyőzhetetlen hadseregének egyenjogú tagjai. Ez a tudat lelkesíti a harcosokat.

Lángoló szavak hangoznak el az ünnepi gyűlésen. A katonák megemlékeznek idősebb társaikról, a régi lett lövészekről és megfogadják, hogy az ő dicső harci hagyományaikat követik.

— Jelentsétek Sztálin elvtársnak, hogy készenállunk és türelmetlenül várjuk az első hadparancsot — mondták a Lettországi K(b)P Központi Bizottsága és a köztársasági kormány képviselőinek, akik átnyujtották a zászlókat a hadosztálynak.

Ezekben a napokban, amikor a hitleri hordák a szovjetföld szívét fenyegették, ott akartak lenni a haza védelmezőinek első sorában. Úgy érezték, hogy a hazától rabolnak el minden napot, amit még a táborban töltenek. Találgatták, mikor indulnak a frontra, hol ezt, hol azt a napot jósolták, de pontosan senki se tudhatta.

— Sztálin elvtárs megmondja, mikor van ránk szüksége a fronton — hajtogatták a parancsnokok. — Nem feledkezik meg rólunk.

Mikor a zenekar rázendített és a csapatok díszmenetbe fejlődtek, először bontakozott ki a jelenlévők előtt a hadosztály, mint

harci egység. Csakugyan lenyűgöző erő volt. Kilométerekre nyúltak a hadoszlopok. Az élcsapatok harsogó énekszóval elérték már a tábort, mikor, sok kilométernyi távolságban a díszszemle mezején a zászlóaljak még keményebben vágták ki a lépést és hadsor hadsor után vonult el a parancsnokság és a vendégek előtt.

Mint folyó a patakokból, úgy gyűlt egybe ez a hatalmas erő. Műhelyekből, kolhozmezőkről, a szovjetföld minden zúgából áramlottak a szovjet-lett hazafiak és ezen a napon egyesültek a 201. Lett Lövészhadosztály zászlai alatt.

2

Hiába reménykedett a hadosztály, hogy a zászlók átadása után hamarosan a frontra irányítják. Reménye nem teljesült. Hetek jöttek, hetek múltak, de — a jelek szerint — még jó darabig a táborban kellett időzniük. Gyakorlatoztak minden nap. A tüzérek és aknavetők kivonultak a nagy lőtérre, a századok és ezredek hadászati feladatokat kaptak és éjtszakai vagy nappali harcfeltételek között nagyszabású hadműveleteket hajtottak néha végre.

A tél közeledett. Utászok és műszaki osztagok gyors ütemben építették a földkunyhókat. A lövészek fejcsóválva nézték a munkát:

— Hát még a telet is itt töltjük? Állandó szállásra rendezkedünk be? Hogy lehet ez? A német Moszkva ellen tör, mi meg itt penészedünk a hátországban.

A főparancsnokságnak nyilván megvolt a maga terve, de korai lett volna még erről beszélni. Nemcsak a Lett Hadosztály várta türelmetlenül a hadparancsot. Az emberek aztán belátták, hogy ez nem véletlen. Sztálin elvtárs bizonyosan tudja, mikor lesz rájuk szükség a fronton. Nincs mit tenni, várni kell türelemmel. De nehezükre esett a várakozás, egyre jobban unták a tábori életet.

Így érkezett el a Nagy Októberi Forradalom évfordulója. Előttevaló napon vendégek jöttek a hadosztály ünnepére, Moszkvából és a különböző területekről. Aijával együtt érkezett egy kis művészcsoport, köztük Mara Pavulan.

A művésznő egész úton le se húnyta a szemét, annyira várta már, hogy a hadosztálynál lehessen s amikor a tábor területére ért, majd hogy a könny ki nem buggyant szeméből — mintha csak lett földre került volna hirtelen!

Lépten-nyomon lett szó és még az idegen arcokon is megannyi ismerős, szeretett vonás. A hólepte fenyők, a télisapkás, szürkeruhás lövészek, még a földkunyhók sorai is, amelyeknek vaskürtőiből kékes füstszalag bodorodik — csupa megindító látvány. Lányokkal is találkozott. Hosszú katonaköpönyeg és fülessapka van rajtuk is, mosolyognak, arcukat pirosra csípte a hideg. A tábori élet csupa frisseség, akár a tiszta, hideg levegő. Kemény bájt sugároz minden.

Estefelé a tábor főterén, szabad ég alatt tartották az ünnepi nagygyűlést. Andrej Sileniek zászlóaljkomisszár beszélt a Nagy Októberi Forradalom jelentőségéről, a szocialista állam nagyságáról, kimeríthetetlen erejéről, majd a Nagy Honvédő Háborúról. Mikor beszéde végén szóbahozta a hadparancsot, amelyet olyan türelmetlenül vár a hadosztály, de amely előreláthatólag már nem sokáig késik — a csapatok harsogó hurrá-ja a környező erdőig hatolt.

Mara örömmel, megindultan hallgatta Sileniek bizakodó szavait. Közben egyre figyelte a katonák arcát. Milyen nyugodtak! Félelemnek, kétségnek semmi nyoma. Ezeket a fiúkat aztán nem győzi le senki! És mennyien vannak! — Fokozott erővel érezte a szovjet nép és hadereje hatalmát — milliók és milliók!

Mihelyt a gyűlés végetért, odament Sileniekhez. Az már hallott a művészegyüttesről, de nem tudta, hogy Mara is köztük van. És most egyszerre itt áll előtte, testhezálló katonaköpönyegben, csizmásan, fehérselyem fejkendőben.

— Ilyen csodát! Tudtam, hogy sikerült elhagynia az országot, de ez mégis nagy meglepetés. Örülök minden jóismerősnek, de hogy maga nem rekedt otthon, az mindnyájunknak külön öröm. Bár az egész együttes kijöhetett volna, akkor most nem lenne egyedül.

Mara elmosolyodott.

— Nem vagyok én egyedül! Egész művész-brigádunk van már. És arról ábrándozunk, hogy lassankint összeszedjük valamennyi lett színészt, énekest és muzsikust és komoly művészegyüttest alakítunk. Közönségben nincs hiány. Aztán majd egyszer, mikor alkalmas lesz, talán megengedi a parancsnokság, hogy ellátogassunk a lövészek közé.

— Nemcsak megengedjük, Mara asszony, hanem kérjük, csalogatjuk a művészeket. Ma fellép itt valahol?

— A maga ezredénél. Körülbelül egy óra mulva kezdjük. Messze van innen az ezredklub?

— Öt perc mindössze. De egyedül mégse talál oda. Nem adtak kísérőt maga mellé?

— A politikai osztályon várnak. Megvallom, szántszándékkal maradtam el a társaimtól, kedvem támadt kísérő nélkül kószálni a táborban. Így többet lát az ember.

— Lehet. De most mégse engedem el kísérő nélkül, mert el talál tévedni és lekésik a hangversenyről. Nekem félóra múlva a hadosztálykomisszárnál kell lennem, másként — ha tetszik magának, ha nem — én vállalnám a kísérő szerepét. Már indulhatunk is, Pavulan elvtársnő.

Sileniek két sor földkunyhó közt vezette Marát.

— Látja — magyarázta — ezt mind a mi lövészeink építették. Aki csak idelátogat a katonai kerület parancsnokságáról, nem győzi dicsérni a munkájukat.

Délceg, fiatal szakaszvezető jött velük szembe. Tisztelgett és Sileniek megállította.

— Szakaszvezető elvtárs, a második század parancsnoka visszatért már a gyűlésről?

— Igen, zászlóaljkomisszár elvtárs, éppen most ment le a fedezékbe.

Mara jól megnézte a fiatal harcost és hirtelen feltámadt benne a lettországi vándorút, a német repülőtámadások, a halálosan tárasztó napok emléke. Elmosolyodott és kezet nyujtott.

— Nem emlékszik rám, Purgailis elvtárs? Elfelejtette már azt a nehéz napot, mikor pártomat fogta?

Purgailis Marára nézett és ő is mosolygott, de a katonai fegyelem tartózkodásra késztette. Kérdőn pillantott Sileniekre és csak mikor látta, hogy a zászlóaljkomisszár örömmel figyeli őket, akkor felelte, megkönnyebbülten:

— Hogyne emlékeznék, Pavulan elvtársnő! Szépen összeszedte magát azóta.

— És magának mi a beosztása itt? — kérdezte Mara.

— Azt csinálom, amit a többi: tanulok és tanítok. Ezidőszerint szakaszparancsnok vagyok.

— Dicsérni nem szabad őket, nehogy elbizakodjanak. De szó, ami szó: Purgailis a legjobb szakaszparancsnokok egyike az ezredben. És tudja a betyár!

— Írjon Martának, holnap eljövök a levélért. Vagy kísérjen majd ki, amikor indulunk.

— Ha a parancsnokság megengedi — mondotta mosolyogva.

— A századparancsnokkal kell majd beszélni — mondta Sileniek.

Hármasban mentek tovább. Egy földkunyhó előtt megállt Sileniek, segített Marának a lépcsőn és bekopogott.

— Tessék! — hangzott belülről.

Sileniek nem ment be, csak bedugta fejét az ajtón és beszólt — jól meg kellett görbítenie derekát.

— Vendéget hoztam. Félóra múlva át kell kísérni az ezredklubba. Tedd meg, légy szíves! A műsor végére én is odaérek, remélem.

És furcsa, pajkos mosollyal fordult Marához, aki egy kicsit elfogódott volt.

— Lépjen csak be bátran! — Utat engedett neki, bebocsátotta és becsukta mögötte az ajtót.

— Szakaszvezető elvtárs — mondta Purgailisnak — magára hárul ma a házigazda tisztje. Komoly vacsorát kell készíteni. Ünnepi vacsorát. Beszéljen a szolgálatvezetővel és nézzen el a kantinba. Egy kis bor se ártana.

— Értem, zászlóaljkomisszár elvtárs. Ne féljen, nem vallunk szégyent! Majd csak összeszedünk egyetmást. Sok vendég lesz?

— Vagy tíz.

— Minden rendben lesz, zászlóaljkomisszár elvtárs.

Purgailis, mint jó házigazdához illik, nyomban munkához látott. Sileniek pedig abban a nyugodt tudatban ment a hadosztálykomisszárhoz, hogy minden úgy lesz, ahogyan lennie kell.

Mara belépett az ajtón. Fölegyenesedni nemigen lehetett, az alacsony tető nem engedte. Éles villanyfény káprázlatta a szemét, hunyorognia kellett. Mikor már látott valamennyire, megpillantotta a kunyhó gazdáját, Zsubur hadnagy századparancsnokot.

Az is meggörbedve állt és éppen olyan zavarban volt, mint ő. Abban a percben akasztotta fel köpönyegét és most sietős kézzel igazgatta derékszíját és ingzubbonyát. Erősen megszorította Mara kezét és tréfásan felsóhajtott.

— Hát ilyesmi is van a világon! Mégis csak sikerült eljutnod a hadosztályhoz. Ez óriási, Mara! Kimondhatatlanul örülök, hogy itt vagy... Ülj le, kérlek! Ide, ni. Hiszen tudod — sose szolgálhattam a legelemibb kényelemmel se a vendégeimnek. Mit csináljon az ember, ha egyszer nem életrevaló.

Mara csak nézte, mosolyogva hallgatta.

— Te nem vagy életrevaló? Mindig is irigyeltelek, hogy micsoda teljes életet élsz, hogy megtalálod a helyedet! Ami pedig a kényelmet illeti — bánom is én!

Zsubur egy kerek fatuskót húzott elő és arra telepedett. Azt se tudta, hová legyen örömében és hogy fejezze ki, amit érez. Csak ültek együtt a kis kunyhóban, ahol megfordulni se lehetett és mosolyogva nézték egymást.

— Sokszor eszemben vagy, Zsubur, nem tagadom, de most, mikor Sileniek idevezetett, igazán nem is álmodtam, hogy hozzád kerülök. Félszóval se árulta el az a huncut! Én meg valahogy — ki tudja, miért, bizonyosra vettem, hogy nem talállak a táborban.

— Sikerült a kópénak alaposan meglepnie mindkettőnket. Olyan váratlanul ért az öröm, hogy azt se tudom, mit szóljak.

— Magam is úgy vagyok... Így van ez, ha hónapokig nem találkozik az ember valakivel.

— És micsoda hónapok voltak ezek! Mennyi esemény. Mi minden megváltozott azóta. Mi magunk se azok vagyunk, akik voltunk.

— Nem is leszünk azok soha többé. És ezen nincs is mit sajnálni, igaz? Hiába van háború, sőt, talán éppen azért, mert az van, feszültebb, teljesebb az élet, mint valaha. Nem is álmodtam, hogy ilyen is lehet. Mikor este hazaérek, csak elnyúlok az ágyon, fáradtan, de nyugodt lélekkel — az ember megteszi, ami telik tőle és úgy látszik, nem haszontalan a munkája... De ne hidd, hogy áldozatnak érzem magam. Sose adott nekem ennyit az élet. Napról napra tisztábban látom, jobban megértem az eseményeket. És ami a legfontosabb — közelebb jutottam az emberekhez. Azelőtt, ha jól meggondolom, a színház volt egész világom. Vagy, mondjuk, a művészet. És most? Purgailis őrmester kísért ide, bizonyosan ismered. Mikor Lettországból eljöttem, ő meg a felesége szörnyű órákban segítettek rajtam. Micsoda emberek, Zsubur!... De talán úgy hangzik, amit mondok, mintha valami nagyszerű dolognak hinném a háborút. Dehogyis. Ne érts félre! Csakhogy a mi országunk furcsa egy ország. A legszörnyűbb szerencsétlenség se torzítja el az embereket. Ellenkezőleg, arra készteti őket, hogy megmutassák, mennyi erő, mennyi szépség van bennük... De hogy én mennyit összefecsegek. Felét se értheted...

— Értelek én, Mara. Hogyne értenélek. Hiszen jól emlékszem, mennyit ábrándoztál Moszkváról, hogy szerettél volna oda el-

jutni, körülnézni, tanulni. Máskép valósult meg, mint ahogy képzelted, de érzem én is, hogy sok új van benned.

— Igen. Csak most értem igazán, mi az: szovjet nép. És olyan büszkeség fog el néha — érzem, én is ennek a népnek vagyok egy paránya.

— Boldog vagyok, Mara, hogy így látlak viszont. Pedig nehéz időket élünk, jól tudod. Moszkva alatt fenyegető a helyzet. De azért mind hiszünk a győzelemben — ez a fontos. És éppen a legjózanabbak értik a legjobban, hogy miért kell győznünk. A hadosztályban egyébről se beszélnek. Szüntelenül csak azt kérdik: mikor megyünk már a frontra. Megvallom, magam is alig győzöm kivárni.

— Mondd, Zsubur, hogy bírod erővel, egészséggel? Nem túl nehéz a szolgálat?

— Makkegészséges vagyok. Mióta háború van, egyszer se jártam az egészségügyi zászlóaljnál.

— Ne nevess ki, de én is, becsületszavamra, soha életemben még ilyen erősnek, frissnek nem éreztem magam. Pedig milyen körülmények közt él az ember a békebeliekhez képest!

— Ilyen idők járnak, Mara. Megedzenek bennünket.

A régi baráti, közvetlen hang feltámadt köztük. De azért — félénkség, tartózkodás okozta-e? — a mély, erős érzést, amely már régóta egybefűzte őket, nem tárta fel egyikük sem.

A félóra elrepült, Zsubur bebújt a köpönyegbe. Megnézte a kis vaskályhát, hogy nem alszik-e ki a tűz, aztán Marával együtt átment az ezredklubba.

3

A nemrégiben berendezett ezredklub voltaképpen közönséges barakk volt, falai hántolt fenyőszálakból épültek, mennyezetét is fenyőgerendákból ácsolták össze. Egyetlen bejárat vezetett a terembe, ahol sebtében összeeszkábált padok sorakoztak az elég kisméretű színpad előtt.

Mikor Zsubur és Mara beléptek, a terem már erősen megtelt. Ülőhely nem mindenkinek jutott, sokan álltak köröskörül. Zsuburnak rögtön feltűnt egy ismerős kis társaság, amely a kályha közelében helyezkedett el: a zászlóaljparancsnok gazdasági helyettese, Juris Rubenis hadnagy és Aija, meg Peter Spare, a harmadik

század politikai vezetője, Zakis hadnagy, a harmadik század parancsnoka és — bizalmasan összebújva — Lidija Augstroze meg Austra Zakis.

— Nem akadna itt egy kis hely nekünk is? — kérdezte Zsubur.

Zakis hadnagy előzékenyen talpra szökött és átadta helyét Marának, olyan villámgyorsan, hogy Lidija gyanakodva nézett rá, majd elmosolyodott. De mikor az ismeretlen szép nő mellett meglátta Zsuburt, megnyugodott és odább húzódva mindkettőnek helyet csinált.

— Hát Sileniek? — érdeklődött Aija.

— Megígérte, hogy a végére itt lesz — felelte Zsubur. Zavarták a kíváncsi pillantások. „Először látnak nővel, hát persze, hogy mindjárt mindenfélét gondolnak."

Marának nem jutott eszébe semmi efféle, érdeklődéssel figyelte a sok fiatal tisztet. Meghatotta, ahogy ingzubbonyukat igazgatják, minduntalan feszesebbre húzzák a vállszíjat, megtapogatják a pisztolytáskát, hogy nem csúszott-e hátra, tenyerükkel végigsimítják gondosan hátrafésült hajukat. A lányok nagyrészt külön ülnek, nevetgélnek, sugdolódznak.

Már csak az ezredparancsnokot várták, hogy megkezdhessék a hangversenyt. Végre megjelent a parancsnok, de nem ment előre, hanem valamit mondott Peter Spare-nak, aki odasietett hozzá. Néhány másodperc alatt végigröpült a klubon a hír: Sztálin beszélt a Moszkvai Szovjet ünnepi ülésén.

Peter csillogó szemmel, kipirult arccal tért vissza a helyére.

— Hallottátok? Sztálin beszélt... Holnap közzéteszik a hadosztályújságban. Nagy dolog ez, bajtársak... Hallod, Austra? Azt mondta, hogy „a német területrablók elkerülhetetlen pusztulásra ítélték önmagukat..."

Köröskörül csillogtak a szemek, izgatottan kérdezgették, mit mondott Sztálin?

Végre elkezdődött a hangverseny. Tarkább műsort elképzelni is bajos lenne, de Mara még soha ilyen hálás, ilyen fogékony hallgatóság előtt nem szerepelt. Persze, segített a lelkes hangulat is. Előbb a vendégművészek adtak elő néhány rövid jelenetet, majd a hadosztályok és az ezredek kultúrcsoportjai léptek fel. Mara költeményeket szavalt, egy kiváló lett tenorista több katonanótát énekelt, amelyek ott születtek a hadosztályban. Végül vegyes ének- és zeneegyüttes fejezte be a hangversenyt. Viharos

tapssal fogadtak minden egyes számot, sokat meg is kellett ismételni.

— Jöjjön majd el hozzánk a frontra is — kérte Marát Peter Spare. — Igaz, hogy ott még ilyen színpadunk se lesz, és tapsolni se szabad nagyon hangosan, de viszont úgy fogják méltányolni a tehetségét, hogy ott se akar hagyni majd bennünket.

— Én már innen se akarnék elmenni soha.

Aztán közös erővel a falakhoz tolták a padokat és a zenekar keringőre zendített. Boldog volt, akinek táncosnője akadt. August Zakis és Lidija tüstént a terem közepére lendültek és egész este megbocsáthatatlan kíméletlenséget tanúsítottak a többi tánckedvelő iránt. Hiába nézte őket sokatmondó tekintettel a sok táncosnő nélkül maradt hadnagy és százados — csak nem váltak el egymástól egyetlen fordulóra sem. És ha egyikük mellét nem ékesíti hadi rendjel, a másikét meg vitézségi érem, hát azt hihette volna az ember — egyebet se csináltak életükben, csak táncoltak.

Annál több táncos jutott Austra Zakisnak. Peter Spare ugyanis nem volt táncoló kedvében s amikor látták, hogy visszavonul, egyik bajtárs a másik után szólította fel Austrát. Annyi pihenőt se engedtek neki, hogy lélekzethez jusson. Így ment ez egészen Sileniek megérkezéséig, aki aztán Zsubur segítségével összeszedte néhány jóbarátját, meghívta őket vacsorára. Peter Spare, Aija, Jurenis, Zsubur, Mara, Austra — ez volt a társaság. Hívta volna August Zakist meg Lidiját is, de azok kettesben sétáltak a holdas éjtszakán.

— Nono, majd megbánják! — mondta Sileniek.

Sileniek zászlóaljkomisszárnak elég tágas szobája volt a tábori házak egyikében. Purgailis szakaszvezető már várta a vendégeket. Csak edény dolgában volt megakadva.

— Edénynek bizony szűkében vagyunk — mentegetőzött.

A bort kis alumíniumbögrékből kellett inni, tányér csak a nőknek jutott, a többiek csajkából ettek. A pecsenyét alumíniumfazékban tálalta fel Purgailis. No, de ez az egyszerűség csak annál közelebb hozta egymáshoz a vacsorázókat.

Mikor Sileniek megtudta, hogy Szokolov zászlóaljparancsnok visszaérkezett a táborba, elment érte és néhány perc múlva odahozta.

Szokolov nemrég végezte el a katonai akadémiát. Az ezred legképzettebb tisztjei közt emlegették. Néhány hónap alatt úgy összebarátkozott a lettekkel, mintha éveket töltött volna közöttük.

Persze, akármiről beszélgettek aznap este, mindig csak visszatértek a főtémára: mit mondott Sztálin? Mi történik Moszkvában? Nem is lehetett másképp. Hiszen ezen fordult meg az egész nép és minden egyes ember, orosz és lett, munkás és kolhozparaszt, tábornok és lövész sorsa egyaránt.

— Milyen találó, amit Hitlerről mond! Hogy „nem hasonlít Napoleonhoz jobban, mint a kismacska az oroszlánhoz" — idézte Sztálin szavait Sileniek. — Lám, ez a történelem ítélete a fasizmusról.

Szokolov napközben beszélt egy elvtárssal, aki éppen akkor érkezett Moszkvából. A moszkvaiak — azt mondta — mintha csak a fronton lennének. Az utcán barikádok, légelhárítók. A fasiszta repülők éjjel-nappal szüntelenül zaklatják őket. De a város hangulata bátor, harcias. „Sztálin velünk van és Moszkvát nem adjuk a németnek" — ezt mondja, ezt gondolja mindenki.

— A fene! — csúszott ki Zsubur száján. — Hát ránk mikor kerül már a sor? Az lenne méltó kezdet, ha a fővárosért szállhatna harcba a hadosztály!

— Igaz. Eleget rostokoltunk már itt — mondta Szokolov. — Én azt hiszem, most már megjön a hadparancs. Harcosainkért pedig jótállok. Derekasan fognak verekedni. Inkább az a félő, hogy a harci tűz ostobaságokra ragadja őket.

— A mi dolgunk arról gondoskodni, hogy ez meg ne történjék — mondotta Sileniek. — Ami pedig az eredményt illeti, azt hiszem, sok függ az első összecsapástól. Ha abban győzünk és megmutatjuk, hogy el tudunk bánni a némettel, akkor már esetleges balsikerek se rendítik meg harcosaink önbizalmát.

— Gyanítom, hogy a hadvezetőség támadó hadműveletekre tartogat bennünket. — Szokolov végigjártatta szemét az asztal körül ülőkön. — Hiába szedi elő Hitler minden fortélyát, Moszkvát nem kapja meg. Jó lenne, ha részt vehetnénk a döntő fordulatot hozó csatában. Mert ilyen csatára készülnek kétségtelenül. Más kérdés, mikorra tűzte ki Sztálin elvtárs az időpontot. Csak egy bizonyos: a németeket előzik Moszkva alól!

Éjfél is elmúlt, mire elszéledtek. Marának ott, a maga szobájában készíttetett hálóhelyet Sileniek, ő pedig Szokolovhoz költözött át erre az éjtszakára.

„Bárcsak itt maradhatnék!" — sóhajtott magában Mara.

November 7-én a Vörös-téren, a Lenin-mauzóleum emelvényéről szólott Sztálin. Hólepte köpenyekben álltak a menetcsapatok — a Vörös-térről egyenesen a frontra vezetett az útjuk. Harcfeladatokkal megbízott repülők gépei búgtak a tér felett, a szél közbeközbe elhozta a közeli arcvonal harci zaját. De Sztálin szava nyugodtan csengett. A Honvédő Háború legválságosabb perce volt talán. Milliók szívét szorította össze a fájdalom, a főváros, a haza zaklató gondja. De egyúttal az emberiség történelmének egyik legnemesebb, leghősiesebb perce volt ez. A szovjet ország az egész világ előtt tanúságot tett a győzelembe vetett hitéről. Sztálin szavában az ész és lelkiismeret maga szólalt meg, nyugodtan, józanul, bátran szembenézve az igazsággal.

„Lehet-e kételkedni abban, hogy le tudjuk győzni és le kell győznünk a német területrablókat?"

Hóvihar sepert végig a hólepett Moszkván, fehéren, fiatalos daccal, gyors fordulatot ígérve.

— Amit Sztálin mond, mindig beteljesedik.

Sztálin szava a Lett Hadosztályhoz is elért.

— A parancsnokok már tudják, hogy mikor indulunk, csak nekünk nem mondják még meg — hajtogatták a lövészek. — Semmi értelme se lenne, hogy ilyen napokban a hátországban tartsanak bennünket.

A fegyvereket kiosztották, a nyári egyenruhát télire váltották, nemezcsizmát, bárányбőrbekecset, vattával bélelt nadrágot kaptak a harcosok.

Ekkor hirtelen végigszáguldott a táboron a vérpezsdítő hír:

— Egy ezred már megkapta a berakodási parancsot. Egész felszerelésével együtt vonatra száll.

Igaz, hamarosan kiderült, hogy csak a tüzérség berakodásáról van szó. De hogy lótottak-futottak a tüzérek, hogy dolgoztak az ágyútalpak és a fogatok körül! Dehogy is kellett őket biztatni! Alig nézett körül a parancsnokság, már fel is repítették a lövegeket az oldalfal nélküli vasúti kocsikra. Mikor aztán elkészültek mindennel, a parancsnokok az órájukra néztek és megint le kellett rakodni, vissza kellett vinni mindent a táborba. Próba-berakodás volt csak. A tüzérek savanyú képpel emelték le a lövegeket és bújtak vissza földkunyhóikba. Még az se vigasztalta őket, hogy rakodásuk minden eddigi rekordidőt megdöntött. Tapasztalt pa-

rancsnokok állapították meg: soha még ilyen rövid idő alatt a feladatot nem teljesítették.

— Derék fiúk vagytok! — dicsérte a tüzéreket. A derék fiúk pedig lógatták az orrukat és senkinek se jutott eszébe kinevetni őket.

Így múlt el december eleje.

Austra Zakis az egészségügyi zászlóaljtól tért vissza. Elvitte Rutának a levelet, amit Aija küldött valakivel a táborba. A földkunyhók között rendes medrében folydogált az élet, a tüzérek lovaikat csutakolták, lövegeiket vizsgálgatták, lövész-szakaszok meneteltek az utakon, hírvivők jöttek-mentek, hozták-vitték az üzeneteket, küldeményeket. Mindennapi látvány, jól ismert hangok, zajok. És akkor egyszerre, mintha mindez megszakadt volna. Ezrede körletében éktelen lárma fogadja. Száz meg száz torok kiáltja a hurrá-t, de úgy, hogy az erdő is visszhangzik bele. Közelebbről aztán látja, hogy a legények ölelkeznek, a levegőbe dobálják sapkájukat, némelyik a földön hempereg, vagy forog a hóban, mint a pörgettyű, a tisztek meg csak nézik és egyáltalában nem sietnek rendet teremteni.

Austra rögtön sejtette, hogy mi történt. Szíve hevesen vert, most már rohant. Százada — a harmadik század — a földkunyhók előtt gyülekezett. Zakis hadnagy kipirultan, tarkójára lökött sapkával, hevesen magyarázott valamit szakaszparancsnokainak, azok meg szemmelláthatóan alig győzték kivárni, hogy már mehessenek. Peter Spare ott állt a harcosok között és mosolyogva figyelte az örvendező nyüzsgést.

— Mi történt? — kérdezte lihegve Austra. — Mit jelent a nagy vigasság?

Peter gyorsan odafordult:

— Igazán nem tudod? Indulunk, Austra! A frontra! Most jött a parancs.

A lány egy szót se szólt többet, rohant földkunyhójába.

— Lidija! Lidija! Te már készen vagy?

Lidija éppen csak rápillantott, mert térdenállva húzgálta, gyömöszölte holmiját a hátizsákba.

— Nem, Austra, még nincs minden együtt. — Olyan szemrehányóan mondta, mintha mélységesen megbántották volna. — Lehetetlen ember ez az August! Hát nem szólhatott volna kicsit előbb?

— Igazad van! Mindig így csinál. Jaj, tel Hátha nem készülünk el!

— Azt se tudom, mit csináljak előbb! Valahogy le ne maradjunk.

Volt elég idő a készülődésre, de csupa türelmetlenségből mind féltek, hogy elkésnek és máris rohanni szerettek volna a vonathoz. A lövészek gyorsan rendbeszedték holmijukat és teljes hadifelszerelésben, büszkén gyülekeztek a századok sorakozóhelyén. Akinek valamije nem volt rendben, vagy nem kapott megfelelő méretű lábbelit, vagy betegség miatt éppen szolgálatmentes volt, szörnyen bánkódott. Most senki se vallotta volna be, hogy beteg. Egy lövésznek csizmáját javították, a műhelyben volt. Majdhogy a falra nem mászott dühében, annyira félt, hogy a cipészek nem csinálják meg idejére.

— Akkor se maradok itt, törjék magukat a gazfickók, de legyen kész a csizmám! — hajtogatta.

Végre fenn voltak a vagonokban. A kis vaskályhákat hamarosan befűtötték, egy kocsin nótára gyujtottak; sorra belevágott a többi is és fújták a lövésznótát. A kerekek vígan kattogtak a váltókon, a szél versenyt futott a szerelvénnyel, mintha meg akarná előzni, hogy megvigye a hírt a frontra: új bajtársak érkeznek.

*

...Az összes utakon nyugat felé törtek előre a csapatok. Emberek, gépek, ágyúk, harckocsik — minden mozgásban volt. December hatodikán kezdődött a nagy moszkvai ellentámadás. Az újonnan bevetett ezredek olyan földet tapostak, amelyen pár napja még németek álltak. Tanúskodtak erről a felégetett falvak, ahol a hamu alatt még izzott a parázs, tanúskodtak az utak mentén rekedt tankok. A havas mezőket sok helyütt feketére festették a felrobbant aknák. Német katonák és tisztek, kifordult belű lovak, futás közben elhagyott ágyúk és teherautók hevertek a harcok terén. Az erdőből itt-ott lövés dördült. Akkor elindítottak egy osztagot és az körülzárta a „kakukkot", akit a Vörös Hadsereg háta mögött hagyott a menekülő ellenség.

Eső szemergett egész nap. A hóból kása lett és rátapadt a nemezcsizmákra. A köpönyeg átázott, a víz átszivárgott a zubbonyon az ingre, a sapkáról a gallér alá csepegett, csurgott a víz.

— Ez is tél? — zsörtölődött nevetve August Zakis. — Korán húztuk fel a szőrcsizmát. Lidija, bírja még a lábad?

— Miért éppen engem kérdezel? Csak a többi el ne maradjon.

— Jó, jó, nem kell mindjárt megharagudni.

Egész nap latyakban gázoltak. Este aztán fordult a szél és fagyni kezdett. A szőrcsizma jégcsomó lett, a köpeny szárnya megfagyott és úgy verte a lábukat, mintha fából lenne. És hiába hajtogatták, facsarták, egy-két percig maradt csak puha, aztán újra megeredt. Valahol előttük szüntelenül bömbölt az ágyú. Mikor besötétedett, a védővonal előteréből rakéták szöktek fel. Most már könnyű sebesültek is jöttek szemközt, kezük, fejük bekötözve. Sebesültszállító autók tülköltek, vontatók hernyótalpa csörgött, gépfegyver ropogott, akna robbant. Hirtelen vörös lángba borult egy közeli berek, löveg-sortűz rendítette meg a földet a talpuk alatt. Egy útkeresztezésnél forgalomszabályozók közölték a hadoszlopok parancsnokaival, hogy ne jobbra forduljanak, mert ott németek állnak.

Mikor már csak két kilométerre voltak a kijelölt ponttól, befutott az ezredtörzs hírvivője és az első zászlóalj megállt. Menetelés közben új feladatot kapott a hadosztály: más frontszakaszra rendelték.

Újra felperzselt falvak romjai mellett haladtak, az éjtszakát az erdőben töltötték. A kenyér megfagyott a hátizsákokban, a húskonzerv-dobozokban jégkristályok képződtek. Néhány órai nyugtalan, éber álom, aztán új menetelés a még sötétbe borult utakon. Mozgalmas reggel, hóviharban, fagyban, gyors menet. Aztán este van megint, testük nehéz, mint az ólom, a látóhatáron robbanások, villanások. A lövészek sorba állnak a tábori konyhák előtt a forró levesért. A szolgálatvezető nagy bádogkannákból tölti a vodkát, az előírt száz grammos adagot.

A századparancsnokokat Szokolov századoshoz szólítják. Tízperces tanácskozás egy vén magtárban. A térképeken zseblámpák fényénél megjelölnek bizonyos helyeket.

— Pontosan négy órakor támad az ezred — közli Szokolov. — Az első zászlóalj kierőszakolja az átkelést a folyón, melynek nyugati partján a németek beásták magukat. Visszaveti őket a folyótól, elfoglalja K. falut, megszállja és szilárdan kézben tartja a fontos útkeresztezést. Az első zászlóalj sikerét a második és harmadik zászlóalj fejleszti tovább. Kiszélesítik az áttörési szakaszt és gyors előnyomulással birtokba veszik N. város délnyugati szegélyét. Újabb feladatokat e parancs végrehajtása után kapnak a

csapatok. Vigyázzunk! A mi ezredünk eredményes harcától függ minden. Mi felelünk az egész hadosztály becsületéért!

A századparancsnokok egymás után elismételték a harcfeladatot. Szokolov és Sileniek kezet szorítottak velük, sikert kívántak. Valamennyien gyorsan szétszéledtek. Zajtalan mozgás indult meg az éjjeli sötétségben. A századok elfoglalták a kiindulási határsávokat. Köröskörül fehér a térség, a szél zúg, a felhők közül ittott kitetsző sötét égen csillagok aranyszemei ragyognak. A hóban feküsznek a lett lövészek és várják a jelt a támadásra.

5

Ötpercenként megdördült az ágyú valahol mögöttük és furcsa suhogással repült el fejük felett a nehéz lövedék, mint egy gyorsröptű láthatatlan madár. Még egy-két szempillantás és a folyón túl láng lobban, robbanás remegteti a levegőt, sziszegő gránátszilánkok röpködnek mindenfelé. Sűrű egymásutánban rakéták szökkennek az égre és vakító világosságba borítják a havas síkságot. A lövészek mozdulatlanul feküsznek a hóban. Nagyon kívánják a cigarettát, de a századparancsnok kijelentette, hogy aki rágyújt, azt parancsszegőnek tekinti.

August Zakis néhány sielővel előrenyomult és figyelte az ellenséges állásokat. Két embere átkúszott a szemközti partra és felfedezett három géppuskafészket — a kanyarba települtek, ahonnan tekintélyes szektort lehetett belőni. A német állás a folyó felett húzódott és a meredek partot, a tegnapi olvadás után, most sima jégkéreg borította.

— Nem lesz tréfadolog — mondta Zakis hadnagy, mikor a jelentést végighallgatta. — Puszta bátorsággal itt semmire se megyünk. Míg a gépfegyvereket el nem némítottuk, hiába minden.

Visszasiklott a századhoz és összehívta a szakaszparancsnokokat. A harmadikból, a Purgailis szakaszából kiszemeltek háromszor négy embert és melléjük adták a két felderítőt is. August pontosan és világosan megmagyarázta a harcfeladatot.

— Pontban hajnali négykor, két pirosrakéta-jelre betörtök a fedezékbe és végeztek a géppuskásokkal. De közben állandóan figyelitek a nyugati partot. Nem lehetetlen, hogy több géppuskafészkük is van az átkozottaknak, amit nem fedeztünk fel. Ha lőni kezdenek és elárulják a tüzelőállásukat, azonnal hátbatámadjátok őket.

De míg a század át nem ért a nyugati partra, tovább nem nyomultok előre. Végeztem.

Purgailis a századgyakorlatokon sokszor kapott hasonló feladatot. Akkor minden nagyonis egyszerűnek, szinte unalmasnak tetszett és a fiúk morogtak, hogy hason kell kúszniuk a sáros földön. Most, úgy lehet, még egyszerűbb a feladat, de unalomról szó sincs. Purgailist már előre izgalom fogta el.

Nagyon óvatosan, nesztelenül kúsztak át a folyó jegén. Valahányszor német rakéta gyulladt fel, a tizenöt, fehér hóköpenyes harcos mozdulatlanságba dermedt és csak akkor kúszott megint tovább, mikor a folyó újra homályba borult. Hajnali háromra már a helyükön voltak, alig néhány lépésnyire a géppuska-fészektől. Lélekzetvisszafojtva hallgatták a németek suttogását.

„A mindenit... ha most észrevétlenül odalopakodhatnánk és rajtuk üthetnénk, mukkanni se érnének rá — gondolta Purgailis. — Aztán csak meg kellene fordítani a géppuskacsöveket és arrafelé szórni a golyót. Kár, hogy nem szabad..."

A gondolat, hogy a veszedelmes, gyűlölt ellenség ott van, alig néhány lépésnyire, szinte megrészegítette. Soha nem érzett öröm öntötte el. „Kezünkben vannak és még csak nem is gyanítják! Most nyomban leüthetnénk őket és Hitlernek annyival is kevesebb kapcabetyárja lenne... Igen, ha csak felderítésre küldték volna. De az a parancs, hogy megvárjuk a vörös rakétajelt... Nem lehet... várni kell. Az a parancs, hogy kaput nyissunk a német védővonalhoz és sokszáz ember sorsa függ attól, hogy jól vagy rosszul végezzük-e a dolgunkat. Ha túlkorán nyitjuk ki — mert hiszen akár most mindjárt megtehetnénk — nincs, aki behatoljon a kapun s akkor újra becsapódik. Ha viszont idejében történik, a lövészek berontanak, mint a förgeteg, barlangjában fojtják meg a fenevadat, sok-sok szovjet ember felszabadul és mi nagy lépéssel közeledtünk szülőhazánkhoz..."

„Öreg Vilde, Kaupiny!... csak faljátok az én földem termését, nemsokára torkotokon akad a falat. Lesz egy kis beszédünk veletek... A Vilde-tanya meg éppen jó lesz kolhozgazdaságnak... Nagy tehénistállót építünk, tejgazdaságunk lesz... és később majd a klubra is gondolhatunk. Mi ketten Martával a kolhozföldeken dolgozunk, Peterit meg addig az almafák alatt játszik a többi kolhozgyerekkel. Nem lesz kulák, aki rájuk förmedjen, elzavarja őket... János-napját megüli az egész kolhoz... Nótával, sörrel, köményes sajttal... az lesz csak az élet!..."

Egyik felderítőt visszaküldték a századhoz. Jelentette Zakis hadnagynak, hogy Purgailis csoportja szerencsésen elért a kijelölt helyre. Most hát a század is lassan előrenyomult és felfejlődött a folyón, éppen az ellenség orra alatt. Egyszer géppisztolyrecsegést hallottak. A német nyilván vaktában lődözött, talán hogy magamagát biztassa, talán, hogy az ellenséges tüzelést kiváltsa. De a keleti part néma maradt s mikor az új rakéta kigyulladt, a német megfigyelő a legkisebb életjelt se tapasztalta az egész síkon, csak a messzehordó üteg küldte ötpercenként a nehéz lövedéket és az éjjeli bombavetők bombázták jobbfelől a német állásokat.

— Remélem, tudod, mi a feladatod? — súgta Austra fülébe Peter Spare. — A rohamban nem veszel részt, de ha elfoglaltuk a túlsó partot, választasz magadnak egy megfelelő pontot és onnan figyeled az utat. Egyes lövéseket adj le és pontosan célozz! Elsősorban a tisztekre. A durva munkát majd mi elvégezzük nélküled.

Austra ezt mind régen tudta, de hogy Peter nem restelt végigkúszni az egész rajvonal hosszában, csak azért, hogy vele beszélhessen, az megdobogtatta a szívét. Megfogta és megszorította a parancsnoka nagykesztyűs kezét.

— Tudom a dolgomat, Peter...

Lidija, a másik mesterlövő, a század balszárnyán volt és August majdnem pontosan ugyanazt az előadást tartotta neki.

— Jó, jó. Másokat oktat, de ő maga minden áron elsőnek akar majd felérni a partra, tudom.

Pontban négy órakor két piros rakéta kúszott fel az égre. Ugyanabban a pillanatban Purgailis vitézei talpra szöktek és jól kiszámított ugrással benn is voltak már a német fedezékben. Rövid, heves kézitusa, szuronnyal, puskatussal, halálordítás, könyörgő szemek, égnek lendülő karok...

— Ne lőj, ruszki, ich bin fogoly! Hitler kaput...

A part meredekén már kapaszkodott felfelé a támadó lövészcsapat. Nyitva a kapu!

— Előre, fiúk! — kiáltja August Zakis és teljes nagyságában felegyenesedik. — A hazáért! Sztálinért! Hurrá!

Nincs az az erő, amely feltartóztassa őket. A lett lövészek egész nagyságukban kiegyenesedve rohannak, mintha csak a gyakorlótéren lennének. A második német védővonal szórja rájuk az aknát, a földnek minden arasznyi darabja be van lőve régen, minden aknavetőnek kijelölve a szektora. Pontosan a rohamozók lába

elé hullanak az aknák. Itt is, ott is kidől egy közülük, de akit szilánk nem ért, körül se néz, csak rohan tovább, előre.

A falu szélén most kigyulladt egy csűr és bevilágította a térséget, meg a rózsaszínű havon rohanó fekete alakokat.

Mikor az első rohamcsapat már-már a faluig tört előre, a német ágyúk tűz alá fogták a partot és az útkeresztezéseket. Tűzfal emelkedett hirtelen a támadó rajvonal előtt és az imént még ellenállhatatlan mozgás megdermedt, üres és halott lett újra a mező. És akkor megint felegyenesedett egész nagyságában Zakis hadnagy — fél köpönyege rongyokban lógott rajta, jéghasogatta ujjairól csurgott a vér.

— Előre, bajtársak! Hurrá! Halál a fasiszta bitangokra!

És a lövészek kiugrottak a hóbuckák mögül és rohantak egyhuzamban egészen a falu pereméig, mint a partra nyomuló hullám. Félig felöltözött német tisztek és katonák szaladtak csapatostul az erdőbe, útközben hátrafordultak, támadóikra vicsorogva lövöldöztek, kézigránátokat hajigáltak.

Austra pontosan célzott a maga állásából, minden lövése után kevesebb lett egy német tiszttel vagy katonával.

Purgailis hol jobbra, hol balra fordította a géppisztolyát, mint a házmester, mikor öntözőcsőből locsolja reggel a járdát. — Nesze te, nyavalyás — sziszegte foga között.

A nyomjelző lövedékek fonala a falutól az erdőig húzódott, az erdőszélről géppisztolykattogás hallatszott közbe-közbe, aztán lassan elhalt a lövöldözés zaja.

Szokolov kapitány zászlóalja, miután az ellenség védővonalán áttört, a német hadosztály hátába ékelődött. Utána átkelt a folyón a második és harmadik zászlóalj és beömlött az áttörés szakaszán, hömpölygött, mint a tavaszi áradás. Most az ék kiterjesztett legyezővé változott, amelynek két sarka messzire előrenyúlik és bekerítéssel fenyegeti a két szárnynál lévő ellenséges csapatokat.

Egész nap folyt a harc. A támadás arcvonala elfordult délnyugatra és ékével mélyen az ellenség hátába hatolt. Este, mikor a parancsnokok összegyüjtötték embereiket és megvizsgálták az alegységek létszámát, bizony, sok derék harcos hiányzott a sorból. A sebesülteket Moszkvába szállították, azoknak pedig, akik elestek ebben az első harcban, bajtársaik sírt ástak a kőkeményre fagyott földben, hogy ott pihenjenek most már örökre, az óriási, vén nyírfák alatt, olyan földben, amelyet ők maguk vívtak vissza

az ellenségtől. Az úton özönlöttek a csapatok, a levegőben repülőgépek búgtak, de a harc hajnalpírja mind messzebb húzódott, nyugat felé.

A hadosztályon végigfutott a szomorú hír: Birzit hadosztálykomisszár elesett, Veikin ezredest pedig, a hadosztály parancsnokát, súlyos sebbel a hátországba szállították. De a rettenetes harc folyt tovább, éjjel-nappal.

Éjjel-nappal, kegyetlen januári fagyban, amikor néhány percnyi eszméletlenség biztos halál a sebesültnek... De a hitleri sereg dühödten verekszik, mint a veszett fenevad, egyetlen falucskát, egyetlen védelemre alkalmas pontot sem ad fel harc nélkül. Az erdő tele van német „kakukk"-okkal, elrejtőznek a fák tetején és onnan lövik orozva a tiszteket. Minden út aláaknázva. A szovjet katonák falu helyett sokszor csak füstölgő, üszkös romokat, egy-egy kéményt találnak, amely körül pár szál öreg és gyerek lézeng, mint az árnyék.

Éjtszakákon át hóbuckák szolgáltak fekvőhelyül a harcosoknak. És a Vörös Hadsereg történetett előre, nyugatnak, erdőkön, folyókon, puszta mezőkön át, rendületlen hősiességgel, kitartással. Nem kímélve vérét és életét, lépésről lépésre szabadította fel hazája földjét. Orosz, ukrán, baskir, kazah, lett, grúz és örmény egybeforrva, vállvetve dolgozott a felszabadítás nagy művén. Közös dicsőség ragyogta be valamennyiüket és egyazon tudat melegítette mindnyájuk szívét; hogy Sztálin gondja, szeretete velük van.

És amikor a Moszkváért vívott hősi harcok híre bejárta az országot, Dovator lovasai, Panfilov vitézei és a gárdahadosztályok mellett a lett lövészeket is emlegették, akik ilyen méltón kezdték nagy útjukat Moszkva alatt.

6

December elején Ojar Sniker több partizáncsoport megbízásából átment a front vonalán, hogy kapcsolatot teremtsen a köztársaság kormányával és megbeszélje a partizánmozgalom továbbfejlesztését.

A gyakorlat bebizonyította, hogy állandó rádióösszeköttetés, megfelelő technikai segítség nélkül nehéz a mozgalmat szélesíteni. Így szétszórtan és egymással össze nem hangoltan a partizán-

csapatok tevékenysége komoly eredményeket nem hozhat és inkább erkölcsi, mint gyakorlati jelentőségű.

De a nép még a kenyérnél is jobban áhítja az igazság élő szavát. Csak egy hordozható nyomda kellene és a partizánok felhívásokat, sőt földalatti újságot is nyomtathatnának.

Távolléte idején Ojar Kapeikára bízta a parancsnokságot. Négy hónap alatt több sikeres hadműveletet hajtottak végre és a német csendőrök, schutzmannok már nem sétáltak olyan elbizakodott képpel a tanyákon, mint a megszállás első napjaiban. Sokan bekapták a legyet és a hadiszerrel vagy csapatokkal rakott szerelvények lefordultak a töltésről — szinte minden héten történt egy kisiklás. És most sem azért ritkultak egy idő óta a vasúti katasztrófák, mintha a partizánok megijedtek volna a vasútvonalat éjjel-nappal őrző fegyveres járőröktől. Az ok sokkal egyszerűbb: nem volt elég robbanóanyaguk.

Ojar Osztaskovo mellett, a Seliger-tó közelében lépte át a frontvonalat. Miután a hadosztály elhárító osztályának főnöke kihallgatta, a front törzséhez utasították, ahonnan aztán felhívták Moszkvát és meg is kapták a szükséges felvilágosítást. Éppen akkor, december végén, érkezett oda Kram, a Lettországi K(b)P Központi Bizottságának képviseletében és az igazolta Ojar személyazonosságát. Csak akkor kapta meg a Moszkvába szóló menetlevelet.

Ojar mindjárt látta, hogy Kram alaposan megváltozott, mióta utoljára találkoztak. Elevenebb, közvetlenebb, sőt mintha fiatalabb is lenne. Az úton nem győzték egymást kérdezgetni. Annyi beszélnivalójuk volt, hogy szinte repült az idő.

Már estére megérkeztek Moszkvába. Az „emka"* ablaka befagyott és Ojar nem sokat láthatott, de az rögtön feltűnt neki, hogy a városnak szigorúan háborús képe van. Tankelhárító akadályok, légvédelmi tüzérütegek a tereken, a frontra menő teherautók végeláthatatlanul kígyózó sora.

Kram egyenesen a közös szállásra vezette.

— Mosakodj meg és aludd ki magad rendesen. Holnap reggel érted jövök.

Másnap aztán legelőbb is a városon vezette végig. Ojar szíve nagyot dobbant, amikor a Vörös-teret meglátta. Ott... az a Lenin Mauzóleum... A börtönben, álmatlan éjtszakákon hányszor pró-

* emka — M. márkájú szovjet gépkocsi beceneve.

bálta elképzelni, milyen lehet a Vörös-tér, meg a Kreml, a Mauzóleum. És miért, miért nem, de mindig ragyogó májusi napsütésben látta a teret, meg a tribün előtt vonuló ezredeket, hadosztályokat, a május elsejei ünneplők beláthatatlan áradatát és a tribünön őt magát — Sztálint. Most, ezen a fagyos decemberi napon valóságban látja... itt van előtte a tér. „És csakugyan? Ott az ódon falakon túl dolgozik most Sztálin, itt egészen közel hozzám?"

Elképzelte, ahogy a zászlócskákkal teletűzdelt térkép előtt áll és higgadtan, rendületlen nyugalommal nézi a front cikcak-vonalát. Minden fronton a Legfelsőbb Főparancsnok utasítását várják marsallok és tábornokok, a fronton túl, az ellenség háta mögött is, szovjet polgárok milliói lesik szavát... És lesik nálunk, Lettországban is...

Ojar Sniker partizánparancsnok izgatottan és boldogan járja Moszkva utcáit. Az új benyomások rázúdulnak, elborítják, mint a hullámzó tenger, a Moszkva-szálló, meg a Lenin-könyvtár, a földalatti és a csodaszép hidak a Moszkva-folyón, meg a Gorkij-utca és a „Szadovaja" gyűrű, amelyen meg nem szakadó áradattal több sorban robognak az autók.

— Dehát mi ez ahhoz képest, ami volt! — mondta Kram. — Akinek nincs itt dolga, vagy nem bírja már idegekkel, mind elment. Elég kényelmesen lehet mozogni az utcákon. De láttad volna Moszkvát a háború előtt!

Komor, szinte fenyegető volt ezekben a napokban a főváros. Lakosainak erkölcsi erejét semmi meg nem törhette. Az ellenség a kapu előtt állt már, de a moszkvaiak, akik ott maradtak, bombát, aknát és ágyút gyártottak a frontnak, az ellenséges légibombák csapkodása mellett, égő házak tűzfényénél, szakadatlan életveszedelemben. És ha kellett, ásót vagy puskát fogtak maguk is, tankcsapdákat ástak, hogy segítsenek megvédeni a várost.

A legnehezén túl voltak. Moszkva lakói munka után most már pihenhettek, a német repülők nem zavarták álmukat. Nem panaszkodtak a hideg és nélkülözés miatt, nem különböztették meg az ünnepet a hétköznaptól. Hisz tulajdon fiaiknak, testvéreiknek kellett a meleg ruha, cipő, akik harmincfokos hidegben a szabad ég alatt hálnak — hogy gondolhattak volna most a maguk bajára! És amikor este a hangszórók új meg új győzelmeket jelentettek, a bemondó elszámlálta a visszafoglalt szovjet városokat, a moszkvai szívében a boldog öröm mellett fellobbant a büszkeség is: „Én is segítettem nekik győzni!"

Ojart, aki a megszállott terület fojtó vérszaggal telített, vészterhes atmoszférájában élt addig, szinte megrészegítette a szabadság tiszta levegője. Csodálatos érzés az, hogy jóbarátok, elvtársak közt vagy újra, láthatod a nyugalmat, biztonságot az arcokon és szemekben! Igen, ezért olyan nagyon boldog ma...

Este Kram hangversenyre vitte, a Csajkovszkij-terembe. Mindjárt feltűnt a közönség furcsa összetétele. Több mint a fele katona, nemezcsizmás, bekecses hadnagyok és századosok, akik ma reggel talán még harcoltak és néhány óra múlva ismét harcba vezetik a csapatukat. De most zenét hallgatnak. És a zenéből, az ünnepi, derűs muzsikából is ugyanaz a hit árad, ami őket élteti nehéz harcaikban, hogy a világosság erői legyőzik a sötétséget. És Ojarnak hirtelen eszébe jutottak a partizánjai, Akmentiny, Kapeika, Szasa Szmirnov és a mosolygós, gyerekarcú Imant. Gyöngéd szeretettel gondolt rájuk.

„Milyen tiszták, hívek és bátrak..."

— Most már jó világ van itt — mondta Kram, mikor a hangverseny után hazafelé mentek a sötét utcákon. — Most már nyugodtan végighallgatja az ember a hangversenyt. De mi volt itt ősszel! Közben két-három légiriadó. A színházban meg kellett szakítani az előadást és kivárni a légitámadás végét. Sokszor nem is láttunk többet a felénél és azon töprengett az ember, hogyan jut haza, kivált, aki messze lakott. De azért színház, mozi — minden rendesen működött és közönség is volt mindig, akárhogy dühöngött is a német. Októberben egyszer a Nagy Színház homlokzatát érte a bomba és megsértette Apollo négyesfogatát. Novemberben a Moszkva-szálló kapott egyet, meg a metrónak is jutott. És mit értek vele? Moszkva áll, ahogy eddig állt.

Másnap Ojar beszámolt a Lettországi K(b)P Központi Bizottságának a partizáncsapatok működéséről. Sokmindent elmondott Liepaja hősi védelméről is, amit ott még nem tudtak s javaslatot tett a mozgalom továbbfejlesztésére.

— Emberünk van elég, de szervezők kellenek, tisztek, pártmunkások, meg rádiósok és nyomdászok: betűszedők. Nagy hiány van hadianyagban és gyógyszerben.

Néhány óra hosszat folyt a tanácskozás. Kidolgozták a részletes tervet, Ojart és a bizottság egyik tagját megbízták a tisztek kiszemelésével, akiket aztán majd velük együtt Lettországba irányítanak.

Ojar kérdezősködött régi barátairól, tudni akarta, ki hol van és mit csinál? Nagy részük belépett a Lett Hadosztályba, de sokan elestek még az észtföldi harcokban, vagy aztán, Moszkva alatt. Csak Csundáról nem sikerült megtudnia semmit. Az evakuáltak kartotékja megvolt Kirovban, de kérdésére azt felelték, hogy Csunda neve ott se szerepel. Őt persze nem is Csunda érdekelte, csak valahogy restelt egyenesen Rutáról tudakozódni.

A tanácskozás után engedélyt kért, hogy egy napra meglátogathassa a lett lövészeket a fronton. Kram vele tartott. Kiállították nekik a menetleveleket és kísérőt adtak melléjük a hadseregtörzshöz. Január elején aztán egy reggel útnak indultak!

7

Nyugat felé irányult minden mozgás a kalugai műúton. Fehér védőszínnel befestett teherautók vonultak hosszú sorban, élelmiszerrel, hadianyaggal. A csapattörzsek kis gépkocsijai robogtak, vonatoszlopok szánjainak talpa csikorgott. És az út mellett fehér hóköpenyes sí-zászlóaljak siklottak, szép új géppisztollyal a vállukon.

Ojar és Kram vagy tíz kilométerre lehettek Moszkvától, amikor az első hadifogolycsoportokkal találkoztak. Bizony, siralmas képük volt, önmaguk karikatúrájának látszottak inkább a „világhódítók" így kékre fagyva, vékony pótszövet nadrágjukban, köpenyükben, a fejük kendőkkel, sálokkal körülkötözve, lábuk rongyokba tekerve... Lecsüggesztett fejjel, lassan baktattak az úton, komoran jobbra-balra pillantva az út két felére. Kiégett, összetört német tankok álltak a hóbuckákon.

Néhány kilométerrel odább a kis gép letért a műútról. Ez az út hol erdőn vágott át, hol mező szélén kanyargott vagy beleveszett a cserjésbe.. Rombadöntött, felégetett falvak tűntek fel, légnyomástól görbült házfalak, fekete kemence-maradványok. Romok, mindenütt romok. Egy helyütt parasztok kotorásztak a hamuban, remélve, hogy megtalálnak valamit a holmijukból.

Megfeketedett hó, szürke emberi arcok, egy szánkón bebugyolált kisgyerek, kecskét vezető anyóka, elvadult, kóbor kutyák...

Az ágyú kereke nagyokat döccen az út gödreiben, dérrel lepett lovakon feketeszűrös lovasok dülöngélnek. Egy tank keresztülvág a hóbuckán, a hó csakúgy felhőzik.

Minden mozog, előrenyomul. Komoran, fenyegetően morajlik az út.

— Megyünk nyugatra! Halál a német megszállókra!

Az „emka" most szabad mezőn vágott át, hitlerlegények holttesteivel volt borítva köröskörül a térség. Szétvetett karokkal, félig hóval betakarva feküdtek ott. Egy meg fogvicsorítva ült a motorkerékpárján, mintha még mindig a pedált nyomkodná. Futás közben a hóban rekedt ütegek, elhagyott, töltényládákkal rakott társzekerek, kimúlt lovak és a tábori repülőtéren befagyott német gépek, amelyek körül már sürgölődnek a mi repülőtechnikusaink...

— Na, megkapták Moszkvát! — hajtogatta elégedett mosollyal Kram. — Jöttek, mint a szél és ni, mind orra bukott. Most megmutatják, hogy futni is tudnak, mi?

— De tudnak ám!

Ojar nem most látta először a szörnyű pusztítást, nem először érezte a gyűlöletet és szívet facsaró fájdalmat. De ami itt, most feltámadt benne, egészen új érzés volt. Ezt nem ismerte Lettországban. Ott is hisznek a győzelemben, ott is várják, de itt már valósággá vált, már bekövetkezett.

Egy falu előtt megállította őket az őrség. Átvizsgálták irataikat, aztán kísérőjük egy nagy tanyára vezette őket. A lépcsőn őrszem állt, kísérőjük annak mondott valamit és bement a házba. Kisvártatva behívták Ojart és Kramot is. Itt székelt a hadseregtörzs hadműveleti osztálya. Az újonnan érkezetteket forró reggelivel vendégelték meg, de alig egy óra múlva már mentek tovább, egy összekötő tiszt vezetésével, aki tudta az utat a Lett Hadosztályhoz.

Ez az út nem volt feltüntetve a térképeken. Erdőn, cserjéseken vitt egészen végig, csak nemrégen vágták az utászok. A német felderítők állandóan felettük keringtek és figyelték a Vörös Hadsereg mozdulatait a főútvonalakon. De nem sokat deríthettek fel, mert hiszen a mozdulatok jól álcázott, rejtett utakon történtek. Csak kinn, közel az élvonalhoz ugrott fel megint a műútra a kis gép, ahol már nem lehetett bujkálnia.

A faluban, amelyet aznap reggel foglaltak vissza a németektől, a kocsit beállították egy félig összedőlt ház eresze alá. Itt már lett szó hangzott mindenünnen. Kusner alezredes tüzérei a kolhozkertben állították fel a lövegeket.

Óvatosan jártak és lehetőleg fedett helyekre húzódtak.

Ojar a szélső háznál megállt egy pillanatra és a folyó túlsó partjat figyelte, ahol még németek voltak.

— Ne álljon az utca közepére! Minek a bátorságot fitogtatni? — kiáltott rá egy tiszt. — A német „kakukkok" innen az erdőből figyelik a falut.

Végig se mondta, mikor Ojar füle mellett szisszent egy golyó és a ház sarkába fúródott.

— Hm!... — idegesen nevetett. — Csakugyan nem szabad tréfálni.

Kicsivel odébb két harcost látott, meg egy ötven év körüli, szakállas kolhozparasztot. Nézegették a fel nem robbant tüzérségi lövedéket, amely éppen a kunyhó ablaka alá esett.

— Tudja a manó, miért nem robbant — dörmögte az egyik harcos. — Aztán ahogy hozzányúlsz — bumm! Valami figyelmeztető jelet kell idetenni, hogy elkerüljék!

— No és a házam? — morgott az öreg. — A házamat nem vihetem odébb. És ha felrobban ez a nyavalyás, hát volt ház, nincs ház... Nem lehetne valahogy, vigyázva... kicsit odébb csúsztatni?

— Ugyan ki merné? És ha felrobban? — mondta a harcos.

Tanakodtak vagy két percig, akkor elmentek, hogy rudakat hozzanak és körülkerítsék a veszedelmes helyet.

— Ez bizony baj, öreg! — sajnálkozott Ojar.

Az ember lassan körüljárta a gránátot, fontolgatott magában valamit, aztán bement az udvarra és kisvártatva visszajött a trágyahányó villával. Megállt, még egyszer jól megnézte minden oldalról a veszedelmes portékát.

— Mit csinálsz, hé? — szólt rá Ojar csodálkozva.

— Tán bizony megvárjam, míg levegőbe röpíti a házikómat? — dörmögte az, oda se pillantva, aztán bedugta a villát a lövedék alá és óvatosan, mint a nyers tojást, felemelte a földről.

Lassan, nagy vigyázva vitte a folyópartig és ott egy lékbe csúsztatta. De aztán sietve megfordult és futva igyekezett vissza, mert a túlsó parton megbújt „kakukk" máris utána küldött egy-két lövedéket. Szerencsére mind a földbe fúródott.

— Majdhogy le nem lőttek... egyik bajból ki, a másikba be — dörmögte és kabátja ujjával törölgette verítékes arcát. — De legalább a házikó megmarad.

Ojar a fejét ingatta.

— Bátor legény vagy, apám! Elmehetnél utásznak. És hogy elintézted minden műszaki segítség nélkül!

— Mindenki úgy segít magán, ahogy tud...

A folyó túlsó felén most hirtelen megszólaltak a gépfegyverek és puskák, de az aknarobbanás se fojthatta el a támadásra rohanó lövészrajvonal hurrá-ját. Ojar háta mögött tompán felbúgott egy új hang. Ez pedig annyit jelentett, hogy a kertben elrejtett tüzérüteg megkezdte működését.

Ojar egész nap a támadó hadosztály sarkában volt. Estére tíz kilométerrel előbbre tolódott a front és a szakállas kolhozparaszt most már csakugyan nyugodt lehetett a háza felől. Késő este volt, mire Ojar végre elérte Silenieket, egy éppen akkor felszabadított helységben, nyolcszáz méterre a német állásoktól. A zászlóalj szünet nélkül támadott, nem engedte, hogy az ellenség összeszedje magát. Itt is, ott is kigyulladt egy színes rakéta, a falu utcáin aknák robbantak. Sileniek csak egy órával azelőtt jött az első vonalból az ezredtörzshöz és már indulni akart a zászlóaljhoz, amely merész átkaroló mozdulattal még azon az éjjelen vissza akarta foglalni a közeli városkát. Egyelőre még a németé, de reggelre a miénk kell, hogy legyen!

Vagy tíz percet sikerült azért együtt tölteniük, de mind a ketten többet kérdezgettek, mint ahány kérdésre feleltek. Ojar, ahogy Silenieket elnézte, visszagondolt egy estéjükre 1940-ben, a kerületi pártbizottságban. Elevenen látta minden apró részletét.

„Vajjon visszatérnek-e még azok az idők?" — kérdezte magában.

Sileniek kicsit lesoványodott, de különben egészen a régi volt. És ami a legfontosabb — nem változott világoskék szemének meleg és éber pillantása.

— Jó gondolat, hogy visszatérsz Lettországba, Ojar. Ilyenekre, mint te, nagy szükségük van. Mi meg majd erről az oldalról ütjük a németet.

— Pedig őszintén szólva, semmi kedvem megválni tőletek — vallotta be Ojar. — A fiúk mind itt vannak, együtt... ilyen jó kompániában öröm harcolni.

Sileniek két szóban elmondta, hogy Peter Spare, Zsubur, Juris mind kiváló tisztek azóta, kitüntetésre is felterjesztették őket.

— Üdvözlöm mindnyájukat, mondd meg nekik! — ismételte többször is Ojar. — Kár, hogy nem láthattuk egymást. Akkor hát majd csak Lettországban találkozunk.

A kis lépcsőn állva kezet szorítottak, erős férficsókkal búcsúztak és egyik erre, másik arra indult. Sileniek a kertek alatt buj-

kálva ment tovább, a hóban taposott keskeny ösvényen, ki a faluból. Ojar pedig a gépkocsivezető keresésére indult.

Éjtszaka van... vörös és zöld rakéták kígyóznak a fejük felett... Köröskörül — bár titkon és láthatatlanul — csupa eleven mozgás minden.

— Ne siess, barátom — intette Ojar a gépkocsivezetőt. — Lassan hajts.

Nézte a sötétséget, amelyben tűzfény villan unos-untalan és hallgatta a távoli zúgást, a kemény, megfeszített harcimunka moraját és hirtelen, mintha óriási kovácsműhelybe lépett volna. A kovácsműhelybe, ahol az emberiség jövőjét kovácsolják.

8

Mikor az ezred lerakodott a szerelvényről, senki se hitte, hogy Ruta Zalite akár csak egy menetet is kibír, olyan kicsinynek, törékenynek tetszett a hosszú, nehéz katonaköpönyegben, vaskos nemezcsizmában. Akadtak is mindjárt jóakarói, akik ajánlkoztak, hogy viszik a hátizsákját. A vonatoszlop hajtói fel akarták ültetni a szánjukra. De Ruta határozottan nemet intett ennek is, annak is.

Az első este, miután latyakban és hóban meneteltek egész nap, kicsit megingott az emberek véleménye. Ruta, úgy látszik, győzi. Tessék! Egy társnője máris „kidőlt", pedig testileg jóval erősebb és az a piros-pozsgás legény is hogy sántikál, míg a csöpp kis egészségügyi nővér keményen szedi a lábát, lépést tart az oszloppal. Ruta bőrig ázott, összefagyott, szélcsípte arca csakúgy égett, de még nótázni is volt kedve. Valami békevilágbeli érzelmes kis dalocskára kezdett, amit a lányok és fiúk mind jól ismertek. Groteszk módon odanemillő volt minden szava, maguk is kinevették, de éppen ez kellett most nekik. Elfelejtették, hogy fáradtak és fáznak, még a gallérjuk alá csurgó hólé se volt már olyan dermesztő hideg.

De az igazi nagy vizsgát másnap tette le Ruta, mikor a zászlóalj megérkezett az új frontszakaszra, ahol először kerül majd tűzbe. Hatvan kilométert tettek meg aznap és micsoda kilométereket! A tegnapi olvadás után, ma egy jég volt az út, a keményre fagyott nemezcsizmák minden lépésnél megcsúsztak. Hol itt, hol ott vágódott el egy menetelő. Rutának megint többen felajánlották a segítségüket, a szánra is invitálták, de ő csakúgy mint tegnap, kereken

elutasított minden kedvezményt. Este aztán, a hatvan kilométeres menetelés után, persze, sajgott minden porcikája, a két lába majd leszakadt. De a világért se szólt róla senkinek, félt, hogy akkor ott hagyják a tartaléknál. Okvetlen részt kell vennie már ebben az első harcban, szentül hitte, hogy a siker az ő jelenlététől függ. Annyi mindent hallott és olvasott a Honvédő Háború hős asszonyairól — miért ne tudná ő, a rigai lány is végbevinni, amit azok? Kivált most, hogy ilyen közel a lehetőség! Csak nem mulaszthatja el!

Mikor az egészségügyi zászlóaljnál kiválogatták az embereket az ezredek egészségügyi századjainak kiegészítésére, Ruta önként jelentkezett. Vidám arcával sikerült félrevezetnie a tiszteket.

— Nem vagyok fáradt, pihenésre semmi szükségem!

Elhitték és néhány óra mulva más egészségügyiekkel együtt jelentkezett a zászlóaljnál, amelynek aznap éjjel át kellett kelni a folyón. Órák hosszat feküdt a hóban, mint a többi és várta, hogy a támadás meginduljon. Sebkötözőtáskáját a hóna alá szorítva, elnézte a csillagokat, amelyek olyan csöndesen pislognak mindig, amíg egy rakéta fénye el nem nyeli őket. Hol lövedék robbant, hol az éjjeli bombavetők bombái — itt is, ott is lángnyelvek csaptak fel, pontosan úgy, mint a csataképeken. Mit csinál, mit gondol, aki mellett becsapott? Ha német, hát csak tépje cafatokra, úgy kell neki! De ha a mi harcosunk? Ó, akkor szóródjon a levegőbe minden szilánkja, ne érjen senkit, ne tegyen kárt senkiben...

Belebámult a sötétségbe és a valóság képei összeolvadtak izgatott fantáziája szüleményeivel. Mikor a hosszú fekvésben egyik oldala átfagyott, nesztelenül a másikra fordult. Most más csillagokat nézett és más felvillanó meg kihúnyó tüzeket a csatamező másik felén. Sokszor a fejük felett sziszegett a lövedék és bizony, eleinte furcsa érzés volt azt hallani. Az ember még erősebben odaszorította testét a földhöz, fejét a válla közé húzta. Hiszen maga a halál fütyül végig a mezőn, áldozatot keres. Ruta annyit már tudott, hogy a sziszegést csak az hallja, aki mellett elrepül a golyó. De mi lesz, ha nesztelenül tör rád a sötétből és eltalál? Mit csinálsz akkor? Nem, erre nem szabad gondolni. Nincs olyan ember a világon, aki el tudná képzelni a maga halálát. Megbékülni azzal a gondolattal, hogy ott maradhatsz a csatatéren — ezt lehet, erre sokan képesek. És minél inkább megbékültél vele, annál erősebb vagy a harcban, annál jobban megőrzöd a higgadtságodat. De képmutató — ó, micsoda képmutató! — aki azt mondja, hogy mind-

egy neki, meghal-e vagy sem? Talán bizony a halált kívánja a szovjet ember, amikor harcba indul? Nem, az életet védi, a népe életét, a gyermekei boldog jövőjét, az igazság uralmát a földön. Ezért, ha kell, fel is áldozza magát és akkor örök értelmet adott életének. Nem a halálért — az életért hal meg. Íme! Ez a mély bölcseség minden hősiségben, ezért győzhetetlenek az igazi hősök...

Így szövögette gondolatait Ruta Zalite, a kis rigai lány, közvetlenül az ütközet előtt. És az is megfordult az eszében, hogy majd a harc végeztével jó lenne hazamenni, ledobni a nehéz köpönyeget és új életet kezdeni legdrágább, leghívebb barátjával.

„Csakhogy azt már nem lehet... ugye, nem lehet, Ojar? — kérdezte a sötétségtől. — Az nem lesz soha, ha te nem vagy már az élők között. És talán egy-két óra mulva én se leszek... Nem tudod meg... nem tudhatod meg soha..."

A lövészek megmozdultak és nesztelenül előrekúsztak. Itt ez már a folyó... széles, havas térség, a szél jeges, a szív lázasan ver...

Mihelyt támadásra indult a zászlóalj, felállították a kötözőhelyet is a meredek part fedezete alatt. Később aztán a faluba tették át. Rutának eleinte rettenetes volt az imént még életerős, szilajkedvű fiúkat így látni viszont, tehetetlenül, kínjukban nyögve. Később lassanként megtanulta, hogy erre nem szabad gondolnia, de akkor éjjel még egész testében reszketett a sebekből patakzó vér láttára. Könnyek fojtogatták, mikor kivonszolta a fegyvertűzből a fiatal századost, akinek féllábát letépte a szilánk. És mikor aztán a sátorlapon némán fekvő sebesült hirtelen kinyitotta a szemét és fájdalmas mosollyal végigsimított a kezén, Ruta visszamosolygott könnyein át és megcirógatta a szenvedő arcot. Hirtelen csodálatosan közel kerültek hozzá ezek az emberek és aki beszélni tudott még, mind testvérkéjének szólította.

Nyolc sebesültet húzott ki a tűzből azon az éjtszakán. Köpenyét két helyen is átfúrta a lövedék, táskáját aknaszilánk tépte fel. Reggel aztán új sebkötözőtáskát kapott, a köpönyegét pedig gondosan megstoppolta. Komoly arccal, szótlanul lépdelt a zászlóalj után. Most hát tulajdon szemével látja, mi a háború. A rajongás helyét az a józan tudat foglalta el, hogy a munkája nélkülözhetetlen. Nem volt már külön személyiség, nem álmok viharszelén száguldozott. Érezte, hogy ő is parányi részecskéje a népnek, amely rettenetes erőfeszítéssel, minden áldozat és kockázat vállalásával olyan hős-

tetteket visz végbe, amelyekhez foghatót még nem látott a világ. És mikor az éjtszakai menetelés után, hóbuckákon átkapaszkodva, az ezred végre hátulról megközelítette a felszabadítandó városkát, Ruta meg'nt a csillagokat nézte — most is éppenolyan szelíden ragyogtak le rá. Rengett-döngött az éjtszaka, félelmesen vöröslöttek a tüzek a sötétben és ő nem is gyanította, hogy alig egy kilométernyire Ojar ugyanezeket a csillagokat és félelmes tüzeket látja, ugyanezt a harcizajt hallja. Elkerülték egymást és bár közel voltak a valóságban is, mint gondolatban — ezt egyikük se tudta.

9

Minél inkább kiszélesedett a hatalmas ütközet és minél tisztábban kibontakoztak a körvonalai, a lett harcosok is annál világosabban láttak sok mindent, ami eddig érthetetlen volt előttük. Hogy mért nem vetették már előbb harcba őket és mért kellett folytatni a kiképzést, amikor ők már azt hitték, hogy éppen eléggé felkészültek honvédő kötelességük teljesítésére. Mindnyájan megértették ezt is és sok egyebet.

Hitler „villámháború"-jából semmi se lett. Az első hónapok nem hozták meg a sikert, amelyre vezérkara számított, mikor galád hitszegéssel megtámadta a Szovjetuniót. Egymásután lejártak a kitűzött határidők és a háború még mindig nem ért véget, az ígért döntő győzelmet még mindig nem vívták ki. Közeledett a tél, faggyal, olvadással, márpedig téli háborúra Hitler egyáltalában nem készült fel. A fasiszta tábornokok abban bíztak, hogy még a nagy hideg beállta előtt kivívják a nagy, döntő győzelmet és a német sereg majd Moszkvában, Leningrádban, Gorkijban és más elfoglalt orosz városokban talál kellemes téli szállást. Minden áron ki akarták hát erőszakolni ezt a döntő nagy sikert még a tél beállta előtt. Délen elfoglalni a Donyec-medencét és előretörni a Kaukázusig, északon pedig elérni az Onyega-tó déli partját s így tökéletesen körülzárni és az éhség harapófogójába szorítani a nagy Lenin városát. De mindenekelőtt a Szovjetunió fővárosát, Moszkvát kellett bevenni, az volt a fasiszta-német hadsereg első feladata.

Október másodikán harmincöt válogatott német hadosztály általános támadásra indult Moszkva ellen. Kialakult az óriási harapófogó — északon a Rzsev—Kalinyin — délen az Orel—Tula vonalon. Nyugati frontunk seregeit komoly veszedelem fe-

nyegette és a németek úgy tervezték, hogy a harapófogót majd valahol Moszkvától keletre végkép összezárják. Ugyanakkor a bekerítésre kijelölt terület közepe felé is három felől hatoltak: a Vjazma—Moszkva, a Juhnov—Malojaroszlavec—Moszkva és a Kaluga—Szerpuhov—Moszkva vonalakon.

Október tizenegyedikén elfoglalták Kalinyint, tizennyolcadikán Mozsajszkot. Délen sikerült megszállniuk Orelt és Mcenszket, Tulát fenyegették a náci hadak. Szörnyű harcok árán sikerült két hét alatt kétszáz kilométerrel előrenyomulniuk. A Szovjetunió fővárosa veszedelemben volt.

És a nehéz napokban, amikor a német bombavetők és vadászgépek a legközelebbi repülőtérről indultak Moszkva bombázására s a város lakói arcukon érezték a közeli harcok tüzes leheletét, a Párt hívására egy emberként felkelt egész Moszkva, hogy harcoljon nagy városa védelmében. Kihirdették az ostromállapotot. Kommunista munkás-zászlóaljakat szerveztek a fővárosnak mind a huszonöt kerületében. Férfiak és asszonyok tízezrei ásót, csákányt fogtak és hihetetlenül rövid idő alatt megépítették a várost körülfogó védővonalat, tankcsapdákkal, drótakadályokkal, árkokkal, tüzérségi állásokkal és barikádokkal. A legfontosabb intézményeket és ipari üzemeket a hátország mélyére, messze keletre evakuálták.

Moszkva úgy állt, mint hatalmas sziklatömb. Kőmellén egymás után porlódtak szét a támadó fasisztasereg hullámai. Vállvetve küzdött a széles csatamezőn, a szovjet haza szíve közepében népeinek minden fia. Erős volt bennük a hazaszeretet, csak őrült hihette, hogy odaadják fővárosukat az ellenségnek. És az egész hatalmas ország segítette Moszkvát, napról napra növekedett a védőhadak ereje, viszont ugyanakkor a német seregek napról napra feltűnőbb jeleit mutatták a lankadásnak, tétovázásnak. A támadás lendülete csökkent, a milliónyi bandita egy helyben topogott és türelmetlenül várta a meleg moszkvai szállást, gazdag hadizsákmányt és a régesrégen megígért díszfelvonulást, amikor a horogkereszttel ékes német ezredek a Vörös-téren díszlépésben masíroznak el „Führer"-ük színe előtt.

November hetedikén csakugyan dísz-szemle volt a Vörös-téren. Szebbet, hatalmasabbat még ez a tér se sokat látott. A frontra induló sztálini ezredek vonultak el szeretett vezérük előtt. És messzire, nagyon messzire hangzott, bejárta az egész világot Sztálin akkori szava. A szovjet nép törhetetlen erejéről és a közelgő győzelemről beszélt.

Igen, az októberi német támadás összeomlott. Ha előbbre mozdult is a fasiszta sereg, a Hitler szabta feladatok egyikét se tudta teljesíteni, az elébe tűzött célok közül egyet se sikerült elérnie. Hitler világosan látta, hogy most aztán törik-szakad, de okvetlenül és haladéktalanul fel kell mutatnia valami rendkívüli eredményt, különben megeshetik, hogy a német hadsereg és a német nép felocsúdik győzelmi lázálmából és Németország nem tudja tovább szófogadásra bírni a vazallusait. És ezt a rendkívüli eredményt heteken belül kell elérni, amíg végképpen be nem áll a tél.

A fasiszta parancsnokság lázasan készült az új támadásra. Minden erejét idevonta, minden figyelmét ideirányította: Moszkvának el kell esnie!

November 16-án kezdődött az új, nagy roham a főváros ellen. Ötvenegy hadosztályt dobott Hitler ebbe a grandiózus csatába, hogy az év végéig beteljesüljön a lázálma, hogy végigsétálhasson a nagy Kreml termein és a német haderő visszanyerje a „legyőzhetetlenség"-éről keltett legenda tekintélyét. Két tanksereg irányította a fő csapást a Klin—Szolnyecsnogorszk—Rogacsev—Jahroma—Dmitrov vonalon Moszkva felé, míg Guderian páncélos serege Tula és Kasira felé tört, hogy a két város elfoglalása után Rjazan—Kolomna—Orehovo—Zujevo-ig nyomuljon és így bezárja a vasgyűrűt Moszkva körül. Középen, közvetlenül Moszkvára, Isztra—Zvenyigorod és Naro—Fominszk felől tervezték a döntő csapást.

A hitleri ármádia nagy veszteségek árán elfoglalta Klint és Szolnyecsnogorszkot, Tulát megkerülve elérte Kasirát és Szerpuhovót. Ugyanakkor a leningrádi fronton sikerült elfoglalniuk Tyihvint, délen pedig Don-Rosztovot.

Az egész világ elakadó lélekzettel figyelte a gigászi ütközetet. A nyílt és a titkos ellenség nap nap után várta a hírt — Moszkva elestét. De Moszkva nem esett el. A szovjet harcosok úgy küzdöttek, mint megannyi mesebeli óriás. A Panfilov-hadosztály huszonnyolc gárdistájának hőstettét a hír szárnyára kapta és beszáguldotta vele az egész frontot. Az ellenség háta mögött a partizánok vívták áldozatos harcukat. Ezekben a napokban lett halhatatlanná Zoja Koszmogyemjanszkaja és Alekszandr Csekalin.

Most is a Moszkvához vezető utakon állították meg a rengeteg vért vesztett német hadakat. Hitler már belevetett a harcba mindent, amivel csak rendelkezett. Már nem volt módjában fokozni hadigépezete támadó erejét.

Ezalatt a Vörös Hadsereg, Sztálin zseniális haditervét végrehajtva, ellentámadásra vonta össze tartalékait. A front közelében, a Moszkva körül húzódó ív egész hosszában új meg új hadosztályok gyülekeztek, átkarolással fenyegetve a fasisztákat. Léglökéses aknavető brigádok, különleges nehéztüzérezredek vonultak éjtszakánként az előre kijelölt kiinduló állásukba.

December 6-án Sztálin parancsára támadásba lendült a Vörös Hadsereg. Szétfeszítette a német harapófogó száját, hátravetette a hitleri hadakat. Több mint két esztendeig tartó hadisikerek után a fasiszta-német sereg súlyos vereséget szenvedett. Negyven napig szakadatlanul támadott a Vörös Hadsereg. Háromszázezer német katona és tiszt maradt a moszkvakörnyéki hómezőkön. Életükkel fizettek a tiroli pribék kalandjáért. Az ellenség hullái, elhajított és összetört fegyverei, tankjai, autói hevertek szerte-széjjel az utak mentén. A fasiszta német hadsereg „legyőzhetetlenségének" legendája örökre szertefoszlott. A Vörös Hadsereg a Honvédő Háború első nagy diadalát ünnepelte.

A moszkvai győzelem a front többi szakaszán is megváltoztatta a hadműveleti helyzetet. November végén Don-Rosztovnál szétverték Kleist tábornok csapatait. Vereség érte a németeket Tyihvin és Jelec alatt. A Vörös Hadsereg születésnapjára — február 23-ig — teljesen felszabadult a moszkvai és tulai terület, a kalugainak nagy része és részben a leningrádi is. Megkezdődött a Krím és Ukrajna felszabadítása. Tizenegyezer községből és hatvannál több városból űzték el a német megszállókat. Egy milliónál több „világhódító" hagyta ott a fogát a szovjet földön.

A moszkvai győzelem az egész világnak megmutatta a szocialista állam hatalmát, a Vörös Hadsereg óriási erejét, Sztálin mindent átfogó katonai zsenijét. Megmutatta a szovjet nép hős lelkének nemes szépségét.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

1

Újév éjtszakáján Imant Selis és Akmentiny felrobbantottak egy német szerelvényt, amely csapatokat vitt a keleti frontra. Jól kiszemelték a pontot, ahova a robbanó anyagot helyezzék. A töltés ott tíz méteres magasság után lassan ereszkedett, a mozdony,

miután elbánt az emelkedéssel, igyekezett behozni a lassúdást, negyven kilométeres sebességgel közeledett a robbantás színhelyéhez. Imant és Akmentiny az erdő szélén, a vasúttól mintegy száz méterre hasaltak, onnan figyelték, hogy mi lesz. A töltésről lezuhanó mozdony hét kocsit magával rántott. Felfordulva, karjukat az ég felé nyujtva, hevertek odalent. A síneken egyik vagon a másikba szaladt, olyanok voltak, mint valami összetolható messzelátó. Egyik kocsi a hátsó kerekekre nehezedve ágaskodott, sok elégett, új meg új robbanások következtek.

— No, ez nem volt rossz munka, Imant — mondta Akmentiny. — Becses újévi ajándék Hitlernek!

— Az ám. Ezt megemlegetik. Kár, hogy Ojar nem látta! Elmondhatta volna Sztálin elvtársnak.

— Ne búsulj, pajtás! Sztálin elvtárs úgyis megtudja. Ha nem most, majd később. Az ilyesmi nem marad titok. De mi pucoljunk innét, máris! Hallod, hogy ordítoznak?

Az égő vagonok tüze bevilágította a töltést. Akik életben maradtak, robbanások és a szerelvény legvégéig elharapódzó tűz közepette, nyögve, átkozódva tódultak ki a kocsikból.

— Kotródjunk, mert baj lesz! — ismételte Akmentiny, és a fák közé húzódott.

Géppisztolyukat megmarkolva igyekeztek minél gyorsabban elkerülni a robbanás színhelyéről. Másfél kilométert futottak egy favágó-csapáson, majd mezei utakon mentek három kilométert, míg egy befagyott patakhoz értek. A jég itt-ott csupasz volt, néhol hóbuckák fedték. Magas partok védték a menetelőket a kinn zúgó széltől.

— Vigyázz, Imant, el ne essél! Hadd nőjenek előbb fel a gyerekeid — tréfálkozott Akmentiny, mikor a fiú elhasalt a jégen.

— Volna csak korcsolyám, majd megmutatnám én! De így, csizmában, ezen a síkos jégen...

— Megtanulsz te korcsolya nélkül is siklani, ha a fritzek a sarkadra lépnek.

— Veled talán már megtörtént?

— Eddig még nem.

— No, mert velem se. Fütyülök rájuk! Igazán mondom, nem nagyon félek tőlük. Ha tudni akarod, tizennyolcat küldtem már a másvilágra és még itt vagyok ép egészségben.

— Tizennyolcat? Milyen osztályzatod volt számtanból?

— Csillagos négyes.

— Én hármasnál jobbat nem adtam volna.

Imant megsértődött.

— Aztán miért?

— Mert nem tudsz összeadni, fiam. Hát azt hiszed, most ezen a szerelvényen nem pusztult el vagy száz tiszt meg legény? Szerény számítással legalább is annyi. Annak fele ötven. Tizennyolc meg ötven pedig — no, mennyi?

— Izé — hatvannyolc.

— No látod, hatvannyolc! Ennyit nyugodt lélekkel javadra írhatsz.

— Hát igen — nevetett Imant. — Nagy kópé vagy te, Akmentiny. Mindig tréfán jár az eszed.

— Gyengén sikerülnek a tréfáim mostanában. Nagyonis komolyra fordult az élet. Azelőtt ismertél volna!

Mikor a patak az erdőbe kanyarodott, Akmentiny megtömte a pipáját és rágyujtott. A füstnek elég rossz szaga volt, de azért mohón szívta. Igazi dohánynak színét se látták már régen a partizánok. Be kellett érniük mindenféle pótlékkal — avarral, mohával, az ördög tudja, mi mindenféle szeméttel. Egyébként sem volt éppen élvezetesnek mondható az élet, itt a mocsárral körülvett kis szigeten. Szappan nélkül mosakodtak, mert az utolsó darabka szappanukat borotválásra tartogatták. Ugyancsak szappan nélkül mosták a fehérneműt, közben alsóruha nélkül jártak, mert váltása egyiküknek sem volt. Ennivaló is hol akadt, hol nem. Ha Szasa Szmirnov nem kapott volna a szüleitől egy fél vaddisznót, bizony már régen felkopik az álluk. Nagyritkán, igaz, sikerült elfogni egy nyuszit, de ez volt aztán minden.

Imant gyakran úgy képzelte, hogy ő meg a társai voltaképpen sarkutazók, a föld csúcsát akarják elérni. Hajójuk jég közé szorult és most hányódnak a jeges pusztaságban, keresik a sarkot, ahol a délkörök összefutnak. Talán sokáig kell majd bolyonganiuk a hómezőkön, de egyszer mégis végetér az utazás és az egész nép lelkesen fogadja a hős kutatókat. Ő felnőtt férfi lesz már akkor, az édesanyja meg Ingrida rá sem ismernek. — Ki ez a fiatalember? — kérdik, ő pedig hozzájuk fordul és előbb csak annyit mond, hogy Imant Selistől hoz üdvözletet. Akkor, persze, már mindent kitalálnak. Micsoda öröm lesz az! Mennyi kérdés, mesélés. No, meg micsoda vacsora! És végül meleg szobában puha ágy!

A szél a meredek partról arcukba csapta a havat, hideg fehér porba burkolta őket. Akmentiny szenvedélyesen szívta a pipát, de közben gyakran körülpillantott, meg-megállt és fülelt. Semmi, csak a szél süvölt odafent és a víz csobog halkan a jég alatt. Újév éjtszakája... „Békesség a földön és jóakarat az emberekben..."

Éjjel négy órakor megérkeztek a támaszpontra. Társaik mind talpon voltak és Evald Kapeika, se szó, se beszéd, vállon ragadta Akmentinyt és jól megrázta.

— Mi az, te, hé... Talán megütötted a főnyereményt?

Kapeika jót nevetett. Szélbarnította arca fénylett a mécs világában, mintha hajnalpír érné.

— Megindult a dolog, fiúk, megy teljes ütemben! A Vörös Hadsereg töri-zúzza a fritzeket Moszkva alatt. Szasa Szmirnov éppen most jött meg a szüleitől. Ott titkos rádió van, tudjátok... Hullatja tollát a német! Sok város felszabadult, csak nem jegyeztem meg a nevüket. Hej, gyerekek, most kezdődik az élet!

Akmentiny komoly szemmel Szmirnovhóz fordult.

— Igaz ez, Szasa?

— Az utolsó szóig. Magam fülével hallottam a szovjet adást.

Akmentiny többször is elmondatta vele, hogy mit hallott, azután ők is, Imanttal, beszámoltak a maguk dolgáról, elmondták, hogy zuhant le a töltésről a német szerelvény. Nagy ünnep volt a partizánfedezékben, alvásra senki sem gondolt.

— Vendégünk is van! — mondotta Kapeika, mikor valamennyire lehiggadt már a lelkesedés, az izgalom. — Rigából jött egy elvtárs. Egyenest hozzánk küldték.

— És hol van? — kérdezte Akmentiny.

— Az újoncok fedezékében. Ha nem vagy nagyon fáradt, máris áthívhatjuk. Szántszándékkal vártam a beszélgetéssel, amíg meg nem jössz.

— Persze, hogy hívd át! Csak nem hiszed, hogy most aludni tudok.

— Vezesd át, Szasa! — kérte Kapeika Szmirnovot. Az a bekecsébe bújt és átment a másik fedezékbe. Ott laktak azok a partizánok, akik nemrég csatlakoztak az osztaghoz.

Középkorú férfi volt, nagy, csontos kezű. Szőke bajusza lekonyult, szürke háziszőttes gyapjúruhája, lassú mozdulatai parasztra vallottak, de valójában sose volt dolga ekével, kaszával. Ansis Kurmitnak hívták és erre a névre szólt a papírja is.

— Hol dolgozol? — kérdezte Akmentiny.

— A Vairog-gyárban vagyok kovács. Két heti szabadságot kértem vidéki rokonaim meglátogatására. Itt nem messze lakik egy unokatestvérem, az is Kurmit. Ezermujzsi mellett gazdálkodik, a tóparton, a Sautiny-tanyán.

— Ismerem — mondta Szmirnov. — Az első világháború után hasítottak ki neki földet az uradalomból. Bermont ellen harcolt. Ő mutatta meg az utat hozzánk?

— Ő, igen. A rokonlátogatás csak ürügy volt, hogy eljöhessek Rigából.

Kurmit jól tudta, érezte, hogy itt latra vetik minden szavát, még nem hisznek neki. De egy illegális munkás ettől nem sértődik meg. Minél több kételkedést, óvatosságot tanúsítottak a partizánok, annál több bizalmat keltettek benne. Nyugodtan beszélt tovább.

— Külön szervezetünk van Rigában. Előbb csak kevesen voltunk, de idővel megszaporodtunk. Most szinte minden üzemben vannak embereink. Nem hallottatok még a „bácsiról"?

— Nem hallottunk — felelte Kapelka — Rigával még nincs összeköttetésünk.

— A „bácsi" a szervezet vezetője. Nevét nem mondhatom meg, persze, ez érthető, ugye? De nem is szükséges. És nem is mondana semmit nektek, mert régebben nem igen ismerték. Rólatok, partizánokról két hónappal ezelőtt hallottunk először. Nem tudom, mennyi igaz abból, amit mesélnek, de ha csak a harmada, az is elég... Az emberek komoly erőt látnak a partizánokban, tudják, hogy sok kellemetlenséget okoznak az ellenségnek és bíznak bennetek, számítanak rátok a nehéz időkben. Ezért is határozta el a „bácsi", hogy állandó összeköttetést keres veletek. A munkánk azonos természetű, közös munka. Egyben-másban bizonyosan összeműködhetünk. Teszem azt, nektek nincs sajtótok, nekünk pedig van. Elhelyezhetjük az újságunkban a közölnivalótokat, terjeszthetjük Rigában. Amit Riga tud, azt tudja az egész ország.

— Éppen ez kell nekünk! — örvendezett Akmentiny.

— Ha nagyon kívánatos, ide is eljuttathatunk egy kézi sajtót és akkor helyben is kinyomathattok egyet-mást.

Erre Szasa Szmirnov még csettintett is a nyelvével.

— Ez volna csak az igazi! A falunak úgy kell az igaz szó, mint a falat kenyér. Ojar már régen emlegeti, hogy lap kellene nekünk.

— De ami a legfontosabb, elvtársak — folytatta Ansis Kurmit — Rigában sok rendes, hasznos emberünk van, de a német, persze, éppen az ilyenekre vadászik. Némelyik úgy él, mint a vakond. Nem bújhat ki a föld alól, különben elevenen megeszi a német. Egy darabig rejtegethetjük őket, de mit ér, ha nem dolgozhatnak?

— Jöjjenek hozzánk — vágott a szavába Kapeika. — Nálunk mindenkinek akad munka.

— Éppen erről szeretnék egyezkedni veletek, ezért is küldtek. Ha kellenek új harcosok a csapatotokba, mi ideirányítunk mindenkit, akit közvetlenül fenyeget a letartóztatás veszélye. Ideirányítjuk a fogságból megszökött vörös harcosokat és tiszteket is. Aki Rigában is dolgozhat, azt nem küldjük hozzátok, mert ott is kell az ember. És persze résen kell lenni, nehogy üldöztetés ürügyén német ügynökök is beszivárogjanak közétek. Jól meg kell válogatni az önként jelentkezőket, másként nem jóslok hosszú életet a csapatnak. A „bacsi" szervezete jó szűrő, át kell ereszteni rajta az új kádereket.

— Nagyon értelmes javaslat — mondta Akmentiny. — Aki Rigából jön hozzánk, annak tudnia kell a mindenkori jelszót, különben hamarosan elvisznek a mocsári ördögök. Az idevaló lakosokat kivizsgáljuk mi magunk.

— Helyes. De ez még nem minden — folytatta Kurmit. — Kell egy megbízható összekötő lánc. Nem akarjuk akárkivel közölni, hogy itt meg itt vagyunk. Hét-nyolc útszakaszra kell osztani a távolságot Rigától idáig. Minden útszakaszon lesz egy emberünk, aki nem gyanús a németek előtt. Ezek az összekötők igazítják majd el, akit hozzátok küldünk, ők továbbítják a postát és minden egyebet. Náluk lehet megszállni, veszedelem esetén megbújni. Az összekötő vezeti a küldöttet a következő állomásig. Átadják egymásnak, mint a staféták... Minden staféta csak a két szomszédját ismeri. Azt, akitől átvesz, meg akinek átad valakit vagy valamit. A nagyon is veszedelmes kerületekben beállíthatunk párhuzamos láncokat is.

Mikor az egyik nem bátorságos, használjuk a másikat. És a lánc mindkét végén — itt is, Rigában is — csak egy ember ismer majd minden láncszemet, ez gondoskodik a vonal kiegészítéséről, ha valamelyik láncszem esetleg kihull.

— Elvtárs nem távbeszélős véletlenül? — kérdezte nevetve Kapeika.

— Mondtam már, kovács vagyok.

Akmentiny visszatért a dolog lényegére.

— Nem tudom, mit szólnak a többiek, de nekem tetszik a javaslat. Ojar már régóta tervez ilyesmit.

— Csak az a kérdés — szőtte tovább a fonalat Kapeika — hogy találunk-e alkalmas stafétákat. Minden járásban, innét Rigáig, kell legalább egy ember, igaz?

— Hiszen éppen ezért küldött a „bácsi" két teljes heti rokoni látogatásra — felelte Kurmit. — Tekintsétek úgy, hogy a lánc már meg is van. Csak az első, az itteni szeme hiányzik. És a hozzájárulástok.

— Alkalmas ember majd csak akad — vélekedett Akmentiny.

— Azt hiszem, megegyezhetünk — mondta Kapeika. — Csakhogy akkor egyikünknek el kell mennie Rigába.

— Miért kellene? — kérdezte Szasa Szmirnov.

— Hiszen hallottad: valamennyiünknek ismernie kell a lánc minden szemét. Ide nem hívhatjuk az összekötőket, hogy megismerkedjünk velük, magunknak kell hozzájuk elmenni. De kire bízzuk ezt? Én nem hagyhatom itt a tábort, amíg Ojar vissza nem jön. Olyan embert kell kiszemelni, aki jól ismeri Rigát.

— Vagy öreget válasszatok, vagy serdülőt. Akire még nem terjed ki a munkaszolgálat, azt kevésbbé figyelik.

Kapeika fontolgatta a dolgot.

— Öregeink nincsenek — mormogta — de ami a serdülőket illeti — hallod-e, Imant, mit gondolsz! Munkaszolgálatra még nem vihetnek, rigai is vagy! Akarod meglátni Rigát?

— Hogy akarom-e! Hisz akkor megkereshetem anyámat, Ingridát. Elhoznám őket is ide az erdőbe... Lehet azt?

— Lehetni lehet — mondta komolyan Kapeika — csak előbb találd meg őket. És légy nagyon óvatos, Imant. Tudom, nem kell, hogy oktassalak, hiszen érted már te magad is, mennyire fontos ez.

— Legény ez a talpán — súgta Kurmitnak Akmentiny. — Ne nézd a korát, jobban elvégzi, amit rábíznak, mint akármelyikünk!

Ma éjjel másodmagával kisiklatott egy szerelvényt. Jobbat, alkalmasabbat a vonal ellenőrzésére nem találhatunk.

Ebben is maradtak: Imantot küldték ki Rigába Kurmittal.

Csak most hozta szóba Kurmit az utolsó fontos közölnivalóját. Ezt különösen lelkére kötötte a „bácsi".

— Egyik emberünk, aki jelentős hivatalban dolgozik, nemrég megtudta, hogy a németek büntető expedíciót terveznek ebbe a körzetbe. Meg akarják tisztítani a partizánoktól. Kihasználják a téli időszakot, amikor a legnehezebb hajlék nélkül meglenni és a hó jól megőrzi a nyomokat. Ne engedjétek, hogy rajtatok üssenek! Gondoskodjatok tartalék támaszpontról, valahol messzebb innét.

— Lám, lám! — Kapeika a fejét ingatta. — A fritzeket kiverte a forróság! A tyúkszemükre léptünk és ez nem tetszik nekik. Na, ha expedíciót akarnak küldeni, hát csak rajta, jöhet! Tartalék támaszpontról máris gondoskodtunk, Kurmit elvtárs. Akár holnap felszedhetjük a sátorfánkat.

— Helyes. Csakhogy aztán az új állásotokról ne tudjon senki, akinek nem muszáj. Mert rendjén van-e az, hogy külső ember — mint teszem én — ilyen könnyen megtalálhasson? És ha történetesen az én helyemben az ellenség hírszerzője jött volna?

Szmirnov felkapta a fejét.

— De hiszen téged a sautinyi Kurmit igazított útba.

— Ez igaz. De jobb volna, ha ő se tudná az utat hozzátok. Sautiny atyámfia ellen nincs semmi gyanú, de fel kell készülni mindig a legrosszabb esetre is. És neki magának is az a legjobb, ha kevesebbet tud. Akkor, ha történetesen lebukik — ezzel mindig számolni kell — semmiféle kínvallatás nem szedheti ki belőle a titkot.

— Igaz, ezentúl még óvatosabbak leszünk — mondta Kapeika a társainak. — Ha jóbarát, ha testvér, tartsuk távol magunktól, ellenséges hátországban így kell.

Reggelig elbeszélgettek. A partizánok töviről hegyire elmondták, mi a helyzet a körzetben és milyen a hangulat a parasztok között. Alig van olyan porta, amelyet így vagy úgy ne érintett volna még a terror. Csaknem minden családnak van, akit gyászoljon, akárcsak Rigában. No, meg az örökös fogatos szolgálat, a szörnyű adóteher, az embernyúzó „führerek", akik az egész gazdasági életet ellenőrzik, a kémszolgálatot teljesítő munkafelügyelők... Szóval nem is élet ez, hanem valóságos pokol. A parasztok nagy

része el is határozta már, hogy jövőre csak annyit vet, amennyi neki élelemre okvetlenül kell. Sokan hallgatják a moszkvai rádiót. A német hivatalos híradásnak nem hisz épeszű ember. De a véres terror megbénítja őket. Nem látnak tisztán, nem tudják, mi lesz, hát tartózkodnak minden döntő lépéstől. Csak vészeljük át a nehéz időket, alkalmazkodjunk, ahogy lehet és éljük túl — ennyi a bölcseségük.

— A mi feladatunk — mondta Kurmit — hogy a passzív ellenállást harcos cselekvéssé változtassuk. A partizánok példája, sikere igen sokat jelent. Éppen ezért erősnek kell lennetek. Erősnek és okosnak. És ami a legfontosabb — tartsatok szoros kapcsolatot a néppel! Sose hagyjátok magára és ti se legyetek magatokban! Csak a néppel együtt mehettek valamire.

3

Imantnak kiállították az igazolványt, hogy nyáron át egy ezermujzsi járásban lévő birtokon szolgált mint pásztor és most a szüleihez megy vissza Rigába. A hivatalos nyomtatványt és pecsétet Kurmit hozta magával.

Január 3-án, kora reggel indultak. Első nap leróttak vagy negyven kilométert. Útközben betértek Kurmit rokonához a Sautiny-tanyára. Itt volt a lánc első szeme. A két utast megebédeltették és néhány kilométernyire el is kísérte őket a gazda. Estére elérték a kis Lidaka-tanyát, ott szálltak meg. Két nő — anya és leánya — gazdálkodott a tanya hat kis holdján. Az asszony a sautinyi Kurmitnak sógornője volt. Leánya, Anna, nemrég múlt tizenhét éves, de többnek látszott. A fürge mozgású, magas, ügyeskezű lány egész este tett-vett a házikóban és közben egyre azt dalolta, hogy

Kezem adtam a legénynek,
Jobb kezemet, nem a balt,
Hejjaja, trallala,
Jobb kezemet, nem a balt.

Imantnak a dalocska eszébe idézte Ingridát. Az is ezt dúdolta egyszer, ő meg ingerkedett vele. Faggatta, hogy ki a legény, akinek a kezét adta és hogy tud-e anyjuk a dologról. Ingrida elpirult,

megharagudott és egész este nem szólt. Aztán megbékült, persze, de a kis dalt nem énekelte többször. Ahogy most a kemencénél melegedve Anna kedves hangját hallgatta, fájdalom és megbánás ébredt a szívében. Miért is bosszantotta Ingridát? Bizonyosan csak úgy dalolt jókedvében, nem is gondolt a szöveggel, semmiféle legény nem járt a fejében. Talán Annának sem. Ámbár, ki tudja... Anna már egészen nagylány és olyan huncut szeme van. Mintha játszani hívná az embert: gyerünk, fussunk versenyt! Szép lány... Nem lehet könnyű életük. Egy tehénke, meg az a pár tyúk, egyebük sincs. Nyáron bizonyosan dolgozni járnak a gazdag szomszédokhoz... A fiókos-szekrényen egy fiatal legény képe áll, zöld kartonkeretben. Talán rokona vagy iskolatársa. De lehet, hogy nem az... Mialatt rakosgat, rendezget, barna szeme oda-oda villan a képre... Helyes lány, igazi galamb!

Lefekvés előtt Ansis Kurmit kiment a konyhába és hosszan beszélgetett a lánnyal. Aztán közölte Imanttal, hogy Anna lesz a második láncszem. Szükség esetén majd őhozzá forduljon, ne az anyjához.

Innen is korán indultak, egész nap mentek. Egyszer megállították őket, de a papírjuk rendben volt és válaszaik is kielégítették a schutzmannokat. Estére elérték a tanyát, ahol meg akartak szállni, de Kurmit nem ment be mindjárt, előbb jól körülnézett. Tekintélyes gazdaság volt, egész kis uradalom, közvetlen az országút mellett. A sok gazdasági épületet egyszerre át se lehetett tekinteni — tehén- és lóistállók, malom, meg mindenféle szín, fészer, pajta. Kis dombon a lakóház, beljebb, az úton túl, ütött-kopott kunyhó — a béres vagy udvaros házikója. Kurmit előbb azt leste, hogy mi történik az udvaron, de nem látott semmi gyanusat. Akkor Imanttal együtt a kunyhóhoz ment és halkan bekopogtatott. Öregasszony nyitott ajtót.

— Hát Elmar? Nincs itthon? — kérdezte Kurmit.

— Még nem jött meg. Egy messzi rétre kellett mennie szénáért, de hamarosan itthon lesz.

— Lidaka mama üdvözletét küldi. Benéztem hozzájuk útközben.

— Hát Annácska mit csinál? Jó egészségben van? — tudakolta az anyó.

— Jól van, Auniny néni, nincs semmi baj. Azt üzeni, hogy egy-két hét múlva idelátogat magukhoz. Minek az? — Auniny

réni lámpát akart gyujtani, de Kurmit egy kézmozdulattal visszatartotta. — Jobb lesz így, sötétben. Még ide találnak jönni a gazdáéktól, megtudni, miféle vendége van. Mert itt akarnánk maradni éjtszakára.

— No, akkor csakugyan inkább ne gyujtsunk világot. Az Ajzupiet fiúk kíváncsiak — hej, de még mennyire kíváncsiak. Mind a kettő aizarg, az idősebbik pedig most már schutzmann is.

— Éppen azért. Jobb, ha nem tudják, hogy idegenek vannak itt. Reggel, mihelyt virrad, tovább állunk. Mondja néném, a városban nem járt Elmar?

— Járt, a mult héten, vasárnap. Mert hétközben ugyan nem szabadul. Amióta a németek itt az urak, Ajzupiet megint nyúzza az embereket, mint régen Ulmanis alatt. Se éjjelünk, se nappalunk.

— Kutyából nem lesz szalonna.

Imant a meleg kemencepadon cirógatta a cirmost, amely odabújt hozzá és halkan dorombolt.

Elmar Auniny késő este jött meg. Az anyó vastag kék papírral elakasztotta az ablakot és lámpát gyujtott. Aztán egy tál parázson sült krumplit vett ki a sütőből és főtt sós heringet adott hozzá. Négyesben költötték el az egyszerű vacsorát s nemigen szóltak közben. Mihelyt világot gyujtottak, Imant ráismert Auniny anyó unokájára. Hiszen az ő képét látta Anna Lidaka fiókosszekrényén! Három évvel idősebb talán, mint ő, Imant, de keze eldurvult a nehéz munkában. Olyan, mint az öreg béreseké. Elmar barátságosan rámosolygott, mintha régi jóismerősök lennének és a fülébe súgta:

— Majd később beszélünk a dolgainkról, mikor nagyanyó nem hallja. Még meg talál ijedni.

Imant rábólintott, hogy érti s amíg az anyó velük volt, nem szólt semmit. Auniny néni azután leszedte az asztalt és ment lefeküdni. Behúzódott kuckójába a szekrény mögé. Elmar ágya a szemközti falnál állt, mellette egy asztalka és azon fakeretben Anna fotográfiája. Imant ezt is észrevette már és rögtön eszébe villant valami, meg is szerette volna mondani, de nem akarta Kurmit előtt. Végre Kurmit is lefeküdt — az anyó a kemence mellé, a földre ágyazott neki — akkor Imant kihívta Elmart a konyhába és megkérdezte:

— Maga tartja az összeköttetést Lidakáékkal?

Elmar elmosolyodott.

— Én, igen. De mért magázol? Tegezz csak bátran!

— Hát, ha nincs ellenedre, szívesen. De mondanék valamit... Anna Lidaka szekrényén láttam a fényképedet.

— Igen — Elmar elpirult — nálam meg itt van az övé.

— Láttam azt is. De mit gondolsz, jó az, hogy ilyen feltűnő helyen tartjátok? Ugye, találkoztok időnként, megbeszélitek a közös dolgokat. Hátha valamelyikőtökkel baj történik? Akkor a német vallat, kérdi az ismerősöket, átkutatják a házat és ha megtalálják Annánál a fényképedet, mindjárt gyanítják, hogy ki vagy, mi vagy. És ugyanez megeshetik fordítva is.

— Ejnye, hogy ez még nem jutott eszembe! Bizony jó, hogy figyelmeztetsz. El kell dugni, hogy senki se akadjon rá. Megmondom Annának is, tegye csak el a szekrényről.

A következő éjjelt a járási városkában töltötték. Suniny könyvkereskedőnél, aki már Ulmanis alatt is tőle telhetőleg segített az illegálisoknak. Ő maga nem távozhatott hosszabb időre az üzletből, de szívesen beleegyezett, hogy Elmarral egykorú fia, Valdis vállalja az összekötő tisztet. Imant megismerkedett és meg is barátkozott vele, csakúgy, mint Elmarral.

Még egy napig tartott az útjuk. Ötödik este Kurmit és Imant már Riga sötét utcáit járták. Mentek Csiekurkalni felé.

4

Csiekurkalniban a Szabadság-úttól nem messze, emeletes házban lakott Kurmit. Kicsiny lakása volt, abban élt a feleségével már húsz év óta. Csöndesen éldegéltek, sose panaszkodtak, nem emlegették a szegény embert sujtó bajokat, igazságtalanságokat. A szomszédok roppant béketűrő embereknek ismerték őket és csak igen kevesen tudták, hogy nem egy üldözött kommunista náluk talál menedéket, odakint a kis pajtában pedig a száraz fenyőgallyak és tuskók olyan irodalmat rejtegetnek, amelynek terjesztését kényszermunkával büntetik. Kurmit a szovjet kormányzat idején is tovább dolgozott a „Vairog" kovácsműhelyében, nem került feltűnő helyre, megmaradt egyszerű munkásnak. És most is, hogy bejöttek a németek, Kurmit a „Vairog" kovácsműhelyében csakúgy lendítette nehéz kalapácsát, mint azelőtt, nem elegyedett semmiféle vitába, politizálásba. Viszont az üzemben hol egy röplapocska járt kézről kézre, hol az illegális újság valamelyik száma, a gépek is elég sűrűn megrongálódtak, sok volt a selejt. A csendes, láthatat-

lan vakond* vájta az erőszak épülete alatt a járatokat, folyosókat és megrongálódott az alapzat, a falakon rések támadtak.

„Még egyszer — biztatta magát gondolatban — még egyszer meg kell birkózni a régi világgal. Amíg vissza nem tér a szovjet hatalom. Akkor aztán végkép kimászunk a föld alól és élhetünk szívünk szerint."

Valósággal életeleme volt az illegális munka. Robert Kirsis nem egyszer mondta is neki. Csakugyan, vonzotta a földalatti tevékenység minden veszedelmével. De nem maga a kockázat csábította, drága volt neki a szovjet rendszer diadala, ezért dacolt minden veszedelemmel, ezért tette kockára az életét.

Imant a sötét udvaron vart, amíg Kurmit meggyőződik róla, hogy nincs idegen a lakásban. De rendben volt minden. Beléptek a hideg kis szobába, ahol Kurmitné fogadta őket. Sápadt, sovány, középkorú asszonyka volt. Mindjárt a tűzhelyhez sietett, ott sürgölődött.

— Ha tudom, hogy megjössz ma, begyujtottam volna. Takarékoskodni kell a tüzelővel, mert bizony végire jár.

— Sebaj, nem fagyunk meg. Vasárnap kimegyek az erdőbe, összeszedek egy kis rőzsét. Zelma, te meg átszaladhatnál az öreg Spare-hoz! Mondja meg Robertnek, hogy itt vagyunk és jó lenne, ha este átjönne. Majd én addig felforralom a teavizet.

Az asszony szó nélkül a kabátjába búját, elment. Félóra mulva jött meg.

— No? Sikerült?

— Az öreg maga viszi el az üzenetet.

A teavíz már felforrt, Zelma elhúzta a kannát a tűzről és az asztalra tette az edényt. Imant valamelyes ingerültséget látott a mozdulatain. Azt hitte, talán haragszik, amiért idegent hoztak a házba. „Bizonyosan maguk is szűken állnak étel dolgában, s most még egy embert kell etetni." — Bátortalanul ült asztalhoz és bár nagy ehetnékje volt, kicsi darab kenyeret vett magának, a cukorhoz meg hozzá sem nyúlt. Zelma asszony mindjárt észrevette és szomorkás mosollyal kérdezte:

— Miért nem eszel, fiacskám? Hosszú útra készülsz, erőt kell gyüjtened!

Maga szelte a kenyeret, jókora karéjt, meg is kente túróval és cukrot tett a fiú teájába.

* Kurmit lett nyelven = vakond.

— Neked még nőnöd is kell! Hát csak egyél, ne törődj velünk, öregekkel.

Akkor aztán nekilátott Imant, nem kérette magát kétszer.

Egy órába se telt és beállított Robert Kirsis. Zelma átment a másik szobába, magukra hagyta a férfiakat.

— Ez a „bácsi" — mondta Kurmit.

A fiú zavartan mosolygott, mikor a „bácsi" melléje ült a pamlagra és kezét a vállára téve komolyan a szemébe nézett.

— Hogy hívnak?

— Imant vagyok.

— Rigai, a rokonai itt maradtak — magyarázta Kurmit. — Meg kell tudnunk, hogy mi lett velük.

— Vezetékneved?

— Selis. A Pjarna-utcában lakunk. Anyám egy mosodát vezetett, testvérnénem pedig a Komszomol kerületi bizottságában dolgozott. Anyámat a háború kitörése óta nem láttam, mert úttörőtáborban voltam. Ingrida júliusban jött vissza ide, hogy megkeresse anyánkat. Azóta semmit se tudok róluk.

Árnyék futott át Robert Kirsis arcán. Egy-két pillanatig hallgatott. Kezét szeretettel végighúzta a fiú vállán, aztán megszólalt.

— Komoly, nagy dologra vállalkoztunk, Imant, mi is, te is. Nincs ma ennél fontosabb dolog a világon. Harcolni kell, harcolni a teljes győzelemig. Szüntelen veszedelemben forgunk, de a németek félnek tőlünk. Jobban, mint mi tőlük. Mi vagyunk az erősebbek, mert velünk van az igazság. Itt sokan tudnak már a munkátokról Jól dolgoztok. Mi sem akarunk elmaradni tőletek. Rigában nehezebb a munka, nem működhetünk nyíltan, mint ti. De azért nem múlik el nap úgy, hogy borsot ne törjünk a német orra alá. Ha most összefogunk, nekünk is könnyebb lesz dolgozni és azok a társaink, akik nem maradhatnak tovább Rigában, elmennek tihozzátok. Mi hír az összekötővonalról, Ansis?

— Megvan! És Imant az egész lánc felügyelője a túlsó végén. Most, idejövet, megismerte valamennyi láncszemet.

— Nagyon helyes. — A „bácsi" elégedetten bólintott. — A főirányban tehát megvan az összeköttetés. Most még meg kell építeni Liepaja és Daugavpils felé. És kell még egy vonal, Észak-Lettországba. Imant hadd pihenjen egy-két napig, aztán térjen vissza a támaszpontjukra.

— Egyáltalán nem vagyok fáradt, akár holnap is indulhatok.

— Nem, pihenj csak, Imant! Azalatt új iratokkal látunk el, hogy bátran mutatkozhass akárhol. Ezt most már megtehetjük.

Kirsis aztán elmondta, mi történt mostanában Rigában.

— Egy héttel ezelőtt a hajóhídnál megöltek egy gestapóst. A Daugaván túl, az arzenál műhelyében robbanás történt. Két német tiszt holttestét találták a városi csatornában. Most már éjjel csak csoportosan mernek az utcán mutatkozni. Egy vakmerő legény tegnapelőtt a „Palládium" mozi mellett ütött agyon egy fasiszta tisztet. Tüstént körülzárták az egész kerületet, de a tettest mégse sikerült megtalálni.

— Mozog az ügy! — mondta Kurmit.

— Mozog bizony. De az ellenség se alszik. Az ő táborában is készülődnek. Araj meg a bandája a zsidók kiirtása után új munkát keres. Most a vidékre akarják irányítani a „sonderkommando"-t, hogy tisztítsa meg az erdőket a partizánoktól. Araj egyszer részeg fővel már dicsekedett is, hogy tavaszra egyetlen partizán sem marad Lettországban.

— Ejnye, de siet! — Kurmit ingatta a fejét és halkan nevetett.

— Rigában el-eltűnnek az emberek — folytatta Kirsis. — Egy idő multva aztán előkerül a kivérzett testük, hol az egyik parkban, hol valami elhagyott helyen, hol a városi hullaházban. A németeknek vér kell, átömlesztésre, a kórházak tele vannak sebesültekkel. Keletről nap nap után érkeznek a szerelvények. A Vörös Hadsereg Moszkva alatt nyilván agyba-főbe veri a fasisztákat. Lógatják is az orrukat, itt is láthatja mindenki. Egyes „fajtestvérek" velük együtt búslakodnak, de a nép örül. Ezernyolcszáztizenkettőt emlegetik, Napoleon futását Moszkvából. A „Tevija" megint hosszú cikket eresztett meg a kártevő híreszteléseiről. Egészében, Kurmit, jól őröl a történelem malma.

Mikor a „bácsi" már menni készült, Imant bátortalanul megkérdezte:

— Mondja meg, legyen szíves, megkereshetem én anyámat, testvéremet? Vagy ezt most nem lehet?

Robert Kirsis egy percig csak állt a szoba közepén és a földre nézett, majd mélyen felsóhajtott.

— Nem akartam most megmondani... de te erős legény vagy, Imant, ezt is el kell bírnod. Nem keresheted meg őket. Édesanyádat elfogták, börtönben van. Testvéredet agyonlőtték a németek, még szeptember elején. Tudjuk, hol temették el és egyszer majd

— nem most — megmutatom neked a sírját. Szedd össze magadat, fiam, tudom, hogy nagyon fáj. Megfizetünk a németeknek Ingridáért és az édesanyád szenvedéseiért.

— Én magam... én kérem számon tőlük...

Többet aztán nem is szólt. Mintha mellbevágták volna. Kicsiny, elhagyott, tehetetlen gyermeknek érezte magát. Nem akart sírni, de a könnyek végigperegtek az arcán, nem tudta visszafojtani.

A „bácsi" újra mellé ült, átölelte a vállát és hosszan, hosszan beszélt neki.

— Ne hidd, hogy egyedül maradtál, Imant! Sohase leszel egyedül, sose leszel elhagyatott. Az elvtársaid talán nem édes rokonaid, nem családod-e? Családod bizony. És gondolj arra, hogy milyen tartalmas az életed. Ugyanaz tölti be, ami a világ legnagyobb emberének az életét — a harc. A mi harcunknál szebb, nemesebb nincs a földön.

5

Bár több mint negyven kilométert járt be aznap és egész teste sajgott a fáradtságtól, aludni mégsem tudott. Forgolódott a recsegő pamlagon és fejében egymást üzték, fájón kalapáltak a gondolatok.

„Ingrida nincs többé... Anyámat a börtönben kínozzák... Ki lakik most vajjon a lakásunkban, a Pjarna-utcában..."

„Mért is engedtem el egyedül... Ha együtt jövünk, akkor minden másként történik. Én kieszeltem volna valamit. Olyan tapasztalatlan volt az ilyesmiben... A „bácsi" tudja a sírját... Sötét, hideg gödörben fekszik az én szegény testvérkém. Homok hull szemére, szájára, elfojtja a lélekzetét..."

Maga is szinte fuldoklott, ahogy erre gondolt. Ledobta a takarót és felült. Mohón, teli tüdővel szívta a levegőt.

Tik-tak, tik-tak, a vén falióra ketyegett, vert, mintha a lakás szíve volna.

„Ingrida szíve már nem ver... Anyácskám didereg a börtönben, a cellákat nem fűti a német. Dehogy fűti, csak neki legyen jó melege... Ha mind idejönnének Rigába — Ojar, Kapeika, Akmentiny, Szasa Szmirnov, a „bácsi"-val meg a társaival együtt ki tudnók szabadítani. Kiszabadítanánk minden foglyot, kivinnénk az erdőbe. Anyámnak is ásnánk földkunyhót, ő főzné az ebédünket,

stoppolna, varrna ránk. Cérnát adnának a parasztok." Tik-tak, tik-tak — hallatszott a sötétben.

Most lövés dördült odakint, utána füttyszó, kiáltás, motorkerékpár kattog.

„Valakit üldöznek! Megint lövés. Az erdő nyugalmasabb... Te hol alszol, Ingrida?"

Torkán feltört a zokogás, arcát a párnába temette, hogy elfojtsa.

„Sokáig kell élnem, hogy megfizethessek értük. Addig harcolok, amíg kétszáz fasisztát el nem pusztítottam, az eddigieket nem számítva. Százat Ingridáért, százat anyámért... De nem, harcolni fogok a végső győzelemig, hogy soha többet ilyesmi a világon ne lehessen! Harcolni kell az egész népért!"

Már nem képzelte magáról, hogy sarkutazó. A partizánélet új, komoly értelemmel telt meg.

Másnap ki sem mozdult a szobából. Este a „bácsi" elhozta az új igazolványt, amely szerint Imant Selis a Munkaerőhivatal tudtával és jóváhagyásával az ezermujzsi járásba, Sautiny-tanyára megy dolgozni. Ezzel a papírral nyugodtan vonatra ülhet és elmehet akár az ezermujzsi állomásig, onnan pedig alig néhány óra járás a partizántámaszpont. De a „bácsi" azt tanácsolta, hogy mégis inkább csak a járási székvárosig menjen vonaton, mert azontúl esetleg a helyi schutzmannok igazoltatnak és hátha akad köztük egy ezermujzsi aizarg.

Útitáskában elférő, hordozható nyomdát is szerzett a „bácsi", de ezt nem küldték vele. Úgy határoztak, hogy majd a lánc útján továbbítják, mikor Suniny bejön Rigába és árut visz a boltjába.

Rákövetkező nap Imant elutazott. Egész úton, a járási városig, állnia kellett, mert a vonaton német katonák is voltak és azok jelenlétében még az üres helyre sem volt szabad leülni. Első éjjel a városban Suninynél szállt meg, második éjjel az Ajzupiet-tanyán, Elmar Auninynél. Mikor indulóban volt, Elmar ajánlkozott, hogy elkíséri egy darabon. Bucsúzáskor levelet nyomott a kezébe Anna számára.

— Úgy add oda, hogy az édesanyja se lássa! Írtam a képről is, hogy ne maradjon a szekrényen. Én is elraktam már az övét

Valami furcsa rezgés a hangjában elárulta, hogy jó tanácsokon kívül alighanem egyéb is van abban a levélben.

Mikor Anna Lidaka elvette a levelet, mélyen elpirult, kiszaladt az udvarra és csak egy jó óra mulva tért vissza.

„De sok olvasnivalót talál benne — mosolygott Imant. — Bizonyosan nemcsak egyszer olvassa el."

Elmar fényképe még akkor este eltűnt a szekrényről. A sautinyi Kurmit, akinél a következő éjtszakát töltötte, elújságolta, hogy a partizánok már új támaszpontjukra költöztek, amely tizenöt kilométerrel arrább, Latgale területén van. Itt, Ezermujzs környékén sok idegen bukkant fel mindenfelé az utakon. Alighanem készül valami.

Reggel Kurmit befogott a szánba és az erdőbe hajtott rőzséért. Magával vitte fiatal béresét, Imant Selist. Az út hosszú volt és nehéz. A fával megrakott járművek mély keréknyomot hagytak. Egy keskeny csapáson szembejött velük Szasa Szmirnov és boldogan üdvözölte szerencsésen megérkezett elvtársát.

Késő este kimentek az új támaszpontra. Barátságtalan, vad tájon volt, de Imant úgy érezte, hogy a biztonság szigetére érkezett. Itt nem szaglásznak német kopók. A sötét sűrűségben szabadság lakik és rendületlen a nép joga. Aki idejön, lerázta magáról a rabság nyűgét, szabadon gondolkodhat és kimondhatja, ami a lelkét nyomja.

„Itthon vagyok" — gondolta Imant.

A vén fenyők bólogattak a szélben és köszöntve nyujtották eléje ágaikat.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

1.

Sok kilométer hosszúra nyúlt a menetoszlop. A lövészek egyes sorokban mentek az út két szélén, mert a közepét autók és a fogatok sorai foglalták el. A vezető tiszt időről időre megállította az oszlop elejét, hogy várjon, míg a vége felzárkózik. A lövészek ilyenkor leültek a hóba, vagy a töltés szélére heveredtek és a felhőket nézegették. A leleményesebbek csakúgy ontották a tréfát, élcet valamelyik társuk rovására, akinek félrecsúszott a hátizsákja, vagy alvás közben, a tűznél lepörkölődött a sapkája prémje, vagy

nagyonis sörtés volt már az álla. És senki se sértődött meg, ha még úgy hahotáztak is rajta. Sőt a baráti figyelem különleges megnyilatkozását látták ebben. Az ember elmókázik egy darabig, nagyokat nevet a találó hasonlatokon s egyszeriben elfelejti, hogy fáradt és taposhatja tovább a frontövezet hóval lepett utait.

Január második felében rövidke pihenőre kivonták a hadosztályt az élvonalból. Az ezredeket feltöltötték, a legénység lélekzethez jutott.

Aztán megjött a parancs: az Északnyugati Frontra vonulnak, az Ilmeny-tavi szakaszra, ahol a Vörös Hadsereg nemrég támadást kezdett. Újra vonaton ültek hát a lövészek, egyik szerelvény a másik után indult észak felé. Kresztciből aztán többnapos gyalogútjuk volt a kijelölt frontszakaszig. Felhőtlen időben nappal nem mozdulhattak előre, a német légierő állandóan figyelte az utakat. Ilyenkor meg kellett várni az esti szürkületet és egész éjjel menetelni — ezúttal csupa régi történeti nevezetességű helyen. Megmegvillantak a puskacsövek a bágyadt csillagfényben és hol itt, hol ott nyúlt bele a sötétségbe egy fényszóró mérföldes ujja, hogy a pilótáknak utat mutasson a front melletti repülőterek felé. Útjuk utolsó szakasza különösen megerőltető volt. Egész éjjel megállás nélkül dörögtek az ágyúk mindkét oldalon. Köröskörül a rakéták fényében hol kigyulladt, hol sötétbe borult az egész táj. Jobbra is, balra is front volt, a két front közötti keskeny folyosón vitt az útjuk. Jobbra tőlük az Ilmeny-tó mocsaras partja és a száz meg száz folyótorkolat, ősöreg orosz falvak, halásztelepek és Sztaraja Russza városa, ahol egyenest nyugatnak fordul a front. Balra pedig a nemrégen körülzárt tizenhatodik német hadsereg, az úgynevezett gyemjanszki hídfő — óriási zsák, amelyben Busch vezérezredes hadosztályai vergődnek. Helyenként annyira elkeskenyedett a folyosó, hogy akár a tüzérség, akár a nehéz aknavetők könnyen kárt tehettek az ott vonuló oszlopokban. Kétoldalt feketéllett a hó a friss gránátbecsapódásoktól, német katonák holtteste hevert mindenfelé.

A németek féltek a sötétségtől és biztonság okáért szakadatlanul eregették a rakétákat, szórták a lövedéket, géppuskából, géppisztolyokból. Ha csak árnyék vetődött valahol a hóra, már síosztagok és ejtőernyős csapatok rémlettek előttük.

Éjjeli bombavetőink, az „U2"-k egész éjjel a levegőben voltak. A lövészek megismerték a motor hangját. Ha egy-egy gép a folyosó fölé került, ismertető fényjeleket adott.

Hányféle csúf- és becenevet akasztott rájuk ellenség és jóbarát! Konyhakertész... kukoricacsősz... szamovár és kávédaráló... A jóféle gépkocsi, ha rendes úton halad, lefőzhette gyorsaságban, de a németet kiverte a forróság, valahányszor egy „U2" búgását hallotta a sötétben. Azt se tudta, melyik lyukba bújjon előle. Mert nincs bombavető, amelyik olyan pontosan talál, mint ez a kis éjtszakai munkás. Célja fölé érve, a pilóta leállítja a motort és zajtalanul lebeg, alulról senki se láthatja, senki se tudhatja, merről várja a bombát. A németek szidták és féltek tőle, a mieink szerették és új meg új mókás neveket találtak ki rá. Az „U2" akárhol le tudott szállni és fel is emelkedett ugyanarról a tenyérnyi helyecskéről. Ezért találkozott vele az ember a legkülönösebb helyeken — útfélen, veteményesben, cserjésben, apró erdei tisztásokon. Mondták is a német hadifoglyok, hogy mikor a „kávédarálók" keringtek felettük, egész éjjel senki se húnyta be a szemét.

Zsubur főhadnagy a százada élén lépdelt. Ha még olyan fáradt volt is, ez az éjtszaka ébren tartotta százféle hangjával, fényével.

— Úgy látszik, a mi érkezésünket kivilágítással ünnepli a német — mondta a mellette menő Purgailisnek.

Halinacsizmájuk alatt csikorgott a hó. Purgailisnak deres volt a bajusza, öreg bácsinak nézhette az ember.

Azon a napon, mikor Zsuburt kinevezték főhadnagynak, Purgailis szakaszvezető elnyerte az első tiszti rendfokozatot, kinevezték szakaszparancsnoknak, emellett a Vörös Csillag rend lovagja is lett. Zsubur Vörös Zászló rendjelet kapott. A Moszkva alatti harcokban érdemelte ki. Borovszk elfoglalása után egy egész hétig ő vezette a zászlóaljat, mert Szokolov századosnak az ezredparancsnokot kellett felváltania. Most már újra a régi helyükön voltak mindketten, és Zsubur a világért se akarta, hogy áttegyék az ezredtörzshöz, amit több ízben is szóba hoztak előtte. Ha Sileniek nem támogatja, hát meg kellett volna válnia a századától. Egyelőre elhárult róluk a veszedelem és a lövészek is fellélekzettek. Ki tudja, milyen parancsnokot kapnának Zsubur helyett! Őt már ismerik, tudják, hogy szigorú, de igazságos és kiváló parancsnok. Semmit se csinál megfontolatlanul, minden hadmozdulatot előre végiggondol a legapróbb részletig. A második század harci sikereiről sokat beszéltek az ezrednél és tény, hogy a Moszkva alatti harcok után ez az alegység alig szorult kiegészítésre. Még kevesebb vesztesége lett volna, ha az első harcban a fiúk nem vakmerősködnek.

Azóta kigyógyultak ebből a virtuskodásból, nem hősködnek fölöslegesen. Megértették, hogy az átgondolt cselekvés eredményesebb, mint a szükségtelen vakmerőség. Nem az a fontos, hogy bátorságunkat fitogtassuk, hanem hogy az ellenséget megsemmisítsük. Okosan, hozzáértéssel harcolni úgy, hogy mi elpusztítsuk az ellenséget, de ő ne pusztítson el minket — ebben van a tudomány. És hősiesség ez is, bár sokan talán azt hiszik, hogy inkább katonai szaktudás dolga. Zsubur mindenesetre elmondhatta, hogy érti a mesterségét.

— Nyugatnak megyünk, most már mindig nyugatnak! — mondta Purgailis. — Jó lenne tudni, meddig törtek előre a mieink? Ha így folytatják, nemsokára otthoni szagok csiklandozzák az orrunkat. A fiúk úgy számítják, hogy még vagy négyszáz kilométer hiányzik.

— Helyenként annyi se — felelte Zsubur. — Átkeltek már a Polán meg a Lovatyon. Nagy folyó nincs is már több a Velikáig.

— És onnan csak egy ugrás Lettország! Tyüh, a mindenit, micsoda nap lesz az! Nem vagyok táncos, de annak örömére én is táncra perdülök. Az lesz aztán rohanás! Nem bánjuk, ha éjjel-nappal egyhuzamban ügetni kell is. Hisz egyenest haza visz az út. Ki ne szeretné a szülőföldjét?!

— Hát persze. Ha azt nem szeretné az ember, minek élne a világon? Aki a hazáját nem szereti és nem tud meghalni érte, ha kell — nem is méltó arra, hogy hazája legyen. Hát még akinek ilyen óriási, csodaszép hazája van, mint nekünk, szovjet embereknek. És ez az őrült azt hitte, elveheti tőlünk s ő lesz itt a gazda!

— El is agyabugyáljuk úgy, hogy holtáig el nem felejti.

— Ezt jól mondtad — szólalt meg egy ismerős hang az út közepén. — Ellátjuk a baját. Én is rajtaleszek, hogy megkapja a részét.

— Juris Rubenis! — Zsubur most már kivette a szegletes alakot a homályban

Juris közelebb jött.

— Hová, hová, barátaim? Nem egy útunk van véletlenül?

— Hogy te hová igyekszel, nem tudom, de mi Rigába tartunk — felelte Zsubur éppenolyan hangon.

— No, akkor egy az utunk! Nekem is éppen arrafelé van dolgom.

Melegen kezet szorítottak és egy darabon Juris is velük ment.

Még mindig hadtápparancsnok volt, egyik összelőtt faluba vitte a szánjait.

— Ritkán látunk mostanában, öregem — mondta Zsubur.

— Mit csináljak, mikor ezer dolgot adnak ott hátul — panaszkodott Juris. — Szörnyű, micsoda prózai munka. Egyebet se látok, mint liszteszsákot, vágott marhát, pékkemencét, konyhát... eleven németet csak akkor, ha már fogoly. Unom az egészet... Hadnagynak megteszik az embert, de harcolni nem engedik.

— Furcsa, hogy ilyen keserűen beszélsz a munkádról, barátom — mosolygott Zsubur. — Mindenkit nem tehetnek az élvonalba. Ki táplál, ki ruház akkor bennünket? Korgó gyomorral, töltény nélkül hogy akarsz háborúzni?

— Jó, de ezt nyugodtan bízhatnák öregebb emberekre is — folytatta a magáét Juris. — Ne is hidd, hogy sokáig maradok a helyemen. Meg is beszéltem már Kezberrel, szívesen lát a felderítő századnál. Ott más élet lesz! Itt meg — tessék! A minap levelet kapok Aijától, azt kérdi, hány németet küldtem már a másvilágra? Bújj egy percre a bőrömbe, öregem, nagyon kérlek és próbáld kieszelni, mit felelnél az ilyen kérdésre. Még ha fehércédulás lennék, nem mondom. De egy markos rakodómunkás, régi illegális, aki annyi rendőrspiclivel elbánt, most a konyhában csücsüljön és a kását kavargassa! Nem, Zsubur barátom, rajtam ne mulassanak tovább. Silenieknek is elpanaszoltam a dolgot.

— No és mit szólt?

— Lehordott. Azt mondta, többet olvassam ezentúl az újságot és képezzem magamat politikailag. Ő persze könnyen beszél. De mit feleljek Aijának?

Purgailis nevetett, a többi is mulatott rajta.

— Nevessetek, ahogy jólesik, mégis átmegyek a felderítőkhöz!

Nagyokat szuszogtak a lovak, nekirugaszkodva húzták a lőszerrel, elemózsiával megrakott szánokat. Nem érdekelte őket se az ágyú, se a rakéta, se a levegőben sétáló repülőgép. Farkasok közeledtére izgatottan hegyeznék a fülüket, azt rögtön megérezték volna. De honnan tudhatták, hogy az út mellett, ahol sereg sereg után vonul egész éjtszaka, jobbról is, balról is fasiszta farkasok leskelődnek? Annál jobban tudták az emberek — a katonaköpenyes, prémbekecses, hólebernyeges emberek ezrei, akik azon az úton nyugat felé siettek... A Pola... A Lovaty... Sztaraja Russza...

mocsarak, folyók, tavak... Kémények a falvak helyén... sebesültek hosszan kígyózó sora és amerre fordulsz, hitlerlegények holtteste... A katonák szaporázták a lépést. Nagy út állt még előttük.

2

Zakis hadnagy igen jól tudta, mért tették át Lidija Augstrozét a harmadik századból az elsőbe: Szokolov zászlóaljparancsnok véleménye szerint a fiatal lány jelenléte rossz hatással van rá, az ő kedvéért míveli az eszeveszett vakmerőségeket, amelyekért többször megrótták már, de ki is tüntették. Hogy maga megy felderítésre, örökösen a német állások körül szaglászik, egyenesen játszik a halállal. Bekecsét több helyen is átfúrta a lövedék, egy szilánk a sapkája hegyét szedte le.

De vajjon változott-e a helyzet, amióta Lidiját áthelyezték? Semmit se változott. Most, az Északnyugati Frontra menet, egész úton együtt voltak. Imak, az első század parancsnoka, jóbarátja, egykori iskolatársa Augustnak és egy szót se szól, ha Augstroze mesterlövő többet tartózkodik a harmadik századnál, mint ott, ahol a dolgok rendje szerint tartózkodnia kéne. Például — August századparancsnok valahogy mindig előbb talál magának szállást, mint a többi, meg a teája is hamarább felforr. Mit csinál ilyenkor a vendégszerető házigazda? Megvakarja a füle tövét és odaszól a testvérhúgának:

— Austra, drágám, nem szólnál Lidijának, hogy jöjjön ide melegedni? Az az Imak bizonyosan megint a hóbuckákon éjtszakáztatja az embereit.

És noha Imak századparancsnoknak eszében sincs kint hagyni az embereit a fagyban, ha van hová behúzódniuk — megérti, hogy Lidija szívesebben van a régi ismerőseivel.

Senki előtt se volt titok, hogy Lidija és August összetartoznak. Társaik szeme előtt folyt az életük, minden léptüket, minden mosolygásukat láthatta, aki nem vak. Dehát — mért ne lássák, mért ne tudják? Rosszat úgyse mívelnek. Aki pedig rosszra szeret gondolni, hát tessék, gondoljon, amit akar.

Hol is terem még olyan tartós, erős barátság, mint a fronton! Hiszen itt a legegyszerűbb mozdulatoddal többet elmondasz magadról, igaz mivoltodról, mint ezer meg ezer szóban akárhol másutt a világon. Itt élesebben, keményebben megmutatkozik minden, mint

másutt, ahol az ember megválaszthatja, mit tegyen. Minden érzésünk, meggyőződésünk ki kell, hogy állja a valóság próbáját. Alakoskodni nem lehet. Amilyen igazán vagy, olyannak látnak a barátaid, lelked legmélyebb zúgába is elhat az erős világítás. Hangzatos szavakkal nem leplezheted, ha félsz a veszedelemben, de ha mégúgy szerénykedel, mégannyira elhallgatod is, mindenki látja, ember vagy a talpadon.

August Zakis azzal a kristálytiszta szerelemmel szerette Lidiját, ami a fiatalok kiváltsága. Semmit se követelt és magamagát kész volt egészen odaadni. Szinte beteges érzékenységgel felfogta a lány hangulatának minden apró változását. Nem kellett több, mint hogy Lidija egyszer elnézzen mellette, már nem lelte helyét, a legképtelenebb vádakkal illette magát alaptalanul. Viszont egyetlen mosoly, kedves szó vagy érintés tökéletesen boldoggá tette. Szerette az életet, de nem érezte volna szörnyűségnek, ha Lidija szeme előtt meg kell halnia. Valahányszor elváltak, hogy Lidija a maga lövészállását elfoglalja, August „én"-jének egyik fele követte és mellette maradt, figyelte az aknarobbanásokat és minden ellenséges repülőgépet, amely Lidija rejtekhelyéhez közelített. Este mindig gyötrő türelmetlenséggel várta vissza. Megesett, hogy Lidija és Austra együtt mentek és egész nap a hóbuckában, bozótban fekve várták, kitartóan, türelmesen, hogy felbukkanjon egy ellenséges fej a megfigyelt területen. Mihelyt felbukkant, eldördült a lövés — gyengén és alig hallhatóan a harci zajban, de biztos jeléül annak, hogy egy hitlerfickóval megint kevesebb van.

És különös: August igazán szerette a húgát — jobban talán nem is lehet. De Austráért sohase reszketett. Bizonyos volt afelől, hogy elkerüli a veszedelem, nem tesz benne kárt a golyó. Lidiját viszont örökösen féltette. Az ő szemében törékeny, könnyen sebezhető teremtés volt, egyszerűen elfelejtette, milyen éles a szeme, milyen kemény kézzel húzza meg az elsütő billentyűt, mikor halált küld a németre. Csak akkor volt nyugodt, ha mellette lehetett. Mintha jelenlétével elháríthatná felőle a veszedelmet.

Egyszer, amikor a befagyott folyón keltek át, német bombázók támadtak rájuk. Nem volt mit tenni — beásták magukat egy hóbuckába a meredek part tövében. August szorosan fogta a lány kezét és a fejük felett garázdálkodó „messer"-eket és „junkers"-eket nézte. Mintha csak a gyakorlótéren röpködnének, olyan nyugodtan surrogtak a folyó felett. Csak néha adott le egy-két soro-

zatot a légvédelmi géppuska, mikor elérhető magasságba kerültek a rablómadarak. Marokszámra szórták ezek az apró bombát, recsegett-ropogott az egész part a pukkanásoktól, köröskörül csupa korom lett a hó. Aztán meg leereszkedtek és géppuskával sepertek végig az úton.

— Élsz még? — kérdezte August és rámosolygott Lidijára. Csak a két fej állt ki a hóból.

— Még egyelőre. Hát te? De meddig kuksolunk itt a hóban? Unom már.

— Én is.

Minden megmerevedett az úton. Teherautók álltak jókora távolságra egymástól a folyó közepén. A vonatoszlop lovai fújtak, ziháltak, a havat harapdálták. De az emberek mind elbújtak a buckákban, ott várták ki a támadás végét. Gondolni se lehetett arra, hogy biztosabb helyet, fedezéket keressenek — széles, havas térség volt köröskörül. Még a meredek folyópart volt a legalkalmasabb fedezék. A golyóktól valamennyire védett, a bomba elől meg úgyse lehetett elbújni.

Mikor a támadók elvonultak, megéledtek a hóbuckák, az emberek előmásztak, levecregették, letisztogatták a ruhájukat, a sofőrök elindították a motort, a hajtók kezükbe vették a gyeplőt. Emberben nem esett kár, csak egy lónak az oldalát tépte fel az aknaszilánk. A terhet átrakták a másik szánra, az üres szánt hátrakötötték, s az oszlop már indulhatott is tovább. Kisvártatva havazni kezdett és így nem is kellett tovább kémlelni az eget.

Estére az ezred elérte kijelölt helyét. A zászlóaljat a tűzvonal egy szakaszába irányították, hogy felváltsa az ott harcoló csapatot. Fehérköpenyes, sítalpas felderítők haladtak elől. Zakis főhadnagynak még azon az éjjelen támadásba kellett vinni a századát. Az első század tartalékban maradt és a harmadik mögött foglalt állást. Tőlük jobbra Zsubur százada volt, előttük egy nagyobb helység temploma és házai sötétlettek az esti homályban. A zászlóalj azt a parancsot kapta, hogy űzze ki az ellenséget a faluból és így egyenesítse ki a frontnak azon a helyen túlságosan benyomott vonalát.

— Harc után a templomnál találkozunk! — ezzel búcsúzott August hadnagy Lidijától.

Az első század az erdőcskében maradt. Ott valamennyire védve volt a széltől, amely a szabad mezőn szinte tombolt, mintha jeges leheletével az egész világot meg akarná fagyasztani. Austra az élvonalba ment bátyjával együtt. August és Peter Spare összehív-

ták a szakaszparancsnokokat, ismertették a helyzetet és a feladatot, aztán elhelyezkedtek a parancsnoki ponton, hogy ott várják be a jelt a támadásra.

„Hányszor feküdtünk már így a hóban és vajjon hányszor fekszünk még így ezután" — gondolta Austra.

„Milyen csalárd ez a csönd és homály! De akik meghújnak benne, a mieink, drága jóbarátok. És ebben az órában ugyanarra gondol mind, ugyanaz a feszült várakozás tölti el valamennyit. De azért mindegyiknek megvan a maga külön gondolnivalója is, távoli szülőházára, asszonyára, gyerekére, anyjára, testvéreire emlékszik. A mult ragyogó nyári napfényben áll előttük, gondolatuk pedig előretör a jövőbe, a boldogság felé, amely a csatamezőn túl vár rájuk. De ma még itt vannak Sztaraja Russza befagyott mocsarain, ahol az Ilmeny felől fúvó jeges északi szél marja az arcukat... August is... persze, Lidijára gondol most... Hogy menynyire szeretik egymást..."

„Hát te, Peter, kire gondolsz? — Austra szeme Peter Spare arcát kereste a sötétben. — Miért nem énrám? Kit keressz ott a messzeségben, mondd? Ott semmi sincs, csak a mult... a mult kísértetei... De én nem vagyok kísértet, megyek utánad, mihelyt mozdulsz!"

3

Ruta Zalitét az egészségügyi zászlóaljtól az ezred egyik egészségügyi századához helyezték át.

Aija bizony tévedett, amikor attól félt, hogy a valóság jeges szele majd lehűti barátnője rajongását. Ruta sose hitte, hogy könnyű dolga lesz a fronton, sőt éppen ezért érezte, hogy ott a helye. Úgy lehet, sokkalta könnyebb hőssé válnunk, ha hőstetteinket hatásos színpadi világításban, mindenki szemeláttára vihetjük végbe. De mérhetetlenül nehezebb megőrizni bátorságunkat a hétköznapi munkában, amely ragyogó pillanatokban nem bővelkedik, de egészében mégis példátlan hőstettek forrása. Itt nincs rivaldafényben álló hősszereplő, itt milliószámra vannak a hősök, az egész szovjet nép az. Ruta Zalitét, a daugavaparti lánykát talán meg se lehet különböztetni a többitől az óriási tömegben. Mindenről le tudott mondani, igaz — de ilyen ember sok volt. Nem félt a veszedelmektől, életét is kész volt odaadni szülőhazájáért, de éppenígy érzett még millió és millió más.

... Lidijával és Austrával még az ősszel ismerkedett meg. De Lidiját betöltötte a maga boldogsága és túlságosan kevés ideje maradt minden egyébre, ami nem katonai kötelességéhez tartozott. Ruta csak messziről figyelte. Augusttal való barátságában az összetartozásnak azt a példaképét látta, amiről ő maga is álmodozott.

— Ne zavarjuk őket, nem szabad — mondta Austrának, akivel nagyon összemelegedtek. — Megérdemlik a boldogságot. És úgyis, ki tudja, meddig tart?

— Csak nem hiszed tán, hogy én ellenzem? — kérdezte egy kis nehezteléssel Austra. — Lidija remek lány, de még milyen remek! Nála különbet keresve se találna August. Csak attól félek, hogy szerencsétlen lesz... Ha így vakmerősködik az a fiú, aligha ér el Lettországig. Veszedelmes dolog nagyon is bátor embert szeretni.

— Kit szeressen, ha nem az ilyet? — nevetett Ruta. — Tán bizony a gyávát, kuporgót? Azt, persze, nem éri baj, az vigyáz magára...

És lecsüggesztette a fejét.

— Igazad van — bólintott Austra. — Kit szeressünk, ha nem az ilyet! Rutikám, mondd, neked van barátod?

— Sok, Austra. Ezer meg ezer barátom van és egyformán szeretem mindet.

— Nem úgy értem... De egészen közeli, akit jobban szeretsz mindenkinél. Ilyent még nem találtál?

— Megtaláltam. De nagyon messze van, drágám. Azt se tudom, él-e, találkozunk-e valaha.

Austra komoly szemmel nézte barátnőjét.

— Értelek. De megkeresed, igaz?

— Hát te? — kérdezte mosolyogva Ruta. — Te is keressz valakit. Vagy talán meg is találtad már?

— Lehet... — Maga se tudta miért, de suttogóra fogta a hangját. — Csakhogy... nem szabad ember. És ő talán nem is gondol ilyesmire... én meg soha, de soha ki nem mondom, azt tudom. Idehallgass... most az utolsó harcunkban, éjjeli támadásra indult a század és már-már benn voltunk a faluban, amikor hirtelen rettenetes aknatüzet kaptunk. Ismered az ilyet — körülötted egymásután robbannak az aknák és nincs egy gödör, ahová bebújj, sehol semmi védelem. Csak fekszel ott a földön, mintha asz-

talon lennél feltálalva, testedet a földre szorítod és várod, mi lesz. Egymás mellett feküdtünk. És tudod, mit csinált? Mikor látta, hogy tőlem jobbra csapódnak le az aknák, átfeküdt a jobboldalamra, hogy védjen a szilánkoktól, amikor meg a németek kicsit balfelé vitték a tüzet, megint visszakúszott a baloldalamra és ott maradt, amíg csak meg nem szűnt a tüzelés. Előbb nem értettem, mit akar, kérdeztem is: Peter, mért nem maradsz nyugton? Lelőnek, meglátod... De ő csak morgott, hogy most így kell. Akkor értettem csak meg, miért csinálja. De szólni nem szóltam, arra nem tudtam rászánni magamat. Furcsa, mi?

— Derék ember... És persze, hogy szeret.

— Nem tudom... De én is furcsán voltam akkor. Ott feküdtünk a fagyban, szélben és csöppet se fáztam, nem is féltem. Nem tudom, mit csinálok, ha megsebesül vagy meghal ott mellettem. Rágondolni se jó. De aztán, mikor vége volt a harcnak, semmi se látszott rajta. Olyan volt, mint máskor, morgott, zsémbelt...

Mostanában ritkán látta egymást a két barátnő — a hadosztály állandóan támadott. Legföljebb véletlenül találkozhattak, útközben, ha új frontszakaszra irányították őket, vagy Ruta egészségügyi társaival a sebesülteket ment összeszedni. Kapkodva, sebtében mondták el egymásnak, amit akartak. A szavak is kergették egymást, akárcsak az életük eseményei.

4

A németek egy egész repülőhadtestet vetettek Sztaraja Russza körzetébe. A német parancsnokság legfőbb célja az volt, hogy könnyítsen a bekerített tizenhatodik hadsereg helyzetén s ezért minden áron likvidálni igyekezett a folyosót, amely Busch vezérezredes hadosztályait a főerőtől elválasztja.

Minden reggel, alighogy megvirradt, felhangzott a magasban az ellenséges felderítő- és bombavetőgépek zúgása, aztán esti szürkületig pillanatra sem szünetelt. A légi kalózok ott függtek egész nap a front melletti utak felett és a legkisebb szekér vagy gépkocsitorlódást rögtön észrevették. Megtámadták az egyes oszlopokat, sőt lecsaptak néhány főnyi kis csoportra is, ha fedetlen helyen találták. Gyakorlati jelentősége nemigen volt ezeknek a bombázásoknak, inkább terrorizálni akarták a mieinket, fitogtatni légierejük ideiglenes számbeli fölényét és ha lehet — elvonni a Vörös Had-

sereg légierejét olyan frontszakaszokról, ahol erősen szorongatták a németet.

De ha csak egy vadászgépünk feltűnt a levegőben, a „junkers"-falka úgy szétugrott, mintha ott se lett volna, vaktában dobálva le bombáit. Egyetlen légvédelmi ágyúnk már nagy magasságba szorította fel őket.

Az országút mentén, ahol két hadseregünk ellátása és a hátországgal való érintkezése lebonyolódott, ott volt Davidovo falu, alig néhány megmaradt házikójával. A falu mögött széles szakadék, azon vitt át az út. Száz meg száz autó és sebesültszállító autó és a frontra indított tüzérségi üteg állt a szakadékban is, a falu utcáin is. A német légierő minden nap bombázta és géppuskázta az ott megtorlódott vonatoszlopokat, de száz bomba közül egy, ha célba talált.

— Semmit se bánnék, csak ezek az átkozottak csöndben maradnának végre — morogtak a lövészek.

De hogy kitüzesedtek az arcok, ha csak egy szovjet gép feltűnt az égen! Milyen lázasan figyelték a légi csatát és hogy lelkesedtek, ha a mi „sólymaink" lelőtték a németet!

Volt, aki elégedetlenkedett és ki is mondta a gondolatát: — Mért ilyen kevés a repülőgépünk?

— Bízd csak a gazdára! Az tudja, hol kell most legjobban — felelték a többiek. — Ide is küldenek majd, ha itt lesz az ideje. Lesz még úgy is, hogy a német mutatkozni se mer a fejünk felett.

Vízhatlan ponyvával fedett „katyusák" vonultak az úton, egyik zászlóalj a másik után. Napról napra szaporodtak a fronton. Éjtszakánként légcsavaros szánok siklottak a mezőkön, zöld szikrát szórva. Sízászlóaljak kígyóztak a havon, szakadatlanul, mintha fehér kísértetek bukkannának elő a sötétből, aztán mindjárt elmerültek újra a hó tompa csillogásában. Minden erdőcske, minden bozót láthatatlan erőket rejtegetett.

De a német repülők csak dühöngtek tovább. A lett lövészek sem azelőtt, sem azóta nem láttak ilyen méretű légi terrort. Ruta Zalite egy reggel a folyó partján elnyúló Sapkino faluban járt, ahol a jégen készített út végződött. A falucskától kezdve csapataink mezei utakon haladtak tovább. A németek visszavonulás közben nem értek rá a falut felgyújtani, így most a hadosztály második lépcsőjét ott helyezhették el. Az előző napok szakadatlan bombázásától meggyötört legénység rögtön fedezék ásásához fogott.

Milyen jólesik végre egy épen maradt falut látni! — mondta Ruta társának. — Szinte derűsebb, tisztább körülötte az egész táj. Látod, ahová a fasiszta csak beteszi a lábát, mindent mocsokba fullaszt. Gyász és pusztulás követi minden lépésüket. Még az emberek is ijedt szemmel néznek rád.

— Talán csak nincs Lettországban is ugyanígy — sóhajtott a másik egészségügyi nővér. — Félek, rá se ismerünk majd, ha visszatérünk!

Ruta még egyszer körülnézett, eszébe akarta vésni a kedves, takaros falucska képét.

Még aznap este megsebesült. A tűzvonalban dolgozott és egy akna a kötözőhely mellett csapott le. Ruta szilánkot kapott az oldalába. Előbb nem is érzett nagy fájdalmat és nem engedte, hogy feltegyék a szánra a frissen bekötözött sebesültekkel. De alig lépett egyet-kettőt, elvesztette eszméletét és elterült a hóban Az egészségügyiek felrakták a szánra és elszállították a második lépcsőhöz. Kisvártatva kinyitotta a szemét s ahogy megmozdult, hasogató fájdalmat érzett a baloldalában. Az út két felén bombatölcsérek feketéllettek, lovak tetemei hevertek. Katonák sírgödröket ástak a keményre fagyott földben. Egy helyütt nyolc halott lövészt látott egy sátorlapon kiterítve. Behúnyta szemét és hallgatta a hajtók beszélgetését.

— Sapkinót összelőtték. Voszkreszenszknél félnapig bombázták az erdőt a két út között, ahol a zászlóaljtörzs rejtőzött. Kilenc, néha tizenkét gép is volt a levegőben és felváltva — hol bombáztak, hol géppuskáztak. Meg se lehet számlálni, hány bombát kapott a falu. De a fontos az, hogy összesen egy könnyű sebesülés van, no meg egy ló elpusztult.

Nemsokára feltűnt előttük Sapkino, de Ruta bizony nem ismert rá. Egyetlen ház se maradt épen. Bedőlt tetővel, légnyomástól meggörbült falakkal búslakodtak az út mentén az egykori házak maradványai. Füst lebegett, égésszag terjengett a falu felett. A parasztok távolba meredő üres szemmel ültek gyerekük holtteste mellett; nézték, de nem látták a sebesültekkel arra haladó kocsikat. Az éjtszaka megtelt gyásszal, fájdalommal.

Ruta annyira sajnálta a szép kis falucskát, hogy nem tudott erőt venni magán, sírva fakadt.

— Vadállatok!... — zokogta, a fekete romokra szegezve szemét. — Irigyelték, hogy még áll... Szegény, drága kis Sapkinóm! Siettek a pusztítással a gazok... nehogy elkéssenek vele.

Most egyszerre szörnyen bántotta, hogy ki kell maradnia a harcból. Miért éppen most történt ez vele? Amikor a fiúk megfizetnek a németnek, ő nem lesz ott! És ki fogja összeszedni a sebesülteket?

Az egészségügyi zászlóaljnál bekötözték Rutát és még azon az éjjelen Kresztcibe vitte a sebesültszállító autó.

5

Marta Purgailis késő őszig dolgozott a kolhozban. Nem sokkal cséplés után levelet kapott Aijától, amelyben közli, hogy megalakult a területi gyermekotthon, az árvák és az evakuáltak, meg a Lett Lövészhadosztályban szolgálók gyerekei számára. Ha akarja beadhatja Peteritet, de még okosabb lenne, ha ő maga vállalná az otthon gazdasági vezetését.

Túlságosan csábító volt az ajánlat, Marta szaladt az elnökhöz és mindjárt megbeszélte vele a dolgot. Az élelmiszert, amit munkaegységek fejében kapott, jórészt ott hagyta a kolhozban maradt evakuáltaknak és december második felében elutazott új munkahelyére.

Egy nagyobb községben állították fel a gyermekotthont, vagy tizenöt kilométerre a területi központtól. Folyó is, erdő is volt a közelében és Marta mindjárt arra gondolt, hogy nyáron majd gombát meg szamócát szednek, befőzésre is. A kerületi tanács végrehajtóbizottsága kijelölte a háztáji gazdaságnak alkalmas telket, néhány tehenet is kaptak. Az első napokban Marta nyakig merült a munkába. Az ő gondja volt, hogyan szerzi meg a takarmányt a teheneknek, meg a tavaszi vetőmagot, s közben még tűzifát is kellett hazahordania az erdőből a nagyobb gyerekek segítségével.

Harminc gyerek gyűlt össze Lettország különböző vidékéről. Volt, akinek a szülei elpusztultak az evakuálás első napjaiban, meg akinek az apja a fronton harcolt és anyja nem tudta megszerezni a kenyérrevalót. Kedves, takaros volt a ház, a szobák szép világosak, a gyerekek mintha csak otthon lettek volna az édes szüleiknél. Újév után a tanítás is megkezdődött az iskolában. Buceniece asszony, az otthon vezetője, egyszersmind tanított is. Második tanerőnek Aija a maga munkatársát, Zarinyt küldte oda. Az első tankönyvsorozat beszerzése nem volt könnyű, mert sok helyre kellett fordulni — a helybeli evakuáltakhoz, meg Moszkvába, Kirovba —

de valahogy mégis sikerült. És a „Cinija" számait is felhasználhatták segédeszköznek.

Január közepén, mikor a hadosztály Moszkva alatti harcáról megjöttek az első hírek, a gyerekek közös levelet írtak a frontra. Egy hónap mulva megkapták az ugyancsak közös választ. Sok lövész nevét már ismerték a „Cinija"-ból. És nemcsak a gyerekeknek volt öröm a levelezés, a nagyok is részt vettek benne. A gondozónők meg az idősebb lánynövendékek kesztyűt, harisnyát kötöttek és színes dohányzacskókat varrtak a harcosoknak. Két ügyesen rajzoló fiú valóságos csataképet rajzolt levélpapirosra és azt is elküldték. A fiúk mind háborúsdit játszottak, átkeltek a Narafolyón, körülzárták Borovszkot. A lányok pedig „sebesülteket" kötöztek.

Február végén, egy szombat estén szánok álltak meg a gyermekotthon előtt. Nyomban kíváncsi arcocskák tapadtak az ablaküvegre. Az igazgatónő Martával kiszaladt a tornácra a vendégeket fogadni. Nem egykönnyen ismerték fel a gombócformájú, fülessapkás, prémbekecses, halinacsizmás asszonyságban Aija Rubenist. Csak amikor lekászálódott a szánról, akkor látták, kicsoda.

— No, most gazdagok lesztek, csak el ne bizakodjatok! — nevetett Aija. — Segítsetek behordani az ajándékokat.

Két alaposan megtömött zsákot hozott. Volt azokban mindenféle — gyerek nemezcsizma, jó meleg vattáskabátka, kendő meg felöltő és fehérneműanyag. De az egyik csomagot Aija nem akarta kibontani előbb, csak majd, ha mind megfürödtek, megvacsoráltak. Lett könyvek voltak benne — igazi ritkaság mind egytől-egyig. Moszkvában szerezte. „A földmérők" illusztrált kiadása, Sudraba Edzsu művei és lett népmesék, mondák. Meg orosz könyveket is hozott, „Papanyinék utazását" szép díszes kiadásban, a „Murzilka" néhány számát és úttörő irodalmat. Mikor a lett lövészek harcairól mesélt — hogyan fogott el a vonatoszlop hajtója egy egész német ezredtörzset irattárostul, hogy zavarták ki Kezber főhadnagy felderítői a németeket egy nagy helységből, mielőtt felgyujthatták volna és mennyi zsákmányt, lövedéket, aknát szereztek — minden gyerekszem felragyogott. A kis Peterit megrángatta Marta ruhaujját és azt kérdezte:

— Apuka is ott volt?

— Ott, bogárkám, apukád is ott volt — felelte csöndesen Marta. — Ő is kergette a németet.

Mikor a gyerekek lefeküdtek, Marta bekísérte Aiját a szobácskába, ahol éjtszakára helyet csináltak neki. Aija még egyre mesélt, sok újságot akart elmondani.

— Te! Mauriny barátunk is hogy kitett magáért! Egy faelosztóüzemet vezet most és minden hónapban túlteljesíti a tervet. Van egy kis tanfolyama, kiválasztott néhány ifjúmunkást és azokat tanítja. Egyik se hívja másként, csak Mauriny bácsinak. A népbiztosság szép kitüntetést adott neki nemrégen, meg pénzjutalmat. Lett munkáslányok rohamcsapatot szerveztek az egyik textilgyárban és versenyre hívták a terület egész női munkásságát. Több lány és fiú beiratkozott a traktoros-tanfolyamra. Baskiriában a lettek ápolónővér-tanfolyamot nyitottak és aki az ősszel nem tudott bekerülni a zászlóaljhoz, mind odautazott most és beiratkozott. Így talán majd kikerülnek a frontra. Általában, amerre csak nézel, mindenütt folyik a munka. Senki se akar elmaradni a katonák mögött. Nem mondom — itt-ott akad azért kivétel. Van, aki úgy tesz, mintha őrá nem tartoznék a dolog. Dehát — azok úgy sincsenek itt, elrepültek délre, melegebb tájakra.

— Meglátod, ők ülnek majd asztalhoz legelőbb és követelik a részüket!

— Nem, nem! Számon tartjuk valamennyit. Semmit se felejtünk el.

Táskájában kotorászott és kivett egy kis paksamétát.

— Ezt neked hoztam. Nem akartam előbb odaadni. Gondolom, te is olyan vagy, mint én. Ha Juristól levelet kapok, mindig késő este bontom fel, amikor már egyedül vagyok.

— Levél? Csak nem Jan írt! — Marta elpirult és a világért se sietett kibontani. Kezébe vette, végigsimította egyszer-kétszer. Olyan zavarban volt, hogy nem is mert Aijára nézni.

— Azt hiszem, ideje lefeküdni — mosolygott Aija.

Marta átment a maga szobájába. Előbb megnézte, nem takarózott-e ki álmában Peterit. Csak aztán bontotta ki a csomagját. Jan levele volt benne, meg a „Lett lövész" néhány száma. Bizonyosan Aija tette bele, ő több példányban kapja a lapokat. Előbb az újságot terítette maga elé, a harctéri híreket kereste és nem hitt a szemének, mikor hirtelen meglátta a Purgailis nevet. „Jan Purgailis szakaszvezetőt a harctéren tanúsított hősi magatartásáért a Vörös Csillag rendjellel tüntették ki." Hátha mégse ő az? — gondolta Marta. De minden talált — családi és keresztnév, rend-

fokozat. Újra meg újra elolvasta a sorokat: hősi magatartásáért... Vörös Csillag rendjellel...

Bizonyosan ő sem alszik most. Valahol egy fedezékben kuporog. Ugyanaz a szél süvölt a feje felett, amely itt a kéményen befütyül. Felkavarja a havat, kicsípi azt a kedves, sörtés ábrázatát... Jó lenne rászorítani arcát a tüskés, szél-kifújta arcra, megmelegíteni a leheletével... Jan rámosolyogna és simogatná a kezét. Mindig zavarban van ilyenkor. Nem éreznék a hideget. Jó lenne mind a kettejüknek, ki se lehet mondani, milyen nagyon jó lenne.

Tintaceruzával volt írva a levél s helyenként, ahol nedvesség érte, elmosódtak a vonások. De Marta azért kibetűzte minden szavát. Az ottani életükről írt, de nagyon röviden, szűkszavúan. Hogy pusztítottak el néhány német géppuskafészket, hogy foglalták vissza az első falut. És Peteritről kérdezősködött: beszél-e már valamennyire oroszul? Marta dobja fel háromszor a mennyezetig helyette, ez a kívánsága...

„Ne aggódj, drágám! — így végezte a levelet. — A német csődörrel majd csak elbánunk. Hogy a jövő tavaszon már a magunk földjét szántjuk-e, azt nem tudom. De előbb-utóbb bizonyosan felszántom, te meg a krumplidarabokat szórod majd a barázdába. Minden jót kívánok neked, édes szívem. Jan Purgailis alhadnagy."

Tessék! Még egy meglepetés! Az újság szakaszvezetőnek mondja, pedig azóta már alhadnagy!

„Ha így folytatod, galambom, a háború végére ki tudja, micsoda hatalmas parancsnok leszel és majd lenézed a kis falusi feleségedet — gondolta tréfálva. De rögtön rá is vágta a választ: Csakhogy én se topogok ám egy helyben, nem bizony! Tanulni fogok, hogy el ne máradjak mögötted!"

Odakinn erősödött a szél és a gyertya lángját jobbra-balra hajtogatta. Marta nekiült megírni a választ:

„Ha tudnád, mennyire a szívemhez nőtt Peterit! Nem is tudom, melyikteket szeretem jobban. És téged nagyon szeret, minden nap elkérdezi, mit csinál, hol van apuka? Most legalább lesz mit meséljek rólad. Örül majd, hogy ilyen apja van..."

A fagyos telet nyájas tavasz követte. Az áprilisi nap egy-kettőre megolvasztotta a havat. A mélyebb helyeket mindenütt víz borította. A Valdaj-hegységből meg délről az Ilmeny-tóba futó folyók és patakok mind kiléptek medrükből és elöntötték a partvidéküket. A télen vert ideiglenes hidak legtöbbjét elvitte a megáradt víz és a frontmelletti utak, amelyeket tankok és páncélautók ezrei vágtak, hasogattak, óriási sártengerré változtak.

Történetének legnehezebb napjai következtek a hadosztályra. Számítani kellett arra, hogy tavasszal az utak járhatatlanok, a vonatoszlopnak most kellett hát eljuttatni a csapatokhoz mindent, amire szükségük van, mert a németek bizonyosan fokozzák majd harctevékenységüket. Sztaraja Russza körzetében ők voltak kedvezőbb helyzetben: a száraz magaslatokat foglalták el és a rendes, kövezett utakat használhatták.

A német hadvezetőség ide tömörítette tartalékait és a tél második felében ellentámadást kezdett. Így aztán a lett lövészek is, mint sok más hadosztály az Északnyugati Fronton, védőharcra kényszerültek. Foggal-körömmel kellett a földbe kapaszkodni és kitartani az utolsó leheletig.

Peter Spare és August Zakis egész idő alatt az élvonal előtti állásokban voltak és amit akkor átéltek, azt soha el nem felejtik. A tenyérnyi földdarabka, amelyet védtek, sziklafallá változott és a sziklafalon szétzúzódott a német támadás minden hulláma. Ha a szárnyakon sikerült az ellenségnek valamennyire előrenyomulni, a Lett Lövészhadosztály is megfelelően elfordította arcvonalát jobbra vagy balra.

— Tovább nem eresztünk, te rusnya féreg!

És nem eresztették tovább.

— Köpj a tenyeredbe, mert megint neki kell gyürkőzni! — biztatták egymást, mikor látták, hogy az ellenséges rajvonal támad.

És mikor a támadást visszaverték, átkiáltoztak egymásnak:

— Élsz-e még, öreg fiú?

Kirillov ezredparancsnok elesett és az ezred Piesis ezredkomisszár vezetésével harcolt tovább.

Megjött az utánpótlás, az elesett bajtársak helyébe újak álltak és aki épen került ki a pokolból, csodálkozva nézett körül:

— Áprilisi napocska! Látod, mégis csak kivártunk!

A szilánkoktól összevissza szabdalt nyíres duzzadó rügyelt nyujtogatta a nap felé. A tavasz, a hatalmas varázsló megjött, hogy elváltoztassa a természetet. De a legnehezebb idők még csak ezután jöttek.

Április második felében, hosszú és keserves harcok árán a németeknek végre sikerült átvágni a folyosót, amely hónapok óta elválasztotta a bekerített tizenhatodik hadsereget a főerőtől. Keskeny szoros-féle keletkezett és ezt a szorost kétségbeesett konoksággal majd egy évig tartották. Aknával árasztottuk el kétfelől is, a szó valódi értelmében halál-szoros lett, ahol száz meg száz német pusztult el naponta.

A Lett Hadosztály vonatoszlopa a folyosó átvágásának pillanatában a szoroson túl maradt és ez súlyos helyzetet teremtett. Most már csak sokkalta hosszabb és nagyon szövevényes úton lehetett a hadosztályhoz jutni.

Hasonlóan nehéz helyzetben volt több más hadosztály is. Ráadásul éppen azokban a hetekben a szánokat szekerekkel kellett felcserélni és ez még inkább nehezítette a szállítást.

A gépkocsivezetők hihetetlen önfeláldozással dolgoztak. Óriási kerülővel jöhettek csak, megkerülve a Valdaj-hegységet — a Volga, Dnyepr és Daugava anyját — napokig ültek egyhuzamban, nyakig sárosan a kormánykerék mellett, minduntalan beleragadva a kátyúba. És mikor végre elérték a Lovatyot — tizenöt kilométerre a félig még német kézen lévő Holm városától — útjukat állta maga a folyó. Tutajt kellett összeeszkábálni szálfákból, arra rakni a húst, lisztes zsákokat és átvergődni a megáradt Lovaty örvényein. A szükséglet igen nagy volt, tutaj meg kevés. Türelmetlenül várta mindenki, hogy elkészüljön a pontonhíd.

Igyekeztek légiúton, tehergépeken szállítani az élelmet, hadiszert, de amíg a frontmelletti repülőterek fel nem száradtak, a gépeknek nem volt hol leszállni. Az élelmiszeres bálákat ejtőernyőkre kötözve bocsátották le. Bizony, minden zsák liszt, minden konzerves láda annyi aranyat ért, amennyit nyomott! A hadosztályparancsnokság minden nap kimérte, grammnyi pontossággal a fejadagokat és a fejadag napról napra kisebbedett. Volt idő, mikor egy-egy lövészre nem jutott több napi ötven gramm kenyérnél.

A hadosztály harci szektora hegyes ékhez hasonlított, amely benyomult a német arcvonalba. Olyan volt, mint egy félsziget — háromfelől támadták az ellenséges hullámok. Minden nap meg-

rohanták a németek, de a lett lövészek visszavertek minden támadást.

Attól a perctől fogva, hogy harcba lépett, a Lett Lövészhadosztály felsőbb parancs nélkül egy arasznyit se mozdult hátra. Szótáruk sok szót ismert — támadás, roham, áttörés... — de a „visszavonulás" nem volt benne. Hogy erejüket megtartsák, kifőzték a fenyőtű meg a nyírfa vitamindús nedvét és mindenféle friss zöldet raktak a fazékba, amit a kora tavasz még nagyon szűken mér.

Minden nap arra vonultak a lassújáratú teherszállító „junkers"-ek a gyemjanszki hídfő felé. Lövészeink „tehenek"-nek csúfolták őket. Ez is mutatta, hogy a tizenhatodik hadsereg élelmezés dolgában nem a legjobban áll. Húszas, harmincas csapatokban jöttek a „tehenek", és a nyír- és égercserjések felett, ahol a lövészek állásai voltak, egészen alacsonyra ereszkedtek. Fülsiketítő lármát csaptak reggeltől estig.

— Kutyadolgunk van nekünk is, igaz, de te, fritz, még kutyábbul vagy — állapították meg a fiúk.

Eleinte majdhogy a facsúcsokat le nem vitték a szemtelenek. Nyilván nem tudtak tájékozódni a bonyolult frontviszonyok között. Míg aztán a mieink nem állhatták tovább és egy egész csoport sortüzet adott az egyik „tehén"-re. A súlyos gép megingott, lezuhant és mint valami óriási palacsinta, elterült a lövészek állásában. Aznap szovjet katonáknak jutott a kétszersült, konzerv és csokoládé. Most már állandóan vadásztak a gépekre, mint új sport kapott ez lábra közöttük. Mikor már néhány tucat „tehén" a fűbe harapott ilyen módon, a németek belátták, hogy csak tisztes magasságban és vadászgép-kísérettel repülhetnek arra.

Nehéz idők voltak. Embereink lesoványodtak, legyengültek és a németek állandóan szórták a röpcédulát, éjjelenként bekapcsolták a hangszórókat, összevissza hazudoztak a Vörös Hadsereg reménytelen helyzetéről, biztatták a mieinket, hogy adják meg magukat.

„Körül vagytok zárva — hazudták a náci propaganda ügynökei — se fegyvert, se élelmet nem kaphattok sehonnan. Már most is koplaltok, de nemsokára éhezni fogtok. Itt pusztultok a mocsarakban, segítségre nem számíthattok! Miért akarnátok elpusztulni, ha megmenthetitek az életeteket? Hagyjátok abba az értelmetlen harcot, tegyétek le a fegyvert és adjátok meg magatokat. A német parancsnokság biztosítja számotokra a jó bánásmódot. Rendes

ellátásotok lesz és valamennyien visszatérhettek családotokhoz, megfelelő foglalkozást választhattok. Ne tétovázzatok — cselekedjetek, amíg nem késő!"

Csokoládéval, cigarettával és a leigázott Európában összerabolt egyéb javakkal csábították a kiéhezett harcosokat. De ha csak egy percre elnémult a hangszórók recsegése, rögtön felhangzott kórusban a válasz:

— Akaszd fel magad! Várj csak, olyan pofont kapsz nemsokára, hogy felfordulsz!

Az ék nem mozdult, nem töredezett szét. És valahányszor támadni próbált a német, az ék gyémánthegye a mellébe fúródott.

7

August Zakis a bokor alá tette a ruháját és egy szál úszónadrágban mászott be a sekély folyócskába. Hideg és zavaros volt még a víz, lába kivörösödött, egész teste lúdbőrzött. Mélyen lehajolt, karját vállig a vízbe mártva. Kitapogatott minden kis mélyedést a part falán, kikapart minden kis odút, bárhogy csípte annak lakója a betolakodó ujját.

— Bújj csak ki, légy szíves! — mormogta és kihúzigálta a jól megtermett rákot a napvilágra. Az dühösen forgatta ollóját, semmiképpen sem akart bemászni a harcos mellén függő kis fehér zsákba. — Eleget szunyókáltál és loptad a napot! Most legalább örömet szerzel majd nekünk, embereknek. Mert megeszünk, rákocskám, megeszünk még ma este. Értsd meg, hogy az élelmezéssel baj van. Élnünk pedig kell, ugye, mert másként ki veri meg a fritzeket? Így sül ki, látod, hogy voltaképpen te is segítesz nekünk a harcban. Ezt nem felejtjük el, megemlegetünk holtunk napjáig.

Így szónokolt magában, miközben szorgalmasan dolgozott. Nyilván évek óta nem rákászott itt senki, különben nem szaporodhattak volna így el a rákok. Egy óra alatt vagy öt tucatot összefogdosott. A kis zsák megtelt. A rákász teste viszont kékre fagyott. Felkapaszkodott a partra, jó szorosan bekötözte a zsákot és lendületes mozdulatokkal igyekezett megmelegedni. A tisztiiskola tornaóráján ő volt csaknem a legelső. Féllábon ötször egymás után leguggolni és fellökni a testét, vagy félkézzel állig felhúzódzkodni a nyújtón — semmiség volt neki. De most csöpp öröme sem

telt a gimnasztikában. Mozdulatai lankadtak, lassúak. Bíráló szemmel nézegette magát — nem sok hús maradt a csontjain.

„Sebaj — vigasztalódott — majd visszaszerezzük. Egy-két heti jó koszt és úgy kivirul megint a hús rajtunk, hogy azt sem tudjuk, hova tegyük az erőnket. De amilyen nyápic most vagyok, hát bizony, még az orromat sem merném megmutatni egy sportpályán.

Ki gondolta volna, hogy az étel olyan fontos dolog! Néhány hétig kell csak félig üres bendővel mászkálni és már ki se tudja verni az ember fejéből a vagdalt sonkás tekercset, meg a fánkot, az aludttejes túrós galuskát meg a sok egyéb finom falatot, amit anyánk a nagy ünnepeken betálalt. Beérnők most egyszerűbbekkel is! Szívesen látnánk egy karéj száraz, fekete kenyeret, árpakását aludttejjel, vagy főtt, sós heringet krumplival."

Kényszermunka volt ez a rákászat. Bár senki se parancsolt rá, hogy másszon bele a jéghideg vízbe és vájkáljon a rákodukban, de ha egyszer nincs más mód segíteni azon, akit az ember szeret, hát kénytelen-kelletlen bemászik.

Mikor az élelmezési nehézségek megkezdődtek, a tisztek nagy többsége beadta adagját a közös kondérba. Így tett Sileniek, így Szokolov, az ezredparancsnok, Zsubur, Peter Spare, így August Zakis is. Ez csak néhány grammal emelte ugyan a harcosok adagját, de nem a grammok száma volt itt fontos, hanem a testvéri közösség, a tisztek és közvitézek összetartása a megpróbáltatásban.

De August nem talált megnyugvást abban, hogy századparancsnoki adagját a közös kondérba adja. Látta, hogy Lidija és Austra arca egyre sápad. Néha szabad perceiben megkereste őket és a maga adagját is megosztotta velük. Persze, tudta előre, hogy nem fogadják el tőle a kétszersültet vagy cukrot, hát mindenféle mesét eszelt ki, hogy ajándékot kapott a hadtápból, vagy az úton találta. Mindössze háromszor sikerült csak becsapni a lányokat. Lidija nyomozni kezdett és kiderítette a tényállást. Mikor negyedik alkalommal a szerencsés leletről szóló mese újabb változatával hozakodott elő, Lidija befogta a fiú száját és fejére olvasta, hogy hazudni rút dolog.

— Ha ilyeneket csinálsz, hamarosan elpatkolsz. És kiért? Énértem? August drágám, hát szabad ezt? Ha igazán jóbarátom vagy, tüstént, itt előttem, megeszed.ezt a kétszersültet vagy komolyan megharagszom.

Így hát meg kellett ennie. Lidija csak egy morzsányit volt hajlandó leharapni, hogy mégse rágcsáljon egymagában. Hiába, valami újat kellett kigondolnia. Varjúra meg egyéb madarakra vadászott, de a többiek is megtették és nemsokára az egész környéken már csak olyan apró madarak szálldostak, hogy célba se lehetett venni őket. Akkor ragadta meg August figyelmét a folyócska. Eszébe jutottak gyermekévei s mikor a harmadik századot néhány napra tartalékba helyezték, első szabad órájában kiment szerencsét próbálni. Szimatja nem csalta meg.

A zsákmány nagyobbik részét Purgailisnak adta, hogy ossza el az elvtársak között, a maradékot megfőzte ő maga és este lakomát csapott a folyóparton, vendégül látva Lidiját és Austrát. Vagy féltucat jókora rák jutott mindenkinek. Sokáig vesződtek, kikapargatva és szopogatva a héj alól minden kis cafat húst. Másnap a fiúkkal együtt rákászott és estére újabb vendégséget rendeztek. De az áldott hőség gyorsan kimerült. Most már csak a zöldségfélében reménykedhettek, vad hagymában és más ilyesmiben. Egyébként pedig át kellett vészelni az időt, míg az utak rendbejönnek.

Megtörtént, hogy egy lövész kifakadt August előtt: „Mért kell körmünk szakadtáig tartani ezt a földarabkát? Érthetetlen! Mi olyan becses rajta? Hiszen csupa mocsár meg bozót. Mi hasznunk belőle? Nincs más hely, amit megszálljunk? Érdemes itt ázni-fázni a mocsárban, mikor kicsit arrább szárazon lehetnénk?"

— Ott talán könnyebb a harc? Pontosan ugyanilyen. És hiába, ezt a mocsarat is föl kell szabadítani. Ami a miénk, azt nem adjuk fel. Meg aztán, amíg mi a mocsárban csücsülünk, a német is ázik. Csak nem engedjük ki a szárazra?

— Nem, azt már nem tesszük! — helyeselt a másik. — Csak ázzon. Nem olyan nagy úr. Mi meg valahogy majd csak kibírjuk.

A gidres-gödrös, felázott tavaszi utakon néhány teherautó igyekezett a front felé. A Lett Szovjetköztársaság kormányának és a Párt Központi Bizottságának küldötteit hozták. Május elsejére el kellett érni a hadosztály harcszakaszát, hogy az ünnepi ajándékokat átadhassák. A katonai utak helyi parancsnokai itt is, ott is figyelmeztették a vezetőket, hogy az út járhatatlan, a kocsik megrekednek a sárban, jobb lesz várni egy hétig, míg valamennyire kiszikkad a föld és a legnehezebb útszakaszon összetorlódott kocsioszlopok tovább mozdulhatnak. De a mi teherautóink konokul törtettek tovább. Nem vitték többre napi húsz-harminc kilométernél és rengeteg erőfeszítéssel vergődtek át a vonatoszlop-torlódásokon,

a sűrű sártengeren. Egy helyütt Kuvsilovo és Osztaskovo között, az erdő közepén többszáz gépkocsi rekedt meg. Posványon, sőt szakadékon is kellett átgázolni. Komisz szakadék volt, még nézni is rossz és egy sor akadály következett még utána.

A küldöttség egyik tagja felhágott az útszéli fatönkre és hangosan vezényelt.

— Oszlopvezetők, hozzám!

Megállapította, hány emberrel rendelkeznek a vezetők, csoportokra osztotta őket és pár perc mulva csattogtak az erdőben a fejszék. A legények kivágták a cserjét, hatalmas rőzsecsomókat húztak, cipeltek előre és befedték, feltöltötték a legveszedelmesebb helyeket. Két óra mulva az első gépkocsi szerencsésen átgördült a mocsaras helyen, a torlódás lassan feloldódott.

Estére a küldöttség elérte Osztaskovót. Még két napi nehéz út a felázott utakon a Lovatyig. Gőzkomp viszi át a kocsikat a folyó déli partjára és késő este az egyik küldött a tutajosokkal együtt a gerendákból összerótt rozoga tutajra száll, amely lisztes zsákokkal és hússal van megrakva. A tutaj leúszik a folyón, viszi a katonáknak az ünnepi ebédet. A sodrás erős, a hullámok átcsapnak a tutajon. Egy „messer" kering felettük, szeretné jobban szemügyre venni a járművet, olyan ott fenn a holdfényben, mint egy óriási szitakötő. A tutajosok a part alá húzódnak és ott haladnak tovább.

Reggelre elérik Peregino falut. Most már drága minden óra, este át kell adni a szállítmányt a hadosztálynak, csak úgy lesz friss kenyér az ünnepre... És nem késtek el! Az élelemmel együtt érkezett a küldöttség, élő cáfolataként minden olyan híresztelésnek, mintha a hadosztályt elvágták volna a hátországtól.

A küldöttek sorra látogatták a csapatokat és elbeszélgettek a harcosokkal. Április 30-án Kozlovo falucskában osztották ki a rendjeleket, kitüntetéseket. August Zakis ezen a napon kapta második hadi kitüntetését s az ezredparancsnok ugyanakkor közölte vele, hogy éppen most érkezett meg a főhadnagyi kinevezése.

Az ünnep napján mindenki jóllakott, mert a hadosztály bázisáról több élelemmel rakott tutaj is leúszott a Lovatyon. A helyzet még nehéz maradt, az elcsigázottság következményei csak ezután mutatkoztak igazán, de a legnehezén túlesett a hadosztály.

Májusi nap ragyog a lövészárok felett, madarak csicseregnek és a lövészek minden üres edénybe édes nyírfanedvet töltenek.

A folyócskában tisztára mossák a fehérneműt, a zubbonyról levakarják a rátapadt sarat és a fiatalok, ingüket ledobva sütkérezznek a déli napon.

TIZENHARMADIK FEJEZET

1

Február elején a fasiszták megostromolták a partizánok szigetét. Valdemar Araj rohamkülönítménye robogó autókon érkezett az ezermujzsi járásba és csoportokra tagozódva körülzárta a mocsarat, amely a felderítők egybehangzó jelentése szerint a „Bosszú" partizánosztag fészke volt. A különítmény megerősítésére kirendeltek két SS-századot. A hadművelet megindítása előtti éjtszakára a közeli tanyákon helyezték el a büntető expedíció csapatrészeit. Erős járőrök zárták el a mocsárhoz vezető utakat. Korán reggel indították a támadást. Araj, hogy a legényei hangulatát felpezsdítse, előbb vodkát és konyakot osztatott. Persze, ő maga is beszedett a jóból. Egészen délig csakúgy rengett az erdő a lövöldözéstől, ordítozástól. Délre aztán összehúzták a hurkot a partizánfedezékek körül.

— Bújjatok ki! Adjátok meg magatokat! — kiáltották az SS-ek. — Úgyse léphettek meg!

Semmi válasz. Ekkor három részeg „megtorló", kézigránátot készen tartva a legnagyobb fedezékhez rohant. Közvetlen a bejárás előtt akna robbant és mind a hárman a levegőbe repültek. Társaik kézigránátokat szórtak, géppisztolyból lőtték a fedezéket; csak alapos rombolómunka után rontottak be, győzelmet, diadalünnepet remélve.

A fedezék üres volt, se ember, se fegyver, csak nyirkos, penészes falak, szalmacsomók a földön. A falon pedig egy papírlapon függét mutató kéz és alatta a felírás:

„Majd ha fagy!"

A hadművelet csúfosan megbukott. Legjobban az bosszantotta a támadókat, hogy még csak nyomokat se találtak, a frissen esett hó mindent ellepett.

— Egy mukkot se! Nehogy valakinek eljárjon a szája! — fenyegetőzött bőszülten a sonderkommando vezetője. — Míg kézre

nem kerítjük őket, egyikőtök se látja viszont Rigát. Még ha Jánosnapig tart is! Kaparjátok ki őket a föld alól, ha kell, de. a kezemben legyenek! Mars!

Evald Kapeika meg a csapata ezalatt teljes lendülettel dolgozott. Rajtaütöttek egy csendőrőrsön, kiegészítették fegyver- és lőszerkészletüket. Stafétáik útján kéthetenként érintkeztek Rigával és az összekötőkkel mindig jött egy-két új elvtárs, aki nem maradhatott tovább a városban. A „Bosszú" partizáncsapat létszáma gyorsan nőtt, de Kapeika jól tudta, hogy hiába vannak többen, ha nincs elegendő fegyver. Persze, a nagyobb szám is haszon. Jobban el tudják látni a hírszerzést és könnyebben elvégzik a munkát a két új tartalékbázison. Egyiken az újonnan érkezett partizánokat helyezték el és ott tartották, amíg megbízhatóságuk kivizsgálása folyt. A másik támaszpontra csak kipróbált embereket küldtek.

— Csak tavaszig kibírjuk! — mondogatták. — Ha elolvadt a hó és a fák kilombosodtak, nincs az az Araj, aki nyomunkra találjon.

— Bizony! Akkor lesz csak itt élet! — örvendezett már előre Kapeika. — Minden bokortól félni fognak, minden facsoportot meg kell kerülniök. Se úton, se mezőn, se szabadban, se fedél alatt nem lesz nyugtuk. Hej, pajtások, bár itt lenne már a május!

Március elején Jan Austriny egy hadműveletről hazatérve, új embert hozott magával. Görnyedt vállú, magas ember volt, olyan állapotban, hogy ránézni is szörnyűség. Egész teste csupa véraláfutás, arcán torzító varok. Rémülten pillantgatott jobbra-balra és lehetőleg valami zugba húzódott mindig. Zavaros beszédéből az derült ki, hogy egy gestapo-őrsről szökött meg, azzal vádolták, hogy együttműködik a partizánokkal. Rainis Krauklis a neve, elfogatásáig a madoni kerületben dolgozott mint mezőgazdasági munkás. Eleinte nem is tudta összefüggően elmondani, mi történt vele, hogy szökött meg. Kapeika a tartalék-támaszpontra küldte s a környékbeli parasztok között tudakozódott, ellenőriztette az új partizán állításait. Minden igaznak bizonyult: a németek körözik a szökevényt, kézrekerítőjének jutalmat ígérnek.

— Na, ez nem válik meg tőlünk, még ha ostorral kergetjük, akkor se — mondta Kapeika. — Azt hiszem, nem kell sokáig figyelgetni, hadd dolgozzék. Talpra áll lassacskán.

Akmentiny és Szmirnov hasonlóan vélekedtek, mást pedig nem kérdezett Kapeika, elvégre ez nem parlament, hanem katonai egység az ellenség háta mögött. Így aztán két hét leteltével Rainis

Krauklist befogadták teljesjogú partizánnak, le is tették vele az esküt.

Első ízben Imanttal és Austrinnyal küldték távolfelderítésre. Visszafelé jövet találkoztak Anna Lidakával. A lány előttük ment az úton, a Sautiny-tanya felé. Levelet kapott a lánc útján, azt akarta továbbítani. Megörült Imantnak, így most nem is kell elmennie Kurmithoz. Átadta a levelet, odasúgta, hogy Elmar üdvözli és visszafordult.

Krauklis utána nézett.

— Szép lány — mondta. Szakállt eresztett, hogy sebeit eltakarja, de így is elég ijesztő volt a képe; mikor idegenekkel találkoztak, lehetőleg félrehúzódott. — A mi emberünk? — kérdezte.

— Olyanformán.

Most már egyenesen a támaszpontra mentek, hogy Kapeika mentül előbb megkapja a levelet. Örvendetes újság fogadta őket: Ojar megjött moszkvai útjáról és új partizánokat is hozott. Ott ült a kunyhóban Kapeikával és elmondatott magának mindent, ami távollétében történt. Kérdezősködött minden egyes új harcosról. Amit a büntető expedícióról hallott, gondolkodóba ejtette.

— Most majd igyekeznek hírszerzőket csempészni közénk. Jártam a bjelorussz partizánoknál, azoknak már voltak ilyen örömeik: Éppen olyan ébernek kell lennünk, mint az illegalitásban. Fontos terveinket teljes titokban kell tartanunk, csak az tudhat róluk, aki végrehajtja. Ha valamiben gyengék vagyunk, az ellenséggel hitessük el, hogy éppen ott vagyunk erősek és viszont. Három-négy embernél több ne is tudja a valóságos helyzetet.

Hat új partizánharcos jött Ojarral. Az evakuáltak közül szemelte ki őket. Kettő különleges kiképzésű tiszt volt, kettő aknász, egy orvos, egy meg nyomdász. Repülőgépen hozta őket a bjelorussz partizántámaszpontig, onnan gyalog jöttek.

— Ezentúl rendszer, egységes terv lesz a munkánkban és kevesebb rögtönzés. Hogy Rigával megteremtették a kapcsolatot, az nagyon jó. A „bácsi"-val találkozni akarok, Moszkvában is hallottam róla. Most majd a rigai bajtársakkal együtt hajtunk végre néhány műveletet.

Kapeika beszámolt Imant rigai útjáról, elmondta, mit tudtak meg a testvéréről, édesanyjáról.

— Azóta rá se lehet ismerni a fiúra. Megférfiasodott, nem mókázik, keveset szól és ha veszedelmes feladatról van szó, könyörög, hogy őt küldjük.

— Szegény gyerek! Most már mi vagyunk a családja. Hoztam neki tankönyveket Moszkvából, hogy a tanulással se maradjon el annyira.

Este aztán mesélt Imantnak a lett lövészekről, a hadosztály frontszakaszáról.

— És Moszkva! Micsoda város! Mihelyt vége a háborúnak, elviszlek Moszkvába, de akkor jól megnézzük ám, nem olyan sebtében, mint én most.

A fiú nem mosolygott.

— Előbb Rigát kell felszabadítani és anyámat kihozni a börtönből!

— Fel is szabadítjuk, fiam! Jön a Vörös Hadsereg és elkergeti a németet onnan is, mint Moszkva alól. Remélem, befogadsz egy-két éjtszakára, amíg szobát kerítek magamnak — tréfált Ojar.

— Az én lakásom a tiéd is — felelte szomorú ünnepélyességgel a fiú.

És Ojar nem próbálkozott tovább a tréfás hanggal. Csakugyan, mintha évek múltak volna el Imant felett. A szenvedés felnőtté érlelte. Senki se nézhette már serdülő fiúnak.

2

Ojar három csoportba osztotta partizánjait, harminc-harmincat sorozva mindenikbe. Aztán kijelölte a három állandó parancsnokot — az első csoportba Kapeikát, a másodikba Akmentinyt, a harmadikba Paul Vanagot, aki most érkezett vele együtt a táborba és Észtországban meg Leningrád alatt is harcolt, a háború előtt pedig tanító volt Daugavpils-ben.

Minden századnak — most már így nevezték az önálló csoportokat — meg kellett választani a működési területét, ahol a tavaszi hadműveleteket majd lebonyolítják, éspedig úgy, hogy legalább ötven kilométerre legyen mindegyik a szomszédjától. A következő feladat: berendezni a külön-külön támaszpontokat, hogy nyáron már önállóan dolgozhassanak.

Ojar maga a főcsapattal és a törzzsel a régi helyen maradt. Tervbe vették, hogy idővel rádióállomások útján is biztosítják majd az egyes századok összeköttetését a főtámaszponttal. Sőt repülőtér építéséről is gondoskodni kellett, hogy nekik is, mint a bjelorussz

partizánoknak, légiúton szállíthassák a fegyvert, hadianyagot, gyógyszert.

Mikor mindent megbeszéltek, Ojar azt mondta:

— Most pedig közölnünk kell a „bácsival" Rigában, hogy mit határoztunk.

Úgy állapodtak meg, hogy a levelet egyenesen a második láncszemhez juttatják, az elsőt elkerülik. Különben is — a sautinyi Kurmitet a németek az erdőbe rendelték fahordásra és családjának még egy tagját beavatni — akár a feleségét is — kockázatosnak látszott.

Egy megoldás volt csak: Imantot elküldeni a levéllel a Lidakatanyára és biztonság kedvéért még valakit melléje adni, Austriny nem volt a táborban, élelmiszert ment beszerezni és tudták, hogy nem jöhet meg hamarább, mint két nap mulva. Kapeika és Akmentiny szusszanni se értek rá, annyi dolguk volt az átköltözés előkészítésével. Kapeika Krauklist ajánlotta kísérőnek — az már járt egyszer azon a környéken Austrinnyel és Imanttal.

— Jó, menjen ő! — döntötte el a kérdést Ojar. — De Imant induljon előbb és Krauklis bizonyos távolságról kövesse. Csak vigyázzanak, hogy el ne veszítsék egymást. Így, ha az egyik bajba kerülne, a másik látja és még idejekorán kereket oldhat. Te beszélj majd vele.

Másnap jó korán, még pirkadás előtt behivatta Imantot és átadta neki a selyempapirosra írott levelet.

— Ha baj van, gombóccá gyűröd és lenyeled! Pontosan tudod, mit kell tenned?

— Igen, Ojar.

— Akkor hát szerencsés utat. — Megfogta, könnyedén megszorította a vállát és mosolytalan, férfias melegséggel hosszan a szemébe nézett.

— A viszontlátásra, pajtás!

A fiú megbiccentette a fejét és kiment. Ojar kikísérte az ajtón. Még nem is derengett. Imant szótlanul intett Krauklisnak és eltűnt a sötétben. Most nesztelenül odalépett valaki Ojarhoz. Szasa Szmirnov volt.

— Készen vagy? — súgta Ojar.

— Igen... Úgy beszéltem meg Kapeikával, hogy várok, amíg ki nem érnek a favágóútra, csak akkor indulok. És félkilométerre maradok Krauklis mögött.

— Fontos, hogy meg ne lásson! — figyelmeztette Ojar. — Esetleg félremagyarázza a dolgot és idegeskedik.

Kapeika jelentette, hogy Imant és Krauklis elmentek.

— Az erdő túlsó széléig együtt mennek, itt nincs mitől tartani. De onnan kezdve Imant előremegy és Krauklis hátramarad.

— Akkor most már én is indulhatok — mondta Szmirnov.

A vén fenyők susogtak a szélben. A nyílt helyeken máris olvadozott a hó, a mélyedésekben tócsák csillogtak.

— Az óvatosságból a sok se sok — mormogta Ojar, mintha magamagának mondaná, mikor Szmirnov elment. — Ezt attól tanultam, akinek köszönhetem, hogy kommunista lettem. Az illegalitás éveiben, ha találkozóra mentünk, mindig ellenőriztük egymást.

— Bizony, az illegális idők tapasztalatainak jó hasznát vehetjük most — bólintott Kapeika. — Mi is föld alatt dolgozunk, csak kicsit nagyobb a munkánk.

... Imant déltájban már a Sautiny-tanya előtt járt. Időnként hátranézett, hogy látja-e Krauklis hórihorgas, görbedt alakját. Jó, hogy külön mennek, így legalább a maga gondolatait szövögetheti az ember. Ez a szerencsétlen még mindig nem heverte ki a gestapót.

Most majd Anna Lidaka elmegy az Ajzupiet-tanyára. Bizonyára szívesen megy, örül, hogy Elmarral találkozhatik. Meg az is örül. De nem fél vajjon odamenni? Hisz ott annyi ember van mindig. Hátha nem is ott szoktak találkozni, hátha más, jobb helyük van? De akkor hogy tudja meg Elmar előre, hogy Anna jön? Honnan tudja, mikorra várja?

A szembejövők nem is hederítettek a fiatal gyerekre és ő is úgy tett, mintha senkit se látna. Csak két ízben kellett átengedni az utat a schutzmannoknak és német csendőröknek. A bozótba húzódott és várt, míg elmennek. Bezzeg, ha nem lenne titkos megbízása, kihúzná a „waltert" a zsebéből! Na, mindegy! Ha visszamenet is szerencséje lesz hozzájuk, még megpróbálhatja. Kettesben Krauklisszal... Ojar nagyot néz majd, hogy új fegyvereket hoznak. „Zsákmány, Ojar, a némettől szedtük el! Legközelebb még többet hozunk!..."

„A csizmám elég hitvány már, csuromvíz a lábom. Sebaj, otthon majd megszáradunk. Egyik új társunk ért a cipészmesterséghez, megkérem, hogy verje rá erősebben a talpat... Egy hónap még és mezítláb járhatunk. Akkor már jó élet lesz az erdőn... napsütés, bogyók... és járkálhatunk mindenfelé, nem hagyunk nyomot... Most már csak tavaszig kell kitartani..."

Este lett, mire Imant a Lidaka-tanyára ért. Annát nem találta otthon, az előljáróságra ment. Imant nem várta meg. Erre járt és benézett, üdvözli Annát — mondta Anna édesanyjának és már búcsúzott is. Elindult az előljáróság felé és csakugyan találkozott Annával, vagy két kilométerre a házuktól. Mindjárt ott az úton átadta neki a levelet és lelkére kötötte, hogy nagyon vigyázzon.

— Legjobb lenne még ma elvinni Elmarnak. Nagyon sürgős. Tíz nap mulva eljövök a válaszért.

Anna elpirult. Szeme sarkából leste a fiút. Meglátta-e rajta, hogy örül a megbízásnak? Mióta a lánc működik, szinte minden héten találkozhatik Elmarral. Mi az a néhány óra gyaloglás! Fiatal lába könnyen győzi, kivált, ha aztán Elmarral sétálgathat egy darabig. A molnárék udvara mögött, a folyó partján mogyorócserjés van és abban elhagyott kis ösvények, egy lelket se lát az ember... Mihelyt letelik a hét, Elmar ott várja a megbeszélt időben, kora reggel vagy késő este, másfél kilométerre a kunyhójuktól. Auniny nagyanyó nem is gyanítja, hogy ők ketten találkozni szoktak. De minek is az öregeknek az ilyesmit tudni? Majd, ha a németeket kiverték, Elmar kap egy kis földecskét — a szovjet hatalom nem tagadja meg tőle — és ő odaköltözik, ő lesz a gazdasszony. Akkor mindenki megtudja. De most még titok. Csak az anyja elől nem titkolhatja el, az mindent kitalál. De akkor is csak az egyiket találja ki, hogy találkozóra jár, a másikat nem is gyanítja.

Elmentek Krauklis mellett, aki lassan jött szembe velük, az úton. Anna ijedten nézett az idegen férfira, de a homályban nem látta tisztán az arcát.

— Ettől ne félj, közülünk való — mondta Imant, mikor vagy tíz lépésre voltak már tőle.

Elbúcsúztak, Anna egy percre hazaszaladt, Imant pedig egyenest a tábornak tartott.

Kicsivel odább majdhogy bele nem ütközött Szmirnovba, de az olyan ügyesen félreugrott, hogy nem ismert rá. Igaz, hogy nem is nagyon nézegette. A közeli tanyán erősen ugattak a kutyák, zseblámpa fénye villant. Imant szaporázta a lépést, hogy mentül hamarább biztos helyen legyen.

Szmirnov lebújt az árokba, hogy ott várja ki, míg Krauklis felbukkan az úton. De sokáig nem bukkant fel. Legalább félórába telt, míg végre sietős lépéseket hallott. Rögtön megismerte a hosszú, hajlotthátú embert és látta, hogy szinte fut, még a tócsákat se ér rá kerülgetni.

Már nyugtalankodott miatta.

— Furcsa. Tán csak nem üldözik? És hol maradt ennyi ideig?

Még várt egy darabig, amíg végkép meg nem győződött, hogy Krauklist senki se követi és csak akkor mászott ki az árokból.

Anna és Elmar hajnali négykor találkoztak a mogyorócserjésben. Leültek egy kidöntött fatörzsre és mosolyogva nézték egymást. Elmar a lány kezét cirógatta és leheletével melengette a fagyos ujjakat.

— Haza kell érned, még mielőtt megvirrad — mondta. — Fáradt lehetsz, szívem! Sok ez neked.

— Ejnye, minek nézel? Azt hiszed, nyápic leányka vagyok? Mondd... milyen lányok tetszenek neked? No, mondd meg!

— Az olyanok, mint te...

— Szóval... sok ilyen van? És azok közül is — melyik legjobban?

A fiú válasz helyett megölelte és szájon csókolta. Arra mindjárt elnémult, gyöngéden átfogta a kedvese nyakát, arcát az arcához szorította.

— Aranyos vagy, Elmar...

— Te még aranyosabb vagy...

— Nem, nem, te vagy a legaranyosabb.

Így pörlekedtek egy darabig, de letelt az idejük, mind a kettőnek dolga után kellett sietni.

— Mához tíz napra várlak az erdőben, a kilométerkőnél! — mondta Anna. — Ha előbb kell találkoznunk, ne felejtsd el a követ a kapunkba tenni. Mihelyt a fehér követ látom, idejövök az erdőbe.

Ott álltak a hajnalelőtti sötétségben. Csupa élet, fiatalság mind a kettő. A szemük csillogása többet mondott a szerelmükről a legszebb szavaknál.

— Viszontlátásra!

— Viszontlátásra!

Elmar elkísérte kedvesét az országútig és utána nézett. Még egyszer hátrafordult és integetett, aztán elsietett az úton. Ő meg nem is az ösvényen, de a patakparti bozóton vágott át, hogy mentül előbb hazaérjen. Reggel finom lisztet kell bevinnie a városba. Éppen jól adódik — ebédre a városban lehet és Valdis Suniny mindjárt tovább viszi a levelet. Így nem is kell tíz napig várni — Anna már hamarább jöhet a válaszért.

Anna vagy két kilométert tehetett, mikor meglátta az úton a molnárék schutzmann-fiát, két SS-legénnyel.

— Hová sietsz, kicsikém? — kérdezte Ajzupiet és elállta az útját.

— Haza. Hová mennék máshová? — felelte hanyagul Anna. — A városban voltam... Hímzőminta kellene a kelengyém kivarrásához. Dehát most semmit se kapni... Azt ígérték, meghozatják Rigából.

— Ejnye, de jól forog a nyelved! Ki tanított ilyen ügyesen füllenteni? — kérdezte a schutzmann. — Szinte élvezet hallgatni.

— Nem értem, mit akar...

— Mindjárt megérted — röhögött a legény. — Most csak add ide hamar a levelet, amit az erdei barátaidnak viszel.

— Micsoda levelet? Ne tréfáljon velem...

— Még másképp is tréfálnak majd veled, kivált, ha komédiázol. Oberscharführer úr, azt hiszem, vigyük be mindjárt a parancsnokságra! — fordult az egyik SS-hez. — Világosban kényelmesebb. Itt a sötétben hogy motozzuk meg?

A két SS karon ragadta és úgy vezette visszafelé az úton, a malomba, ahol a tábori csendőrség tanyázott.

„De jó, hogy Elmar nem kísért tovább! — gondolta magában Anna. — Azóta otthon is van, senki se vett észre semmit."

Kegyetlenül fájt a karja, az SS-fickók mintha harapófogóval szorították volna. Meg járni se könnyű, ha az embert fogják a két könyökénél. Annyira sietni kellett, hogy a tócsákat se kerülhette ki.

„Elmar már lefeküdt. Nemsokára befogja a lovat és megy a városba. Buták ezek a németek. Semmit se fognak megtudni."

A maga bajával nem is gondolt, örült, hogy megnyúlik majd az orra a három gazembernek.

„Nem vagyunk olyan együgyűek, mint hiszitek..."

A zúgón dübörgött a víz. A cselédek még aludtak és a lakóház ablaka is mind sötét volt.

3

Elmar estefelé jött meg a városból. Kifogta a lovat, átadta a gazdájának a nyugtát a leszállított lisztről és hazament. A könyvesboltban megvette az egykötetes teljes „Eulenspiegelt", Annának ajándékba. Gondolta, ő maga is elolvassa a legközelebbi találkozásukig. Jó néhány évvel ezelőtt olvasta és bizony nemigen emlékszik már rá.

Öreganyja elébe tett valami harapnivalót és leült az asztal tulsó végén, várta, hogy majd mesél. Mint a legtöbb öreg, ő is mind kevésbbé vehetett részt az életben, új benyomások csak az unokája révén érték. Elmar tudta, mennyire érdekli minden, amit ő látott, hallott, a legapróbb részlet is , de most nem volt mit közölnie. Miről meséljen neki? Amit a Suniny boltjában hallott, elég érdekes, sőt nagyon is érdekes. De nem mondhatja el... Az ismerős parasztok mind zúgolódnak a lehetetlen élelmiszeradók meg a fuvarosszolgálat miatt. Meg azt is beszélik, hogy a városi munkásokat kenyéren-vízen tartják. De próbáljon csak egy szót szólni valaki, már ott is vannak a gestapósok és úgy eltüntetik, hogy hírenyoma sem marad. Dehát — ez se újság, régesrég tudja mindenki.

Az öregasszony, mikor látta, hogy az unokájától nem hall semmi újságot, maga kezdett mesélni.

— A molnáréknál megint vallatnak valakit, ütik-verik. Ajzupiet testvérhúga mesélte... Fiatal lányka — olyan... partizán, azt mondja. Ma reggel hozták be. A molnár fia és két német fogta le az úton...

— Melyik úton? — figyelt fel Elmar és megállt a kezében a kanál.

— Odaát az ezermujzsi járásban. Amilyen fiatal, olyan bátor, azt mondják. A németek vallatják, Jan Ajzupiet a tolmácsuk. Nem akarja megmondani a nevét, pedig hogy kínozzák! Isten irgalmazzon annak, aki a kezükbe kerül...

— Meghiszem azt! — mormogta Elmar és minden erejét össze kellett szednie, hogy izgatottságát el ne árulja. És hová zárták? Biztosan a pincébe...

— Azt nem tudom, fiam. Dehát van ott olyan hely, nem is egy. Elég nagy az udvaruk.

— És nem mondja meg a nevét?

— Nem az, a világért se. Mutatták a cselédeknek, munkásoknak, de azok is azt mondták, sose látták. Csak minket is be ne hívjanak!

— Öreganyám... nagy kérésem van hozzád. — Minden erejével igyekezett leküzdeni a hangja remegését. — Ha az a lány nem mondja meg a nevét, hát bizonyosan oka van rá. Talán fél, hogy a családja bajba kerül miatta. És nekünk se érdekünk, hogy a németek megtudják, amit ő titkol... Ha behivatnának és te ráismersz, akkor is tégy úgy, mintha sose láttad volna. Érted, mit kérek tőled?

— Értem én, fiam, már hogyne érteném. Dehát olyannak ismersz? Azt hiszed, majd ezeket a hóhérokat pártolom? Nem jár el a szám, ne félj.

— Így már jó. Csak törjék a fejüket a németek, mi nem szolgáljuk ki őket.

Egy falat se csúszott le a torkán. Felkelt és kiment a konyhába. Sokáig állt az ablakban és a lakóházat nézte az út túlsó felén. A malom zúgott, parasztszekerek csikorogtak az úton, olykor egy teherautó vágott bele a sárba és magasra fröcskölte jobbra is, balra is. Minden megszokott, ismerős. De ma mintha mégse ugyanaz lenne a nagy udvar. A lakóház előtt géppisztolyos katona jár fel-alá.

„És ha Anna...? A hely is, idő is talál... Amilyen fiatal, olyan bátor... De hiszen a levél már nem volt nála. Besúgta valaki? Akkor talán énrám is lesnek már... Könnyen meglehet!..."

Ha igaz, hogy ő az, hát itt van egy-két lépésnyire. Egyedül, védtelenül a fenevadak karma között. Ütik-verik, ordítanak vele. Ki tudja, hányféle kínzást eszelnek ki és ő még csak egy jó szóval sem enyhíthet a baján. De ha nem is Anna — ha más fiatal lány, akkor is a mi emberünk, aki bátran vállalta a veszedelmes harcot...

Kínlódott, mint a ketrecbe zárt vadállat. Mit csináljon? Szaladjon a partizánokhoz segítségért? Az Ajzupiet-udvart mindössze egy szakasz katona őrzi. De ha Anna a németek karmai között van, ki mutatja meg az utat a partizántáborba? Meg aztán a gazda bizonyosan észreveszi, hogy eltűnt egy cselédje és jelenti az SS-eknek. Azok könnyen kitalálják, hová tűnt és rögtön intézkednek... Hátha maga próbálna tenni valamit? De hogyan...? Egyedül tucat ellen?

Mennél tovább töprengett, annál inkább erőt vett rajta a kétségbeesés.

Késő este őket is hivatták. Nem közölték, mit akarnak tőlük, de úgyis tudták.

A lakóház sarokszobájában, amelyik ablakával a kertre néz, deresedő SS-tiszt ült az asztalnál. Jan Ajzupiet és két SS-legény az asztal mellett állt, a tiszttel szemközt, arccal az ablaknak fordulva ült Anna Lidaka. Elmar csak a hátát látta, de tüstént ráismert.

— Ismerik ezt a lányt? — kérdezte a tiszt és ráparancsolt Annára, hogy forduljon hátra.

Néhány másodpercig nézték egymást, közömbös érdeklődéssel a szemükben. Szerelmet, együttérzést, fájdalmat — mindent, amit éreztek, el kellett fojtani, el kellett takarni az ellenség elől. A tiszt keményen figyelte Elmar arcát.

De ő a fejét ingatta.

— Nem ismerem, tiszt úr. Most látom először.

— És maga? — fordult a tiszt az öregasszonyhoz.

Jan Ajzupiet lefordította lettre a kérdést és megmagyarázta, mit kívánnak tőle. Auniny mama ijedten nézett rájuk és nem mindjárt felelt.

— Rossz már a szemem, nemigen látok...

— Hát menjen közelebb.

Az öregasszony szót fogadott és egy darabig szeretettel nézte Annát, aztán ősz fejét csóválva, nagyot sóhajtott.

— Sose láttam. Bizonyosan nem idevalósi...

— Maga se ismeri ezt a két embert? — kérdezte Annától az SS-tiszt.

— Nem... nem tudom, kicsodák — suttogta Anna.

Haja összevissza volt zilálva, sápadt, megviselt arcára szinte odafagyott a dacos kifejezés.

— Nem tudja? Úgy is jó!

Elmarékat kivezették a szobából. Anna ott maradt az SS-ekkel. „Most megint gyötörni, kínozni fogják..."

Karonfogta a nagyanyját, szótlanul mentek hazáig. De alighogy a szobába értek, az öregasszony hangosan felzokogott. Elmar nem tudta megnyugtatni.

— Ne sírj, nagyanyó, könyekkel nem segítünk rajta.

— Dehát mért nem mondja meg a nevét? — kérdezte zokogva Auniny né. — A neve nem lehet olyan veszedelmes..

— Mert akkor lefogják az anyját a németek. Egy vértanú helyett kettő lesz.

— De miért fogták le, azt mondd meg, fiam? Vétett valamit?

— Dehogyis vétett! Becsületes... És a németek nem szívelik a becsületes embert. Nekik csak a gazok kellenek, amilyen Jan Ajzupiet.

Egész éjjel az ablakban ült és hallgatózott. Sokszor mintha Anna nyögését hallotta volna, drága két szemét látta a sötétben, ahogy ráfüggeszti, segítségért könyörögve. Fojtogatta a tehetetlenség kínja.

Másnap vasárnap volt. A németek felállították az akasztófát az országúton, az előljáróság előtt és odahajtották az egész környék népét. Ajzupiet cselédeit is mind kizavarták. A molnár maga befogatott a rúgóskocsiba és odahajtatott. Úgy ült a kocsiban a feleségével, mintha ünnepre menne. A többit meg Elmarnak kellett vinni. Csak Auniny mamának és még néhány öregnek, betegnek engedték meg, hogy otthon maradjon. Több mint kétszáz embert hajtottak össze. Rémült arccal, fejüket összedugva álldogáltak a sárban és csak egy vágya volt mindnek: mentül hamarább túlesni a szörnyűségen. De nem lehetett. Jó óra hosszat váratták őket az előljáróság előtt. Sok arc volt fagyos és merev, nemcsak az Elmaré. És ha nem kell a besúgóktól tartani, hát hangosan is kimondták volna véleményüket.

Végre feltűnt az úton a teherautó, amely a halálraítélt lányt hozta. Elmar nem vette le róla a szemét.

Látta a vállát, fejét, sápadt — nagyon sápadt kis arcát a tömeg felett. De félelem nem torzította vonásait — nyugodtan nézte az embereket. Én drága, erős, kicsi Annám! Egy pillanatra találkozott a tekintetük. Látta a villanást Anna szemében és megremegtette az elfojtott kín. És látta a két katonát is Anna mellett. Most tették nyakára a hurkot.

Keményen összeszorította a száját, hogy a mellette állók se hallják, hogy zihál a melle. És akkor Anna hangját hallotta — tisztán, keményen csengett a sokaság feje felett:

— Ne szánjatok!... Engem megbosszulnak! Tudom, hogy győznek a mieink!... Éljen a...

Az ítéletet végrehajtották. Az Ajzupiet cselédei és cselédasszonyai felültek újra a szekérre és Elmar hajtott. Otthon egy szót se szólt és nagyanyja se kérdezett semmit.

Ahogy sötétedni kezdett, elment hazulról és mikor — jókora kerülővel — az előljárósághoz ért, lebújt az árokba és onnan figyelte az akasztófa előtt járkáló strázsát. Ideje is, türelme is volt, amennyi kellett. Nemsokára felváltották az őröket. Benn az előljáróság épületében is elsötétedtek az ablakok, csönd lett. Éjféltájban az őr egy szempillantásra a kerítésnek támasztotta géppisztolyát. Éppen csak egy szempillantásra — de ennyi elég volt Elmarnak, hogy hátulról ráugorjon és torkon ragadja. Arccal a földre döntötte a katonát és addig fojtogatta, míg csak egészen el nem csöndesedett.

Sírt ásott Annának az erdőben, mintegy feleúton az előljáróság és a malom között, két nagy fenyő alatt. Eltemette, elegyengette rajta a földet és beszórta gallyal, fenyőtobozzal. „Errefelé kevesen járnak, talán nem akadnak rá."

Reggelre már messze járt Elmar. Meg akarta keresni a partizánokat, hogy elmondja nekik, hogyan halt meg Anna.

4

Szasa Szmirnov, mihelyt visszatért a táborba, rögtön Ojar kunyhójába sietett és elmondta, mit tapasztalt.

Imant és Krauklis együtt jöttek meg már előbb. Az út vége felé Krauklis a fiú mellé szegődött, az erdőben már nem kellett titkolniok, hogy összetartoznak. Ojarnak sehogy se tetszett, amit Szmirnovtól hallott. Nagyon elgondolkodott.

— Szóval, egy teljes félóráig nem került elő? — kérdezte aztán.

— Talán még tovább. Óra nem volt nálam, nem nézhettem meg.

— Szemmel kell tartani. Baj, hogy Kapeika idehozta a főtámaszpontra, így most nagyon is sokat tud. És ha igaz, hogy Krauklis körül hiba van, hát vendégekre számíthatunk hamarosan.

Ojar mindössze egyszer látta az új partizánt, akkor is a többi között és alig néhány szót váltott vele. De alakja és magatartása mintha ismerős lett volna neki. Legfőként pedig a hangja... úgy rémlett, hallotta már valahol, régebben... De hol, mikor? Valami mozdult az emlékezetében, de még nem tudta felhozni a mélyből.

„Talán a szakálla zavar? — villant át most rajta. — És ha levétetném a szakállát?..."

Még egy darabig erősen gondolkozott, aztán behivatta Imantot. Tudni akarta, mit beszélgettek Krauklisszal az úton visszajövet.

— Semmi érdekeset nem beszélgettünk. Inkább csak kérdezősködött — felelte a fiú. — Hogy ki most a parancsnokunk, meg hogy hányan vagyunk az erdőben. Én mindenre azt feleltem: „Nem tudom". Meg azt is kérdezte, mért jöttünk el a szigetünkről? Talán rossz hírt kaptunk? Bizonyosan sok jóbarátunk van a közelben, azt mondja, és ő is tud egy-két jóravaló embert, talán azok is segíthetnének.

— Mást nem kérdezett?

— Nem... Hja, igen, még azt, hogy én hovávaló vagyok és hol lakik a családom. Azt mondta, okvetlenül be kell rendeznünk egy tartalékbázist.

Ojar mindinkább elkomorodott. Idegesen dobolt ujjaival a priccsen és valamin törte a fejét. Behívatta Kapeikát és Vanagot és meghagyta, hogy senkit se eresszenek a földkunyhó közelébe. Tanácskozott a századparancsnokaival.

— Igen valószínű, hogy áruló van köztünk, bajtársak! Határozottan még nem állítom, de bizonyos tények erre mutatnak. Az őrséget meg kell erősíteni, Kapeika pedig kiválaszt tíz kipróbált embert és azonnal indul a Lidaka-tanyához, ahol Imant a levelet átadta. A házba nem mennek be, elrejtőznek a közelben és ha németek jönnének oda, lehetőleg elintézik őket, a háziakat pedig elhozzák ide.

— Mit jelent ez, Ojar? — csodálkozott Kapeika.

— Azt, hogy megesszük a kását, amit te főztél.

— Kását? Én...? Baj van talán? — nyugtalankodott Kapeika.

— Hogy baj van-e, azt meglátjuk hamarosan. Most pedig szóljon valaki Austrinynek, hogy mára borbélynak tesszük meg. Aki hosszú szakállt növesztett, azt mind meg kell borotválni. Mondjátok, hogy a városban kell valami fontos hadműveletet végrehajtanunk és ott nem mutatkozhatunk szakállasan. Szeretném, ha Krauklist mentül előbb sorra kerítené és mihelyt megborotválták, küldjék ide hozzám. De te, Evald, ne késlekedj, máris készülj!

Főtt a feje, százfelé járt az esze egyszerre, nem volt kedve sokat magyarázni. A parancsnokok siettek végrehajtani az utasításait. A tábor körül megerősítették az őrséget, egyik csoportot harci készültségbe helyezték. Jan Austriny buzgón borbélykodott, Kapeika a soronlévő hadművelet részvevőit válogatta össze. Mikor Krauklist megnyírták és megborotválták, Ojar újra összehívta a parancsnokokat, most még Imantot és Szmirnovot is a kunyhójába rendelte. Aztán utasította az embereit, hogy vezessék elébe Krauklist.

Háromrét görnyedve bújt be a kunyhó ajtaján a hosszúra nőtt ember. Benn se tudott kiegyenesedni, mert beverte volna a fejét a mennyezetbe. Ojar a kunyhó belső sarkából nézte hosszan, figyelmesen. Senki egy szót se szólt.

Krauklisnak kínos volt a nagy csönd. Idegesen kapkodta a szemét jobbra-balra.

— Azt a parancsot kaptam, hogy jelentkezzem itt. Mit kívánnak tőlem?

Ojar most közelebb lépett hozzá.

— Üdvözöllek, régi barátom, Migla! — mondta szemébe fúrva a tekintetét. — Nem ismersz rám, öreg? Milyen jó szél vetett ide a mi vidékünkre? És miért szerénykedel annyira, hogy be se mutatkozol a régi barátaidnak?

Krauklis olyan hirtelen hőkölt hátra, hogy feje nagyot koppant a mennyezeten. Szeme kerekre tágult, homlokán veríték gyöngyözött. De ahogy zsebe felé mozdította a kezét, Akmentiny és Kapeika könyökön ragadták. Ojar megmotozta. Nadrágzsebében jókora browningot talált, hátul meg, szíjra akasztva, erőspengéjű finn kés lógott.

— Te adtad neki? — kérdezte Kapeikától.

— Dehogyis adtam. Késsel mi nem dolgozunk. És mikor idejött, ő is megfeledkezett róla, úgy látszik. Kérdeztem, van-e nála fegyver. Azt mondta, nincs.

— Hallottad? — fordult most Miglához. — Hol vetted a fegyvereket?

— Enyém... mind a kettő... még a régi időkből...

— Csodálom, hogy a gestapón el nem vették.

Erre már nem is szólt az ál-Krauklis, csak a zihálását hallották.

— Így is, úgy is véged, Migla! — folytatta Ojar. — Nem érdemes komédiázni, mondd meg inkább az igazat. Ki küldött?

Migla némi tétovázás után szót fogadott.

— Maga Araj... Mikor a sziget elleni támadás meghiúsult és nyomokat se találtak, Jekeln nagyon haragudott...

— Mivel bíztak meg? Hogy kinyomozd, hol vagyunk?

— Hogy kinyomozzam a tábort és férkőzzem a partizánok bizalmába.

— És ez a sok kék folt, sebhely? — kérdezte tőle most Kapeika. — Hol díszítettek ki?

— Ott, Arajéknál... Nagyobb hitelesség kedvéért...

— Találkoztál már Araj embereivel, mióta köztünk vagy? — folytatta Ojar a vallatást.

— Csak tegnap, mikor a levelet vittük...

— És mit jelentettél?

— Hogy hol van a bázis... Meg hogy levél ment...

— S akkor ők...?

— Telefonáltak a tábori őrsökre, hogy az utakat őrizzék és fogják el azt a lányt. Bizonyosan el is ment már hazulról, míg én ott voltam...

— Van még valakinek kérdezni valója?

— Világos, mint a nap — mormogta Akmentiny.

— Akkor most megmondom, ki ez a jómadár. Börtönőr volt, a rigai Gyüjtőfogház legförtelmesebb alakja, ráadásul igazi szadista. Jó néhány évecskét ültem ott és elmondhatom, hogy senkitől nem szenvedtünk annyit, mint ettől a hitvány gazembertől. Negyvenben, az Ulmanis-rendszer bukása után, úgy látszik, sikerült megbújnia valahol, különben régen megkapta volna, amit érdemel. Csak a szemtelenségén csodálkozom! Hiszen számíthatott arra, hogy a partizánok között a régi fegyenceivel találkozik. Most hát tudjátok! Mi történjék vele?

— Agyon kell lőni! — kiáltotta Kapeika.

— Kár akkora zajt csapni — vélekedett Akmentiny. — Csöndben likvidáljuk. Tán csak akad még egy darab kötél a táborban?

Migla gyengén remegett egész idő alatt, mint a lázas beteg. Mozgott a szája, de hang nem fért ki a torkán. Most végre megszólalt, rekedten, szaggatottan suttogva:

— Várjanak... még hasznomat vehetik... Megmondom, hol székel az Araj-parancsnokság.

— Nélküled is tudjuk — vágott a szavába Ojar. — Ma már úgyse ott van, ahol tegnap volt.

— Az úton, ahol Imant a lánnyal találkozott, csapdát állítottak — suttogta szaporán Migla.

— Ezt is tudjuk! A csapda — csapda! Csak az a kérdés, ki lép bele. Elég!

Intett, mire Akmentiny és Vanag megkötözték az árulót.

— És most összehívjuk a partizánokat, hadd lássa mindenki, hogy fizetünk a besúgóknak! De sürgősen! Még ma el kell hagynunk ezt a helyet, mielőtt Araj megjelenik a kopóival. Sokáig bizonyosan nem késik.

Félóra se telt bele és Migla egy vén fenyőfán lógott. Kapeika a tíz harcosával a Lidaka-tanyára sietett, a többi összeszedte az ingóságokat és készült a költözködésre.

Hétfőn este, mikor már berendezkedtek az új bázison, a Kapeika-csapat egyik tagja beállított másodmagával. Elmar Auniny volt az új jövevény, a Lidaka-tanya közelében találkoztak vele.

Elmondta, hogyan pusztult el Anna, és Ojar újra összehívta a partizán-tanácsot.

— Új tennivalónk akadt, barátaim! Meg kell bosszulnunk Anna Lidaka halálát. A mi emberünk volt és árulás áldozata lett.

Tüstént elindult egy negyven főnyi csapat Ojar és Akmentiny vezetésével, köztük Elmar és Imant is.

6

Szeles, de meleg éjtszaka volt. Ajzupiet gyümölcsösében erősen himbálóztak az almafaágak, minden zajt megkettőzött a szél, a malom zúgóján csakúgy bömbölt a leszakadó víz. A parancsnokság előtt ácsorgó őr nagyokat ásított, várta a felváltást. Benn, a csukott ablaktáblák mögött megint vallattak valakit, közbe-közbe kihallatszott a jajgatás, nyögés.

„Schwartz untersturmführer sose unatkozik, mindig akad új szórakozása" — szövögette gondolatait az SS-legény.

Az ablakhoz ment és fülét a táblára szorította, úgy próbált elliesni valamit. Schwartz untersturmführer kemény, haragos hangon kérdezett és minden kérdését elismételte valaki lett nyelven. Aztán rövid szünet, csönd és utána ütések, egyre gyengülő nyögés. Az őr szája szélét nyalogatta és még erősebben fülelt. „Csak egy kicsi kis rés lenne a táblán, hogy bekukucskálhatnék..."

Annyira elmerült a leskelődésbe, hogy nem hallotta a háta mögött közeledő óvatos lépteket és mikor már torkon ragadták, késő volt kigondolni valamit.

Két perccel később Schwartz untersturmführer megütközéssel nézett a sarkig táruló ajtóra és megütközését rémület váltotta fel. Éppen kiabálni akart, hogy „micsoda disznóság engedelem nélkül benyitni", de torkán akadt a szitkozódás. Ahelyett a falhoz lapult, válla közé húzta a fejét és még nem is nyúlhatott a pisztolytáskájához, egy partizán már elsütötte a géppisztolyát. Az SS-tiszt egy mukk nélkül elvágódott a földön. A két német katonát is lelőtték ott mindjárt helyben. De a molnárfiút, aki tolmácsuk volt, Ojar megkötöztette és az udvarra vitette.

— Vele még lesz egy kis beszédünk, mielőtt az ítéletet végrehajtjuk — mondta.

Kimentek a kertbe és magukkal vitték a parasztfiút is, akit a nemetek vallattak.

Lentről, a malom tájékáról lövöldözés hallatszott, ott Kapeika dolgozott az embereivel. A cselédházba szállásolt parancsnoksági őrszakaszt intézték el. Az álmukból felvert SS-ek egymásután ugráltak ki az ablakon, öltözetlenül, de ott már várt rájuk a partizánok géppisztolya. A házat körülfogták és néhány perc alatt vége volt a tusának. Harminckét német katona és tiszt maradt a földön. Még tíz percet a zsákmány összeszedésére kellett szánni — volt géppisztoly, puska, pisztoly és töltény, sőt Kapeika az élelmiszerkészletekről se feledkezett meg. Befogtak és egy egész szekeret megraktak, Ojar parancsára még az irattárat is magukkal vitték — nyomtatványt, bélyegzőt, okmányokat. A telefonvezetéket már a támadás megkezdése előtt elvágták.

A legényt, akit a németek úgy megkínoztak, hogy alig állt a lábán, feltették a zsákmánnyal rakott szekérre, Auniny mamával együtt. Elmar ült a bakra, hogy nagyanyját ne rázza annyira a szekér. Őt ismerte a ló és szót fogadott neki. Négy kerékpáros partizán még ott maradt és egy óra hosszat őrizte az udvart, hogy a molnár el ne szaladhasson jelenteni a rajtaütést, amíg elég messze nem jár a csapat.

Ajzupiet összekötözött kézzel, felpeckelt szájjal baktatott két partizán között. Az erdőbe érve az oszlop letért az országútról és keskeny favágó-ösvényen haladt tovább. Itt, ilyenkor, télvíz idején, nappal is bátran mozoghattak, tudták, hogy most nem járnak az erdőbe a parasztok. Délre elérték az erdő túlsó szélét, de onnan kezdve nyolc kilométert nyílt terepen kellett volna megtenniük és így okosabbnak látták, ha alkonyat előtt nem mozdulnak tovább. Majdnem éjtszaka volt már, mire a táborba érkeztek.

Elmar nagyanyját ugyanabban a földkunyhóban helyezték el, ahol Anna Lidaka édesanyja is volt. Ojar úgy rendelkezett, hogy a fegyvereket jól el kell rejteni, az élelmet pedig átadni a gazdasági főnöknek.

Reggel a parancsnoki kunyhóban összeült a partizán törvényszék. A vádlott a népbírók között váratlanul ismerőst látott — Elmar Auninyt. És ez az arc félelmesebb volt mindnél. Engesztelhetetlen gyűlölettel nézett rá.

— Ki ez az ember? — kérdezte Ojar Sniker.

Elmar felelt:

— Jan Ajzupiet, a molnár fia.

— Igaz ez? — fordult most a schutzmannhoz Ojar.

— Igaz — felelte az, úgy préselve ki foga közül a szót.

— Mióta dolgozik a németeknek?

— 1941. július ötödike óta.

— Nem igaz! — vágott közbe Elmar. — A háború első napja óta. Zsiványtársaival bevette magát az erdőbe és megtámadta a menekülőket. Ő adta a fasiszták kezére, ő gyilkoltatta meg a komszomolistákat és a járási szovjet dolgozóit, akik nem tudtak idejekorán elmenekülni.

— Sok volt ilyen?

— Vagy negyven ember — felelte Elmar.

— Nos, mit felel erre, Ajzupiet?

— Nem tehettem mást. Ránk parancsoltak a németek, hogy tisztítsuk meg a járást — felelte az most már kevésbbé szűkszavúan.

— Ki állította össze a listákat?

— Tudták lista nélkül is.

— Lehet. De mégis — ki készítette a listákat?

— Megparancsolták... nekem meg a jegyzőnek...

— És maguk szót fogadtak?

— Mit tehettünk egyebet?

— Hány embert adott német kézre és hányat ölt meg maga?

— Nem emlékszem...

— Sebaj, a nép tudja — mondta Elmar. — Akiket feljelentett, azokat majd mind saját kezével ölte meg. Még dicsekedett is, hogy „nemsokára a száznál tartok".

— Igaz ez?

— Akkor nem tehettem másként — motyogta, szemét a földre szegezve a molnárfiú.

— No és most?

— Most... nem eresztik el az embert a németek.

— Mért emelt kezet a tulajdon népére?

— A németek győznek a frontokon. Bizonyos, hogy megnyerik a háborút. Gondoltam... nincs másképp, nekik kell dolgozni. Minden értelmes ember így tesz.

— Minden gazember, minden aljas áruló, népünk minden ellensége! Azok tesznek így! — kiáltotta Ojar. — Bajtársak! Hogy bünteti a nép az ilyen hitszegőt?

— Fel kell kötni a gazembert! — mondta Akmentiny. — Nincs mit okoskodni.

— És a bírótársak? — Ojar végigjártatta szemét a századparancsnokokon és a partizánok képviselőin.

— Helyes! Az árulónak kötél jár!

— Az árulónak kötél jár! — ismételte Ojar. — A szovjet nép nevében kihirdetem az ítéletet: Jan Ajzupiet, hazaárulásért, a német-fasiszta megszállókkal való együttműködésért, számos szovjet ember feljelentéséért, német kézre adásáért és meggyilkolásáért — kötél általi halálra ítéltetik. Fellebbezésnek helye nincs, az ítélet azonnal végrehajtandó!

— Bízzátok rám a végrehajtást — szólalt meg most Elmar.

— Semmi ellenvetésünk.

Az elítéltet a sűrűbe vezették. Mikor minden lezajlott, Elmar Auniny kivette a zsebkönyvecskéjét. Egy egész oldal csakúgy feketéllett a vonásoktól. Felül néhány vonalka meg volt már jelölve kereszttel. Most még egyet átkeresztezett, de sok maradt még a lapon keresztezetlenül.

— Ezt teérted, Annácska!...

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

1

Edgar Pramniek a cella belső, a folyosóval közös falához állt és onnan nézett fel az ablakra. Mert az ablak magasan volt, nem úgy, mint más házakban, és jobban ki lehetett látni, ha távolabb állt az ember. Akkor benézett az ég, hol kéken, hol szürkén; a vastag rács apró négyszögekre osztotta. Néha felhőszigetek uszkáltak odafenn és nagyritkán átrepült egy madár. Este kigyulladtak a csillagok. De a legkáprázatosabb látvány nyugaton volt, alkonyatkor, mikor az égalján ezerszínű máglya lobogott. A nappal csak nehéz harc árán adta át helyét az éjtszakának és ha győzött is a sötétség, akkor is csak rövid időre. Alig néhány óra mulva megint aranyosan csillogott az ég és minden tárgy a maga módján verte vissza a hajnal első sugarait. Még az ablakrács rozsdaette rúdjain is megvillant valami barnás, tompa fény.

Már vagy kétszázszor figyelte Pramniek a világosság és sötétség reggeli, esti váltakozását. Sokszor elgondolta: ha még valaha ecsetet fog a kezébe, hát puszta emlékezetből vászonra tudja vetni

a cella minden legapróbb részletét. És nem is csak a cellát — az egész életet, amely itt pereg a szeme előtt, amelynek maga is részese.

Száz meg száz arc — szép és rút, fiatal és öreg, az emberi szenvedés, érzés ezernyi árnyalata, az együgyű reménykedéstől a halállal szembenéző büszke nyugalomig. Nincs modell, aki kifejezhetné, ami ebben a cellában feltárult előtte. Emberek jöttek és eltűntek, nagyritkán kiszabadult egy-egy. Volt, akit a hideg, volt, akit az éhség vagy a kínzások öltek meg. Sokat éjjel vittek a puskacső elé, sokan a gyüjtőtáborokba kerültek. Szombatonként a fürdőben látta társai hátán és vállán a régi vagy újabb ütlegek kékesfekete nyomait. Mintha nem is emberi, de furcsa, foltos állati testek volnának. Némelyiknek úgy össze volt verve a talpa, hogy nem tudott rálépni, társai cipelték a mellékhelyiségbe, fürdőbe. Egy fiatal fiúnak a félszeme helyén kékes-fekete daganat éktelenkedett és a daganatból véres genny szivárgott. Az elhanyagolt sebekben férgek fészkelődtek, rohadó hús szaga terjengett a cellában.

Minden nap vallatásra vittek egy sereg foglyot. Minden nap tucatjával haltak meg a kínzókamrákban és száz meg száz lett nyomorék egész életére. Vagy hétezer rab várta, hogy mi lesz vele, közöttük Edgar Pramniek — az isten kegyelméből való művész, aki nem volt hajlandó meghamisítani az igazságot. Azelőtt sokat elmélkedett az emberiség sorsáról, kereste a maga életének jelentőségét az események sodrában. Sose talált végleges választ, megnyugvást, harmóniát. Most már nem kell tűnődnie — világos és áttekinthető minden. Csak egy kérdés maradt a világon: hogyan végződik a megpróbáltatás, meddig hagyják még élni? Elrabolt szabadság és minden egyéb, ami mögötte volt, felesége, otthona, művészmunkája — a mesék ködébe veszett, jobb rá se gondolni.

Egész télen át a hideg és az éhség volt a pribékek legfőbb kínzószere. Tetvek marták a rabok testét, kiütéses tífusz és vérhas fejezte be, amit a hóhérok elkezdtek. Az emberek nem menekülhettek a szenvedés elől, de eltompultak, közömbössé váltak minden iránt, amit velük műveltek. A céltudatos kínzás után, amelyen így vagy úgy mindenki átesett, akár a szokott, akár valamennyire eltérő módon — természetes szükségszerűségnek tetszett a vég: az udvaron álló bitófa, vagy a folyó a városszéli erdőben.

Pramnieket kétszer hallgatták ki eddig. Először mindjárt az elfogatás után, a rigai kapitányságon, másodszor szeptemberben, a Gyüjtőfogházban. Egyik alkalommal se kérdeztek semmi különö-

set, még csak előzetes kihallgatás volt a börtönbeli nyilvántartás céljára. De jól tudta, hogy rákerül a sor, a gestapo előbb-utóbb véglegesen eldönti, hogy kicsoda, micsoda az ő szempontjából Edgar Pramniek. Talán megfeledkeztek róla, fontosabb ügyeik akadtak, de hónap hónap után múlt el és még mindig nem vallatták. Szörnyen lefogyott és megsápadt ezekben a hónapokban, szakálla hosszúra nőtt.

Milyen reménykedve várták a rabok a tavaszt! A márciusi napfénnyel együtt, későn, de hozzájuk is behatolt a hitleri sereg moszkvai letörésének híre és megmelengette testüket-lelküket. Újra bizakodni kezdtek, várták a csodát: ha a föld felszikkad és járhatók lesznek az utak, a tavaszi nappal együtt eljön a Vörös Hadsereg és a börtönkapuk szélesre tárulnak! A sírgödrök nem nyílnak meg, igaz, akiket oda elástak, tovább alusszák örök álmaikat, de az élők kitódulnak a szabadba és meglátják a fényes napvilágot. Igen, akkor értik majd meg, mi a szabadság, mi az élet igazi értelme, akkor tudnak majd élni, jobban, méltóbban, mint valaha. És micsoda remek képeket fest majd akkor ő, Edgar Pramniek!

Hátát a falnak támasztva nézte az eget. A vasrács négyszögein túl, fenn a messzeségben fehér felhő úszik, mint valami hattyú, aranyos széleit ragyogtatja a nap. „Hiába, a természet megy a maga útján. Itt a tavasz."

Most lépések kopogtak a folyosón és megálltak az ajtó előtt. Az őr benyitott és felolvasta a kihallgatásra rendeltek nevét. Négyet szólítottak a cellából — egy újságírót, egy fiatal ügyvédet, egy tanítót, a negyedik volt Edgar Pramniek. Neve hallatára összerezzent. Körülnézett, társainak közömbös arca megnyugtatta valamennyire. Gyorsan rendbeszedte magát és búcsút intve a cellában maradóknak, kilépett a folyosóra.

Átvezették őket az első barakkba, ott egy hosszú folyosón a falhoz állították, úgy, hogy orruk és a lábuk hegye a falat érje. Ilyen testtartásban várta a sorsát mintegy százötven rab. Kínzókamrák sorakoztak a folyosó mindkét felében. Először tíz embert vittek be és hamarosan betöltötte a folyosót a megkínzottak nyögése, a vallatók ordítozása, az ütések zaja. Így folyt ez egész nap. A vallatás után egyenként vezették ki az áldozatokat. Pramniek nem látta őket, megfordulni nem volt szabad. De hallotta fáradt, csoszogó lépésüket, nehéz zihálásukat. Némelyiket a földön vonszolták az őrök, mert járásra ereje nem volt. Közben szidták őket.

— Nem tudsz a lábadra állni, nyavalyás? Majd sötét zárkába dugnak, ott megtanulsz.

Teltek-múltak az órák. Az éhes, beteg, elcsigázott emberek mozdulatlanul álltak a helyükön, kezük-lábuk elzsibbadt, de moccanni se lehetett. Többen elájultak, elestek. Akkor ott termett az őr, belerúgott a földön elterült rabba és gumibottal verte, amíg fel nem kelt.

Pramniek négy óra hosszat állt. Füle zúgott, szeme előtt elelsötétedett a világ, de megfeszítette akaratát.

„Nem szabad elájulnil Ki kell bírnil Ne lássanak gyöngének" — hajtogatta magában.

Teljes igyekezettel olyan dolgokra irányította gondolatát, amelveknek semmi közük a börtönhöz és a németekhez. De mikor rákerült a sor s az őr durván vállon ragadta és rákiabált: — Mozogj, te következel! — eltűnt a tudatából minden felidézett gondolat. Támolyogva, mint a részeg, ment a vallatókamra ajtajáig.

Még egy rúgás, még egy lépés és Edgar Pramniek benn állt a szűk helyiségben.

SS egyenruhás, nagycsontú tiszt ült az asztalka mögött. Látszott rajta, hogy ivott. Előtte az asztalkán írószer, vizeskancsó és egy sokágú korbács. Jobbra, kicsit hátrább a másik asztalkánál a jegyzőkönyvvezető, az is egyenruhában. A harmadik SS áll és szúrós szemmel nézi a belépőt.

— Neve? — kérdi németül a tiszt és az irnok lettül ismétli a kérdést.

— Edgar Pramniek, festő — feleli németül Pramniek.

— Hja! A művész úr beszél németül? — mosolyog a tiszt. — Annál jobb. Így gyorsabban végezhetünk. Üljön le, kérem! Örülök, hogy intelligens emberrel van dolgom, de hogy került ide?

— Azt nem tudom — felelte és leült a padra. Háta mögött percegett a toll, a szomszédos cellákból jajgatás hallatszott.

„Így jajgatok én is mindjárt..."

A vallatás megnyugtatóan kezdődik, elmélkedhetik egy-két percig... Különös. Néhány hónapja még szóba se állt volna ilyen fickókkal, mint ez a német, egyszerűen nem felel a kérdéseire, hanem a pokolba küldi. Most meg szőröstül-bőröstül a kezükben van, azt teszik vele, amit akarnak. Gúnyolhatják, megalázhatják, ütik-verik, megölik. Különös...

— Szóval, nem tudja — csodálkozik a tiszt. — Pedig ki tud-

hatná jobban, mint ön, Pramniek úr? Intelligens ember, művész — hogy lehet ilyen feledékeny? Dohányos?

— Dohányoztam.

— Tessék, gyújtson rá! — Félignyitott cigarettatárcát tart eléje, a tárcában aranyszélű cigaretták kínálkoznak.

— Köszönöm — suttogja és odanyúl. De ahogy a cigarettához ér, a tárca fedele ujjára csapódik, csipkés széle a bőrébe hasít. Elrántja a kezét, két ujjából kiserked a vér.

A tiszt röhög és az irnok, illő tartózkodással kontrázik neki,

— Bolsevik — hangzik a kérdés.

— Pártonkívüli — feleli a foga közül. — Soha semmiféle politikai pártnak tagja nem voltam.

— Miért nem teljesítetted a propagandafőnök parancsát?

— A feladat kívülesett a munkakörömön. Nem vagyok grafikus.

— Vagy úgy! Na majd megtanítunk egy új munkakörre.

A tiszt segédje a sarokba löki és sokáig üti a korbáccsal. Minden szíj végén ólomgolyó lóg. Egy darabig bírja állva, arcát a kezébe temetve, de aztán elesik, mozdulatlanul fekszik a földön, mint egy összegombolyodott sündisznó és visszafojtja a torkán feltörő jajszót.

Félóráig kínozták. Mikor a pribék elfáradt, a tiszt újrakezdte a vallatást. Akár felelt a fogoly, akár nem, az irnok beírt valamit. Aztán megint ütötték.

Véresen, elgyengülten került ki a kamrából. Teste csupa seb, véraláfutás, folt, sajog minden porcikája, talpától a fejebúbjáig. És mély vérző seb van a lelkén is, a megaláztatás még kínosabb, mint a testi fájdalom. Most már meghalni se volna nehéz.

... Néhány nap mulva Edgar Pramnieket egy nagyobb fogolycsoporttal a salaspilsi gyüjtőtáborba vitték.

2

Mikor a kőbányába besütött a nap, az ásók és feszítővasak csillogtak. Ha eső esett, a gödör mélyén a talajvizekből táplálkozó zavaros tócsák megnőttek, mélyültek. Száz meg száz ember állt a tócsákban, törte a gipszes tömböket és halomba rakta a kifejtett követ a sínek mentén. Fagyban és égő napon, viharban és szakadó esőben, nap-nap után itt hajladoztak, fegyveres őreik felügyelete

alatt. Az őrök ordítoztak, ütötték, rugdosták őket, a legcsekélyebb mulasztást korbáccsal büntették. Egy hajszálon függött az életük. Ha az agyonfáradt rab egy másodpercre leült, neve már ott feketéllett a büntető listán és este a táborban verés vagy halál várta, aszerint, hogy a parancsnok milyen kedvében volt.

Edgar Pramniek négy hete dolgozott már a kőbányában. A salaspilsi tábor udvarán bitófa köszöntötte.

— Ez vár mindenkire a legkisebb vétségért is — magyarázta neki Nickel scharführer, a táborparancsnok helyettese.

A kötélen függő ember előttevaló nap, mikor a munkából hazatértek, nem elég gyorsan tisztelgett a parancsnoknak. Ott lóg majd, amíg más nem kerül a helyébe. De felakasztottak néha többet is egyszerre, illetőleg egyiket a másik után. És a halálraítéltnek végig kellett nézni a társai kínlódását. A vészjós póznák állandó fenyegetésként meredeztek a szemük előtt.

„Talán én is ott lógok nemsokára" — mondta magában nem egyszer Pramniek, mikor elment mellettük.

Hajnali három órakor keltették és hajtották ki őket az öt kilométernyire lévő bányába. Jobbra tőlük a Daugava méltósággal hömpölygette vizét a szabad tengeri térségek felé. Ahányszor meglátta reggel, Pramniek felsóhajtott, eszébe jutott a kék messzeség, a hullámzó tenger, a napsugárban csillogó sirályszárnyak.

Kip-kop, kip-kop... a facipők kopognak az úton. Jobbra-balra fegyveres őrök. Zöldelő rétek, bársonyos vetés... pásztor hajtja teheneit az út mellett. Tisztások, cserjés... gödör, a fenekén a zavaros tócsák és kő, kő, kő...

Pramniek maga se tudja, honnan veszi a kitartást, szívósságot, amely izmait mozgatja. Hogy még egyre töri, emeli a nehéz követ, bár egész testét szaggatja a fáradtság és kimerült inainak minden rostja követeli a táplálékot. Fáradtság, éhség és érthetetlen, emberfölötti életszomjúság... Rabszolgamunka reggeltől estig. Ebédre hideg moslék, amit hol „Új Európá"-nak, hol „Zöld veszedelem"-nek, hol „Kék Duná"-nak csúfolnak a rabok... Lidérces éjtszakák a fullasztó levegőjű barakkban, a csupasz hármas pricscseken. Beteg testek kipárolgása és tetvek, tetvek, tetvek... Tetű eszi a rabokat a börtönben és a táborban is, már senki se restelkedik miatta, kevéske szabad idejükben nyíltan vadásznak rájuk.

Minden este ütés, jajgatás hangja fogadja a hazatérőket. Teckemeier rottenführer elmaradhatatlan pálcája működik. Hetenként rigai vendégek érkeznek a táborba. Lange, a politikai rendőr-

ség főnöke, meg a barátai. Olyankor Teckemeier és Nickel az előkelő látogatók tiszteletére külön látványosságot rendez. Bottal kergetik a rabokat, vagy megparancsolják, hogy kézen járják körül a barakkot, rájuk uszítják a kutyákat. Hamarjában kiszemelnek egy áldozatot és felakasztják. A rigai uraknak ilyenkor széket hoznak és dr. Lange meg a társai, igazi színházi műértőkhöz méltóan bársonyszéken ülve élvezik az előadást. Csak az a baj, hogy olyan egyhangúan folyik le az egész. Semmi jajgatás, semmi hisztéria, kegyelemkérés, esdeklés. A halálraítéltek szinte közömbösen lépnek a zsámolyra, hiszen határtalan szenvedéstől, megaláztatástól szabadítja meg őket a kivégzés. Némelyik maga teszi nyakára a hurkot, elrúgja a zsámolyt, meg se várja, hogy a bakó húzza ki alóla.

A rigai uraknak nem is telik igazi gyönyörűségük a dologban, otthagyják és inkább bejárják a tábort. Lange addig nézegeti a rabok sorait, míg valamelyik meg nem ragadja a figyelmét. Azt kiszólíttatja, fülére szorítva süti el a pisztolyát. Aztán újabb áldozatot keres. Mosolyogva ajánlgatja társainak, hogy kövessék a példáját és azok nem is kéretik magukat sokáig. Mire a vendégek elmennek, a barakkok mellett, az udvaron is, az akasztófa körül, a fűben szerteszéjjel holttestek hevernek.

Edgar Pramniek ráeszmélt, hogy az érzése lassan eltompul, már nem lepi meg, nem izgatja fel semmi. A maga szenvedése és a másoké egyaránt kívül marad tudatán.

Hébe-korba, ha eszébe jutott a propagandafőnök felszólítása, úgy érezte, hogy most már tudna dolgozni, abban a modorban, amelyet akkor elhárított. Ezek a hónapok a börtönben és gyüjtőtáborban — megmutatták neki az ember-fenevadat.

„Vér és kín, bűnök sorozata... ezer meg ezer gyilkos, a karján horogkereszttel..." Néha még remegő gyűlölettel gondolt rájuk, éjtszaka, a csupasz deszkán fetrengve s művészlelkében fellobbant a vágy, hogy papírra vesse, vásznon megörökítse mindazt, amit itt lát és átél. Hogy megalkossa a fasizmus elleni vád dokumentumtárát. Hadd lássák, hadd olvassák késő nemzedékek, száz és ezer évek múlva is a világ legnagyobb gazságának irgalmatlanul igazi bizonyságát. „Ha túlélem, ha mégse pusztulok el ebben a ketrecben, ez lesz az életem munkája."

Dr. Langéval együtt eljött egyszer a táborba Osvald Lanka is, Edittel. Egyikük se ismert rá a festőre. A többi vendéggel a bitó előtt ültek ők is és Edit leplezetlen kíváncsisággal figyelte az

akasztottak utolsó rángásait; közben szüntelenül csevegett a férjével.

„És ilyen emberek ültek az én asztalomnál" — gondolta Pramniek. Ha módjában van, hát készséggel teszi a hurkot Osvald és Edit Lanka nyakára.

3

A déli nap kegyetlenül tűzött, szellő se rezdült a tábor udvarán. Edgar Pramniek egy tagbaszakadt parasztlegénnyel együtt szennyes fehérneművel megrakott talyigát vonszolt. Mindkettőről patakzott a veríték. A durva rabruha átnedvesedett és hátukra tapadt, de se Pramniek, se a társa nem merte levetni a zubbonyt: mellettük jött az SS őr, kezében az ostorral.

A talyiga egyik kereke kátyuba szaladt és nem mozdult, Pramniek hiába feszült neki egész testével, facipőjét a földbe nyomva. Tátott szájjal lélekzett, mégis fulladozott, a veríték marta a szemét, nyilallást érzett a lapockája alatt. Zubbonya ujjával letörölte az arcát.

— No mi az? Ostor kell? — ripakodott rá az őr. — Kaphatsz, amennyi tetszik. Lusta lónak az az orvossága. Húzd meg, no, húzd, te dög.

Az ostor alattomos suhogással csípte a vállát, tarkóját, lábát. A talyiga végre megmozdult, megingott és kiugrott a kátyuból.

— Ne erőltesd — súgta a társa, Rainis Prijede. — Csak tettesd. Majd én húzom.

Két hete volt a táborban és még nem merült ki az ereje. Pramniek úgy nézett rá, mintha megszorítaná a kezét.

— Köszönöm elvtárs.. Csak egyet szusszanhassak.

Mikor a mosodához értek, kijöttek az asszonyok és átvették a mocskos, rongyos, verfoltos ruhát.

— Viheted, a tetvekkel együtt. Van vagy tíz tucat darabjában. Lángost süthettek a zsírjukban — röhögött az SS.

A barakk mélyéről visszavágott valaki:

— És te megzabálod früstökre.

Az őr most nem nevetett, gyanakodva nézte Pramnieket meg a társát, hogy nem vigyorognak-e. De azoknak más gondjuk volt, csak kiszuszoghassák magukat, míg az asszonyok lerakják a ruhát.

— Fogd be a szád, te rühös! — fenyegetőzött az őr. Nehéz kezem van és odaüt, ahol puhára talál.

Egy éltes asszony nyugodtan a szeme közé nézett, kibontott egy elnyűtt inget és jól kirázta, csakúgy dőlt belőle a por. Az őr félreugrott, mintha darázs csípte volna és ijedten nézegette a mundérját, hogy nem hullott-e rá tetű.

— Jobban vigyázz, te kutya!

Az asszony másik darabot kapott fel és csak annál buzgóbban rázta. Az őr meg óvatosan megkerülte és bement a barakkba. Pramniek és Prijede néhány percre őrizet nélkül maradt. Az asszony körülnézett, majd odalépett hozzájuk és egy-egy jó, érett paradicsomot nyomott a markukba.

— Kapjátok be gyorsan, kedveseim, nehogy elvegyék! A kertészasszonyaink adták.

Pramniek egyszerre leharapta a fél paradicsomot és csaknem egészben lenyelte. A másik felét aztán annál hosszabban szopogatta, ízlelte a csodálatos, naptól illatos, friss nedű minden cseppjét.

Az asszony fejcsóválva nézte.

— Nehezen bírod. Régen vagy már itt? Városinak nézlek.

Pramniek megmondta, hogy kicsoda.

— A háború előtt festegettem. Most énrám pingálnak mindenféle szép mintát.

Kigombolta a zubbonyát meg az ingét, mutatta a sebhelyeket, kék foltokat és mosolyogni próbált

— Ők ilyeneket festenek.

Az asszony felsóhajtott.

— Későn tanultuk meg gyűlölni őket. Nagyon is későn. Ők meg sietnek... csak gyorsan, gyorsan. Az én kislányomat is halálra kínozták, alighogy bejöttek. Elásták, mint a kutyát, a bikernieksi erdőben... Nap nap után mosom ezt a ruhát. Mind csupa vér. A mi vérünk. Derék, boldogtalan emberek vére. Ki fizet meg értük? Egy fiam megmaradt. Az talán bosszút áll!

— A Vörös Hadsereg megbosszul valamennyiünket — mondta halkan, dacosan Prijede. — A télen már jól megrakta őket, elverte Moszkva alól.

— Most megint verik a mellüket, hogy messzire előrenyomultak. Elég baj! — Pramniek suttogott, már egészen elszokott a hangos beszédtől.

— Hinni kell a győzelmünkben! — mondta az asszony. — Mi elveszhetünk, de az ügyünk akkor is győz! Nincs az az erő, ami a szovjet népet lebírja. A napot is eltakarja néha a felhő, de ki nem olthatja. Az igazságot nem lehet megfojtani, az erősebb mindennél.

— Hol dolgozott azelőtt? — kérdezte Pramniek.

— Egész életemben mostam. Előbb az urak fehérneműjét, aztán a munkástársaimét. Most ilyet is, olyat is. Csak ne hagyják el magukat, elvtársak! Sok szenvedés vár még ránk, de ki kell bírni. Mindent bírni kell!

— Én már nem győzöm erővel — sóhajtott Pramniek. — Odáig jutottam, hogy irigylem, akit felakasztanak. Az legalább nem kínlódik többet. Nem alázhatják meg.

Az asszony szemrehányóan nézett rá.

— Helytelenül gondolkodik, elvtársam. Miránk még nagy szükség van. A háború után újjá kell teremteni az életet. Ahhoz pedig kell minden ember. Kevesebbet gondoljon magára, akkor majd győzi erővel. A népre kell gondolni.

Közben, míg beszélt, egy pillanatra se hagyta abba a dolgát. Kirázta, elosztotta a ruhát, az asszonyok meg behordták a barakkba.

— Hogy hívják, elvtársnő? — kérdezte Pramniek.

— Anna Selis a nevem. A fiam neve Imant. Ki tudja, talán összekerül vele egyszer.

Keze dagadt volt az örökös mosástól, arca szörnyen sovány, de a szemében eleven, fiatalos tűz égett.

A festő csodálattal nézte.

„Erős lélek. Milyen tiszta, világos előtte minden... igazi harcos. Az ilyen nem kérdez, minden kérdésre ő maga a felelet. Mi adja neki ezt a bölcseséget? Élettapasztalat? Ösztön? Osztályöntudat?"

Még többször is találkozott és beszélgetett Annával. Gondolkozásának szigorú realizmusa lepte meg a legjobban. Anna valódi nevén nevezett mindent és a jelenségeket szabatosan, vitathatatlanul határozta meg. Őróla is őszintén, kíméletlenül megmondta a véleményét.

— Az a baj, hogy a lelke nem nőtt hozzá semmihez. Kívülről nézett mindent. Nagyon is sokat kapott ingyen. Bezzeg, aki a vére, verítéke árán szerzi a javakat, meg is tudja becsülni, az életét se sajnálja odaadni értük. A szovjethatalmat is csak ajándéknak nézte és mikor az nehézségekkel küzdött — nem fájt érte a szíve. Csak nézelődött és bírálgatott, csak azt tudta, mi van, mi nincs a maga kedve szerint. Ez így nem jól van! Meg kell találnia a maga ügyét, úgyhogy az aztán szent ügy legyen. Olyan szentség, amiért élni, halni érdemes.

Szigorúsága nem riasztotta el tőle a festőt. Ellenkezőleg: ezek a véletlen, rövid találkozások kiemelték tompultságából, gondolkodásra késztették.

4

Az öreg Liepiny az egész világra haragudott. Komoran járkált a földjein, mintha rossz kedve okozóját keresné, hogy rázúdíthassa haragja mennyköveit. Pedig nem is kellett keresni a bűnöst, ott volt a zsebében és zizegett, ha csak egy ujjal hozzáért. Kicsi kis cédula — az előljáróság értesíti, hogy július 15-ig be kell szolgáltatnia egy disznót, száz darab tojást és húsz kilogramm zsírt... És nem az első, nem is az utolsó ilyen értesítés, azt bizonyosan tudta Liepiny gazda, olyan bizonyosan, akár a kétszerkettőt.

„Csuda, hogy milyen orruk van ezeknek a gazdasági „führereknek". Kiszaglásznak minden tyúkocskát, minden malacot, grammra kiszámítják, mennyi élelmiszer jut minden napra udvaronként. A paraszt csak adjon, mindig adjon. Nekik semmi se sok... Meg se fejted még a tehenedet, meg se tojt még a tyúkod, de náluk már fel van írva utolsó cseppig a tej, utolsó darabig a tojás és viszik is, azon melegiben, nehogy magad edd meg. És hogy ne mondhassa közönséges rablásnak az ember, kezébe nyomnak egy-két rongyos ostmarkot. Azt meg forgathatod, nézegetheted, ameddig akarod, érni semmit se ér. Vehetsz rajta egy doboz gyufát vagy két nadrággombot. Felszippantanak mindent, mintha csak szivattyúval dolgoznának, a parasztnak éppen csak annyit hagynak meg, hogy fel ne forduljon és tovább dolgozhasson ‚Nagy-Németországért' és a ‚győzhetetlen német hadseregért'."

— Hová az ördögbe teszik a drága termésünket — töprengett Liepiny. — Csak viszik, viszik, hordják, tengeren, vasúton — mind kevés nekik. Persze, most falnak, mint az olyan kuvasz, amelyik sose látott jó falatot. Ideje, hogy beteljenek.

— Csak ne nagyon kiabálj — intette a felesége. — Amilyen csendes idő van, még áthallik Liepniekékhez, a Max meg szalad a hatósághoz, aztán majd még a dupláját róják ki rád, amiért nem tudtad fékezni a nyelvedet.

— Hol veszem azt a még többet? — fortyant fel az öreg. — Hiszen már csupaszra vetkeztettek. Lopni nem megyek a kedvükért.

— Hát bizony drágán fizetünk azért az „Új Európáért", méregdrágán — sopánkodott most már Liepiny mama is. — És azt hiszed, csak mi panaszkodunk? Azt mondják, hogy még azok is, akik alig várták már a németeket, most nyögnek, sóhajtoznak. A bolsevikok alatt semmi bajunk se volt.

— Nem is. A becsületes embert nem bántották. Most meg se becsület, se békesség. Élni se hagynak.

Tavasz óta két ukrán hadifogoly dolgozott a tanyán. Az ő jóvoltukból be volt vetve minden tábla és szépnek ígérkezett a vetés. De ebből se volt öröme senkinek. Hisz a szép termést már türelmetlenül várja a gebietskommissar a kreislandwirtjeivel. Azok elvitetik a maguk részét, annyi bizonyos. Hogy neked mi marad, öreg Liepiny, azt kérdezd a javasasszonytól.

Ha németek vagy hatósági emberek tartózkodtak az udvarán, Liepiny mérgesen szidta és hajszolta a foglyokat, akár egy uraságí ispán. De ha idegen nem volt a közelben, dohánnyal kínálta őket, eldiskurált velük. Elég értelmes gyerekek voltak, tudták, hogy a gazda kénytelenségből tesz így, különben elveszik és másnak adják a két munkását.

Dehát most már kétségtelen, hogy a bolsevikok sose jönnek vissza Lettországba. A német sereg megy, megy előre a délorosz sztyepeken. Kopitz csendőrfőhadnagy, aki el-ellátogatott Liepinyékhez, pontosan megmondta, hogy ősszel átkelnek a németek a Volgán és elérik az Ural-hegységet. Akkor meg hogy harcoljon tovább a Vörös Hadsereg? Hisz a nagy ipartelepek és gabonatermő vidékek mind német kézen lesznek. Bizony, nincs másképen... le kell tenni a fegyvert és békét kérni. Hitler meg azt teszi, amit akar. Lehet, hogy megelégszik az Urallal, a Kaukázussal. De lehet, hogy még tovább küldi a seregeit, be egészen Szibériába. Azt mondják, ott sok az erdő és a hegyek teli vannak kincsekkel. Azért győztes, hogy a maga feje után menjen. Akarata törvény.

A kis Rasma már járt és beszélt. Eleven, fürge jószág volt, Ella egész nap vele bajlódott. De ha Kopitz főhadnagy megjelent, a nagymama fogta a kislányt és elvitte valahová, Ella pedig gyorsan kipuderezte magát és szórakoztatta a vendéget. Határozottan tetszett neki a dolog — a csendőrtiszt fiatal és jóképű férfi volt. Mért vesztegesse el legszebb éveit a sutban kuksolva? Egy évig várt és... éppen eleget búsult. Peter elpusztult és a barátait sose látja többet Lettország. Amíg él az ember, mind csak azon töri a fejét, hogy javítson a sorsán és ha egyszer így fordult, ha a né-

metek most már itt maradnak örökre, hát akinek esze van, igyekszik az előkelőbbek közül válogatni a jóbarátait és nem bajlódik holmi Liepniek-fiúkkal. Annak majd odavetnek valami kis koncot a németek hűséges szolgálatai jutalmául, de többre nem viszi. Ella Spare híres volt praktikus gondolkodásáról — ebben a szüleire ütött. Így hát nem csoda, ha Kopitz főhadnagy szívesen látott vendége lett a Liepiny-háznak.

— Mamácskám, téged nem emlékeztet Peterre? — kérdezte egyszer Ella az anyjától. — Éppen olyan magas, még arcra is hasonlít hozzá. Csak elevenebb és határozottabb.

— Na, de Ellácska! Hogy jut eszedbe Kopitz főhadnagy urat Peterhez hasonlítani — méltatlankodott Liepinyné. — Mennyivel finomabb a modora, a viselkedése. Látszik, hogy jó családból való. Peter faragatlan fickó mellette.

Aznap is eljött hozzájuk látogatóba Kopitz főhadnagy, amikor a disznó és egyéb javak beszolgáltatásáról értesítették Liepinyt. Az öregasszony mindjárt elcipelte Rasmát, a gazda meg kiment a mezőre az ukránokhoz és úgy megtáncoltatta őket, hogy a szomszéd tanyákon ugatni kezdtek a kutyák.

Ella ünneplőbe öltözött és kiment a verandára a vendégéhez. A nyitott ajtón belátszott a patak és a rét, nagyban folyt mindenütt a szénagyüjtés. Fiatal seregélyek szálldostak csapatokba verődve a mező felett, a sárguló rozs szelíden hullámzott a meleg szellőben. Ella előbb csak irult-pirult a német minden szavára és szendén lesütötte a szemét, aztán már fel-felpillantott rá, de azért zavartan mosolygott az illendőség kedvéért. Csak törte a német nyelvet.

— Németországban nem volt még? — kérdezte Kopitz.

— Még sehol sem voltam — felelte szemlesütve Ella. — Csak itt és Rigában.

— Riga szép város. Német város. De ha Poroszországot látná, akkor tudná, milyen lesz a közeli jövőben Lettország. Nem adok neki tíz esztendőt és minden úgy lesz, mint nálunk.

— Érdekelne nagyon is, de bizonyosan nem jutok el oda. Nem is engednek...

— Mért nem? — mosolygott a főhadnagy.

Nagy sarkantyúpengéssel fel-alá járkált a verandán. Más körülmények között valószínűleg csak sokkal körmönfontabban érhetne célt, dehát itt most nem úrinővel van dolga, hanem egyszerű parasztmenyecskével. Ráadásul megszállt területen. És a

hódító — még ha faragatlan fickó lenne is — mérhetetlen magasságban áll a legműveltebb bennszülött felett. Itt most nem érvényesek a régi erkölcsi szabályok, újak, egyszerűbbek keletkeztek, a hódítók kényelmére.

— Mért nem? — ismételte. — Eljöhet például velem is. Őszre befejezzük a háborút, én három évre visszamenőleg kiveszem a szabadságomat: teljes három hónapig pihenhetek ott, ahol kedvem tartja. De látja, az úristen azt parancsolta a teremtményeinek, hogy éljenek páros életet és én ebben tökéletesen egyetértek vele. Azért hát... tegye magácska is, ami isten előtt, na meg előttem is kedves és... Remélem, érti, mire gondolok...

— Hogy utaznék én magával? Mégis csak furcsa lenne... — Ella most úgy elpirult, hogy a könnye is majd kicsordult. — Ki tudja, mit gondolnának az emberek!

— Miért? A feleségnek talán nincs joga a férjét elkísérni?

— De hiszen én nem vagyok a felesége... — rebegte alig hallhatóan, földre szegzett szemmel Ella.

— Még nem. De ami késik, nem múlik.

— Ó... az nemcsak tőlem függ...

— Hát még kitől?

— Elsősorban magától... De úgyis csak tréfál velem.

— Fräulein Ella! — Kopitz most ráfüggesztette a szemét. — Ha tudná, mi van a szívemben, hogy kínoz ez a kénytelen magánosság!... Sok barátom, ismerősöm van, igaz, de egészen közeli jóemberem senki. Ne higgye, hogy csak szórakozást keresek magánál. Szeretem, Ellácska, boldogságom a maga kezében van.

— Ne, ne... Ez nem lehet!... Ki vagyok én... ?

— Maga az az asszony, akire vágyom. Most hát elmondtam mindent, magán a sor, hogy őszinte legyen hozzám.

— És hogy gondolja? — kérdezte Ella. — Most mindjárt... ?

Kopitz már-már csettintett a nyelvével, amiért ilyen váratlanul simán megy minden. Közelebb húzta székét Ellához, megfogta és cirógatni kezdte a kezét.

— Míg a háborúnak nincs vége, forma szerint nem változtathatunk semmin. Higgyék az emberek, hogy jegyesek vagyunk! Néhány hónap... legföljebb félév... addig a kettőnk titka marad. De mihelyt a háborút befejeztük, jelentem a dolgot a fölötteseimnek, megkapom a házasodási engedélyt és megyünk nászutazásra.

— De addig nem élhetünk együtt.

— Forma szerint nem. Dehát mit törődünk mi a formaságokkal? Szerethetjük egymást anyakönyv nélkül is, igaz?

— Még polgári házasságot sem kötünk?

— Egyelőre. A győzelemig. Ne gondolja, hogy mi vagyunk az egyedüliek. Sokan élnek így és nem zavarja a boldogságukat. Mi is boldogok leszünk. Holnap eljövök hozzád. Szüleidnek elárulhatod a titkunkat, ők tudhatják. Csak mások előtt ki ne fecsegjék.

— És ha áthelyeznek, Bruno?

— A Führer akarata mindnyájunknak szent. De a posta akkor is rendelkezésünkre áll.

Ella még tétovázott az illendőség kedvéért, néhány nap gondolkodási időt kért. De Bruno Kopitz olyan gyöngéd és követelő volt, olyan szenvedélyesen nézett a szemébe és cirógatta a kezét, hogy az erőd, amely úgyis kapitulálni készült, még ezt az egy esti ostromot sem állta ki.

Megkötötték az egyezséget. Ella Spare szilárd alapokra helyezte az életét. Este elkísérte a csendőrfőhadnagyot az országútig. Friss, édes szénaillat terjengett a réteken, a vízről ködök szálltak fel.

— Üljünk le, szívjunk egy kis friss levegőt! — ajánlotta Kopitz és egy boglyához vezette.

1942 júliusa volt.

5

Magastermetű ember közeledett a sűrű ködben, a lekaszált réten. Dereka alig észrevehetően meggörnyedt, meztelen lába zajtalanul lépett a harmat puhította füvön. Görcsös faágra támaszkodott, nemrég törhette valamelyik fáról, mert friss, világos volt még rajta a kéreg. Nyilván nagyon elmélyedt a gondolataiba, mert amikor váratlanul fojtott suttogás ütötte meg a fülét és az alig néhány lépésre lévő boglya tövéből egy párocska termett elő, mintha csak a földből bújt volna ki — meglepetésében hátrahőkölt és figyelmesen nézte az összebújt szerelmeseket, a csendőrzubbonyos német tisztet meg a nyáriruhás nőt. Németül sugdostak.

— Mikor jössz el megint, Bruno? Ha nem akarsz bejönni hozzánk, megvárlak a fasor végén. A patakparton elüldögélhetünk.

— Igen, úgy jobb lesz! Holnapután este tizenegykor várj ott. Ha tizenkettőig nem jövök, hát nem jöhettem. Édes vagy, kicsikém.

Csókok, elfojtott nevetés és a párocska elindult az út felé. Most megmozdult a férfialak is a boglya túlsó oldalán és kisvártatva eltűnt a patakparti bokrok között, amelyeken túl a Zakis zsellér telke volt.

— Haj, Peter, Peter, rosszul választottál! — gondolta magában Zakis, aki tizenegy havi börtön után megint a szülőföldjén járt. — Feleséged a némettel csókolózik. Pfúj! Te meg... vajjon, hol lehetsz, mit csinálsz, édes barátom? És mi vár rád itthon, ha majd hazakerülsz?

Szomorúan csóválta a fejét. Tőle jobbra, a bozóton túl, sötéten csillogott a víz színe, halacska csobbant, ló szuszogott valahol láthatatlanul a ködben. Megállt a patakhoz vivő ösvényen és erőltette a szemét, hogy kivehessen valamit a sűrűsödő homályban. A mező túlsó szélén volt a kunyhó. Minden ablaka sötét, nesz se hallik ki. Zakis sokáig állt, botjára támaszkodva és nézte a házát.

A kicsik alusznak... meg az anyjuk is... Bizonyosan elcsigázta a napi munka. Szegény drágáim, nem tudjátok, hogy itt vagyok, máskép Jancis már régen kiszaladt volna elibém, Valdiny meg összecsapkodná a csöpp tenyerét és sikongatna, hogy „Apuka jön! Apuka jön!"

Furcsa érzés fogta el. Nem tudta, sírjon-e vagy mosolyogjon? Mélyen beszívta a friss éjjeli levegőt s az megnyugtatta. Csöndesen közeledett a házikóhoz. De ha még olyan mélyen alszik is valaki a kemény napi munka után, az udvaron közeledő könnyű lépéseket azért tüstént meghallja. Még sokkal, de sokkal előbb, mintsem Zakis az ablakon bezörgethetett, már csikordult a zár és kinyílt az ajtó. Felesége állt ott nyugtalanul figyelő arccal.

Egy szót se szólt, mikor meglátta, csak mély sóhaj szakadt fel a melléből és ráborult az emberére, vállára szorította az arcát és hangtalanul zokogott, arcát, nyakát, sebhelyekkel borított erős kezét cirógatta.

— Nyugodj meg, drágám, nyugodj meg! — suttogta Zakis. — Most már jó lesz, nem megyek el többet.

— Igen... jó lesz — sóhajtott az asszony. — Minden reggel, minden este vártunk. Liepniek azt mondta, ne várjalak, mert hogy az ilyenek, mint te, nem kerülnek haza. De én tudtam, hogy hazajössz.

Leültek a padkára a ház előtt. Zakis nem mondta el, hogy ütötték, kínozták a börtönben, jéghideg, huzatos büntetőzárkába

rakták félmeztelenül. Jobb, ha nem tudja meg az asszony. Igyekezett éppen úgy mosolyogni, tréfálni, mint régen.

— Nem mondom, hogy lakodalom volt. Szörnyen kíváncsi népség az. Csuda, mi mindent akartak tudni. Hogy nem vagyok-e párttag, cseka-ügynök? Melyik gyerekem kommunista, komszomolista, úttörő? Meg hogy milyen megbízással hagytak itt a hátországban? Kit ismerek a járásban kommunistát, szovjet aktivistát?... Hogy mit feleltem nekik? Hát, hogy az én öreg, nehéz fejembe sose fért a politika, szíveskedjenek megmagyarázni, mit jelent ez a szó: „aktivista"? Mivel az én időmben az iskolában ilyen szavakat nem tanítottak. Ügylehet, el is hitték, hogy vén szamár vagyok és mikor rámuntak, azt mondták, menjek a pokolba és végezzem a dolgomat. De ha fülükbe jut, hogy szembe mertem szállni a hatósággal, hát menten kitekerik a nyakamat. Így jöttem haza. No, mit szólsz hozzá, anyjuk?

Zakisné nem volt együgyű asszony, tudta, hogy ez nem a teljes igazság. De ha az ura nem akar többet elmondani, hát bizonyosan oka van rá. Viszont ő sem beszélte el, mit szenvedett a távollétében. Hogy Liepniekék örökösen gúnyolták, hol vörös kutyának, hol zsidóbérencnek szidták és bizony, sokszor egy csepp tej, egy darabka száraz kenyérhaj se volt a házban. Annyi azért kiszaladt a száján, hogy az újonnan osztott földecskéjük egész termését elvitette Liepniek, meg a fát is, amit az új ház építéséhez gyűjtöttek. Az öreg tehenet a németek vitték el, a másik meg majd csak most, a hónap végén borjadzik és az elöljáró már számon tartja azt is. Annyi tejet, vajat kell beszolgáltatni, hogy maguknak semmi se marad.

— Hát a gyerekek? — kérdezte Zakis, mikor az asszony végzett a mondókájával. — Egészséges mind? Jancis megnőtt, ugye, nagy fiú lett azóta?

Az asszony sóhajtott és sokáig nem szólt.

— Mindent mondj el... úgyis megtudom.

— Hát bizony... de ne hidd ám, hogy nem törődtem velük, dolgoztam én éjjel-nappal, mint az igavonó állat. Mikor már sehogy se boldogultam, elmentem Liepinyékhez. Segítettek is valamennyire, dehát nem kívánhatja az ember, hogy éppen úgy fájjon a fejük a más gyereke miatt, mintha az övék koplalna. És most Jancis bizony beteg. Napok óta lázas, félrebeszél... A doktor gyalog nem jön, lovat meg nem tudtam szerezni. Mirdza is megsápadt, tele van keléssel, szegény kislány, ha egy elmúlik, kettő

támad helyette. Nem tudom, micsoda nyavalya lehet. Talán a sok éhezéstől van... Marja... — és itt összeszorult az asszony torka — meghalt szegénykém, most tavasszal, április 22-én. Egészen összesorvadt, kiszáradt, mint a kóró és köhögött, köhögött, elemésztette a láz. És még porokat se vehettem a patikában. Liepiny ideadta a lovát, hogy kivihessük a temetőbe, de a pap nem akarta eltemetni, mert hogy nincs megkeresztelve. Az erdőszéli árokban kellett elásni, ahová az istenteleneket temetik. Gyeppel takartuk be a kis sírt, virágot ültettünk rá. Talán egyszer átvihetjük még jobb helyre.

Zakis szótlanul nézte a mezőt meg a dombot, ahol a Liepniektanya épületei álltak.

— Hát igen. Most ilyen az életünk — mondta súlyos szünet után. — De még nem értünk a végére. Lesz még másképp is, anyjuk, ne félj! Csak August meg Austra hazajöjjenek... — Ökölbe szorított kezét a nagy tanya felé lódította. — Akkor majd meglátod, Liepniek, hogy van igazság a földön!

— Gyerünk be — mondta az asszony. — Éhes lehetsz.

Bementek a házba. Zakis mécsest gyujtott és bevilágított minden szegletbe, sorra megnézte mind az alvó gyerekeket. Legtovább a beteg Jancis ágyánál állt és nagyon szerette volna megsimogatni a fiúcska tüzes homlokát, kezecskéjét, de nem akarta felzavarni.

Zakisné egy rend tiszta fehérneműt keresett elő a ládából és meleg vizet töltött a mosdótálba. Mikor az ura levetette az ingét, meglátta hátán, vállán a véraláfutásokat, forradásokat, félig nyers sebhelyeket. Most már mindent tudott. Könnyeivel küszködve ráborult és szenvedélyesen cirógatta elektelenített hátát.

— Hát így bántak ott veled! A vadállatok... szörnyetegek!... Hogy merik így kínozni az embereket!

— Nemigen kérnek azok engedelmet. — Zakis mosolyogni próbált, de nemigen sikerült. Restelte, hogy így csúffá tették. — Nyugodj meg, szívem. Semmit se értek vele. Hiába vesződtek, a nyelvemet nem tudták megoldani.

Az asszony keresett egy puha rongyocskát, azt vízbe mártotta és óvatosan ledörgölte vele az ura hátát, vállát.

A gyerekek egész reggel nem mozdultak az apjuk mellől. De még el se csitult a nagy örömzaj, mikor megjelent a küszöbön Max Liepniek. Ő volt a biztos a faluban és sorrajárta reggel, este

a megbízhatatlan házakat, hogy otthon van-e mindenki, nem rejtegetnek-e idegent? Kopogtatás, köszönés nélkül nyitott be és minden zugba beszagolt.

— Nézd csak! Zakis is itthon van! A legjobbkor jöttél haza. Nagy szükségem van munkás kezekre. Félóra múlva nálam légy az asszonnyal együtt. Másodszor ne kéresd magad. No, hogy ízlett a rabkoszt? Jobb, mint az itthoni, mi?

Zakis a földre szegezte a szemét és hallgatott. A gyerekek kíváncsian nézték, hol Maxot, hol az apjukat, várták, hogy majd szól valamit. De az csak hallgatott.

6

1942 nyarán Indulis Atauga néhány napra Rigába ment, de hogy milyen ügyben, azt csak ő maga tudta. Szörnyen büszke volt az új „vaskereszt"-jére, amit a bjelorussz partizánok elleni harcokban érdemelt ki. Azonkívül megtették SS untersturmführernek is, lakása zsúfolásig volt értékes holmival. Fanijának nemigen mesélt az Araj-különítmény hőstetteiről. Amilyen korlátolt nőszemély, még azt találná gondolni, hogy a békés polgárok lemészárlása és a bjelorussz falvak felégetése nem hőstett, hanem gazság. Hiszen ha véletlenül kicsúszik a száján egy borsosabb kifejezés, a húgának megrándul a szája és félrefordul. Kétéves kislányát, Dzidrát közel sem ereszti hozzá, úgy félti tőle, mintha valami rút fertőző betegségben szenvedne.

Pedig lenne mesélnivalója, éppen elég. Nem hiába adományozták Valdemar Arajnak az SS sturmbannführeri rangot. A „vadászkülönítmény" minden egyes tagja méltó magához a vezetőhöz. A német parancsnokság megbecsüli a „kényes ügyek" szakembereit és fontos feladatokat bíz rájuk.

Anélkül, hogy Fanijának egy szóval is említette volna, felhívta a sógorát a lakására és megmutatta neki a rablóhadjáratokon szerzett kincseket. Volt ott ruhaféle, cipő, prém, még aranyfogak is és templomi karos-gyertyatartók.

— Mit gondolsz, Jack, mennyit lehetne kapni ezért? — kérdezte, mikor Jack alaposan megnézett minden darabot.

— Azt bajos lenne megmondani. De úgy tízezret ki lehet hozni belőle.

— Van egy ajánlatom, öregem: szép csendben szeretném likvidálni az egészet? Nem vállalnád? A holmira nincs szükségem, a pénzt meg jól fel tudnám használni.

— Igazán nem tudom... A régi kapcsolataim nincsenek már meg...

— Nem baj, szerezz újakat. Negyedrész a tied a közvetítésért.

— Egy kicsit kockázatos a dolog — szabadkozott Bunte. — Meg találják kérdezni, hol szereztem, hogyan...

— Csak hivatkozz rám, vagy Arajra. A mi nevünkkel mindenkinek betapasztod a száját.

— Gondolod, hogy megpróbálhatom?

— Hát persze. És a legértékesebb darabokért talán valutát tudsz szerezni. Dollárt vagy fontot... Haj, Jack, Jack, ha férfi lennél és nem mosogatórongy, te se kuksolnál itt Rigában. Házgondnokság?... Az is foglalkozás? A házunkat úgyse adják vissza a németek, hiába őrzöd.

Indulisnak igaza volt: a kis Bunte bizony szűkében volt a pénznek, főtt a feje, hogy szedje össze a mindennapra valót. Kétszer is említette már a feleségének, hogy nem ártana valami jövedelmezőbb foglalkozás után nézni, de az hallani se akart a dologról. Kereskedelmi érzéke kevesebb volt, de egyébként fölötte állt, messzebbre látott és Bunte ezt el is ismerte.

— Értsd meg, Jack, ez a rend nem lehet tartós. Csupa gyilkolással, rablással nem lehet a hatalmat fenntartani. Ne mocskold be a kezedet, ne keveredj közéjük.

És Bunte megfogadta a tanácsát. Sose volt titka a felesége előtt, most is elmondta, mit akar tőle Indulis, meg hogy huszonöt százalékot ajánlott az üzlet lebonyolításáért.

— Mit gondolsz, érdemes foglalkozni a dologgal?

— Eszedbe ne jusson! Hisz az csupa rablott holmi, minden darabjához vér tapad. Csak szaladgáljon vele ő maga a feketézőkhöz. Neked ilyen átkozott pénzre nincs szükséged.

— De félig-meddig meg is ígértem már neki.

— Vond vissza az ígéretet, de rögtön! Még ma. Ha nincs merszed, hát én is beszélhetek vele.

Így aztán füstbe ment a csábító üzletecske. Indulis kicsúfolta a sógorát, elmondta pipogyának, kapcarongynak és egy régi feketetőzsdei nagysághoz fordult. Néhány nap alatt el is adott mindent és most már csak jó cimborákat kellett keresni, hogy elutazását Rigából megünnepeljék egy kis eszem-iszommal, amint illik. De

az untersturmführer bosszúságára, a régi puszipajtások szanaszét-szóródtak — egyik az Araj-különítménnyel partizánokat hajszol, másik a volhovi fronton van, az óvatosak pedig megbújtak a hátországi hivatalokban és sehol se mutatkoztak. Igaz, hogy most megint előrenyomul a német hadsereg, de ami Moszkva alatt történt, mégis csak zavaró. Olyan hangosan, mint egy évvel ezelőtt, egyik se mer örülni a német sikereknek. Ki tudja — az ördög nem alszik! Csak aztán újra baj ne legyen... Elvégre, ami Goebbels doktor ígéreteit illeti, még eddig nem teljesedtek be, a győzelmi dátumok sorra megbuktak. Az ember sose lehet elég óvatos.

Régi cimborái közül csak az egy Pontét tudta előkeríteni, azt Stiglitz most már nem eresztette el Rigából. Lanka meg a felesége is a városban vannak, de azok újabban csak magasállású személyiségekkel érintkeznek, amilyen Lange doktor, a politikai rendőrség főnöke, meg Vitrok. Holmi kis untersturmführer, ráadásul bennszülött — nem elég nagyfejű nekik.

Ponte is elég kedvetlen volt. És persze, megint csak Silvija miatt. Hűség dolgában sose tüntette ki magát őnagysága, de ősz óta egyenesen mellőzi régi, hű lovagját a német tisztek kedvéért, csak azokkal törődik. És tessék, most még kellemetlenségbe is keveredett miattuk!

Mikor a második üveg konyak is fogytán volt már és a két bárhölgy, akiket az éjjeli mulató szeparéjába kérettek a vendégek, illetlen német katonanótákat danolászott — Ponte kiöntötte szívét.

— Mondd meg, barátom, mit tennél te a helyemben? Hogy csak ajándékokban mit költöttem rá! A pénzt nem is említve! Egy házat berendezhetne vele... Dehát — mit tagadjam? Kellemes órákat töltöttem vele. Három év alatt sok, ha egyszer veszekedtünk. Talán el is vettem volna a háború után, nem lehetetlen. De mikor a szemem láttára enyeleg a német tisztekkel, feljár a lakásukra, ajándékokat fogad el tőlük! A férfiembert mégis bántja az ilyesmi, hiába!

— Add ki az útját — nevetett Indulis Atauga. — Talán nincs elég lány Rigában?

— Tudja az ördög... valahogy... nagyon hozzászoktam. Magam is gondoltam már akárhányszor, hogy másikat kellene keríteni helyette, de sose lett belőle semmi. Elég, ha kedvesen néz rám, egy jó szócskát szól és máris ellágyulok. Ilyen a természetem, Most meg éppenséggel nem tudom, mit csináljak?

— Felszedett tán valamit? Akkor hagyd ott, öregem, szaladj eszed nélkül, hátra se nézz!

— Lehet, hogy fel is szedett valamit. Nem lenne csoda. De nagyobb baj, hogy valami botránya támadt a német ezredessel. Összekaptak, nem tudom, min és az ezredes aranyórája — volt nincs. Én nem hiszem, hogy Silvija tolvajlásig süllyedt volna, de az a piszkos fráter mindjárt szaladt a rendőrségre, feljelentette lopásért és prostitucióért. Ott, tudod, nem sokat teketóriáznak. Silviját betették a tiszti bordélyba és én csak egy héttel később tudtam meg. Most mit csináljak? Próbáljam kiszabadítani? Nem mondom, talán sikerülne. De látod... esetleg kompromittálom magam... azt mégse szeretném. Érdemes egy ilyen nővel törődni, mondd?

— Fütyülj rá! — Indulis nagyot ásított. — Keríts másikat helyette. Csak nem a bordélyból hozol menyasszonyt?

— Pontosan ugyanazt mondta Edit Lanka is. Neki is elpanaszoltam a dolgot. Szórul szóra így mondta: „Fütyülj rá!"

— Na, látod! Edit okos asszony. Fogadj szót neki.

— Igazad van. Magam is így gondoltam. Úgy kell neki! — Ponte legyintett, felhajtotta a konyakját, aztán fejét ingatva egy citromszeletkét szopogatott. — Másszon ki a csávából, ahogy tud. Nem vagyok hozzánőve. Mit gondolsz, utazunk Moszkvába hamarosan?

— Legkésőbb ősszel. Becsületszavamra — felelte Indulis Atauga olyan hangon, mint aki pontos és feltétlenül megbízható értesítést kapott. — Ősznél tovább nem tarthatja magát a Vörös Hadsereg. Na, de lesz is akkor munkánk dögivel! Eljöttök velünk Moszkvába, kislányok? A Vörös Téren járjuk a foxtrottot!

— Jaj, ott hideg van ám, tiszt urak! — kacarászott az egyik hölgyike. — Ha csak rágondolok, lúdbőrzik a hátam.

— Gyere, majd én megmelegítlek — és Indulis magához húzta.

— A ruhámat el ne gyűrje... ez a legjobb.

— Ne sajnáld, megfizetem. Araj-fiú soha sincs pénz szűkében. Igyál konyakot, kicsikém! Ma én fizetek. Fizetem a bort is, meg a ruhádat is. Téged is megfizetlek. Mennyibe kerülsz?

Aztán kocsiba ültek, Indulis felvitte őket a lakására, ott dorbézoltak világos reggelig. Az utcán már falusi facipők kopogtak, villamos csengett, az emberek munkába siettek, mikor Kristap Ponte hazament lefeküdni. Annyit ivott, hogy csak úgy dülöngélt és hangosan diskurált magamagával. Csak SS-tiszti egyenruhá-

jának köszönhette, hogy a rendőrrel meg nem gyűlt a baja. Egy sarkon beleütközött a szembejövő öreg munkásemberbe és majdhogy fel nem lökte.

— Ejnye, nem vigyázhatna kicsit jobban, fiatalember! — mondta nyugodt hangon az öreg.

— Mi az? Mit mondtál? Te akarsz engem oktatni, mi? Majd adok... Jössz velem az őrszobára!... Állj! Egy tapodtat se! Mutasd az irataidat!

A munkás körülnézett, hogy talán akad, aki segít neki lerázni a részeg SS-fickót. De az arrajárók messzire elkerülték őket. Megmutatta a személyigazolványát. Ponte kihúzta a derekát, már amennyire tudta és sokáig tanulmányozta a füzetet.

— Martin Spare... Csiekurkalni... Na persze! Bolsevik fészek... Hová mégy?

— Munkába... a Nyúlszigetre.

— Nesze és eriggy a pokolba! De nehogy jelszavakat firkálj a kerítésre! Mert felkötlek az első fára!

Magában motyogva tovább dülöngélt az utcán. Az öreg Spare utána nézett és köpött egyet.

— Barom! De várj csak, várj... Hazajönnek a fiaink, Peter, meg Juris... Lesz még a kutyára dér!...

7

Éjjel-nappal zengett a fűrész, deszkákra, lécekre vágta a szálfát. Martin Spare meg az öreg Rubenis szétszedték a tutajokat és leúsztatták a fatörzseket a deszkavágó fűrészhez.

— Ej, ej, de kár értetek, galambocskáim! Már megint a Hitler tátott szájába megy a jó lett portéka — sóhajtott az öreg Rubenis, míg egy vastag fenyőszálat beigazított a sodrásba. — Így aztán hamar kifogyunk az erdeinkből. Hovatovább se szamócát, se gombát nem szedhetünk. Felesznek bennünket, mint valami sáskahad. Egy emberöltőn fel nem neveled, amit ezek kivágtak már, mióta itt vannak.

— A partizánoktól félnek, azért pusztítják az erdőket — dörmögte Spare. — Azt hiszik, ha nem lesz fa, nem lesz, hol megbújniok. Mintha bizony Rigában meg a többi városban nem lenne elég helyük.

— Tegnap ott nálunk, a Daugaván túl megint betörték az oldalát egy németnek — súgta társának Rubenis. — A járdán feküdt, mellette a cédula: „Halál a német megszállókra!" De félnek is ettől a néhány szótól! Olyan nekik, mintha a csontjukat fűrészelnék.

— Rázza ki őket a hideg, a rühöskutya mindenüket!

Spare kivette zsebéből a pipát, de bosszúsan köpött egyet és visszadugta. — Eh, én vén szamár! Minek is babrálom, mikor nincs mit beletömni. Két napja nincs dohányom. Már nem bánnám, akármilyen gizgaz, azt is beletömném.

Rubenis elővette a dohányzacskóját és odatartotta neki.

— Nesze. Próbáld meg. Talán nem veti szét.

— Mi ez? Csak nem dohány?

— Extrakeverék. Moha meg száraz falevél. De hol kapsz jobbat?

Megtömték a pipájukat és rágyujtottak. Sűrűn köpködve és krákogva eregették a keserű füstöt.

— Csupa csalás. De mit be nem vesz az éhes ember. Gondold, hogy mahorka, úgy talán jobban ízlik. Az éjjel álmomban szivart vettem a boltban, a feleségem meg mintha sonkás pogácsát sütött volna. Úgy jóllaktam, hogy majd legurultam az ágyról.

— Na igen, álmodban... — dörmögte elgondolkodva Spare. — Jó falatot most csak álmában lát az ember. Soha még ennyit nem korgott a gyomrunk.

— Követeli a magáét. Ma a pipánkba tömjük a mohát meg a száraz levelet, de nemsokára majd magunk zabáljuk a füvet, fakérget, teletömjük mindenféle szeméttel a hasunkat, csak hogy ne korogjon olyan gyalázatosan. Szégyen, ami itt végbemegy! Emlékszel, hogy jóllaktunk az Aija és Juris lakodalmán? Vajjon, mikor lesz megint olyan életünk, mondd?

— Csak ki tudjuk várni a Vörös Hadsereget. Hej, de szeretném! Ámbátor... ha így élünk, bajosan húzzuk sokáig. Hull az ember, mint a légy.

— Igen. Egyik a másik után pusztul. Nem győzik a sírgödröket ásni a temetőben.

Rubenis tovább lökte a fennakadt szálfát és szétnézett, hogy nem hallja-e őket valaki.

— Múlt éjjel sikerült Moszkvát fogni. Lettül beszéltek. A mieink kitartanak.

— Nekünk is az a dolgunk, barátom. Kitartani. Hazajönnek a gyerekek és azt kérdik majd: no, apám, hát ti hogy éltetek ezalatt? Történtek-e sok borsot a német orra alá?

— Csak egy-két évecskével fiatalabb lennék — sóhajtott Rubenis. — Rég beálltam volna partizánnak. Dehát az ilyen vén csonttal mire mennek? Még szép, hogy olykor ezt a gőzfűrészt sikerül megrongálni.

— Tudod, mit mondott a „bácsi"? Minden szeg, amit a fába belevertek, egy szeg a Hitler koporsójába. És ha a gőzfűrész félórára leáll, amíg a fűrészt kicserélik, az is nyereség, egy perccel közelebb hoztuk a győzelmet.

— No, hát akkor szaporítsuk mi is eggyel a perceket — mondta Rubenis és csáklyája végével bevert egy rozsdás szeget a szálfába, ügyelve, hogy a feje ki ne látszódjék.

És mikor tíz perccel később a fűrész fáradhatatlan nótája hirtelen fülhasogató csikorgásba ment át, majd egészen elnémult — az öreg munkás elégedett mosollyal bólintott.

— Ez megvolna. Mehetnek másik fűrészt keresni.

Így segített a két öreg rigai munkás a harctéren küzdő fiainak. Télen már titokban örültek a győzelmi híreknek, esténként a térképre hajolva számítgatták, mikorra érheti el a lett határt a Vörös Hadsereg? Most pedig éppen olyan titkon viselték a hasogató fájdalmat, hiszen tudták, hogy a német megint előrenyomul keleten. És mennél jobban közeledtek a náci seregek a Volgához, annál inkább elnehezedett a lelkük. De hitük nem rendült meg. Bizonyosak voltak abban most is, hogy előbb vagy utóbb visszakergetik az ellenséget. Lehet, hogy hónapok, évek telnek bele, de fiaik diadalmasan térnek haza!

Megbízhatatlan elemek, másodosztályú polgárok... Bizonyos napokon jelentkezniök kell a rendőrségen és beírni nevüket a vaskos könyvbe. A gestapo szeme örökösen rajtuk van, besúgók kerülgetik minduntalan a házukat, minden mozdulatukat lesik. Egy szavukat se hiszik el. De annyi a megbízhatatlan, hogy hiába vannak a besúgók meg a gyüjtőtáborok. A nép tudja, amit tud és titokban, rendületlenül harcol tovább... Se terror, se fenyegetés nem elég hatalmas, hogy megtörje. A gyárakban megrongálódnak a gépek, az áru selejtes és éjtszaka egyetlen hitlerfickó se lép nyugodt lélekkel az utcára. A házak fala minden reggel az igazság nyelvén szól a járókelőkhöz és Stiglitz úr kénytelen az öregeket

mozgósítani, hogy gyorsan átragasztassa a jelmondatokat. Az emberek szótlanul, komoran járnak az utcákon, nevetés nem hallik a leigázott országban. De a lábak alatt döng a kövezet és ugyanaz a gondolat izzik minden szemben, ugyanaz a kiáltás hatol fel a föld és a sanyargatott nép szíve mélyéről:

„Halál a német megszállókra!"

TIZENÖTÖDIK FEJEZET

1

Ruta Zalite három hónapot töltött a kórházban, a kis hegyi városkában az Ural keleti lejtőjén. A háború előtt ez a városka semmiről se volt nevezetes, az újságokban sose szerepelt. De az 1941. év végén néhány szerelvény érkezett oda Moszkvából, munkásokat hozott, meg gyári felszerelést. És hónapok alatt hatalmas hadiüzem nőtt ki, úgyszólván a csupasz földből. Magát a csöndes urali városkát most se nagyon emlegették, de a központi lapokban időnként megjelent egy közlemény az üzemről, amelynek vezetője Szkvorcov elvtárs; az ott dolgozó kiváló szakemberekről, sztahanovistákról, a „munka hőseiről" a rádió többször megemlékezett. A városban pedig mindenki tudta, hogy a „mi Szkvorcovunk"-ról van szó és a „mi gyárunk"-ról.

Kétszer egymásután nyerte el az üzem a népbiztosság vándorzászlaját és pénzjutalmat is kapott. Tavasszal a legkiválóbb munkásokat és mérnököket rendjelekkel tüntették ki. A város beírta nevét a történelembe.

A legnagyobb és legszilárdabb épületek közül néhányat kórházzá alakítottak át.

Eleinte furcsa volt Rutának, hogy este nem sötétítik el az ablakokat, mindenütt ég a villany, az autók fedetlen fényszóróval járnak és ha motorzúgást hallani a magasból, hát csak a mi tanuló-repülőink gyakorlatoznak.

„Óriási vagy, Oroszország! — gondolta, mikor ablakából nézte a hegyvölgyes tájat. — Egy ember élete kevés ahhoz, hogy bejárjon és Hitler meg akar hódítani! Területet még csak hódíthat egy időre. De hogy hódítja meg a száz- meg százmillió embert, aki az életénél is jobban szereti szülőföldjét és szabadságát!"

Május közepén már szabad volt kicsit járkálnia a kórház kertjében, amely egészen a hegyi patakig nyúlt le. Órákig elüldögélt lábadozó társaival a padon és nézte a hegyeket meg a szirteken habzó szilaj patakot. A szemközti hegyoldalon fenyvesrengeteg sötétlett végesvégig.

— Ha nem lenne háború, remekül eltölthetné itt az idejét az ember! — mondta Marina Volkova, a rádiós, egy napbarnított arcú magas lány, akivel nagyon összebarátkozott a kórházban.

Marina aknaszilánkot kapott a balkönyökébe a leningrádi fronton és csak a sebészek ügyességének köszönhette, hogy nyomorékká nem lett. Most nemrégen vették le a gipszkötést és masszázzsal kezelik, hogy az izület visszanyerje rugalmasságát.

— Te akár az egész életedet is el tudnád itt tölteni, igaz, Ruta?

— Gyönyörű hely... De nincs tenger.

— Ott, ahol én felnőttem, se hegy nincs, se tenger. Csak mezők és nyírfaligetek — mondta Marina. — De akárhová kerülnék, sose tudnám elfelejteni azokat a nyírfákat. Nyáron, este mozdulatlanul állnak... egy levél se rezzen, csak a szúnyogok zümmögnek körülöttük. Tudom, hogy nevetséges. Mi van ezen szeretni való? Hogy lehet valakinek szép a szúnyogok zümmögése? De látod, ha rágondolok, egyszerre mintha otthon lennék. És aztán eszembe jut a fenyőágból rakott sátor ott a frontmelletti erdőben, a kis tűzrakás meg a fényszórók kévéi és a nyomjelző lövedékek... és akkor is megmelegszik a szívem, oda is visszakívánkozom. Ott is otthon vagyok.

— Jaj, ne is beszélj róla — kérte Ruta. — Megfájdul a szívem, ha eszembe juttatod. Rettenetesen vágyom vissza az elvtársakhoz a hóba, mocsárba. A hó azóta elolvadt, kizöldült az erdő. Képzeld csak el, Marina — sűrű a bozót, ahol a lövészeink rejtőznek, az én édes barátaim. A német nem látja őket, de közeledni semer a bozóthoz, minden bokorból golyók röpdösnek. Ugye, visszamegyünk a frontra, ha innen kiírnak bennünket?

— Te partizánnak születtél, Ruta — mosolygott Marina. — Csak a sűrű bozót meg az erdő, teli láthatatlan harcosokkal — ez a te világod... Miért nem lettél partizán, mondd? Az nem csábít?

— Hát téged?

— Én sem bánnám. A háború mindenütt háború. Csak egy fontos: szemtől szembe lenni az ellenséggel. Amíg a háború tart, hátországi munkára alkalmatlan vagyok.

— És azután?

— Háború után visszamegyek a falumba tanítónőnek. Hisz egy teljes évig tanítottam már. És te?

— Nekem még meg kell keresni a helyemet az életben.

A májusi nap vakítóan ragyogott a hegyek felett. Meleg szellő himbálta a faágakat és lenn a szakadék alján a rohanó patakról szivárványos tajtékpor-felhők szálltak fel.

„Szépség, csend és nyugalom köröskörül" — gondolta Ruta. De már kívánta újra a feszültséget, kockázatot, kemény munkát. Oldalán a seb begyógyult, de a másik, amelyet senki se látott és senki se tudott begyógyítani — a szív sebe tovább sajgott. Nincs is más orvossága talán, mint a szakadatlan izgalom, örökös lázas tevékenység.

— Bizonyosan egyszerre írnak ki bennünket. Te, Marina, menjünk együtt! Gyere velem a Lett Hadosztályhoz! Megpróbáljuk elintézni, hogy ugyanahhoz a csapatrészhez kerüljünk, te rádiósnak, én meg egészségügyi nővérnek.

— Látod, ez jó gondolat! Csak sikerüljön! De akkor meg kell, hogy taníts a nyelvetekre. Nagyon nehéz?

— Azt mondják. De lehetetlenség nincs. Ha odakerülsz a mieinkhez, hát félév alatt folyékonyan beszélsz lettül. Aztán majd elmegyünk Lettországba és meglátod, hogy ott is vannak mezők és nyírfaligetek. A tengert pedig okvetlenül látnod kell. Bizonyosan tudom, hogy szeretni fogod! A tengert nem lehet nem szeretni. Nincs annál szebb a világon.

— És a tenger milyen nyelven beszél? — tréfált Marina.

— A világ minden nyelvén. Első szóra megértitek egymást. Te elmondod neki, milyen hosszú, nehéz utat tettél meg, amíg odaértél hozzá, ő meg szép sárga borostyánkőszemeket gurít a lábad elé és azt mondja: „Ezt neked adom ajándékba, mert nagy munkát végeztél és mert erős, bátor a lelked." Hej, csak tudnám, hogy mikor lesz...

Sóhajtott és olyan bánatosan nézte a hegyeket, mintha szülőföldjét látná a völgy mélyén. Drága, gyászba borított lett hazáját, amely gyermekei visszatértét várja. Marina megsimogatta a kezét, arcát a vállára szorította.

— Ne búsulj, Rutikám! Egy darabig még várni kell, de meglesz. Bizonyosan.

Most megszólalt a kertben a csengő, ebédre hívta a betegeket.

Június elején Rutát is, Marinát is kiírták a kórházból. Hogy egészségük teljesen helyreálljon, még beutalták őket egy moszkvakörnyéki üdülőbe. Nagyon örültek mind a ketten, mikor megtudták, hogy egy helyre kerülnek. Két órájuk volt még a vonat indulásáig és miután a kórházparancsnoknál jelentkeztek, elmentek megnézni a várost.

De Ruta nagyon megbánta, hogy nem maradt inkább a kórházban a vonat indulásáig, mert ahogy az utcára leért, belebotlott a volt férjébe.

2

Ernest Csunda az utca végén lévő vásártérről jött. A hóna alá csapott üres táska mutatta, hogy minden portékáján sikerült túladnia. Kifogástalan csizmája, bricsesznadrágja, katonasapkája most leszerelt rokkant tisztre vallott, még a térképtáska is ott fityegett az oldalán. Pirospozsgás arcszíne és ruganyos mozgása viszont sehogy se illett a rokkantsághoz. Nem, rokkantságnak igazán nyoma sem látszott rajta.

Elégedetten, jobbra-balra tekintgetve, frissen lépkedett a gyalogjáró faburkolatán. Két katonaruhás nő jött szembe. Előbb ügyet se vetett rájuk, hiszen ilyenekkel minduntalan találkozott mostanában. De mikor az egyik nevetve mondott valamit a társának. valahogy ismerősnek tetszett a hangja. Most már jobban megnézte, tüstén ráismert és megállt. Bajos is lett volna elkerülni, mert a két nő éppen őrá nézett.

Öröm és mosoly villant meg Csunda arcán. Mind a két kezét odanyujtotta és akkorát rikkantott, hogy meghallhatta az egész utca.

— Hegy a heggyel nem találkozik, de ember az emberrel csak összekerül. Szervusz, Ruta.

Ruta meglepetésében kezet nyujtott, Marina pedig — barátnője zavarát látva — a fülébe súgott valamit és visszafordult. De Ruta már leküzdötte zavarát és szigorú, mosolytalan arccal nézte Csundát.

— Hát te mit csinálsz itt? Azt hittem, Taskentben vagy.

Csunda elmosolyodott.

— Az se jó éghajlat az én tüdőmnek. Az orvosok mérsékelt égövet ajánlottak. Márciusban idejöttem és most egy hadiüzem-

ben dolgozom, mint élelmezési osztályfőnök. Kétezer emberről kell gondoskodnom. Képzelheted, micsoda gürc az! Egy egész ezred!

„Márciusban! — gondolta Ruta. — Mikor a fronton már bekövetkezett a fordulat és a németeket elkergették Moszkva alól. Úgy ítélte meg a helyzetet, hogy most már az Uralban is bátorságosan dolgozhatik."

— Persze, felmentésed van?

— Hogyne. A mi üzemünkben minden felelős munkakörben dolgozót felmentettek. — Csak utólag kapott észbe, hogy Ruta talán gúnyolódik, de úgy tett, mintha ilyen gondolat hozzá se férne. — Nagy felelősség van rajtam. Az én vállamon nyugszik az egész kollektíva jóléte. Nem csekélység a mai viszonyok között. És te, hogy kerülsz ide?

— Kórházban voltam, sebesülten.

Ruta észre se vette, hogy a lármás főútról a folyóparton épült sétatérre kanyarodtak, ahol padok kínálkoztak a járókelőknek.

— Üljünk le egy kicsit. Ráérsz beszélgetni velem?

Ruta a pad végére ült és kettejük közé tette a hátizsákját.

— Teljesen rendben vagy?

— Teljesen. — Ruta a túlsó partot nézte.

— És most mi a szándékod?

— A frontra készülök. Előbb még üdülőbe küldenek, onnan meg majd a hadosztályhoz.

Csunda megnézte tetőtől talpig a volt feleségét.

„Érdekes teremtés. És milyen szépen kiheverte a sebesülést. Talán még teltebb, mint volt. Most érett csak igazán asszonnyá."

Izgalom futott végig rajta.

— És mikor utazol?

— Még ma. A moszkvai vonattal. — A válasz szárazon hangzott — Zsebemben van már az igazolvány.

— Micsoda üdülés lesz az! Egyedül, jóbarátok nélkül. Tudod, milyen gyönyörű helyecskék vannak itt? Nézz csak körül. — És a folyóra mutatott. — Külön szobám van, szép berendezéssel. Autót is kaphatok néha. Kimehetnénk a hegyekbe. Az élelemre se lenne gondod.

— Úgy? Szóval...?

— Szóval... én azt hiszem, sokkal jobban járnál, ha itt maradnál nálam. Szabadságod alatt aztán mindent jól átgondolhatnál. Hátha másként látod majd a dolgot. Talán jól érzed itt magad? Elhelyezlek a gyárunkban. A komszomolmunkádnak, ta-

pasztalataidnak jó hasznát vennénk. Hol van az megírva, hogy az egész háborút a fronton kell töltened? Kötelességedet teljesítetted, meg is sebesültél — fontold csak meg!

— Nem, dehogy maradok itt. Letettem a katonai esküt, a Vörös Hadsereghez tartozom. És különben sem akarok veled élni.

— Mégis csak a feleségem vagy.

— Tévedsz, Csunda elvtárs! — Ruta felállt. — Nem vagyok és sose leszek többet a feleséged.

Most már Csunda is felugrott a padról.

— Hivatalosan nem váltunk el.

— Idegen vagy nekem. Tudni se akarok rólad. — Ruta most már nem türtőztette magát. — Örülök, hogy leráztalak. Nem kell sem a szobád, sem a berendezésed. Te csak vigyázz tovább is a magad bőrére és ne avatkozz az én dolgaimba!

Fogta a hátizsákját és átsietett a kis téren. Ernest Csunda még ott állt egy-két percig, mozdulatlanul, teljes imponáló nagyságában, a térképtartóval az oldalán, az üres táskával a hóna alatt.

— Ahogy tetszik — dünnyögte magában. — Kunyorálni nem fogok.

Ruta és Marina megkapták az útravaló élelemcsomagot és kimentek a vasúthoz. Marina csak most kérdezte meg:

— Ki volt az, akivel találkoztál?

— A volt férjem. — Haragosan megrázta a fejét. — Beszélni se akarok róla.

Barátnője félszóra megértette és nem faggatta tovább, de Rutát annyira kihozta sodrából a találkozás, hogy könnyíteni akart a lelkén és kis idő múltán ő kezdte újra. Most már elmondott mindent töviről hegyire.

— Jó, hogy ott hagytad! Kár, hogy előbb nem tudtam mindezt. Ha tudom, hát úgy odamondogatok neki, hogy beszalad az első kapu alá. Sajnálom, igazán.

3

Marina Volkova már járt Moszkvában néhány esztendeje, ismerte valamennyire a várost. A Bjelorussz-pályaudvartól nem messze lakott a nagybátyja, egy textilgyár főmérnöke. Unokahúgai, Sura, orvostanhallgató és Vera, egy metróállomás vezetőhelyet-

tese — lelkesen fogadták a két frontharcost. Mindjárt fürdőt készítettek nekik és Sura telefonált az apjának, kérte, hogy fogja ott Marinát legalább néhány napra. Testvérével együtt mindenképpen igyekeztek tartóztatni őket.

— Ne menj te az üdülőbe, mire jó az? Onnan csak engedéllyel járhatsz ki. És neked színház kell, mozi...

— Bizony. És a metrón utazgatni, minden vonalon — erősködött Vera is.

A lányok segítségével Ruta megtudta a lett állandó képviselet címét. A Vorovszkij-utcán volt, a litvánokéval egy házban. Egyenest odament. A lépcsőház és minden folyosó telistele volt emberekkel. Megfordult ott minden vidékről való lett honfitárs. Hadirokkantak, sebesültek, akik gyógyultan a frontra, csapatukhoz készültek, tartalékezredek tisztjei, a köztársasági intézmények funkcionáriusai, írók, művészek, rengeteg ember forgolódott kaleidoszkóp módjára Ruta szeme előtt. A front és a hátország útjai mind itt futottak össze. Szovjet-Lettország szíve dobogott ebben a házban.

Egy tartalékezredbeli főhadnagy elé került és az közölte vele, hogy Ugyelnajában, Moszkvától nem messze, megnyílt a lett lövészek üdülője, majd megkapja az odaszóló beutalást. Az üdülőből aztán a tartalékhoz küldik és ott lesz addig, amíg a hadosztályhoz nem irányítják.

— És meddig kell ott várnom? — kérdezte Ruta.

A tiszt nem felelt határozottan.

— Az a szükséglettől függ. Ha a hadosztálynak utánpótlás kell, a törzs értesít bennünket. Apolónővéreket mostanában nemigen kérnek. Lehet, hogy ott tartják a tartaléknál, ott is szükség van mindenfajta káderre.

Ruta alig leplezte, mennyire nincs kedvére ez a lehetőség.

— Köszönöm — mondta ingerülten. — De a hátországi szolgálat nem érdekel.

— Ha gyorsabban akar kikerülni a frontra, célszerű lenne átképeztetni magát. Mesterlövésznek vagy géppuskásnak. Ezekben sokkal nagyobb a szükséglet. De persze, az átképzés megint csak a tartalékcsapatnál történhetik. Mindenképpen odavisz az útja.

Ruta beszélt néhány lövésszel, akik az ugyelnajai üdülőből jöttek és most még tisztábban látta, hogy nem is olyan egyszerű dolog visszakerülni a hadosztályhoz. Félévig, vagy tovább is tart-

hat. Ha pedig a tartalékezred a maga állományába sorozza, esetleg a háború végéig a hátországban marad.

Megköszönte a felvilágosítást, aztán törni kezdte a fejét, hogy mit csináljon.

Szívesen lemondott volna minden üdülésről, szabadságról, csak a frontra juthasson. Talán autóstoppal próbálkozzék? Kiálljon az országútra? Aztán egyszerűen jelentkezik a maga egészségügyi századánál: Tessék, itt vagyok, tegyetek, ahová akartok! Kinek lesz lelke visszazavarni?

Délen a német hadsereg a Volgához, a Kaukázushoz tör, Leningrád még mindig a blokád gyűrűjében fuldoklik és ő a tartalékezrednél számolgassa a napokat, hónapokat?

Kétségbeesett lépésre szánta el magát: elkérte a képviseletnél a köztársaság egyik vezető funkcionáriusának címét és egyenest a Moszkva-szállóba sietett. Nem sokáig tétovázott — bekopogtatott az ajtón. Az illető — nevezzük N. elvtársnak — otthon volt, félig kinyitotta az ajtót és oroszul megkérdezte, mit óhajt?

— N. elvtárs? — kérdezte lettül Ruta.

— Az vagyok. Engem keres?

— Tanácsot szeretnék kérni.

— Tessék, jöjjön be.

Az Ohotnij-rad-ra nyíló, barátságos kis szoba volt, szemközt a Népbiztosok Tanácsának hatalmas, tízemeletes épülete. Odalenn, a két épületsor közt, végeszakadatlan sorban gördültek az autók.

N. elvtárs két széket tolt az ablakhoz, hellyel kínálta vendégét és maga is leült.

— A frontról? — kérdezte.

Mellén, baloldalt a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa küldöttjének jelvénye csillogott. Ruta már Rigában is látta több ízben, politikai felvonulásokon. Aztán látta a táborban, mikor a hadosztálynak átadták a zászlókat, utoljára pedig a fronton, Sapkinóban, sebesülése napján találkozott vele.

— A fronton, a hadosztályban voltam, igen — kezdte izgatottan — és most nem tudom, hogy jussak oda vissza?

Röviden elmondta, hol dolgozott a háború előtt, hogy került a hadosztályhoz, hogy sebesült meg Sapkinónál és milyen felvilágosítást kapott a lett képviseleten. N. elvtárs gyorsan megértette, mi bántja.

— Teljesen egészséges vagyok — hangoztatta Ruta. — Nincs szükségem pihenésre. A tartalékezredhez olyanokat kell beosztani,

ugye, akik a frontra nem alkalmasak? De miért tartanának ott makkegészséges embereket?

N. elvtárs elmosolyodott.

— A tartalékcsapatnál is teljes értékű emberekre van szükség. Ott készítik elő a hadosztályutánpótlást, jó utánpótláshoz pedig tökéletes kiképzés kell, nem gondolja?

— Szóval — az elvtárs sem akar segíteni? — kérdezte ijedten Ruta.

— Szívesen segítek, csak előbb meg kell fontolnom, hogyan segíthetek a legjobban.

Felkelt, egy percig járkált a szobában, aztán a telefonhoz lépett és tárcsázott.

— Itt N. beszél — mondta lettül. — Bocsáss meg, hogy ülés közben zavarlak. Hogy állunk a rádiós-tanfolyammal? Betelt a létszám?... Tessék?... Van még egy-két hely? Köszönöm. Akkor alighanem ajánlhatok valakit, még ma. Majd felhívom a káderosztályt.

Letette a kagylót és újra leült Ruta mellé.

— Volna egy javaslatom. Nem tudom, tetszik-e majd, de azt hiszem, megfelel a kívánságának.

— Át kell képeztetnem magam? — Csupa csalódás volt a hangja.

— Nem feltétlenül. — N. elvtárs komolyan a szemébe nézett. — Lehet, hogy ápolónővérnek is kiküldenék. De rádiósra sokkal nagyobb szükség van. Hajlandó elmenni Lettországba a partizánbrigádunkhoz? Az is front, érti? Ott se lesz könnyű élete. Örökös nélkülözés, nehéz harcok, lépten-nyomon ólálkodó veszedelem. Nem akárkinek való beosztás. Nem is akárkit küldünk oda.

— Vállalom! — Ruta arca kipirult, szeme csillogott. — Minden feladatot vállalok, csak ne küldjön a tartalékhoz.

— Nem küldöm, nem... — mosolygott N. elvtárs. — Két hétig valamelyik üdülőben lesz, mert a tanfolyam csak augusztus elején kezdődik. Figyelmeztetem: senkinek sem szabad tudnia, hogy milyen munkára készül és hol fog dolgozni. Erről egyelőre csak a partizántörzs néhány tagja tudhat. Később aztán majd nem kell annyira titkolni.

— Értem, de... volna még egy nagy kérésem. Elvtárs azt mondja, tanuljam ki a rádió-szakmát. Van egy jóbarátnőm, aki már dolgozott, mint rádiós, mégpedig a leningrádi fronton. Együtt voltunk a kórházban és együtt jöttünk ide. Nem lehetne őt is a

partizánokhoz beosztani? Marina Volkova... A fronton felvették a Pártba, most tagjelölt. Szólhatok neki?

— Elvben, igen. De a mai beszélgetésünktől függetlenül. Ha a barátnője a partizánok közé kívánkozik, majd előbb megismerkedünk vele, azután döntünk. Mindenesetre fontos, hogy már dolgozott mint rádiós.

Ruta későn este ért vissza Volkovékhoz. Marina meg a rokonai már elmondták egymásnak, ami a lelkükön volt és a két frontharcos lány lefeküdt. Az ebédlőben, a széles kereveten vetettek nekik ágyat. Verának éjjeli ügyelete volt, Sura pedig az apja dolgozószobájában tanult még egy-két órát — államvizsgára készült. Ruta, mihelyt kettesben maradtak, előállt a nagy kérdéssel: van-e kedve Marinának a partizánok közé állni.

A felelet az volt, amit várt.

Másnap elmentek a partizántörzs káderosztályának főnökéhez, kitöltötték a kérdőíveket és este már vitte őket a villamos a moszkvakörnyéki katonai üdülőbe. Sura is, Vera is megígérték, hogy első szabad napjukon meglátogatják őket.

4

Festői tájon, folyó mentén, fenyveserdő tövében volt az üdülő. A németek 1941 őszén se jutottak nyolc kilométernél közelebb hozzá és így ép maradt.

Rutát és Marinát egy emeleti szobácskában helyezték el, ablakuk a közeli erdőre nézett. Szobájukat „virágüzlet"-nek keresztelték el az üdülők és nem is ok nélkül: a két lány már az első napon annyi virágot szedett össze, hogy se edényük, se helyük nem volt hozzá elegendő. De köröskörül az erdőben, réteken olyan virágbőség volt, hogy nem állhattak ellen a csábításnak. És minden sétájukról egész füzéreket cipeltek haza, választékos ízléssel font füzéreket. Miután a szobácskát már felékesítették, nem nyugodtak, míg az ebédlő és a társalgó minden asztalára is nem jutott egy-egy szép bokréta. Több társuk közreműködött a díszítésben és néhány nap mulva olyan volt az egész üdülő, mint valami melegház.

Hónapokig tartó harcizaj, fegyverdörgés, mocsár és a hadiutak dagadó sara után most az erdőben sétálgattak az üdülők, madárdalt hallgattak, magukba szították a varázslatos csendet, nyugalmat.

Rutának már első este feltűnt Szorokin hadnagy. Egy harckocsi parancsnoka volt, súlyos sebbel, sokáig feküdt kórházban és most, a frontra való visszatérés előtt ő is itt pihent. Közepesnél alacsonyabb férfi, már nem egészen fiatal, halántéka deresedik. De a szeme kékje csodálatosan sugárzott. Másnap reggel a terraszon látta Ruta, ahogy a köréje gyűlt gyerekseregnek mesél. Egy kis fickó a térdén ült és persze a bácsi mellén ékeskedő kitüntetéseket, meg az új Vörös Zászló rendjelet babrálta. Mesélés közben Szorokin hadnagy a gyerek szőke fejecskéjét simogatta.

Este, vacsora után, Marina és Ruta a kertben üldögéltek. Szorokin melléjük telepedett a padra.

— Micsoda este! — kezdte kicsit zavart mosollyal. — Valahogy nem jól érzi magát az ember egyedül. A fronton mindig együtt voltunk. Együtt dolgoztunk, együtt pihentünk. Az ember elszokott a magánosságtól. De ha zavarok, mondják meg őszintén.

— Ugyan már! Dehogy zavar. — Rutának csakugyan kedve volt megismerkedni vele.

Lassan belemelegedtek a beszélgetésbe. Szorokin készséggel, közvetlenül beszélt magáról. A háborút mint rendfokozat nélküli harcos kezdte, a harctéren szerezte a hadnagyi rangot.

— A dandárnál én voltam a legidősebb hadnagy. Társaim csak atyusnak nevezgettek. Tavasszal, a kórház után elereszettek két hétre az enyéimhez. Jó messze laknak, Szibériában. Útban hazafelé — ha hiszik, ha nem — valósággal féltem. Mit szólnak majd az otthoniak? Nem ijednek-e meg, ha majd látják, mennyire megváltoztam? Nem az, hogy megöregedtem és a halántékom szürke — az semmi. De — gondoltam — észreveszik majd, hogy eldurvultam, megkeményedtem. Hiszen valóságos báránykának ismertek azelőtt, a légynek se vétettem soha. Gyerekkoromban se szerettem verekedni. Most meg mindent meg kellett érnem! Ha jól összeszámlálom, vagy háromszáz hitlerfickó van a kontómon. Hol ágyúval lőttem, hol a hernyótalppal gázoltam beléjük, vagy a sűrűbe rontottam és úgy vagdostam őket, mint a mészáros a marhát. Minek is meséljem? Egyszóval — nem ismertem irgalmat. Olyankor csak egy érzés dolgozik az emberben — a gyűlölet. Mégpedig hideg, számító gyűlölet. Ahogy mondom: nem bódult düh, ami fellobban és kialszik. Nem őrjöngtem én soha. Összeszorított foggal megyek rájuk, mint aratógép az érett gabonára. És néha eszembe jut: mi ez? Már kő van a szívem helyén? A gyerekeimnek se tudok

majd örülni? Aztán hazaértem. No — ehhez mit szólnak? Másnap megkér a feleségem, hogy szúrjam le a malacot. Azt se tudta a lelkem, mivel vendégeljen meg nagy örömében. Én meg — fogom a nagykést és vagy félóra hosszat kerülgettem a kis állatot. Hiszik vagy nem — sehogy se akaródzott, nem tudtam beledöfni a kést. Át kellett vinni az öreg szomszédhoz. Én meg kiszöktem az erdőbe, nem tudtam hallgatni a visítását. Akkor értettem meg, hogy semmit se változtam belül. Csak szeretem a hazámat. Az ellenséggel pedig így kell bánni, nem máskép. Mert mennyi gazságot művelt nálunk! Mit csinált a gyerekeinkkel, öregeinkkel! Aki őket szánja, az népünket, hazánkat nem sajnálja. Az aztán csakugyan szívtelen. És most már nem félek az eldurvulástól. Azt hiszem, más is így van ezzel.

A szovjet embernek ezt a lelki finomságát, nemességét érezte Ruta lépten-nyomon, nagy és kicsi dolgokban egyaránt. Ez a mély lelkiség szólal meg a dalaikban, ez nyilatkozik meg az örömükben, ahogy egy-egy elvtárs hazulról kapott levelét fogadják. És hogy ápolgatják a töröttszárnyú varjúfiókát, amelyet a szakaszvezető talált az erdőben! Ott forgolódik körülötte az egész üdülő. Mintha még a környező rétek virágai is ezt a szovjet lelkiséget illatoznák.

Ruta és Marina többször bementek Moszkvába, hangversenyre, színházba. A vonaton frontharcos lányokkal beszélgettek, akik Ugyelnajából jöttek. Azok újságolták, hogy jövő vasárnap lett művészbrigád érkezik az üdülőbe. Hívták Rutáékat, hogy jöjjenek át, hallgassák meg a műsort.

Vasárnap reggel csakugyan odautaztak. Ott találkozott Ruta Mara Pavulannal. A művésznő nagyon jól emlékezett rá és őszintén megörült neki.

Mihelyt végetért a hangverseny és kettesben kisétáltak, Ruta Aijáról kérdezősködött. Hogy nem készül-e Moszkvába? És hogy van az öreg Mauriny? Mit csinál Marta Purgailis?

— Aija huszonnégy órát se tölt egy helyen — mondta Mara. — Most szervezte meg a lett fiúk és lányok iparostanuló-iskoláját. Mauriny bácsi Vöröscsillag-rendet kapott. A tüzérségi üzemek csomagolóanyag-ellátása körül ért el kiváló eredményeket. Akna- vagy lőszerládákat gyárt az üzem, nem tudom pontosan. Május elsején felvették az öreget a Pártba, mégpedig nagy lelkesedés közepette. Aija részletesen elmondta, hogy folyt le az ünnep. Marta Purgailis egy gyermekotthonban dolgozik, azonkívül felelős szervező a kerü-

letben, ő is párttag lesz nemsokára. A minap levelet kapott a férjétől, azt írja, hogy már századparancsnok. Az emberek gyorsan nőnek odakinn a fronton.

— És maga? — Ruta kicsit félénken érdeklődött. Mara nagyon tetszett neki, de tisztelettel nézett fel rá, hisz olyan tehetséges, országoshírű művésznő!

— Ne is kérdezzel Folyton jövök-megyek. Ivanovón lett művészegyüttest alakítottunk. Ott van már csaknem az egész színészgárda. Van színtársulat, énekkar, néhány kitűnő szólista. Most a zenészeket szedjük össze, lett zenekart is próbálunk szervezni. Így aztán hol a tartalékezredhez kell utazgatni, hol a kórházakat, tisztiiskolákat látogatom, elmegyek mindenüvé, ahol nagyobb számban vannak honfitársaink. Néhány hónap alatt több új helyet láttam, mint azelőtt egész életemben. De nem a hely a fontos, hanem az emberek. El se hiszi, milyen embereket ismerek meg nap mint nap! És mindenütt — kórházakban, üzemekben... Hát maga, kedves? Meg van elégedve a sorsával?

— Nem panaszkodhatom. Legföljebb az bánt, hogy ennyi időt kellett kórházban töltenem. No, de majd csak kipótolom, ha megint kikerülök a frontra!

— Maga kikerül, elvtársnő! De én! Legalább néhány napig lehetnék kinn a lövészeinknél! Eddig valahogy nem sikerült. Kár, hogy nem vagyok énekesnő, akkor előbb kijutnék. Aija régóta ígérgeti ugyan, de már nem is merek hinni neki. Talán azt hiszi, affektálok, pedig komolyan mondom — nagyon irigylem magát.

— Elhiszem — mondta büszkén Ruta. — Magamon tapasztaltam. Ha nem venném bizonyosra, hogy hamarosan kikerülök, én is csak irigykednék.

TIZENHATODIK FEJEZET

1

Visnyij-Volocsok szép kicsi város a csatorna mellett, amely még I. Péter idejében készült. Van tava, fűrésztelepe, fenyvese és arra halad a moszkva—leningrádi fővonal. 1942 őszén itt állt meg rövid pihenőre a Lett Lövészhadosztály. És itt történt egy zimankós

októberi napon, hogy Moszkva-környék és Sztaraja-Russza hőseiből szovjet gárdisták lettek.

Mögöttük voltak már a Lovatynál és Tuganovónál vívott heves csaták, mögöttük a lélekölő, makacs kitartást követelő állóharcok a körülzárt német hadsereggel, a nappalok és éjtszakák a mindenütt egyforma síkságon, ahol még gyakorlott felderítő is bajosan tájékozódik és tapasztalt katonák nehezen találták meg az utat az első vonalból a másodikba. Egy-egy árva magaslatért úgy verekedett a két sereg, mintha ki tudja, micsoda hatalmas erődítés lenne. Csapattörzsek nyirkos fedezékei, mint a partifecske fészkei bújtak meg a folyócska két meredek oldalán. Köröskörül mocsár és falvak gazzal benőtt romjai.

Ott, azon a magaslaton, amelyet jellegzetes alakjáról „ugorkának" neveztek a lövészek, Peter Spare és lövészei védték az állásokat. Egy verőfényes júliusi napon húsz német gép bombázta órákig ezt a kicsi darab földet, amely alig néhány méterrel emelkedett a környező terep fölé. A hadosztályparancsnok álláspontjáról tisztán látszott, mint közelednek a bombavetők és egyenként végrehajtott zuhanótámadások után mint szöknek a magasba a földoszlopok.

— Ott nem marad élve ma egy lélek se — mondták a megfigyelők.

A hadosztálytörzs már fontolgatta, hogy a bombázás után melyik századot küldjék majd az elveszett alegység pótlására. Fontos állás volt, mert onnan tűz alá lehetett fogni az egész környéket. De a bombázás még egyre tartott, a földoszlopok a levegőbe emelkedtek és betemettek mindent köröskörül. Mikor aztán a német gépek egész bombaterhük ledobása után elszálltak, az ellenséges gyalogság támadásra indult, sietve igyekezett hatalmába ejteni a magaslatot.

Közelebb, közelebb nyomultak a szürkészöld rajvonalak, az összevisszahányt magaslat némasága bátorította őket. De mikor alig ötven méterre voltak már a céltól, a szétvetett lövészárkokból, a földkupacok mögül puska- és géppisztolytűz kaszálta a hitlerfickókat, mintha az elesett lövészek támadnának fel tömegsírjukból, hogy még egyszer, utoljára teljesítsék katonai kötelességüket. Olyan megfoghatatlan, annyira váratlan volt az egész, hogy az ellenség megzavarodott és a sok vért vesztett, megritkult fasiszta rajvonalak visszamenekültek kiinduló állásaikba. Este aztán meghozta az

összekötő a jelentést a magaslatról és csak akkor derült ki, hogy az irtózatos bombázás kudarcba fulladt — egyetlen lövészünk szenvedett zúzódást és ötöt eltemetett a föld, de azokat is még idejében kiszabadították.

Mennyit sírt Austra Zakis azon az őrjítő napon! Utólag persze, nagyon röstelte a könnyeit, pedig volt, aki látta és ha ezután ingerelni akarták, hát elég volt megkérdezni: kit is siratott annyira? És Austra elkomorodott, egy szót se lehetett kiszedni belőle.

Mindez mögöttük volt már. A lövészek újra lélekzethez jutottak és készültek a téli harcokra.

Most megint olyanféle türelmetlenség, nyugtalanság fogta el őket, mint egy évvel azelőtt a kiképző táborban. Hiszen az ország sorsa dől el ezekben a napokban a Volgánál, tehát minél nagyobb erőket kellene magukra vonni, eltéríteni Sztálin városától — ezt érezte, ezt gondolta legtöbbjük.

Október 5-én tették közzé Sztálin hadparancsát:

A fasiszta területrablók ellen vívott honvédő harcokban tanúsított vitéz, állhatatos, kemény, fegyelmezett magatartásért és szervezettségért, az egész személyi állomány hősiességének elismeréséül a 201. Lett Lövészhadosztály a 43. Lett Gárdalövészhadosztállyá alakul át.

Gárdisták! A bátrak közt a legbátrabbak! A harc kiválasztott mesterei! Már útjuk kezdetén, mikor a frontra indultak, arról álmodoztak a lövészek, hogy a legelsők sorába jutnak. És elérték. Íme, a haza meghálálja a Moszkva alatti harcok önfeláldozó vitézségét, a lovatyi nehéz napok rendületlen kitartását. Nem veszett kárba az első, halálmegvető csaták erőfeszítése és akik Tuganovo mocsaras síkjain hajtották örök álomra fejüket, nem merültek feledésbe. Sztálin látta a lett lövészek harcát és érdemesnek ítélte őket arra, hogy a Vörös Hadsereg legelső soraiba emelje.

— Méltók leszünk a bizalmadra, Sztálin elvtárs! — mondogatták a lövészek. — Úttalan utakon, ahol sem ember, sem az erdő vadja nem jár, a gárdisták előretörnek, se hegy, se rengeteg, se tó, se folyó, se ingovány vissza nem riasztja őket. Mocsoktalanul hordozzuk zászlónkat az ős Rigáig, a tengerig, mindenüvé, ahová a haza rendel. Jaj az ellenségnek — a Szovjet gárda jön!

A városon kívül, a mezőn egyszerű emelvényt építettek. Éles szél fújt, a szakadó esőt jeges eső váltotta fel, amikor a Lett SzSzK Legfelső Tanácsa Prezidiumának elnöke, Kirhenstein, átadta Veikin

tábornoknak a gárdazászlót, majd felolvasta és az egész hadosztály utána mondta az ünnepélyes esküt. Azon a napon a Lett Köztársaság egész vezetősége ott volt a gárdistáknál. Mosolyogva álltak az esőben a Lett K(b)P Központi Bizottságának titkárai, köztük a mindig nyugtalan, fáradhatatlan Kalnberziny. Népbiztosok és hírneves írók szemlélték az ünnepi menetben felvonuló ezredeket, soraikban ott lépdeltek elvtársaik és jóbarátaik. És mikor a díszszemle végetért és az ezredek elindultak állásaik felé, esőn, jégen át — felcsendült a hadosztály legkedvesebb nótája, a „Lövészek dala", amely még a kiképzőtáborban született:

Üsd, vágd az ellent, jó karom!
Törjünk Riga felé!
Ki szolgaságba döntene,
Golyót, golyót belé!

Este kiosztották a gárdajelvényeket. Még nem volt elegendő, hogy mindenkinek jusson, annál büszkébben tűzte fel az, aki kapott.

Még ugyanazon az estén megérkezett a berakodási parancs. Minden mozgásba lendült és a hadosztály szerelvényei elindultak a frontra.

2

Kresztci-ig vonat vitte őket, de onnan gyalog meneteltek tovább, sűrű erdőségeken, beláthatatlan mocsarakon át. Nagyritkán ha felbukkant egy-egy ősöreg falucska vagy erdészlak és mint valami elvarázsolt szigeten, emberrel is alig találkoztak. Csak mostanában vágták az utat a vén erdőn át, a front ellátására. A mohos fenyők sátort formáltak felette, felülről, a levegőből nem lehetett látni, úgyhogy a német légierő nem is okvetetlenkedett. A hadosztály harminc kilométert tett meg naponta. Az erdőben éjtszakáztak, de ahol az erdei út a sztaraja-russzai műútra kiért, már csak éjjel menetelhettek.

Purgailis hadnagynak szerencséje volt: sikerült lepuffantania egy medvét, amely túlságosan közel merészkedett az úthoz. Azon az estén meggyarapodott erőben a század és nem feledkeztek el a

zászlóalj és ezredparancsnokokról sem, azoknak is küldtek egy-egy ízletes medvesonkát.

Október végén ért kijelölt helyére a hadosztály. Feneketlen, járhatatlan sár volt, hideg eső zuhogott. Nem tudhatták, meddig kell a második vonalban maradniuk, tehát minden század azt a parancsot kapta, hogy rendezkedjék be hosszas tartózkodásra. Könnyebb volt persze kimondani a szót, mint meggyőzni a lövészeket, hogy a fenyőág-sátrak helyett, amelyeket mindjárt első este megcsináltak, száraz, meleg fedezékekre van szükség, priccsekkel, kályhákkal. A tél már a küszöbön állt, türelmetlenül várták a fagyot, amely végre megszabadítja őket a rettenetes latyaktól. De a legtöbben úgy vélekedtek, hogy fedezéképítésre kár a fáradságot pazarolni.

— Sokáig úgyse rostokolunk itt! Mire a fedezék elkészül, mehetünk az első vonalba. Hiábavaló az egész munka...

De ha még úgy zsörtölődtek is, a parancs parancs. És éppen jókor készültek el a fedezékek: a Nagy Októberi Forradalom napjára beköszöntött a fagy. Egyetlen éjtszakán megkeményedett a föld, reggelre vastag jégkéreg borított minden tócsát. Bizony, jól esett a gyakorlatozás után a kályhához telepedni, elgémberedett kezüket melengetni és ledobni a nyirkos kapcákat.

A gárdazászlók átadása után Kalnberziny, a Központi Bizottság titkára és a kormánytagok közül néhányan velük maradtak. Elkísérték a lövészeket új frontszakaszukra és velük töltöttek két egész hetet. Veikin tábornok hadosztályparancsnokkal együtt sorrajárták lóháton naponta valamennyi ezredet. Látni akarták, milyen a lövészek elhelyezése, harci készültsége. Gyűléseket tartottak a harcosokkal meg a pártaktívákkal, komszomolistákkal, tisztekkel és politikai munkásokkal. Többször végignézték a harcgyakorlatokat és szabad idejükben hol ezt, hol azt a csapatrészt keresték fel, hogy elbeszélgessenek a lövészekkel, megtudják, mi a kívánságuk, gondjuk.

Most már megértette minden gárdista, hogy újra komoly harcfeladat vár rájuk. Tíz kilométerre voltak a tűzvonaltól, a Pola vizeinek csendjét ágyúdörgés verte fel, éjjelenként rakéták lobbantak. De még a maguk frontszakaszánál is jobban érdekelte a lövészeket a sztálingrádi harc minden, legkisebb részlete. Ezzel a kérdéssel kezdték és ezzel végezték a napot. Sikerülhet-e az ellenségnek a Volga keleti partját elérni? Világosan látták valamennyien a

titáni küzdelem jelentőségét. Éppen ezért voltak annyira türelmetlenek. Harcolni akartak ők is, mentül előbb, hogy kiérdemeljék a gárdista nevet. De elmúlt egyik nap a másik után és még mindig a második vonalban tartották a hadosztályt.

— Tanuljatok — mondogatták a tisztek.

... Andrej Silenieket kinevezték ezred-agitátornak és így állandó érintkezésben volt valamennyi alegységgel.

Ma éppen Purgailis hadnagyhoz látogatott el, aki most az első századot vezette Zsubur helyett; mint jó parancsnok és jó házigazda, olyan fedezéket épített embereinek, hogy csikorgó fagyban is egy szál ingben alhattak.

— Nem ártana György-napra hazaérni — mondta Silenieknek. — Úgy még jókor jönnénk a vetésre. Na, meg, ha a házakat összerombolta a német, azt is egykettőre felépítenénk, őszre meglenne. Az építésbe nagyon beletanultunk.

Két rendjel is ékeskedett Purgailis mellén. A háborúban is a termés járt a fejében, a termés, ami Lettország földjein érik. Még a legnehezebb időkben is erre gondolt, amikor a náci hordák a Volgán át Ázsia térségei felé törtek és a Kaukázus bejáróinál egy külön hadtest azt az órát várta, amikor parancsot kap India megszállására.

Imok megsebesülése után August Zakis, akit nemrégiben századosnak neveztek ki, átvette az első század parancsnokságát. Ő is megmutatta Andrejnek a fedezékeit. Ennél a századnál nagy becsülete volt a nótának, muzsikának. Csupa válogatott, vakmerő harcos volt, egy se maradt el a parancsnoka mögött. Ha az ellenségnek valami titkát kellett megtudni, vagy „nyelv"-et keríteni minden áron, megsemmisíteni egy géppuskafészket, amely a zászlóalj előnyomulását akadályozza — csak Zakishoz kellett fordulni, az ő legényei elintézték gyorsan és pontosan. Megtette egyszer, hogy két lövészével átkúszott ő maga a német bunkerhez és a kályhacsövön becsúsztatott néhány kézigránátot. A két lövészt kitüntették, de August megrovást kapott, amiért a zászlóaljparancsnok engedélye nélkül részt vett az akcióban. Igaz, hogy nemsokára fel kellett oldani a megrovást. Zakis százados mesterien harcolt és felvették a Pártba mint tagjelöltet. Márpedig megrovással nem fogadhatja be a Párt.

Visszafelé menet Sileniek találkozott Juris Rubenisszel. Végre sikerült neki lerázni a konyhafőnökséget. Visnyij-Volocskán kinevezték politikai vezetőnek a felderítők századához.

— No, Andrej, nemsokára hallasz felőlünk! Ha az ezredparancsnok eleven német tábornokkal óhajt beszélgetni, hát csak nekem ints, egy-kettőre idehozom. Olyan gyerekek vannak a csapatomban, hogy no! Vaksötétben átvágnak tíz erdőn, eltalálnak, ahová csak akarod. Van egy hatodik érzékük. Anélkül nincs is igazi felderítő.

— Inkább azt mondd meg, mit ír Aija?

— Még mindig az evakuáltakkal bajlódik. Mindent elkövet, hogy idejöhessen, de nem sikerül. Téged üdvözöl és kér, hogy vigyázz rám. De azt hiszem, van elég dolgod anélkül is. Hanem — tréfán kívül, barátom! Mikor kezdhetjük már végre? Azt várjuk, hogy a mocsár befagyjon?

— Könnyebb kérdést adj — mosolygott Sileniek. — Tudhatnád, hogy nem vagyok tagja a Front Haditanácsának.

— Nagy kár, hogy nem vagy tagja. Habár — akkor se mondanád meg.

— Nem.

A felderítők jórészt fiatal gyerekek voltak. Mind ugyanazzal a kérdéssel zaklatták az ezredagitátort: hogy mikor lesz végre munka? Megszokták a kockázatos felderítő utakat az ellenség hátában és most majd megölte őket az unalom.

Ezekben a napokban — a sztálingrádi napokban — még türelmetlenebbek voltak. Alig várták, hogy végre harcba vessék őket, kezdődjék a nagy támadás.

„Nem, nem... a népet, amelynek ilyen fiai vannak, senki térdre nem kényszerítheti — gondolta Sileniek, éjtszakai ezredkörútjáról jövet. — Ezt a népet nem lehet leigázni, a sztálingrádi sziklát nem lehet összezúzni. És ha mégúgy nem tetszik is a világ sötétfejű népbutítóinak — a kommunizmust mégis felépítjük és felneveljük az új embert. De hiszen növekszik is már, itt van a szemünk előtt..."

3

Juris Rubenis álma csakhamar valóra vált. Kijelölték az ezred harckörzetét és most már a felderítők dolga volt megállapítani, milyen ellenséges erők állnak velük szemben. Nem mondták, hogy éppen tábornokot hozzon, az igaz, megelégedtek egyszerű „nyelv"-vel is.

Minden éjjel több csoport is veszedelmes vállalkozásra indult. Lépésről lépésre tapogatták ki a szemközt beásott ellenség állásait. Felderítettek több, jól álcázott géppuskafészket, sokméter mélyre leásott földerődöt, megállapították, hol vannak a második vonalba vezető főutak. Ez mind igen fontos volt ugyan, de nem elegendő. Meg kellett tudni, milyen mélységű a védővonal lépcsőzése ezen a helyen és melyik oldalról kell támadni, hogy a véráldozat a lehető legkisebb legyen.

— „Nyelv" nélkül nem boldogulunk — mondta Juris a hadosztály hírszerző-főnökének. — Akármibe kerül is, okvetlenül szerezni kell egy eleven németet, lehetőleg tisztet, vagy valamely német csapattörzs beosztottját. Adjon rá engedélyt, őrnagy elvtárs és megyünk vadászatra. A fiaim közül egyik-másik úgy beszél németül, mint valami „Vaterland"-beli. Ma éjtszakára havazást várhatunk, felköthetjük a síléceket .

— Csak ezt az „akármibe kerül is"-t verje ki a fejéből, Rubenis elvtárs — mondta az őrnagy. — Minden tárgynak megvan a maga értéke. A „nyelv"-ért se akarunk többet fizetni, mint amennyit megér.

— Értem, őrnagy elvtárs. Azon leszünk, hogy áldozat nélkül szerezzük meg. Szóval — megengedi? Kiadja a parancsot? És mikor hajtsuk végre?

— Legjobb lesz ma éjtszaka.

Juris kiválasztott hat kipróbált felderítőt és miután meggyőződött róla, hogy egyik se náthás, nem is köhögős — parancsot adott, hogy máris készüljenek. Mind vittek magukkal géppisztolyt, tölténydobot, kézigránátot és néhány napra való hideg élelmet. Mihelyt a korai téli alkonyat leereszkedett, hét fehér alak siklott nesztelenül tova a havas mezőn. Egyessorra szakadozva, közös sínyomon haladtak, átvágták a senki földjét és a mocsarak jegén sikerült eljutniuk az első német vonal háta mögé. Ezt az átjárót már egy korábbi útjukon felderítették, tudták, hogy jobbra, balra is egy-egy géppuskafészek van. Se harckocsival, se ágyúval nem lehet itt átjutni, az esetleges gyalogsági támadást pedig géppuska-keresztűzzel igyekezne megtörni az ellenség. Vagy száz méteres darabon hason csúsztak a mocsár jegén, míg egy kis halom tetejére nem értek. Ott aztán felkötheték újra a síléceket és vagy tíz percig siklottak egyenest nyugatnak, az országútig. Hadianyagszállító német teherautók gördültek el mellettük, elsötétített lámpával, halkított

dudajelekkel. Egy sebesültszállító gépkocsi is ment arra, nagyokat döccenve az út gödreiben. Juris mellett kísértő közelségben haladt el egy kis személyautó. Többen ültek benne, mégpedig bizonyosan tisztek. Milyen könnyen végezhetne velük! Dehát — most nem azért vannak itt.

Kiküldött egy-egy embert jobbra és balra, hogy keressék meg a telefonvezetéket. Sokáig nem jöttek vissza, már nyugtalankodott miattuk, amikor odakúszott hozzá az egyik — az uralvidéki derék Nyikita Zsuravljov.

— Főhadnagy elvtárs, alig kétszáz méterre ide, aknavetőüteg van! — súgta, egész páragomolyokat fújva ki. — Hatcsövűek... És egész rakás aknával teli láda. Főhadnagy elvtárs! Fel kéne robbantani! Egy szál őr mindössze, a többi talán a fedezékben melegszik. Engedje meg, főhadnagy elvtárs... Nem is kell sok robbanóanyag hozzá. Csak előbb elnémítjuk a fickót, nehogy a bikfordzsinórt elvágja.

— Várj még ezzel, Zsuravljov, most nem harcgyakorlaton vagy! „Nyelv"-et kell szereznünk. Ha már szereztünk, nem bánom, megpróbálhatjuk. A telefondrótot nem láttad?

— Az arra van, ni! Az ütegtől vezet a bokrok között, abba az irányba — és mutatta, hogy merre.

— Az ezredtörzshöz, természetesen — bólintott Juris.

— És nem tenné meg az a fritz is, aki az üteget őrzi? Nem vihetjük azt el „nyelv"-nek? Egy csapásra két légy!...

— Ha jobbat nem tudunk kéríteni, esetleg beérjük avval is.

Most visszajött a másik felderítő is, Virziny, liepajai halász. Telefondrótot nem talált, de ő se járt hiába.

— Vagy félkilométerre ide útkeresztezés van, sorompóval, kettőzött őrséggel — jelentette. — Megállítják a kocsikat, gyalogosokat. Kihallgattam a jelszót, főhadnagy elvtárs! „München". A jelhang: „Main." Kétszer is hallottam. Nagyon csöndesen mondják, de tisztán hallottam. Éppen felém fújt a szél. Ott a sorompónál hasaltam az árokban.

— „München..." „Main..." — ismételte Juris. — Nem is ember vagy te, Virziny, hanem színarany! Tudod, micsoda kincs ez nekünk? Most megvan az igazolványunk. Úgy sétálhatunk a hátuk mögött, mint otthon a szobánkban. Vagyis... egészen úgy talán mégse — igazította helyre a szót. — De odamehetünk akár-

melyik őrszemhez, anélkül, hogy mindjárt botrány lenne. Zsuravljov!

— Tessék, főhadnagy elvtárs!

— Vezess el bennünket a telefondróthoz. És ha meg találnának állítani az úton, majd én felelek helyettetek is.

— Értettem...

Tovasiklottak a havon, a nagy, száraz hópelyhek mindjárt betakarták a nyomukat. Néhány perc mulva Zsuravljov megtalálta a vezetéket és intett Jurisnak.

— Itt jobbra vannak azok a hatcsövűek...

De Juris balra fordult a csapatával. Nyugatnak haladtak a vezeték mentén. Egyszer éppen az utolsó pillanatban vették észre a német telefonost, aki a vezetéket vizsgálta. A drót másik oldalán jött velük szembe. Vártak, míg vagy harminc lépésre nem távolodott, csak akkor siklottak tovább. Virziny hátra-hátratekintgetett, nem tudott belenyugodni, hogy életben hagyták a fritzet. Minden zaj nélkül elintézhették volna. Furcsa egy ember ez a Rubenis!

Juris szíve nagyot dobbant, mikor felbukkant előttük a kis magaslat. Idevezetnek a drótok — itt kell lennie a törzsnek. Most aztán olyan „nyelv"-et is találnak maid, amilyenről ő álmodott. Kiderült, hogy a halom nem egyéb, mint földerőd — ezred- vagy zászlóaljparancsnokság a sűrű bozót közepén. Látták a fehérre festett fedőgerendákat is. A németek jól megépítették, berendezkedtek egész télre.

„No, Juris, vén zsákhordó! Most aztán köpj a tenyeredbe!"

Lehasaltak vagy tíz lépésre a földerődtől és figyelték a terepet. Taposott ösvény vitt a másik, valamivel nagyobb fedezékhez az első mögött, amelyikhez a drótok vezettek. Időnként csikorgott a hó, ahogy az őr egyik lábáról a másikra áll. Most ajtó csapódott és egy magas sötét alakot láttak a nagyobbik földerőd felé menni, hóna alatt mappával. Mikor ott is becsukódott az ajtó és kihúnyt a halvány fény, amely egy pillanatra felvillant az imént — Juris intett Virzinynek. Felálltak és kimentek az ösvényre. Biztos léptekkel közeledtek a fedezékhez, mint akik idetartoznak. Az őr halk kérdésére Juris éppolyan halkan elmormogta a „München"-t, mire az őr „Main"-nal felelt és félreállt, utat engedve nekik.

Juris torkon ragadta, még mielőtt csak egyet is kiálthatott, Virziny a karját kapta el és gáncsot vetett neki, arccal a hóba terítette. A holttestet a bokrok közé vitték és jól elrejtették egy mély

hóbuckában. Két legény lebújt a bozótban a fedezék két oldalán, Juris, Zsuravljov meg a többi felderítő pisztolyát készen tartva, bement.

Keskenyvállú, fiatal őrnagy ült az asztalnál, oldalával az ajtónak fordulva és a kék, piros, fekete jelekkel telefirkált térképet tanulmányozta.

— Ki az? Mi kell? — kérdezte bosszúsan és fejét arra fordította.

— Fel a kezeket! — kiáltott rá németül Juris, Zsuravljov pedig odaugrott hozzá.

Az őrnagynak megnyúlt az arca, szeme tágra meredt, de két karja lassan felemelkedett. Zsuravljov akkorra már el is szedte a fegyverét.

Száját betömték, két kezét összekötözték. Aztán felkapták a térképet, térképtáskát, meg a többit, amit érdemes volt, az őrnagy zsebeiből is kiszedték az iratokat és már indultak is vissza. Virziny és Zsuravljov felváltva vitték a megkötözött foglyot, vállukra vetve, mint valami zsákot. A súlya miatt nem panaszkodhattak. Ugyanazon az úton mentek, amelyiken jöttek volt. Elértek az aknavetőüteghez. A német telefonossal idáig nem találkoztak, bizonyára bement melegedni az aknavetősökhöz.

— Most nem lehetne, főhadnagy elvtárs? — Zsuravljov fejével az ütegre mutatott. — Kár meghagyni!

Juris egy pillanatig gondolkodott.

— Hát jó. Akkor ti itt maradtok Gutmannal — súgta. — Kettesben kellemesebb lesz. De ne most mindjárt. Várjatok egy félórát, míg azon a darabon, a géppuskák között átjutottunk.

— Értem, főhadnagy elvtárs — felelte Zsuravljov.

Most már Juris és Virziny vitték felváltva a fogoly őrnagyot, a kis Gutman pedig, az ezred legjobb síelője, Zsuravljovval maradt.

Búcsút intettek nekik és mentek tovább. Az útnál néhány percig várniuk kellett, míg a német teherautó elhalad, de félórával azután csakugyan elérték a mocsarat, amelyen túl már a senki földje kezdődött. Egész idő alatt sűrűn havazott, úgyhogy aránylag bátran mozoghattak. Még vagy tíz perc és beleütköztek a saját őrjáratukba, pontosan azon a helyen, ahonnan néhány órával azelőtt a felderítő útra indultak. És ugyanabban a pillanatban hátuk mögött, az első német védővonalból hatalmas dörrenést hallottak, még a havas homályon át is jól látszott a felcsapó lángok fénye.

— Zsuravljov és Gutman! — mondta Juris, hosszú órák óta először hangosan. — Csak megússzák ép bőrrel!

— Ne féltse őket, főhadnagy elvtárs — nyugtatta meg Virziny és verítékes arcát törölgette. Végre ő is lerakhatta a terhét, itt már maga lábán mehetett a német. — Az ilyen gyerekek nem vesznek el. Hallgassa csak! Hallgassa, mi van ott!

Egymásután robbantak az aknák. A németek vagy nem látták, mi történt, vagy egyszerűen csak ijedtükben, géppuskázni kezdtek, rakétákat eregettek. Jó sokáig tartott a lárma.

Juris az ezredtörzshöz vitte a foglyot, onnan rögtön a hadosztályhoz irányították, de ott se sokáig kérdezgethették, mert a „nyelv" a hadseregtörzset is érdekelte.

Zsuravljov és Gutman csak másnap este értek vissza a táborba. Húsz óra hosszat feküdtek a hóbuckában, onnan figyelték, hogyan futkosnak össze-vissza a németek, hogy keresik a szovjet felderítők nyomát, akik elrabolták az ezredtörzsparancsnokukat a fontos iratokkal együtt. A hatcsövű aknavetőkből egyetlenegy se maradt.

Az esetet valamennyi frontújság megírta, a lett felderítők vakmerő tette egy álló hétig legfőbb beszédtémája volt tiszteknek és harcosoknak. Mind a hetet kitüntették.

Juris, mindjárt, ahogy először találkozott Sileniekkel, megkérdezte:

— Nos, hadd hallom, hogy vélekedel most? Hol végezhetek jobb munkát, az ellátóknál vagy a felderítőknél?

Andrej mosolyogva ingatta a fejét.

— Derék fickó vagy, azt úgyis tudjuk! El kell ismerni, hogy a felderítőknél van a helyed.

— Legalább megmentettem a család becsületét — mondta Juris.

4

Fontos német támaszpont volt a mocsár szélén. Zsubur százados zászlóalja támadta a megerősített magaslatot és heves harcok után sikerült is elfoglalnia. Az első század két szakasza néhány géppuskával ott maradt, befészkelte magát a magaslaton. Vagy háromszáz méternyire onnan, délre, éppen az útkeresztezésnél félig rombadőlt szovhoz-épületek álltak és a Lett Hadosztály azt a paran-

csot kapta, hogy ezen a helyen vágja át a műutat és verjen éket a két német gyalogoshadosztály közé. Amíg a magaslat német kézen volt, ez a hadművelet csak igen nagy véráldozat árán sikerülhetett. Zsubur zászlóaljának jutott az előkészítés, a magaslat elfoglalásának feladata, amit Zakis és Purgailis gárdistái fényesen végre is hajtottak. Számolni kellett persze azzal, hogy a németek nem nyugosznak bele a veszteségbe és megpróbálják visszafoglalni a fontos pontot. Utasították tehát mind a két századot, hogy sürgősen erősítse meg állásait — már amennyire ez ilyen rövid idő alatt lehetséges egy befagyott mocsáron, ahol nincs más fedezék, mint egy-egy zsombék, vagy géppuskatűzben, aknazáporban megnyomorodott, fiatal fenyőfácska. Senki sem hihette, hogy ilyen helyen sokáig tarthatják magukat, de nem is kellett tovább, mint azon az egy éjtszakán, pirkadásig, amikor az egész ezred támadásra indul a szovhoz-épületek ellen.

Zsubur, miután meggyőződött arról, hogy századparancsnokai pontosan teljesítik feladatukat, alkonyatkor visszatért állásába. A hármasfedelű földerőd egy kis mélyedésben volt, amelyet a hangzatos „szurdok" névvel tiszteltek meg.

Zsubur mindjárt felvette a telefont, hogy Szokolov őrnaggyal, az ezredtörzs új parancsnokával beszéljen. Az figyelmesen végighallgatta helyzetjelentését és megnyugtatta, hogy rögtön továbbítja az ezredparancsnokhoz, aki akkor a második zászlóalj parancsnokának álláspontján tartózkodott.

Beszélgetésük végén még valamit akart mondani:

— Hja, igen, hogy el ne felejtsem, úton van hozzád... — De közbekapcsolták a hadosztálytörzset és így Zsubur nem tudta meg, mit akart még közölni vele az őrnagy.

Bizonyosan a parancsnokságról, sőt talán a hadseregtől jön valaki, hiszen a most következő napokban az útkeresztezés elfoglalása a legfontosabb hadművelet ezen a frontszakaszon.

„Hát csak tessék, jöjjenek — gondolta magában. — Rosszabbat itt se tapasztalnak, mint másutt."

Megigazította fekvőhelyét, kisimította a ronggyá gyűrt sátorlapot, amivel a fenyőágakat letakarták, aztán leült a fatuskóra és megtömte a pipáját. Csak mostanában kapott rá a dohányzásra. Szóval, ma sem lesz alvás... Holnap viszont talán már áttelhetjük a szovhozba a zászlóaljparancsnokságot. Hacsak nem az ezredtörzs rendezkedik be ott... És ha a támadást tovább visszük,

néhány nap mulva elérjük az épen maradt falucskát, még meg is fürödhetünk...

„Na, de borotválkozni minden körülmények között lehet" — fűzte tovább a gondolatait és tenyerét végighúzta borostás állán.

Szilin zászlóaljparancsnok politikai helyettese a hadosztályhoz ment, a párt ellenőrzőbizottsági ülésére és Zsubur tudta, hogy éjfél előtt nem jöhet vissza. Előszedte beretvaszerszámát és megberetválkozott a kis zsebtükör előtt, a benzinmécses világánál. Aztán megmosakodott hólében és kölnivízbe mártott vattadarabkával letörölte a képét.

„No, most már jöhet akár maga a hadseregparancsnok is" — gondolta, míg a tükörben nézegette magát.

Mintegy gondolatára válaszképpen, lépések hallatszottak kívülről. Megcsikordult az ajtó és Szilin jött be, másodmagával. A küszöbről néhány újságot nyujtott át és éppen csak beszólt, mint akinek nagyon sietős a dolga:

— Átmegyek a törzs fedezékébe.

Csak most, hogy Szilin alakja már nem sötétített, látta meg, hogy ki jött még be. Katonaköpenyben, csizmásan, fülessapkával a fején — Mara Pavulan állt előtte. Sokáig szótlanul nézték egymást. Zsubur egy pillanatig azt hitte, csak álmodik.

„Itt a fedezékben... mint akkor... Nem, nem lehet igaz!..."

De Mara bizony eleven valóság volt. Sapkája alól kibújt egy havas tincs, szeme mosolyogva tapadt rá. Zsubur odaugrott hozzá, megragadta a kezét és összefüggés nélkül, szavait egymásba öltve, most már szakadatlanul beszélt:

— Nem lehet igaz... Hogy jöhettél ide? Gyere, ülj le, Szilin megőrült... ilyen helyre hoz... Persze jéggé fagytál? Csupa hó vagy... Tisztára őrültség... Hát nincs ott egy normális ember a törzsnél! Na, lesz mit hallgatni Szilinnek, ha a hadosztályparancsnok megtudja!

— Mért, Karl? Amiért elvezetett ide hozzád? Hát csak nem megyek el úgy, hogy ne lássalak! Nem tudtam volna megtenni... Ebben a helyzetben pedig egyelőre nemigen számíthattunk rád a második vonalban. Nem tehettem mást... De ne nyugtalankodj, a hadosztálynál tudják... No, ne haragudj, drágám!...

— Őrültség... tisztára őrültség... — Fejét csóválta, de maga is boldogan mosolygott.

Lesegítette róla a köpenyt, leültette az ágyra. Így csizmásan,

kurta gyapjúszoknyájában, prémmellénykével igazán éppen olyan volt, mint a többi frontharcos-lány, aki a férfiakkal együtt járja a harcok nehéz útját. És hát... mért ne lehetne itt ő is? Azért, mert veszedelmes? Hát a hadosztálytörzsnél talán nem veszedelmes? Hiszen a német tüzérség állandóan azt keresi. És a tűzvonaltól ötven kilométernyire, az országúton nincs elég veszedelem? Az ellenséges légierő úgy lesi az utat, mint az éhes keselyű, a legkisebb kocsitorlódásra lecsap. És milyen boldogság, hogy Mara itt van! Megfoghatja, melengetheti jéghideg kezét és ő maga is melegedhet drága mosolyának sugaraiban, hallhatja a hangját. Igaz, hogy az ellenség itt rejtőzik, a mocsár túlsó felén és akármelyik pillanatban megrohanhatja a magaslatot. De ott van Zákis meg Purgailis, azok majd féket vetnek a rablóra. Az se baj, hogy negyedóránként beleberreg a beszélgetésükbe a telefon és a valóság erőszakosan közéjük tolakszik. De hiszen az is valóság, hogy itt áll előtte a drága teremtés, akit szíve titkos rejtekében őrzött, itt van, szemével látja...

Mara három nappal azelőtt érkezett a hadosztályhoz egy kis művészbrigáddal. Azt hitte, Zsubur is ott lesz a hangversenyen, a második vonalban, de bizony nem volt ott. Így aztán kérdezősködnie kellett, hogy megtudja, merre találja. Nagynehezen sikerült engedélyt kapnia a hadosztály politikai osztályától, hogy idejöhessen a zászlóaljparancsnokságra. Egész estig az ezredtörzsnél várakozott.

A mocsár túlsó felén most elkezdődött a tánc. Géppuska kerepelt, percekig egyhuzamban robbantak az aknák, lövedékek. Zsubur nem várta be, hogy felhívják az ezredtörzsről, máris sorra telefonálta a századait. A németek megpróbálják visszafoglalni az elvesztett magaslatot: két század, az aknavetők és a tüzérség támogatásával, rohamra indult és Zakis százados egyelőre maga van az embereivel. Ha nagyon átforrósodik a levegő, segítséget kell majd kérni a tüzérségtől. A magaslat és az útelágazás közötti területet már a nap folyamán belőtték.

— Mi történik? — kérdezte Mara, mikor félórával később újra kezdődött a lövöldözés, még hevesebben, mint az előbb.

— Semmi — felelte Zsubur. — A németek erőlködnek, nem hagyják aludni a fiainkat. De mindjárt lecsendesítjük őket.

Az ezredtörzset kérte.

— Kudrjasov jól tenné, ha néhány ajándékcsomagot küldene

a hetes négyszögre. A 16-os magaslat és az útelágazás között a német gyalogság erősebb mozgolódását észleljük. Más segítség egyelőre nem kell.

Kisvártatva már hallották az ágyúk tompa dörejét. Sziszegve repültek el a gránátok a fedezék felett, hatalmas robbanások remegtették a földet körös-körül. A polcon, az alumíniumpohárban szakadatlanul csörömpölt a kanál. Néhány perc mulva újra csend lett. A második német támadást visszaverték.

Hírvivők több ízben is zavarták a beszélgetésüket. Míg Zsubur a küldönccel beszélt, megadta utasításait a századparancsnokoknak, Mara szótlanul ült a fedezék sarkában és azon igyekezett, hogy észre se vegyék. Talán sikerült is, mert a hírvivők még csak feléje se pillantottak.

Éjféltájban, mikor a németek harmadszor támadtak, vacsorát hoztak be nekik, nyilván Szilin jóvoltából. Forró teát kaptak, vékonyra szelt szalonnát és egy doboz zsákmányolt szardiniát. Mara rég nem evett ilyen jó étvággyal. Zsubur is előkotort a hátizsákjából egy szelet csokoládét, hogy növelje a lakoma fényét, de ő maga nemigen jutott evéshez. Hol hírvivő jött, hol a telefon zavarta fel a vacsorája mellől. A harmadik támadás visszaverése után Mara egy teljes óráig nem látta. Amíg nem volt ott, Szilin helyettesítette a telefonnál, de mihelyt visszajött, megint átment a törzs fedezékébe, hogy ne zavarja őket.

Reggelig fennmaradtak. Hangos, izgalmas éjtszaka volt... Egy lövedék a fedezék mellett csapott be és Mara önkénytelenül megragadta Zsubur kezét, de az csak mosolygott és gyöngéden cirógatta.

— Nincs semmi baj. Hacsak telitalálatot nem kap, kitart a fedezék.

— Nem is félek, Karl. Csak egy kicsit... szokatlan. Mi baj érhet, ha velem vagy?

Szótlanul nézték egymást. Zsuburnak az járt a fejében, hogy három éve ismeri ezt az asszonyt és még sose beszélt neki az érzelmeiről. De mért kell elhallgatni? Mért ne mutassa ki nyíltan? Hiszen úgyis régen tudják mind a ketten, már csak ki kell mondani, nevén nevezni...

— Régen meg kellett volna mondanom — kezdte izgalomtól rekedt hangon. — Hol ezért, hol azért mindig elmaradt, máskorra halasztottam. De most könnyen lehet, hogy ezt a máskort nem

érem meg... hogy utoljára találkozunk... Vagy jobb végig bizonytalanságban maradni? Ügye nem?

— Én is úgy gondolom — suttogta Mara és szemét a földre szegezte.

— Bocsáss meg, hogy ilyen körülmények között kérdem meg először, de most itt vagy... kérlek, felelj őszintén... Ha vége lesz a háborúnak és élve kerülök ki belőle, akarod egybekapcsolni az életedet az enyémmel?

— Édes drágám... Ha egy évvel ezelőtt kérdezed vagy még előbb, akkor is igent mondok. Hisz régesrégen a tied vagyok. Csak nem mertem hinni, hogy te is.

Megint hírvivő jött. Most nem bánták, hogy együtt látja őket valaki. Szeretik egymást — micsoda boldogság, hogy nyíltan is kimondhatják!

Derengett már, amikor elváltak. Mara még utoljára szerelmese mellére hajtotta a fejét, hallgatta a szíve dobogását. Aztán kimentek együtt. Szilin már várt a fedezék előtt.

Éppen akkor ment arra két fiatal lány, fehér hóköpönyegben, szokatlan formájú puskával a kezükben. Figyelmesen megnézték Marát, Zsuburra rámosolyogtak és eltűntek a mocsárhoz vívő keskeny ösvényen.

— A két mesterlövőnk — mondta Zsubur. — Lidija Augstroze és Austra Zakis. Többszáz hitlerfickó van a számlájukon. Most mennek ki tüzelőállásaikba.

Egy darabon elkísérte Marát és Szilint. Az útnál elbúcsúztak. Ő még ott állt egy ideig és utánuk nézett, csak mikor a bozót elnyelte alakjukat, akkor ment vissza a fedezékébe. Egy óra mulva kezdődik a támadás. Mindjárt bömbölnek az ágyúk, a mocsár síkja földoszlopokat hány a magasba és a gárdisták rohamra indulnak. Ma el kell foglalni a keresztutat és a szovhozt!

5

Ritkás borókacserjék, hóval lepett zsombékok és körülöttük sima, fehér térség. Ilyen volt a terep, ahol a mesterlövők elhelyezkedtek, ötven méterre a tegnap elfoglalt dombocskától, amely a törzsek jelentéseiben a „16-os magaslat" büszke nevét viselte. Lidija egy zsombék mögött hasalt a hóban és a szovhoz romjait figyelte a térség tulsó felén, a sűrű bokrok között. A fegyver opti-

kai irányzékában jól látott minden apró részletet: a géppuskafészek lőrését az épület talapzatában és följebb a távmérős távcső ügyesen álcázott szarvait, még a vékony cigarettafüst szalagot is, az épület másik oldalán, a láthatatlan lövészárok felett. Ahhoz még nem volt elég világos, hogy a lőrésen a német tiszt arcát is kivehesse, de nemsokára azt is látja majd. Kicsit hátrább, a másik bokorban feküdt Austra, aki egyelőre megfigyelő szolgálatot teljesít. Majd, ha Lidija elfáradt, szerepet cserélnek. Így egyeztek meg.

A hó fehérségével és a talaj egyenetlenségeivel összeolvadva, mozdulatlanul feküdtek, egymástól vagy tizenöt lépésre, és szemüket el nem fordították az ellenséges állásról. Lehet, hogy szemközt, a havas térség túlsó felén is így fekszik valaki a hóba ásva, puskáját készentartva és éppen idenéz. Aki először látja meg a másikat, leadja a halálos lövést. A legkisebb vigyázatlan mozdulat az utolsó mozdulatuk lehet.

De sokszor feküdtek így már a hóban vagy latyakban, rozsdabarna mocsárvízben! Ez volt csak a türelem iskolája! Sokszor egész nap egyhelyben, mozdulatlanul fekve egy és ugyanazt a bizonyos pontot figyelni, hogy a döntő pillanatot el ne mulasszák! Sose tudhatják, mikor áll be, de attól a pillanattól függ a hosszú, idegfeszítő várakozás minden eredménye. Idejekorán meglátni az irányzék keretében a német fejet, vagy mellet, nyugodt kézzel meghúzni az elsütő billentyűt és rögtön beleereszteni a csőbe az új töltényt, hogy aki a halotthoz ugrik, azt is utána küldje. Első pillantásra nem is olyan nagy dolog, de micsoda megfeszített akarat és idegerő kell hozzá! És ha egy egész nap eltelt anélkül, hogy csak el is süthette volna a puskáját, a mesterlövőnek akkor se szabad csüggedni, bíznia kell a holnap sikerében. Lidijával megtörtént, hogy álló hétig figyelte a német tábori erőd lőrését, amíg végre megjelent benne a tiszt arca. A puska optikai irányzékában látta, hogy lövése talált és ez bőségesen kárpótolta az egész heti hiábavaló várakozásért. Viszont volt olyan napjuk is, mikor több rovást is karcolhattak a puskájuk agyába mind a ketten. Nem, senkise mondhatta róluk, hogy hiaba fogyasztják élelmiszeradagjukat.

Akkor reggel, éppenhogy elfoglalták tüzelőállásaikat és áttekintették a tüzelési szektort, máris megszólaltak a mocsár mögül az ágyúink és aknavetőink. Fejük felett süvítettek el a lövedékek

és a nyílt térség túlsó felén csaptak le, ott, ahol Lidija a cigarettafüstöt megfigyelte. A tüzérségi támadás mindössze öt percig tartott. Ezalatt a támadó lövészszázadok a magaslat mindkét felén rövid szökelésekkel haladtak előre vagy húsz méteres darabon, hogy aztán, mihelyt az ágyúk elhallgatnak, utolsó rohamra induljanak a gárdisták.

August Zakis, a zászlóalj legfiatalabb századosa elsőnek ugrott talpra és géppisztolyát feje fölé tartva előrerohant, magával ragadva az egész századot.

— Utánam! Hurrá!

A két szárnyról géppuskák támogatták a rohamozó első zászlóaljat. Valamivel odébb, tőlük jobbra, a második zászlóalj is támadásba lendült és a befagyott folyócskán átkelve, betört a németek állásába.

Most aztán a német ágyúk és géppuskák is munkába léptek. Lidija éppen akkor látta meg a lőrésben a német katona arcát. Csak egy pillanatra akart kinézni, hogy lássa, mi történik a gépfegyvere tüzelőszektorában. A borókacserjék mögött puska dördült — jelentéktelen, szinte észrevehetetlen kis hang az általános csatazajban, de a lett lövészlány golyója a német homlokába fúródott. Igaz, hogy nem egymaga volt a fészekben, társai rögtön hátracipelték a holttestet, de míg a „kettes" elfoglalta az elesett helyét, tíz másodperc telt el. A géppuska, amelynek el kellett volna vágnia a támadó lövészek útját, hogy a védők időt nyerjenek, tíz teljes másodpercig hallgatott. És ezalatt Zakis századával átvágott a fedetlen térség utolsó darabján és kisebb csoportokra oszolva behatolt a romok közé. Most már kézigránáttal is dolgozhattak, elnémították az egyes ellenállási gócpontokat és a biztos rejtekhelyéről kivert ellenséget az útkeresztezésen túlra, az ágyútűzben megkopaszodott erdőcskébe űzték.

Ha az „egyes" számú géppuskás akkor nem lép a lőréshez, és Lidija golyója a homlokába nem fúródik, talán minden másképpen fordul. A géppuskatűzbe került támadók kénytelenek hason kúszni az utolsó darabon, a német aknák záporában. Nem lehet tudni, ki ért volna elsőnek a megerősített magaslatra, Zakis-e vagy Purgailis? Könnyen meglehet, hogy egyikük sem. Később, mikor a harc menetét megbeszélték, senkise értette, mért hallgatott el olyan hirtelen a német géppuska? Csak késő este tudták meg, mikor Austra megjött és elmondta a bátyjának, hogyan lőtte ki Lidija az utolsó golyóját.

Igen, Lidijának ez volt az utolsó lövése. Ahogy elsütötte a fegyverét, szemével már August sudár alakját kereste a támadók között. Dobogó szívvel nézte és látta, hogy elér a mocsár széléig, aztán eltűnik a romok között, de újra kibukkan.

— Szerelmem — súgta hangtalanul — kicsit azért lejjebb hajolhatnál, mikor golyó repül a fejed felett... fogadj szót, ha szeretsz, fogadj szót most az egyszer... Egy icipicikét hajolj lejjebb, azért még senkise tart gyávának...

Így beszélgetett gondolatban a szerelmesével a csatatér tulsó feléről. De messze előttük, a német tüzérségi állásokból kirepült egy nehéz lövedék északnyugat felé, a szovhozvédők segítségére, akiket a lett gárdisták valamennyi fedezékükből kivertek. Elkésett, vak ágyúgolyó repült át a havas mezőkön és a mocsárba csapott le, vagy húsz méterre a lövészlányoktól. Austra még idejében a földre lapult és mikor a szilánkok fültépő süvítéssel szertecsapódtak, benne nem tettek kárt. De Lidija szemével és gondolatával odaát időzött a szovhoz romjai között.

Rettenetes ütést érzett a jobb oldalában és sötétbe borult előtte minden — a rom és a havas mező, meg az ég. Messze ezüstösen csilingelt valami, láthatatlan patak morajlott, forró szél sepert végig a földön.

Néhány percre még feleszmélt a halála előtt, meglátta Austra kisírt arcát, hallotta a fojtott zokogást.

— Ne sírj, Austra, minden jóra fordul... Ti tovább harcoltok... de én... nem... Mondd meg Augustnak, hogy őrá gondoltam akkor is, mikor ez történt... Ne felejtsen el... hiszen én is... mindvégig... szerettem...

— Lidijám, drágám, nem szabad meghalnod! — zokogta Austra, barátnője merevedő kezét simogatva. — Mit csinálunk nélküled? Mindjárt jön az egészségügyi...

Lettországot köszöntöm — rebegte alig hallhatóan Lidija. — Amim volt... mindent odaadtam érte... a szabadságért...

Még néhány pillanatig mozgott a szája, aztán megmerevedett, valami szigorú, fájdalmas kifejezéssel. Így halt meg a harctéren, arccal nyugatnak, 1942 novemberében Lidija Augstroze, kevéssel azelőtt, hogy az örömhír végigszárnyalt a világon, mint a tavaszi szél, tudatva az emberiséggel a sztálingrádi győzelmet.

Az elvtársak egy száraz halom tetején ásták meg a sírját. A halom tövében patak kanyargott, mellette út vonult — a Sztaraja-Russza—Gyemjanszki-i út. Mikor a többiek elmentek, August és Austra maguk maradtak a sírnál. Szótlanul nézték a kis hantot, amelyet máris belepett a hó. August arca lesoványodott, fogát olyan keményen összeszorította, hogy élesen rajzolódtak ki a vonásai. Mozdulatlanul a földre meredt, balkezében a csomóbagyűrt sapkával.

— Ne, August... így nem szabad... Inkább szólj valamit...

Akkor letépte tekintetét a sírhantról és hosszan, némán nézte a húgát.

— Ne félts — mondta végre, foga közül lökve ki a szót. — Nehezemre esik a beszéd... És minek? Majd inkább tettel... Megfizettetem velük a teljes értékét. Tudod, mit jelent ez? Nem, nem is tudhatja más, csak én...

TIZENHETEDIK FEJEZET

1

Robert Kirsis elolvasta Ojar levelét, apró darabokra tépte, a tűzbe dobta és nézte, míg hamuvá nem égett minden kis szelet.

Ansis Kurmit nem kérdezett semmit, türelmesen várt. Majd csak megszólal és elmondja, mi volt a levélben. Valdis Suniny hozta egy órával azelőtt, aztán elment a rokonaihoz, hogy ott töltse az éjtszakát. Reggel majd eljön a válaszért.

Kirsis intett a társának és bementek a konyhából a szobába. A külső falhoz, a sarokba húzódtak és fejüket összedugva beszélgettek. Kirsis olyan halkan tudott beszélni, hogy már egy lépésnyire elmosódtak a szavak, de Kurmit tisztán értette.

— Nehéz idők szakadtak ránk, Ansis! A büntető expedíciók szüntelenül zaklatják partizánjainkat. Ojar azt írja, harc harcot követ. A partizánok egy része átment bjelorussz területre, most ott küzd, mint külön csapat egy nagy brigád kötelékében. Az újoncok közül egyik-másik lógatja a fejét, fontolgatja, hogy ne adja-e be a derekát. Hogy Sztálingrádnál mi lesz, még senki se tudhatja. Ha a németnek sikerül átkelni a Volgán, abból nemzetközi téren

sok kellemetlen bonyodalom származhatik. Japán máris hetykén csörteti a kardját, Törökország is nyalogatja a szájaszélét és a Kaukázusra tekinget. Éjfél van, Kurmit, a legsötétebb óra. Éppen azért erősebbnek, tevékenyebbnek kell lennünk, mint valaha. Ojar nem inog, nem csügged, harcolni fog utolsó leheletéig. De súlyos helyzetben vannak, most egy darabig nem küldhetünk hozzájuk senkit, azokat sem, akik egyelőre még bújkálni kénytelenek. Amíg odakinn nem enyhül a helyzet, majd itt rejtjük el őket, megbízható barátainknál. Különben is, utánpótlás van ott, a helybeliek közül szerezhet, amennyi kell. Most Rigában kell felhasználni minden egyes embert, akinek sikerült itt gyökeret verni és igazoló iratokat szerezni. Meg kell tanulniuk, hogy mindenki otthon dolgozhatik legeredményesebben. Persze, nehéz és veszedelmes s bizony hajszálon függ az életünk, de valakinek csak itt is kell harcolni. Mit érünk azzal, Ansis, ha az egész aktívánkat az erdőbe küldjük és a nagy, forradalmi Riga, a proletárok erőssége ölbetett kézzel nézi, hogyan harcol a vidék.

— Az nem is lehet, Robert.

— Tudom, hogy nem. A Párt azért állított ide bennünket. A legféktelenebb terror és a német hadsereg minden sikere is csak keveseket ingat meg, a többi rendületlenül bízik a közeli kibontakozásban. De mindenkit elő kell készítenünk a súlyos megpróbáltatásra. Okvetlen szükség van néhány messzehangzó cselekedetre. Rengjen a föld Rigában, hadd lássák a németek, hogy a nép ereje nem merült ki, hogy nem tesszük le a fegyvert! Gyujtsunk tüzet Drechsler és Jekeln talpa alá. Ejtsük hisztériába a „Tevija" szerkesztőségét. Nagyon is szájasak mostanában. Van egy pompás tervem...

Kurmit kérdőn nézett rá.

— A Függőhídtól nem messze van egy német fegyverraktár, látszatra elég szerény magtárféle. Közvetlen mellette meg egy kisebb garázs. Annak két sofőrje a mi emberünk. Megvan a lehetőség, hogy két teherautónyi fegyvert és lőszert kihozzunk. Mit szólsz hozzá?

— Meg lehet ezt csinálni?

— Készen a terv, a legapróbb részletekig. Persze, a két sofőrnek meg az őrnek el kell majd tűnni a föld alá. Képzeld el, micsoda ribillió lesz a németek közt! Két teherautónyi fegyver és lőszer a partizánok kezén! És hogy örül majd a népünk! Megcsináljuk, Kurmit!

— Okvetlenül. Nem háríthatunk minden munkát Ojarra.

— Ezt mondom én is. És erről tudni fognak a salaspilsi gyüjtőtáborban sínylődők is. Feltétlenül megtudják és könnyebb lesz a lelkük.

Kirsis megírta a választ Ojarnak. Kurmit majd reggel átadja és Suniny elviszi. Azután megbeszélték a tennivalókat. Mindenekelőtt az illegális újság első számát, amelybe Ojar sok friss anyagot küldött. Szóbakerült egy bizonyos besúgó, aki az elvtársak közé igyekszik furakodni, figyelmeztetni kell őket. Végül pedig megtárgyalták egy új, konspirációs lakás megszervezésének a tervét.

Egy Zariny nevű tanító, akinek a lányát 1941 őszén halálra kínozták a németek, vállalta, hogy az egyik sofőrt elhelyezi a testvérénél, egy magányos öregasszonynál. Az öreg Pavulan anyagi segítséget ajánlott fel a szervezetnek. Eladogatja a lánya itt maradt ingóságait, ezüstneműt, kristályüveget, képet, ruhát.

— Remek emberek! — dicsérte őket Kirsis. — Maguk küszködnek, koplalnak és mindenüket a szervezetnek adják. Hetenként jelentkezniük kell a rendőrségen és jól tudják, hogy Lange kopói minden lépésüket figyelik, de vállalják a kockázatot. Pedig még nemrég Pavulan hallani sem akart politikáról. Az élet átneveli az embereket.

Azt is megbeszélték, hogy Kurmit meglátogatja a szervezet több tagját és egyes szimpatizánsok családját. Így az öreg Sparet, Csiekurkalniban. Rubeniséket a daugavántúli kerületben, Ruta Zalite szüleit az óvárosban és másokat, akik baráti jó szóra vagy elvtársi segítségre szorulnak. Majd elmondja nekik, hogy siklatták ki Ojar partizánjai a német szerelvényt, hogy pusztították el a vidzemei táboricsendőr-parancsnokságot és hogy ítélte halálra a népbíróság az árulókat. Az öreg Rubenist figyelmeztetni kell, hogy kössön csomót a nyelvére és ne csúfolja hangosan a „nemzeti segély" dámáit, akik lakásról lakásra járva gyüjtik a meleg téliholmit a német katonáknak. Az ilyen élcelődés miatt könnyen a salaspilsi táborba hurcolhatják az embert.

Mikor Kurmit elment, Robert Kirsis még vagy félórát otthon töltött, aztán felöltözött és szokott esti körútjára indult. Mint a városi közüzemek egyik szürke alkalmazottja, aktatáskával a hóna alatt, sorrajárta a lakásokat, kiírta a villany- és gázszámlákat. Benézett egy kis garázsba és miután ott is elintézte hivatalos dolgait, szóba elegyedett az egyik sofőrrel.

— Az autók rendben vannak — mondta a sofőr. — Bármikor felrakodhatunk. Hogy rendelkezik a vezetőség, mikor szállítsunk?

— Holnap éjjel. Minden előkészület megtörtént.

— Majd éjjel rakodunk és csak reggel megyünk, olyankor kevésbbé figyelnek.

— Helyes. Csak az a kár, hogy az autókat ott kell hagyni az erdőben. Milyen jó lenne tüzifát hozni a városba. Megfagynak a gyerekeink.

— Nagy kár, bizony! De nem tehetünk mást.

— Legalább rejtsétek el úgy, hogy meg lehessen majd találni. Még jó hasznukat vehetjük.

— Igaz — mondta a sofőr. — Bevisszük a sűrűbe, olyan helyre, ahol nemigen járnak az erdőőrök. Jól mondod, hasznukat vehetjük még.

Így dolgozott Robert Kirsis, nyugodtan, csöndesen, kapkodás nélkül. Lange és Stiglitz már régóta kergették a nyomát, keresték a legendás „bácsit", aki Riga szemében a harc megtestesítője volt. De egyetlen besúgónak se sikerült a szervezet soraiba férkőznie és így a „bácsi" nyugodtan járhatott Riga utcáin, bátorította a csüggedőket, fékezte a heveskedőket, játszott a tűzzel, a sorsával Talán éppen hallatlan merészsége óvta meg a lebukástól, bár mindig felkészült a legrosszabbra is. Robert Kirsis a Párté volt, testestül, lelkestül. A Pártért, a nép javáért való harcban látta élete egyetlen értelmét, harc nélkül jelentéktelen semmiségnek érezte volna magát, porszemnek, amin akárki csizmája taposhat.

2

A Zandart-kávéház egyik sarokasztalkájánál válogatott társaság gyűlt össze. Hosszas távollét után újra megjelent Osvald Lanka a feleségével. Erich Hartmann, aki már előbb ott volt, odaült az asztalukhoz és a legújabb, most már lett fordításban is sajtó alá kerülő könyvéről beszélt.

— És miről szól a könyved? — kérdezte Edit Lanka. — Szerelemről vagy háborúról?

— Az első rész csak szerelemről szól, de a másodikban sor kerül a háborúra is. Megmutatom a hősömet Rigában, Leningrádban, Moszkvában. Végül elvezetem Sztálingrádba és megteszem a Volgavidék kormányzójának.

— Szóval ezt a részt még csak ezután akarod megírni? Kár. Most elutazhatnál Osvalddal Sztálingrádba és ott fejezhetnéd be a könyvedet.

Hartmann összerezzent örömében.

— Te utazol? — fordult Lankához. — Hát már tény? És velünk nem közlik?

— Mit? — Lanka nem értette a kérdést.

— Sztálingrád bevételét! Úgy tudom, ezt az eseményt nagy fénnyel, katonai parádéval, zenés felvonulással és a Führer beszédével fogják megünnepelni. A szerkesztőségekben már kiszedték a különkiadást, a vezércikket Goebbels doktor maga írta.

Lanka a vállát vonta.

— Magam sem értem, mért nem közölnek velünk semmit. Tegnap már csaknem egész Sztálingrád a kezünkben volt, mára vártuk a hivatalos jelentést. Bizonyosan nem készültek még el a győzelmi ünnepre. De bármikor teszik közzé a hírt, én meg a csoportom negyvennyolc órával azután repülőgépre ülünk és indulunk egyenest Sztálingrádba.

— Állandó munkára?

— Egyszeri feladatunk lesz — mondta fontos arccal Lanka. — Tisztogatás! Segíteni kell a sztálingrádi gestapo-főnöknek. Bevezetni ott is az új rendet. Rigában a munka nagyját elvégeztük, a börtönökben, gyüjtőtáborokban nincs hely, amíg Jekeln ki nem adja a parancsot, hogy dobjuk ki a ballasztot. A Volgánál nagy szükség lesz oroszul tudó emberekre. Bevonhatjuk persze az orosz fehérgárdistákat is, tolmácsnak, polgármesternek. Egyik-másik rendőrügynöknek is beválhat. De a tisztogatást mégiscsak a magunk kezével hajthatjuk végre. Attól félek, Edit majd megint unatkozik nélkülem. — Lanka mosolyogva nézett a feleségére.

A szőke szépség tréfás mélabúval adta vissza az évődést.

— Mi mást tehetek? Különben is hozzászoktattál. Remélem, most hamarább visszajössz majd, mint a multkor.

— Vonzó, félelmetesen vonzó feladat! Irigyellek, Osvald! — lelkesedett Hartmann. — De szeretném látni Nagy-Németország zászlaját Sztálingrád felett! Ilyen méretű események egy évszázadban egyszer, ha történnek. Kérlek, Osvald, írd majd le a benyomásaidat! Sokat fogsz látni, írj le egy-egy jellemző tényt, jelenetet. Remekül felhasználhatom a könyvemben.

— Nemigen értek az irkafirkához — mosolygott Lanka. —

Inkább tízszer megteszem, mint hogy egyszer leírjam. De azért megpróbálhatom. Érdekes anyag akad majd bőven, az bizonyos.

Most megszólalt Zandart, aki egész idő alatt némán állt az asztalnál és tátott szájjal figyelte Lanka minden szavát.

— Oroszul tudó ember kell? Én elég jól beszélek oroszul. Ha valami szép feladatot kaphatok — mondjuk beszerzés, kereskedelmi ügyvitel — szívesen odautazom. De nagyon hideg az a Sztálingrád, ott jó meleg bunda kell és nemezcsizma.

— Ejnye, Hugo! És mit csinál Riga nélküled? — évődött Edit.

Zandart komolyan vette a megjegyzést és kidüllesztette a mellét.

— Hát igen, hiszen itt is jó hasznomat vehetik. De nem ártana valami kis hivatal, tekintélyesebb állás. Korombeli ember nem ülhet ölbetett kézzel, míg mások felépítik az új Európát. Minden valamirevaló férfi részt akar venni az alapvetésben, hacsak egy téglával is.

Lanka elmosolyodott.

— Hallod, Hugo, te ma úgy beszélsz, mint egy államférfi!

— Hadaink győzelme mindnyájunkból költőt és ábrándozót formál — mondta Hartmann. Keze a levegőbe hasított és a hangja csöppet se volt ábrándos. — Képzeljék el a szédítő távlatot, amely a német nemzet elé tárul. Ma már hatalmunkban áll a magunk kívánsága szerint újjáalakítani egész Európát. De a Führer bizonyosan nem áll meg Ázsia küszöbén. Irán — India — Kína... Az egész fekete világrész... Aztán Amerika is! Íme, ez a hivatása a mi nemzedékünknek! Mítoszok válnak valósággá a szemünk láttára. A német nemzet történelmi magasságokba szárnyal. Makedóniai Sándor és Napóleon irigységükben megfordulnak a sírjukban. Kezünkben lesz minden nyersanyagforrás és piac. Emberek milliói termelik nekünk az értékeket és mi parancsolunk. Mi lehet mámorítóbb a hatalomnál! A hatalmas mindennel rendelkezik, mindennel él és semmiért se fizet. Ne féljen Zandart úr, a mai estére ez nem vontakozik. Magának kifizetjük a számlát.

A konyak tette-e, vagy a német sereg diadalába vetett hit, de bizonyos, hogy szárnyaló hangulatban voltak. Edit arcáról nem tűnt el a mosoly, Hartmann, mint egy elragadott pythia, a jövőbe bámult, Zandart csakúgy ragyogott, Osvald Lanka pedig, mint a gyakorlat emberéhez illik, atyai elnézéssel hallgatta társait és önelégülten, jóindulattal mosolygott egész este.

Most Kristap Ponte jelent meg az ajtóban. Valahogy nem olyan volt, mint máskor, leverten közeledett az asztalok között. Lanka odaintette és mindjárt nekiszegezte azt a kérdést, amelyet a legkevésbbé szívesen hallott:

— Hogy van Silvija? Még mindig a Marinszki-utcában?

Edit a férjére nézett. Szemük összevillant. Jól tudták mind a ketten, hogy Silvija már három napja nincs az élők sorában. A tréfának éppen az volt a sója, hogy Ponte maga legyen kénytelen elmondani, mi történt.

— Nincs az már semilyen utcában — motyogta ingerülten. — De mi közöm hozzá? Feleségem volt talán? Véletlen ismeretség. Elszórakoztam vele, amikor éppen futotta a pénzemből.

— No, de hol van mégis? — Lanka színpadi nyomatékkal adta fel újra a kérdést.

— Bizonyára a hullaházban. Ha ugyan már el nem ásták.

Ponte kelletlenül felelgetett. Mit kérdi, gondolta magában, hiszen úgyis tud mindent. Szeretett volna a képére mászni, dehát rövid az ő karja, a főnökkel udvariasan kell beszélni.

Lanka még mindig úgy tett, mintha csodálkoznék.

— A hullaházban? Hogy lehet az? Hiszen a bűnnek ez a papnője még nemrég a gyönyörűség kelyhét ürítgette. És most egyszerre a hullaházban van? Micsoda finálé ez?

— Furcsa eset. — Ponte széttárta a két kezét. — Tegnapelőtt egy gránátos őrnagy volt nála. Nem tudni hogy és miért, de összeveszteszek, Silvija megharapta, összevissza karmolta. Az őrnagy szerint meg akarta fojtani, ő meg ráfogta a pisztolyt, fejbe és mellbe lőtte, végzett vele.

— Minek veszekedett? — Edit vállat vont. — Ha egyszer odakerül valaki, hát húzza meg magát, tartsa be a szabályokat. Őrültség. És mi történt az őrnaggyal?

— Az ezredét tegnap a volhovi frontra indították — felelte Ponte. — Bizonyosan elment az ezreddel. Hát csak menjen. Mi közöm hozzá?

— Annál vitézebbül fog harcolni — mosolygott Hartman. — Hugo! Adna nekem egy üveg benediktinert? Nagy gusztusom van rá.

— A legnagyobb készséggel. — És Zandart már szaladt is a büffébe.

Drechsler, a titulusokban bővelkedő államférfi — Lettország főbiztosa, államtanácsos, brigadenführer és doktor — már reggel óta rózsás hangulatban volt. Vitrok főbiztoshelyettes jelentette, hogy Rigában minden készen áll az ünnepségre, a helyőrség végigpróbálta a díszszemle egész programmját, a szerkesztőségek csak a jelt várják, hogy a rotációs gépekbe bocsássák a különkiadást, a diadalt ünneplő vezércikkel és Adolf Hitler babérkoszorús fényképével. A főigazgatónék, a lett „önkormányzat" főtisztviselőinek feleségei, a német biztosok és tábornokok asszonyaival vetélkedve, újdivatú báliruhákat csináltattak. Ez nem volt éppen könnyű dolog, mert akárhogy forgassuk, a német hölgyek lefoglalták a legjobb szabócégeket és a lett dámáknak be kellett érni azokkal, akiket meghagytak nekik.

Déltájban Drechsler jó hangulatát alaposan elrontotta egy kellemetlen jelentés. A Függő-hídnál levő fegyverraktárt az éjjel kirabolták: két nagy teherautó, puskával, géppisztollyal megrakodva, ismeretlen helyre távozott. A hírt nem szabad közzétenni, mert pánikot keltene és egyesek féltükben esetleg meg se jelennének az ünnepen, a győzelmi parádénak nem lenne elég nézőközönsége.

„Most aztán komoly kellemetlenségeink lesznek. Többszáz puska és géppisztoly a partizánok kezében, vagy itt, Rigában... És éppen most, amikor végre békés, derűs napok virradnak ránk..."

Magához rendelte Schreder rendőrtábornokot, Langet, a politikai rendőrség főnökét és Stiglitz rigai rendőrfőnököt. Súlyos szemrehányással illette őket.

— Hát így segítik a hadsereget és a Führert? A banditák Riga kellős közepén azt csinálják, ami eszükbe jut? Ma kifosztják a fegyverraktárt, holnap majd nekünk szegezik az elrablott fegyvereket! Vezérőrnagy úr, Lange doktor úr, Stiglitz úr! Bizonyosak önök afelől, hogy holnap éjjel nem önöket fogják elrabolni és az erdőbe cipelni? Lehet ilyen körülmények között nyugodtan kormányozni? Nap nap után tiltott röpiratok, óráról órára felforgatás, szabotázs! Uraim, ennek csak egy magyarázata lehet — a rendőrség tétlen, letargikus, álmos.

— Főbiztos úr! — kockáztatta meg az ellenvetést Lange. — Naponta mintegy száz embert tartóztatunk le. Biztosra veszem,

hogy rövid időn belül a bolsevik elemeket teljesen elszigeteljük és a merényletek megszűnnek.

Drechsler dühösen meresztette rá a szemét.

— Elszigetelik? Úgy! Hát akkor ki rabolta ki a fegyverraktárt? Talán a rendőrség? A gestapo? Ki nyomja és terjeszti a röplapokat? Talán bizony én? Ne legyenek naívak, kérem és mást se tartsanak naívnak. Éjjel-nappal legyen nyitva a szemünk, hogy a helyünkön maradhassunk és végrehajthassuk a Führer akaratát ebben a komor, barátságtalan, dacos országban, ahol nekünk kell, uraim — nekem és önöknek — az új rendet megteremteni. Ez a parancsunk. De mit tehetek én egymagam, ha legközelebbi munkatársaim álomba ringatják egymást? Követelem, hogy huszonnégy órán belül találják meg a fegyvereket és kerítsék kézre a banditákat! Fogják el őket, ahol akarják. És ne meséljenek nekem a nehézségekről, ne mondják, hogy a feladat végrehajthatatlan! Követelem — a Führer nevében! Viszontlátásra, uraim!

A magasállású urak savanyú képpel, egymást szemrehányóan nézegetve távoztak a főbiztos dolgozószobájából. Egy órával később már egész Rigát befutotta a fegyverrablás híre. Az emberek összesúgtak, összemosolyogtak. És nemigen köthettek beléjük, hiszen az egész Ostland Sztálingrád bevételének ünnepére készül — miért ne örvendezzenek a lettek is? Ezt csak nem tilthatják meg!

Ebéd után Drechsler fogadta a „Nemzeti segély" képviselőit. A hölgyek élén megjelent maga ifjabb Pavasar, a szervezet vezetője. A küldöttség beszámolt a pénzadományok és meleg holmi gyűjtésének eredményéről. A számok nem voltak éppen jelentékenyek. Jó, ha egy zászlóaljra futja a holmiból. A főbiztos hivatalosan köszönetet mondott, de egyúttal hangoztatta, hogy a gyűjtést fokozni kell és ki kell terjeszteni a ruhafélén, fehérneműn kívül egyébre is, ami a hadsereg és az ipar céljaira használható. Tehát gyűjtsenek régi gumi és fémtárgyakat, ajtókilincset, gyertyatartót! Ahol nem adnak önként, ott hivatkozzanak a főbiztos rendeletére.

— Négyévi kényszermunkára ítéltünk egy asszonyt — említette példaképpen — mert elrejtett néhány darab gyapjú alsóruhát meg egy báránybőrbekecset. Jó lesz ezt az esetet terjeszteni, kivált a munkások között. Hadd tudják, mi vár a fukarkodókra. Nagy-Németország joggal elvárja, hogy az Ostland egész lakossága segítse hősi harcában, amely új rendet hoz az emberiségnek.

Pavasar, egy lelkész fia és a fasiszta diákszövetség tagja, meg-

ígérte, hogy híven követik a főbiztos utasításait, egyben engedelmét kérte, hogy a fogadtatásról közleményt adhasson a sajtónak.

— Az ilyen eseményeknek óriási politikai jelentőségük van, főbiztos úr. Tudja meg a lett társadalom, hogy mindnyájan egy célra törekszünk és egy nyelven beszélünk.

— Igen, igen. Együtt küzdünk és együtt osztozunk a győzelem gyümölcsein. Persze, kiki érdeme szerint — ezzel bocsátotta el Drechsler a küldöttséget.

Mikor Pavasar és a hölgyek elmentek, a főbiztosnak az a gondolata támadt, hogy nem ártana másféle küldöttségeket is fogadni, mégpedig mentül előbb. Meg kell szervezni a munkások, parasztok, értelmiségiek küldöttségeit. Járuljanak elébe szerencsekívánatokkal, hűségnyilatkozattal, meghívásokkal és — a nemzeti szokásoknak megfelelő ajándékokkal. Fehér asztal mellett aztán elbeszélgetnének a közös nagy célokról és a lelki összhangról, amely a nagy célok elérésének feltétele.

Majd csak találunk Lettországban öt-hat megfelelő munkást és parasztot, a legrosszabb esetben Lange vagy Stiglitz ügynökei között. A propagandafőnök majd kellőképp kioktatja őket, hogy arról beszéljenek, amiről kívánatos és ne hánytorgassanak kényes kérdéseket, mint például munkabér, élelmiszer-fejadag és a többi. Igaz, hogy napi 230 gramm kenyérből a nehéz testi munkás nemigen ereszthet pocakot és az is igaz, hogy a lett munkás bére fele a németének. De ha valaki ilyesmivel próbál előhozakodni, könnyen belefojtjuk a panaszt: kérdezzétek csak meg paraszt honfitársaitokat, miért nem szolgáltatnak be elegendő gabonát, húst, zsírt és egyéb terméket? Lettország agrárország, élelemmel maga kell, hogy ellássa magát. Nem kívánhatja, hogy importáljunk. Szóval — a lett paraszt a hibás! A parasztnak viszont, aki a kibírhatatlan beszolgáltatási normák miatt nyafog, azt kell mondani: munkástestvéreiteknek is enniök kell! Vagy azt akarjátok, hogy éhen vesszenek? Hogy mennyi gabonát, szalonnát és zsírt viszünk ki Németországba és mennyit hagyunk a lakosságnak, azt senki se tudja. Jó is, legalább kevesebbet járatják a szájukat.

Estefelé Drechsler kihallgatáson fogadta a lett „önkormányzat" fő-főigazgatóit, Danker és Bangerski tábornokokat. Mind a kettővel nagy tervei voltak. Önkormányzat! Remek, éles elmére valló ötlet! Több főigazgatóság működik majd az országban német irányítással és végrehajtja, amit a főbiztos parancsol. A főigazgatóságok élén hétpróbás lett hitlerhívek állnak és kifelé úgy fest a

dolog, mintha a lett nép maga intézné ügyeit, maga döntene gazdasági és politikai kérdésekben. Hogy a főigazgató urak régi náci ügynökök, azt senkinek se kell tudni. Lett nevük van és életrajzi adataik is bizonyítják lett származásukat. Hogy éppen Danker tábornokot szemelték ki fő-főigazgatónak és így ő a lett „önkormányzat" nemhivatalos feje — az talán nem éppen szerencsés dolog, de ha egyszer jobb nem akadt! Mint tábornok, csöppet se volt népszerű. Az első vliágháború nagyobb részét német hadifogságban töltötte, nevének nincs jó csengése. De vele könnyen meg lehetett egyezni. Félszóból is megérti a gazdája kívánságát és kiszimatolja, mint az okos kutya. Lágyszívűséggel se lehet vádolni. Felőle Lange és Jekeln továbbra is nyugodtan akasztathat és lövethet agyon annyi lettet, amennyit akar. Danker ugyan nem akadékoskodik. Nem zaklatja őket közbenjárással, kezesség-vállalással.

A két tábornok civilben volt, de a főbiztos előtt igyekeztek katonásan viselkedni. Külső megjelenésre nagyon ellentétesek: Danker vékonypénzű, görnyedtvállú, arca hegyes, mint a patkányé, szeme csupa szolgálatkészség, Bangerski viszont nehéz, szögletes fejű, bikanyakú, szélesvállú ember, régi katonához illő feszes tartással. De egyébként mindenben nagyszerűen összeillenek.

Bangerski 1916—17-ben különböző lett lövészezredek parancsnoka volt és jórészt neki tulajdonították ez ezredek pusztulását. A tireli mocsarakban biztos vesztükbe hajszolta a daugavgrisieket, majd az első brigádot. Később, Kolcsák alatt, egy hadtest élére került és büntetőexpedíciókat vezetett a szibirjákok ellen, akik nem akarták elismerni a fehér tengernagy uralmát. Az expedíció áldozatai közt sok lett is volt, akiket az imperialista háború arra a vidékre sodort.

Drechslernek éppen ilyen emberek kellettek. Aljasabb hazaáruló, mint ez a kettő, nemigen akadt Lettországban.

Nyájasan fogadta tehát őket. A lett önkéntes légió megszervezéséről volt szó.

— Lose birodalmi biztos úr már tárgyalt ebben az ügyben Himmlerrel — mondta nekik. — A birodalmi biztos úr a legnagyobb elismeréssel nyilatkozott rendőrzászlóaljuk magatartásáról a volhovi fronton és megígérte támogatását. A tervet már a Führer elé terjesztették. A légió felállításának gondolata felsőbb körökben kedvező visszhangra talált és remélhető, hogy a Führer rövidesen kiadja a parancsot. Azt hiszem, a jelen pillanat a lehető legalkalmasabb. A sztálingrádi győzelem után az önkéntesek to-

borzása okvetlen eredményes lesz. Összeállította már a parancsnoki névsort, Bangerski úr?

— Igenis, főbiztos úr! Kijelöltük már az ezredparancsnokokat és a törzsek parancsnokait. Zászlóalparancsnokunk több van a kelleténél. A közeli napokban felterjeszthetem az egész anyagot, felülvizsgálásra és megerősítésre.

— Köszönöm — Drechsler mosolygott és Bangerski éppen olyan gyors ütemben ült le, mint ahogy felállt.

— Kár, hogy a légió felállítását elrendelő parancs még nincs a kezünkben. Jó lenne, ha Sztálingrád bevételének hírével együtt érkeznék. Olyan örömhullámot, olyan hazafias lelkesedést keltene, hogy a parancsnokság nem győzné lajstromozni a jelentkező önkénteseket.

— Nagyon igaz, főbiztos úr — mondta Danker és éppen csak egy kissé lassabban állt fel, mint Bangerski az előbb. — Mindenki igyekszik majd érdemet szerezni, még a végső győzelem előtt. Persze, a konjunktúra-lovagok is. Bangerski tábornok neve biztosítja a vállalkozás sikerét az egész nép körében.

— Népszerűségét semmi se mozdíthatja elő nagyobb mértékben, mint a győzelmet hirdető harangszó, amely rövidesen egész Európában felhangzik — mondotta Drechsler. — Egyszerre megnyílik az út Ázsiába, Indiába, Kínába. Dicsőség koszorúzza majd azokat, akik a sors kegyelméből ezen az úton menetelnek. Adja isten, hogy a mi légiónk is a választottak között legyen!

— Miért ne lenne, főbiztos úr? — kérdezte Danker.

Ebben a pillanatban kopogtatás nélkül benyitott a segédtiszt, sápadtan, kétségbeesett arccal. Rejtjeles táviratot tett a főbiztos elé és a tábornokra ügyet se vetve, kisietett.

Drechsler felkapta a táviratot. Alig pillantott bele, felpattant, rámeredt a papírlapra és mint aki nem hisz a szemének, újra meg újra átfutotta. Arca mind sápadtabb lett, homlokán veríték gyöngyözött. Markába gyűrte a sürgönyt és üres szemmel bámult a falra. A két tábornok, izgatottságát látva, tisztelettudóan felállt. Valami szörnyűség történhetett...

— Uraim... uraim... borzalmas szerencsétlenség — suttogta Drechsler. — Nincs parádé, nincs ünnepség...

— Csak nem a Führert érte valami? — kérdezte bizonytalanul, tragikus arccal Danker, míg Bangerski komoran köszörülte a torkát.

— A hatodik hadtestet, Nagy-Németország büszkeségét, dicsőségét — Sztálingrádnál körülzárták.

Danker elsápadt, megremegett, mondani akart valamit, de Drechsler csak legyintett és elfordult, a két tábornok pedig lehorgasztott fejjel, némán ment kifelé. A falióra dallamosan ütötte a négyet.

Sztálingrád!...

Káprázatos remények, dermesztő csalódások fűződnek ehhez a névhez. Hitler hordái tegnap még azt hitték, hogy a győzelmük közelebb van, mint valaha, ma pedig elháríthatatlan katasztrófára ébredtek. És most végre, minden gondolkodó ember előtt világos, hogy Németország nem győzhet, Németország elvesztette a háborút.

Sztálingrád!

A szovjet föld barátai ujjongtak, ellenségei gyászba öltöztek ezen a napon. A földgolyó minden részén, az emberek milliói hálával és hódolattal ejtik ki annak nevét, akinek határtalan bölcsesége és katonai lángelméje megmentette a szovjet nép és az egész világ szabadságát. Senki még annyit nem tett az emberiségért, mint ő — Sztálin. Sztálin neve egy a győzelemmel.

Sztálingrád...

A te neveddel ajkukon és Sztálin képével a szívükben mentek harcba a Vörös Hadsereg ezredei. Szeretettel, hódolattal ejtették nevedet a rohamra induló lett gárdisták. A győzelem fénye ragyogott a lett partizánok szemében, mikor bosszút álltak népük hóhérain. Két hadianyaggal rakott szerelvényt siklattak ki és döntöttek a mélységbe azon az éjtszakán, de Ojar Snikernek az sem volt elég. Robert Kirsis új kiáltványt bocsátott ki és a rigai házak falain mindenütt megjelent a felírás — Sztálingrád! Ezzel a szóval kezdődött és ezzel végződött minden beszélgetés, minden tárgyalás.

Mikor a megszálló gyászol, a lettnek nincs joga mosolyogni. Nem is mosolygott az utcán. Csak a szeme csillogott és a belsejében dalolt az öröm. Gyászharangok zúgása mellett gyülekeztek a vendégek Csiekurkalniban, az öreg Spare házában. Rubenisék és Pavulanék jöttek el. Együtt olvasták a „bácsi" legújabb kiáltványát és elég derűs hangulatban ülték meg a gyászünnepet. Gyerekeiket emlegették, akiknek az a szerencse jutott osztályrészül, hogy a Vörös Hadsereg soraiban küzdhetnek, hogy Sztálinnal együtt lehetnek.

A nagy hír, mint valami mesebeli kék madár, átrepült a drótkerítéseken, őrtornyokon, a hidegben mérgesen topogó barakk-őrök feje felett és bejutott a salaspilsi gyüjtőtáborba is. Suttogva adták szájról szájra a rabok. Azon az éjtszakán senki se húnyta le a szemét a kemény priccseken. A fűtetlen barakk ma nem volt olyan hideg, mint máskor. Edgar Pramniek reszkető, megkérgesedett kezét öszekülcsolta, mintha imádkoznék és hosszú hónapok után először gyűlt megint könny a szemébe.

A Liepiny-portán, a patakra néző szobában, Ella hosszan elnézte az ágyon mellette horkoló Bruno Kopitz csendőrfőhadnagyot. A nagy hír elérkezett hozzájuk is, Ella is tudta, mi történt a volgai sztyepen és emlékezetében, mintha halottaikból támadnának fel, megjelentek az elfelejtett arcok és elzavarták álmát, nyugalmát. Peter meg a barátai egyre kérdezték, faggatták: „Mit tettél? Így vártál vissza minket?“ Mit felel majd nekik? A német tiszt átforrósodott lapockája a vállához simult. Elhúzódott. Az ágy nyikorgott, a német megint csak hozzábújt, kemény, csontos háta nyomta a vállát, de már nem volt hová húzódnia.

„Mi lesz?“ — kérdezte magában és összeborzadt. Nem mert válaszolni a feltolakodó kérdésekre.

Sztaraja-Russzától délkeletre, a mocsarak közt. Zsubur parancsnoki fedezékében együtt ült Andrej Sileniek, Peter Spare és Juris Rubenis. A Legfelsőbb Főparancsnok hadparancsát olvasták, amely szemük elé idézte a nagyszerű, a páratlan győzelmet. A fedezék felett szél süvített, hóförgeteg kavargott, ágyútűz rengette a földet, golyók és tüzérségi lövedékek repültek nyugatnak. És nyugatra szállt a lett lövészek gondolata is. A lett haza ma közelebbnek, elérhetőbbnek tetszett, mint tegnap.

Mi történt? Mi változtatta át olyan hirtelen a világot?

Sztálingrád...

Második könyv

ELSŐ FEJEZET

1

Két és fél esztendei távollét után, 1943-ban, február elején hazaérkezett Lettországba Alfred Nikur exminiszter. A körülményes utazáson elkísérte a kis barna Guna Parupe is. Nikur talán karcsúbb és fiatalosabb lett, de aki ismerte azelőtt, rögtön látta, hogy bizony megkopott. A kifogástalanul szabott sötét öltöny mintha kifényesedett volna, a teveszőrbéléses szürke esőkabát is színehagyott, sőt helyenként foltos. Mindez arra mutat, hogy odaát, a tengeren túl az élet nem kényeztette őexcellenciáját. Guna viszont ragyogóan csinos és elegáns, nyilván a skandináv kozmetikai szalonokban se ápolták kevesebb gonddal az arcát, mint Rigában és Stockholmban: ügyes szabónő Göteborgban is akad, uzsoraárakon ott is kapni kiváló minőségű cipőt és selyemharisnyát. A pénzkérdés Gunát csöppet se érdekelte — az Nikur gondja.

— Új kabát kellene, Alfred — mondta ártatlanul és Nikur zúgolódás nélkül elővette a pénztárcáját.

Csak ő maga tudta, mennyire leapadt a pénzkészlete és bizony, sokszor felsóhajtott: miért is nem kaphatta fel, miért nem hozhatta magával négyemeletes házát és még egyik-másik ingatlanát? Egy négyemeletes ház Stockholm közepén — éppen kapóra jönne. De hogy Guna előtt őszintén feltárja helyzetét, arra nem szánta rá magát. Nem olyan asszonynak ismerte, aki választottja mellett kitart és végigjárja vele az élet útját, ha még olyan nehéz is.

Guna már 1942. nyarán flörtölni kezdett a gazdag svédekkel és Nikur egy szót se szólt, lenyelte a sérelmet. Csak lelke legmélyén mozdult meg valami bosszúvágy-féle. Várj, galambocskám, majd ha megint nagy ember leszek... Ez a reménység adott erőt arra, hogy elviselje, ami osztályrészéül jutott — az emigránsélet sivárságát. Mint tőzsdeügynök, éber figyelemmel kísért minden apró eseményt a Balti-tenger túlsó partján és igyekezett kitalálni a tünetekből, hogy emelkednek-e most majd a részvényei, vagy esnek? Mikor a hitleri seregek megrohanták a Szovjetuniót, Nikurnak mintha szárnya nőtt volna és Riga elfoglalásának híre örömmel dobogtatta meg a szívét. Azt hitte, most végre elérkezett az ő órája, a németek szaladnak megkeresni a nevezetes lett államférfit, Alfred Nikurt, nem nélkülözhetik szolgálatait. Ó, csak bíznák rá, ő majd kiirtaná a lett nép szívéből a német urak iránti gyűlölséget! Holmi kis demagógok persze, nem segíthetnek a bajon, ide mester kell, nagyvonalú államférfi, aki nem válogat az eszközökben és bánni tud a machiavellista tolvajkulccsal. Nikur tudta, hogy csak egy ember van a világon, aki ezt a feladatot becsületesen elvégezné: ő maga. Nem hiába sikerült annakidején jelentéktelen rendőrspicliből miniszterré lennie. Előbb-utóbb okvetlenül beállít hozzá a követ, magának Hitlernek, vagy legalább is Rosenbergnek az üzenetével és felkérik, hogy térjen vissza Lettországba, mert nem boldogulnak a népszerű és tehetséges kormányférfiú, Alfred Nikur nélkül.

De elmúlt az 1941-es év és a követ csak nem jött. 1942-ben a hitleri seregek megint előrenyomultak keleten, de Rosenbergnek eszébe se jutott Nikurt meghívni. Úgy látszik, a németek nélküle akarnak boldogulni és ha így van, annak csak egy magyarázata lehet: a bolsevikoknak sikerült őt befeketíteni a nép előtt, még a multban, minisztersége idején. Igaz, volt is rá némi okuk, az kétségtelen. De a németek jól tudhatnák, hogy Nikur nincs egyedül, első szavára Lettországban ezer meg ezer ember kész melléje sorakozni. Ilyen komoly erőt felhasználatlanul hagynak? Vagy talán... felhasználják, csak nélküle? Lehetséges, hogy másvalaki foglalta el otthon a helyét?

Ezen sokat rágódott. 1942 nyarán és őszén nagyon rossz volt a kedélyállapota. De a németek sztálingrádi veresége feltámasztotta régi álmát és ezúttal nem csalódott. Most végre mégis eszükbe jutott Alfred Nikur. Január végén megjelent nála a német nagykövetség küldöttje és átadta, szóbelileg, a legfelső helyről szár-

mazó üzenetet, hogy térjen vissza Lettországba, ahol igen fontos munka várja.

Néhány nappal ezután Nikur még valakivel találkozott, aki régi kapcsolataira emlékeztette és értésére adta, hogy időszerű lenne az egykori angol ügynökséget aktivizálni Lettországban és új ügynökökről gondoskodni. Nikur természetesen ennek se mondott nemet.

Guna, mikor megtudta, hogy barátja haza készül Lettországba, mellének szegezte a kérdést: hazaviszi magával, vagy sose látja többet. Nikur eredetileg egyedül akart utazni. Úgy gondolta, előbb körülnéz otthon, megtudja, milyen munkát akarnak rábízni és ha a perspektíva megfelel a várakozásának, esetleg hazahívja majd Gunát. De az, mint mindig, most is keresztülvitte a kívánságát. Sőt, végül Nikur maga is belátta, hogy okosabb így. Guna, ha egyedül marad, talán csupa unalomból is végképp átpártol a gazdag svédekhez.

Néhány nap alatt elrendeztek mindent, felültek a vonatra és Dánián át Németországba utaztak. Lübeckben bejött a fülkébe egy fiatal gestapo-alkalmazott és közölte Nikurral, hogy Berlint elkerülve, egyenesen Rigába kell utaznia. A részletes utasításokat pedig majd ott helyben, Lose birodalmi biztostól kapja. Ez a rendelkezés némi csalódást okozott Nikurnak. Féligmeddig számított arra, hogy maga Hitler vagy Rosenberg instruálja. Dehát nyilván fontosabb dolguk van most, szegény Goebbelsnek is fő a feje, hogy adja be a német népnek a sztálingrádi kudarcot. Viszont éppen ez a kudarc nyitotta meg Alfred Nikur előtt az új politikai tevékenység útját.

Nappal volt, mikor a lett határon átrobogtak: a vonat nyolc órát késett. Nikur és Guna a fülke ablakából nézték a mellettük elrohanó zemgalei tájat és bár most nem sok látnivaló volt — vékony hóréteggel lepett mezők és bennük a fagyos föld fekete szigetei, erdejüktől megfosztott síkságok, elhagyott paraszttanyák, egy-egy szekér vagy katonai autó az országúton — Guna szívében mégis megmozdult valami.

— A szülőföldünk, Alfred — suttogta álmatagon. — Nemsokára Rigában leszünk. Kíváncsi vagyok, milyen világ van ott most?

Kivette táskájából az ajakpirosítót.

Nikur sóhajtott. — A szülőföldünk, igen...

Elnézte, milyen buzgón pirosítja Guna a száját. „Igazán nem tudom, minek? Elég piros anélkül is..."

Estefelé érkeztek Rigába. Mikor feltűntek a látóhatáron az első gyárkémények és külvárosi házak, Guna megkérdezte:

— Hol szállunk meg? Én a régi lakásomra hajtatok. Csak egy baj van... Negyvenben átadtam a nénikémnek és így neked talán nem felel meg.

— Nem egészen. De hiszen úgy is híre megy, hogy itthon vagyok. Megtudják az emberek.

— A legokosabb lenne, ha hazamennél a Valdemar-utcába — folytatta Guna. — Akkor is találkozhatunk... Úgy, mint azelőtt...

— Igen, azt is lehet. Na, de — a nénikéd?

— Emiatt ne legyen gondod. Ha kell, majd elküldöm valahová. Meg aztán... nem is zavar bennünket, igaz?

A gondolat, hogy az elhagyott családi fészekbe kénytelen visszatérni, „Cicuskához", akitől el se búcsúzott, mikor külföldre utazott, nem volt éppen kellemes. Mennyi szemrehányást kell majd hallgatnia, meg kellemetlen kérdéseket, na meg könny is lesz bizonyosan, azt se kerülheti el. Ilyen szempontból Svédországban nyugodtabb volt az élete.

— Nem tudnád rábírni a nénikédet, hogy néhány hétre falura utazzék? Nincsenek rokonai vidéken?

— Vannak hát, persze, hogy vannak. Te, Alfred, kaphatnék valami kis pénzecskét?

Sose kért sokat, mindig csak „egy kis pénzecske" kellett neki, de Nikur ismerte a szavajárását. Nem éppen sietve, de nem is túlságosan késlekedve, kivette viharvert pénztárcáját. Míg a pénzt számlálta, Guna, háttal feléje, az útitáskájában kotorászott.

2

Lose birodalmi biztos egy késő esti órára magához rendelte Jekeln obergruppenführert és Drechsler főbiztost. Mikor a két meghívott megjelent, kivett az íróasztalából egy iratot és odaadta Jekelnnek. Drechsler tapintatosan az ablakfüggönyöket nézegette, míg az obergruppenführer átolvasta az iratot, mert nem volt bizonyos abban, hogy odaadják neki is. Több, mint valószínű, hogy Lose csak elmondja két szóban a tartalmát és mindjárt rátér a feladatokra, amelyeket neki, Drechsler főbiztosnak kell végrehaj-

tani, aztán elbocsátja, fanyar mosollyal, Jekelnnek pedig int, hogy maradjon még. Újabban minden lehető és lehetetlen alkalommal igyekszik éreztetni a megvetését.

Jekeln végigolvasta az iratot és visszaadta Losénak.

— Nagyon helyes intézkedés.

— És időszerű — tette hozzá a birodalmi biztos. Aztán mintha most jutna eszébe Drechsler, annak is odaadta. — Olvassa el ön is, főbiztos úr! Aztán megbeszéljük.

A Hitler aláírásával ellátott leirat egy lett légió szervezését rendelte el. Sokhónapos tétovázás, halogatás után végre hozzájárult Lose tervének megvalósításához.

Lose, mikor visszakapta az okmányt, letette az asztalra és lassan egy karosszékbe ereszkedett:

— Ez az intézkedés is a Führer bölcseségét bizonyítja — mondta Drechsler. — Egyrészt újabb katonai kontingensekhez juttat bennünket, másrészt módot ad a belső rend megszilárdítására a lett területen.

— Igen, kompromittálni kell ezeket a letteket, észteket, litvánokat — morgott Jekeln. — Minél jobban kompromittálni.

— Ha felvették az SS önkéntesek egyenruháját, eladták a lelküket nekünk — mondta Lose. — Akkor már kénytelenek kitartani mellettünk mindvégig, mert vissza nincs útjuk. Nagy-Németországgal győznek vagy pusztulnak. És ne felejtsék, uraim, hogy ez az önkéntesek családjára is vonatkozik. Egész családjuk is velünk örül, velünk gyászol attól fogva.

— Éppen ezért fontos, hogy minél többet hajtsunk be a légióba — folytatta Jekeln. — Minél többen vannak, annál jobb. Együttműködőket csinálunk belőlük, olyan helyzetbe hozzuk őket, hogy ne kívánhassák a bolsevikok visszatérését. Akkor majd harcolnak, mint az eszeveszettek.

— Ha jól értem a Führer rendelkezését, *önkéntesek* toborzásáról van szó — kockáztatta meg a közbeszólást Drechsler. — Ez a körülmény elég jelentékenyen befolyásolhatja a kampány eredményét. Nem lehet mozgósítást elrendelni?

— Politikai szempontból igen nagy különbség van a kettő között — mondta Lose. — Számbelileg talán nyereség lenne, de minőségileg veszteség. Igen helyesen mondotta Jekeln úr, hogy együttműködőkké kell tennünk őket. Aki önként jelentkezik, felégeti a hidat maga mögött. A vörösek sose bocsátanák meg neki és ezt igen jól tudja. Na, meg így az egész világnak orra alá dörgölhet-

jük a sokatmondó tényt: Ide nézzetek! A lettek, észtek és litvánok önként mellénk állnak, felismerték, hogy igaz ügyért harcolunk! Felteszem, hogy a Führert, amikor a lett légió megalakításához hozzájárult, fontos külpolitikai meggondolások vezették.

— Nem várok nagy eredményeket se Dankertől, se Bangerskitől — mondta Drechsler. — Alig hinném, hogy sikerül a népet megmozgatniok. És ha légió helyett, mondjuk, csak egyetlen ezredet sikerül összehozni, nem mondják majd, hogy kudarcot vallottunk a kampánnyal?

Jekeln gúnyosan mosolygott.

— A főbiztos úr, úgy látom, abban a hitben van, hogy az önkéntesség elve szigorúan meghatározott valami és csak egyféleképpen értelmezhető. — Magában nevetett. — Talán még írásbeli nyilatkozatot is kérünk ezektől a tudatlan parasztoktól, amelyben igazolják, hogy csakugyan önként jelentkeztek? Eszünkben sincs! Felhatalmaztak bennünket, hogy katonákat toborozzunk és a módot magunk választjuk meg, ebben senkise korlátoz. Ha nem jönnek szépszerivel, majd egy kis erőszakot alkalmazunk. Ha választaniuk kell a légió és a gyüjtőtábor között, hát az elsőt választják. A sikert feltétlenül biztosítjuk.

— Kell is, hogy biztosítsuk — ismételte nyomatékkal a szót Drechsler főbiztos. — Éppen ezért küldött ide a Führer. Hogy pedig az akaratát hogyan hajthatjuk végre a legjobban, azt magunknak kell kigondolni. A mi kötelességünk katonát adni a frontnak.

— Igen, ágyútölteléket — tette hozzá Jekeln. — Vagy azt hiszik az urak, hogy most, mikor Nagy-Németország sorsa forog kockán, majd kényeskedünk? A helyzet válságos. És könnyen végzetesre fordulhat. Lenni vagy nem lenni — ez a kérdés a Sztálingrádnál történtek után. Minden követ meg kell mozgatnunk, hogy a pozíciónkat tarthassuk.

Néma csend volt egy darabig.

Végül is Lose törte meg a hallgatást. Felállt és kurtán meghajolt Drechsler felé.

— Nem merem tovább tartóztatni, főbiztos úr. Bizonyosan még ma intézkedni kíván a légió-szervezés dolgában. Viszontlátásra, Drechsler úr!

Drechsler merev, nehéz léptekkel kiment a szobából. A fogadóban egy középkorú férfi ült és sajátságos fürkésző kifejezéssel nézett rá, meg is hajolt. Ő éppen csak biccentett válaszképpen. A segédtiszt odasietett hogy rásegítse a kabátot.

Mikor Drechsler elment, a szárnysegéd benyitott a dolgozószobába.

— Birodalmi biztos úr, az a bizonyos Nikur van itt, Alfred Nikur, akit ide méltóztatott rendelni. A fogadóban vár.

— Vezesse be — mondta Lose és mikor a szárnysegéd távozott, tájékoztatta Jekelnt: ez az, akit Svédországból vártunk, ügyes embernek mondják.

Nyílt az ajtó és Alfred Nikur arca jelent meg benne

— Szabad? — kérdezte könnyű mosollyal.

Lose elébe ment néhány lépésnyire.

— Tessék, tessék, uram! Üdvözlöm! Milyen volt az utazás? Nagyon terhes?

A volt miniszter tisztelete jeléül újra meghajolt egy kevéssé és míg közeledett, apró szeme végigtapogatta Lose arcát, hogy leolvassa róla azt, ami legjobban érdekelte most: mit akarnak tőle ezek a németek és mit adnak érte?

3

A megbeszélés Lose dolgozószobájában folyt, a sarokasztalkánál. Lose kávét is hozatott. Jekeln Nikurral szemközt ült, Lose meg hol fel-alá járkált, kezében a csésze feketével, hol leült a bőrdíványra és az asztalon áthajolva nagyon halkan, majdnem suttogva beszélt. Szemét egy pillanatra se fordította el Nikur arcáról. Jekeln sokkal fesztelenebbül viselkedett. Ha úgy vélte, hogy Lose nem elég pontosan és világosan mondott valamit, közbevágott és kijavította, a birodalmi biztos pedig sietett igazat adni neki.

Nikur hamar kitalálta, honnan fúj a szél, de az Ohranka szolgálatában töltött évek megtanították az alakoskodásra. Így hát a németek nem látták meg rajta, hogy csalódott.

— Tudja valaki, hogy hazaérkezett? — kérdezte Lose.

— Csak a feleségem tudja és az ön segédtisztje. Nem számítva, persze, a hivatalnokokat, akik az irataimat vizsgálták az úton.

— Hol szállt meg? — érdeklődött most Jekeln.

— A régi lakásomon, a Valdemar-utcában.

— Az helyes — bólintott Lose.

— Szerintem semmi értelme, hogy ott maradjon — jelentette ki Jekeln, a birodalmi biztos megjegyzésével nem törődve. —

Egyelőre, legalább is addig, amíg a nyilvánossággal közölhető hivatala nincs, lakjék másutt és őrizze meg inkognitóját.

Nikur rögtön beleegyezett.

— Ha az urak így vélik jobbnak.

Nem akart apróságokon vitatkozni velük, inkább azon volt, hogy méltóságát megőrizze, már amennyire a körülmények engedték. Elvégre is volt miniszter. Túlzott szolgálatkészséggel csak lejjebb szállítaná önnön értékét.

— Feltétlenül így helyesebb — mondta most már Lose is. — Kezdetben fontos az inkognitó. Később esetleg, aszerint, hogy tevékenysége hogy alakul, megváltozhatik a helyzet. Minden attól függ, eredményesen dolgozik-e?

— A jelen pillanatig még csak nem is sejtem, mi lesz a munkám? Lübeckben úgy informáltak, hogy majd itt közlik velem.

— Feladatát egyszerűen és röviden jellemezhetem — mondta Lose. Kávéját szürcsölgette és egy darabig hallgatott. — Meg kell szerveznie az illegális ellenállási mozgalmat.

Nikur keményen állta a pillantását és jól sikerült lepleznie, hogy zavarban van. Lenyelte a kérdést is, amely nyelvére tolakodott, hogy: kikkel szemben? Érezte, hogy Jekeln erősen figyeli, nyilván most méri le a képességeit.

— Érti, mit akarok mondani? — kérdezte Lose.

— Féligmeddig — felelte Nikur, bár egyáltalán semmit sem értett.

— Szóval, a nacionalista illegális ellenállási mozgalmat, amely ellenünk, németek ellen irányul. A bolsevik ellenállás régen megvan Lettországban, a megszállás első pillanata óta. Magától támadt, a mi hozzájárulásunk nélkül...

— Sőt, határozottan kívánságunk ellenére — tette hozzá Jekeln.

— Viszont ez az új mozgalom, amelynek a feje ön lesz, a mi tudtunkkal születik meg, mi segítjük világrahozni. Hogy eszközök kellenek hozzá? Kérem, rendelkezésére bocsátjuk az eszközöket. Anyagi alap — újság, kiáltványok kinyomtatására, papír, festék és a többi? Azt is adunk. Önnek csak arra legyen gondja, hogy a mozgalom sikeres legyen, hogy meghozza gyümölcseit... — Lose elmosolyodott, de a mondatát Jekeln fejezte be:

— Éspedig a mi számunkra. Nos, hogy vélekedik a dologról?

Nikur is mosolygott.

— Rendkívül érdekes és szellemes ötlet.

Jekeln Loséhoz fordult:

— Úgy látom, érti.

Lose bólintott.

— Végtelenül egyszerű a dolog. Akinek egy csepp esze van, tudja, hogy minden megszálló hatalom szükségképp kivált bizonyos ellenállást. Lettországban ez az ellenállás elég éles formában jelentkezik. Egyelőre spontán megmozdulás. Az egyetlen irányító erő, ami hat rá, a kommunistáké. Azoknak megvan a maguk partizánmozgalma, jól dolgozó földalatti szervezete, illegális sajtója, tevékeny felforgató csoportok működnek. És a lett nép bennük látja védelmezőit a német megszállók ellen, az elégedetlen elemek mind bennük reménykednek, hozzájuk szítanak. Ha megengedjük, hogy egyedül dolgozzanak, akkor ők lesznek az egyetlen magja, szellemi központja az elégedetlenségnek; mindenki, akinek a mi rendünk nincs ínyére, az ő hatásuk alá kerül. Ez komoly, sőt veszedelmes erő, amellyel számolnunk kell. Nincs módunk ellenőrizni és ártalmatlanabb mederbe téríteni. Elégedetlenek vannak és lesznek, ezzel szintén számolnunk kell és ha már kiirtani nem tudjuk a rosszat, legalább semlegesítenünk kell. Az illegális kommunista mozgalom ellensúlyozására megteremtjük az illegális nacionalista mozgalmat. Ide aztán bevonhatjuk az összes burzsoa és soviniszta elemeket. Mi magunk irányítjuk őket és ugyanakkor elhitetjük velük, hogy ellenünk küzdenek, a saját céljaikért. Nem baj, ha rakoncátlankodnak kicsit és fölös energiáikat ebben az ártatlan háborús játékban levezetik. Minden gondolatukat, kívánságukat, törekvésüket tudni fogjuk, a nagyon is forrófejűeket pedig izoláljuk, ha kell. Illegális újságjában, kiáltványaiban bírálhatja, nem bánom, szidhatja is a németeket, persze, módjával. De elsősorban a bolsevikokat szidja. Ha a fej a mienk, a kezek is azt csinálják majd, amit mi parancsolunk. Nos! Hogy tetszik a terv?

— A terv jó — bólintott Nikur. — Valami hasonlót akartam én is annakidején, csak persze, szerényebb méretekben.

— Tudjuk — mondta Jekeln. — Éppen azért választottuk önt. Tapasztalata van már ilyenféle munkában.

— Csak azt nem látom még, hogyan kezdjek hozzá.

Jekeln gonoszul mosolygott rá. Nikur feszengett a tekintet súlya alatt.

— Nézze, uram, azt hiszem, nyugodtan mellőzhetjük a komédiázást. Ez sokkal észszerűbb lesz. Ön 1940-ben egész komoly szervezetet hagyott itt, megvannak a kapcsolatai. Csak azokat kell

felhasználnia, a többi aztán megy magától. De ne felejtse el, hogy mindent ellenőrzünk és minden fontos lépését hozzánk kell hangolnia. Erre a célra meglesznek a külön embereink.

— Értem — mormogta Nikur.

— Szóval... vállalja? — kérdezte Lose.

— Vállalom. Viszont egy kérdést engedjenek meg az urak. A sikerben nem kételkedem. De ha az első eredményeket elértük és az illegális játékra nincs többé szükség, mi lesz akkor az én további szerepem? Mire számíthatok?

— Ön tekintélyes kormányférfi lesz Lettországban. Talán a legtekintélyesebb — nyugtatta meg a birodalmi biztos. — Tudnia kell, hogy mi nem feledkezünk meg az embereinkről.

— Természetesen...

Vagy félóra múlva, miután megbeszélték, hogyan kezdi el a munkáját, Nikur távozott. Jekeln és Lose egymásra néztek.

— Úgy látszik, megtaláltuk az alkalmas embert — mondta Lose.

— Ravasz, de hasznos. És ami a legfontosabb — egyszerűen kezelhető. Pénz kell neki és pozíció. Más semmi.

— Igen... az ilyenekkel könnyebb dolgunk van.

4

Nikur kocsit fogadott a pályaudvaron. Gunát elvitte a nagynénjéhez, ő maga pedig a Valdemar-utcába hajtatott. A kapu alatt még az 1940-ben kitett táblácska volt: „Meta Nikur". Mikor a házat megvette, átíratta a felesége nevére, hogy kevesebb szóbeszédre adjon okot.

„Cicuska" szinte megingott a lábán, mikor meglátta Nikur alakját az ajtóban.

— Nem vártál, ugye? — kérdezte Nikur zavart mosollyal. — Megkerült az elveszett garas, látod! A vándormadár hazatért fészkébe.

Poggyászát lerakta az előszoba sarkában és szélesre tárta a karját, ami annyit jelentett, hogy a megszomorodott szívű hitves immár ráborulhat szeretett élettársa kebelére. De Meta nem értette, vagy nem akarta elérteni a mozdulatot. Meglepetéséből hamar felocsudott és olyan nyugodtan nézte a férjét, mintha jelenléte a legtermészetesebb dolog lenne a világon.

— Szóval hazajöttél — mondta és nyugodtan kezet nyujtott neki.

Nikur megcsókolta, de rögtön el is eresztette a felesége kezét, csak aztán jutott eszébe, hogy ez talán kevés, hát megölelte és egy pillanatra forrón magához szorította az asszonyt.

— Igen, Cicuska, hazajöttem — felelte izgatottságtól remegő hangon. — Hiába — csak jobb itthon, mint bárhol egyebütt. De ezt, persze, csak akkor érti meg az ember, ha már sokat hányódott-vetődött idegen országokban, ahol se barátja, se meleg hajléka. Ó, hogy vágyódtam utánad, drágám!

De Meta orrát már megcsapta az erős, émelyítő parfőmszag. „Ilyet férfi nem használ."

— Egyedül jöttél? — kérdezte kiszabadítva magát a férje karjából.

— Egyedül, egyesegyedül.

— És Guna Svédországban maradt?

— Micsoda Guna? — kérdezte Nikur, ezúttal elég őszinte csodálkozással.

— Hát Guna Parupe, akivel... — kezdte az asszony, de megremegett a hangja.

Nikur rándított egyet a vállán.

— Komolyan mondom, nem tudom, ki az. Külföldön meg éppenséggel nem találkoztam egyetlen honfitársammal se. Úgy éltem, mint a száműzöttek.

Meta nem kérdezősködött tovább.

„Hogy megöregedett két év alatt... Hervadt öregasszony... A szeme meg a szája sarkában mennyi apróráncocska... Elfonyadt úgy, hogy sose csüngött a mellén gyermek, ajkát sose csókolta szerelmes férfiszáj..."

Esőkabátját levetette és a fogasra akasztotta. Míg a tükör előtt hátrasimította a haját, Meta oldalról nézte és megállapította, hogy a száműzetés évei bizony, nem váltak javára. Megsoványodott, öregebb lett, általában valahogy megfakult...

„Mikor higgadsz le már? — gondolta Meta. — Régesrég ideje lenne..."

Végigjárták együtt a lakást és Nikur látta, hogy majdnem minden úgy van, ahogy volt. Meta nem panaszkodhatott a megélhetés nehézségei miatt, mert az apjának szép birtoka volt Riga környékén és bár a németek erősen figyelték a Rigába jövő falusiakat, az

őregek időről időre mégis módját ejtették, hogy egy-egy egész sonkát vagy egy hordócska vajat küldjenek a lányuknak.

Mikor már se megnézni-, se elmesélnivaló nem volt több, Nikur felhívta Lose titkárságát. „Cicuska" most már látta, hogy férjét nagy feladatok várják itthon és bizonyosan nagy tisztesség is. Hiszen maga Lose fogadja!

— Nagyon kérlek, hogy hazaérkezésemről senkinek ne szólj! Megtörténhetik, hogy egy darabig álnéven kell majd élnem. Az ellenségeimnek egyelőre nem szabad tudni, hogy él még a vén oroszlán!

Felöltözött és gyalog ment a birodalmi biztosságra. Még nem érkezett el az idő, mikor Alfred Nikurnak saját autója és sofőrje lesz megint. Sebaj! Ami késik, nem múlik.

Körülbelül egy óráig tartott a megbeszélés. Utána egyenest hazament Nikur, de nem sietett. Érezte, hogy a tevékenységgel együtt feltámadtak régi hajlamai is.

„Guna... nem kell, elég volt belőle!... Nem is lenne ostobaság benézni Lina-Zivtinyhez... Na, meg Aina Perle, a kis költőnő se utolsó. Azzal a csöpp szájával micsoda kedves versikéket mond és hogy szívja ajkadról a mézet... akár a méhecske... Na, meg zsebedből is a pénzecskét... Hajhaj, jó lenne egy konspirációs szállás, amelyikről se Meta nem tud, se Guna!... egy jó kis szobácska, telefonnal..."

Kellemes gondolataiba merülve lépkedett a téren át és nem vette észre a két német tisztet. Nőcskéikkel jöttek szemközt és Nikur majdhogy beléjük nem ütközött.

— Mennydörgős ménkű! Te lett disznó! — förmedt rá az egyik, egy tejfölösszájú ifjonc és ütésre emelte a kezét.

Nikur már-már megsértődött, de jókor eszébe jutott, hogy hiszen ezek nem tudhatják, kivel van dolguk. Nincs a homlokára írva, hogy a birodalmi biztossal és az SS csapatok parancsnokával tárgyalt éppen most. Ez a gondolat lecsillapította és kicsit oktató hangon, németül felelte a tisztecskének:

— Nem kell elhamarkodva ítélni, uraim! A birodalmi biztos úr, aki az imént fogadott, nem nevezett lett disznónak.

Persze, hogy helytelen, ostoba dolog az első útjába akadó embernek az orrára kötni, hogy kapcsolata van a birodalmi biztossal. De túlságosan nagy volt a kísértés. Lettország hat évig babusgatta, elhalmozta figyelmességekkel és most két éven át még csak rá se nézett senki az utcán. Az ember kifogy a türelemből, hiába.

A hatás kielégítette és nyugodtan folytatta útját hazafelé.

Meta másnap reggel bement a városba. Hogy mit akar elintézni, azt Nikur nem kérdezte, bizonyosan háztartási ügyeket. És jobb is, ha az asszony nincs otthon, nyugodtabban elgondolhatja a legközelebbi napok tennivalóit. Először is fel kell kutatni Pontét. Aztán megszervezni a találkozást a régi embereivel, helyiséget keresni a nyomdának. Tennivalóban nincs hiány, van miről gondolkodni. Na és a nők... mert nő is kell majd. Neki is, meg az ügynek is.

Míg ő ezekről a kérdésekről gondolkodott, Meta a legrövidebb úton Guna Parupe lakására sietett. Természetes és leküzdhetetlen kíváncsiság hajtotta: meg kell találnia a tegnapi parfőmillat titkos forrását. Ha Guna Rigában van, a megoldás egyszerű. Ha nem, hát Alfred új szerelemre lobbant.

Három perc alatt kielégítette kíváncsiságát: csak a házmesternével kellett beszélnie.

Otthon aztán, csak úgy mellékesen megemlítette:

— Hja, igen... Guna Parupével találkoztam ma.

— Igen? Hogy van?

— Azt talán inkább én kérdem tőled — és Meta szeme gúnyosan megcsillant. — Hisz együtt jöttetek Svédországból.

„Na, tessék. Hát nem eljárt a szája! Ó, a szemét..." — szidta magában a babáját Nikur. „A nők még ilyen kicsiséget se képesek elhallgatni."

— Miért hazudtál tegnap?

— Nem olyan könnyű megmagyarázni, kérlek — felelte Nikur gondterhes arccal. — Államtitok.

— Mikor elégeled meg végre ezeket a titkokat! — sóhajtott az asszony.

5

Február 27-én kiáltvány jelent meg Drechsler, Lettország főbiztosa és Schreder SS brigadenführer, rendőr-vezérőrnagy, valamint Wolfsberg, lett területi parancsnok, vezérőrnagy és Danker belügyi főigazgató aláírásával. Néhány nappal a kiáltvány közzététele után több felhívás jelent meg hol Danker, hol Silgaila ezredes, hol Bangerski aláírásával. Jelentkezésre szólították a lett férfiakat, biztattak, sürgettek és újra meg újra hangsúlyozták, mi-

csoda megtisztelő bizalom jele, hogy a letteknek megengedik a külön lett légió alakítását. „Mutassuk meg, hogy méltók vagyunk Adolf Hitler bizalmára!" — harsonázta minden számában a „Tevija". — „Álljunk be a légióba!"

„Ifjak és férfiak! — írta Danker. — Gyarapítsátok a harcosok sorait, jelentkezzetek a légióba, amelynek lett tábornok lesz a parancsnoka. Ebben a háborúban, amely századokra eldönti Európa sorsát, tegyetek tanúságot a lettek bátorságáról és hősi elszántságáról."

A főbiztos utasítására a lelkészek a szószékről is ezt hirdették, a rádió éjjel-nappal ezt ordította az emberek fülébe: „Siessetek jelentkezni! Miért tétováztok? Nem látjátok, hogy Hitler vár benneteket?"

De a nép mintha meg se hallotta volna a lármát. Az újságok nagy hűhót csaptak azzal a néhány kulákfiúval és aizarggal, akik a toborzó bizottság előtt megjelentek, hogy követendő példát mutassanak a többinek. De ez se használt. Volt olyan toborzóhely, ahol hetek leforgása alatt egyetlen önkéntes se jelentkezett. Egy vidzemei kerületben a következő eset történt. A toborzók már tíz nap óta hiába várták az első jelentkezőket, egy reggel aztán elébük állt valami félkegyelmű legény, hogy ő szeretne belépni a légióba. Az elképedt sorozók előbb kinevették, aztán elmondták ökörnek, hülyének, azt se tudta szegény, merre nézzen.

Mikor Riga urai látták, hogy szépszerivel nem boldogulnak, kijelentették:

— Másképp kell csinálni.

Új parancsok, új utasítások repültek mindenüvé. Az egész ultrareakciós bandát mozgósították az agitáció érdekében. A fiatal legények és férfiak névre szóló idézést kaptak, amelyben a toborzóhelyekre rendelik őket. Ott aztán három közül választhattak: belépnek a légióba, vagy katonai segédszolgálatra jelentkeznek, vagy munkaszolgálatra mennek. Sokan, mikor látták, hogy nincs menekvés — mert hiszen, aki a három változat közül egyiket se fogadta el, azt rögtön letartóztatták és gyüjtőtáborba vitték — a munkaszolgálatot választották, mint a három rossz közül a legkisebbet.

Ezeket aztán csoportosan Rigába irányították és ott azonnal besorozták a légióba, tiltakozásukra nem hederítve. Ha akarták, ha nem, rájuk sütötték a Kain bélyegét.

Az újságok pedig azt írták, hogy „napról napra nő az önkéntesek száma".

A lett férfiak az erdőbe menekültek, mocsarakon bújkáltak, meg távoli réteken, de volt, aki megtalálta az utat egy partizáncsapathoz és beállt a népi bosszulók közé. Megszöktek hazulról, megszöktek a toborzóhelyről, még a kaszárnyából is. És megjelentek az illegális kiáltványok, amelyekben Robert Kirsis és elvtársai leleplezték a légió szervezőit és az egész alávalóságot. Lettország minden erejével küzdött, hogy a nép becsülete mocsoktalan maradjon. Széles tömegek vettek részt ebben a harcban s mindenki harcolt a maga módján.

— Nos, hány újonccal gyarapodott tegnap a légió? — kérdezte a főbiztos minden áldott reggel Dankert és Bangerskit, s azok, mint a megvert kutyák álltak gazdájuk előtt. — Hát semmit se tesznek az urak az ügy sikeréért? — mérgelődött Drechsler. — Nem érzik felelősségüket! Sorvad a kötelességtudás az urakban.

— Elkövetünk mindent, ami erőnktől telik — mentegetőztek a tábornokok. — De mit tehetünk? Nem jönnek.

— Ugyan gyenge kis erőcske lehet! — gúnyolódott a főbiztos. — Bezzeg a bolsevikok erősebbek. És most kétszer olyan erősek, mint voltak. Igenis, az önök jóvoltából, uraim, az egész kampány csak nekik használt. Gondolkodtak már arról, hogy melyik fenyőfán fognak lógni, ha a vörösök kézre kerítik önöket? Vagy azt hiszik, hogy a német hadsereg a tulajdon vérét fogja ontani a megmentésükért? Nem, uraim, mindenki maga gondoskodjék a biztonságáról! Elvárom, hogy eztán több erélyt fejtsenek ki. Különben majd megtalálom az embereket, akik eredményesen dolgoznak és végrehajtják a feladatot. Megértettük egymást? Akkor hát válaszszanak az urak — amelyik jobban tetszik.

Ugyan cudarul mehetett a hitleri hadak dolga keleten, ha a főbiztos ilyen hisztériás hangon beszélt. Dehát mit ért ezzel Danker és Bangerski? Talán segített a bajukon? Egy szemernyit se Az árulót lépten-nyomon váratlan bonyodalmak és bajok várják. Akit a nép gyűlöl, abból sose lesz se vezér, se hős.

Az első kiáltvány végleges fogalmazását maga Lose nézte át. Egy-két éles németellenes kifejezést törölt, beirt néhány szót az angolokról és amerikaiakról. De azokat a részeket, ahol a bolsevikokról és a Szovjetunióról volt szó, változatlanul meghagyta, mert maga Goebbels se eszelhetett volna ki galádabb hazugságokat és aljasabb rágalmakat.

— Saját fogalmazása? — kérdezte, mikor Nikurnak visszaadta a piros ceruzával átfirkált lapot.

— Ki másé lehetne, főbiztos úr?

— Nem rossz — mosolygott Lose. — Látom, megértette az instrukciómat. Csak helyenként kicsit túlságos gorombán beszél a németekről.

— Iparkodtam a lett átlagember lelkületéhez alkalmazkodni — magyarázta Nikur. — Az körülbelül így ítél, így gondolkozik. És azt hiszem, ebben az első kiáltványban a lehető legélesebb hangon kell szólnunk. Úgy inkább felfigyelnek ránk és könnyebben elhiszik, hogy csakugyan az elégedetlen elemek állnak mögöttünk. Később, ha a mozgalom már megerősödött, lassanként áttérhetünk lágyabb melódiákra.

— Ez igaz, de nem szabad a veszedelmes szavakkal játszanunk, mert esetleg olyan tüzet gyujtunk, hogy aztán nehéz lesz eloltani.

— Értem, birodalmi biztos úr. Remélem, ezentúl sem tagadja meg tőlem hasznos tanácsait.

— Semmiesetre. Ha valami nem elég világos, forduljon csak mindjárt hozzám. Van már alkalmas lakása?

— Nem panaszkodhatom. Jekeln úr segítségével sikerült megfelelő konspirációs szállást találnom a külvárosban. Ma estére várom egyik régi ügynökömet. Remélem, hogy az ő segítségével felújíthatom a kapcsolataimat.

— Igen, csak siessen, amíg a lett tölgy legbelsejét is ki nem kezdi a rothadás. Nyomassa ki mentül előbb ezt a kiáltványt és szórja a nép közé! Első kibocsátásra, azt hiszem, elég lesz ötszáz példány — minden községnek egy-egy. Ha jó a fogadtatás, ők maguk is sokszorosíthatják majd írógépen, vagy más módon.

Nikur a birodalmi biztostól hazament. A Pál-templom közelében, egy ócska házban volt a lakása. Nappal nemigen mutatkozott az utcán — a rigaiak bizonyára nem felejtették el két év alatt az

arcát, akadhat egy tökfilkó, aki megismeri a volt minisztert és szalad egyenest a hatósághoz. Azzal pedig elronthatja az egész szépen kiagyalt játékot.

Rendelkezésére bocsátottak egy gestapo tisztviselőt, aki különféle megbizatásaiban eljárjon. Pontét könnyen megtalálta, át is adta neki Nikur meghívását, de csak annyit mondott, hogy egy régi kartársa várja.

Este tíz óra volt, mikor Ponte bekopogtatott Nikurnál. Az előszoba sötét volt. Valaki szótlanul bebocsátotta. Első pillanatban nem ismerte meg egykori hatalmas főnökét. Kicsit nyugtalanul és gyanakodva követte a szobába és mikor Nikur hirtelen szembefordult vele, meglepetésében felszisszent és lekapta a sapkáját.

— Mi'szter úr... kegyelmes uram... ön az? — hebegte.

— Igen, Kristap, én volnék — nevetett Nikur. — De ne nagyon hangoztassa titulusomat és a nevemet. Most nem Nikur vagyok, hanem Laudurg.

Ponte meghökkent.

— Tán csak nem... bujkál?

— Majdnem. Üljön le, kérem, komoly dolgokat szeretnék megbeszélni.

Leültek egymás mellé a diványra és nagyon halkan beszélgettek.

— Odáig fejlődtek a dolgok, hogy újra szolgálatomba léptethetem — mondta Nikur. — Elérkezett a cselekvés órája. Nem maradhatunk tovább kivül a dolgokon, nem hallgathatunk tovább. Illegális újságot fogunk kiadni és ellenállásra szólítjuk a népünket. Holnapután ra ki is nyomtatjuk már az első számot. Az ön dolga lesz kigondolni, milyen módon juttassuk el a régi központjainkba, hogy aztán embereink továbbítsák és terjesszék. El kell mennie a „Zöldfá"-ba, felkeresi Radzinyt és az majd összehívja a szervezet vezetőit. Mához egy hétre titkos gyűlést tartunk. Pontosan mához egy hétre. Én is ott leszek, maga fog odakísérni.

— És ha nem engednek el a hivatalból? — aggodalmaskodott Ponte. — A gestapónál szolgálok. Rengeteg munkánk van.

— Majd kitalál valami ürügyet. Arravaló az esze az embernek.

— Igyekszem... minisz... Laudurg úr. Szóval máris dolgozunk?

— De dolgozunk ám! Úgy, ahogy még sose dolgoztunk.

— A németek ellen? Jól értettem?

— A németek és mindazok ellen, akik nem tartoznak hozzánk.

— És nem kockázatos?

— Dehogyis nem. Csakhogy okosan kell csinálni, akkor nem lesz baj.

— Bizony. Óvatosan kell csinálni.

— No, most pedig meséljen. Hogy élnek a német uralom alatt?

— Én véletlenül nem panaszkodhatom. A munkakör nem új... De mondja, Laudurg úr, megmaradhatok én a helyemen, a gestapónál? Az nem lesz jó, igaz?

— Sőt. Nagyonis jó. Ott marad, míg én azt nem mondom, hogy elég.

— És nem fogják ezt majd úgy megítélni, hogy a szervezet ellenségeinek dolgoztam? Az igazat megvallva, a régi embereink közül sokan álltak német szolgálatba, a politikai rendőrséget segítik.

— Miért ne? Hisz ott olyan elemek ellen küzdenek, akik sose tartoztak és nem is tartozhatnak hozzánk. Ez idáig rendben van. És most majd nemcsak ezek ellen harcolunk, hanem mások ellen is. Igy még inkább rendben lesz.

Megállapodtak, hogy Ponte két nap mulva ujra jelentkezik, átveszi az újság levonatait és szétviszi a kerületi központokba.

Mikor Nikurtól eljött, azt se tudta, hová legyen örömében. Ilyen fogást még soha életében nem csinált.

„Hogy hálálkodnak majd a németek! Bizonyosan elő is léptetnek. Nem, Nikur barátom, csinálj amit akarsz, de én még élni szeretnék! Csak magadnak ácsold az akasztófát, ha tetszik".

Alig egy óra mulva már a rendőrség legfőbb parancsnoka, Lange doktor előtt ült és elmondta pontosan, részletesen, amit Nikurtól megtudott.

Lange nagy érdeklődéssel hallgatta és közben többször is elővette a noteszét.

Mikor Ponte végzett, rövid gondolkodás után azt mondta neki:

— A dolog rendkívül fontos. Egyelőre senkinek ne említse! Holnap majd megmondom, mi lesz a teendője.

Miheiyt Pontét elbocsátotta, felhívta Jekelnt és kihallgatást kért. Lange is éppenolyan izgatott és boldog volt, mint a kis rendőrspicli.

De az obergruppenführernél csalódás várta. Alig kezdett bele mondókájába, Jekeln nagyot nevetett.

— Nincs semmi baj, Lange úr! Tőlünk indult ki az egész. Illegális újság, szervezkedés, titkos összejövetelek — ez mind benne van a tervben, amelyet maga a birodalmi biztos jóváhagyott. Nikur a mi emberünk s ezért bizonyos mozgási szabadságot kell engednünk neki. Viszont nem kell, hogy az ön ügynöke is tudja ezt. Csak hadd jelentse ezentúl is hűségesen a megfigyeléseit, ön pedig hallgassa végig, komoly arccal. Nem lehetetlen, hogy megtudunk valami érdekeset.

Lange másnap megadta Ponténak az utasítást és egy teljes hétre felmentette a szolgálat alól. Ponte meg, abban a hiszemben, hogy hallatlanul fontos feladatot teljesít, a legapróbb részleteket is pontosan feljegyezte és szabályos időközökben megtette jelentéseit. Lange aztán az érdekesebb tényeket közölte Jekelnnel. Így hát tökéletesen kezükben tartották az illegális mozgalmat és annak vezetőjét, Alfred Nikurt.

Március végén megtartották a „Zöldfa fogadó"-ban a titkos gyűlést, amelyen a nemzeti ellenállási szervezet vezetői teljes számmal megjelentek. Nikur hazatérése mindenkinek meglepetés volt. Többen sejtették, hogy ennek érdekes és jelentős háttere lehet.

Programmjukat már az első kiáltványban leszögezték. A németek felé passzív ellenállás — agitáció és kritika formájában — a bolsevikokkal szemben pedig tényleges harc, végső szükség esetén összefogva még a németekkel is, akiket pedig ugyanaz a nyomtatvány ámítóknak és kizsákmányolóknak nevezett. A legfontosabb: megküzdeni a legfőbb ellenséggel — a Vörös Hadsereggel. A cél érdekében átmenetileg még a németekkel való együttműködést is vállalni kell. Később aztán majd azokkal is leszámolhatnak, kiűzhetik őket Lettországból. Nikur beszélt a taktikáról, a harcban nélkülözhetetlen ravaszságról, arról, hogy legtermészetesebb érzéseinket is el kell nyomnunk magunkban és segíteni kell azt, akiről tudjuk, hogy nem barátunk, mert csak így érhetjük el azt, hogy végül a zsákmányosztásnál megkapjuk a részünket.

Herman Vilde, Ziemel, Radziny és a többi nagyfejű mukk nélkül elfogadta Nikur minden javaslatát. Egyetlen kivétel talán a jelentéktelen kis Miksit volt. Neki az ajtó előtt kellett állni, és halálosan unta már az örökös titkolózást, meg a nagyfejűek dolgaiban való szaladgálást. Ugyan, mit kapott eddig a fáradságáért, hű szolgálatáért? Kegyesen megengedik, hogy velük menjen az erdőbe, ahol örökösen résen állhat, a jutalmat pedig újra meg újra másnapra halasztják.

Vajjon meddig kell még így élni, örökös félelemben és igéretekkel a markában? Bizony, Miksit torkig volt már és boldognál is boldogabb lett volna, ha a hatalmas urak nem zavarják tovább a maguk dolgaival. De persze, mukkanni se mert. Még árulónak találják mondani és ki tudja, mit művelnek vele. Mint a fáradt gebe, csak húzta nyögve a gyűlölt igát.

MÁSODIK FEJEZET

1

A repülőgép a gyakorlott pilóta vezetésével észrevétlenül vált el a földtől és följebb, följebb emelkedett. Az utasfülke tele volt emberrel és poggyásszal. A partizánok, ki katonaköpenyben, ki kurtabundában, egymáshoz bujva ültek a ládáikon, zsákjaikon. Egyik-másik felállt és a jeges ablakon át próbált kinézni, meglátni valamit. Sötét, felhős éjtszaka volt.

Ruta Zalite hosszú fémládáján ült, a gép falának támaszkodva. időnkint megtapogatta rádióját meg az elemekkel rakott súlyos kis vasszekrényt.

„Szóval — repülök... először életemben... Még néhány óra és Lettországban vagyunk."

— Ruta! Nem vagy álmos?

Marina szólalt meg a sötétben. Ott ült, egészen közel. Ruta nem szívesen szakította meg gondolatai fonalát.

— Dehogyis! Ki tud ilyenkor aludni? Nemsokára a front felett leszünk.

Marinának beszélgetni volt kedve.

— Vajjon észrevesznek-e a németek? Mert akkor bizonyosan lőnek ránk! Vagy fényszóróval tapogatnak, káprázatják a pilótánk szemét. De azt nem féltem! Három rendjele is van, egy Vörös Csillag meg két Vörös Zászló! Remek pilóta!

— Csak nem szerettél bele? — Ruta hangján megérzett, hogy csak tréfál.

— Beleszeretni! Még csak az kéne! Ilyenkor legyen szabad a szívünk, ne zavarjon semmi a harcban. De majd, ha vége lesz a háborúnak, rögtön beleszeretek valakibe. Okvetlenül. „Most már

lehet, kiérdemelted, Marina" — mondom majd. És okvetlenül hősbe. Rá se nézek olyanra, aki valahol a hátországban kuksolt.

— Egy-két óra mulva te is a hátországban leszel és talán ott is maradsz a háború végéig.

— No, az más hátország! Felér akármelyik frontszakasszal. Mondd, Rutácska, hogy bírod a repülést? Nincs semmi baj?

— Még eddig nincs. Ez a pilóta úgy vezet, mint egy isten.

Két héttel azelőtt végezték el a rádió-tanfolyamot és a partizánparancsnokság azonnal a Daugava forrásvidékére irányította őket, egy kis kerületi városba. De nem volt jó repülőidő és egy teljes hétig ott kellett vesztegelniük. Ruta minden nap kiment a folyóhoz és sokáig elnézte. Hazai folyó! A jég alatt láthatatlanul csörgedező víz Lettországba tart, néhány nap mulva elfut Daugavpils meg Krustpils mellett, aztán a kegumi zárógáton túl eléri a rigai partot.

— Édes, jó Daugavám! Vidd el az ősi Rigának üdvözletemet, mondd meg, hogy nem felejtettem el és visszajövök nemsokára. Ojart is köszöntsd! Bárcsak... De nem! Jobb nem gondolni rá.

Marina az ablakra szorította az arcát, lehelete egy kis kört olvasztott a jégvirágba, azon át lelátott a földre. Megrángatta Ruta kabátja ujját.

— Nézd, nézd! A front felett vagyunk! Hogy csillog, ragyog!

Odalenn a sötét térségben, hol itt, hol ott, ágyútüzek lobbantak. Valamilyen épület lángolt. De a fények gyorsan elmaradtak, mindent elnyelt megint az éjtszaka.

A rádiós lövész leugrott egy pillanatra a fülke közepén lévő megfigyelő helyéről.

— Minden rendben. Átrepültünk a fronton. Egyetlen lövés se volt.

— Szerencsénk van — mondta egy partizán.

— Nyugtával dicsérd a napot — óvta a lövész. — Még nem vagyunk a repülőtéren.

— Messze van még?

— Vagy egy óra.

Talán a szemük szokta meg a sötétséget, talán az éjtszaka világosodott, de most látták a jégborította tavak tompa csillogását, a sötét erdő-foltokat, itt-ott egy falu körvonalait. Nyilván alacsonyabban is szállt a gép.

— Nem csodálatos, Ruta? Alig néhány órája még szovjet földön voltunk, a mieink között. Most nemsokára úgy leszünk, mint valami szigeten, köröskörül az ellenség.

— Ott is a mieink közt leszünk, a magunk földjén. Ne higgye Hitler, hogy ő ott a gazda, ne bízza el magát!

— Ami az elbizakodást illeti, hát azt Sztálin már kiverte belőle. Sztálingrádot sokezer évig megemlegeti a német. Sokezer? Emlegetni fogják, amíg ember él a földön. Róma felgyújtását, a Nerókat, Kaligulákat elfeledhetik, de Sztálingrádot soha! Boldog vagyok, Ruta, hogy ilyen időkben élhetünk! Nehéz, sőt rettenetes néha, de részt veszünk a nagy eseményekben és valami keveset magunk is beleírunk a történelembe. Szavamra, azt hiszem, a gyerekeink irigyelni fognak. „Anyácskám — mondják majd — hogy szerettem volna a helyedben lenni!"

Ruta kitapogatta a sötétben és megszorította a barátnője kezét.

Félóra mulva tábortüzeket láttak odalenn. Piros lánggal égtek, dacosan kihíva az éjtszaka sötétjét. Négy tűzrakás az ellenségtől megszállt földön! „Lobogunk — mondták a tűznyelvek — és bennünket senki sem olthat el."

A gép balra fordult, megdőlt, majd keringve leereszkedett. A tó sima jegén futott egy darabig és megállt a repülőtéren.

— Megérkeztünk, bajtársak! — mondta a rádiós-lövész. — Mire vártok? Szálljatok ki. Tovább úgyse viszünk.

A partizánok összeszedték a holmijukat és a kijáróhoz tódultak. Kis csoport várta őket a tavon, lovak nyerítettek valahol a sötétben.

2

A repülőteret a bjelorussz és lett partizánok közös erővel építették. Holdtalan, vaksötét éjtszakákon olyan elevenség volt itt, mint egy igazi légi kikötőben. Nagy szállítógépek hozták az embereket, fegyvert, koncentrált élelmiszert, orvosságot. Visszamenet aztán sebesülteket vittek, akik különleges orvosi kezelésre szorultak.

A repülőtér közelében, az oszvejai kerület erdői és mocsarai között volt akkor a lett partizánbrigád legfőbb támaszpontja. Itt székelt a törzs. A nagyobb hadműveleteket, nyílt portyákat a bjelorusszokkal együtt hajtották végre, vezetőik gyakran tartottak kö-

zős tanácskozást és összehangolták tevékenységüket. Ha szükséges volt, kisegítették egymást emberrel, hadianyaggal. Valóságos szovjet terület volt ez, partizánföld, ahová egyetlen német se léphetett büntetlenül. Hitlerista parancsnok, vagy „kreislandwirt" meg éppenséggel nem dughatta ide az orrát. Kisebb katonai egységek cirkáltak állandóan a veszedelmes térségben. Itt szovjet rend és törvény uralkodott. A német hadvezetőség többízben próbálkozott jól felszerelt büntető expedíciókkal, de hiába próbálták harckocsik, tüzérség és légierő fedezete alatt körülzárni és megsemmisíteni őket, mindannyiszor vissza kellett vonulniuk, mégpedig nagy veszteséggel. Sok ágyújuk és hadiszerük maradt a csatamezőn és a partizánok rögtön ellenük fordították a zsákmányolt fegyvert. Minden faluban voltak megfigyelőik, akik az ellenség legkisebb mozdulatát is jelentették. Ha komoly erőkkel kerültek szembe, apró csapatokra oszolva csúsztak ki a bezáruló gyűrűből. Máskor meg felvették a harcot és kiszámíthatatlan, fürge mozdulataikkal megtáncoltatták az ellenséget, úgy, hogy az ráfizetett minden efféle kalandra. A nácik hamarosan meggyőződtek arról, hogy egy ezreddel vagy hadosztállyal itt semmire se mennek. Egész hadtestet vagy hadsereget viszont most nem vonhattak el a frontról. Kénytelenek voltak fogcsikorgatva, tehetetlenül tűrni, hogy egész partizánkerület legyen a hátukban, ahonnan bármely percben kínos meglepetés érheti őket.

Tábori kórházuk is volt itt a lett partizánoknak. Az oszvejai támaszpont híre elterjedt egész Lettországban és az üldözöttek, a halálraítéltek százféle úton igyekeztek oda. Jöttek Latgaléból és Vidzeméből, jöttek egyesek és egész családok. A partizánok befogadták őket, a fegyverfoghatókat a harcosok közé sorolták, a többi a gazdaságban dolgozott.

Rutával és Marinával együtt több fiatal parancsnok is érkezett a táborba. Egy orvos, két hírszerző tiszt meg egy pártmunkás, akit azért küldtek, hogy a partizáncsapatok között megszervezze a politikai munkát. A brigádparancsnokság szétosztotta őket csapatrészek szerint. Akiket Lettországba irányítottak, útra keltek, mihelyt kalauzaik megérkeztek. Sietni kellett, hogy odaérjenek, mielőtt még a folyókon megindul a zajlás.

A kalauzokat Paul Vaneg, a latgalei partizánparancsnok küldte. A férfiak váltakozva segítettek Rutának és Marinának a nehéz rádiófelszerelést cipelni. A hó már olvadozott, a mocsarak

jegén tócsákban állt a víz és déltájban apró, barna vízerek folydogáltak mindenfelé. A menetelők lába átnedvesedett. Nappal megizzadtak a birkabőrbekecs alatt, éjtszaka viszont, az álom rövid óráiban, átjárta őket a hideg.

Lettország régi határán, ahol „lett" rendőrzászlóalj látta el az őrszolgálatot, éjtszaka mentek át a partizánok. Most már többször keresztezték az útjukat német őrjáratok, de mindig sikerült elkerülni az összeütközést. A brigádparancsnokság utasítása úgy szólt, hogy parancsoló szükség nélkül ne bocsátkozzanak harcba, lehetőleg észrevétlenül és minél előbb érjék el a kijelölt helyüket. Hiszen rádiófelszerelést visznek és a partizánoknak semmi se kell annyira, mint a rádió-összeköttetés.

Latgale kísértetiesen csendes volt. Rutának legalább úgy rémlett. Az emberek, akiket csak messziről láttak, lehorgasztott fejjel jártak, mintha az egész világ terhét cipelnék. Egyízben füstölgő tűzmaradványok mellett haladtak el. A közeli hárs csupasz ágain egy fiatal férfi, asszony és több gyermek holtteste függött, a legkisebb ötéves se lehetett. A férfi mellére papírlapot tűztek, ezzel a felírással: „Kivégeztettek, mert a partizánoknak segítettek."

Az előre meghatározott helyen új vezetők váltották fel az eddigieket. Vanag partizánjai elbúcsúztak a csoporttól és visszatértek a támaszpontjukra. Szasa Szmirnov és Jan Austriny pedig továbbkalauzolták az új partizánokat ezredük bázisára.

A menet üteme meglassult. Néhányuknak feltört a talpa, levetették a csizmát, rongyot csavartak a lábukra és úgy taposták tovább a sarat, latyakot.

Kilencednapra célhoz értek. Nedves tavaszi szél zörgött végig az álmos, sűrű erdőn és a kékes szürkületből előbukkantak a várakozó bajtársak. A partizánok ledobták vállukról a poggyászt és megkönnyebbülten sóhajtottak fel:

— Itthon vagyunk!

3

Szasa Szmirnov belépett a törzs fedezékébe és jelentette az ezredparancsnoknak, hogy feladatukat végrehajtották. Ojar Sniker maga is alig egy órája jött meg egy hadműveletről.

— Hány embert hoztál? — kérdezte.

— Hatot. Köztük két lányt.

— A lányokat útközben szedted fel?

— Nem én, parancsnok elvtárs! Moszkvából küldték őket. Rádiósok. Mégpedig, hogy azon kezdjem, igen jó kiállású lányok. Az egyik orosz. Most fogadod az új bajtársakat, vagy később?

— Most, nem illik váratni őket. Amíg én beszélek velük, te gondoskodjál az elhelyezésükről, de úgy, hogy jól kipihenhessék magukat.

— És a lányokat hová tegyem?

— Az öregasszonyokhoz. Van még ott két hely?

— Van.

— No, eriggy akkor! És mondd, hogy egyenként jöjjenek be, másként nem férünk el.

Lerakta az asztalról, amit lehetett — vizeskancsót, teásbögrét, térképtartót; nadrágja zsebébe csúsztatta a „waltert", amit nemrég zsákmányolt egy német tiszttől.

Elsőnek Jan Vimba jött be, olyan harmincöt körüli, szélcserzette arcú, kemény, nyugodt tekintetű férfi.

— Politikai helyettesnek küldtek ide — mondta a kölcsönös bemutatkozás után. — Az a feladatom, hogy alakítsam meg az ezredben a pártszervezetet és irányítsam a politikai nevelő munkát. A Központi Bizottságban mondották, hogy parancsnok elvtárs is pártmunkát végzett a háború előtt. Annál jobb. Mindig segíthet majd jó tanáccsal. Hisz én itt még egy lelket sem ismerek.

— Sebaj. Majd megismerkedik velük. Nagyon örülök, hogy ideküldték, bizony eddig egymagam birkóztam az egész munkával. Hol szolgált utoljára?

— A Lett Hadosztályban, mint zászlóaljkomisszár! Tuganovonál tavaly vállsebet kaptam, aztán Kirovban gyógyítottak. Ott kerültem kapcsolatba a partizánmozgalom parancsnokságával.

— Igazán örülök — mondta Ojar — hogy így történt, megértő jó barátok leszünk.

— Még csak az kéne, hogy két bolsevik ne értse meg egymást! — mosolygott Vimba.

Utána Ezeriny, állambiztonsági százados lépett be, régi tapasztalt politikai nyomozó. Részt vett a polgárháborúban. Az ezred elhárító osztályának vezetését bízták rá.

— Érdekes munkája lesz, annyi bizonyos — mondta Ojar, miután összeismerkedtek. — Remélem, egyetlen árulónak se sikerül befurakodnia közénk. Sok új embert kapunk mostanában és

ezeket, persze, ellenőrizni kell. Egy kínos esetünk volt már. Egy bitang Araj-ügynök becsúszott ide. Elég gyorsan lelepleztük, de így is nagy kárt tett, egy derék lány lett az áldozata.

Azután Valdis Reinfeld komszomolszervezővel beszélgetett, aki részt vett a Lett Hadosztály moszkvai harcaiban.

Kötelességéhez híven, legelőször azt kérdezte:

— Vannak itt olyan korú fiúk, akik a Komszomolba valók? Mert én nem igen láttam.

— Ne aggódjék, Reinfeld elvtárs — mosolygott Ojar. — Ami azt illeti, én magam is belépnék szívesen másodszor is, de vannak többen, odavalók. Például Imant Selis máris tagja a Komszomolnak. Aztán Elmar Auniny. És akad még más is. Derék fiúk, arany gyerekek!

Mazozoliny hadnagy következett. A parancsnoki állomány kiegészítésére küldték. Moszkva alatt nyerte el a tűzkeresztséget. Akkor még nem volt rendfokozata, de aztán elvégezte a tanfolyamot és Lovatynál már szakaszt vezetett. Ojar úgy határozott, hogy megteszi a törzs parancsnokának.

— Csoda, hogy milyen embereket küldtek! — örvendezett, mikor Mazozolinyt elbocsátotta. — Most aztán össze kell szedni magamat. Megtanítjuk az én falusi gyerekeimet egy kis katonai tudományra és a szabályzattal is foglalkozunk, hogy majd becsülettel vonulhassunk be Rigába.

Marina Volkova is megnyerte a tetszését. Komolyan viselkedett, röviden és értelmesen felelt minden kérdésre. Ojart előbb nyugtalanította, hogy lányok is érkeztek a táborba, de Marina egykettőre eloszlatta az aggodalmát. Ezt próbálja zaklatni valaki az érzelmeivel! Majd kioktatja. És ha nagyonis állhatatos az illető, hát eltesszük valahová jó messzire. Máris elhatározta, hogy Marinát ott tartja az ezredtörzsnél, a másik rádióslányt pedig Akmentinyhez küldi a Daugaván túlra.

Mikor Marina kiment, a kis polcon keresgélt a könyvei között. Imant már többször kérte Rainis verseit. Meg kell keresni azt a füzetet, mielőtt újra elfelejti.

— Tessék, üljön le — mondta hátra se fordulva, mikor az ajtó csikordult és valaki belépett. — Bizonyosan fáj a lába a nehéz menetelés után.

Ruta csak az arcélét látta s a szakállát — mert pár hónapja nem beretválkozhatott — meg a szeszélyesen göndörödő hosszú

haját. Arcát bronzvörösre égette a nap, a szél, a fagy, de a hang — Ojar hangja. Megismerte, ahogy az első szót hallotta.

— Ojar! hát élsz!...

Ojar olyan hevesen fordult hátra, hogy fejét beverte a fedezékbe. Szemét összehúzta, mintha nagy messzeségben kellene meglátni valamit, aztán csak nézte Rutát és testét átjárta a forróság.

— Ruta! — Akkorát lélekzett, mintha veszett futás közben állna meg hirtelen. — Te vagy?...

Okosabbat nem tudott mondani. Az öröm ott buzgott valahol mélyen a lelkében, de még nem ébredt rá, még nem mert hinni benne.

Kezébe fogta Ruta kezét, hol rázta, hol símogatta és szemét nem tudta levenni a szeméről, arcáról.

...Marina odakinn várt. Félórát. Egy órát.

Furcsa. Mit jelent ez? — tanakodott magában.

Csak ült a fatuskón és figyelte a tábor reggeli életét. Közbeközbe a kunyhó ajtajára pillantott.

Odabenn pedig, mikor már mindent elmondtak egymásnak, amit két határtalanul boldog ember ilyenkor elmondhat, Rutának végre eszébe jutott Marina és felsóhajtott.

— Mennem kell, Ojar... megyek... De hiszen majd csak találkozunk még. Igaz?

— Én szamár! Bizonyosan alig állsz a lábadon, én meg csak kerepelek itt. Bocsáss meg, Ruta! Mentsük, ami menthető.

Felkapta a bekecsét meg a fülessapkát és maga kísérte át a rádiósokat az asszonykunyhóba. Útközben Marina kérdőn tekintgetett hol Rutára, hol Ojarra. Komoly arccal, szótlanul lépkedtek, a hó ropogott a lábuk alatt. A kelő nap sugarai a fák gallyain át a szemükbe tűztek.

„Az ördög ismeri itt ki magát — törte fejét Marina. — Valami bűzlik itt, annyi szent."

A többitől kicsit távolabb eső kunyhó előtt Ojar megállt, halkan bekopogtatott és mikor kiszóltak, ravasz mosollyal intett a lányoknak.

— Nyissa csak ki, Auniny mama, két kislányt hoztam magának, szeresse és dédelgesse őket, mint az édes gyerekeit.

Megvárta, amíg belépnek, búcsút intett nekik, aztán visszament a fedezékébe.

Valami zúgott-búgott a belsejében, nem tudta, daloljon-e, de úgy, hogy az erdő reszkessen bele, meghemperegjen a szűz hóban, vagy vállonragadja a szembejövő partizán elvtársat és addig rázza, amíg irgalomért nem esedezik, vagy veszedelmes portyára induljon a legényeivel, behatoljon, például a városba és kikergesse az utcára a németeket, anyaszültmeztelenül, hogy úgy ropjanak táncot Ruta érkezése örömére. Egy szó, mint száz: Ojar boldog volt.

Az öregasszonyok összeismerkedtek a két lánnyal és tüstént ágyba dugták őket.

Elnyújtóztak egymás mellett a keskeny priccsen. Marina jól látta, hogy barátnőjének eszében sincs aludni, csak bámul a levegőbe, mosolyogva, csillogó szemmel.

— Ruta drágám, mondd... de igazán... Ő az?

Ruta nem szólt, csak rábólintott.

— Akkor már értem! Dehát mért siettetek annyira? Vártam volna én tovább is, szívesen.

4

Két héttel azelőtt Kapeika és Akmentiny felderítő útra indult a terület mélyére. Egyikük Vidzemén keresztül, Riga felé, a másik a Daugaván át Zemgaléba. Márciusban tértek vissza, néhány főnyi csapatukkal együtt. Ojar rögtön tanácskozásra hívta az ezred vezetőségét — Ezerinyt, Vimbát, a két visszatért felderítőt és Mazozoliny hadnagyot, aki már átvette a törzs vezetését. Hat ember befogadására egyik parancsnoki fedezék se volt elég tágas, így hát az erdőben, szabad ég alatt tanácskoztak. Asztalul egy vastag fatörzs szolgált, amelyet a szél döntött ki. Arra terítették a térképet. Mazozoliny egy fatönkre telepedett, térdére tette a térképtáskát és tintaceruzával jegyzetgetett a tömbfüzetébe.

Akmentiny beszámolt a tapasztalatairól.

— A Daugaván túl nincs alkalmas hely. Tudjátok, hogy nem vagyok éppen válogatós, be szoktam érni azzal, ami van, de szerintem ott bizony nehéz lesz a lábunkat megvetni. A taurkalni erdőn kívül nincs más az egész területen.

— Úgy érted, hogy meg kell másítani a szándékunkat? — kérdezte Ojar.

— Nem, Ojar, várj csak! Okvetlen be kell fészkelődnünk Zemgaléba, meg is tesszük. Csakhogy állandó bázis helyett be kell

majd érnünk néhány összekötő ponttal. Hat alkalmas házat már találtam. Akad majd több is, elvégre ott se mindenki németbérenc. Ha úgy határozunk, hogy az én zászlóaljam telepszik oda, hát több osztagra kell majd tagolni és azok is szüntelen mozgásban lesznek, másként abból a gyenge cserjésből hamarosan kihajtanak és végeznek velünk.

— Az összeköttetés miatt ne legyen gondod. Meggazdagodtunk, míg nem voltál itt. Adok veled egy rádióállomást, mindennap érintkezhetünk.

— Micsoda! Rádióállomásunk is van? — Felcsillant a szeme. — Hát azt meg hol szerezted?

— Hol szereztem? Moszkvából küldték. Egyet külön neked. Így rendelkezett a moszkvai parancsnokság.

Akmentiny hitetlenül rázta a fejét.

— Moszkvában ugyan aligha tudnak a liepajai Kris Akmentinyről.

— De még mennyire tudnak! — mosolygott Ojar. — Mindnyájunkat ismernek, név szerint. Apai nevünket is tudják. Bizony, barátom, most már nem bújhatsz el!

— Ez már beszéd! — Evald Kapeika füttyentett. — Moszkvában számon tartanak bennünket. Minden lépésünkért felelősek vagyunk a Párt és a kormány előtt.

— A Párt és a kormány előtt mindig felelősek vagyunk. Olyanok, mint a lelkiismeret. Ha tudják a nevedet, ha nem, előlük nem titkolhatsz semmit.

— Mikor induljon a zászlóaljam? — kérdezte Akmentiny.

— Előbb hallgassuk meg Kapeikát. Majd aztán határozunk. Beszélj, Evald. Milyen kilátásaink vannak Riga tájékán?

— Elég jók. A természetadta lehetőségek sokkal kedvezőbbek, mint Zemgalében. Sok az erdő, láp, tó, ezt tudjuk. Persze, csak úgy nyüzsögnek ott a németek. Van ott hátországi csapat, haditáprészleg, tábori csendőrség. De ez ellen semmi kifogásom. Legalább, ha le akarok ütni egyet, nem kell messzire fáradni érte. Bázisnak való helyet már találtam. Onnan eljuthatunk egészen a vidzemei partokig. És nekünk is lesz rádióállomásunk?

— Egyelőre nem. Csak kettőt küldtek.

— Akkor hát beérjük stafétákkal.

Sokáig tanulmányozták a térképet és beszélgettek a környékbeli lakosság hangulatáról. Vimba, az ezredparancsnok politikai

helyettese javasolta, hogy Akmentiny is, Kapeika is szemeljenek ki maguknak egy-egy politikai helyettest, aki nemcsak a partizánok, hanem a lakosság körében is végez nevelő munkát. A legnehezebb idők elmúltak, ezt ma már a gyepesfejű kispolgár is megérti, ha jól megmagyarázzák neki. És ha megértette, hiába próbálkozik Goebbels az ostoba meséivel, nem tud hozzáférni.

Akmentiny fontolgatta a dolgot.

— Csakugyan jó lesz politikai helyettesről gondoskodni. Hiszen nekem éjjel-nappal egyébre kell gondolnom. Például: hogy hol bújjunk meg egy-egy hadművelet után? Így, persze, nem sok időm marad a népnevelésre. No, meg igazat szólva, magamnak se ártana egy kis tanulás, sose jártam még pártiskolába.

— Sileniek kellene ide — mondta Kapeika.

— Merész kívánság! — nevetett Vimba. — Sileniek! Olyan pártmunkás nem terem minden bokorban.

Elhatározták, hogy Akmentiny és Kapeika máris felkészítik zászlóaljukat és körülbelül három nap mulva elindulnak új helyükre. Mintegy másfélszáz embert adtak mindegyik mellé.

Már menni készültek, mikor Kapeikának hirtelen eszébe jutott:

— Igaz is! Majd elfelejtettem! Nézzétek, mit találtam egy házban, Skriveritől nem messze.

Újságot húzott ki a zsebéből és előbb csakúgy magának, majd hangos szóval olvasta:

„Lettországért, szép erős hazánkért!"

A kiáltvány felhívott minden lett hazafit, hogy keressen kapcsolatot az illegális ellenállás új központjával, amely vállalja a nemzet sorsáért a felelősséget. Majd miután néhány mérges szót intézett a németek címére, a szitkok egész áradatát zúdította a bolsevikokra.

— Ni csak! Úgy látszik, segítőtársaink akadtak! — mondta Ojar, miután végigolvasta Nikur lapjának első számát.

— Hogyisne! Ezek a zavarosban akarnak halászni.

— Mégis csak a németek ellen fordulnak — csodálkozott Kapeika.

— De még sokkal inkább mi ellenünk — vágta rá Vimba.

Ezeriny eddig némán figyelt, most ő is beleszólt:

— Ez olyasmi, amiről tudomást kell vennünk és le kell szögeznünk a magunk álláspontját.

— Tökéletesen igaz, Ezeriny elvtárs. Hadd lássuk tisztán, mi a céljuk és mekkora a súlyuk ezeknek az illegálisoknak. Ha igazán harcolni akarnak a német ellen, nem mondhatjuk nekik, hogy maradjatok veszteg, ne bántsátok a fritzeket, ez a mi monopóliumunk. De hihetőleg csak demagóg jelszavakat hangoztatnak, így akarják belopni magukat a nép bizalmába, hogy aztán ellenünk lázíthassák. Akkor pedig máris le kell rántani az álarcot, lássa meg a nép, milyen ocsmány pofa rejtőzik alatta. Ezeriny elvtárs, ez magának való munka!

Ezeriny nyugodtan felelte:

— A munkától nem húzódozom, de az ügy elég átlátszó. Igen valószínű, hogy német fogás, provokáció az egész.

— Alighanem — vélte Ojar is. — A közelünkbe semmiesetre se engedjük, mi viszont jól kitapogatjuk őket.

Akmentiny is elmondta a maga feltevését.

— Könnyen meglehet, hogy a németek egymásra akarnak uszítani bennünket, azt remélik, hogy verekedés közben majd őróluk megfeledkezünk. Míg a háziak egymást püfölik, a fritzek zavartalanul kiüríthetik a kamrákat, pajtákat. Bonyolult história.

Vimba zárta le a vitát.

— Jól mondta Sniker elvtárs: Először öntsünk tiszta vizet a pohárba. Akár itthon termett bölcseség, akár német parancsszóra kiagyalt terv — miden pillanatban készen kell állnunk a harcra.

•

Három nappal később Akmentiny a zászlóaljával elindult Zemgaléba. Hogy melyik rádióslányt küldjék vele, azt az utolsó napon döntötték el. Mikor Akmentiny megkérdezte Ojart, az zavarba jött és nem tudta, mit feleljen.

— Te már beszéltél velük?

— Nem én. Úgy gondoltam, majd te döntöd el.

— A dolog nem olyan egyszerű.

— Nem értem, hol itt a bonyodalom? — csodálkozott Akmentiny. — Ahogy a parancsnok határoz, úgy lesz. Te vagy a gazda.

Ez nem is volt kétséges, de Ojar jól tudta, hogy az Akmentiny-csoportra sokkal több nehézség és veszedelem vár, mint a bázison maradókra. Ha Marinát oda osztja be, hát aki sejti, hogy milyen érzelmek fűzik Rutához, könnyen azt mondhatja: lám, a parancs-

nok legfőbb gondja, hogy a maga barátait tegye jó helyre. No persze, ő is csak ember...

Végülis úgy határozott, hogy húzzanak sorsot. Behívta a két lányt.

— Egyiküknek Akmentiny elvtárssal kell menni, Zemgalébe. Ott nehezebb lesz a helyzet, tehát igazságtalanság volna parancscsal dönteni el, hogy ki menjen. Akit elküldenek, azt hihetné, hogy büntetésből küldik el. Máskép oldjuk hát meg a kérdést: húzzanak sorsot.

— A vak véletlenre bízzuk? — tiltakozott Marina. — Nem, engedje meg, parancsnok elvtárs, hogy mi ketten döntsük el, egymás között. Csak öt percet adjon, annyi elég. Megegyezünk és jelentjük az eredményt.

— Jó, egyezzenek meg!

Marina karonfogta és félrevonta barátnőjét.

— Ne szólj semmit, Ruta! Ne vitatkozz, hallgass — kezdte hadarva. — Te maradsz itt és én megyek Akmentinnyel. Nincs jogod lemondani a boldogságról, amelyben már nem is reménykedtél. Engem pedig ne rémítgessenek a nehézségekkel. Nem lesz az olyan szörnyű.

— De Marina! Ha valami történik veled, akkor...

Marina a szavába vágott:

— És veled nem történhetik? Mért velem igen és veled nem? Az ember ok nélkül ne áldozza fel magát. Jól tudod, nekem tökéletesen mindegy, hol dolgozom, neked meg nem. Hallgass és engedd, hogy én cselekedjem!

Újra karonfogta és bementek.

— Már meg is egyeztünk. Én megyek Akmentiny elvtárssal. Mikor indulunk?

— Három óra mulva.

És — önzés, nem önzés — Ojar bizony boldog volt, hogy így történt.

Három órával később Marina elment az Akmentiny-zászlóaljjal. Ruta végigkísérte a táboron, búcsúzáskor megcsókolta, aztán még jó darabig állt a keskeny erdei ösvényen és szorongó szívvel nézett a távozók után. Könny gyűlt a szemébe, úgy érezte, hogy Marinával fizetteti meg a boldogságát.

Ruta majdnem az egész napot a rádiója mellett töltötte. Lesni kellett és elfogni a jólismert moszkvai jelzést meg a brigádtörzs jelzését. Nem mindennap hangzottak fel, de akármelyik percben várhatta. És Ojar jelentéseit leadni a parancsnokságnak a megbeszélt időben, szintén nem volt könnyű. Moszkva és Oszjeva kétszer napjában híreket várt tőlük. Felvenni és továbbadni a rejtjeles rádiógramokat, magában még nem lett volna nagy dolog, bár elég sok időbe került a rejtjelek kibetűzése. A nehézség abban volt, hogy más-más pontról kellett leadni minden egyes rádiógramot, különben az ellenséges iránymérők esetleg felderíthetik az ezredtörzs tartózkodóhelyét. Így aztán Rutának sok kilométeres utakat kellett megtenni napjában kétszer is, hogy a partizánok hangja egy-két percig szabadon csendülhessen az éteren át. A németeknek néha sikerült rátalálni a hullámhosszára, s ilyenkor rámentek a maguk leadójával, fülsiketítő macskazenét rendeztek, így akarták elnémítani a partizánok rádióállomását.

Ezeken az útjain Imant Selis és Elmar Auniny kísérték Rutát és a leadás alatt éberen figyelték a környéket.

Imant, mikor Rutát meglátta, mindjárt az odaérkezése napján, úgy megörült, mintha édes testvérével találkozna. Ruta csak most tudta meg, hogyan pusztult el Ingrida és milyen sorsra jutott Anna Selis. Nem is állhatta meg sírás nélkül. És Imant sebét is felszakította a beszélgetés. „Ingrida is partizán lehetne — gondolta — itt élne velünk, rádiós lenne ő is, mint Ruta, vagy a sebesülteket gondozná... Akkor talán anyámnak se kellene most Salaspilsen kínlódni." Hogy az édesanyját Salaspilsre hurcolták, azt csak mostanában tudta meg és azóta egyre azon törte a fejét, hogyan szabadíthatná ki.

Ahányszor a földkunyhóba ment, az asszonyokhoz, mindig odaképzelte közéjük az édesanyját. Dolgozna éjjel-nappal, hiszen másképp nem élhet, mindenüket szépen megfoltozná, kimosná. És micsoda finom ebédeket főzne! Mind a tíz ujjukat lenyalnák utána a partizánok. Az egész tábor szeretné!...

De csak legkedvesebb barátjának árulta el, milyen terveket forgat a fejében.

— Te Elmar, mit gondolsz... meg lehet szökni a salaspilsi táborból?

— A táborból aligha. Nagyon őrzik. De kihajtják őket munkára, a kőbányába, onnan talán lehet.

— Kérdeznék valamit tőled. Ha Anna élne és Salaspilsre hurcolták volna, mit csinálnál?

A fiú elsápadt, földre szegezte a szemét.

— Megszöktetném. Nem nézném, hányan őrzik. Még ha ezren lennének is.

— Te, egymagad?

— Ha nem akadna, aki segít, hát akkor egymagam.

— Hogy csinálnád?

— Előbb egy jó hétig a tábor körül ólálkodnék, amíg csak mindent meg nem tudtam. Aztán agyonvágnék egyet az őrök közül, belebújnék a mundérjába és meglesném, mikor hajtják ki munkára a foglyokat, mennék én is velük. Ott kivárnám az alkalmas pillanatot, mikor senki se lát bennünket és vele együtt — be az erdőbe, egyenest ide a bázisunkra. Egy német kevés volna persze, meg kellene ölnöm egy tucatot is. Én így csinálnám, Imant.

Imant egy percig szótlanul fontolgatta a barátja szavait. Aztán, arcát elfordítva, megkérdezte:

— Mondd, Elmar, jóbarátom vagy?

— Még kérded?

— Segítenél nekem egy veszedelmes vállalkozásban, ha nagyon megkérlek?

— Feltétlenül.

— Édesanyám a salaspilsi táborban van... Hátha kiszabadíthatjuk, mi ketten?

— Érdemes gondolkodni róla — felelte Elmar. — Számíthatsz rám.

Azóta Imant egyébre sem gondolt. Minden nap többféleképpen is elképzelte, hogy jut el a salaspilsi táborba, hogy szedi rá a németeket és hogy szabadítja ki az anyját a karmaik közül. És mikor a támaszponton elterjedt a hír, hogy a Kapeika-zászlóalj rövidesen áttelepszik nyugatabbra, egy Rigához közelebb eső pontra, Imant rögtön Elmarhoz szaladt és előhozta a multkori tervét.

— Gyerünk mi is Kapeikával, Elmar! Ők leszrek legközelebb Rigához. Onnan könnyebben eljuthatunk a salaspilsi táborba, puhatolózni. Hátha lehet valamit csinálni.

— Jó. Rajtam nem múlik — felelte Elmar. — De akkor beszélnünk kell a parancsnokkal — az ő engedélye nélkül úgyse vesznek le.

— Megyek is most mindjárt Sniker elvtárshoz. Szóval beszélhetek a te nevedben is?

— Bátran. Állom a szavamat.

— És ha azt mondja, hogy nagyanyádat nem hagyhatod itt?

— De hiszen itt marad az egész törzscsapat. Nagyanyám nem lesz egyedül. És akkor is elengedhet egy időre. Aztán, ha anyádat kiszabadítottuk, visszajöhetek megint ide.

— Helyes. Ezt mondom majd.

Ebéd után Imant órák hosszat ült Ojar földkunyhója előtt, ki akarta várni a pillanatot, amikor senki sincs nála. De nem volt szerencséje. Az alkalmas pillanat csak nem jött el, pedig estefelé már. Hol ez, hol az a tiszt ment be Ojarhoz és legalább félóráig, de sokszor tovább is maradtak. Mazozoliny ment be utoljára és mikor végre kijött, éppen feltűnt az ösvényen Ruta. Imant tudta, hogy ha Ruta előtte megy be, akkor ma már nem beszélhet Ojarral. Ismerte a szokását, a rádióslánnyal mindig sokáig tárgyal.

Elébe szaladt az ösvényen és eldarálta egy szuszra:

— Ruta kérlek, engedd, hogy én menjek be előbb a parancsnokhoz.

— De hiszen rádiógramot hozok neki, nagyon fontos...

— Az én dolgom is sürgős... nem várhatok holnapig. És meglátod, gyorsan végzek... legfeljebb három perc. Engedd, Ruta, igazán! Különben vége a barátságunknak.

— Ilyen kicsiség miatt? Ejnye, Imant, ezt nem vártam tőled. A barátsággal nem tréfálunk.

— Jó, jó, bocsás meg, de annyira...

— Úgyse hittem el. Tudom, hogy nem vagy szélkakas! Hát nem bánom, eredj, majd várok.

Ojar nagyon komolyan hallgatta.

— Mit csináljak veled? Nem szívesen eresztelek el, úgy gondoltam, te leszel az összekötő Kapeika meg köztünk... De belátom, hogy az indok elég nyomós. Igen, Imant, az édesanyját nem hagyja cserben az ember. De jól gondold meg: a dolog igen nehéz, egymagad nem birkózol meg vele. Hogy körülnézel a táborban, az hagyján. De egymagad semmibe ne kezdj, mert olyan bajt

csinálhatsz, amit aztán nem ütsz helyre soha. Azért van parancsnokod, hogy hozzá fordulj minden dolgodban. Kapeikával pedig majd én beszélek. Ha csakugyan rákerül a sor, esetleg küldhetünk néhány embert a segítségedre.

— Köszönöm, Ojar, nagyon köszönöm... Ezredparancsnok vagy, meg szép kitüntetésed is van, de nem szállt fejedbe a dicsőség. Elmehetek? Még vár valaki odakinn, a rádiósunk, Ruta Zalite. Fontos rádiógramot hoz. Erővel vettem rá, hogy engem eresszen előre.

— Jó, jó. De most eredj és mondd neki, hogy máris jöjjön.

— Igyekezz! — kiáltott Imant már az ajtóból. — A parancsnok vár. És hálás köszönet, hogy előre engedtél, sikerült elintézni a dolgomat. — És szaladt megkeresni Elmart.

Ruta tudta, hogy Ojar nagyon megörül majd a sürgönynek. Moszkvából közölték, hogy másnap éjjel, a megállapított helyen ejtőernyős csomagokat dobnak le, élelmet, fegyvert, hadiszert. Meg kell gyujtani a jelzőtüzeket. És a legszerencsésebb körülmény az, hogy ma kapták a hírt, amikor a Kapeika-csoport még nem ment el. Így most megtömhetik a hátizsákjaikat tölténnyel, robbantószerrel, tömény élelemmel.

Míg Ojar a táviratot olvasta, Ruta izgatottan figyelte az arcát. Most elmosolyodik, elégedetten bólint!

— Ez aztán jó hír, Ruta! Csudajó. Mindig idejében segítenek és pontosan azt küldik, ami legjobban kell.

HARMADIK FEJEZET

1

1943 tavaszán a Vörös Hadsereg az Északnyugati Fronton támadásba lendült és felszámolta a gyemjanszki hídfőt, amelyben Hitler másfél év óta annyira bizakodott.

Mikor a lett lövészek megtudták, hogy a velük szomszédos frontszakaszt olyan hadosztály foglalta el, amely részt vett Sztálingrádnál a Paulus-hadsereg megsemmisítésében, azt is tudták, hogy a hídfő napjai meg vannak számlálva. A sztálingrádiak bizonyosan nem pihenni jöttek ide, a sztarajarusszai mocsarakra.

Egy este Purgailis főhadnagy a lövészeivel üldögélt és cigarettázva hallgatta beszélgetésüket. A letteken kívül néhány tucat crosz is volt a századában, meg ukránok, kazahok és egy oszjet. Jobbára a családjukról, otthonukról meséltek, kiki elmondta, hogyan élt, mit csinált „civil" korában. Purgailisnak, ahogy elnézte, hallgatta őket, hirtelen úgy rémlett, mintha nem is itt, a vedlett mocsári bozótban ülne a fiúkkal, de magas, nagyon magas hegy tetején, ahonnan belátják a szovjet föld széles térségeit. Kopár puszták vonultak előttük, ahol nem nő más, csak a szerény szakszaul, és dús havasi réteken tisztes ősz csobán tereli az ezerfőnyi juhnyájat. A szibériai vadász történetei eléjük idézték az értékes prémvaddal teli tajgák végtelenségét, ahol a világ legnagyobb folyói hömpölyögnek a Jeges-tenger felé. Látták a délorosz alföld hullámzó búzamezőit és az ukrán kertek almavirág-tengerét. Urali kovácsok pőrölye zengett a fülükbe és néhány percre feltűntek a Kaukázus magas völgyei, ahol szőlő zöldel és narancs meg citrom sárgállik a napos lejtőkön. Mind a maga vidékéről mesélt, a szülőföldjéről, amelyet sose felejt el az ember, akárhova vesse is a sorsa. És a sok külön részlet összetevődött, kialakult a nagy egész, a beláthatatlan szovjet haza képe.

De most itt vannak a fiúk, együtt tanyáznak a sivár mocsarak között. Eljöttek a hegyekből meg a tajgáról és a Volgapartról, hogy segítsenek Jan Purgailisnak visszaszerezni a házikóját. Egyikük se járt soha Lettországban, de olyan melegséggel beszélnek róla, mintha ott születtek volna.

Vörösen izzanak a pipavégek, kék mahorkafüst szállong. Patakok csordogálnak, jégdarabos vizüket a Polába viszik, közbe-közbe ágyúsortűz remegteti a levegőt.

— Vigyázz! — szólt félhangosan egy lövész, mert látta, hogy a zászlóaljparancsnok alakja bukkan elő a ritkás tavaszi ködből.

Zsubur százados már messziről intett, hogy maradjanak csak ülve és a századparancsnokot, aki elébe sietett, hogy jelentést tegyen, ugyancsak megállította.

— Hagyjuk, Purgailis elvtárs! Mit csinálnak? Pihenő?

— Az, százados elvtárs. A régi életünkről beszélgetünk. Megkínálhatjuk egy csésze teával? Cukros, természetesen. Most nem úgy van, mint tavaly ilyenkor.

— Forró tea? Az bizony jó lesz.

A fiúk helyet szorítottak neki és Zsubur térdére vette az alumínium bögrét, átfogta két kezével, ujjait melengette rajta.

— No, nem unják meg az üldögélést itt a mocsár szélén?

— Hogy unjuk-e? Torkig vagyunk vele, százados elvtárs! — felelte az egyik, kivéve szájából a pipát. — Más frontokon javában áll a harc, új meg új városokat foglalnak el minden nap, mi meg csak a hadijelentésekből tudjuk, mi történik és egyre azt kérdezzük: mikor kerül már ránk a sor? Sztálin elvtárs köszönetet mond ennek is, annak is, de mi — eh, kár a szóért, úgyis tudja, százados elvtárs.

— Sebaj, fiúk, csak még egy kis türelem — mondta Zsubur. — Sor kerül rátok is. Ami pedig Sztálin elvtárs köszönetét illeti, hát az rajtunk fordul meg. Ha jól verekszünk, rólunk sem feledkezik meg a hadparancsában.

— És talán közeledik az időnk? — kérdezte jó vologdai, elnyújtott szóval egy szakaszvezető.

— Nem lehetetlen — felelte Zsubur, mire mozgolódás támadt, közelebb húzódtak hozzá.

Egy lövész akkorát csapott a szomszédja vállára, hogy az felszisszent.

— Ejnye, nem vagyok én fritz!

Minden szem Zsuburra tapadt, várták, hogy még mondjon valamit.

— Nem lehetetlen — ismételte. — Mindenesetre készen kell lennünk, hogy akármelyik percben támadásra indulhassunk. Jó lesz megvizsgálni a fegyvereket.

— Régen mondom, hogy hazai szagokat érzek — dörmögte vidám hunyorítással Zvirbul, a század szolgálatvezetője, egy nagybajuszú, vállas, magas szőke ember. — Ha jól kilépünk, nem is olyan nagy út, két hét alatt Lettországban lehetünk.

— Nagyon sietsz. — Purgailis a fejét ingatta. — Utóvégre mégis csak háború van. Nem lehet csak úgy odasétálni.

— Igaz — bólintott Zvirbul. — De mégis azt mondom: ha szorítjuk, vetés idejére éppen hazaérhetünk.

Éjtszaka a zászlóaljparancsnok hivatta Purgailist.

— Pontban öt órakor a hadosztály támadásra indul — közölte Zsubur az egybegyűlt tisztekkel. — A tüzérségi előkészítés után, pont hatkor zászlóaljunk megrohamozza a 97-es magaslat mögötti útkeresztezést. Míg újabb feladatot nem kapunk, ott beássuk magunkat. A te századod, Purgailis elvtárs, közvetlenül az útkeresztezésnél foglal állást, az első és a harmadik század pedig a szár-

nyakat biztosítja. Az én parancsnoki harcállláspontom az útkeresztezéstől kétszáz méterre nyugatra lesz.

Alig derengett, megszólaltak az ágyúk és aknavetők ezrei. Sok tonna fémet zúdítottak a fronton át az ellenség fejére, szétlépték a lövészárkokat, összezúzták a bunkereket, halálra rémítették és kizavarták földalatti odvaikból a nácikat. Pontosan egy óráig tartott az ágyúzás. Akkor megjelentek a levegőben a bombavetők — egész ezredek bombázták a kijelölt célpontokat és mihelyt feladatukat elvégezték, siettek vissza új bombarakományért.

Mikor tüzérségünk már a második német védővonalat fogta tűz alá, a gyalogság is támadásba lendült. Elsőnek a sztálingrádiak indultak, együtt az egész hadosztály, mindjárt utána a lettek. Több helyen áttörték a frontot, a német védővonalban rések támadtak.

Egy órával a támadás megkezdése után Purgailis főhadnagy a második századdal megszállta az útkeresztezést. Nincs az a sokjegyű szám, ami kifejezhette volna ennek az alig hektárnyi kis földdarabkának az értékét ezen a napon. Az útkeresztezés volt a kapu, amelyen, ha az ellenség kezén marad, a szétvert német sereg átmentheti nehéz hadfelszerelését. De így most Zsubur zászlóalja bevágta előttük a kaput és a kulcs Purgailis kezében volt. A német ágyúk ütötték, harckocsiosztagok veszett csapásokat mértek rá, minden áron be akarták zúzni. De a kapu állta a csapásokat, nem tört be és nem nyílt ki. A páncéltörő ágyúk lövedékei egymásután martak bele a német harckocsik testébe. A szovjet ágyúk lövedékei átrepültek a mocsár felett és szétszórták a támadásra tömörülő páncélosztagokat. Néhány óra mulva megjelentek az ellenséges bombázók, de alig egy-két támadást intézhettek csak, már előtörtek a felhőkből a vöröscsillagos vadászok és rendet teremtettek a levegőben, igazi szovjet rendet, amelyet most már egyetlen német gép se mert megbontani.

Most aztán gyalogságukat is odavetették a németek az útkeresztezésre, megpróbálták hátranyomni Purgailis katonáit.

— Cél az ellenséges gyalogság! Tűz! — adta ki a parancsot újra meg újra, rekedten a sok kiáltozástól, Purgailis főhadnagy. — Pontosan célozzatok! Géppisztolyosok — rövid sorozatokat!

Leszállt az este, de se csendet, se nyugalmat nem hozott. A lövészek kormos, izzadt, elgyötört arccal, feszülten figyeltek, sze-

müket szinte belefúrva a homályba. Időnként rakéták lobbantak és szétszórták egy pillanatra a sötétséget. Reggelig senki se hunyhatta le a szemét.

Másnap, alig néhány órával a nagy harc befejezése előtt, amikor a németek már kezdték erőket délnyugat felé kivonni és közelebb vinni az utolsó Lovaty-átkelőhelyhez és Ramusevo falvához, Purgailis mellett becsapott egy akna a lövészárokba. A századparancsnok az ellenséget figyelte, ahogy kúszva menekül odaát az ágyúlövedékektől összekaszabolt bokrok között. Mikor az aknaszilánk az agyába fúródott, úgy maradt, pontosan abban a helyzetben, mintha még mindig a visszavonuló ellenséget figyelné. Emberei nem vették mindjárt észre, hogy halott — úgy feküdt ott, a lövészárok partjának feszülve, mintha erősen nézne valamit. De mikor Zvirbul szolgálatvezető odakúszott hozzá és megérintette a vállát, a parancsnok nem mozdult.

A századot az első szakasz parancsnoka, Trofimov hadnagy vette át.

Purgailist a közös sírba temették, ott, az útkeresztezésen, a század többi hősi halottjával együtt. A bajtársak fedetlen fővel állták körül a sírt és esküvel fogadták, hogy nem felejtik el és megbosszulják őket. Szokolov ezredparancsnok és Sileniek is eljöttek, hogy Zsuburral együtt elbúcsúzzanak Jan Purgailistól és bajtársaitól, mikor lebocsátják őket a földbe. Háromszoros sortűz volt a búcsúztató díszlövés.

Később emlékoszlopot állítottak azon a helyen és Purgailis főhadnagy nevét írták legfelül a táblára.

Utolsó hősi harcáért halála után a Honvédő Háború rendjelével tüntette ki a hadosztályparancsnokság.

2

Egy héttel a gyemjanszki hídfő felszámolása után, a hadosztályt rövid pihenőre kivonták a harcvonalból.

Egy este megjelent a zászlóaljparancsnoknál Zvirbul szolgálatvezető és átadta Jan Purgailis holmiját — a jegyzetfüzetét, meg a felesége leveleit, néhány fényképet és a Honvédő Háború rendjelét.

Trofimov már előbb megkérte Zsuburt, hogy küldjenek el a századból valakit Purgailis özvegyéhez az elesett holmijával és lehetőleg Zvirbult küldjék.

A kis fedezékben, amelyet még a németek ástak, a szolgálatvezető nem tudott teljes nagyságában kiegyenesedni, ezért kicsit görbedten állt a parancsnoka előtt.

— Üljön le, Zvirbul elvtars — mondta Zsubur. — Maga, úgy tudom, itt van a hadosztályunknál már a legelső naptól fogva, igaz?

— Igen, százados elvtárs — felelte a szolgálatvezető és leült. — A második századba osztottak, még mielőtt a százados elvtárs hozzánk került.

— Akkor értem, miért éppen magát küldik. Hiszen valóságos élő századkrónika.

— Nemcsak azért, százados elvtárs... — Bajuszába nevetett, kicsit zavartan. — Az enyém éppen azon a vidéken vannak. 41 augusztusa óta nem láttam őket. Úgy gondoltuk, egyúttal haza is ellátogatnék.

— Nagy családja van?

— Három fő. Az asszony, meg a két apróság. A kisebbik éppen hogy tipegni kezdett. Azóta már beszél is bizonyosan.

— Helves, Zvirbul! Majd szólok az ezredparancsnoknak meg a tábornoknak. Remélem, hozzájárulnak. Purgailis feleségének pedig írjanak együttesen, az egész század nevében.

— És talán... a százados elvtárs is aláírja? — kérdezte bizonytalanul a nagy darab ember.

— Én majd külön írok. Magamnak is van mondanivalóm. És mihelyt megkapom az engedélyt a hadosztálytörzstől, rögtön értesítem. Addig fel is készülhet az útra. Talán szerzünk egy új egyenruhát is magának, vállaposat.

— Köszönöm, százados elvtárs. Elmehetek?

— Igen. Jóéjtszakát.

Kezet szorított vele. Az ajtóban a szolgálatvezető félreállt, hogy utat engedjen a belépő Szokolovnak és Silenieknek. Aztán tisztelgett és kiment.

Az ezredparancsnok az asztalra nézett, ahol Purgailis holmija volt.

— Egy elesett holmija?

— Úgy van. Purgailis főhadnagyé.

— Ejnye. Nagy kár érte. Derék tiszt volt, helyén volt a szíve és az esze. Ha tanulni küldjük a Gyalogsági Akadémiára, zászlóaljparancsnokságig vihette volna. Látod, Sileniek elvtárs, hogy megnőnek a háborúban az embereink. Előbb azt hiszed, jelenték-

telen emberke, nem érdemel különösebb figyelmet — és egyszer csak látod, hogy szűk neki a mundér, kinőtte... hiszen tudod, nem szó szerint értem. Ha akarod, ha nem, nagyobb feladatot kell rábízni, hogy képességeit kifejthesse. És ott sem áll meg, lépésről lépésre feljebb hág a hegyen. Előbb szakaszt vezet, aztán századot, ezredet — senki se mondhatja meg, hol a határa a tehetségének.

— Ezen nincs mit csodálkozni — felelte Sileniek. — Mindenütt ugyanezt látjuk, a hadseregben és az élet más területein, ahová csak nézünk. Ebben van a szovjet rendszer ereje. Ez a Purgailis is... Negyvenig zsellér volt, urasági cseléd és az is maradt volna élete fogytáig, soha senki meg nem tudja, mi lakik benne...

— A multkori kérdéssel jövünk hozzád újra, Zsubur. Puhatolózni akarok, nem vállalnád-e a törzsparancsnokságot odaát nálunk, különben az a munka is rám marad.

— De hisz remek törzsparancsnokunk van — csodálkozott Zsubur.

— Éppen az a baj, hogy olyan remek — vágta oda neki boszszúsan Szokolov és nem mondott többet.

Zsubur Sileniekre nézett, az megmagyarázta a dolgot.

— Elviszik a hadosztálytörzshöz. A tábornok meg azt mondja: Tegyétek a helyébe az egyik zászlóaljparancsnokot.

— Így már értem! — nevetett Zsubur. — De nem. Nem vagyok én odavaló. Nem szeretek irodában dolgozni. Az én helyem itt van, a századnál, zászlóaljnál. Itt a magam szemével látom, mi történik a szakaszomon. Engedjétek, hogy most már így harcolhassak tovább, egészen Lettországig.

— Ugye megmondtam, hogy nem megyünk vele semmire? — dohogott Sileniek.

Szokolov összehúzott szemmel nézte Zsuburt.

— És ha egyszerűen parancsba tesszük?

— Paranccsal sok mindent el lehet intézni, alezredes elvtárs, de akkor nem így beszélnél velem.

— Eltaláltad! Biztam benne, hogy rávehetlek szépszerével. Azt hittem, nem hagyod cserben öreg elvtársadat, mikor a segítségedre szorul.

— Már zokon ne vedd, Fjodor Gyemjanovics, de ha bajban lennél, bizonyosan segítenék. Hanem ez most csak kényelmi kérdés. Nem akarsz ismeretlen emberrel bíbelődni, azért ragaszkodol hozzám.

— Ördög vigyel Hogy kiolvassa a gondolatomat! — nevetett az alezredes. — Hát jó. Ha önként nem jössz, erővel nem viszlek. De ha mégis meggondolnád, szólj.

Zsubur behívta a küldöncöt és teát kért. Teázás közben azután másra terelődött a szó. A harcok után, mikor a fronton ilyen szokatlan csend van, az ember szükségét érzi, hogy elgondolkodjék a történtekről és belenézzen a jövőbe.

— Nem különös — kezdte Szokolov — nem csodálatos, hogy a katona, aki bajtársait meghalni látja nap mint nap, továbbra is nyugodtan szembenéz a halállal, mintha nem tudná, micsoda szörnyűséget, micsoda tragikumot jelent? És ez nemcsak fegyelem, kötelességérzés. Rohan előre, tovább, neki a tüzes pokolnak, sőt önként teszi, maga akaratából. Tapasztaljátok elégszer, mi történik, ha önként vállalkozókat keresünk egy veszedelmes feladat végrehajtására... Kettőt kérsz és húszan jelentkeznek. Még meg is sértődik, akit elutasítasz, egész héten lógatja az orrát... Bizonyos, hogy ez nemcsak a parancs ereje, több ez annál. És így volt már a háború első napjaiban is... Gastello... Talalihin... Emlékezzetek a komszomolistákra, akik teleaggatták magukat kézigránáttal és a harckocsik elé ugrottak. Meg akik mellükkel takarták el az ellenséges géppuska-lőrést, tudva feláldozták életüket, hogy társaik győzhessenek. Mióta tart már a háború és én minden nap megcsodálom az embereinket. Magunk se mindig tudjuk, micsoda erő a szovjet rendszer, micsoda magasságokba emeli az egyes embert!

— A szovjet ember ura az életének. Nem szolga és nem zsoldos — folytatta a gondolatot Sileniek. — Ami csak van a földjén, minden az övé. Hiszen ő maga öntudatosan építi ezen a földön, a legjobb, a legszebb társadalmi rendszert. Sokat épített már és látja, hogy jó, amit alkotott, napról napra szebb és gazdagabb az élete. És napról napra gyorsuló tempóban közeledik a cél: a kommunizmus. Éppen azért — ki tudná feltartóztatni? Talán holmi útonálló zsivány, Hitler, vagy más hasonló? Ha meg kell halnia, akkor is bizton hiszi, hogy elvtársai célt érnek és így az áldozata nem hiábavaló. Így vagyunk mi magunk is. Akár megmaradunk, akár nem, jól tudjuk, hogy a nép végigjárja az utat. Nem, ezért nem nehéz meghalni! Ezért érdemes meghalni! Arra gondoljatok, micsoda ember lesz a kommunista társadalom embere!

Mikor vendégei elmentek, Zsubur még sokáig ült, elgondol-

kodva. Erősen hatott rá a beszélgetés. Aztán megírta a levelet Purgailisnénak. Hosszabbra nyúlt, mint tervezte és sok volt benne abból, amiről azon az estén, ott a fedezékben szó esett.

3

Marta Purgailis három nap óta a gyermekotthon háztáji gazdaságában tartózkodott és úgy tervezte, hogy vasárnapig marad. De meg kellett másítani a tervét: beállított az egyik idősebb növendék Buceniekné üzenetével.

— Vendégei vannak, Purgailis elvtársnő, de sietnek vissza. Buceniek elvtársnő azt üzeni, hogy jöjjön haza, most mindjárt. Én addig itt maradok és megcsinálom, amit kell.

— Kik a vendégek? — kérdezte Marta csodálkozva. — Láttad őket?

— Láttam bizony! Még beszéltek is velem, kértek, hogy siessek. Egyiket ismerem, az Rubenis elvtársnő. De a másikat sose láttam, a hadosztályból való.

„Talán Jan? — gondolta hirtelen. — Semmi sem lehetetlen. Aki a harcban kitüntette magát, néha szabadságot kap. Elégszer látom — hol ez látogat haza a hadosztályból, hol amaz. Miért éppen ő ne jöhetne?" — Szíve gyorsabban vert, arca kipirult. Tüstént befogott, és feldobálta a kocsira az üres zsákokat, amelyekben a vetni való krumplit hozta ide jövet. Egész télen a gyermekotthon pincéjében tartották. Egy valkakörnyéki parasztember volt a gazdaság vezetője, Marta még beszólt hozzá, indulás előtt, hogy ne felejtse el kikészíteni a melegágyi ládákat hétfőre, a palántázáshoz.

Tizenöt kilométeres útjuk volt hazáig. Legalább százszor járt már ezen az úton, de ilyen hosszúnak még sosem érezte, pedig a lovacska ugyancsak szedte a lábát.

Több mint egy éve élt már az otthonban. Eleinte félt, hogy nem tud megbirkózni a nagy gazdasággal, de most már semmiség neki, beleszokott. Van hat tehenük, ötven tyúkjuk és az ólakban vígan röfögnek a hízók. Tavaly ősszel berendezett egy kis melegházat, nemsokára friss salátát, retket ehetnek a gyerekek. Már arról álmodozik, hogy ananászeprük is lesz, meg egy kis méhes... Mért ne tervezgessen az ember? Munkáskézben itt nincs hiány, valami keveset mindegyik végezhet. A gyermek, hacsak nem

kívánnak tőle többet, mint ami az erejétől telik, még büszke is, hogy dolgozik, szívesen csinálja.

„És mi lesz, ha csakugyan Jan van itt?" — gondolta újra, mikor az otthon teteje kibukkant. — „Az lenne csak öröm! Peterit el se eresztené a kezét, nem mozdulna mellőle. És talán nem kell visszasietnie, itt tölthet egy-két napot... Szaporán, szaporán, lovacska, várnak bennünket!..."

Az udvaron Valaine, a komszomolszervező jött elébe.

— Menj csak be, Marta, a lovat majd kifogom én — mondta a lány, de valahogy furcsán színtelen volt a hangja és rögtön nekiállt a lovat leszerszámozni. — A szobádban vannak a vendégek.

Tudta már az egész otthon, hogy milyen hírt hozott Martának a szolgálatvezetői vállapot viselő, nagybajuszos harcos. Az asszonyok már kisírták magukat, a gyerekek meg elcsendesedtek. Sírhatnékjuk nem volt, de nevetni sem esett jól, ha egyszer a nagyok így szomorkodnak.

Mikor Marta benyitott a szobába, Aija az arcát figyelte — tudja-e már, vagy nem? De rögtön látta, hogy Martának izgatott várakozás csillog a szemében és akkor elszorult a szíve.

Zvirbul felpattant és feszes „vigyázz"-ban állt.

— Jónapot — köszöntötte őket Marta és kényszeredetten mosolygott, igyekezett leplezni csalódását, nehogy megbántsa a vendéget.

Az ismeretlen harcos keményen megszorította a kezét.

— A férje századából vagyok — magyarázta nagybuzgón. — A családom itt lakik, ezen a környéken és mikor most megkaptam a kétheti szabadságot, az elvtársak rámbízták ezt a két levelet is.

Kikereste kenyérzsákjából a leveleket, Marta átvette — mind a kettőn idegen a kézírás.

— Köszönöm — mondta zavartan. — Mikor látta utoljára a férjemet? Nagyon régen?

— Elég régen volt... A gyemjanszki hídfő felszámolásának napján.

— És ő... nem küldött levelet?

A nagy darab ember elpirult és gyámoltalanul nézett Aijára.

— Ott az asztalon az a csomag is neked szól — mondta Aija.

Csalánszövetbe varrt lapos csomag feküdt a fehér terítőn.

Marta bontogatni kezdte a varrást.

— Én talán kimegyek... a gyerekekkel leszek addig... —

mondta Zvirbul. — Ha kellek, csak szóljanak ki. Purgailis elvtársnőt talán érdekli, hogy s mint éltünk ott a fronton.

— Igen, úgy jó lesz, Zvirbul elvtárs, majd aztán behívjuk — felelte Aija. Mikor az ajtó becsukódott és csend lett a szobában, odament Martához, átfogta a vállát.

...Jó félóra hosszat egy szót se szólt. Nézte a régi levélborítékokat, iratokat, meg a Honvédő Háború rendjelét. Nem sírt, fel se zokogott, csak a könny pergett le megkövült arcán. Hirtelen puszta lett a világ, meg belül a szíve. És tudta, hogy ez most már így lesz mindig, soha semmi ezt az ürességet be nem töltheti. Évek jönnek, mennek, sok minden változhat, de ez az üresség megmarad, nem lehet elfelejtkezni róla soha, egy pillanatra se.

Nagyon fájt. Mintha izzó parázs esett volna a szívébe és az égetné, kiégetné a belsejét. Újraélte egész életüket Jannal, az álmodozást, tervezgetést. Nagyon fájt.

Másodszor is elolvasta a leveleket — az elvtársakét, meg a Zsubur századosét. Azt írják, hogy egytől-egyig jóbarátai, hiszen a Jan barátai voltak. Kérik, hogy írjon ő is nekik, ha nagyon nehéz a szíve. Elmondják, hogyan töltötte utolsó perceit. És Marta szinte látta... ott volt előtte, a lövészárokban, az erős, az élettel teljes, félelmet nem ismerő Jan...

Nagysokára mégis megszólalt.

— Talán hívd be, Aija!

Aija kiszólt Zvirbulnak. Marta előbb csak hallgatta és bólintott minden szavára. Semmit se kérdezett. De mikor a szolgálatvezető kifogyott a szóból, kérdezgetni kezdte. Milyen ruha volt rajta aznap? Milyen idő volt? Mit mondott utoljára az elvtársaknak? Hová temették? Elég száraz-e a hely? Meg tudná mutatni Zvirbul a térképen, hol a sírja?

Zvirbul és Aija az otthonban aludtak. Marta még akkor éjjel megírta a választ a második század lövészeinek is, meg Zsubur századosnak. Kicsit hosszúra nyúlt mind a kettő, dehát kivel beszéljen Janról most már, ha nem velük?

Végre letette a tollat és Peterit ágyához lépett.

„Apukád nem jön vissza többet, kisfiam! Sose ülsz többet a térdén. De neked nem kell tudnod. Én majd meggyászolom kettőnk helyett."

És most, hogy tanúk nélkül tehette, végre kedvére kisírta magát.

Reggel átadta a leveleket Zvirbulnak és még egyszer meg-

kérte, hogy üdvözölje nevében a Jan elvtársait, mindet külön-külön. Zvirbul elment a családjához, de Aija még egy napig az otthonban maradt és úgy intézte, hogy minden idejét Martával tölthesse.

Egy héttel azután Martát Kirovba küldték tanulni.

4

Április közepén Mara Pavulan Moszkvába érkezett a művészegyüttes prózai csoportjával. Minden nap, sőt néha napjában kétszer is fellépett, a nagy kórházakban, üdülőkben és katonai egységek előtt.

Igyekezett lehetőleg minden szabad estéjén eljutni a Művész Színházba, kihasználni a moszkvai tartózkodást. Többször megnézte ugyanazt a darabot s aztán sokat gondolkodott egy-egy megragadó alakításról meg a rendezés egy-egy részletéről. Felelevenítette magában régi szerepeit és érezte, hogy most egészen másképp játszaná. Arról az időről álmodozott, amikor megint Rigában játszik majd, régi színházában, új darabokban.

A moszkvai Művész Színház igazgatóját jól ismerte még a háború előttről. Mikor a lett művészet moszkvai bemutatójára készültek, ő segített a lett színészgárdának az előadást megrendezni. A bemutatót akkor nem tarthatták meg, közbejött a háború, de a baráti kapcsolat megmaradt. Így aztán Mara mindjárt, ahogy Moszkvába érkezett, bekerült az ottani művészkörökbe, eljárt a színészek, festők, írók és zenészek közé. Előadás után sokszor az egész kompánia felvonult egyiküknek a lakására és egy csésze tea mellett reggelig beszélgettek művészeti kérdésekről, színházról és legfőként arról, ami most mindennél jobban izgatta őket — a háborúról. Mara eleinte sokat hallgatott, zavarta, hogy rosszul beszél oroszul, de lassanként nekibátorodott, bele-beleszólt a vitába és úgy megotthonosodott közöttük, mintha csak a szülei házában lenne.

A lett művészegyüttes vezetősége éppen akkor tárgyalást kezdett a Művész Színház igazgatójával. Egy modern darabot készültek színre hozni és arról volt szó, hogy a Művész Színház egyik kiváló színésze segítsen a munkájukban. A terv később meg is valósult, Sztanyicin, az OSZSZSZK* népművésze közreműködött Szimonov „Orosz emberek" című darabjának színrehozásában.

* Orosz Szocialista Szövetségi Szovjet Köztársaság.

Marát a barátai rá akarták beszélni, hogy költözzék Moszkvába és tanulja ki a rendezést. De bár nagyon csábította az ajánlat, elég erős volt ahhoz, hogy nemet mondjon.

— A háború után én magam kérem majd, hogy engedjétek meg. Eljövök egy-két évre tanulni. Hát van gyönyörűbb lehetőség ennél! De most nem hagyhatom el az együttest. Így is hiányos a csoport.

Azt persze nem mondta, hogy az ő távozásával a legtehetségesebb tagját veszítené el az együttes.

Mielőtt Ivanovóba visszatért, a lett együttes fellépett a lett lövészüdülőben. Mara véletlenül ott találta a régi rigai igazgatóját, Kalej írót. Régen nem látták egymást és nagyon megörült mind a kettő.

— Hogy van, Mara? Fiatalabb lett, azt látom — mondta Kalej és kedvteléssel nézegette. — Nyilván nem unja ezt a városról városra vándorlást?

— Nem is fogom megunni soha, Kalej elvtárs — nevetett Mara — mindig érdekes lesz. De meséljen, hogy él, mit csinál? Maga se öregedett azóta.

— Én még a fiatalok közé számítom magam. Legalább is nem mernék ötven éves fejemmel a vének közé állni. Még rám találnak szólni, hogy „Hát te tejfelesszájú, mit keressz itt?"

Kimentek a kertbe és leültek egy padra.

— Most pedig lesz kegyes elárulni, nagyrabecsült mester, hogy mivel örvendeztet meg bennünket a közel jövőben?

— Lesz valami újdonság, lesz, ne féljen! Nem üldögélek ölbetett kézzel. Különben — össze is számláltam a minap, megmondhatom hát abszolút számokban is. A háború kezdete óta nem kevesebbet, mint hetven nyomtatott ívet írtam; ez két vaskos kötet. Ennyit a legjobb éveimben se hoztam össze. Látja, itt a bizonyíték, hogy kár lenne még engem a vének közé sorozni. És még valamit mondok: ma már világos előttem, hogy tisztára előítélet vagy nagyképűség, ha valaki azt állítja, hogy eredményesen dolgozni csak *egy* műfajban lehet. A háború kezdete óta, szóval nem egészen két év alatt, írtam kisregényt, elbeszélést, irodalmi és művészeti cikkeket, egyfelvonásost, sőt komoly drámát is. Nem szólva az újságcikkekről, karcolatokról. Minden héten előadok a rádióban, cikkeket írok a „Cinija"-nak meg a fővárosi lapoknak és a Tájékoztató Irodának. Ezeket meg se tudnám számlálni. De hiszen a

szemünk láttára megy végbe a történelem egyik legnagyobb eseménye, amely századokra megszabja a történet folyását. Hogy hallgatna ilyen időkben az író? A Kreml közelében lakom és sokszor elnézem az ablakomból a tornyait, meg a rubinvörös csillagokat. Ott él, ott dolgozik Sztálin! El tudja képzelni, micsoda munka az övé? Hát lehet tétlenkedni, mikor ez van előttünk, Sztálin tevékenysége? Ha tehetség lakozik benned — legyen az bármilyen — nincs jogod hallgatni, a népnek kell, hogy szenteld, a kornak, a sztálini kornak. Különben, mi jogon vagy a világon?

Elhallgatott, tenyerét végighúzta a homlokán.

— Sokszor gondolok a régi időkre. 40-ig, hiszen tudja, a lapnál dolgoztam, mint belső munkatárs. Fizetést adtak és ezért hetenként legalább egy cikket kellett írnom. Két hónap múlva már nem volt miről írnom. Illetőleg magamban jól tudtam, miről szeretnék írni, de a szerkesztőségnek nem az kellett. A közkedvelt témák pedig — a különféle ünnepek, jubileumok, megemlékezések és a kuláktanya patriárkális erkölcseinek végeszakadatlan dicsőítése — megfeküdte a gyomromat. Sokszor már annyira voltam, hogy vaktában járkáltam Riga utcáin, vagy felültem a villamosra s a körutakon keringtem, keringtem, remélve, hogy talán meglátok valamit, amiről érdemes írni. Így aztán nem sokra vittem, gondolhatja. Se értelme, se tartalma nem volt az életnek. És ezt persze, nem írhattam meg. Valjaj-Berziny minden szót megnézett, ami az én tollamból került ki. „Lássuk csak, nem csempészett-e be valamit az a Kalej?" Magam sem értem, hogy nem fulladtam meg abban a levegőben.

— Igen, ez az érzés mindnyájunkban megvolt negyven előtt. De akkor mintha friss levegő tódult volna be — mondta Mara.

— Ha a háborúnak vége lesz, akár tetszik, akár nem, még legalább ötven évig kell élnem, annyi művészi mondanivaló gyűlt fel bennem. Két regény, egy vígjáték és néhány elbeszélés varják a sorukat. A háborút kell megírni, a népet a háborúban... ez aztán téma! ,Most persze azt gondolja: ejnye, ez a Kalej dicsekszik! Pedig ez nem dicsekvés. Csak mohó munka- és életkedv.

— Igen, nagyon igaza van. Nekünk nem szabad megöregedni. Legalább szellemileg nem.

Megint hallgattak, elgondolkoztak.

— Mit csinál Jaundalder? — kérdezte aztán Kalej. — Rég nem láttam.

— Darabot ír. Sajnos, nem adhatjuk elő, nincs elég színészünk hozzá. De ő nem búsul. Azt mondja: „Legalább nem üres kézzel érkezem Rigába." Kukur itt van Moszkvában, rendezést tanul. Róla biztosan hall néha... Vilciny pedig — emlékszik a fiatal színészre, akinek titokban adta oda a szerepet, Bukult háta mögött?

— No, no, mi történt vele?

— Beállt a Lett Hadosztályba. Harcol is, meg játszik is. Tavaly nyáron megsebesült a vállán, de néhány hónap mulva megint visszament a frontra. Hívtuk, hogy lépjen be az együttesbe, azt üzente: „Majd ha Rigában leszünk!"

— Derék gyerek! Pompás fiú!

— Kalej elvtárs, maga itt él Moszkvában, mégis többet hall... Mi van Lettországban? A barátainkról nem tud semmit?

— Most a napokban átlapoztam egy sereg „Tevija"-t. A partizánok küldték. Mocskos egy papiros, az ember szeretne kezet mosni utána. Hát igen! Bukult gyalázatosan viselkedik. A németek talpát nyalja, hason csúszik előttük és szidja a bolsevikokat, ahogy a száján kifér. Egyik rádióelőadásomban olyan pofont kentem le neki, hogy egy álló hónapja meg se mer mukkanni a rádióban. Hallott már ilyet? Azt hazudta, hogy engem erővel hurcoltak el a vörösök, el is siratott, mert hogy azóta bizonyosan meghaltam. Elhurcoltak! Erővel! Ó, az aljas gazember! No, de oda is mondogattam neki. Úgy látszik, az öreg Kalejt jó szívvel emlegeti a lett nép, különben mért nem akarják bevallani a németek, hogy önként távozott Lettországból? Na, és az a kettő — Melnudris és Alksnis — most aztán nyakig vannak megint az ősi nemzeti versidomban, vetélkedve hajbókolnak a németeknek... Áldásom rájuk! Elég régen készülnek a szakmára, kitanulhatták.

Az üdülők közül többen odagyűltek hozzájuk. Körülfogták a jónevű írót és kérték, hogy beszéljen nekik magáról, a munkájáról. Mara nem akarta zavarni őket, elbúcsúzott és visszament a társaihoz.

Ivanovóban már várta Zsubur levele. Az irodában azt mondták, hogy egy nagybajuszos szolgálatvezető adta be arramenet. Estig vagy tízszer is elolvasta a drága sorokat. Milyen egyszerűen, szerényen beszél magáról! Legjobban ezt szerette benne, a tisztalelkű, bátor férfinak ezt a szerénységét. Most már a feleség szemével nézte Zsuburt. Reszketett érte, de amellett büszke volt, hogy választott útjáról nem tér le ő miatta, kitart a háború végéig. Éppen

úgy, mint Vilciny és a többi ezer meg ezer, aki felöltötte a szürke katonaköpenyt... Másról majd csak akkor lehet beszélni velük, ha megint Rigában lesznek.

NEGYEDIK FEJEZET

1

Olga Pramniek már megszokhatta volna a tisztiétkezde közönségét, hiszen nap mint nap kiszolgálta már jó ideje. De a vörös hajú, dülledt szemű őrnagy még mindig rémületet és undort keltett benne. Minden nap utolsónak jött, amikor már üresedett az étkező. A sarokba ült, a nagy pálma mögé, a teremből nem is lehetett látni. Késével kocogtatta a tányért és ha mégolyan gyorsan ott termett is a pincérlány, sipító hangon szidta:

— Alusznak? Úgy látszik, sehogy sem tudnak felébredni a lett paraszt évszázados álmából? Minek tartjuk itt magukat?

Sose beszélt hangosan.

Valahányszor Olga elébe tette az ételt, mindig bántotta, megalázta... Ha más vendég is volt még a teremben, beérte mocskos szavakkal, de ha egyedül maradtak, óhatatlanul belecsípett, vagy megragadta a kezét, nyomorgatta az ujjait. Világos, hogy beteges hajlamú alak volt, de az étkezde igazgatójának hiába is szóltak volna, az hétrét görbedt az őrnagy előtt.

A vendégek nagy része eltűnt egy hét vagy egy hónap múltán és másoknak adta át a helyét, mert az étkezőt átutazó tiszteknek szánták. Csak az őrnagy maradt. Hetek, hónapok múltak és még mindig naponta, szabályosan beállított. Olga végül is eltökélte, hogy még egy hétig vár. Ha akkorra se tűnik el, hát ő nem dolgozik itt tovább. Inkább megbújik valahol falun. De egy nappal azután, hogy ezt elhatározta, megtörtént a baj. A vörös hajú, szokása szerint, későn jelent meg, mikor az étkezde már kiürült. Olga, a rendelést várva, óvatosan, az asztalkától bizonyos távolságra állt meg, hogy a német ne nyúlhasson hozzá. Az, persze, átlátott a ravaszságon és a padlóra mutatott, közvetlenül maga mellé.

— Ide állj!

— Innen is hallom, őrnagy úr.

— Ide állj, azt mondtam! Mióta mer egy bennszülött szembeszállni egy német tiszttel?

Olga fél lépéssel közeledett.

— Ide! — parancsoló kézzel újra a padlóra mutatott. — Nem tűrök semmi ellenkezést! Na!

Mikor aztán melléje állt, két kézzel vállon ragadta, majd a mellébe vájta durva ujjait. Olga sikoltott és szabadulni próbált, de csak annál keményebben fogta, és szemét a szemébe fúrta.

— Eresszen el... mért bánt?... — könyörgött.

— Ne komédiázz! Hallgass!... Mennyit kérsz egy egész éjtszakáért, hölgyike?

Olgának sikerült mindkét tenyerét az őrnagy arcának feszíteni és ellökte magától. A váratlan szembeszállás úgy érte a támadót, mint a mennykőcsapás. Hirtelen eleresztette és csak hebegett.

— Te... te... te...

Olga már nem hallotta. Sarkonfordult és rohant ki a teremből. Az ajtóban tétlenül őgyelgő társainak egy szót se szólt, a ruhatárban felkapta a kabátját, megmotoztatta magát a portással és szaladt ki az utcára.

Csak el innen, gyorsan el... Már nem törődött semmivel. Dobják ki, küldjék a munkahivatalhoz a legrosszabb minősítéssel... Csak most megmeneküljön, mielőtt az őrnagy mozgósítja és rá uszítja az egész személyzetet. Csak utól ne érjék, míg haza nem ér. Összeszedi a cókmókját és megbújik valamelyik ismerősénél éjtszakára, talán Sausumnál és holnap itt hagyja a várost! A munkahivatalnál nem jelentkezik, semmiképen. A legaljasabb munkára rendelnék, vagy kivinnék Németországba. Inkább elmegy falura, cselédnek. Bár tette volna már régen.

Néhány háztömb mellett elhaladt, aztán villamosra szállt. Mire a lakásáig ért, izgatottságát érzéketlenség váltotta fel. Betámolygott a szobába, magára zárta az ajtót és kabátját le sem vetve, az ágyra dőlt.

„Ne aludj Olga... sietni kell... menekülni innen... gyorsan..." — nógatta magát. De hova menjen, ki fogadja be? Sausum jóbarát, igaz, de mit tehet? Semmit. Ő maga is segítségre szorul. Ha a németek megtudják, hogy nála járt, lecsukják.

Rövid pihenés után felkelt, levetette kabátját és az ablakba ült. Két keze tehetetlenül a térdén nyugodott. Így várt sokáig, leste, mikor hangzanak fel a lépések odakinn.

Nem sietnek. Tudják, hogy nincs hová szöknie. Van még idő tűnődni, gondolkodni. Micsoda jogtalanságba taszították ezt a népet! Csupa kín, új meg új megaláztatás az élet. És sehol egy fénysugár a pokoli sötétségben. Lehet ezt tűrni még tovább? De hol a kivezető út? Hol a menekvés? Nem látta. Nem volt olyan bölcs és erős, mint a nép. Ereje kimerült, úgy érezte, parttalan tengeren hányódik. Ha csak halvány partvonalat lát a ködös messzeségben, talán feltámad az akaratereje. De semmit se látott és nem volt egy teremtett lélek, aki ebben a nehéz órában biztathassa.

Mikor egészen rásötétedett, kivette a szekrényéjéből az orvosságos dobozt és abból egy üvegcsét, olyat, amiben eszenciát adnak el. Már kezdte kicsavarni a dugót, mikor lépések hallatszottak.

„Értem jönnek... Hadd jöjjenek!... Most már nem félek."

Blúzába rejtette a kis üveget és ment ajtót nyitni. Felrántotta, nem is kérdezte, ki az. Erich Hartmann állt előtte, felöltő nélkül, világos tavaszi öltönyben, kackiásan a tarkójára lökött kalappal.

— Jó estét, Olga asszony! — kezdte még a küszöbön kívül. — Megengedi?

Nem felelt egy pillanatig. Erősen gondolkozott. Majd eltökélten igent intett.

— Igen, igen, jöjjön be! Egyedül vagyok. Nyugodtan bejöhet.

Hartmannt meglepte ez a készség. Nem remélt ilyen barátságos fogadtatást. A télen is próbálkozott egyszer, akkor nem eresztette be. Most meg — habozás nélkül.

„Belátta végre, hogy nincs értelme nyakaskodni. Na, meg — tavasz van..."

Sietség nélkül felakasztotta a kalapját, a tükör előtt megigazította a nyakkendőjét, aztán kérdőn nézett Olgára.

— Üljön le, Hartmann úr — és Olga a székre mutatott. Míg Hartmann a fogastól a tükörhöz és onnan az ócska karosszékhez ment, Olga éberen figyelte.

— Maga mért nem ül le? — kérdezte Hartmann.

— Mindjárt... Csak egy kicsit rendbeszedem magam. Nem tudtam, hogy ma eljön.

„Aha. Szóval várt!"

Hartmannak egyszeriben megjött a kedve.

— Nagyon sok dolgom volt mostanában. Valósággal szerzetesélet et éltem — magyarázta. — Összeállítottam egy kis gyüjteményt és kötetet a katonai elbeszéléseimből. Most már megengedhetem magamnak, hogy kellemesebb ügyekkel is foglalkozzam.

Olga kiment a konyhába, de ő csak folytatta. Tudta, hogy kinn is hallja. Csakúgy ontotta az elmés aforizmákat, költői fordulatokat. A nők szeretik ilyenkor a poézist, az elfödi a durva szándékot.

Néhány perc múlva Olga visszajött. Nagy selyemkendő borította a vállát. Fázósan beburkolózott, kezét is a kendő alá dugta. Az asztal túlsó felén ült le és merőn, különös mosollyal nézte a vendéget. Majd hirtelen megkérdezte:

— Mit akar?

— Magát!... Teljes egészében — mondta mohón. — Régóta várok, tudja.

— Tudom. Tovább már nem váratom.

Felállt és az asztalt megkerülve, odament hozzá.

Hartmann biztosra vette, hogy megöleli, a gallérja szorította, odanyúlt, hogy meglazítsa. Ekkor hatalmas ütés érte pontosan a halántékán. Súlyos rézgyertyatartó csapott le rá. Halk kiáltással ledőlt a székről. Olga másodszor is lesujtott, halálosan. Aztán az ablakdeszkára tette a gyertyatartót, leült az ágy szélére és kivette blúzából a kis üveget.

2

Akárhogy igyekeztek is titkolni, a gyilkosság híre villámgyorsan elterjedt a városban. Hugo Zandart hol egyik, hol másik vendégéből próbálta kiszedni a részleteket, de különösen Editet faggatta.

Edit undorral felelgetett neki.

— Nem nagy eset. Közönséges bűnügy. Hartmann érdekes férfi volt és Olga beleszeretett. Hartmann ráunt és véget akart vetni a viszonynak, nyilván aznap este mondta meg neki, nagyonis gorombán. Olga megsértődött, elragadta az indulat. A gyertyatartó ott állt az ablakdeszkán... Aztán megijedt és bevette a mérget. Nem érdemes sokat fecsegni a dologról — óvta komolyan. — Ha nem emlegetik, gyorsan elfelejti mindenki.

— Értem. — És Zandart megígérte, hogy hallgatni fog.

De a magyarázattól nem lett okosabb és alig ment el Edit, körülnézett a teremben, hogy kinek újságolhatná el a szenzációt. Törzsközönségéből senkit se látott. Az ismerősök közül csak Sausum, a lecsúszott újságíró gubbasztott az egyik asztalnál.

Dehát, mint mondják, az ördög, ha megszorul, a léggyel is beéri. Odament és kéretlenül leült a szerkesztő asztalához.

— Hallotta már?

Sausum kavargatta a kávénak csúfolt barnás löttyöt. Bosszantotta, hogy zavarják a gondolataiban és elég barátságtalanul mormogta:

— Semmit se hallottam.

— Olga Pramniek megölte Hartmannt, az írót, aztán megmérgezte magát. Regényes ügy... De nehogy tovább adja! Nagy titok.

Sausumról egyszerre lemállott minden közömbösség. Fájdalmas arcrándulással lehúnyta a szemét, a kanál kiesett a kezéből.

— Olga?... Hartmann? Mi közük lehetett egymáshoz?

— Volt nyilván. Ok nélkül nem történik ilyesmi.

— Őrület... Egyik a táborban, másik a sírban... Mire jó mindez?

No, ennél az asztalnál nem érdemes időzni. Zandart felállt és egy tekintélyes vendég elé sietett, aki éppen akkor lépett be és szemével a szokott helyét kereste, az ablak mellett.

— Melnudris úr, hallotta már? Furcsa dolgok történnek.

És ugyanezekkel a szavakkal fogadta néhány perccel később Bukult rendezőt, Alksnis írót, Ziftiny művésznőt, Aina Perlét, a kis költőnőt és egyéb köztiszteletben álló személyiségeket, akiknek második otthona a Zandart-kávéház.

Kiki a maga módján fogadta a hírt. Az egyik közönséges botrányt látott benne, a másik pezsdítő beszédtémát. Volt, aki meg se hökkent és csak annyit mondott:

— Úgy? Igen? Na, és még mi újság?

Csak Sausum ült egész este úgy, mint akit fejbe vertek. Folyvást a szeme előtt lebegett Pramniek meg a szőke kis asszony, Edgar jó szelleme. Mit csinál majd nélküle? Ki melengeti, ki támogatja, ha betegen, tépetten visszatér az életbe? És visszatér-e egyáltalában? Mire jó a töméntelen szenvedés, az emberek kegyetlen megtiprása... Hogy mehetnek el annyian közömbösen a rémségek mellett, mintha észre se vennék?

„Mindenki magára gondol elsősorban... Fél, reszket, még gondolatban se meri nevükön nevezni a dolgokat. Micsoda általános elvadulás... És te magad se vagy különb, Sausum. A gazság, a bűn hegymagasra nő, már-már elfödi a napot. A gazdag győz, mert nincs, aki megfékezze... Mondjuk, hogy te becsületes ember vagy,

felháborodol a szörnyűségeken. De hogy maradhatsz tétlen, mikor az ellenség létében támadja meg a népedet... De mit tehet egy ember? Erővel csak erőt lehet szembeszegezni. — Így próbálta igazolni önnönmagát. Csakhogy lelkiismerete ellentmondott: — Nem igaz! Nem is kerestél küzdőtársakat! Ha kerestél volna, találsz is. Harcolni kell, Sausum, a népet kell megmenteni, a népre kell gondolni! Ha népeden nem segítesz, magad is elpusztulsz."

Egyre keserűbb volt az ellenség kezéből kapott kenyér. Még mindig a régi receptet próbálgatta — kerülte a politikát. Előkotorta Riga porlepte régiségeit, írogatott a múlt század elhúnyt nagyjairól. Sorra látogatta a kertészeteket és másfél hasábon fejtegette a virágápolás módszereit. Meginterjúvolta a színpad nyugalomba vonult nevezetességeit és a visszaemlékezések különféle változataival árasztotta el a szerkesztőséget. Ideig-óráig csinálhatja még, de a szerkesztő mind gyakrabban ajánlgatja a maga témáit:

— Sausum, ellátogathatna abba a kaszárnyába, ott a Szentkereszt-templomnál. Megnézhetné, hogy élnek a légionáriusaink. Írjon egy karcolatot a lett rendőrzászlóalj sikereiről a volhovi fronton. Bangerski tábornok beleegyezett, hogy fogadja egy munkatársunkat. Nem vállalná?

Egyszer sikerült elhárítani a megbízást. Másodszor elkésett. De a végtelenségig nem húzhatja így, ha mégolyan gyakorlata is van ezen a téren. Mind többször falhoz szorítják, előbb-utóbb rákényszerítik, hogy színt valljon, mondja ki, mit tart a Hitler-rezsimről. Eddig még egyetlen cikkében sem említette Adolf Hitlert. De meddig lehet ezt folytatni? Amíg valamelyik rendőrkopó bele nem kotor az írásaiba és nem figyelmezteti a sajtófőnököt. Akkor aztán — vagy zenged a tiroli káplár dicsőségét, vagy mars a munkahivatalba és onnan Németországba, a fegyházba.

Körülnézett, mintegy segítőtársakat keresve. Hány önelégült és ugyanakkor ijedten meghunyászkodó ábrázat! Önelégült, ha egy jelentéktelen, még szürkébb, még jobban megalázott teremtményre esik a tekintete. De ijedt és meghunyászkodó, mihelyt megjelenik valaki, akinek jó kapcsolatai vannak a megszálló hatóságokkal, vagy éppenséggel a nácipárt barna egyenruháját viseli.

Ott van Bukult, meg a kis színésznő, akiről annak idején azt fecsegték, hogy Nikur babája... Most mind a kettő nagy személyiség a színháznál. Hogyne lenne, hiszen negyvenegyben egész sereg haladó szellemű kollégát és más művészt árultak be a politikai rendőrségnek. A jeles művésznő most Fust területi biztossal

szűri össze a levet. Fust paprikajancsi, még a németek se veszik komolyan. Vele mulatczik, neki súgja be a kollégáit és hálásan csipegeti a morzsákat német gazdája asztaláról.

No és Aina Perle! Egészen csinos kis verseket írt valaha, a szerelemről, természetről. Még ő, Sausum, is közölt egyet-kettőt a lapjában. Most a Keleti Frontot énekli meg, amelyről pontosan annyit tud, mint a marslakók életéről. És Melnudris, Nikur kedvence! A Kultúralap állandó babérkoszorúsa... Alksnis se hiányzik a társaságból. Most a légionáriusoknak szenteli tollát és hetenként megereszt egy cikket az „árja népcsalád"-ról, meg a lett-német sorsközösségről.

Mennyi féreg egy csomóban! Ezek ágálnak, mint a lett értelmiség képviselői, eszmevilágának kifejezői. Ezek mernek az én nevemben beszélni, ezer meg ezer ember nevében, aki merev álarc alá rejti a németekkel együttműködők iránti gyűlöletét, megvetését. Harminc ezüstpénzért eladják a nemzet becsületét, mi meg ökölbe szorítjuk a kezünket, de a zsebünkben. És aki már nem tudja titkolni az érzését, azt elteszik láb alól, vagy kettős drót mögé dugják. Ha pedig elapad az ereje és az igazság győzelmében való hite, hát ott a kötél vagy a méregpilula. Az eredmény mindkét esetben — nulla.

Megint Olgára emlékezett és majd hogy fel nem hördült.

Most odajött asztalához Alksnis, a regényíró.

— Búnak ereszti a fejét, Sausum mester? — kérdezte elnéző mosollyal. — Pedig látja, a mélabú veszedelmes betegség. Cselekedni kéne, részt venni a kor eseményeiben, akkor eloszlik a búbánat.

Várta, hogy hellyel kínálják, de azt ugyan várhatta. No, de hiszen Sausum mindig szórakozott ember volt, nem kell ügyet vetni a mogorvaságára.

— Azt mondják, Nikur megint Rigában van — kezdte újra. — Érdekes, nem gondolja?

Sausum a vállát vonogatta.

— Mit gondoljak? Nem is sejtem, mi keresnivalója van itt.

— Én se tudom. De valami lehet a levegőben. Nikur nem a mélabúsak fajtájából való.

Célzás is, gúny is...

Sausum utána nézett és ingatta a fejét.

„Csak ezektől maradhatna távol az ember. Mennél távolabb... De hol vannak az igaz emberek? A merészek, dacosak? Hol lehet

azokat megtalálni? És ha rájuk akadnék, vajjon befogadnának-e? Hát ki vagyok én?..."

A kávéház után még sokáig kódorgott az utcán, nem találta helyét. Sehol se várják, árva és tehetetlen, mint a forgács, amelyet hullámról hullámra sodor a vihar.

3

Nyár közepén csoda történt: Edgar Pramnieket kieresztették a salaspilsi gyüjtőtáborból. Elbocsátottak már előbb is egy-egy embert, ha valami tekintélyes, a megszálló hatóságok szemében megbízható személyiség jótállt érte, vagy ha a gestapo maga veszélytelennek ítélte. No, meg akadt egy-két ingadozó is, aki annak idején a szovjet hatalom mellett szállt síkra, de nem bírta tovább a kínzást és hogy a bőrét megmentse, beállt német ügynöknek. Pramnieket is próbálták befogni, de ő adta a félkegyelműt, aki nem érti, mit akarnak tőle és addig hebegett a képeiről, rajzairól, míg végre megunták. Aláírattak vele egy nyilatkozatot, hogy politikával nem foglalkozik, bolsevikokkal és zsidókkal semmiféle kapcsolatot nem tart és ha tud ilyenekről, tüstént jelenti a gestapónak. Szégyenletes, de a szabadság — ha még olyan problematikus szabadság is — túlságosan csábító volt, nem tudott lemondani róla.

„Ügyse jelentek fel senkit — vigasztalta magát. — Fő a szabadság, az alkotó munka lehetősége. A barátaim majd megértenek."

Ijesztő soványan, rongyosan baktatott Riga utcáin. Körülkörülnézett, annyira szokatlan volt neki minden. Egyenest a daugavántúli városrészbe tartott, Olgához. Két hónappal azelőtt kapott utoljára levelet tőle, abban is azt írta, amit rendesen: hogy egészséges, viszonylag jó élete van, ne nyugtalankodjék miatta. Bízik benne, hogy ő nemsokára kiszabadul, hiszen csak félreértésből került a táborba.

„Ha tudnád, milyen nehezen várlak — írta. — A festőállványod, palettád, festékeid is várnak, alig győznek kivárni. Tudom, hogy a tehetséged nem sorvad el, semmi körülmények között. Szép, igaz képekkel fogod még megörvendeztetni a népünket."

Ahogy közeledett a házhoz, egyre jobban elérzékenyült.

„Olgi, én hűséges, szerető társam. Legalább egy szép napunk lesz megint. És együtt majd csak átvészeljük a nehéz időket. Én dolgozom kettőnk helyett is, te meg segítesz kivárni a napkeltét."

Annyi szörnyűséget élt át két év óta, hogy azt hitte, már semmi se rendíthető meg, de a csapás, amely félóra múlva érte, olyan rettentő volt, hogy csaknem összeroppantotta. A házmesterné, aki elmondta, mi történt, a maga egyszerűségében nem is gyanította, micsoda kínt okoz az ismeretlen kérdezősködőnek. Pramniek leült a lépcsőre és sírt. Úgy zokogott, hogy egész teste reszketett bele. A szabadság öröme, a jövő reménye, feltámadt munkakedve és hite az igazság végső diadalában — mind összeomlott ezekben a percekben. Soha, még a salaspilsi gödörben sem érzett ilyen árvaságot, nem látta ennyire szörnyűségesnek az életet.

„Mire jó az élet? Érdemes tovább élni? — Fáradt agyába ez a kérdés hasított bele újra meg újra. — Minek eresztettek ki? Ők tudták, hogy mit találok itt... Olgi, miért nem tartottál ki? Miért nem vártál meg?"

Mikor már eleget sírt, megkérdezte a házmesternét:

— Hová temették? Meg tudja mondani?

Az asszony szánakozva nézte, de csak rázta a fejét.

— Nem tudom én azt, kedves. Teherautóval jöttek és elvitték, talán a morgueba, talán a temetőbe — ki tudhatja?

Olga holmija se volt már ott, a lakásba beköltözött az új lakó. Pramniek pihent néhány percig, aztán kiment az utcára és csak ment, nem tudta, hová. Arra se gondolt, hogy éjtszakára valami hajlék kellene, másként beviszik. Éhesen, de az éhségről is megfeledkezve bandukolt, vonszolta magát, mint a nyomorék.

Átgyalogolt az egész városrészen és kiért a hajóhídhoz. Friss szél fújta az arcát. Egy darabig tompán bámulta a hullámzó vizet, míg oldalba nem lökte valaki.

— Mit nézed annyit? — kérdezte egy jókedvű hang. — Unod az életet? Akkor ugorj a Daugavába! Ahhoz még nem kell engedély.

A tréfás ember persze csavargónak nézte.

„Nem. Azt még nem. Arra ráérek."

Átment a hídon, az ó-város romjai közt kanyarogva végre eljutott a belvárosba és megállt a jól ismert négyemeletes ház előtt. Előbb habozva nézte azt a bizonyos ablakot a negyedik emeleten, aztán belépett a kapun és felkapaszkodott a lépcsőn.

Sausum maga nyitott ajtót. Meg se lepődött a barátja váratlan megjelenésén. Karonfogta és kímélve, mint a beteget, a dolgozószobába vezette, leültette a karosszékbe. Szó nélkül keresett egy pipát, kivett egy csipetnyi dohányt a fiókból és elébetette. Aztán

kiment az előszobába, szólt valamit az édesanyjának és visszajött, leült az asztalhoz, Pramniekkel szemközt.

— Otthon már voltál? — kérdezte.

Pramniek csak bólintott.

— Szóval tudod?

Újra bólintott és félrefordult. Sausum tekintete zavarta, bántotta.

„Miért nézel így? Tán nem látod, mennyire fáj?"

— Hová temették? — Csak ezt kérdezte.

— A bonctanira vitték. Mikor megtudtam, már késő volt, nem tehettem semmit. Különben is aligha engedték volna meg, hogy a temetőbe vigyük.

Pramniek megtömte a pipát és rágyujtott. Az első szippantás megköhögtette. Másodszor is próbálkozott, de sehogy se esett jól.

— Elszoktam az effélétől, Sausum! Elhagytam a régi szokásaimat. Talán az erdőben szabadabban, otthonosabban lennék, mint itt. Nem értem, mi lelte az embereket? Olyan furcsák, idegenek mind.

— Még én is?

— Még te is. Közvetlen, mielőtt kijöttem a táborból, beszéltem néhány szót egy asszonnyal — Anna Selisnek hívják. Azt kívánta búcsúzóban hogy őrizzem meg a tiszta látásomat, ne zavarodjak össze idekinn. Akkor nem értettem, mit akar mondani, de most lassan megértem.

— Mit értesz meg, Edgar?

— Amíg a táborban ültem, tisztán láttam, mit kell majd tennem, ha kiszabadulok. De most megint nem akarok semmit. Nincs mihez fogjak. Csak a kint érzem, csak attól szeretnék szabadulni. Azt hiszem, tőlem már semmi se telik. Egy csepp életkedvem se maradt, Sausum. Azelőtt elszörnyüködtem volna erre a gondolatra, de most, azt hiszem, semmi se természetesebb.

— Értelek. Időbe telik, amíg magadhoz térsz, amíg megszokod az ürességet.

— Megszokom? De hisz Olga nincs és nem is lesz soha többet!

— Igaz. De te vagy, élsz! Élek én és él a népünk!

— Hagyd el, Sausum. A népnek semmi köze hozzám.

— De kettőnknek van közünk ahhoz, ami a néppel történik. Nem fordíthatunk hátat az eseményeknek. Nem húnyhatjuk be a szemünket, nem fúrhatjuk a fejünket a párnába. Nincs jogunk csak

magunknak és fájdalmunknak élni. Lássuk be öreg napjainkra, hogy ostobák voltunk eddig.

— De mit tehetünk ilyen időkben?

— Harcolni kell, Edgar!

— Szaporítani az áldozatok számát? Nem volt még elég?

— Ha nem állunk ellen, akkor is elveszünk.

— Az én fegyverem az ecset, a festék, ceruza. Dehát megmutathatom ezt a mai valóságot? Másnap megölnek. Később... talán. A táborban legalább így gondoltam. — Torz mosolyra rándult az arca.

— Ha nem harcolunk, leütnek. Börtönben rakásra ölnek. Szétszórnak a német munkatáborokba. Rabok leszünk, míg élünk. Tudod, hány ezer embert küldött már fegyházba Saukel? Nap nap után hajtják el a lett fiatalokat. Elrabolják a népünktől az új nemzedéket.

Kihörpintették a cukortalan teát, megették a szegényes ebédet és elbeszélgettek késő estig. Sausum szerette volna felrázni a barátját, mennél gyorsabban kimozdítani lelki bénultságából, de mikor az megkérdezte, hogy vannak-e társai, akikkel együtt harcol, zavarba esett.

— Meg kell keresnünk az utat az illegálisokhoz. De legyünk résen — egyszer már majdnem megjártam. Darázsfészekbe nyúltam. Mert látod, van egy nacionalista illegalitás is. Ők csinálták. Az is kiáltványokat bocsát ki, igyekszik magához vonzani az elégedetleneket. Már majdnem csatlakoztam hozzájuk, de még idején megtudtam, hogy Alfred Nikur a vezérük. Akkor aztán szedtem a lábam. Alfred Nikur — a provokáció. Világos, mint a kétszerkettő. Nikurral nem megyünk.

— Hát kivel?

— Azokkal, akik Moszkvát hallgatják. Őket kell megkeresni.

Ellátta valahogy ruhával, a magáéból és helyet csinált neki a lakásában, bár a szerkesztőségben ezt görbe szemmel nézték. Rövid idő múlva Pramniek álláshoz jutott, egy harmadrendű színháznál mint díszlettervező-segéd.

ÖTÖDIK FEJEZET

1

Május közepén Ojar Sniker megbízta Austrinyt, hogy teremtsen összeköttetést a kis létszámú partizáncsoporttal, amely rövid idő óta a malieni erdőben működik. A sautinyi Kurmit segítségével Austriny találkozott is a csoport parancsnokával, Mironov hadnaggyal. Mironov megszökött a német hadifogságból és mindössze tizenkét embere és két puskája volt. Komoly munka ilyen csapattól persze nem telt. Austriny megtudta, mire van leginkább szükségük és abban állapodtak meg, hogy egy hét múlva újra találkoznak, félúton az ezredbázis és a csoport táborhelye között.

— Fegyvert és hadiszert adunk, de továbbra is az eddigi körzetben kell dolgoznotok — mondta búcsúzóban. — Az ezredparancsnokság azon van, hogy mennél több körzet legyen partizán-kézben. Nagyon jó, hogy itt vertetek tanyát, különben a mi állományunkból kellett volna egy osztagot kikülöníteni és ideküldeni.

Valójában Ojar semmi effélét nem mondott, de Austriny — bár általában jóravaló legény volt — szeretett kicsit fontoskodni. Jólesik az embernek, ha tisztelettel hallgatják. Ítélőképessége nem volt éppen kiváló. Ojar gyakran figyelmeztette, hogy jól fontolja meg előbb, amit tenni akar, csak aztán cselekedjék. Mikor Vimba, az ezredparancsnok politikai helyettese a politikai tanulásról beszélt neki, Austriny valósággal elszomorodott. Könnyebben rászánja ő magát akármilyen veszedelmes harcműveletre, mint hogy könyvet vegyen a kezébe.

— Mi az ördögnek törjem a vén fejemet professzorok bölcseségein — így vitatkozott. — Agitátor úgyse lesz belőlem. Lőni és robbantani pedig elég jól tudok. Szívből kívánom Vimba elvtársnak, hogy túltegyen rajtam. Ha rossz verekedő lennék, még érteném, akkor másfélekép kéne kitenni magamért. De így mit vethetnek a szememre?

A „vén feje" ugyan mindössze huszonnyolc évet számlált, és egy kicsivel több tudomány még belefért volna, de lusta volt a legény. Háború előtt a miliciánál szolgált, mint rendfokozat nélküli milicista. Tisztességesen, férfimódra végezte a dolgát, a harcban is megállta a helyét. Nem hozott gyalázatot se magára, se a társaira és remélte, hogy becsületesen éri meg a győzelmet. Ki

is tüntették már egyszer és a háború végéig talán még másszor is felfigyel rá a parancsnokság. Ez ellen nem is lenne semmi kifogása, csak a tanulást ne erőltessék. Tanuljanak a fiatalok — Imant, Elmar, meg Szasa Szmirnov!

A legjobb kedvben indult vissza a bázisra. Feladatát elvégezte, tiszta képet adhat otthon a Mironov-csoportról. Ojar megdicséri majd, hogy ő a legügyesebb felderítők egyike. Most igyekezni kell, hogy minél előbb hazaérjen és megörvendeztesse a parancsnokot az értékes híranyaggal. Ezt mondta a józan ész. Igen ám, de Austrinynak kedve támadt meglátogatni egy lányismerősét és sütkérezni a bámuló lányszemek sugarában. Ahányszor még éhesen, fáradtan beállított hozzá, mindig bőven ellátta jó falattal, egy csúf őszi éjtszaka ott is aludt és amíg ő pihent, Emma Teter megszárította, megstoppolta a harisnyáját, felvarrta a gombjait és egész éjjel virrasztott, őrizte, mint az édes testvérét.

Miért ne menne be most is Emmáékhoz? Egy kis kerülő, igaz, vagy tizenkét kilométerrel hosszabb lesz az útja, de ha az ember jól kipihente, kialudta magát, könnyen pótolja a mulasztást.

Mennél közelebb ért Emmáék erdőszéli házikójához, annál több érvet talált a maga igazolására.

„Ojarnak nem is kell tudni róla — biztatta magát. — Ha elmondom, leszid és elefántot csinál a szúnyogból. De jó lesz találkozni azzal a kedves, derék lánnyal! Jó kis feleség lesz belőle! Persze, nem most, majd csak a háború után. Nem kuláklány. Miért ne jönne hozzám?"

Mikor közeledett a házhoz, egy kutya rákezdte, de rögtön elnémult — valaki lepisszeghette. A felderítő megtorpant az erdőszélen és egy darabig figyelt, nézelődött, amennyire a sűrű homályban lehetett. Majd könnyű léptek hallatszottak és csakhamar emberi alak vált ki a sötétségből.

Emma!

Több mint három hónapja nem látták egymást és a találkozás nagy öröm volt mindkettőjüknek. Persze, hogy ott maradhat ma is éjtszakára. Néhány órácskát pihen Teterék szénapadlásán a jó puha szalmában.

Hajnali háromkor egy osztag német csendőr meg helybeli schutzmann körülfogta a házat. Austriny az egészségesek mély álmát aludta, mikor három hatalmas fickó rárohant. Annyi ideje se maradt, hogy feje alól kiránthassa a pisztolyt, már összekötözték a kezét. Leráncigálták a lépcsőn és vitték be a házba. Emma Teter

meg a szülei szorosan egy csomóban álltak a konyha szegletében, ugyancsak összekötözött kézzel.

„Ütött az órád, öreg" — mondta magában Austriny és fájdalmas mosollyal nézte társait a balsorsban.

2

— Ismerik ezt az embert? Ki ez? Hogy hívják? — kérdezte tolmács útján a kihallgatást vezető főhadnagy.

A Teter-szülők valóban nem ismerték Austrinyt, minden kínvallatás hiábavaló lett volna. Emma pedig, Janban bizakodva, tagadta, hogy valaha is látta. Gondolta: Jan majd csak kitalál valami magyarázatot, hogy s mint került a szénapadlásra.

A főhadnagy kivezettette az öregeket és most már Austriny került sorra. Egyik kérdés a másikat kergette. Értésére adták, hogy a vallatás puszta formaság.

— Mindent tudunk úgyis, mindössze egy-két részletet akarunk még tisztázni. Makacskodással, hazudozással nem mész semmire! Viszont, ha őszintén vallasz, irgalmazunk az életednek, ezért jót állok. Ha nem vallasz, felkötünk még ma! Melyik partizánosztagból való vagy? Mi a neved? Milyen feladattal küldtek ide? Gyorsan felelj, mielőtt kifogyok a türelemből.

Austriny álmában se gondolt arra soha, hogy elevenen a németek kezére juthat. Így aztán nagyon meglepte az eset. Nem tartott kézen semmiféle magyarázatot, mesét.

„Ha nincs menekvés, az utolsó golyót magamba eresztem" — így képzelte mindig. Ezt fogja tenni, ha rászakad a baj. Harcol, hősiesen küzd az utolsó percig és becsületben hal meg.

De harcról itt szó se lehet. Se magával, se az ellenséggel nem tehet semmit. Azok meg, azt tesznek vele, amit akarnak. Szóval — vége mindennek. De ha vége, hát ennél nagyobb baj már nem érheti.

— Igaz, partizán vagyok — mondta nagy határozottsággal, mihelyt a főhadnagy elhallgatott. — Tudom, mi vár rám. Éppen ezért fölösleges minden beszéd.

— Dehogyis tudod, hogy mi vár, mi nem vár rád — reccsent rá gúnyos nevetéssel a főhadnagy és összenézett a pribékjeivel. — Csak biztatod, tüzeled magadat. Pedig másra kéne gondolni: akarsz-e élni, vagy nem — ez a kérdés! Mert még megmentheted

az életedet. Agyonlőhettünk volna útközben, mikor idejöttél. Azért nem tettük, mert élve kellesz nekünk. De gondold meg: az életedet csak olyan áron válthatod meg, amit mi szabunk. Semmi csűrés-csavarás — igen, vagy nem. Szabadság vagy kötél. Ütött az utolsó órád, vagy új életet kezdesz! De ha a halált választod, ne hidd, hogy olyan könnyen és gyorsan fogsz meghalni, mint szeretnél. Nem, fiacskám, apránként pusztítunk el! Látod ezeket a legényeket? Akit ők a kezükbe kapnak, annak ropog a csontja és a szeme a homlokára fut. Úgy összevernek, hogy csupa véraláfutás lesz egész tested. Egyenként húzzák ki a zsigereidet. És ha még akkor se beszélsz, kiszúrják a szemed, kivágják a nyelved és csak aztán húznak fel. Nem is olyan csekélység, mi?

Austriny homlokán veríték gyöngyözött. A fájdalmat gyerekkora óta rosszul bírta. Azért nem ment a fogorvoshoz, mikor a foga gennyes volt és fájt. Azért nem engedte beoltani magát tífusz ellen. A halállal előbb-utóbb szembe kell nézni, azt belátta. De végezzen vele gyorsan, gyötrelmes bevezetés nélkül. Összeszorított foggal fog meghalni, ezt igen, ezt vállalta, de amit a főhadnagy elébe festett, egészen más kép volt, mint amit ő a hősiességről magának alkotott. És hogy ez nem puszta fenyegetés, azt igen jól tudta. Éppen elég megnyomorított, eltorzult arcú embert látott már, akit a nácik halálra kínoztak. Így kínozzák majd őt is, semmi kétség.

Egyszerre tűrhetetlen forróság járta át, veríték lepte el egész testét.

— Tudom, hogy nem könnyű — mondta lassan, megnyomva minden szót.

A főhadnagy ügyet se vetett rá, csak folytatta a magáét.

— De lehet, hogy nem ezt csináljuk veled. Ha hasznodat látjuk, egy óra múlva szabad vagy, sőt a fegyveredet is visszakapod. Válassz, de egy percen belül! Mi kell: a halál, irtózatos kínok között, vagy az élet és a szabadság?

„Miért nem ütnek még mindig? — tűnődött Austriny. — Bizonyosan csak játszanak velem, mint macska az egérrel. Ha úgy látják, hogy hiszek nekik, kiröhögnek és nekem esnek."

A perc letelt.

— No? Választottál? — kérdezte a főhadnagy. — Melyik kell? Az első vagy a második?

— Inkább a második — hebegte Austriny és lesütötte a szemét. Csak az ellenség volt ott; de még az előtt is restelte.

— Mindjárt gondoltam — nevetett a főhadnagy. — Minden értelmes ember az életet választja, ha teheti.

„Nem igaz... nem igaz! — harsogta egy hang a lelkében. — Nálamnál százszor okosabbak, derekabbak a másikat választanák, mert erősebbek, mint én. De jó, hogy Emma nem halljal"

— Most mondj el mindent — folytatta már egészen más, parancsoló hangon a tiszt. — De ha egy szót hazudsz: végedl Beszélj!

És Austriny dadogva, azt se tudva tisztán, hogy mit csinál, elkezdte. És mikor már belekezdett, se megállni, se visszafordulni nem tudott. Mint ahogy a tetőről leszakadt cserép nem képes estében megállni, máris ott hever a sárban — már csak maroknyi törmelék.

Elmondott mindent, amit tudott — kevesebbel nem érték be. Hogy milyen erősek a partizánok, milyen a fegyverzetük és hol vannak a támaszpontjaik. Beszélt a sautinyi Kurmitról, Mironovról, az Akmentiny- és Kapeika-zászlóaljakról, amelyeket a főbázisról máshová helyeztek — hogy hová, azt nem tudja. Csak egyet hallgatott el Austriny — Emma Teterrel való ismeretségét, meg azt, hogy máskor is járt már itt. De ez nem is igen érdekelte a főhadnagyot

Végül aláíratták vele a jegyzőkönyvet, amely pontról pontra megőrizte az egész vallomást. Most már forma szerint is áruló volt. Mukkanni se mert, mikor a német még egy írást tett elébe, amely kémmé, német ügynökké avatta. Ezt is aláírta, mintegy lidérces álomban. Eladta lelkét az ellenségnek. Ettől a perctől fogva nem volt a magáé, élete megszakadt. Teste megmaradt egy másik lét számára, de Jan Austriny meghalt. Egy idegen, aljas gazember kisajátította nevét, személyiségét, az szerepel majd ezentúl Jan Austriny alakjában.

Azután kioktatták, megmondták, mi lesz a feladata és hogy kell teljesítenie. Most nyomban visszatér az ezred bázisára és úgy él, úgy viselkedik, mintha semmi se történt volna. Szerezzen értesülést Akmentiny és Kapeika támaszpontjairól és tudja meg, hol van Paul Vanag zászlóalja. Tudja meg azt is, ki útján tart összeköttetést Ojar Sniker Rigával. Akármit hall vagy lát, az első kínálkozó alkalommal közli azzal az összekötővel, aki majd a bázis közelében tartózkodik.

— De mindennél fontosabb — hangsúlyozta a főhadnagy — a partizán-rádióadások rejtjelei Ha ezt megszerzed és kezünkbe

adod, nem kell tovább a partizánok közt maradnod, megengedjük, hogy más munkakört válassz.

Mikor úgy látta a német, hogy Austriny mindent jól megértett, visszaadatta neki a pisztolyát, töltényeit és azt mondta, már mehet is.

— Csodálkozol, hogy ilyen könnyen eleresztünk, ugye? Hisz megtehetnéd, hogy elmégy a társaidhoz, mindent bevallasz, elmondod, hogy s mint történt és köpsz az itteni fogadalmadra. Éppen ezen jár az eszed, nem igaz?

— Nem, főhadnagy úr... azon gondolkozom, hogy mi a tennivalóm.

— Jó. Hát csak ne felejtsd el, hogy felégettél minden hidat magad mögött! Nincs útad vissza a vörösökhöz. Tetszik, nem tetszik — most már a mi emberünk vagy holtodig. Nem hiszed? Hát eredj ki és nézz körül.

És Austriny a németekkel együtt kiment az udvarra.

— Nézd meg, mi van ott a ház sarka mögött!

Austriny elment a ház szegletéig, onnan mindent látott. A magas nyírfa legalsó, vastag ágán, három ember függött — Emma Teter meg a szülei.

— Ezek a te rovásodon vannak — mondta a főhadnagy — és lesznek még többen is. Próbálj mentséget találni a társaid előtt! Érted már, hogy nincs számodra visszatérés?

Igen, ezt megértette, de azt is, hogy ha van mód lemosni a gyalázatot, hát csak vérrel lehet — az ellenség és a maga vérével.

És nem úgy történt, ahogy a németek várták. Austriny sarkon fordult, előrántotta a visszakapott pisztolyt és főbe durrantotta a tisztet. Egyik schutzmann a géppisztolyához kapott, de hiába — lelőtte azt is, meg még egy harmadikat, aki a pisztolya elé került. Az utolsó golyót aztán a maga fejébe röpítette.

...Másnap büntető expedíció zúdult a Sautiny-tanyára — két szakasz gyalogság egy SS untersturmführer vezetésével. Az SS-ek körülzárták a tanyát, őröket állítottak a gazdasági épületekhez és kihajtották az udvarra az embereket. Csak aztán fogtak hozzá a kutatáshoz. Semmi gyanúsat nem találtak, de ez nem érdekelte őket. Siettek végezni a házkutatással és vallatóra fogták Kurmitot.

— Te a partizánoknak dolgozol! Híreket és élelmet juttatsz hozzájuk. Mondj el mindent, amit tudsz róluk.

Kurmit tagadta, amivel vádolták és teljesen szilárd maradt. Sokáig verték, kegyetlenül kínozták, de kitartott mindvégig. Mikor az SS-ek látták, hogy nem boldogulnak vele, szeme láttára kínozták feleségét és öreg édesanyját. Kurmit a fogát összeszorítva elfordult, hogy ne lássa a kínlódásukat, de a nyögésük így is a fülébe hatolt. Elméjében felkavarodott minden, de egy gondolat világosan élt még ezekben a percekben is: idősebb fia, Jurka elment az erdőbe, élelmet vitt Mironovnak — jaj, csak sokáig időzzön ott, ne siessen haza! Legalább ő maradjon meg! Mert, hogy ő maga és a családja elpusztul itt, abban nem kételkedett. Még amikor ráparancsoltak, hogy lépjen a zsámolyra és tegye a hurokba a nyakát, akkor is egyre az erdőt nézte és a fiát óvta magában.

„Ne gyere haza, Juris, maradj ott a sűrűben! Vidd meg a gyászhírt a társainknak. Jaj, ne gyere haza, kicsi fiam..."

A többit az udvar közepén agyonlőtték az SS-ek, aztán felgyujtották az épületeket, miután előbb kifosztották a házat, kamrákat.

Közeli és távoli szomszédok nézték a tüzet, amelynek fénye messzire vöröslött. Meglátta a Mironov táborhelyéről visszaérkező Kurmit-gyerek is. Megállt az erdőszélen és rémülten nézte, hogy ég a szülei háza. A szél messzire sodorta a szikrát, pernyét, elvitte a mezőre és a tóra. Mikor már nem maradt egyéb a tanyából, csak törmelék meg a kemencék váza, a németek teherautókon elrobogtak, talán a városba, hírt adni fölötteseiknek a véres megtorlásról, talán egy másik tanyára, hogy azt is hasonló sorsra juttassák.

Jurka árkokban és mezsgyéken bújkálva eljutott a veteményeskertig és onnan be az udvarra. Meglátta a jávorfán függő apját, vértócsában heverő anyját, húgát, kisöccsét. Nagyanyjuk rájuk esett, arcra borulva, fehér haja csupa feketésszürke a hamutól, koromtól. A lovakat, teheneket elvitték a németek, de a kakas meg a tyúkok megbújtak a rozsban. Csak a macska futkosott nyávogva az udvaron, mocskosan, megperzselt szőrrel. És itt-ott még izzott, forróságot árasztott valami. A gyerek visszakúszott az erdőbe, ott talpra állt és futva futott be a sűrűbe, Mironovékhoz.

Egy hete volt már, hogy Austriny elment és még mindig nem tért vissza a bázisra. Ojar most már utána küldött két embert, Szasa Szmirnovot meg az egyik újoncot. De nem várt, amíg visszajönnek, máris megkettőzte az őrséget a támaszpont körül és posztokat állított minden útra, amiről a németek megközelíthették őket. A Kapeika- és Akmentiny-zászlóaljak nélkül nem egészen kétszáz embere maradt, de fegyvere mindnek volt és lőszerben se szűkölködtek. No, meg ott volt a három könnyű géppuska, Ojar büszkesége, amit tavasszal dobtak le nekik repülőgépről.

Harmadnapra megjött Szmirnov a társával és velük volt Jurka is, a Kurmit-gyerek, meg Mironov hadnagy egyik embere. Ojar tőlük tudta meg, hogy mi történt a Sautiny-tanyán és most már nem is kételkedett: Austriny bajba került.

— Át kell telepítenünk a bázist, mégpedig azonnal — mondta Vimbának és Ezerinynek. — Ha Austriny a németek kezébe került, bizonyosan mindent elkövetnek, hogy kiszedjék belőle a fontos adatokat.

— Aligha sikerül nekik, Austriny megbízható gyerek. — Ezeriny nem nyugtalankodott. — Nem hiszem, hogy sokra mennek vele.

— Én se hiszem — mondta Ojar. — De biztonság okáért mégis úgy járunk el, mintha Austriny mindent kivallott volna. Résen kell lennünk állandóan, hogy az ellenség a legravaszabb, leggyorsabb manőverrel se lephessen meg. Itt nem maradhatunk tovább. Még ma éjjel átköltöztetjük egész gazdaságunkat. Az asszonyok, gyerekek, öregek máris készüljenek! Jó lenne, Vimba elvtárs, ha ezt a műveletet te irányítanád.

— No és te? — Vimba úgy nézett rá, mint akinek valami nem tetszik.

— Utolérlek — felelte Ojar. — Csak elrejtem az ingóságokat és búcsúzóban még egy kis borsot török itt a kerületi rendőrség orra alá.

— És a tartalék-bázisról Austriny nem tudott? — kérdezte Ezeriny.

— Annyit tudott, hogy van. De a helyet csak négyen tudjuk — Vimba, Mazozoliny, te meg én.

Mihelyt bealkonyodott, útnak indult a negyven főnyi csapat. Köztük volt Anna Lidaka anyja, Elmar nagyanyja, Juris Kurmit

és a partizánok családtagjai, akik a támaszponton éltek. Ojar nem vesztegette az időt. Ügyesen álcázott gödrökbe rejtette a nagyobb térfogatú ingóságokat, Rutának pedig megmondta, hogy adjon le egy rejtjeles sürgönyt Paul Vanagnak és Akmentinynek, amelyben közli, hogy bizonyos körülmények miatt az ezredtörzs máshová tette át székhelyét.

Éjjeli két órakor, amikorra az indulást tervezték, Mazozoliny törzsparancsnok futva, lihegve hozta a hírt:

— Sniker elvtárs, megjöttek a felderítők. Kellemetlen hír... Német csapatok vonulnak fel az erdő körül.

— Sokan vannak? — kérdezte Ojar, mosollyal a szája szegletében.

— Ott, ahol mi akarunk elvonulni, mintegy másfél század, délről két század közeledik és a hátunkban is felsorakozik egy, az erdőszélen, ezeknek aknavetőjük, sőt, ha a felderítők nem tévednek, néhány tábori ágyújuk is van.

— No nézd csak! Ilyen komoly dolog! — Ojar csak mosolygott tovább. Nem is tehetett mást — Ruta ott állt, néhány lépésnyire a rádiójával, egy vén fenyőnek támaszkodva és el se fordította róla a szemét, komoly figyelemmel hallgatta a beszélgetést. — Még ágyújuk is van! Hallatlan! Úgy látszik, harcolni akarnak. Hát akkor — legyen meg az örömük.

Kiterítette a térképet, és a kézilámpás világánál nézte.

— Eszerint csak három oldalon észleltek fritzeket — nyugaton másfél század — meg kell tudni, miféle századok — délen két század és északon egész hadsereg, tüzérséggel, aknavetőkkel. Keleten semmit se láttak?

— Azok a felderítők még nem jöttek vissza, Sniker elvtárs. Talán — utánuk küldjünk?

— Igen. Küldj utánuk egy csoportot. Reinfeld vezesse őket.

— Értettem, parancsnok elvtárs.

Mazozoliny eltűnt a sötétben, de két perccel később megint ott volt.

— Nem kell utánuk küldeni, megjöttek. A keleti erdőszélen SS-rajvonal fejlődik fel, mintegy kétszáz ember.

— Akkor világos a tervük — mondta Ojar, láthatólag elégedetten. — Az erőelosztásból következik, hogy az első csapást északról készülnek ránk mérni. Azt hiszik a szamarak, hogy aknákkal, lövedékekkel megijesztenek és az első lökésre fejünket vesztve rohanunk majd az ellenkező irányban, egyenest neki a fő-

erejüknek, a két század gyalogságnak, azok meg persze felfalnak szőröstül-bőröstül. De nem így csináljuk! Egy csoport — húsz ember — egy könnyű géppuskával megközelíti, amennyire csak lehet, a nyugati erdőszélt és kitapogatja a rést a nyugati és déli ellenséges csapatszárnyak között. Lehetetlen, hogy máris egészen összezárták volna a gyűrűt a fritzek, valahol még kell átjárónak lenni. Azt a csapatot rád bízom, Mazozoliny. Mi többiek meg, mind, ahányan vagyunk megyünk egyenes az északi erdőszélre. Ott van egy eldugott ösvény, átvezet a mocsáron. Azon megyünk, el az északi német csapat jobbszárnya mellett, hogy a hátuk mögé lopózzunk és ott várjuk meg, míg kezdődik a tánc. Egy óra mulva ti megnyitjátok a tüzet. Fűtsetek be nekik alaposan mind a két szárnyon. És ha sikerült megzavarnotok a nyugatiak jobbszárnyát és a déliek balszárnyát, siettek onnan, a résen át, egyenest nyugatnak. Amelyikünk előbb érkezik az öreg vízimalomhoz, bevárja a többit. Világos?

— Világos — felelte csöndesen Mazozoliny. — Most már értem az egész hadműveletet. Csak sikerüljön!

— Sikerül, okvetlen sikerül, Mazozoliny, ha még sötétben kezdheted a tüzelést.

— Azon leszek, hogy jókor kezdhessük.

Most Szmirnovot szólította a parancsnok.

— Te bevonod mindenünnen az őröket és jössz, velük együtt, utánam. Ismered azt a mocsári ösvényt?

— Ismerem, Ojar. Félóra mulva utólérlek — felelte Szasa Szmirnov.

— Hát akkor dologra, elvtársak! — Most először fordult Rutához. — Ideje szedelőzködni, Ruta! Add ide a rádiót, majd viszem.

— Nem kell, Ojar, nem vagyok fáradt. Neked elég a magad gondja. Hiszen mindnyájunkra neked kell gondolni.

De Ojar nem törődött az ellenkezésével, felvette a fémládát és a csapat elindult. Zajtalanul, egyetlen szó nélkül mentek a partizánok parancsnokuk után. Az ösvény kezdetéig alig félkilométeres útjuk volt, de félóránál több kellett, míg odaértek. Ojar minduntalan megállt és fülelt, figyelte az éjjeli csendet. Egy gally recscsenése, egy toboz lehullása elég volt, hogy mozdulatlanságba dermessze a csoportot. Fegyverét mindenki készen tartotta. Mikor az ösvényhez értek, Ojar előreküldött három embert, hogy felderítsék a mocsár szemközti partját. Kettő ott maradt, de a harmadik hamarosan visszajött és jelentette, hogy szabad az út. Egy órával pir-

kadás előtt, Ojar kivezette partizánjait az ellenséges gyűrűből és elhelyezte egy bozóttal benőtt mélyedésben, háromszáz méterre az északi német csapat háta mögött.

— Miért nem támadtad meg őket? — kérdezte súgva Ruta, aki éppen szemközt ült a parancsnokkal. — Nagyon sokan vannak? Attól tartasz, hogy drágán fizetnők meg?

— Nem okvetlen szükséges, Ruta. Kímélni kell a lőszert. Jó hasznát vesszük még.

— Elereszted őket, bántatlanul?

— Várj türelemmel még egy darabig! Nemsokára mindent megértesz.

Még jóformán végig se mondta, mikor délnyugaton, vagy egy kilométernyire tőlük, eldördültek Mazozoliny fegyverei. Géppisztolyok recsegtek, géppuskák kattogtak. Egy perc alatt komoly harc fejlődött ki az erdőben. Ott náluk, az északi vonalon is mozgolódás támadt. Megszólaltak a német aknavetők, sőt a tábori ágyúk is. Aknák és lövedékek csapkodtak az erdő közepén, ahol nemrégen még az ezredtörzs székelt.

— Látod, Ruta, milyen sorsra jutunk, ha nem mozdulunk odább idejekorán? — kérdezte Ojar. — Így most puszta helyre szórják a sok kincset. Persze, azt hiszik, hogy mi most halálraémülten futkosunk ott a bázison és rohanunk, félmeztelenül egyenest délre. Azoknak meg, akik ott délen állnak, remeg a puska a kezükben, olyan türelmetlenül várják, hogy kibukkanjunk az erdőből, éppen az ő golyóik elé.

— És jobbra? Ott ki lövöldöz?

— A németek egymást harapdálják. Mazozoliny összeugrasztotta őket és most már nem is hagyják abba, amíg egyik a másikat tönkre nem lőtte, vagy ki nem világosodik. Ni csak, ezek se maradhatnak veszteg!

Az északi SS-csoport, abban a hiszemben, hogy itt a támadás ideje, berohant az erdőbe, útközben egyre ropogtatva géppisztolyait. Keletről is lövések hallatszottak, előbb gyérebben, majd mind sűrűbben, végül rákezdtek a géppisztolyok és géppuskák a déli erdőszélen is, ahol még mindig hiába várták a golyóik elé rohanó partizánokat.

— No, akkor indulhatunk, fiúk! — adta ki a parancsot Ojar. — Itt nincs több keresnivalónk. Csak marják egymást ezek a kutyák reggelig.

Az öreg malomnál bevárták társaikat, akiket Szmirnov az őrhelyekről összeszedett. De Szasa maga nem jelenthette a parancsnokának, hogy végrehajtotta a rábízott feladatot. Egyik őr keresésével sok időt vesztett és így belekerült a támadásba rohanó északi német csapat tüzébe. Társai kihozták az erdőből és eltemették a bozótban, nem messze a malomtól. Ő volt az egyetlen áldozata ennek az éjjeli harcnak. Mazozolmy húsz emberével másnap éjjel érkezett meg az új bázisra. Egy megsebesült a vállán, egynek meg a félfülét tépte le a golyó. Viszont a németek jó néhány száz emberüket ásták a földbe, a harcok színhelyén egész temető keletkezett, fehér nyírfakeresztek hosszú soraival. A náci vezérkar jelentései erről az eseményről, persze, nem emlékeztek meg és az újságok se hoztak róla egyetlen sort sem. Annál hamarabb szétfutott a híre a lettek között.

4

Ojar Sniker és Robert Kirsis régóta szerettek volna találkozni, de mindeddig nem sikerült. Most aztán Kirsis szabadságot kért azon a címen, hogy János napját a családjával szeretné megülni falun és így végre eljöhetett Rigából. Ansis Kurmit segítségével eljutott Kapeikáékhoz és ott, Kapeika melléje adta Imantot kísérőnek, mert az már járt az új támaszponton a parancsnoknál. Útközben a fiú minden újságot elmondott Kirsisnek. Hogy Jan Austrinynak nyoma veszett, a sautinyi Kurmitot megölték és a németek óriási támadást intéztek a támaszpont ellen.

— Bizony, fiatal barátom, ez már csak így van! Egyéb sincs körülöttünk, mint veszedelem — mondta Kirsis. — De ha megijedünk a veszedelemtől, hát a német nem ijed meg tőlünk és a fejünkre tipor. — De aztán mosolyogva nézett rá. — Tanulsz is itt, fiam? Vagy csak harcolsz?

— Harcolok is, tanulok is, „bácsi"! Oroszul tanulok, ismétlem az algebrát, fizikát, geometriát. A háború után szeretnék beiratkozni a tengerészakadémiára.

— Jól teszed! Így legalább nem veszíted el az időt. És mi egyebet tervezel még?

Imant megbátorodott. Hogy elbeszélget vele mindenről ez a nagyhírű, komoly ember, az egész rigai földalatti mozgalom vezetője!

— Hogy még mit tervezek? Megmondom, „bácsi!" Ki akarom szabadítani anyámat a salaspilsi táborból — mondta majdnem súgva. — Azért tett át ide a Kapeika-csoportba a parancsnok. Így közelebb vagyok Salaspilshez.

— Nehéz dolog lesz, Imant.

— Tudom. Előbb mindent felderítünk, ketten Elmar Auninynyal. Annyit máris tudok, hogy anyám mosónő a táborban és ez elég baj. Ha nem benn a táborban dolgozna, könnyebben kiszabadíthatnók. De onnan hogy emeljük ki? Szörnyen őrzik őket.

— Elsősorban türelemmel fegyverezd fel magad! És nem lehetetlen, hogy segíthetek. Megpróbálok eljuttatni egy üzenetet anyádnak, hogy jó lenne, ha valami külső munkát tudna kapni, kövessen el mindent. Tőzeglápon is dolgoztatják őket, meg veteményesekben.

— Jaj, a tőzegláp de jó lenne!

— Jónak, nem jó éppen. Kegyetlen nehéz munka az.

— De ha onnan könnyebb megszöknil

Egy nap alatt megjárták a negyven kilométeres utat a Kapeika-zászlóaljtól az új ezredtámaszpontig. Kora hajnal volt, az erdő éppen ébredezett, amikor egy eldugott völgyecskében, ahová a napsugár is csak déltájban hatol, Robert Kirsis találkozott Ojar Snikerrel. Előbb szigorúan fürkészték egymás arcát, de aztán Kirsis elmosolyodott és kezét nyujtotta.

— Köszöntlek itt, az otthonodban, zöld erdők gazdája! Hadd nézlek meg közelről!

— Erőt, egészséget, „bácsi" elvtárs! Hát mégis csak találkoztunk vegre!

— Eljöttem, hogy baráti körben üljem meg Ligo napját.

— Csak az a baj, hogy nincs mivel megkínáljunk. Se sajtunk, se sörünk. De hiszen tudjátok, mint élünk mi itt az erdőben.

— Minden jó falatnál többet ér a jó szó.

— Várj csak — egy kancsó sör talán akad még itt. De harapnivaló nincs hozzá más, mint egy karaj rozskenyér. Ma egy hete sütöttük egy baráti házban.

— Nehéz kibírni?

Kirsis szeretettel nézte a partizánvezért, aztán a környező erdőn jártatta a szemét. A zöld sűrűben itt is, ott is fenyőágakból rakott sátrak álltak, avatatlan szemnek szinte láthatatlanul. Csak a felaggatott fehérnemű vagy a kihamvadt tűz helyén maradt

bogrács mutatta, hogy emberek vannak a közelben. Látni egy lelket se látott. Elgondolta, micsoda nélkülözések, veszedelmek között élnek és legszívesebben mellére szorította volna Ojart a bajtársaival együtt, hogy megmondja nekik: Drága jó barátaim! Micsoda erő kell ahhoz, hogy évekig bírja valaki, amit ti elviseltek!

De nem szokott érzelmeiről beszélni, nem is mondott hát semmit. Csak megszorította Ojar kezét. Elindultak a keskeny ösvényen, be a sűrűbe. Jó gyanta- és fenyőszag fogta körül őket és valahol balra tőlük felragyogtak az első napsugarak, megaranyozva a jegenyefenyők hegyes csúcsait, meg az erdeifenyők lapos ernyőit.

Egyhelyütt aztán leültek a sárgás, száraz mohára, a fatörzsek közötti kis mélyedésben.

— Itt most nyugodtan beszélhetünk — mondta Ojar. — Senki se zavar. Csak az én fiaim vannak körülöttünk.

— Egyet se látok — hogy lehet az?

— Nem is látod meg őket. Azért partizánok.

— Hát igen! Az óvatosság az erdőben is feltétlenül kötelező. Bár hiszen csak a tieid vannak a közelünkben.

— A mieink, a mieink, de nem mindet ismerjük születése óta. Meg aztán nem is mindről tudjuk, mi hozta ide az erdőbe. Ami pedig az óvatosságot illeti, hát ne hidd, hogy jellemző vonása az embereimnek. Láttad volna őket, mikor az Araj-kopók másodszor akartak felfalni bennünket. Elsőízben felsültek, idejekorán elköltöztünk. De most másképp volt. Képzeld el — sűrű bozót és körülötte, rajvonalban az Araj-különítmény. Tudják, hogy a bozótban partizánok vannak, de beljebb hatolni nem mernek, azt hiszik, lármával kizavarhatnak bennünket. Dübörögnek, ordítoznak: „Hány ilyen partizán ad ki egy fontot? Ide velük!" A mieink meg visszakiabálnak: „Közelebb gyertek, ne restelkedjetek!" Végre megindulnak. Hogy bátorítsák magukat, lármát csapnak, ordítoznak össze-vissza és akkorákat lépnek, hogy a faágak recsegnek bele, Mikor már ott vannak, egészen közel, a fiúk talpra szöknek és rázendítenek:

Üsd, vágd az ellent jó karom,
törjünk Riga felé.
Ki szolgaságba döntene —
golyót, golyót belé!

— És akár hiszed, akár nem — csak addig lőtték a fasisztákat, amíg közeledtek. De mihelyt hátat fordítottak, az én fiaim nótaszóval utánuk. Több mint huszat levágtak a bitangok közül. Olyan féktelen gyűlölet lobog bennük, hogy harc közben minden óvatosságról megfeledkeznek. Le kell szidnom őket minden alkalommal. Kivált a fiatalokkal sok baj van... De bocsáss meg, hisz egyre csak a magam dolgáról beszélek. Pedig nem azért jöttél, hogy az egészségem felől érdeklődjél.

— Nem, Ojar. És nem is azért, hogy Ligo napját megüljem. Össze kell tennünk a tudományunkat és kieszelni, hogyan használhatjuk ki erőinket a legjobban. A nacionalisták mozgolódnak.

— Tudom, megkaptuk az újságuk első három számát. Mindjárt kitaláltuk, hogy a németek keze van benne. Nagyonis buzgón invitálják a letteket a légióba, a bolsevikok ellen.

— És azt is tudod, ki a feje a beugrató szervezetnek?

— Bizonyosan egyik „fajtestvér".

— Úgy van. Alfred Nikur.

— Nikur! Így minden világos. Nem kell több magyarázat.

— Nikur — igazi prostituált. Aki többet ígér, annak adja el magát, akárki is. És ha legalább csak magamagát adná el! De a nép becsületével kereskedik. Bizonyos, hogy a népnek megvan a maga józan esze, büszkesége. Azt nem vehetik el az ilyen jöttment kalandorok. De van, akit megtéveszthetnek. Én azt hiszem, nagyon távoli célokra irányult ez az egész kalandos terv.

— Meg akarják osztani a népet és ha még olyan kicsi részét is — letéríteni a helyes útról.

— Ezt is kétségtelenül. De elsősorban — legalábbis én így látom — sürgősen meg akarják szervezni a földalatti mozgalmat, amit majd itt hagyhassanak Lettországban, ha ők maguk már kivonultak. Érted, miről van szó, Ojar? Számolnak már ezzel a lehetőséggel! És hogy gyengítsenek bennünket, gáncsot vethessenek a szovjet hatalomnak és akadályozzák az előretörésben — hogy úgy mondjam: időzített aknát raknak a lábunk elé.

— Nekünk pedig idejében meg kell találnunk és ártalmatlanná tennünk az aknájukat.

— Úgy van. Ennek a kérdésnek egy külön újságszámot szentelünk, röpiratokat is bocsátunk ki. Nem várjuk meg, amig ledobják az álarcot — máris lerántjuk róluk. A hírszerzőink be fognak surranni közéjük, megtudják név szerint, hogy kik a vezetőik és

leleplezzük őket a nép előtt. De résen kell lennünk, és még éberebben ügyelnünk, mint eddig, mert ők is igyekeznek majd belopni közénk az ügynökeiket. Lehet, hogy üldözöttek vagy katonaszökevények képében jönnek, megprobálják belülről kikezdeni az erőnket. Mert, hogy nyílt harcban semmire sem mennek, azt régen belátták. Számolnunk kell azzal is, hogy fegyveres bandáik most majd terrorizálják a békés lakosságot, kifosztják és legyilkolják, akit megbízhatatlannak vélnek és igyekeznek ránk kenni a gaztetteiket. Mindent elkövetnek, bizonyos vagyok benne, hogy a nép szeretetét és bizalmát elrabolják tőlünk. Látod már, micsoda nehézségek várnak ránk? És mindennel meg kell birkóznunk!

— Meg is birkózunk!

Később odahívták Vimbát és Ezerinyt, négyesben beszélték meg a közeli napok taktikai és egyéb feladatait. A nehézségek gyarapodtak, de nőtt a harcosok ereje és nőtt a harci lehetőség. Volt minek örülni, volt mivel büszkélkedni. A kis partizáncsoportok jelentékeny katonai egységekké nőttek, amelyeket holmi Araj-különítmények meg se mertek közelíteni. És Rigában se egyesek dolgoznak már a föld alatt, hanem működik a hatalmas illegális szervezet, a németek nem bírnak vele. És Kirsis legfőbb büszkesége, a komszomolcsapat csak most kezd komolyan dolgozni.

Másnap Kirsis visszatért a városba. A Kapeika-bázisig megint Imant kísérte, de onnan tovább már maga is eligazodott. Nehezére esett megválni az erdőtől, otthagyni a friss zöldet és jó levegőt, de nem mindenkinek adatott, hogy nyílt harcban küzdhessen az ellenséggel.

5

Nyáron Kapeikának már három önálló partizáncsoportja volt, mindegyik a maga körzetében működött, egyik egészen Rigáig nyomult előre és sok kellemetlenséget okozott az útjába kerülő schutzmannoknak és kisebb német alegységeknek. A másik csoport Kegums körzetébe fészkelte be magát. Ennek egészen különleges feladata volt. Se rendőrosztagot, se parancsnokságot nem támadott meg, se vonatot nem siklatott ki. A kis partizáncsoport türelmesen ült a maga helyén és csak felderítéssel foglalkozott. Pontosan tudták, mindennap hány vonatot, hány gépkocsit indítanak a németek keletre, milyen katonai egységek milyen irányban mozognak és hol építenek megerősített állásokat. A rádió, amelyet nem

régen kaptak, naponta leadta a jelentéseket Moszkvába és a partizánmozgalom központi törzse eljuttatta azokat rendeltetési helyükre. De ez csak egyik ága volt a csoport tevékenységének. A másik bonyolultabb, de annál lelkesítőbb: rájuk bízták a kegumsi erőmű őrzését. Számítani kellett rá tudniillik, hogy a németek, majd ha visszavonulnak, fel akarják robbantani az erőművet és akkor Lettország fővárosa és ipara villanyáram nélkül marad.

Mindent felderítettek már: hogy van megszervezve az őrizet, hány munkás dolgozik a telepen és melyik miféle. Sikerült becsempészniük a maguk embereit és így szoros kapcsolatba léptek a munkásokkal, sőt az adminisztráció egyes tagjaival is. Így most mindenről tudtak, ami ott történik és bíztak abban, hogy a sorsdöntő napon megakadályozhatják a katasztrófát.

A harmadik Kapeika-csoport előrehatolt majdnem egészen a vidzemei tengerpartig, és igyekezett felvilágosítani a lakosságot, hogy a német megszállók nem urai már a helyzetnek Lettországban. És ha ma az egyik, holnap a másik járásban történt valami, harmadnapon meg egyszerre két különböző kerületben — önként adódott a következtetés, hogy a partizánmozgalom hatalmába kerítette az egész országot.

Evald Kapeika gondosan ügyelt, hogy a főtámaszpont közelében sose legyen semmi lárma. Ezt a vidéket Lettország legcsendesebb zugának vélte mindenki. A vonatok itt nem zuhantak le a töltésről, autók nem robbantak fel, katonai raktárak nem gyulladtak ki. De ha a németek nagyonis sok hadieszközt és anyagot halmoztak fel éppen itt, hát hamarosan megjelentek a nagyhatósugarú szovjet bombavetők és a javaknak csak emléke maradt.

Ez, persze, nem annyit jelent, hogy Evald Kapeika csöndesen ült a támaszponton és csak parancsokat osztogatott. Egy hét elmultával már unatkozott és elkedvetlenedett, nem bírta tovább a tétlenkedést. A tábort politikai helyettesének gondjára bízta és elment az egyik csoporttal, hogy részt vegyen a soronlévő hadműveletben. Aztán majd megint pihenhet egy ideig, érintkezésbe lép a brigádtörzzsel és a felderítők jelentései alapján közösen megbeszélik az új hadművelet tervét.

Augusztus elején megtámadták a német hadiellátás egyik bázisát a tengermelléken, nem messze a keskenyvágányú vasút vonalától. Ezúttal Kapeika magával vitte a törzs őrségének egy részét és az egész harmadik csoportot, amelyet szokásból századnak neveztek, holott ötven főnél nem volt nagyobb. A felderítést nagy

gonddal és körültekintéssel végezték, így aztán pompásan sikerült, nagyon eredményes volt a hadművelet. Az őrszemet sikerült eltenni láb alól, s zaj nélkül behatoltak a bázisra. Mire a németek észrevették őket, a két legfontosabb, legnagyobb raktár már elő volt készítve a robbantáshoz. Kézigránátokkal és géppisztolytűzzel még szétzavarták az őrséget, aztán maguk is szerencsésen átjutottak a töltésen, mire az első robbanás dörrent. Olyan erős volt, hogy a légnyomás leszakította a fenyők ágait. Az elsőt a második, harmadik, negyedik követte, egész éjjel hallották a robbanásokat és az óriási tűz hajnalpírja messzire ellátszott még reggel is.

Visszavonulásuk közben a partizánok találkoztak a katasztrófa színhelyére siető német gépesített osztaggal. Okosabb lett volna elengedni őket, hiszen rögtön látták, hogy óriási a túlerejük. De Kapeika nem bírt magával.

— Beléjük eresztünk egyszerre, amennyit lehet, aztán iszkolunk innen — hangzott a megszokott parancs.

Egy-két másodperc se telt bele és sortűz dörrent. Néhány motorkerékpár és gépkocsi, a bennülőkkel együtt az árokba fordult. A németek káromkodtak, ordítoztak, az oszlop összezavarodott, de hamar kitalálták, honnan fúj a szél és golyók süvítettek a partizánok nyomában. Aknavető dörrent, előbb egy, aztán még egy, vaktában kilőtt aknák csapkodtak az erdőben, leberetválva a fatörzseket. Kapeika igyekezett messzebbkerülni az úttól. Vagy félkilométert tehetett a csoport, mikor egy eltévedt akna lecsapott a parancsnok mellett. Annyi ideje se maradt, hogy a földre lapuljon, vagy fa mögé ugorjon. Fény villant, robbanás durrant. Kapeika elkáromkodta magát, aztán eszméletlenül terült el a földön.

Bajtársai körülfogták. A szilánk a ballábába fúródott, a térd felett, a csontot összeroncsolta. Patakzott a vér a hatalmas sebből. Úgy-ahogy bekötözték, elállították a vérzést, aztán felemelték és vitték.

Az erdőből kiérve megálltak. Nagy paraszttanya épületei homálylottak előttük nem messze.

— Most mi legyen? — kérdezte az egyik. — El kell döntenünk, mit csináljunk a parancsnokkal. A támaszpontig nem jutunk el vele. Ha egy órán belül sebészt nem kerítünk, meghal.

— És hol veszed a sebészt? — — mordult rá a társa.

— Ha kell, én keríthetek — felelte az első. — Idevalósi vagyok. Van egy ügyes orvos itt, legföljebb két kilométerre.

— Nem visszük az orvoshoz. Az éppen annyi, mintha a rendőrségre vinnők és átadnók a schutzmannoknak, hogy szedjék szét.

— Minek odavinni? Elmegyünk az orvosért és idehozzuk.

— Kíváncsi vagyok, hogy operál majd itt a vaksötét erdőben?

— Világítás nélkül, persze, nem lehet. De mindegy, ki kell eszelnünk valamit.

— Várj csak... milyen tanya az ott, ami idelátszik?

— A Lie-Tauti lesz alighanem.

— Ismered a gazdát? Miféle ember?

— A Lie-Tauti-i gazda? Hát..., olyan se hideg, se meleg. De ha nekiszegezzük a pisztolyt, hát bizonyosan nem okoskodik. Elég gyáva.

Megbeszélték a dolgot és abban állapodtak meg, hogy hárman máris mennek az orvosért. Ha szépszerivel nem jönne, elhozzák erővel. Azalatt meg a többi megdolgozza a gazdát és előkészítenek a műtéthez, amit lehet.

Esztelen, vad éjtszaka és éppenolyan esztelen, vak szerencse! A tanya gazdája, Siman Jerum, hamar megértette, mit akarnak tőle és felajánlotta az egyik szobáját.

— De úgy intézzétek, kérlek, hogy reggelre nyomotok se legyen a házban. Ha valamit találnak itt a németek, hát jaj nekem. Hisz tudjátok, micsoda fenevadak. És mit gondoltok, vércseppek nem maradtak az úton?

— Ne aggódj, Jerum gazda — nyugtatták meg a partizánok. — Nyár van most, ki látja meg a porban azt az egy-két vércseppet?

— De mégis... mégis... a ti fejetek nem fáj, tudom! Ahogy jöttetek, úgy el is tüntök. De én nem hagyhatom itt a házamat.

Eszes, ravasz ember volt Siman Jerum. A „Tejiva" vezéreikkeinek egy szavát se hitte el. Hébe-hóba összeszedte a bátorságát és beállította rádióját Moszkva hullámhosszára, meghallgatta, mit mondanak ott. Ha tetszik, ha nem, a Vörös Hadsereg bizony közeledik és Lettországban újra szovjet világ lesz. Különösebb bűnei nincsenek éppen. Az csak nem hiba, hogy azt a három hadifoglyot idevette a tanyára? Emiatt nem lehet baja. Rendes kosztot ad nekik, nem hajszolja őket. Sokkal jobb dolguk van itt, mint a fogolytáborban, ahol úgy hullanak az emberek, akár a legyek. Nem bírják az éhezést, meg a kegyetlen nehéz munkát. De ha most még lekenyerezi a partizánokat is — persze, úgy, hogy a németek meg

ne orrontsák — hát még kisebb lenne a gondja, nyugodt lelkiismerettel várná a szovjethatalmat.

Ezért volt olyan készséges Siman Jerum.

A műtét céljára kijelölt szobában a gazdáné tiszta terítőt tett az asztalra és tiszta lepedőt az ágyra. A konyhában a tűzhelyen forrt már a víz. Végre megjött az orvos. Nem kérdezett semmit, nem is ellenkezett, berakta táskájába a sebészszerszámait és követte a partizánokat. Bizonyára kitalálta, miről van szó. Ahogy Jerum házába lépett, rögtön dirigálni kezdett és mindenki szó nélkül teljesítette parancsait.

Azon az éjtszakán Evald Kapeikát megfosztották a ballábától. Más megoldás nem volt — amputálni kellett.

Mikor a doktor a kötözéssel végzett és Kapeika, a kínos műtéttől kimerülve, újra elvesztette eszméletét — a partizánok megkérdezték:

— Most elvihetjük?

— Elment az eszetek! — fortyant fel a doktor. — Hová cipelnétek? Mozdítani sem szabad néhány napig. A világért se.

— Néhány napig? — kérdezte savanyú arccal a gazda.

— Hát mit gondolt? Ilyen műtét után! — morgott az orvos.

— Hiába, itt nem hagyhatjuk — ellenkeztek a partizánok. — Ha a németek megtalálják, vége. Neki is, meg a gazdának is.

Jerum kapott a szón.

— Hát hiszen éppen ez az! Így is szörnyűség, mit kockáztatok. Én is meg a családom is.

— A beteg itt marad — jelentette ki kurtán-kereken a doktor. — Különben kár volt megoperálni. És ha féltek a németektől, hát rejtsétek el valami jó helyre, ahol nem akadnak rá. Fogadok, hogy van itt a ház közelében valami verme, Jerum, ahol a krumplit vagy gabonát rejtegeti. Mindent csak nem vágott a németek fejéhez Igaz-e?

— Hát... hogy őszinte legyek... — mormogta sunyi mosollyal a gazda.

— Na, ugye! Oda átvisszük még most, sötétben. És holnap éjjel eljövök, megnézem.

Mielőtt Kapeikát átvitték a gabonaverembe, amelyet Jerum házától húsz méterre, a sűrű bokrok között ásott, elkészítették a fekvőhelyet. Az orvos maga is lemászott a gödörbe, segített elhelyezni a beteget. Aztán meghagyta, hogy állandóan mellette legyen valaki és hazament.

A partizánok összenéztek.

— Ki marad itt a parancsnokot őrizni?

Ajánlkozó több is akadt, de mind mégse maradhattak ott. Végülis Elmar Auninyra esett a választás. Adtak neki egy géppisztolyt, kellő mennyiségű töltényt és otthagyták a nyirkos, sötét gödörben, a parancsnokukkal együtt.

A csapat zöme visszatért a támaszpontra, de négyen megbújtak a közeli erdőben, hogy onnan figyeljék a tanyát és ha Elmar és Kapeika bajba kerülnének, segíthessenek.

— Istenem, istenem, mi lesz ebből... mi lesz — sopánkodott magában Jerum. — Csak megússzam ép bőrrel!... Jaj nekem, mit vettem a nyakamba... micsoda veszedelmet...

A Lie-Tauti tanyán izgalmas napokat éltek.

HATODIK FEJEZET

1

1943 nyara úgy elrepült Marta Purgailis felett, hogy szinte észre se vette. Kirovban, a párt- és szovjet-aktívák tanfolyamán elég vegyes összetételű volt a hallgatóság, csoportokba kellett osztani őket, tudásuk foka szerint. Marta a harmadik csoportba került, de jó feje volt és éjjel-nappal dolgozott, hát hamarosan előre jutott a kiváló tanulók közé. A tanfolyam befejezése után is otttartották Kirovban. Mint kiképző dolgozott a hadiszolgálatosok családjait gondozó állami biztosító osztályon.

Októberben Moszkvába hívták. A Lettországi K(b)P és a Népbiztosok Tanácsa akkor kezdte összeválogatni az operatív csoportok funkcionáriusait Lettország minden kerületébe. Mártát az egyik kurzemei kerületbe küldendő csoportba osztották a végrehajtóbizottság helyettes elnökének. Mikor megtudta, még el is pirult.

— Nagyonis nagy feladat ez nekem. Mégha csak járásról lenne szó, hát el merném vállalni. De egész kerület! Nincs semmi tapasztalatom... És mi mindent kellene tudni hozzá!

— Mind így kezdjük a munkát — felelte a káderosztály egyik tagja. — Honnan vennénk a tapasztalt dolgozókat? Egyik a had-

seregnél, a másik a partizáncsapatokban, sok el is pusztult. Nincs másképp — dolgozva tanulunk. Az a fontos, hogy becsületesen, erőnket nem kímélve, igazán akarjunk dolgozni a szovjet nép javáért. És magában megvan ez az akarat. A tudás és tapasztalat pedig megjön majd idővel.

— Az erőmet nem sajnálom. Mi egyébre kellene? De ha tudatlanságból valami hibát követek el, nem zárnak ki a Pártból, ugye, nem? És remélhetem, hogy tapasztaltabb elvtársak tanácscsal segítenek.

Tíz napi szabadságot kapott, hogy meglátogathassa Peteritet a gyermekotthonban. Együtt akart lenni a kisfiúval, mielőtt olyan hosszú időre elválnak, nehogy elidegenedjék tőle. Meg varrni is kellett egyet-mást.

— Most megint elutazom, kicsi fiam, elmegyek apádnak segíteni, hogy hamarább hazakerülhessünk — mondta, mikor elbúcsúzott tőle. — Aztán majd odautazol hozzám és megint együtt leszünk. Én dolgozom, te meg tanulsz, írni, olvasni. Ott fogsz iskolába járni.

— Apuka is dolgozni fog?

— Hát persze. — Martának megremegett a hangja. — Mindnyájan dolgozunk, Peterit. És mindenkinek jó dolga lesz.

— Én is dolgozom majd?

— Igen. Csak előbb nőj meg! Ilyen kisgyereknek nehéz lenne dolgozni.

Peterit elkísérte a szekérig és buzgón integetett a kezecskéjével. De mikor a kocsi eltünt a kanyarodón, hirtelen megértette, hogy ezt a drága embert, akinek cirógatása jobban esik mindenki másénál, most sokáig nem fogja viszontlátni. Szájacskája megremegett, de leküzdötte a sírást, mert mellette álltak a gyerekek és kíváncsian nézték. Sírni szégyen. És anyuka úgyis visszajön...

Moszkvában csak egy hetet töltött Marta. Az operatív csoportot, amelybe osztották, elindították a lett partizánok frontmelletti támaszpontjára. A támaszpont a nagy repülőtér közelében volt, ahonnan naponta több szállítógép indult a fronton túlra, a bjelorussz, lett és litván partizánokhoz. Éjjel-nappal zúgtak a motorok, a teherszállítók hadianyagot, fegyvert és élelmet vittek, az egészségügyi gépek a sebesülteket szállították el, akiket az ellenség háta mögül idehoztak.

Erdő... fedezékek hosszú sora, kiálló kályhacsövekkel... friss

levegő, kemény, egészséges élet. Reggel pontosan kelnek, katonamódra, rendbeszedik magukat, megreggeliznek és kezdődik a munka. A csoport minden egyes tagja igyekszik mennél hamarabb felkészülni a ráváró feladatra, és amennyire idejéből telik, siet kipótolni tudása hézagait. Kigondolják előre, hogy kezdenek majd hozzá a munkához, ha Lettországba visszatérnek és máris kidolgozzák a részletes terveket. Egy bizonyos: pusztaság várja őket otthon, gazdátlan föld, ahol semmiféle rend nincs, intézmények nem maradtak meg. És minél hamarabb helyreállítja a rendet a hazatért gazda, a szovjet hatalom, annál hamarabb feltámad az élet. Mindjárt az első napon össze kell írni minden felszabadult községben a gazdasági objektumokat és kinevezni, hacsak ideiglenesen is, a községi VB elnökét, kiszemelni a felelősöket az üzletek, iparvállalatok, gazdátlanul maradt tanyák vezetésére. Nehogy a becstelenek széthurcolják a közjavakat. De ugyanakkor el kell kezdeni a felvilágosító munkát is, megértetni az emberekkel, mi történt valójában a világon ezekben az években, eloszlatni a ködöt, amelyben a Vörös Hadsereg odajöttéig éltek.

Esténkint a tagok megbeszélték a terveket, kölcsönösen megbírálták és kiegészítették. Moszkvából is jöttek hozzájuk időről-időre — kormánytagok, vagy a Lettországi K(b)P vezetői, hogy megvilágítsák előttük a szovjet- vagy pártmunka egy-egy kérdését. Volt közöttük, aki járt már Bjelorussziában, vagy Ukrajna felszabadított területein és elmondta, micsoda nehézségekkel kell megmegbirkózni a németek kivonulása utáni első napokban. Ezek hallatára persze átformálták mind a terveket, látták, hogy sokszor éppen a legegyszerűbb dolgokról feledkeztek meg. Számolni kellett azzal, hogy munkájuk körülményei nem mindenütt lesznek egyformák. Az összeomlott városban, ahol se világítás, se víz nincs, máson kell kezdeni a munkát, mint ott, ahol az ellenség nem ért rá mindent elpusztítani. És ha Lettország felszabadítása télen, vagy kora tavasszal történik, elsősorban a tavaszi vetésre kell gondolni, meg az erdei munkákra. Viszont, ha az év második felében, hát első dolog a termés betakarítása, hogy a lakosság élelmét biztosítsák.

Marta gyönyörűséggel tanult. A holnap gondolata foglalkoztatta mindig és minél többet gondolt rá, annál türelmetlenebbül várta, bárcsak nekikezdhetne már a munkának. Ó, micsoda buzgalommal dolgozik majd! A munka lesz élete, boldogsága! És talán egyszer, később majd azt mondják róla, hogy méltó volt a párjához.

Zúg az erdő, őszi szelek süvítenek éjjel-nappal a tábor felett. A levegőben repülőmotorok búgnak. Az ember álmodozik és álmát valóra akarja váltani.

2

November közepén Aija Rubenis és több komszomol-funkcionárius, a frontmelletti bázisra érkezett. Kettő azzal a céllal, hogy átrepüljön a fronton és csatlakozzék a partizánokhoz. A többit majd az operatív csoportba osztják be.

Marta Purgailis megtudta, hogy a Lett Hadosztályt nemrégen Velikije Luki körzetébe vezényelték, de neki magának eszébe se jutott, hogy eljuthatna Jan elvtársaihoz. Mikor Aija említette neki, hogy Velikije Lukiba megy és talán a hadosztályhoz is elkerül, Marta csak sóhajtott.

— De jó neked! Látni fogod őket. Bár én is odajuthatnék, hacsak egy napra is!

— Ki tiltja meg?

— Nem tudom... Hát azt hiszed, lehet?...

— Ha annyira szeretnél — gyere velem. Beszélek az operatív csoport vezetőjével, hogy engedjen el tíz napra. Ha kell, nyílt parancsot kérünk. Csakugyan, miért ne élnél az alkalommal?

És Aija rövid fél óra alatt mindent elintézett. A csoport valamennyi tagjának volt barátja vagy rokona a hadosztályban, mind küldött levelet és kérték, hogy személyesen adják át a címzettnek.

Aija és Marta reggel indultak. A repülőtéri teherautó elvitte őket Toropecig. A városkán túl, ahol az út Velikije Luki felé fordul, egy üresen menő „gazik"-ra szálltak, azon utaztak vagy negyven kilométert, egészen az útelágazásig. Ott várniuk kellett néhány órát, míg a forgalomszabályozó segítségével végre egy Velikije Lukiba tartó gépkocsira ülhettek.

Most először látták tulajdon szemükkel, hogy mi marad az elvonuló fasiszták nyomában. A városban alig volt ép ház és annak a falát is összevissza lyuggatták a golyók és repeszdarabok. Az állomáson összeégett vagonok, úton-útfélen fémhulladék, meggörbült vasgerendák, megrongált gépkocsik. És köröskörül romok, romok. Hosszú ideig a városon át húzódott a front, utcáin harcoltak, erről tanuskodott minden ház, minden talpalatnyi föld. Elképzelni is nehéz volt, hol lakhattak, élhettek itt az emberek. De mikor

a szem valamennyire már megszokta a káoszt, felfedezte az élet nyomait. A legnagyobb épület csak félig pusztult el. Romoktól és szilánkoktól himlőhelyes falai mögött húzódott meg az észt hadtest kórháza. És a romok közt helyezkedett el a katonai parancsnokság, a továbbító állomás, étkező. Feliratos táblácskák jelezték, hogy itt vagy ott emberek laknak a törmelék alatt.

— Ezt míveli a háború — gondolta Marta. — Hány ember fáradt, amíg felépítette a várost, hogy gondját viselték és most keresniük kell még az utcát is, ahol laktak és felnőttek. Csak nincs tán ugyanúgy nálunk is, Lettországban?

Ugyanez a kérdés égett Aija szemében.

— Fel tudjuk-e építeni, ami elpusztult? — kezdte megint Marta, — Ha egész életünket rászánjuk is, vajjon megbírkózunk-e a feladattal?

— Meg, Marta. Kell, hogy megbírkózzunk!

— Mennyi kárbaveszett munka... Hiszen az újat kéne már építeni és tessék — kezdhetjük megint elölről. Jóvá teheti-e az ellenség valaha is azt, amit ellenünk vétett?

Különös látvány volt, ahogy az emberek, dolguk után járva, jöttek-mentek a romok között. Hát ezt is meg lehet szokni? Fürgelábú lovak élelemmel, lőszeres ládákkal, új halinacsizmával megrakott szereket húztak. A kocsiúton csiripelve szökdeltek a verebek. Tarka, lesoványodott cirmos kandikált ki a kapu alól.

Egyszerre csak lett szó ütötte meg mindkettejük fülét. A hadosztály vonatoszlopának hajtói élelmet szállítottak a frontra. Aija szóba elegyedett velük és kiderült, hogy jól ismerik a férjét, Juris Rubenis főhadnagyot.

— A mi parancsnokunk volt, mielőtt a felderítőkhöz helyezték — mondta a beszédes, fiatal szakaszvezető.

— És hol találom meg?

— Az ezredtörzsnél tudják. Beszéljen a hadnagyunkkal! Ott lovagol, ni!

A vonatoszlop parancsnoka, Bejnarovics hadnagy, éltes ember volt, halántéka, bajusza már deresedett. Azok közül való, akiket semmiféle katonai hatóság se tud a mögöttes területen tartani. Ha már a tűzvonalba nem engedték egészségi állapota miatt, attól nem tilthatták el, hogy legalább az ellátó századnál ne dolgozzék. Mielőtt szóba állt a két ismeretlen asszonnyal, udvariasan, de ha-

tározottan az irataikat kérte, csak azután engedett fel a tartózkodása.

— Üljenek fel a szekérre — mondta nekik. — Majd elviszszük, különben még a németekhez találnak vetődni. Olyanok itt a körülmények, hogy a legügyesebb felderítő is könnyen eltéved. Nincs se nagyobb település, se kicsi falu, csupa sík pusztaság.

Aztán, hogy Aija és Marta már felkapaszkodtak a szekérre, barátságos mosollyal hozzátette:

— Szóval, Rubenis elvtársnak ma ünnepe lesz.

— Hát Spare főhadnagyot nem ismeri? — kérdezte Aija.

— Már hogyne ismerném! Ő a harmadik század párttitkára. Igen értelmes ember.

— A testvérbátyám.

— Na lám! Csupa rokon mindenfelé. Hiszen akkor otthon lesz nálunk. És útitársának is van tán rokona a hadosztálynál?

— A férje, Purgailis századparancsnok elesett tavasszal, Gyemjanszknál.

A hadnagy komolyan nézett Martára és nem kérdezett semmit. A szekér a Lovaty-hídon átgördülve puszta síkságon futott tovább. A szemnek nem volt miben megkapaszkodni, csak nagyritkán ha feltűnt egy kis bozót. Sehol egy falu, mégcsak ház se.

Nemsokára jobbra fordultak egy mezei úton, a hadnagy odalovagolt a szekerükhöz és balra mutatott.

— Látják? Az az út egyenest a németekhez visz.

— És a front — messze van még?

— Nem nagyon. Jó gyalogló egy óra alatt odaér.

Mintegy a szava igazolására ágyúk szólaltak meg. Marta sokáig nézett a lövések irányába és hódolatos ünnepi érzés fogta el.

„Ott vannak... ott harcolnak a drágák... a győzelemért harcolnak." — És meghajolt előttük gondolatban.

Már esteledett, mikor a szekér megérkezett.

3

Nem volt az fedezék, se semmiféle emberi hajléknak nevezhető hely. Sem viskó, sem sátor, sem barlang, de mind a háromból valami. A lett lövészek odaérkeztéig közönséges lövészárok vonult itt. Mikor Jan Lietiny, a második század parancsnoka megmondta, hogy hosszabb időre kell berendezkedniük, a század leggyakor-

lottabb szállásacsinálói is elszontyolodva vakargatták a fülük tövét. Zvirbul, szolgálatvezető pedig köpött egyet és csak annyit mondott: Hm...

Volt is mért elszontyolodni. Mert hogy helyezkedjék el a század, ha nincs a közelben fa, mégcsak valamirevaló bokor se? Csupa kopasz bucka, az is olyan hitvány, hogy nincs hely, ahol beáshatják magukat. A tél meg közeledik. Az első vonalig mindössze néhány kilométer. Ha a német észreveszi, hogy itt a szabad ég alatt csapatok tanyáznak, hát csakúgy záporoz majd a lövedék meg az akna.

Zvirbul szolgálatvezető mit tehetett — köpött még egy nagyot, aztán törni kezdte a fejét. Ha a régi századparancsnok még élne — attól bizonyosan kapna jó tanácsot. Purgailis mindig feltalálta magát hasonló helyzetben. Zvirbul jó órahosszat kerülgette az állásnak kijelölt helyet, bajusza felbörzolódott, mint a macska szőre, mikor rosszat álmodik. Végre mégiscsak kiagyalt valamit.

— Hát itt fogunk laknil — mondta a lövészárokra mutatva. — A falak állnak, csak tető kell. Agyról kiki maga gondoskodjék. De bútorüzletet nem láttam a közelben. Kezdjünk munkához, fiúk! Nincs mért állni és nézelődni.

A lövészárkot szakaszokra osztották, fenekét kitisztították, kiszélesítették és minden szakasz végét megmagasították, rőzsével, gallyal, náddal, tavalyi fűvel — ez volt a fekvőhely két-két embernek. Fedélnek sátorlapot borítottak az árokra és valami lim-lomot raktak rá nehezéknek — ezzel megvolt a tető. A leleményes lövészek aztán ócska vaslemezekből apró kályhákat, kéményeket fabrikáltak, mert télen meleg kell az embernek, akárhol lakik is. Most még tüzelőről kellett gondoskodni.

— De jó lenne Sztaraja Russzában! — mondogatták.

A lélekölő mocsárvidék, amit annyit átkoztak tavaly, most szinte barátságosnak tetszett. Ott mégis csak akadt mindig egy-két jó darab fa, vagy más építő-matéria.

Átkutatták a vidéket, sok kilométeres körzetben és ha még olyan pusztaság volt is körös-körül, minden alkalommal kerítéttek valami tűzrevalót.

A törzs fedezékeihez negyven kilométerről hozták a fát. A segélyhelyet sátrakban helyezték el. Lakott helyet csak a fronton túl

lehetett látni, de ott a németek vannak egyelőre. Juris Rubenis húsznál több falut számlált meg odaát.

— Sürgősen odébb kellene zavarni a fritzeket néhány kilométerrel — tervezgette magában. — De úgy, hogy egyetlen házat se gyujthassanak fel. Szükségünk van minden kis kunyhóra.

Senkise tudta, mikor kezdődik a támadás — az ilyesmit mindig csak előttevaló nap közlik. De türelmetlenül várták mindnyájan. Érezték már a lett föld szagát. A szülőföldjük közelsége csábította, izgatta az embereket. Hosszan, merőn nézett nyugat felé hol egyik, hol másik.

Marta Purgailis a lövészárokban, a kis kályha előtt kuporogva hallgatta, hogyan beszélnek a lövészek néhai századparancsnokukról. Tudni akart minden apró részletet. Egyik fedezékből a másikba ment és — mint az éhes madárka — csipegette az emlékek morzsáit. Az elbeszélők sokféle helyzetben látták Jant, egyik ilyennek, a másik másnak tapasztalta, ki-ki a maga természete szerint — de a sok ecsetvonásból Marta képzelete teljes egészében kiformálta Jan alakját. Senki se gondolt rá rossz érzéssel, senkise irigyelte, amiért szakaszvezetőből főhadnagyságig vitte. Most már bizonyosan százados lenne, ha az akna meg nem ölte volna.

A kis kályha makrancoskodott, minden szélrohamra hatalmas füstgomollyal felelt.

— Emlékeztek, hogy ültük meg János napját 42-ben? Huszonkét János meg Iván volt a században, Purgailis a legidősebb köztük, hát ő kapta a legnagyobb koszorút, ő danolta el Ligo nótáját.

— Abban az időben saját külön századkecskénk volt, jó tejelő. Odatévedt hozzánk, mikor bennünket visszavontak a második vonalba és átkeltünk a Lovatyon. Zvirbul minden áron sajtot akart készíteni az ünnepre, de hiába mesterkedett, nem sikerült. Nem tudta, hogy kell bánni a kecsketejjel.

— Hát arra az éjtszakára az aknamezőn emlékeztek-e? — mikor Volocsokról visszamentünk a frontra. Negyvenegyben ott vonult a front. A német minden kicsi berket, bozótot aláaknázott. Purgailis volt az első, aki aknát talált, kettőt is, kora reggel. Kiadta a parancsot, hogy senkise mozduljon. A század aztán egyenkint szakadozva jött ki az erdőcskéből. Nem kevesebb mint húsz darab aknát szedtek fel az utászaink. Mai napig se győzöm csodálni, hogy egyikünk se hagyta ott a fejét vagy a lábát. Nagy szerencsénk volt.

— Na és mikor Voszkreszenszkben elcsíptük a kémet, a pópát?... A németek otthagyták egy leadóval. Sehogyse értettük, honnan tudhatják olyan pontosan a fritzek, melyik házban vagy berekben székel a törzsünk. Egyik repülő a másik után dobta le a jól célzott bombákat. Purgailis elvtárs akkor a század ellátását intézte. Benézett egy kis magtárba, hogy nem lehetne-e ott elhelyezni egy és más ingóságot? A pópa meg éppen nagyban „dolgozott". Purgailis elvtárs a szakállánál fogva rángatta ki és úgy húzta maga után, mint ahogy a lovat vezetik zablán.

Marta önkéntelenül elmosolyodott, olyan élénken elképzelte a jelenetet.

Sok kis történetet hallott ezen a napon és mindet elraktározta emlékezetében.

Jan megmaradt holmiját is átadták a lövészek, mert előkerült még egy és más, amit a tavasszal nem küldhettek el. Egy alumíniumnyelű bicska — Jan maga készítette, J. P. kezdőbetűkkel — meg az acélsisak, amit a csatában viselt. De a legeslegjobban két fényképnek örült Marta, Zsubur őrnagytól kapta. Egyiken Zsuburral és August Zakis meg Imak századparancsnokokkal állt Jan. Most ez a kettő se volt a hadosztálynál. Imak a kórházban fekszik, súlyos sebesüléssel, Zakis meg a „Visztrel" gyalogsági akadémián tanul. A másik képen úgy kapták le Jant, hogy nem tudott róla: övig meztelenül beretválkozik egy fenyőfa alatt. Marta jól eltette a drága kincset.

Ahol csak megfordult a halkszavú, kedvesarcú asszonyka, a lövészek meleg tekintete kísérte. Mind szíves készséggel segített neki, amiben lehetett; teljesítették volna minden kívánságát, de ő csak egyet kívánt: ott lenni köztük és felkutatni, megtudni mindent Jan Purgailisról. Akadt is nyomra mindenfelé. Jan sose járt ezen a tájon, de nyomot hagyott az emberek szívében, se szél, se eső azt el nem törli.

4

Mikor Aija és Juris a harmadik század állásába Peter Sparéhoz értek, ott éppen befejeződött a politikai foglalkozás. A lövészek körülvették és kérdésekkel ostromolták a pártszervezőt.

Austra már többször is jelezte Peternek, hogy valaki van a háta mögött, de azt úgy elfoglalta a beszélgetés, hogy nem figyelt

az arcjátékára. Csak mikor már az utolsó kérdésre is megfelelt, akkor nézett hátra és látta meg az új arcokat. Azt se tudta, hová legyen meglepetésében. Elengedte a lövészeket és nagy örömmel, de egyben megütközéssel kérdezte:

— Hát te hogy kerülsz ide, Aija? És mióta szokás minden bejelentés nélkül beállítani valahová? — És ha elmentem volna...

— Az én fiaim akkor is hamar előkerítettek volna — felelte Juris.

Sugárzó szemmel nézte, hogy fogadja Peter a testvérnénjét, hogy igyekszik elrejteni a benne eláradó gyengédséget.

„Hiába vágsz olyan szigorú képet, azért kedves, gyöngéd legény vagy te. De hát ki tudna gyöngédtelen lenni az olyan nővérkéhez, mint az én Aijám?"

— Hova vigyelek, drágáim? — kérdezte Peter. — Idekinn megfagyunk, az én odum meg csupa füst és nyirkos homok.

Keskeny mélyedésben álltak, két halom között. A hó nagy, puha pelyhekben hullott, a föld mégcsak itt-amott fehérlett. Néhány pillanat mulva Peter kutató szemmel keresett valakit a távozó lövészek között.

„Hát Austra mért tűnt el olyan sietve? — tünődött magában. — Hisz régóta ismeri Aiját? Csacsi gyerek..."

Aija jól látta, hova néz és kit keres az öccse, de nem szólt. Peter elvezette őket hajlékába, amely valójában egy halom oldalába vájt odú volt, semmi egyéb. Bejáróját ponyvával akasztották el, de a szél behatolt, átjárta, kergette benne a füstöt és minduntalan a lakó orra alá dörgölte, hogy a november nem a legbarátságosabb hónap.

— Mért nem nyáron jöttél hozzánk? Láttad volna, hogy laktunk Ramasevonál! Minden parancsnoknak külön házikója volt. Valóságos kis falut építettünk az erdőben.

— Hogy vagy egészség dolgában, azt mondd meg?

— Jól. A csontjaink ugyan érzik a sok mocsarat, hébe-korba beléjük nyilallik, de ebből majd kigyógyít Kemeri. Csak odaérjünk mennél hamarabb!

— Írni kell Ojarnak, hogy küldjön egy kis iszapot onnan — tréfált Juris.

— Ojarnak, azt mondod? — Peter meglepetten bámult rá. — Hát te tudsz Ojarról?

— Ezidőszerint egy partizánezred parancsnoka.

— Ez aztán jó hír! Hálás köszönet érte! 41 óta nem hallottam felőle. Sileniek beszélt róla utoljára. Pedig senkire se gondolok annyit. Micsoda ember! Sokan félreismerték, kötekedő fráternek hitték, mert szeret évődni, kivált az olyannal, aki nem érti a tréfát. Talán azért nem volt szerencsés a magánéletében. Szóval, megvan a gyerek. Egy egész ezredet vezet... Na, erre szívesen felhörpinteném a száz grammot. De sajnos, ilyesmi nem akad most nálunk.

— Miért nem fordulsz a felderítőkhöz? Azoknál akad néhanapján. — És Juris szemhunyorgatva kihúzott egy flaskó konyakot a köpenyzsebéből. — Valahogy seitettem, hogy ma megkívánod. Tessék, húzz belőle! Most Ella nem látja.

Aija szemrehányóan nézett rá, de Peter elereszteite füle mellett az utolsó szavakat.

És ittak Ojar sikerére.

— Most Ruta is ott van nála — mondta Aija. — Télen elvégezte a rádiótanfolyamot és tavasszal átrepült a fronton. Azóta Ojar mellett dolgozik.

Peter nagyot nézett.

— Hát Csunda?

— Csundával Ruta szakított, végképpen.

— Úgyis van rendjén — mondta Juris. — Kerülne csak a kezem közé az a fickó, majd megtáncoltatnám. Megmondanám neki: „Eleget járattad a szádat, most cselekedni kell! Most mutasd meg, mit tudsz!"

— Szóval bevennéd a századodba? — Peter felrántotta a szemöldökét. — Nem értem, hogy választhatott Ruta párjául ilyen léha frátert. Valóságos rejtély.

— Nem ismerte. Külsőségekről ítélt — mondta Aija. — No, de beszéljünk inkább másról! Mit gondolsz, Peter, hol találkozunk legközelebb?

— Lettországban, Aijácskám. Hol másutt?

Aztán elbeszélgettek a hazai dolgokról, szüleikről, tervezgették, mit csinálnak majd otthon.

— Kezdhetünk mindent előlről — mondta elkomolyodva Peter. — És most nehezebb lesz a munka. Kevés az emberünk és annyi minden összeomlott, elpusztult.

— Mindegy, azért elbánunk a nehézségekkel — és Juris öklével az odú oldalára csapott. — Felépítjük Szovjet Lettországot!

Mikor már lejárt az idejük és készülődni kellett, Aija előszedte

az ajándékokat — a gyapjúsálat, amit maga kötött, egy pár vastag harisnyát, tarka egyujjas kesztyűt és két pár női harisnyát.

— Tessék. Ez a tied, ezt meg Austrának hoztam. És üdvözlöm, el ne felejtsd átadni.

Peter kicsit zavartan kérdezte:

— Miért nem adtad oda neki te magad?

— Mert te nem hívtad ide. Hívás nélkül meg nem jöhet, igaz? Azt kellett gondolnia, hogy csak tehozzád jöttünk.

— Bizony nem jól csináltam — mormogta Peter. — Mindjárt behívom. Akarod?

— Nem, Peter, most már nem lenne jó. Ne felejtsd el, hogy az asszonyoknak is megvan a maguk büszkesége. Nem szeretjük, ha merő szánalomból akarnak a kedvünkbe járni.

Peter elkísérte őket. Egy kicsit leforrázva búcsúzott el a testvérétől, aztán visszament a századhoz.

„Igazán olyan nagy hiba volt, hogy Austrát nem tartóztattam? Neki is kényes lett volna a helyzete. Nem tudta volna, miről beszéljen Aijával. Vagy csak én gondolom így? Ők jobban tudják, mit tegyenek, mit ne."

Megkereste Austrát és nagy félszegen átadta neki a csomagot.

— Aija küldi és melegen üdvözöl.

Austra a földre nézett és elég kelletlenül vette el az ajándékot.

— Köszönöm, főhadnagy elvtárs. — Tartózkodóan megbiccentette fejét és bebújt az odújába.

Peter Spare még zavartabban ment vissza, mint ahogy jött. „Aijának igaza van. Most hogy teszem ezt jóvá?"

Mikor Aija és Juris kettesben maradtak, ugyanazt a témát pedzették mind a ketten.

— Mért vetetted a szemére, hogy nem hívta meg Austrát? — Nem volt elég feltűnő amúgyis?

— Te meg mért említetted Ellát? Az talán nem tapintatlanság, mikor van egy Austra Zakis is a világon?

— Szántszándékkal tettem. Ha valaki maga nem érzi, hogy jóvá kell tenni egy hibáját, mert az élet így követeli, hát nem árt az orra alá dörgölni: „Odanézz, pajtás, ott a jövőd, ne ereszd ki a markodból!"

— Én is ilyenformán érzem. Én is azt akarom, hogy tisztán lásson, mentül előbb.

— Az a baj, hogy ők maguk, úgy látszik, még nincsenek enynyire.

Ravaszul összemosolyogtak és megkettőzték a lépést, hogy a sötétség beállta előtt elérjenek a felderítő századhoz, máskép csakugyan eltévedhetnek.

Az ezredtörzs közelében Andrej Sileniek jött szembe velük.

— Jó estét, drága gyerekeim — köszöntötte őket tréfásan. Aija sokáig nem eresztette el a kezét, öntudatlanul megsimogatta többször is és kicsit zavartan, szomorú mosollyal nézte. Fájó érzés fogta el: ez a nagy, erős ember mennyit jelent neki, Jurisnak, Peternek, Zsuburnak és sok másnak. Ők mind a maguk egyéni életét, személyes boldogságát is élik, de Andrej egészen a közösségé, az ügynek adja mindenét, magának semmit se tart meg. Ez a gondolat most nagyon elszomorította.

HETEDIK FEJEZET

1

Evald Kapeika felnézett a deszkára, amellyel a vermet lefedték. Lesoványodott, sárgás arca szinte átlátszónak tetszett a gyertya világánál.

„Hát így vagyunk — gondolta. — A volánhoz nem ülök többet. Sileniek majd hazajön a háború után és hiába keresi a régi sofőrjét, másikat kell találni helyette..."

— Mondd, Elmar, mit csinálnál te az én helyemben? — kérdezte súgva.

Elmar Auniny mellette ült és tapintatosan figyelte. Most közelebb húzódott és éppen olyan suttogva felelte:

— Én megpróbálnék elaludni, azt csinálnám. Az orvos megmondta, hogy minél többet alszik, annál hamarabb gyógyul.

Kapeika keserűen nevetett.

— És ha egy évig alszom egyhuzamban, azt hiszed, kinő a lábam?

— Nem kéne mindig ezen töprenkedni — mondta Elmar komolyan. — Nem lesz olyan szörnyűség, mint ahogy most hiszi. Remek műlábakat csinálnak ma már.

— Gumilábat! — Hangtalan, keserű nevetéstől rázkódott a

beteg melle. — Ha megúnom vele a járást, odaadhatom a gyerekeknek játszani, mi? De a kérdésemre még nem feleltél. Milyen szakmát választanál, ha elveszítetted volna a féllábadat?

— De Kapeika elvtárs, hisz magának van már szakmája — figyelmeztette kellő tisztelettel a fiú. — Nagyszerűen érti az autószakmát. Vezethet majd egy nagy garázst, vagy autóműhelyt, állami intézménynél dolgozhat. Válogathat. És mért kell örökösen ezen törni a fejét? Most pihenjen inkább. Hisz ma éjjel már indulni akarunk. Az orvos ma utoljára jön el, bekötözi, orvosságot is ad .. Az erdőben nyugodtabb lesz, meglátja. No, próbáljon aludni egy sort!

— Nem tudom, mit akarsz, Elmar? Sose voltam nagy alvó. Mi, sofőrök megszokjuk... félszemmel szundítunk a volán mellett, ennyi az alvásunk.

Egy hete voltak már a veremben. Kapeikának úgy tetszett, sírgödörben van. Elevenen bocsátották le és éppen az a hiba, hogy nem halott. Akkor a bajtársak szépen betemetnék a gödröt, le is taposnák keményre és Siman Jerumnak se kéne reszketni az életéért. Így most le se húnyja a szemét éjjelenkint, mindig azt hiszi a szerencsétlen, hogy németek leskelődnek a háza körül. Egyszer csakugyan jártak nála, megkérdezték, nem látott-e idegeneket a közelben azon az emlékezetes éjjelen? De Siman Jerum ártatlan csecsemő-arccal felelte, hogy ő bizony egy lelket se látott.

Tegnap este a doktor azt mondta, hogy most már el lehet szállítani a sebesültet. Elmar rögtön elment megkeresni a bajtársakat, meg is ígérték, hogy kerítenek szekeret.

Kapeika az első három napon nem tudta, hogy amputálták a lábát. A negyedik estén aztán a doktor az orvosi technika vívmányaira terelte a szót, arról beszélt, hogy milyen remek műlábakat, karokat készítenek ma már, ő is tud olyan rokkantat, akinek se a karja, se a lába nincs meg és mégis elég bonyolult munkát képes végezni.

— Nem, manapság a rokkantság már nem jelent tehetetlenséget. Kivált ha a két karja megvan valakinek. Magának sincs mért búsulni! Olyan protézist csinálunk, hogy akár táncolhat is.

Ebből tudta meg, mi történt vele. Egész nap hallgatott. Szóval — nem olyan ember már, mint más. Nem is lesz olyan soha többet. Nyomorék. Rokkant. Fiatal létére az öregek kiváltságait élvezheti. A villamoson még a nők is felállnak neki, az utcán kitérnek

előle... Szaladni nem fog már, se harcolni. A zászlóaljat átveszi más, akinek megvan a két lába. Részvét, szánalom — a társadalom ajándéka és ha tetszik, ha nem — el kell fogadni.

Keserű gondolatok... Sehogysé tudta megszokni az új helyzetet. Tréfálni meg éppen nem volt kedve. De a siránkozás sose volt kenyere. Belülről emésztette a bánat, nem öntötte ki annak az egy-két embernek, akivel ezekben a napokban érintkezett. Ők igazán nem tehetnek róla. A bűnösök azok, akik horogkeresztes karszalaggal sétálnak az utakon, meg a városok utcáin egész Lettországban. „Heil Hitler"-t ordítoznak, de gyanakodva tekintgetnek körül, mert érzik a gyűlölet, a mindenütt ólálkodó titkos veszély fenyegetését. És meg is kapják, ami jár nekik! Csak az a kár, hogy ő, Evald Kapeika, már nem tehet semmit. Éppen most, amikor legjobban szeretne harcolni, éppen most nem lehet...

Csak már ebből a nyirkos, fojtó gödörből, ebből a penészszagú odúból szabadulhatna. Ha jóbarátai közt lehetne, akik elbeszélgetnek vele mindenről szívük szerint. Akkor talán nem fészkelődne agyában ez a sok ostobaság. A gödör csak gödör marad — szűk, sötét lyukban nem szárnyalhat magasra a gondolat.

Este eljött megint az orvos. Még egyszer megnézte a lábát, jobban mondva azt, ami a lábából maradt. Kezelte és gondosan bekötözte a sebet. Aztán átadta a kötszert, orvosságot és megmondott mindent, amit az ápoláshoz tudni kell.

— Legfontosabb a türelem és nyugalom. A folyamat teljesen rendben, veszély már nem fenyeget. Jó lenne, ha egy hét mulva megmutathatná egy orvosnak.

— Köszönöm a segítségét. — Kapeika megszorította az orvos kezét. — Ha találkozunk még valaha, más körülmények között, azon leszek, hogy ne csak szóban fejezzem ki a hálámat.

— Nincs miért hálálkodni. Kötelességemet teljesítettem.

— Legalább a nevét hadd tudjam.

— Doktor Rusa vagyok.

— Sose fogom elfelejteni, amíg élek, Rusa elvtárs. És ha egyszer majd az Evald Kapeika nevét hallja említeni, hát tudhatja, hogy van egy embere, aki mindig készséggel rendelkezésére áll.

Az orvos elment. Kisvártatva lebocsátkozott hozzájuk a gazda.

— Itt vannak az elvtársak a szekérrel — súgta. — Megmondtam nekik, melyik úton hajtsanak majd, hogy németekbe vagy schutzmannokba ne botoljanak. A feleségem adott egy háziszőttes

pokrócot, az jó meleg lesz. Azért jövök, hogy elbúcsúzzam és megkérdezzem, nincs-e szükségük valamire?

— Köszönjük, Jerum gazda, van mindenünk. És sietnünk kell, hogy reggelre helyben legyünk. Magának is kisebb lesz a gondja.

— Jaj, arról ne is beszéljenek! Azt hiszik, alszom azóta csak egy éjjel is? Ahogy lefekszem, már ugrok is fel az ablakhoz, hogy nincs-e valami baj? A szomszédom nem valami jóravaló ember, kiszolgálja a németeket. Ha az megneszelné — szaladna egyenest a rendőrségre, nyakamra hozná őket. Én pedig megtettem, ami tőlem tellett, iparkodtam segíteni. Életemmel játszottam, mindenemet kockára tettem. Ha a németek megorrontják, fuccs a tanyának, meg a gazdájának is.

— Sose felejtem el, amit értem tett — biztosította Kapeika.

— Ami csak erőmtől telt... Nem ismeri véletlenségből Karl Zsuburt, Rigában?

— De igen, a háború előtt egy kerületben dolgoztunk.

— Rokonom. Ha netalántán találkozik vele, hát mondja el neki, hogy itt voltak nálam. Ne higgye rólam, hogy nem segítek az elvtársaknak. Ami rajtam áll, megteszem. És ha változnak az idők, szóljanak majd egy jó szót értem.

— Minek az? — csodálkozott Kapeika. — Ha így viselkedik továbbra is Jerum gazda, hát nincs szüksége szószólóra.

— Na, persze, persze... Dehát minden lehetséges. Megtörtént már, hogy valakit az irigyei befeketítettek. És akkor nem árt olyan valakire hivatkozni, aki a jó oldalamról ismer. Maga bizonyosan nagy ember lesz.

Örködött, amíg a partizánok kihúzták a veremből a parancsnokukat. Ott állt és nézte, hogy viszik az erdőszélre, a szekérhez, hogy rakják fel. Aztán sietett eltakarítani a nyomaikat. Végre fellélekzett Siman Jerum. Úgy érezte, ha most lefekszik, hát egyhuzamban alszik halála napjáig. Ma alaposan kipiheni magát. De nemcsak egy gondtól szabadult. Más tekintetben is megnyugodott.

„Még jó is, hogy így történt. Ha a szomszédomhoz vitték volna a sebesültet, övé lenne most minden érdem. Így meg az enyém. Fejszével se lehet kivágni. Nyakamat kockáztattam, harcoltam értük... De te, kedves szomszéd, mivel dicsekedhetel a bolsevikok előtt? Semmivel, barátocskám! Így hát ne csodálkozz majd, ha Siman Jerum előtt kalapot emelnek."

Elégedetten nevetett és elnyújtózott az ágyán.

Két nappal azután, hogy Kapeikát bevitték a zászlóalj-támaszpontra, megjelent Ojar Sniker a partizán ezredorvossal. A fiatal sebész megnézte a beteget és kijelentette, hogy helyesen kezelték, veszély nincs, de míg a seb teljesen be nem gyógyul, tökéletes nyugalomra van szüksége.

— El kell szállítani a hátországba — mondta Ojarnak, mikor a sátorból kijöttek. — Ott majd kiheveri a lelki sérülést is, ami sokkal, de sokkal veszedelmesebb a műtét következményeinél.

— Akkor repülőgépet kell kérnünk — mondta Ojar. — Mához három napra elszállítjuk a repülőtérre. Kísérő kell?

— Nem ártana vele küldeni valakit. Lehetőleg olyat, akit megszokott.

— Helyes, Bondarcsuk elvtárs. Majd olyant keresünk.

És Ojar visszament a sátorba Kapeikához.

— Látod, látod, így kell találkoznunk. — Kapeika megszorította a bajtársa kezét. — Bizony másként képzeltem. Azt hittem, télre visszatérek hozzátok és jelenthetem: ennyi meg, ennyi nácit puszítottunk el, ennyi meg ennyi hidat robbantottunk fel, vonatot siklattunk ki... Hja... Szétpattant, mint a szappanbuborék.

— Semmise pattant szét. — Ojar leült a sebesült ágya mellé. — A tél még messze van, de te máris szép eredményekről számolhatsz be. A német hadiraktár robbanása messzire elhallatszott. Lehet, hogy Rigában is volt, akinek a máját megremegtette. Én is hallottam. Azért siettem ide, hogy megtudjam, nem a te kezed műve-e? És lám, jól sejtettem. Látod, ez tiszta munka volt, Evald. Vakmerő gyerek vagy, meg kell adni.

— Csak voltam.

— Miért?

— Még kérded? Mintha nem tudnád!

— A lábod miatt? Hát — nem mondom, elég baj, hogy így történt. De a fejed ép maradt, ez a lényeges.

— A lényeges az, hogy magam vagyok az oka. Nem tudom, milyen ördög piszkált, hogy nekimenjek annak a gépesített osztagnak.

— Nem ördög, Evald, csak a harcos természeted. Ha gyáva és önző lennél, elengedted volna őket magad mellett. De téged más fából faragtak. Az ilyen magadfajta sose tér ki az ellenség elől. Azt hiszed, én másként csináltam volna?

— Igaz. — És Kapeika akaratlanul elmosolyodott. — Meg az is igaz, hogy a fritzek drágán fizettek a lábamért. Húsz halott és jónéhány kocsi, amit most vihetnek generáljavításra...

— Ez nem is minden. A partizánjaid megfogadták, hogy fejenkint legalább két németet pusztítanak el érted. Számold össze, mennyi az...

— Hogy mondod? Kettőt mindegyik? — És megcsillant a szeme. — Annyit nem is ér a lábam.

— De bizony. Egy hősnek a lába nem olcsó portéka. És tudod, mennyit ér ma egy hitlerfickó? Mégpedig nem is holmi közönséges, de mondjuk, egy városparancsnok?

— No, mennyit ér az ilyen jómadár?

— Pontosan egy disznót.

— Ugyan no... És hogy tudod? Talán vettetek egyet?

— Eltaláltad. Paul Vanag a minap Latgalében egy disznót adott a városparancsnokért. Lebélyegzett űrlapokra volt szükségük és a parancsnok azt mondta, hogy hajlandó segíteni, ha egy kandisznót kap. Mi meg úgy határoztunk, hogy azután se mondunk le a segítségéről. Amit megvett az ember, az övé marad, igaz-e? Persze, ki akart bujni, tagadta, hogy valaha is dolga lett volna velünk, de falhoz szorítottuk ökelmét és most pontosan közli velünk, mikor hány szerelvényt indítottak a frontra. Csak arról kell gondoskodnunk, hogy a megfelelő helyen elég robbantóanyag legyen a sínek alatt. Valamennyit meg lehet venni, Evald, egytől-egyig. Olyikat egy kiló sóért, vagy vajért. Nem szívesen folyamodik az ember ilyen eszközökhöz, de az ügy érdekében néha szükséges, hiába.

Evald Kapeika felderült, most először a sebesülése óta.

— A mindenit... a hauptmann úr a vállapjaival, rendjeleivel! Egész városparancsnokot egy hízóért... Kíváncsi vagyok, területi biztost mennyiért kapni? Ha egy tehenet adsz érte, meg, mondjuk, egy bödönke vajat ráadásul, hát meg van az alkú, mi? De hiszen így rendben is van. A disznóért disznót adsz. Hát ez a nagy hazaszeretetük!

— Tudja is a rabló, mi a hazaszeretet, Evald! Csak a hasát meg a zsebét megtömhesse, többet álmában se kíván. És ezek akarták lenyelni a Szovjetuniót...

— Most meg örülnek a hizónak is.

Ojar még elmondott egy-két mulatságos esetet a partizánjai-

ról, meg is nevettette Kapeikát. De aztán komolyabb dolgokra térítette a szót.

— Az Austriny gyerek alighanem elpusztult. Elment, hogy összeköttetést teremtsen egy új csoportunkkal és nem tért vissza. A sautinyi Kurmitot felakasztották, anyját, feleségét, gyerekét agyonlőtték, házát felégették.

— Hej, az átkozottak, csak a kezem közé... — Kapeika fel akart ülni, de nem bírt. Ez megint eszébe juttatta a tehetetlenségét. Zihálva lélekzett, öklével az ágyra csapott. — Kurmitot felakasztották! Ha százat levágunk a bitangokból, az is kevés érte!

— Már meg is tették ők maguk. — És Ojar elmondta, hogy támadták meg az ezredtámaszpontot, ágyúkkal, aknavetőkkel, Mazozoliny meg egymásra uszította őket. — Néhány száz hitlerfickó a fűbe harapott azon az éjjelen. És bizonyosan nem vallották be a gyalázatot. A büntető-expedíció törzse, fogadok, azt jelentette, hogy mi több ezredet vetettünk harcba ellenük. Így őszitik meg időnap előtt a „Führer"-jüket.

Kapeika megint nekividámodott.

— Na, barátom, téged nem féltelek! Ha így tudsz nevetni, hát van benned életerő még hosszú esztendőkre. És akkor sok derék dolgot végbevihetsz még.

De most már előhozakodott a főmondanivalójával.

— Néhány nap mulva Moszkvába repülsz és egy gyógyintézetben leszel, amíg egészen helyre nem állt az egészséged. De siess vele, hogy majd egyszerre érkezzünk Rigába, ha Drechsler és társai már hazaszaladtak a Vaterlandjukba. Táviratozz, mihelyt meggyógyultál, hogy rezesbandával fogadhassunk.

Kapeika elég könnyen ráállt.

— Csakugyan ez a legokosabb. Itt egyelőre semmi tennivalóm s az egész ezredet mozgósítani kell a dajkálásomra. Ki harcoljon akkor?

— Neked is jobb lesz ott. És ha majd hallod, hogy a partizánok megint kieszeltek valami jó műsorszámot, hát tudhatod, hogy benne van a te kezed, a te munkád is. Beledobálunk mindent a közös fazékba, aztán majd elosztjuk, igazságosan. És a te részedet is a háború végéig számítjuk.

— Rendes gyerek vagy te, Ojar. Csak azt sajnálom, hogy nem segíthetek már neked. De miattam ne búsúljatok, nem adom be a derekamat. Eleinte, nem mondom, elég nehéz volt a szívem, de

most már nincs semmi baj. Mi még megmutatjuk, Ojar! Ki így, ki amúgy, de élünk. És ez nagy dolog ám.

... Néhány nappal ezután leereszkedett a kis erdei repülőtérre egy szállítógép. Fegyvert és gyógyszert hozott a partizánoknak, meg néhány új embert.

És mikor éjnek éjtszakáján újra a magasba emelkedett az ezüst madár Kapeikát is elvitte. Először repült most életében. Egy rigai gyereket küldtek vele kísérőnek, a zászlóalj legnagyobb tréfamesterét.

3

Drechsler főbiztos szörnyen ingerült és goromba volt aznap, száját se nyithatta ki senki a tanácskozáson. Danker, a főnöke komoran összevont szemöldökét nézte és azon tanakodott, hogy mi értelme az ilyen tanácskozásnak, ha mindig csak egy beszél, a többi meg hallgat?

Mint a bábok, úgy ültek a puha karosszékekben — Danker, belügyi főigazgató, Bangerski — légió-felügyelő (parancsnoknak mégse nevezték ki a németek), Priman professzor, közoktatásügyi főigazgató és Rohde, a „szakmai szervezetek" vezetője. Hol ez, hol az pattant fel a helyéről, amikor Drechsler éppen hozzá intézte a szót.

— Igenis, főbiztos úr!

— Értem, doktor úr!

Ennyi volt minden részvételük a tanácskozáson.

„Még jó, hogy kívülállók nem látják, hogy bánik velünk — dohogott magában Priman tanár úr. Bikanyakát szorítható a gallér, mert minduntalan odakapkodott. — Mint az elsőéves diákokkal, úgy beszél velünk... Egyáltalán nem tud uralkodni magán..."

Irigyelte azokat, akik a főbiztost csak nyilvános gyűléseken látják. Olyankor előzékeny, mosolygós, csupa túláradó jóindulat.

„Lose vagy Rosenberg bizonyosan jól megmosták a fejét és rajtunk tölti ki a mérgét."

Gondolni ezt gondolta, de az arca szelídséget sugárzott, szeme hűségesen követte Drechsler minden mozdulatát.

„Mi baja? — háborgott magában Bangerski is. — Bolondgombát evett? Talán mi gondoltuk ki a teheráni konferenciát? Mit tehetünk róla, hogy a Führer nélkül döntöttek, meg se kérdezték

a véleményét? Nekünk se tetszik a határozat, de hiába — szitkozódással nem segítünk a bajon. Erő kell hozzá... És aki nem elég erős, az hallgasson..."

Csak ültek ott és szótlanul hallgatták Drechsler szitkozódását. Amíg egyenes kérdéssel nem fordult hozzájuk a főnök, meg se mukkantak.

— Szégyen gyalázat! — lármázott Drechsler. — Egyszerűen kimondják, hogy Lettország, Észtország meg Litvánia szovjet köztársaságok... Csak, mert 1940-ben ezek a népecskék ostoba fejjel a csatlakozásra szavaztak, a Szovjetunióhoz akartak tartozni! Egyáltalában — mi jogon szavaztak, ha Nagy-Németországnak komoly érdeke fűződik ehhez a tartományhoz! A Führer sohase fog elismerni ilyen érdekébe ütköző határozatot, ezzel köteles számolni mindenki. Szovjet köztársaságok! Micsoda szovjet köztársaság az, ahol német haderő és törvény uralkodik! Önként ki nem vonulunk innen és hogy erővel űzzenek ki... Csak próbálják meg! Próbálják meg, én mondom az uraknak...

Hirtelen elhallgatott és valami bánatos, töprengő kifejezés ült az arcára. Egy szót se szól, csak eltűnt a W. C. helyiségében, most éppen harmadszor a tanácskozás megkezdése óta. — A jelenlévők igyekeztek úgy tenni, mintha észre se vennék — a kényes helyzet tapintatot kívánt.

„Nincs rendben a gyomra — gondolták magukban. — Még szerencse, hogy itt van mindjárt a W. C."

Ó, az a W. C.! A főbiztosi hivatal büszkesége! Egész Rigában nincs ilyen sehol. Ekis, a Pénzügyi palota alkotója, nem hiába volt Bacchus isten lelkes híve, gondoskodott megfelelő kényelmi berendezésekről, a fürdőszoba mindenütt nikkel és porcelán. Még Lose se élvez ilyen komfortot odaát, az Igazságügyiben.

A baj okozója a túlságosan kövér, marinirozott ángolna lehetett, amiből a főbiztos a kelleténél többet fogyasztott. „Nem kellett volna annyit enni belőle — gondolta ő maga is, mikor beleiben a kellemetlen folyamat megindult. — Az ángolna nem nézi, kinek a gyomrába került, mindenütt kifejti a maga kellemetlen hatását..."

A szobába visszatérve, a főbiztos nyugodtan befejezte a félbehagyott körmondatot:

— Igenis, csak próbálják meg. Mi nem félünk. A teheráni határozattal szembeszegezzük a lett nép egyhangú tiltakozását. Ma délben tizenkét órakor a rigai Dóm-téren meg fognak szólalni a

lettek és az urak majd gondoskodnak róla, hogy tiltakozásuk elég hangos legyen. Német nem szólal fel a gyűlésen. Mi a mai napon félreállunk és csak szemlélői leszünk a lett nép érzésnyilvánításának. Hadd hallom, mit tettek eddig a történelmi jelentőségű gyűlés érdekében? Mivel biztosítják, hogy a gyűlés mennél népesebb legyen?

Szünetet tartott és kérdőn nézett a „lett közvélemény képviselőire". Azok viszont egymást biztatták a szemükkel. Végre Danker köhintett és felállt.

— Megengedi, főbiztos úr?

— Parancsoljon, tábornok...

— A belügyek főigazgatósága foganatosította a szükséges rendszabályokat azirányban, hogy a gyűlésen legalább harmincezer ember legyen jelen. Munkatársaink sorra látogatták az intézményeket, házgondnokságokat, iskolákat és iparvállalatokat. Rohde úr közreműködésével értesítettük a gyűlésről az összes gyárakat és üzemeket, azok igazgatóságát utasítottuk, hogy gondoskodjanak a munkások idejében való megjelenéséről. 10 órakor, tehát most, néhány percen belül már gyülekezni fog a nép a Dóm-téren. A hangszórók máris működnek. A tribünt rendőrök őrzik és embereink tömör csoportokban helyezkednek el a tér különböző pontjain, hogy a beszédek megfelelő helyén tapsról és éljenzésről gondoskodjanak. Merem állítani, főbiztos uram, hogy a nagygyűlés impozáns lesz, visszhangot ver az egész világon. Ha van még valami utasítása, készséggel teljesítjük.

Drechsler intett neki, hogy leülhet és Rohdéhoz fordult.

— Rohde úr, ma öné a főszerep. Ön, mint a tömegszervezetek képviselője és a szakszervezetek vezetője, a munkások és tiszviselők nevében beszél, hogy úgy mondjam, a nép hangját szólaltatja meg. Átérzi-e, micsoda fontos misszió ez?

— Beszédem szövegét a propagandafőnök jóváhagyta — felelte Rohde. — Remélem, megmutatta önnek az utolsó változtatásokat és kiegészítéseket?

— Olvastam a beszédét. Elég jól sikerült. Csak kellő érzéssel és szenvedéllyel mondja is el. Ott, ahol a teheráni nyilatkozatról beszél, felháborodást és szent haragot éreztessen a hangja. Amikor pedig rátér Nagy-Németországra, amely a lett népet felszabadította a bolsevik rémuralom alól és Adolf Hitlerre, aki annyit fáradt a lettek érdekében — pátoszával el kell ragadnia hallgatóságát. A legfőbb funkcionáriusok ma árnyékba húzódnak és éppen csak

annyit mondanak majd, amennyivel éreztetik, hogy egyetértenek a lett nép szószólóival.

— Felelősségemnek teljes tudatában vagyok, doktor úr — nyilatkoztatta ki Rohde.

— Megtiszteli jelenlétével a gyűlést, főbiztos úr? — érdeklődött Priman. — Rendkívül kívánatos lenne.

— Egyáltalában nem kívánatos, Priman úr, tekintve, hogy a gyűlés a nép spontán megnyilatkozása. Ha én megjelenek ott, a rossz nyelvek még azt mondhatnák, hogy megrendezett dolog az egész. Nem, uraim, én itt, a dolgozószobámban fogok tartózkodni és a rádión figyelem a gyűlés lefolyását. Gondolatban önökkel leszek, de testileg néhány lépésnyire a helyszínétől. Ha a gyűlés részvevői kimondták a határozatot, akkor önök a nyilvánosság és a munkások képviselőivel megjelennek itt nálam és felkérnek, hogy közöljem a Führerrel a lett nép kívánságát. Legyenek meggyőződve az urak, hogy Nagy-Németország vezére még ma este olvasni fogja a gyűlés határozatát és megfelelő utasításokkal látja el a propaganda- és külügyminisztériumot. Akkor majd más nótát fújnak a bolsevikok és csatlósaik!

Hatalmas robbanás dörrent, valahol egész közel. Ablaküveg zörgött, a Pénzügyi palota fala megremegett. Drechsler és munkatársai önkéntelenül behúzták a fejüket és rémülten néztek az ablakra. Az utcáról üvegcsörömpölés hallatszott, a kövezetre záporozva hullott a kő és faszilánk, amit a robbanás feldobott. Kiáltozás, izgatott rendőrsípok, motorkerékpárok berregése...

Drechsler felugrott és megint az a bánatos, töprengő kifejezés volt az arcán, amelyet ma már többízben láthattak a tanácskozás részvevői. De most még valami tragikus fintor is követte. Haragosan megnyomta a csengőt.

Bejött a segédtiszt.

— Azonnal derítse ki, miféle robbanás volt ez! Stiglitz majd hívjon fel. Az urak elmehetnek, készüljenek a gyűlésre.

Néhány perc mulva újra megjelent a segédtiszt.

— Doktor úr — kezdte izgatottan — a robbanás a Dóm-téren történt. Akna robbant fel a tribün mellett. Több halott is van. A tettest még nem fogták el. Várjuk további parancsait.

— Meg kell találni a tettest! — ordította Drechsler. — Se Lange, se Stiglitz ne merjen addig a szemem elé kerülni!

A tanácskozás részvevői sápadtan és ijedten álltak a fogadó-

szobában és izgatottan súgták egymásnak, verítékes homlokukat törölgetve:

— Kis híja és mi is a levegőbe repülünk... Ha csak két órával később robban az akna...

— Lehet, hogy több is van... Azok majd később robbannak.

— Valószínű... sőt majdnem bizonyos...

— Szétszalad a nép. Se a rendőrök, se a katonák nem tudják ottfogni őket a téren. Hogy tereljük össze azt a harmincezret!?

4

A város felett már sűrűsödött az esthomály. A villamos lámpás nélkül, dühös csengetéssel igyekezett a központból a kültelkek felé. Robert Kirsis felülhetett volna akármelyik megállónál, de szándékosan elesztett több kocsit is, elindult lassan, gyalog a Függőhíd felé. Még ráért egy darabig és igyekezett nyujtani az időt, várta, hogy egészen besötétedjék. Most még korán van odamenni, Kurmit és Imant nem lesznek-ott és az ilyen találkozás lehetőleg minél gyorsabban folyjon le.

Nem volt nála semmi tiltott holmi, hát nyugodtan lépkedett a Szabadság-úton, egykedvűen nézegetve a járókelőket. De éles, kifinomult szeme rögtön észrevette, hogy nem olyanok, mint máskor. Felületes szemlélő meg se látná — hiszen éppenúgy jönnek-mennek, mint rendesen, csöndesen beszélgetnek, körül-körültekintgetve, hogy nem leskelődik-e valaki a hátuk megett? De Robert Kirsisnek sokat elárult az a kicsiség, hogy a lettek szemében öröm csillámlik, szájuk dacosan mosolyog, a németek arca pedig feszült és nyugtalan. A rendőrök hosszan, figyelmesen utánanéztek minden arramenőnek. És a keresztutaknál, a sötét kapuk és kocsifeljárók boltíve alatt, itt is, ott is civilruhás alakok lapulnak a falhoz, észrevétlenül figyelik a járókelőket. Csak úgy hemzseg a sok rendőrkém, Lange elárasztotta velük a várost a Dom-téri robbanás után. A hír máris szétfutott az egész országban, a rigaiak meg egyébről se beszélnek, mint a szétugrasztott nagygyűlésről. A németek nagy üggyel-bajjal odatereltek néhányszáz embert a térre és kényszerítették őket, hogy meghallgassák a szónokokat, de mindenki idegeskedett, várták az újabb robbanást. Hiába áradozott a „Tevija" meg a rádió grandiózus tiltakozásról és a nagygyűlés egyhangú határozatáról — a robbanást erőszakkal elfelejtetni nem lehetett.

Ezért látott minden lett szemében örömcsillogást Robert Kirsis, ezért lappangott annyi rendőrspicli a sötét kapualjakban.

„Most aztán fenekestől felforgatnak mindent — gondolta. — Harmincezer reichsmark a tettesek kézrekerítőjének! Nem kicsiség. Ok nélkül nem dobálja a pénzt a gestapo. De sebaj! Ha most egy időre el is kell hallgatnunk, ez a robbanás megéri. Kudarcba fulladt a legnagyobb provokációk egyike, felsültek vele. És a németek minden kudarca népünk erkölcsi erejét gyarapítja. Derék gyerekek vagytok, Sudmalis és Bankovics! Remekül dolgoztatok!

Tudta, ki tette az aknát a szemétvederbe a tribün mellett. Az ő fiai voltak, a rigai komszomolszervezet tagja mindakettő. Mióta Sudmalis került a szervezet élére, minden nap kellemetlen meglepetés éri a megszállókat. A rendőrség alig takarította el a házfalakról az egyik felírást, már ott van a helyén a másik. Illegális röplapokat találnak a gyárakban, hivatalokban, még az utcán és a levelesládákban is. Reggelenkint beadják Langénak és Jekelnnek a reggelivel és ez minden nap elrontja az étvágyukat.

Kirsis nem ment egészen a Függőhídig, valamivel előtte megállt és a villamosra várt. Az ódon házat nézte a megállóval szemközt és szomorúan sóhajtott. Itt halt meg ma egy hete az öreg Pavulan felesége. És Martin Sparét is kivitték nemrég a temetőbe — nem tudta kivárni az öreg a gyerekeit. — Zalite meg a felesége tífuszban feküsznek, az is biztos halál... Sokan elmennek mostanában. Kit az éhség visz el, kit valami betegség. És a legtöbb halott a munkások között van. Nem bírják a munkát inségadag mellett.

Vajjon, hányan tartanak ki, hányan érik meg a felszabadulás napját? — tolakodott fel benne a keserű gondolat. De nem, mindenki nem hal meg, ha mégolyan ínséget kell is szenvedni a népnek. És hiszen most már nem tart sokáig... Hát te magad, Robert? Ki tudja... De meg nem is fontos. A fontos az, hogy a nép megmarad, hogy a lett munkás lelke ép és töretlen. Lesz, aki felépítse Szovjet-Lettországot.

...Leszállt a villamosról és a Kereszt-templomnak tartott. Átvágott a Szabadság-úton és jókora kerülővel végre odaért az újonnan épült emeletes házhoz. Itt kellett találkoznia Imanttal és Kurmittal. Kurmit lakásán, Csiekurkalniban már hónapok óta nem járt. Vagy az utcán találkoztak, egy mozi előtt, vagy valahol messze, a város szélén. Azt az egy-két konspirációs lakást, ami rendel-

kezésükre állt, csak olyankor használták, ha vidéki összekötővel, vagy illegalitásban lévő elvtárssal kellett találkozni.

Itt ebben a házban egy könyvtáros lakott. Az ő révén könnyebben tarthatták a kapcsolatot az elvtársakkal, cserélés napjain nyugodtan bemehettek a könyvtárba és a visszahozott könyvvel együtt a cédulát is leadhatták. Aztán elmenet ugyanilyen módon átvehették a könyvtárostól a számukra otthagyott utasítást.

De a lakáson most járt először Kirsis. Kurmit és Imant már várták. A házigazda kiment a konyhába és az ablakból figyelte az utat, amely nem volt még utca, mert a szomszédos telkek nagyrészt beépítetlenül álltak.

Ahogy Kirsis belépett, mindjárt Imanthoz fordult:

— Nos, mi újság?

— Rossz hírek, „bácsi". Néhány nappal ezelőtt behoztak a fiúk egy schutzmannt. A kihallgatáson elmondta, hogy fogták el Austrinyt. Mikor feladatát elvégezte, visszajövet betért az ismerőseihez és ot fogták el az SS-ek, míg aludt. Aztán faggatták, rettenetes kínzásokkal fenyegették és azt mondták neki, hogy ha kivall mindent, hát életben hagyják. Arra elfecsegte, hol a támaszpontunk, milyen erőink vannak... A sautinyi Kurmitot is beköpte.

— Eszerint most nyomunkra akadhatnak? — Kirsis a fejét csóválta.

— Ojar azt hiszi, hogy ilyen nagy baj talán nincs, mivel Austriny az egy Kurmitot kivéve, senkiről sem tudott. A schutzmann azt is elmondta, hogy vissza akarták küldeni az ezredtámaszpontra, megparancsolták neki, hogy firtasson ki mindent, az egész összekötő hálózatot az erdő és Riga között. Aztán visszaadták a pisztolyát, kivezették az udvarra és megmutatták neki, mi történt a házigazdáival. Míg őt vallatták, azokat felakasztották az SS-ek. Austriny irtózatosan felindult erre, kirántotta a pisztolyát és előbb a tisztet lőtte le, aztán még néhány németet és utoljára magamagát.

— Az utolsó percben mégis megszólalt a lelkiismerete — mondta Kirsis. — Szerencsétlen, gyáva flótás. Mintha így könnyebben halt volna meg. Mégcsak nem is sajnálhatjuk. Úgy pedig — hős lenne. Szép csere, mondhatom: megölt egy tisztet és két-három SS fickót. De hányat bajba döntött a mieink közül! Üzent még valamit Ojar?

— Igen. Hogy most még nagyobb óvatosságra lesz szükség. Kipróbálatlan embereket ne küldjetek hozzánk. Gyanakszik, hogy

máris kém van közöttünk. A központig talán még nem sikerült elhatolnia, előbb befurakszik valamelyik csoportba és ott próbálja megtudni, hol székel a parancsnokság. Ojar azt is mondta, hogy a „bácsinak" okvetlenül át kell most telepednie az erdőbe, amíg a Dóm-téri robbanás szele el nem ült. Nem jöhetne már most velem?

— Nem, Imant, ma még nem. De Ojar jól gondolja, fokozni kell az éberségünket és nekem el kell tünnöm, mélyre a föld alá. Csakhogy nem lehet így egy-kettőre. El kell még rendeznem sok mindent. Ha az megvan, megyek hozzátok. Ezt üzenem Ojarnak. Talán már egy hét múlva, talán valamivel később, de sokáig nem halogatom.

Kurmit közbeszólt:

— Én azt hiszem, meg kellene fogadnod Ojar szavát. Nagyon fojtó itt már a levegő. Minden kicsiség vesztedet okozhatja. Ne várj vele, „bácsi", menj, amíg mehetsz!

— Én is tudom, hogy itt az ideje. El kell tünnöm a színről. De így nem hagyhatom itt a szervezetet. Ha mást nem is, de az összeköttetést át kell helyeznem a városon kívülre. A munka nem állhat meg.

— Engedd, hogy ezt én intézzem el. — Kurmit nem tágított. — Értesítem az elvtársakat, a nem fontos találkozásokat lemondom.

— Csak még egy kis időt adjatok. Ha több mint két évig megúsztam, most már csak kibírom ezt a néhány napot.

Emellett meg is maradt. A megbeszélés alig félóráig tartott, aztán egyenként távoztak a házból és ment kiki a maga útján. Kurmit — haza Csiekurkalniba, Kirsis — a legközelebbi villamosmegállóhoz, Imant pedig Suntazsi-Madona felé. Sokszor megjárta ezt az utat, tudta, hogyan kerülheti el az igazoltató német őrszemeket.

„Kár, hogy a „bácsi" nem jött velem — gondolta, míg nesztelenül lépkedett a műúton a sötétben. — Rövidebb lenne az út. Dehát ő tudja, hogy jobb..."

5

Robert Kirsisnek igaza volt. Nem tűnhetett el csak úgy hirtelenében, a szervezetet sorsára hagyva. Biztosítani kellett a munka folytatását, az összeköttetést. Sok apró szál volt, amiről csak ő tudott, senki más. Ha eltűnik anélkül, hogy társait értesítené, a

jobbik esetben irányítás nélkül maradnak, de az is lehet, hogy a gestapo karmai közé kerülnek. Legalább a legközelebbiekkel tudatni kell a változást, hogy ne használják az eddigi konspirációs utakat és főleg az ő lakásának közelében se mutatkozzanak. És van, ami ennél is fontosabb: a szervezet néhány tagját egyelőre konspirációs szállásokon rejtegetik, mert vadászik rájuk a rendőrség, ezeknek iratokat kell szerezni. Egyik az a bizonyos teherautósoffőr, aki tavaly télen a fegyverrakományt kihozta a német raktárból és hozzájuk szállította az erdőbe. Egy garázs-alkalmazott besúgta a rendőrségnek és csak szerencsés véletlen segítségével menekült meg. A másik hallatlanul vakmerő szabotázsműveletet hajtott végre a gyárában és ugyancsak majdnem lebukott. Hamis névre szóló papírokat kell csináltatni és segíteni nekik, hogy más városba utazhassanak. Ezt is csak ő maga intézheti el.

Végül a világért se hagyhatja a kis nyomdát ott, ahol most van, nagyon szaglásznak a környéken a gestapo-kopók. A legfontosabb összekötőszálakat Kurmit kezébe kell adni, hogy ő vezesse a további munkát.

Azután, hogy Kurmittal és Imanttal beszélt, rögtön nekilátott a dolgainak. Két nap alatt megszerezte a személyi igazolványokat és biztos helyre juttatta a két veszedelemben forgó elvtársat. A nyomdát szerencsésen áttelepítette egy másik kerületbe, Kurmittal közölt néhány fontos találkozóhelyet és időpontot, megszervezte az új főösszekötőpontot a városon kívül. Most már tulajdonképpen eltűnhetett volna, de még új teendőket talált és azt is mind el akarta intézni. Negyednapon este, hazafelé menet, az utolsó percben vette észre a csapdát. Hajszálon múlt, hogy le nem bukott. Most már nem kételkedhetett, hogy egyenesen őt, Kirsist, keresi a rendőrség, tehát se a lakására, se a munkahelyére nem mehet. Meg kell bújnia valahol — más néven és más helyen — mivel Robert Kirsis közüzemi alkalmazottra már vadásznak a kopók. Csak egy kérdés maradt még eldöntetlen: hogy egyszerűen mint gyanús egyént hajszolják-e, akiről kiderülhet, hogy tagja az illegális mozgalomnak, vagy azt is tudják már, hogy Robert Kirsis azonos a „bácsi"-val, a bolsevik illegálisok fejével. De akár így van, akár úgy — mindenféleképpen el kell tünnie.

Még csak két utolsó lépés — két kis séta a kopók orra előtt és rendben lesz minden. Új személyazonossági igazolványt szerez és leadja az utolsó figyelmeztetést Kurmitnak, hogy „én elmegyek, állj a helyembe".

Az új igazolványt, amely Anton Rumsevic névre szólt, másnap reggel megkapta egy könyvkötőüzemben. Ezzel most már simán eljuthat Madona-kerületbe, hiszen az irat szerint egy kis tanyája van a Luban-tó közelében. A műhelyből a hátsó kapun át távozott és egy másik utcára ért ki. Úgy gondolta, hogy valahol a külvárosban tölti el a napot és mikor a „Vairog"-ban befejeződik a munka, megvárja ott Kurmitot, elmegy mellette és a fülébe súgja, hogy rábízza a munkát.

De nem így történt. Már a nap folyamán, az egyik külvárosi sikátorban meggyőződött arról, hogy körülfogták, minden lépését figyelik. Két spicli előtte ment és minden útelágazásnál megállt, rábízva, hogy melyik irányt választja. Kettő meg néhány lépésnyiről követte az utca túlsó felén és olykor felbukkant az ötödik is.

Kevésbbé tapasztalt embernek fel se tűntek volna a látszólag maguk dolga után járó alakok, de Kirsis rögtön kitalálta, honnan fúj a szél.

„Felismertek és követnek. Csak azért nem fogtak még le, mert tudni akarják, kikkel találkozom. Azt hiszik, szépen elvezetem majd őket a barátaimhoz és azokat is elcsípik velem együtt. Nem, tökfilkók, abból nem esztek! Lejárhatjátok a talpatokat, akkor se tudtok meg semmit."

És sétáltatta őket keresztül-kasul a városon. Egyiket felismerte, éppen a napokban figyelmeztették rá a szervezet tagjait. Felhasználta a jó alkalmat, hogy megtudja, milyen módszerrel dolgoznak és köszöntötte a spiclit. Még kezet is nyujtott, de akkor, mint aki látja, hogy tévedett, valami mentegetőzést mormogott és továbbment. Néhány lépéssel odébb megállt egy reklámoszlopnál és észrevétlenül hátranézett. A szerencsétlen spiclit máris közrefogta két — nem tudni, honnan odapottyant — rendőr és vitte a legrövidebb úton az őrszobára.

„Egy bizonyos: a „Vairog"-nak még csak közelébe se mehetek, Kurmittal még úgy se beszélhetek, hogy elmegyek mellette és a fülébe súgok. Azon nyomban lefognák, Az utolsó figyelmeztetést más módon kell eljuttatnom hozzá."

Gondolkodni volt ideje. Lassan lépkedett, szinte sétált a belvárosi utcákon, ahol a földalattiak egyébként nemigen mutatkoztak. A mozik előtt sokáig tanulmányozta a hirdetéseket, mintha nem tudná eldönteni, melyik darabot nézze meg. Sokáig betüzgette a német énekesek nevét. Kényelmesen ballagdálva kiért a sétaterekhez és útközben megállt egy cipőtisztítónál. Nem ismerték, nem is

köszöntötték egymást, a cipőtisztító mindjárt a keféi, kenőcsös tégelyei után nyúlt, feltűrte Kirsis nadrágszárát és ledörgölte cipőjéről a sarat.

— Mondd meg Ansisnak, hogy a „bácsi" elment — súgta.

— Rendben van — súgta vissza a cipőtisztító, rá sem pillantva.

Két perc múlva Kirsis kifizette a taksát és továbbment. A helyén már ott állt valaki más és a cipőtisztító most is eppen olyan gyorsan, ügyesen végezte a dolgát, mint az előbb.

Kirsis tovább járkált a városban. Most már tudta, hogy csak valami különös szerencse mentheti meg a letartóztatástól. Hiszen jóformán el is fogták már. Amelyik pillanatban a gestapo-ügynökök jónak látják, letartóztatják akár az utca közepén is. Még remélik, hogy sikerül valamit megtudniok. Nem szabad megfosztani őket a reménytől, lehetőleg ki kell tolni a döntő lépést estig. Vett egy újságot a bódéban és leült egy sétatéri padra. Sokáig olvasott. Az öt fiatalúr ezalatt kénytelen volt más padokon fagyoskodni, bizonyos távolságra tőle. Csak egy ült le szemközt a fák alatt, hogy éppen olyan buzgón tanulmányozza az újságot és hiába erőltesse a szemét, mint ő.

„No, Robert, ütött az óráid! — gondolta. — Ezektől nem szabadulsz. Az egyetlen mód lenne a villamos elé vetni magad, vagy a pontonhídról beugrani a Daugavába, a fajankók szeme láttára. Csakhogy ilyet nem teszel, mert ez már kapitulálás. És talán nem is tudnak rólad sokat. Börtönbe dugnak, vagy a salaspilsi táborba és ott tartanak a többi gyanússal, aki ellen nincs bizonyítékuk. Az is lehet, hogy nem ismernek fel és bizonyos idő múltával... De ha száz rossz lehetőség ellen csak egy jó van is, már nincs értelme a villamos elé ugrani, vagy a Daugavába ölni magad. Harcolnod kell utolsó leheletedig!"

Nem volt értelme, hogy még tovább üljön ott a padon. Megnézte óráját, csalódottan ingatta a fejét és felállt. Negyedórával később belépett egy borbélyüzletbe és leült, hogy kivárja a sorát. Egyik spicli is bejött utána és az is várt.

— Beretválás vagy nyírás? — kérdezte a borbély, mikor végre a karosszékben ült már.

— Mind a kettő. Csinosítson ki, mint a vőlegényt a lakodalomra.

— Kérem, ahogy parancsolja.

Negyven perc múlva Kirsis kilépett a borbélyüzletből, megnyírva és megberetválva, kölnivíztől és pomádétól illatosan.

„Ha most lefognak, legalább emberi ábrázatom lesz, mikor bevisznek. A börtönben aztán hosszúra nőhet a szakállam."

Terve ez volt: felül a Mezsa-parki villamosra és elmegy egészen a végállomásig. Az állatkertnél aztán kiszáll és meglátja, van-e merszük a spicliknek utánajönni az erdőbe. A Fridrikson-kopók félnek a fák között. Ha ezek is olyanok, hát van egy esélye.

Sötét volt már, mikor leszállt a villamosról. Nem ment át mindjárt az erdőszélre, a Vörös-Daugava mellett haladt tovább egy darabon, a sugárúton. Abban a pillanatban, mikor át akart vágni az úton, hogy eltűnjék a fák között, két alak elébeállt, nem eresztették tovább.

— Várjon egy kicsit, lássuk a papírjait.

A következő pillanatban hátulról megragadták és hátracsavarták a karját, hogy ne is próbálhasson ellenállni.

— Mit jelent ez? — kérdezte csodálkozva Kirsis.

— Azt, hogy letartóztatjuk.

6

Még aznap este kihallgatásra vitték. Lange, a rendőrség politikai osztályának főnöke, Osvald Lanka hauptsturmführert bízta meg a feladattal. Melléje adták kipróbált segédjét, Kristap Ponte obersturmführert és még egy alacsonyabb rangú rendőrkopót. Ennek közreműködése olyan egyszerű műveletekre szorítkozott, amelyeket Lanka és Ponte nem hajtottak végre, mert fizikai erő kellett hozzá.

Az első vallatás...

Robert Kirsis nem sejtette, felismerte-e az ellenfél, tudja-e, kicsoda valójában? — Anton Rumsevicz, Robert Kirsis, vagy maga a „bácsi"? Pedig ezt kell kiszimatolni mindenáron. Mert ha nem tudják, akkor érdemes beszédbe ereszkedni velük és valószerű meséket kieszelni. Ha ellenben tudják, hogy Robert Kirsis az igazi neve és maga a „bácsi" áll előttük — nincs menekvés. Akkor legcélszerűbb a teljes némaság. Minden fölösleges szó csak meghosszabbítja a kínzást — mert azt hihetik, hogy az első szót majd követi a második, harmadik és igyekeznek mennél többet kiszedni belőle.

„Ha hallgatsz, csak magad szenvedsz, ha beszélsz, társaid is megszenvedik. Nem találhatod ki, mit szabad megmondani, mit nem, minek veheti és minek nem veheti hasznát a német. A legártatlanabbnak látszó tény is végzetesnek bizonyulhat, ha éppen ez a szem hiányzik a tények láncolatából. És minél kevesebbet szólsz, annál többet kifecseg az ellenség. Légy készen rá, minden pillanatban, hogy rajtaütéssel próbálnak megzavarni, félrevezetni. Minden kérdést, minden bedobott szót tökéletes hidegvérrel kell fogadnod."

Ezzel a gondolattal, a legborzalmasabb kínzásokra is felkészülten állt a vallatói elé, mint Anton Rumsevicz, falusi atyafi, aki teljesen ártatlanul keveredett bajba. Egész magatartása ezt a kérdést fejezte ki: „Hogy kerülök én ide?" Mikor helyet mutattak neki, szerényen leült és jámboran nézett Lankára.

— Mi ez, jó uram? Sehogyse értem. Nekem haza kell menni, a vonatom este indul. De már látom, itt rostokolhatok Rigában még egy éjtszaka.

— „Jó uram", „rostokolhatok" — csúfolódott Lanka. — No, ha olyan sietős az útja, megnyugtathatom: mi is sietünk. Igyekszünk minél hamarabb eloszlatni a félreértést. — Megnyomta az utolsó szót és gúnyosan nevetett. Majd hirtelen, megváltozott arckifejezéssel, szárazon kérdezte: — Hogy hívják? A teljes nevét mondja.

— Rumsevicz, Anton, Mikel fia — felelte nyugodtan.

Tekintetük találkozott, az egyiké csupa ártatlan kérdés, a másiké alig leplezett gúny és rosszindulat.

— Rumsevicz? Úgy. Aztán mióta?

— Mióta? — csodálkozott Kirsis. — Az ember akkor kapja a nevét, mikor születik és viseli holta napjáig.

— Ne add a félkegyelműt, Robert! — szólalt meg egy hang a háta mögött.

Kirsis felkészült az ilyen fogásokra. Nem fordult hátra, változatlan nyugalommal továbbra is Lanka szemébe nézett.

A hang hátul folytatta:

— Nem emlékszel, hogy együtt olvastuk le a villanyórákat?

— Miért nem felel neki? — kérdezte Lanka.

— Hát hozzám szól? — Kirsis értetlenül rázta a fejét.

— Persze, hogy magához, Kirsis úr. Nem is üdvözli? Egyik a sok unokaöccse közül. A „bácsi" nem ismeri meg az unokaöccsét?

— Nincs is unokaöcsém — felelte még nyugodtabban.

Most már világos — az ellenség mindent tud. És akkor az is világos, hogy mi vár rá. Nem áltathatja magát. Már csak egy érdekelte: ki az áruló, aki megtudta és besúgta a gestapónak, hogy ő a „bácsi".

Lassú mozdulattal arra fordult és megnézte Pontét. Ezt a fickót először látja életében. Éppen olyan lassan visszafordult és megint Lankára szegezte a szemét. Nem felelt, várta, hogy az szólaljon meg újra.

Lanka elvigyorodott.

— Nos? Nem volt még elég a játékból? Újra kezdjük? Mi a neve

— Anton, Mikel Rumsevicz fia. Született ezerkilencszáz...

— Mesélje az ördögnek. — Lanka most már ordított és felugrott a székéről. — Maga vagy félkegyelmű, vagy minket néz annak. Láthatja, hogy mindent tudunk, töviről hegyire. Nem csak a nevét, az egész életét ismerjük, a legapróbb részletekig. Ha akarja, megmondjuk, mióta működik „bácsi" néven, mikor vette át a földalatti szervezet irányítását. Meg hogy mit csinált tegnap és tegnapelőtt? És egy hónapja. Vagy most egy éve. Mindent tudunk. Nem is mondhat nekünk újat. Csak nyélbe kell ütni mégis a jegyzőkönyvet. Hát ne húzza-vonja! Aludni szeretnék.

— Nem értem, kivel cserélnek össze — hajtogatta a magáét Kirsis. — Itt valami félreértés van. Ki mondta azt az ostobaságot, hogy én nem Rumsevicz vagyok, hanem más? Mit akarnak megtudni tőlem?

— Mondja meg, hogyan dolgozott! Kik a közvetlen cinkostársai, ki alapította a szervezetet, ki vezeti majd most, hogy magát lefogtuk? Ki robbantotta fel a tribünt a Dóm-téren? Mondjon el mindent, amit tud és ne adja a bolondot.

— Semmit se tudok. Maguk csinálnak bolondot belőlem. Szervezet... tribün... cinkostársak... egészen összezavarják az embert.

Jól tudta, hogy a konok tagadás már nem segít rajta, de remélte, hogy a vallatókat elragadja az indulat és felfedik egy-egy lapjukat. Elejtenek egy szót, amiből kiderül, mit tudnak, mit nem. Ezért az egyért még érdemes folytatni a játékot. Hátha kikotyvantanak valamit, ami az áruló nyomára vezet. Ki az áruló? Ezt még a börtönben is jó tudni. Majdcsak módját ejti, hogy hírt adjon a társainak és óvja őket a gazembertől.

— Nem lenne jó mégis észre térni? — fenyegetőzött Lanka. — Kurtán és világosan: vagy beszél, vagy mindjárt megoldjuk a nyelvét.

— Nem tudok semmit.

— Jó. Ahogy tetszik. — És intett a fejével.

Egy hatalmas csapás leteritette Kirsist. Korbáccsal ütötték, rúgták, ököllel dögönyözték, aztán ráparancsoltak, hogy álljon talpra és feleljen arra, amit kérdeznek. De ő megint csak rázta a fejét.

— Nem értem, mit akarnak tőlem. Egyszerű ember vagyok. Feljöttem a falumból és maguk...

Az erkölcsi párbaj továbbfolyt. Megint ütötték, megint faggatták, de egy lépéssel se jutottak előbbre. Lankát elöntötte a méreg. Unta már az egészet és visszavezettette a foglyot a cellába. Kirsis nehezen vonszolta megát, tűrhetetlen fájdalom hasogatta egész testét, de tisztán látta, hogy az ellenség semmit se tud a szervezet többi tagjáról, máskép megneveztek volna legalább egyet a börtönviseltek, vagy azok közül, akiket ma vele együtt foghattak volna el.

„Csak turkálnak, tapogatóznak, de semmi biztosat nem tudnak azon az egyen kívül, hogy én vagyok a „bácsi". Ezt most már nem érdemes tagadni. Igenis, Robert Kirsis vagyok, a „bácsi". És minden kellemetlenség, ami a németeket Rigában érte, az én művem, vállalom! Hát hagyjatok békén és menjetek a pokolba. A fegyverraktárt én ürítettem ki, a tribünt én robbantottam fel, mindent én csináltam. Én, Robert Kirsis. Itt állok előttetek. Mit csinálhattok velem? Kínoztok? Megöltök? Tessék, nem félek tőletek. Hát aztán? Ennyi az egész? Igen, ennyi és nem több. Köpök rá! A testet megölhetitek, de a bolsevik lélekkel nem tudtok megbirkózni. Az erősebb minden kínzásnál. Erősebb, mint bennetek a vérszomj és gyűlölet. A nevemtől rettegni fogtok akkor is, ha én már nem leszek. Alulmaradtok a harcban és én leszek a győztes. Én, Lenin és Sztálin nagy pártjának fia. Mert Pártunk halhatatlan és a párttal együtt halhatatlan vagyok én is, a rigai Robert Kirsis!"

Ez a gondolat tartotta benne a lelket egész éjjel. Ki is mondta a következő vallatáson, amelyen Lange maga is részt vett. Dühtől sápadtan hallgatták és újra kínpadra akarták vonni, de Kirsis egy parancsoló kézmozdulattal megállította őket. Annyi erő volt ebben a gesztusban, hogy kis időre lenyűgözte a hóhérokat.

— Ha meg akarnak tudni valamit, idehallgassanak! És jól figyeljenek, mert amit most mondok, az utolsó szavam.

És meghallgatták. Eleinte kíváncsian, feszült érdeklődéssel. Tehetetlenségük tudata arcukba kergette a vért.

— Voltak már színházban? Tapasztalhatták, hogy van olyan darab, ami elejétől végig érdekes, míg a másikat unja az ember, mihelyt elkezdték. És miért? Mert van jó és rossz darab. A jóról most nem beszélek. De rossz darab az, aminek a végét mindjárt az elején kitalálja a néző. Hát ilyen rossz darabot rendeztek maguk itt. Az első kérdésüknél tudtam, mi lesz a játék vége. A halálom. Mi más? És én végigcsináljam a komédiát? Még el is játszam a nyakamba akasztott szerepet? Mi az ördögnek! Hogy kielégítsem a kíváncsiságukat? Eszemben sincs! Ellenkezőleg! Kijelentem: Robert Kirsis a csontja velejéig bolsevik és nem hajlandó önökkel tovább beszélgetni. Végigjátszhatják ezt az aljas komédiát, de én nem veszek részt benne. Mostantól fogva egy árva szót se szólok, egyetlen kérdésükre se felelek. Ennyi, amit mondani akartam, náci gazemberek!

Most aztán csinálhattak vele, amit akartak, Robert Kirsis nem szólt többet egyetlen szót sem. Időnként elájult az irtózatos fájdalomtól, de nem nyögött, fogát összeszorítva, hősiesen tűrte a kínzást. És egy sötét, zimankós éjtszakán a Párt igaz fiaként, bátor lélekkel lépett a börtönudvaron ácsolt vérpadra. Köröskörül, az épületszárnyakban, sok elvtárs hallotta büszke, szeretettől és hittől izzó búcsúkiáltását:

— Éljen a Párt! Éljen Sztálin!

Így halt meg Robert Kirsis, a harcos és hős, az erős, egyszerű ember. Halála híre beszáguldotta Lettországot és mindenütt, ahol meghallották, egy percre abbahagyták a munkát, felidézték magukban Kirsis nemes, örök dicsőséggel övezett alakját.

És Rigában tovább folyt a munka, amelyet megindított. Továbbvívták a nagy harcot, újabb meg újabb merényletekkel figyelmeztetve a rablókat, hogy sose lesznek Lettország urai.

A „bácsi" letartóztatása után Kurmit felesége Vidzemébe utazott és elszegődött cselédnek egy nagy kuláktanyára, Kurmit maga pedig otthagyta a Vairog-gyárat és csak az illegális munkának élt.

NYOLCADIK FEJEZET

1

Egy szarka repült nagy csörögve a mezők felett. Vérszagot érzett a falánk rablómadár, nem volt hát nyugta a berekben és nyugatnak repült, a front felé. Árnyéka tovasuhant a csillogó fehér jégen.

A nap lassan ereszkedett az ég alján. August Zakisnak hosszú volt ez a nap, az idő mászott, mint a csiga. Félóránként megnézte az óráját és bosszúsan, hunyorogva pillantott a hideg téli napra. „Mikor nyugszol már le, vén leányzó! Csak kacérkodol, csinosítod magad, de melegíteni nem tudsz..."

Egy héttel azelőtt tért vissza a Gyalogsági Akadémia tanfolyamáról és nyomban kinevezték zászlóaljparancsnoknak. Kétheti szabadságra mehetett volna a tanfolyam elvégzése után, de lemondott erről, sietett vissza a hadosztályhoz, a társaihoz. A hadosztálynál volt otthon. Alig várta, hogy megint harcba vihesse az embereit.

Bajtársai óvakodtak Lidija nevét említeni előtte. Még Austra is. Jól látta, mennyire fáj, nem hegedt még be a sebe, csak takargatja a barátai előtt. „Nagyon is megkomolyodott — nem jól van ez így" — gondolta gyakran és nyugtalanul vizsgálta bátyja arcán a kemény, dacos kifejezést, amely ebben az évben valósággal ráfagyott.

A Lett Hadosztály néhány hónapig tartalékban volt a front közelében. Most mozgolódni kezdett. A törzseknél nagy volt a sürgés-forgás, a parancsnokok kémlelték a terepet.

— Kezdődik nemsokára — mondogatták a gárdisták. — Még egy utolsó nekirugaszkodás és Lettországban vagyunk. Ha jól odavágunk nekik, tavaszra otthon lehetünk.

August Zakis még nem is vehette kellőképpen kézbe a zászlóalját, mikor Szokolov alezredes hivatta a parancsnokokat és elébük terítette a harcszakaszuk részletes térképét.

— Fontoljuk meg, elvtársak, hogy csinálhatjuk a legjobban.

Bonyolult, de érdekes feladatot bíztak a hadosztályra. Friss és termékeny gondolat volt a hadműveleti terv magja, amelyről sokan csak később szereztek tudomást, amikor Reinberg alezredes rajtaütésének híre már az egész frontot bejárta.

Az ellenségnek nem volt szabad tudnia, milyen irányban történik erőink átcsoportosítása. Így hát az új állásokba éjtszaka települtek át. Sötétben, gyorsított menettel igyekeztek a gárdisták a behavazott utakon észak felé. Ezen a tájon már nem voltak kiterjedt erdőségek, csak kisebb-nagyobb berkek, ezekben kellett virradatig több gyalogezredet elhelyezni. August Zakis zászlóalja napkelte előtt elérte a maga helyét, ott húzódtak meg a lövészek egész nap, szorosan, mint heringek a hordóban és bár igen hideg volt, nem gyujtottak tüzet, nehogy az ellenség észrevegye őket.

Váratlanságra, meglepetésre építették az egész tervet. És még valamire — de erről csak néhány magasabbrangú parancsnok tudott. Mindent el kellett követni, hogy a terv sikerüljön. Ha sikerül — sokáig fogják emlegetni a mieink és sokáig nem felejti el az ellenség.

Ezért mászott csigalassúsággal az idő August Zakisnak. A hosszú órákig tartó feszült várakozás maga is része a harcnak. Kemény harc, bár egyetlen lövés se dördült, egyetlen kiáltás se hangzott. Még tegnap alkonyatkor kezdődött, mikor régi állásaikat elhagyták.

August Austrával és Peter Sparéval ebédelt, mert mindössze kétszáz lépés választotta el az ő zászlóaljtörzsét a Zsubur-zászlóalj harmadik századától. Szótlanul nyitották ki a konzervdobozokat és kaparták ki késükkel a fagyott húsdarabkákat.

— Holnap még egy lépéssel közelebb leszünk Lettországhoz — mondta Austra.

„És még egy lépéssel messzebb Lidijától" — gondolta August. Önkénytelenül északkelet felé nézett, mintha ott, a tavakon és mocsarakon túl megpillanthatná azt, akitől sose szakadt el gondolatban.

A fenyők közt zúgott a szél, hóval szórta tele a földet. Tompított emberi hangok hallatszottak innen is, onnan is. August Zakis sokáig nézte a testvérét, Petert és a lövészeit.

„Ülünk-e még így együtt valaha? Talán ez az utolsó esténk... aztán már csak az emlék él tovább."

Erre gondolt akkor is, mikor Andrej Sileniek odalépett. A hó belepte halántékát, szinte megőszítette.

— Unjátok a várakozást? — kérdezte.

August felelt neki:

— Unjuk bizony, gárdaalezredes elvtárs!

— Most majd elválik, csakugyan annyit érnek-e azok a tanfolyamok, mint mondják — tréfált Andrej. — Az ezredparancsnok szerint, ma lesz a tulajdonképpeni záróvizsga.

— Értem. Azon leszek, hogy megálljam.

— Te megállod, pajtás, ebben nem is kételkedik senki. Az a fontos, hogy valamennyien megálljuk.

Andrej a zászlóaljnál időzött egy darabig és elbeszélgetett a lövészekkel, aztán visszament az ezredtörzshöz a szomszéd berekbe.

August Zakis utánanézett.

„Boldog ember... Mindenki szereti."

A nap leszállt, az ég nyugati peremén minden izzott, mint valami óriási kemencetorokban.

— Hóvihar lesz — mondták a lövészek.

2

A front teljes kilenc hónapja nem mozdult ezen a szakaszon. Kisebb csetepaték, járőrtevékenység, az ellenfél kitapogatását célzó helyi rajtaütések — mindössze ennyi történt egész idő alatt. Innét északkeletnek kanyarodott az arcvonal a Lovaty melletti Holm városkáig. A térképen elég széles és hosszú kiöltött nyelvhez hasonló benyúlást formált. Minden eredményes csapás, amit a nyelv tövére mérnek, szükségképpen a nyelv behúzására kényszeríti a németeket. Nyilván ezért szemelte ki a parancsnokság éppen ezt a helyet, ezért veti be itt a Lett Gárdahadosztályt.

A nyári hónapokat folytonos harcgyakorlatokkal, kemény edzéssel töltötték a lövészek. Most, a hosszú szünet után, 1944. január 13-án éjjel újra harcba indultak.

August Zakis zászlóalja valamivel éjfél előtt elfoglalta kiinduló állásait. Azt tudták, hogy a hadosztály valamennyi ezrede részt vesz a támadásban. A ma éjtszakai csatában, virradatig döntő eredményt kell elérni. Meglepő és gyors előnyomulással, szüntelen nyomással, a vasútvonalon és a novoszokolnyik-novorzsevi országúton át nyugatra törni, egészen odáig, ahol a magaslatok, ép falvak és kéklő erdők hívogatnak.

Nyomban éjfél után indult a támadás. A műszakiak réseket vágtak a drótakadályokba, utakat nyitottak az aknamezőkön és ezeken az utakon, réseken át hatoltak előre a gárdisták. Rövid, ke-

mény tusa, majd újabb gyors előretörés az ellenséges védelem mélyébe. A nyomás olyan heves volt, hogy a németek nem is érintkezhettek a törzzsel. Összeköttetésük megszakadt, mély ék nyomult az arcvonalukba. Csapataink egyes részei már megközelítették a vasutat.

Az ezredparancsnok harcálláspontja egy erdőcskében volt, háromszáz lépéssel a tűzvonal mögött. Előttevaló napon ásták sebtiben a műszakiak egy halom keleti hajlásában. Bejáratát sátorlap takarta, gyenge teteje legföljebb aknaszilánkok ellen védett.

Hárman szorongtak benn a zseblámpák gyér világánál: Szokolov ezredparancsnok, Andrej Sileniek meg a telefonos. Mind a hárman bekecsben, fülessapkában. A törzsparancsnok egy másik fedezékben húzódott meg. Csaknem szűntelenül szólt a telefon. A rövid szünetekben a telefonos — egy éltes, szikár szakaszvezető, sötétbarna, szinte füstös képű — oldalát veregetve, ujjahegyét fújva, próbált megmelegedni.

Hol Szokolov, hol Sileniek vette át tőle a kagylót, hogy a zászlóaljparancsnokokkal beszéljen.

— Nos? Nagyon forró a levegő? — kiáltott a kagylóba Szokolov. — Ne higgyétek, hogy csak nálatok! Vigyázzatok, nehogy a szárnyak elszakadjanak a szomszéd csapatokétól! A jobboldali már elérte a vasúti töltést. El ne maradjatok tőlel Tizenöt perc múlva újabb jelentést kérek.

Letette a kagylót és Sileniekhez fordult komoly, majdnem komor arccal. Csak a szeme csillogása mutatta, hogy elégedett a helyzettel, a dolgok úgy haladnak odakinn, ahogy kell.

— A második zászlóalj, úgy látszik, áttörte az ellenség első védővonalát. Zakis remek fickó! De még mindig elragadja néha a harci tűz. Csak zavart ne csináljon.

— Zakis nem csinál zavart.

— Én se hiszem. De ma éjjel nem elég hinni, feltétlen biztonság kell. A résbe azonnal be kell vetni a Zsubur-zászlóaljat. Hadd szélesítse, fejlessze tovább a sikert. Odamegyek, Andrej Petrovics, látnom kell, hogyan fognak hozzá. Ha a tábornok felhívna, add le helyettem a jelentést és mondd, hogy én...

— Miért mennél te? Nem adhatod most ki a kezedből az irányítást. Én megyek ki a zászlóaljhoz. A feladat világos, nem kúszálhatok össze semmit.

Nem volt se idejük, se kedvük udvariaskodni, vitatkozni vagy a hősiességüket bizonyítgatni, ismerték egymást úgy is. És Szoko-

lov maga is belátta, hogy célszerűbb, ha Sileniek megy ki az áttörés helyére. A két zászlóaljnak inkább erkölcs, mint taktikai erősítés kell. Márpedig senkise tudja úgy fokozni az emberek harckedvét, mint Andrej Sileniek.

— Jó. Hát menj te. Ha valami előre nem látott fordulat következnék be, jelentsd azonnal!

A biccentésük egyetértést, de búcsúzást is jelentett. Szokolov megint felkapta a telefont, Andrej pedig kibújt a fedezékből.

Jeges szél csapott az arcába. Csillagok ragyogtak ki a felhők nyílásain, békés, tiszta fénnyel, míg lenn forrt, recsegett-ropogott minden köröskörül.

A parancsnoki harcállásponttól száz lépésre északra valami robbant-lobbant, repeszdarabok hasítottak a levegőbe és süvöltve repültek szerteszét a sötétben Sileniek ösztönösen lehajolt és mikor szeme már megszokta a sötétséget, gyors, biztos lépéssel ment tovább a híradósoktól taposott ösvényen. Az utat jól ismerte, de meg a távbeszélővezeték is eligazította.

Félúton találkozott a vezetéket vizsgáló híradóssal. Az ráismert és az ösvényről a hóba lépve, utat engedett neki.

— Nos, mi történik odakinn?

— Haladunk, gárdaalezredes elvtárs — felelte halkan a fiú. — Kemény harc volt, de már csendesednek a fritzek. Lapulnak, nem tudják, honnan várják az új csapást... Gárdaalezredes elvtárs — —

— No, mi baj?

— Ha Zakis századoshoz megy, hát attól a bokortól kezdve majd hason kell ám csúszni. A vasúti töltés felől géppuskáznak. Az én sapkámat is átlyuggatták, ni!

— Jól van, fiam — és Andrej továbbment.

A híradós utánanézett, megvárta, míg eléri a cserjést és lehajolva átszalad a fedetlen terepen. Csak azután lépett vissza az ösvényre, hogy útját folytassa.

„Mégse hasalt le — dünnyögte elmosolyodva — nem akaródzott neki a német szemeláttára. Minket megszidnak az ilyenért. Hiába, egy fából faragtak mindünket!"

Zakis századost Andrej egy tölcsérben találta, amely még a régebbi harcokból származott. Ősszel félig megtelt esővízzel, ami most kemény jéggé fagyott. August féltérdre ereszkedve kiabált a telefonkagylóba.

— Igenis, tovább nyomultunk és már bekanyarodunk. Balfelé kétszáz méterrel nőtt a birodalmam. Értem... Értem, nem maradunk le... Nem, még nem ért ide — ekkor vette észre Silenieket és gyorsan hozzátette: — Bocsánat, ebben a pillanatban érkezett. Tehát kezdhetjük?

Letette a kagylót. Sileniek már mellette guggolt, annak jelentette:

— Az első harc-szakaszon szerencsésen túlvagyunk, gárdaalezredes elvtárs. Az áttörés mintegy háromszáz méter széles, a mélysége se kisebb. Zsuburék, tőlem jobbra, megszállták az üres térszakaszt. A következő lökéssel át kéne lendülni a vasúton. Akár kezdhetjük is már. Látja azokat a sötét kupacokat? Betonerődök. A németek nagyon bíztak bennük, de percek alatt elhallgattattuk mindet. Azért olyan üres most a terep itt előttünk. Nyilván elvesztették a fejüket.

— És a hangulat?

— Pompás, gárdaalezredes elvtárs. Meglátja, mi lesz itt, ha átjutottunk a vasútvonalon! A két zászlóaljból több század széles arcvonalon viszi tovább a támadást. A többivel — Zsubur északon, én pedig itt, délen — megkezdjük a bekerítést. Egy-két hírmondó ha megmenekül a fritzek közül! Mind bennszorul a gyűrűben. Akkor aztán akadálytalanul nyomulhat előre az ezred a műúton túli magaslatokig. A parancsnok átteheti harcállláspontját a vasúti töltéshez.

Andrejt megmosolyogtatta ez a pezsgő önbizalom és az eseményeket messze túlszárnyaló eleven, taktikai elképzelés.

— Jól elgondoltad, August. De előbb csak érjük el a vasútvonalat.

Nem messze a tölcsérüktől most vagy tizenkét akna csapott le egyszerre. Sileniek Augusttal együtt hol lebújva, hol hason csúszva bejárta a zászlóalj századait. Még mielőtt a két zászlóalj érintkezési pontjáig ért, találkozott Peter Sparéval.

— Hát megint csak harcolunk, Peter!

— Harcolunk, Andrej — felelte félhangon. — De mondd, mért mászkálsz ilyen helyeken? Félsz, hogy egészen magunknak foglaljuk majd le a győzelmet?

— Látni akarom a győzelmet, Peter, tulajdon szememmel.

August Zakis néhány perccel azelőtt hírvivőt küldött Zsuburhoz, jelentse, hogy Sileniek itt van, Zsubur már várta is az érintkezési ponton.

— Nos, mire vársz még? — kérdezte Sileniek.

Zsubur a vasúti töltés irányába mutatott. Ebben a percben három rakéta gyulladt ki a magasban, vöröses fénybe borítva a töltés előtti mezőt.

— Ott, a kis híd alatt betonerődöt épített a német. Egy rajt küldtem oda, egy szakaszvezetővel, hogy hallgattassák el. Várom a jelzésüket. Akkor aztán bátorságosan támadhatunk. Remélem, időt is nyerünk, embereinket is kíméljük.

— Nagyon helyes! Kíméljük az embereinket, amennyire csak lehet. Erre szüntelenül gondolni kell. — És figyelmesen nézte a hidat.

— Alezredes elvtárs — szólalt meg mellette August. — Kérem, engedje meg, hogy visszatérjek. Ott kell lennem a fiúk közt, mikor indul a támadás.

— Persze, eriggy csak, elvtárs — mondta Sileniek, fejével is beleegyezést intve és August Zakis mélyen lehajolva futott vissza a maga harcszakaszára.

A híd tájékán most kézigránátok robbantak, egyik a másik után. Majd csend lett megint és teljes sötétség. Vagy kétszáz méterrel jobbra aknák hullottak és újabb rakéták szálltak a töltés felé. Száz meg száz fehér alak tűnt fel a rakétafényben. Puskával, géppisztollyal szaladtak át a mezőn. Eleinte akadálytalanul nyomultak előre. A két támadó zászlóalj aknavetői tüzüket a töltésre és a töltésen túl húzódó övezetre összpontosították. Mikor a támadók már elérték a töltést, megszólalt néhány német géppisztoly és puska.

— Elég hézagos a védelmük — mondta Zsubur.

— Nem ebből az irányból várták a támadást.

Zsubur harcálláspontjáról, az árokba lekuporodva, rakéták fényénél figyelték a harcot.

A telefonos Zsuburnak nyújtotta a kagylót.

— Az ezredparancsnok!

— Add nekem, hadd jelentsem én! — Andrej közelebb húzódott a készülékhez. — Néva egy?... Itt Néva kettő. Minden rendben. A harc már a töltésért folyik. Az ellenállás közepes... Nem, egyelőre nincs rá szükség. Ha nem boldogulnánk, én magam kérek majd tüzet. Negyedóra múlva átteheted ide harcállásodat. Összekötőt küldök, ha parancsolod. Mihelyt kezünkben lesz a töltés, jelentjük.

Visszaadta a kagylót a telefonosnak és Zsuburhoz fordult.

— Az öreg tüzérségi tüzet kínál. De azt hiszem, most még nem érdemes. Várjuk meg inkább, míg a német tüzérség rákezdi.

— Igen, igen. Úgy biztosabb.

A harcizaj már a töltés túlsó feléről hallatszott.

— Ideje indulni, Andrej. Az öregnek egészen jó harcálláspontja lesz a híd alatt. Csak előbb át kell melegíteni.

— Tégy, amit jónak látsz! Itt te vagy a gazda, Zsubur. Én pedig megyek, megnézem, mi van a töltésnél.

— Akkor engedd, hogy elkísérjelek.

— Jó, gyerünk.

Zsubur intézkedett, hogy a zászlóaljparancsnoki harcálláspontot előbbre vigyék. Sileniekkel együtt a mezőn át mentek a töltéshez. Útközben sebesültekkel találkoztak. Egészségügyiek forgolódtak a sebesültek körül.

Egy szakaszvezető nagyban vitázott a sebesültvivővel:

— Még hogy az egészségügyi zászlóaljhoz! Kötözz be gyorsan, hogy ne vérezzek, aztán hadd szaladok vissza a szakaszomhoz. Mit gondolnak a fiúk, hova lettem?

— Gondoljanak, amit akarnak — vágta rá haragosan az egészségügyi. — Nem vagy te már harcba való. Hiszen levitte a tenyeredet. Az nem tréfa.

— Ne nyafogj, ne nyafogj! Inkább kötözz ügyesebben.

Még néhány mérges szót vágtak egymás fejéhez és Sileniek mosolyogva hallgatta a különös vitát. „Ezeket győzze le valaki!..."

— Feküdj, Andrej! — kiáltotta Zsubur izgatottan.

A következő pillanatban valami süvöltött, csattant Sileniek közelében és egy irtózatos ütés földhöz vágta. Fájdalom hasított az alsótestébe, majd egészen betöltötte, egyéb se volt a világon, mint ez a fájdalom. Azután mély, fekete sötétség nyelt el mindent. Új meg új robbanások, hol közelebb, hol távolabb, fagyos földcsomók repültek a magasba, szétszóródtak és csapkodtak, mint a jegverés. A fehér mező tarka lett köröskörül.

A magaslatokon fészkelő német tüzérség most, elkésve szórta a lövedékeket, nem is gyanítva, hogy a harc már a töltésen túl nyugatra terelődött.

Mikor Sileniek feleszmélt, kibírhatatlan, súlyos tehetetlenség volt az első, amit érzett. Mintha kőszikla gördült volna rá és nyomná le a földre. Zihálva, kicsiket lélekzett és minden lélekzetvételt nyilalló kín kísért a mellében, hasában. Feje szédült

Szeme lassacskán megszokta a sötétséget, meglátta a szellőzőlyukat, amelyen hűvös levegő és szürkés világosság szűrődött le a pincébe. Szűk helyiség volt. A földpadlón egy sátorlapon, köpenyek alatt hat ember feküdt, ketten pedig a rossz kis lépcső alján álltak és beszélgettek.

— Mindjárt itt lesz a szekér — mondta egy lány, bizonyára az ápolónővér. — De az alezredest nem lehet elszállítani.

— Nem — hagyta rá a férfi. Sileniek a hangjáról és az alakja körvonaláról ráismert: Lukjánov ezredorvos. — Kár lenne gyötörni. Legfö'jebb egy órát ha él még.

Arra fordult és szeme találkozott a sebesült lázban égő szemével. Meglepetten, gyorsan odalépett.

— Felébredt, alezredes elvtárs? Ez jó jel...

— Hol vagyok? Mi történik odakinn? — Sileniek csodálkozott, hogy alig hallatszik a hangja. — A műutat... elfoglaltak?

Lukjánov az ápolónővérre pillantott, mintegy segítségért.

— Mennek előre a mieink, alezredes elvtárs — felelte a lány. — A németek visszahúzódnak a magaslatokhoz. Ez a falu is, ahol vagyunk, ma éjjel szabadult fel.

— Akkor jó... Győzünk... előremegyünk... Elvették az irataimat?

— Még nem gárdaalezredes elvtárs — mondta az orvos. — Majd mikor szállítjuk, elkérjük.

— Persze. Majd akkor... De ne szállítsanak el. Nem kell... Itt akarok meghalni.

Hangok hallatszottak kívülről, emberi hangok meg lónyerítés.

— Azt mondták, jobbfelől a harmadik romházban. Szóval itt! — kiáltotta valaki odafenn.

Öt sebesültet kivittek a pincéből és elindították őket a mögöttes területre. A szellőző nyíláson befújt a szél, egy-egy marék lötyögő havat szórt a pincébe. Halványuló csillag nézett a sebesült szemébe. Feltekintett rá és eltűnődött.

„Kár... Nem a halál fáj, de olyan keveset tehettem... Nélkülem mennek be Lettországba. Mennyi tennivaló... majd elvégzik a társaim... Milyen csendes volt a tenger akkor éjjel... fülleszlő meleg... a madarak szóltak... Nem, nincs mit szégyelni... szép volt az élet, nagy harc, álmok... Te is dolgoztál, hogy az álom valóra váljék... Nincs szebb itt északon, mint a rügyező nyírfa... Jó, hogy lőnek a mieink... Mitől van ilyen meleg?... Talán be-

gyújtottak a kis kályhába... Te vagy az, Zsubur? Mért nem indulsz még... A hidat felrobbantották.

A csillag kihúnyt. A hajnali égbolt bevilágított a pincébe. Csend köröskörül. A sajgó fájdalom örökre elcsitult Andrej Silenick mellében. A nagy Párt hű fia befejezte hősi munkáját.

3

A Lett Gárdahadosztály ebben a harcban először ütközött a német betonerődökbe. A nácik a kilenc hónap folyamán tartós védelemre rendezkedtek be és a természetadta lehetőségeket felhasználva, kiépítették erődítményrendszerüket. Számítottak arra, hogy előbb-utóbb itt kell majd kivédeniük a Vörös Hadsereg csapásait.

A harctér, ahol csapataink most küzdöttek, óriási katlanfenékhez hasonló. A németek a katlant szegélyező magaslatokat szállták meg, ahonnan jól áttekinthették és ágyú meg aknavető tűz alá foghatták az egész völgyet.

Da hiába kedvezett nekik a terep, a mieink éjtszaka támadtak és reggelre döntő eredményeket vívtak ki. Előretörtek a Novoszokolnyiki—Dno-i vasútvonalig és a nap folyamán tovább küzdöttek a vasúttól nyugatra vonuló Novoszokolnyiki—Bezsanyic-i műútért.

Reggel kilenc órakor még javában állt a harc a vasútnál. Ekkor meglepetésünkre harci zaj hallatszott az ellenség háta mögül. A lövészek egymásra bámultak, a parancsnokok a térképüket nézegették. Sehogyse értették a dolgot. Hiszen ők a támadó csapat éle, a réstörő ék hegye! Csak néhány magasrangú parancsnok tudta, miről van szó. Most aztán erejük teljes megfeszítésével igyekeztek előrevinni a harcvonalat a manokovói műútig és a községig, amely körül már egész nap folyt a lövöldözés. Estére teljesítették a feladatot. Csapataink elérték a műutat és csakhamar mindenki világosan látta, milyen harc folyt ott, az ellenség háta mögött.

Zsubur és Peter Spare Rubenis főhadnagytól tudták meg a történteket. Rubenis felderítői élén vett részt a Reinberg alezredes vezette manokovói támadásban és most, hogy a főerő egyesült Reinberg sítalpas harcosaival, a három jóbarát együtt költötte el a hirtelenében összeszedett vacsorát. Juris közben társai elé idézte a vakmerő hadművelet lefolyását.

— Reinbergnek két sítalpas zászlóalja volt. Egyik a mi hadosztályunkból, másik a Panfilovéból került ki — kezdte a kenányrefagyott kenyeret rágcsálva. — Reinberg maga többször is bejárta az első vonalat, hogy részletesen megismerje a terepet. Egyben-másban az én felderítőim is segítettek neki. A múlt éjjel aztán a kiinduló állásokba vonták össze a két egyesített zászlóaljat és Reinberg megadta a részletes utasításokat. Az egész terv jól kiszámított lélektani hatásra épült, a gondos leplezés volt sikerének előfeltétele. Micsoda öröm volt, mikor megtudtam, hogy egy félszázadot az én felderítőim közül is bevontak a hadműveletbe! Ezek élén jelentkeztem Reinberg alezredesnél. Sejtettem, hogy ritka érdekes dolog készül.

— Az első rohamban mi nem vettünk részt. A Kirillov-fiúk törték át a német védővonalat. Nekünk csak be kellett nyomulnunk utánuk a résbe. A pánikot felhasználva, észrevétlenül, harc nélkül beszivárogtunk a németek háta mögé.

— Ez hajnali négy óra tájban volt. A német ágyúk és aknavetők tűzzel árasztottak el bennünket, de mindössze két sebesültünk volt. Hol hason csúszva, hol rövid szökelésekkel nyomultunk előre. Egyszerre csak balfelől rákezdi egy német géppuska. Az ördög tudja, honnan termett elő és mit akart? Amolyan nyúlszívű legény lehetett, aki a maga bátorítására lövöldöz a sötétben. De lőttek mások is, röpködtek a nyomjelző lövedékek. Észrevettük hogy a lövedékek elég magasan repülnek, körülbelül egy méterre a föld felett. Elhúzódtunk hát ötven méterrel jobbra és tovább kúsztunk a lőirány alatt. Így tettünk meg vagy háromszáz métert, a németeket magunk mögött hagyva. Akkor felkötöttük a sítalpat és most már erősebb ütemben nyomultunk előre. Csakhogy a géppuskatűzben való kúszást nem számítottuk bele a tervbe, vagy félórát késtünk emiatt. Még egy-két ilyen fennakadás és felborul az egész terv. Most már súlyos kockázatot is kellett vállalnunk. Hiszen Manokovo a kiinduló állásainktól számítva csaknem tizenkét kilométer!

— Félhatkor Reinberg egyenest nyugatnak fordította az oszlopot. A telefonhuzalokat nem engedte elvágni, nehogy felbolydítsuk az ellenséget. Mert, ha elvágjuk, kiküldik a híradósokat, hogy összekössék és akkor hogy végzünk annyi emberrel nesztelenül? Kár céltalanul ingerelni a fenevadat! A mieink is, a Panfilov-fiúk is átügyeskedtek vagy nyolc német huzalon, még csak bele se akadtak.

— Végre elértük a vasútvonalat. A töltésről jól láttuk a műutat és azon a gépkocsik, szekerek, járőrök jövésmenését. Már közeledett a hajnal. A terv szerint át kellett mennünk a vasútvonalon, aztán sítalpon lesiklani a töltés meg a műút közötti nyílt terepen egészen Manokovóig. Ha több időnk van napkeltéig, vagy ha a napnak altatócseppeket adhatunk be, hogy legalább egy órácskával tovább aludjék, akkor minden rendben lett volna. Akkor nyugodtan síelünk tovább és minden kaland nélkül közelebb férkőzünk a faluhoz. De már-már pitymallott.

— A mi Reinbergünk hát törte a fejét. Mi legyen? A harcfeladat nagyon fontos, egyesült zászlóaljainknak, amelyek már mélyen a német állások mögé hatoltak, hátulról kellett elfoglalniok Manokovót, mert később, arcvonaltámadásban nagyon is áldozatos lett volna a harc. Olyan a terep.

— „Valamit tenni kell" — mormogta az alezredes és megvakarta nagy vörös fejét. Éppen olyan, mint egy medve. Magas, vállas... Fekete bekecset hord... De nagyeszű, okos medve ám!

— Összehívja a parancsnokokat és kiadja a parancsot:

— A síléceket lerakjuk a töltésnél. Aztán mindkét zászlóalj felsorakozik az úton, menetoszlopban, hármasával. A német hóköpenyek csaknem olyanok, mint a mieink. Aki szembe jön, a sötétben nem tudja, jóbarát-e vagy ellenség. Persze, tökéletes csendben megyünk. Értjük? Ha német jön, nézzen németnek. Helyetekre, fiúk! Gyorsmenet, irány: Manokovo!

— Néhány perc alatt a két zászlóalj felállt és elindult a műúton. Rövid idő múlva négy teherautó jött szembe. Mi, kellő tisztelettel félreállunk — egyik raj balra, a másik jobbra, megint egy balra, megint egy jobbra — még csak dudálni se kellett a sofőröknek. Mikor aztán az utolsó is odarobogott közénk, tűz alá fogtuk és ahányan csak voltak rajta, mind ott maradtak.

— Már csak egy kilométer volt Manokovóig, de olyan világos reggel lett közben, hogy akáromkodtunk. Szinte futottunk. Most személyautó jött szembe. Utat nyitottunk ennek is, de a sofőr lefékezett, kérdezősködött. Nem volt társalognivaló időnk, hát nekiszegeztük a géppisztolyt és elég udvariasan felszólítottuk az utasokat, hogy bújjanak ki. Egy tiszt kászolódott le, feltartott karokkal. Mit gondoltok, ki volt? A manokovói parancsnok. A helyőrség főparancsnoka meghallotta, hogy a műúton lövöldöznek és őt küldte el megtudni, mi történt? Sebtiben vallatóra fogtuk. Belátta, hogy velünk nem lehet kukoricázni és elmondta, amit tudott: mi-

lyen csapatok vannak a községben, mekkora a létszámuk, hol van tüzelőállás és miféle. És így tovább.

— Kilenc óra tájban körülbelül négyszáz méterre voltunk a községtől. Már onnan is láttuk, hogy egy kis riadalom van: a németeket nyilván idegesíti, hogy a parancsnok nem tért vissza, lovakat fognak be, a sofőrök begyújtják a motort, katonák a szekereket rakják meg.

Reinberg a menetoszlopot megállás nélkül rajvonalba fejlesztette és támadott. A fiúk megrohanták a falut. Egy földerőd szólalt meg a falu szélén és az első rajvonal lehasalt.

— Elnémítani az erődöt! — parancsolta Reinberg a páncéltörőknek. Döntő pillanat volt. Ha csak néhány percre megakadunk itt, a németek időt nyernek, felfejlődnek és akkor drágán fizethetünk minden egyes házért. Talán még erősítést is sikerül ide vonniuk és nyílt terepen kényszerítenek összecsapásra.

— Reinberg tisztán látta ezt. Egy másodpercet se szabad veszítenünk! Ha a német most lefektet a hóba, akkor nem enged felállni, s megkezdődik a harc minden talpalatnyi földért. Az ördög tudja, mi lesz akkor!

— Az alezredes ügyet sem vetett az erős tüzelésre, talpraugrott és ott állt teljes magasságában. Köröskörül fehér mező, mi mindannyian fehér hóköpönyegben, csak ő rajta van fekete bekecs — jobb célt képzelni se lehet. És kiáltása betölti az egész térséget:

— Fiúk! Utánam! Előre! Hurrá!

— Hej, Peter, azt láttad volna, mi következett ezután! Az erődöt már elnémították a páncéltörőink és a lettek meg a panfilovisták most, mint a szélvihar száguldottak neki a falunak. A németek futottak, rövid géppisztolysorozatok söpörtek végig közöttük. Akit utolértek a fiúk, puskatussal verték agyon. Mi meg, kis csoportokra oszolva, megtisztítottuk a házakat, egyiket a másik után. Kézigránátot dobunk az ablakba, géppisztolysorozatot az ajtón át és „Hände hoch!" annak rendje-módja szerint. Egy hórihorgas fickót saját kezemmel húztam ki a kemencéből.

— Tíz órára nem volt több német Manokovóban. Megszálltuk a műutat és összeszámláltuk a zsákmányt. És mint mondják — tisztességes zsákmány volt.

— Igen... az alezredes! Kár, nagy kár érte! Azt hiszem, az a fekete bekecs volt a veszte. Mért is vette fel? De igazi hős volt. Micsoda őrült, merész haditett!

— Hogy mi volt aztán? Sok minden. Jöttek a német „ferdinandok", bekerítés, félbekerítés, míg csak be nem esteledett. De Manokovót nem eresztettük ki a kezünkből és a műúton már egy fia német se ment el mellettünk, se előre, se hátra. Szörnyen szerették volna visszafoglalni Manokovót, egész további védelmi tervüket felborítottuk, mondják a hozzáértők. Csak így derült ki, hogy mit jelentett valójában Reinberg rajtaütése. Ha ő nincs, tán még most is a vasúti töltésnél harcolunk. A fritzek pedig drágán megfizetnek érte. Az ő halálát nem bocsátják meg a lövészek.

Az SzSzKSz Legfelső Tanácsa Elnöksége Jan Reinberg gárdaalezredesnek halála után a „Szovjetunió Hőse" címet adományozta. A műút melletti kis magaslaton domborodik a hős sírja. Akna- és gránátszilánk borítja a földet körötte. Aki látja, el se hiszi, hogy akár egy egérke is épen maradhatott volna ott, ahol a szovjet gárdisták mindent elsöprő lavinaként, győztesen nyomultak előre.

4

Nappalok és éjtszakák... Januári szélben, szüntelen harci zaj, testi és lelkierők végső megfeszítése közben, megállás nélkül hatoltak tovább a szovjet harcosok, hómezőkön, jeges mocsarakon és felrúdult falvakon át, ahol az életben maradtak még alig-alig mertek előbújni rejtekhelyükről. A lett gárdisták a Második Balti Front soraiban, a szomszédos orosz, kazah, ukrán seregekkel együtt, heves harcokban törtek nyugatnak.

A Zakis-zászlóalj néhány napig mint elővéd, acélhegyként fúródott az ellenség megszállta térségbe és araszonként ragadta el tőle a földet. Negyedórányi éber szundítás valahol az árokparton és máris új harc, új izgalom űzi el az álmosságot, fáradtságot. Az új zászlóaljparancsnok mindig ott van, ahol a csatát vívják. Nem mosolyog és nem rezzen össze, ha mellette csap le a gránát, vagy akna. Ha az ezredparancsnok felhívja, sose kér erősítést. Az acélfúró mind mélyebbre hatol, csakúgy szórja szerteszéjjel a forgácsot.

Előre! Látjátok? Mint a feltépett varrás, végigszakad az ellenséges védelem. Látjátok a repedéseket a tűz- és vasfalon, döngető csapásaink nyomán? A Fekete-tengertől a Finn-öbölig recseg, összeomlik a fasiszta front a Vörös Hadsereg előtt. Sápadt, eltorzult arc emelkedik Európa fölé: a fasizmus látja közelgő végzetét.

A Kreml tornyán pedig üt az óra. Minden ütés a nagy győzelem, a diadalünnep jöttét jelzi. Halljátok, elvtársak? A szovjet föld szíve ver ott!

Előre! A pihenés és gyakorlatozás hónapjai után új munkára! Betonerődökkel és betonfészkekkel még nem volt dolgunk. Most megismertük azokat is, de azok sem tudnak feltartóztatni bennünket. Előre!

Nappalok és éjtszakák váltakoznak, de nincs megállás.

Megint este van. Kicsi falu a lövedék-szántotta földek közepén. A mezőn túl erdős magaslat. August Zakis azt a parancsot kapta, hogy maradjon itt, a hadosztály második lépcsőjében. Más ezred, más zászlóalj váltotta fel, az viszi tovább a támadást. A lövészek fát vágnak, vizet hordanak, meleg vacsorát készítenek. Előkotorják a hátizsákból a beretvát, biztonsági pengét, lekaparják a nagyra nőtt sörtét, lemossák magukról a piszkot. Tüdejük nyugodtan, mélyre szívja a levegőt. Pihenő...

És még aznap este felolvassák a január 16-i hadijelentést.

„Novoszokolnyikitől északra csapataink három napi támadóharc eredményeként tizenöt kilométer szélességben, nyolc kilométer mélységben, áttörték az ellenség védővonalát és elfoglaltak negyvennél több lakott helyet, köztük nagyobbak: Scsenajlovo, Polutyina, Csornoje, Szopki, Volgino, Manokovo, Mihalkino, Csirki, Rovnyi, Zabolotye és Naszva vasúti állomás. Csapataink ezzel elvágták a Novoszokolnyiki—Dno-i vasútvonalat."

August Zakis a mécses világánál másodszor is elolvasta a jelentést és meg-megállt az ismerős falvak nevénél, amelyeken zászlóalja áthaladt. Mintha csak azt akarnák tudatni az egész világgal, hogy mit vitt végbe ő, Zakis és az ő három lövészszázada. De ugyanezt gondolhatta megannyi más zászlóalj-, ezred- és hadosztályparancsnok is és a hadsereg minden egyes harcosa. Valamennyiükről szólt a jelentés.

És szeme előtt elvonultak a hősök, akikről ma az egész front beszél.

Ott van Mihail Szerov, az orosz nép fia, a Lett Gárdahadosztály egyik századának pártszervezője. A válságos percben, mikor a század drótakadályba ütközött, nekidőlt a drótoknak és teste volt a híd, amelyen társai átrohantak. Így lett halhatatlanná.

Vagy Jonov komszomolista gárda-szakaszvezető, aki úgy nyi-

tott utat a szovjet harckocsiknak, hogy mellével zárta el a tanktörő ágyú csövét és utolsó percében még kézigránátot dobott az ellenséges földerődre, elpusztítva annak egész személyzetét.

Egy másik komszomolista, Ivan Szmirnov, ugyanúgy, mint Szerov, a drótakadálynak esve vágott ösvényt társainak, hogy a győzelmet kivívhassák.

És Roland Rasiny, géppuskás gárdaszakaszvezető, az áttörés jobbszárnyán egymaga tartóztatta fel a németek bekerítő mozdulatát. Harminc fasisztát terített le géppuskájával és mikor utolsó töltényét is kilőtte, kézigránáttal pusztította őket, majd hogy gránátja se volt már több, kést rántott, utolsó ellenségét leszúrta, mielőtt elesett.

Íme — egy-egy a sok hős közül. A Nagy Honvédő Háború egén ragyogó csillagok.

August Zakis elgondolkodva bámul a tűzbe. Nem keresi és nem kívánja a halált, de ha a harc sora úgy hozná, habozás nélkül megtenné ő is azt, amit ezek a hősök.

Egy szakaszvezető jött be a szobába. August nem vette észre, csak a szavára rezzent fel.

— Gárdaszázados elvtárs, majdnem galiba lett nálunk.

— No, mi baj? Talán aknára bukkantatok?

— Nem, százados elvtárs. De a falubeliek úgy megijedtek tőlünk, hogy a szomszéd kerületbe szaladtak segítségért.

— Aztán mitől ijedtek meg úgy?

— A lett beszédünktől. Merthogy néhány hete itt járt egy SS büntető-expedíció, amely csupa lett suhancból állt és úgy garázdálkodtak, azt mondják, mint a fenevadak. Békés lakosokat agyonlőttek, felakasztottak, házukat felégették, sokat meg elhajtottak, gyüjtőtáborba hurcoltak. Mert segítettek a partizánoknak. A mi katonáink megharagudtak és azt mondják, el kell fogni a gazembereket egytől egyig. De a parasztok még mindig nem nyugodtak meg, azt hiszik, mi is olyanformák vagyunk, csak beöltöztünk vörös katonának... Közelünkbe se merészkednek.

— Szaladj át, fiam, a törzsparancsnokhoz! A századpártszervezők hívják gyűlésre a lakosokat. Megyek én is.

És August még aznap este beszélt a kolhozparasztokhoz. Megmagyarázta, micsoda szakadék választja el a lett gárdistákat az SS büntető-expedíció csirkefogóitól. Azok hiába beszélnek lettül, semmi joguk a lett névhez. De ők szovjet-lett gárdisták, az egész Vörös Hadsereggel együtt harcolnak, felszabadítanak minden szov-

jet földet és szétzúzzák a német igát. Ezek a lettek Sztálin fajtájából valók, nem hiába tüntették ki őket a gárdista címmel.

— Leszámolunk a bitangokkal, megfizetünk értetek meg az egész lett népért — mondta. — Felkutatjuk őket, akárhová bújnak is a megtorlás elől. Lemossuk a gyalázatot, amit a népükre kentek és igazságot teszünk. Barátaitok, testvéreitek vagyunk!

A gyűlés után gyökeresen megváltozott a helyzet. A kolhozparasztok most már minden elkövettek, hogy a felszabadítók otthonosan érezzék magukat náluk. A magaslatokon még folyt a harc, de a faluban füstöltek a fürdőházak kéményei és a kolhozisták nem sajnálták utolsó falatjukat sem, vittek a lövészeknek tejet, tojást, süteményt. Szinte rájukerőltették a sok jó falatot.

...Mikor a hadosztályt más szakaszra vezényelték, a régi bajtársak és jóbarátok még utoljára felkeresték Andrej Sileniek sírját. Egy halom tetején temették el, sírja felett egyszerű faobeliszk emelkedett, rajta az ötágú vörös csillag és ez a felírás:

Andrej Sileniek
gárdaalezredes
Hősi halált halt 1944. jan. 13-án
A Szovjet Hazáért vívott harcban.

KILENCEDIK FEJEZET

1

1944 február elején súlyos csapás érte Jack Bunte családját. Meghalt az öreg Ataugáné, aki évek óta cukorbetegségben szenvedett. Az utolsó hónapokban már a klinikán feküdt. Fanija minden második napon meglátogatta. Kihordott a házból mindent, amit élelmiszerre elcserélhetett. Jack nem ok nélkül aggódott, hogy az anyósa betegsége felemészti az egész örökséget, semmise marad rájuk. Ezért aztán tulajdonképpen örült a szeszélyes és követelőző öregasszony halálának, de volt olyan okos, hogy érzését leplezze. Fanija és Indulis jelenlétében bánatos arcot vágott és időnkint nagyot sóhajtott.

A „Tevija" is közölte Atauga háztulajdonosnő halála hírét. Az Erdei temető legjobb, „legelőkelőbb" részén vettek neki sírhelyet

és február 5-én fekete halottaskocsiba fogott fekete lovak vitték ki a koporsót. Kísérni kevesen kísérték — a ház régi barátait szanaszétszórta a háború, új ismeretséget meg nemigen kötöttek. Indulis Atauga komor, merev arccal lépdelt a gyászkocsi mögött, SS tiszti egyenruhában, fekete szalaggal a zubbonya ujján. Karonfogva vezette a testvérhúgát, akit másik oldalán a férje támogatott. Így mentek két vagy három kilométert, a klinikától a temetőig. Indulis unta is már a dolgot, feszengett és igyekezett észre nem venni a járókelők kíváncsi pillantását. Titokban már a pokolba kívánta a gyászmenetet, amiért olyan lassan mozog előre. Ha hét óráig nem szabadulhat, esetleg elmulaszt egy érdekesnek ígérkező találkozást. Az történt ugyanis, hogy barátja, Dadzis untersturmführer, akit az osztrovi frontra küldtek, csomagot küldött a feleségének és őrá, Indulisra bízta. Át is adta már a küldeményt és a szalmaözvegységében unatkozó fiatalasszony nem tiltakozott, mikor engedelmet kért, hogy másodszor is meglátogathassa — éspedig éppen ma este, hét órakor. Dadzis úgysem tudhatja meg és különben is — ő se bőjtben, imádságban tölti napjait a fronton.

Fanija bőven hullatta könnyét a temetésen, ahogy az ilyen alkalmakkor szokás és mikor a koporsót leeresztették a gödörbe, Buntének erősen kellett fogni a felesége karját, hogy túl közel ne menjen a nyitott sírhoz.

Visszafelé kocsin jöttek, Indulis egyik főlöttese volt szíves rendelkezésükre bocsátani az ötüléses „opel-kapitan"-t. Gyászebéd nem volt, de Fanija azért meghívta a bátyját egy kis házi süteményre meg egy csésze feketére.

Indulis nem utasíthatta vissza a meghívást — ilyen napon még se teheti. Kelletlenül felment velük és vagy félórát az asztaluknál töltött. Dzidrát nagyon érdekelte a bácsikája mundérja, a sok fényes gomb, vállap, jelvény... A térdére kapaszkodott és sorratapogatta apró ujjacskáival a gombokat, százszor is megkérdezve:

— Mi ez, Indulis bácsi? Ezt hol vetted? Én is ilyent akarok...

Fanija nem szívesen látta, hogy a gyerek odabujik Indulishoz. Ki tudja hol, milyen emberek közt járt ma már... Meg az is lehet, hogy valami rossz betegsége van.

Hogy ne üljenek szótlanul, felvetették a kérdést, milyen síremléket állítsanak anyjuknak. Kiderült, hogy Jack valóságos szakértője a kérdésnek. Mindjárt feléledt — reggel óta most először.

— Cementtel kell bevonni, vagy salakbetonnal — mondta. — Úgy évtizedekig megmarad. Legfelül meg lehet hagyni egy darab földet és oda fűmagot vetni, aztán körülvenni kőkerítéssel. Örök időkig eltart. Tudok is egy kőfaragót, aki olcsón megcsinálja.

— Igen — helyeselt Indulis. — Úgy kell megcsinálni, hogy örökké tartson, még ha nem lesznek is már rokonok, akik gondozzák.

— Kereszt is kell rá — figyelmeztette őket Fanija. — Dzidra, eredj le onnan, Indulis bácsi a kávéját se tudja meginni!

— Nem, nem! — A kislány hevesen rázta a fejét és még erősebben megkapaszkodott a fényes zubbonyban. — Nekem is ilyen gomb kell!

— Keresztet is tétethetünk rá — folytatta Jack. — Úgyes kőfaragó beledolgozza magába a kerítésbe. Olyan pálmaágakkal, mi? Te, Fanika... egy pohárkával engedélyezel?... Mamika emlékére?...

— Nem bánom.

Levette a pohárszékről a flaskót, poharakat és iszogattak ketten, Indulissal. Fanija most végre levehette a bátyja térdéről Dzidrát. Megkönnyebbülten sóhajtott és titokban letörölte zsebkendőjével a kislány arcát, kezét.

Két-három pohár konyak után Indulis merevsége felengedett, levetette a neki magának is kényelmetlen hivatalos maszkot. Eszébe jutott, hogy ráijeszt kissé a sógorékra.

— Olvastátok a „Hivatalos Közlöny" mai számát? — kérdezte csakúgy mellesleg.

— Van benne valami érdekes? — tudakolta Jack. — Új rendszabályok, árverések?

— Tessék, olvasd el! — És kivette zsebéből az összehajtogatott lapot.

Bunte maga elé terítette és morogva olvasni kezdte. Fanija is belenézett a férje válla fölött.

„Hív a haza... A sorsdöntő események órájában a lett önkormányzat új évfolyamokat szólít fegyverbe. A besorozottak nagy részét az ország fenyegetett keleti határaira küldjük, hogy a haza védőinek sorait gyarapítsák. Közelünkben harsognak már a hadi kürtök... A lett nép történelmi napokat él..." Ki írta? Ni, maga Danker! És mit jelent ez?

— Csak olvasd végig, mindjárt megérted — mosolygott Indulis.

Bunte nyugtalanul pislogott. Lassan végigolvasta a rendeletet, amely az 1906 és 1914 között született férfiakat felszólítja, hogy jelentkezzenek a lett légióba. Bangerski tábornok légió-főfelügyelő írta alá a rendeletet.

— Mozgósítanak... Szóval — harcoljunk, akár tetszik, akár nem? De hiszen azt szavalták, hogy csak önkénteseket toboroznak.

— Ezt elvetettük már november végén, mert kiderült, hogy semmire se megyünk. Látod, a te évfolyamod is benne van. Jó lesz, ha Fanija összekészíti a hátizsákodat. Hívtalak a különítménybe, nem jöttél. Most aztán beállhatsz a légióba. Nálam jobb sorod lett volna.

— Igen, az én évfolyamom is benne van — állapította meg Jack minden öröm és büszkeség nélkül. — És mit kezdenek velünk?

— Mit kezdenének? Gyorsan kiképeznek és küldenek a frontra.

Fanija is nyugtalanul tekintgetett hol a bátyjára, hol a férjére.

— Azt hiszitek, okvetlen szükséges ez?

— Tekintve, hogy a Vörös Hadsereg úgyszólván Lettország határán áll, nyilván szükséges — felelte Indulis. — Tavasszal már magáért Lettországért harcolunk majd. Persze, ha nektek mindegy, ki uralkodik itt, még okoskodhattok. De az én számomra egyszerű és világos a kérdés. Kezdődik az utolsó felvonás.

— Nem mi kezdtük a háborút — vetette ellene Fanija. — Mért harcoljunk? Mért fizessünk a mások bűnéért?

— Mondd mindjárt: az én bűnömért, mi?

— Még az is lehet, hogy alkalmatlannak találnak. Nem vagyok éppen vasgyúró — jegyezte meg bizakodva a kis Bunte.

— Akkor elvisznek fedezéket ásni, vagy Németországba, munkára. Most már senkinek se engedjük meg a naplopást. Tökéletesen mindegy, ki vétkezett, felelni mindnyájan felelünk. Ez a helyzet. — Indulis felállt és menni készült. — Ne vegyétek zokon, drágáim, de hétre valahol lennem kell, szolgálati ügyben.

Senkise tartóztatta. Indulis tehát a családi gyászebédről egyenesen a Gertrud-utcába sietett, Dadzis untersturmführer feleségéhez.

— Átkozott egy história — dohogott Bunte, mikor magukra maradtak. — Mért menjek? Mért ontsam a véremet értük, az ő bűneikért? Fizessen csak Indulis meg a bandája azért, amit elkö-

vettek. Mi címen kívánják tőlünk, békés polgároktól, hogy mi húzzuk ki őket a bajból?

— Senki se húzhatja ki őket. És világos, hogy nem fogsz belépni semmiféle légióba — jelentette ki Fanija.

— De mit tehetek, Fanija? Hallottad: akkor elvisznek fedezéket ásni, vagy munkára, Németországba.

— Csak ássanak ők maguk, amit akarnak! — Fanija halkabbra fogta a hangját. — Azt hiszed, nincs ebben a házban olyan zúgocska, ahol egy embert el lehet bujtatni?

— De hogyan... hisz akkor ki se mozdulhatok...

— Inkább elmégy meghalni Hitlerért?

— Vigye el az ördög őt is, meg az egész bandáját! De mit mondasz, ha faggatnak, hová tűntem?

— Azt csak bízd rám!

Bunte elragadtatva bámulta a feleségét. Tökéletesen elfelejtették, hogy alig egy órája a mamika sírjánál álltak. Az élet nem tűri, hogy a multba merüljön az ember, a jelenre kell gondolnia. Már mosolyogtak is mindaketten és Fanija ebben nem látott semmi kivetnivalót.

— Rémes! Hogy te milyen okos vagy! — lelkendezett Jack Bunte.

2

Mikor Indulis Atauga 1941 nyarán beállt az Araj-különítménybe, persze eszébe se jutott, hogy másfél év mulva ez a lépése meggondolatlannak és kockázatosnak bizonyulhat. De ha tudja is, ha előre látja, hogy az 1942-es év végén a hitleri hadakat katasztrófális vereség éri a Volgánál, meg a Donnál — akkor se cselekedhetett volna másként. Egész nevelkedése, felfogása óhatatlanul erre az útra terelte. Hiszen az életről való minden tudományát a „perkonkeresztesek" programmjából merítette, amely nem volt más, mint Mussolini és Hitler fasiszta célkitűzésének lett változata Az „úri faj" meg az „északi vér" és „a bűn joga" — mi kellett több a diáktestület átlagos tagjának? Más vágya sose volt, mint minél jelentősebb helyet elfoglalni, minél magasabb polcra jutni a társadalomban, ez az életbölcselet tehát tökéletesen kielégítette. Minden skrupulus nélkül beállt a különítménybe, amelyet soha, semilyen

kor se mondhat másnak, mint gyilkosok bandájának. És feladatának ideálisan meg is felelt — már t. i. Araj, Jekeln és Himmler értelmezésében „ideálisan". Iparkodott kitűnni a többi közül és ez könnyen sikerült is, mert a különítmény volt az a terület, ahol képességeit a legjobban kifejthette.

A sztálingrádi katasztrófa után Indulis Atauga megértett egyetmást. Megértette, hogy gazdái — és velük együtt ő is — fizetni fognak mindazért, amit elkövettek. Addig már annyira bemocskolta magát, hogy kivezető útja nem volt többé. Csak egyetlenegy utat látott: azon kell végigmennie most már a hitleri csürhével együtt, jöjjön bár a vízözön, a világ vége. Az egyetlen, ami a szomorú kilátást még enyhítette, ha a németeknek sikerül bemocskolniok többi honfitársait is, minél többet. Ha egész Lettországban nem marad tiszta senki. Ez volt, amit Indulis Atauga kívánt. Akkor nemcsak neki magának kell majd felelni azért, ami történt. Mikor Danker és Bangerski hozzáfogtak a légió szervezéséhez, elégedetten dörzsölte a kezét. „Gyarapszik a seregünk."

Novemberben kihirdették a mozgósítást és Indulis valósággal ujjongott. Hisz így most már a legügyesebbek se szabadulnak a Kain-bélyegtől. A németek rásütik mindenkire. A legnagyobb öröme pedig ez a rendelet volt, amely az újabb behívásokról intézkedik. „No, Fanija, most már te se úszod meg! A férjecskéd is felölti a mundért. Most már mindannyiunknak egy az útunk. De jó társaságban kellemesebb lesz."

És amíg lehet, iparkodott kiélvezni az élet kínálkozó örömeit.

Ezt a cél szolgálta a ma estére tervezett látogatás Erik Dadzis untersturmführer feleségénél. Lehet, hogy Erik Dadzis azóta a fűbe harapott, sose látja meg többé Rigát. Viszont éppen úgy megtörténhetik, hogy túléli Atauga SS obersturmführert. De nem mindegy az?

Ausma Dadzis egyedül volt otthon. Leült a diványra a vendége mellé.

— Beszéljen a frontról, Atauga úr. Hogy élnek ott, mondja?

Indulis sose volt ugyan igazi fronton, de azért jó félórahosszat mesélt; szemrebbenés nélkül írta le egymásután a csatajeleneteket és valamennyiben ő volt a főszereplő. Amikor megelégelte, ő kérdezte a hölgyétől:

— És hogy élnek maguk, amíg mi harcolunk?

A fiatalasszony sóhajtott és kacér kis fintorral felelte:

— Aggódunk és unatkozunk. Mi mást tehetnénk?

— Mért? Az élet siet. Amit ma elveresztesz, holnap meg nem foghatod.

— Dehát mit csináljunk? — kérdezte a nő gyermeteg szomorúsággal.

— El kell venni az élettől.

— Például... mit?

„Ej, te kis selyma! Tízéves kislánynak teszed magad, én meg oktassalak, mint valami tanítóbácsi?"

— Például... mondjuk, a szerelmet. Az ember szeressen és engedje, hogy szeressék. Ezt hívják ábrándozásnak. Mi rossz lehet abban, ha ábrándozunk?

— Nem tudom...

— Én pedig tudom, hogy ábrándozni joga van mindenkinek. Nem is függ akaratunktól. És éppenígy vagyunk a szerelemmel is. Két ember találkozik és lángralobban mindakettő. Tűz támad.

— És megégnek mindaketten? — nevetett Ausma Dadzis.

— Mért égnének meg? Csak égnek és fényleneк, mint két fényes lámpa. Egyik a másiknak adja a fényét, forróságát és mindaketten átmelegszenek.

— És azután?

— Égnek, amíg az akkumulátor ki nem merül. Akkor újra kell tölteni.

— Újra találni kell valakit, aki lángra lobbantsa az embert?

— Úgy van. Különben sötét, hideg és unalmas az élet.

— Maga már sokszor égett?

— Nem tudom mi a sok és mi a kevés ezen a téren. Hát maga?

— Nekem még eztán kell megtanulni az ábrándozást.

— Jó. Én majd segítek.

És megtanította rá. Még aznap este beváltotta ígéretét.

Reggel, amikor Indulis Atauga menni készült, a nő tréfásan megfenyegette az ujjával.

— Csak próbáld elfecsegni a férjemnek!

— Mért gondolod, hogy elmondom neki?

— A férfiak szeretnek dicsekedni a győzelmeikkel.

— Ki mondhatja meg, melyikünk a győző, melyik a legyőzött?

— Indulis ravaszul mosolygott. — De hogy lesz ezután? Feljöhetek ma este? Néhány nap mulva úgyis el kell utaznom.

— Ma... nem lehet. De ha holnap este nem jössz el, hát ne is gyere többet.

— Miért vagy ilyen szigorú?

— Csak azt akarom, hogy egy kicsit szót fogadj nekem. Különben nem érdekes a dolog.

— Szót fogadok. Jó kisfiú leszek. Pápá!

Úgy szökött le a lépcsőn, hogy senkise tudhassa, melyik lakásból jön. Erre semmi szükség nem volt, de neki tetszett. A titkolózás érdekesebbé tette a kalandot.

Mikor hazaért, a házmester azt mondta neki, hogy az este valami tisztviselő akart vele beszélni. Azt üzeni, hogy okvetlenül hívja fel ezt a megadott számot.

Indulis felhívta a számot és mikor jelentkezett, bemondta a nevét.

— Atauga úr? Szíveskedjék még ma, legkésőbb délután négy óráig jelentkezni a Terbatas-utca ... szám alatt, Grintal tanár úrnál. Hogy milyen ügyben, azt ott megtudja. Felsőbb intézkedés. Minden jót, Atauga úr!

Megberetválkozott és elment a Terbatas-utcába.

3

Grintal tanár úr középkorú, magas férfi volt, az orra horgas, feje kopaszra nyírva. Megigazította pápaszemét és alaposan megnézte a belépőt.

— Atauga úr? Ha nem csalódom, valamikor diákom volt.

— Igen, professzor úr. A statisztikai előadását hallgattam. De meg ugyanahhoz a diákszövetséghez tartoztunk és én az utolsó években korelnöke voltam a szövetségnek.

— Igen, emlékszem.

Melegen megszorította a kezét és betessékelte a dolgozószobájába. Bezárta mögötte az ajtót, aztán leült a kerek asztalkához és cigarettával kínálta Indulist. Eregették a füstöt mindaketten és mielőtt a főkérdésre tértek, semmitmondó megjegyzéseket tettek az időről, egészségről, az életről általánosságban.

— Bonyodalmas időket élünk — mondta Grintal. — Az átlagember nem is képes tájékozódni, nem tudja, mi a teendője ma és mit tartogat számára a holnap.

— Igaz. De nem is az átlagember csinálja a történelmet. Az csak sodródik az árral. És örökre titok marad előtte, kik mozgatják és hogyan a nagy események gépezetét.

— Sokat kiállt negyvenben, igaz? — szegezte neki váratlanul a kérdést Grintal. — Hallottam egyet-mást.

— Igen. Sokmindenen átmentem akkor. Előbb az erdőben bújkáltam, aztán beálltam a hadseregbe. Senkise mondhatja, hogy félrevonultam és csak szemléltem az eseményeket.

— Mert maga nem az átlagemberek fajtájából való. Ugyanezt elmondhatnám magamról is, ha nem tekinti dicsekvésnek. A háború elején majdnem beadtam a kulcsot. Emlékszik arra az éjtszakára, negyvenegy június 22-én, közvetlenül a háború kitörése előtt? Micsoda varázsos éjtszaka volt az! Mélységes csönd, feszült várakozással terhes... Autóra ültem és bejártam a tengerpartot. A jóbarátaink villáiban kellett elhelyeznünk az ejtőernyősöket. Végigrobogtam egész Priedainán, hátra volt még Lielupe, Bulduri és Dzintari. Azon az éjjelen a bolsevikok elsötétítési gyakorlatot rendeztek, én meg nem oltottam el a lámpáimat, nem is gondoltam rá. A Lielupe-hídnál belémkötöttek. Megharagudtam és a pokolba akartam küldeni őket, mire leverték a lámpáimat és nekiálltak az irataimat vizsgálni. Kiderült, hogy a híres bolsevik vezérbe, Sileniekbe botlottam, aki akkor már alighanem tagja volt a Párt Központi Bizottságának. Rámösmert. Szerencse, hogy le nem tartóztatott és át nem adott a rendőrségnek. Akkor nem ülnék most itt. Egy álló hétig egyik barátomnál rejtőzködtem akkor és csak július elsején merészkedtem ki megint az utcára. Azóta megtanultam uralkodni az indulataimon. Türelem és kitartás sokat számít a játékban. Magában megvannak ezek a tulajdonságok, mondja, Atauga úr? Tud alakoskodni?

— Azt megmutattam negyvenben és negyvenegyben.

— Hm... És képes arra is, hogy a jóbarátainak se mondjon igazat, akiktől látszólag nem kell tartania? Úgy tud viselkedni, hogy másnak higgyék az emberek, mint aki valójában?

— Attól függ, mi a játék célja. Nem vagyok kisgyerek.

— Azt tudom. — És Grintal apai mosollyal nézett rá. — Gyerekembert Araj nem fogad be a különítményébe.

Egy darabig hallgattak.

„Hová akar ez kilyukadni? — tanakodott magában Indulis Atauga. — Miféle titkos alakulat készül?"

„Ez az én emberem" — gondolta Grintal professzor.

Elkomolyodott, hangját is halkította.

— Ez a beszélgetés — akár eredményes lesz, akár nem — a kettőnk titka marad. Én az illetékes ostlandi hatóságok — a hadseregparancsnokság és a lett nemzeti szervezetek — megbízásából beszélek, tehát egyikünknek sincs mitől félni. De a nyilvánosságra nem tartozik a dolog. A harctéri helyzet rosszabbra fordult. Ha a Vörös Hadsereg támadása a balti országokban elszigetelt jelenség lenne, a német haderő kétségtelenül visszaverné és mi ráérnénk másodízben is gondolkozni ügyünk további sorsáról. De a bolsevikok valamennyi fronton erősen szorongatnak bennünket. Szinte fantasztikus, ahogy előrenyomulnak. Hitlernek már annyi időt se hagynak, hogy tartalékaival operálhasson, vagy átcsoportosítsa az erőket az egyik vonalról a másikra. Így tehát... kimondom nyiltan — számolnunk kell azzal a lehetőséggel, hogy a német hadsereg nyáron kénytelen lesz kiüriteni ezt a területet, hogy otthon a maga földjét védje. A német főparancsnokságnak fontos érdeke, hogy a kiürített területen, a Vörös Hadsereg hátában a bolsevikok ne dolgozhassanak nyugodtan, ne tudják felépíteni, ami rombadőlt és emelni a lakosság életszínvonalát. A Vörös Hadsereg háta mögött a rendzavarás állandó tűzfészkét kell megteremtenünk mindenáron. És ez csak egyik fele a dolognak. A másik az, hogy, ha számításunk beválik, Hitlernek a háború végén sikerül egymásra uszítania a Szovjetuniót és Angliát meg Amerikát. Ebben az esetben szükségük lesz ránk az angoloknak, akikkel egyébként — magának megmondhatom — fel is vettük már a kapcsolatot. Míg ők egymást püfölik, mi résen leszünk és az alkalmas pillanatban talpra állítjuk a magunk embereit, az aizargokat, volt rendőröket, egyszóval mindazokat, akik a háború alatt nyiltan a németekkel tartottak, hogy újra kezünkbe ragadjuk itt a hatalmat. Csak úgy magától ez nem történhetik, tehát már jóelőre fel kell készülnünk az elkövetkező harcra. Kádereink valószínüleg jó ideig, a föld alatt kell, hogy maradjanak és ezért az egyes csoportok önállóan fognak dolgozni. De hogy egyértelműen járjanak el és az adott jelre rögtön egybe tömörüljenek, sürgősen elő kell készíteni a kádereket, amelyekről beszélek — eleve kijelölni minden

egységnek a maga működési területét és tevékenysége jellegét. Jól megértett, Atauga úr?

— Azt hiszem, igen — Indulis bólintott. — Nagy és mély elgondolás.

— És hajlandó közreműködni a megvalósításában?

— Készörömest. Mi lesz a dolgom?

— Most azonnal utazik Skriveribe. Ott már megszerveztük a speciális tanfolyamokat, amelyeken a leendő illegális csoportok vezetőit, a diverzánsokat és szervezőket képezzük ki. Valamennyi körzetből odagyüjtjük a legügyesebb, legmegbízhatóbb embereket. Elsőrendű szakerők fogják oktatni őket, akiket részben a saját embereink közül szemelünk ki, részben a német hírszerzőszolgálattól kapunk. Akik a tanfolyamot elvégezték, azokat elosztjuk a kijelölt körzetekbe, hogy ott kipróbált emberekből megalakítsák a harc-egységeket. Fegyvert és hadiszert ad a német katonai parancsnokság. Amikor majd Lettországot kiürítik, titkos raktárakat hagynak itt, különböző helyeken, hadianyagot, rádióállomásokat, gyógyszert, egyszóval mindent, ami a harc folytatásához szükséges.

— Jól átgondolt, nagyszerűen átgondolt terv! — bólogatott lelkesen Indulis. — A Nikur tervének mása, csak sokkal nagyobb méretű.

— A mi tervünk konkrétebb és határozott célkitűzésű, amit Nikur tervéről nem mondhatunk. Egyébként ő is csatlakozott hozzánk, de a mozgalom feje hivatalosan Kurelj tábornok.

— Nem túlságosan öreg?

— Dolgozni természetesen mi, fiatalok fogunk. De a cégtáblára név kell.

Összenéztek és mintegy parancsszóra elnevették magukat.

— Helyes. És mi lesz a teendőm Skriveriben? Tanulni fogok én is?

— Ha jól tudom, egyik vidzemei kerület földalatti csoportját akarják magára bízni. Olyan ezredparancsnok-féle lesz. Éppen azért nem árt, ha néhány hónapot rászán most a vezetői munkamódszerek elsajátítására, kitanulja a felderítés minden taktikai és egyéb fortélyát. Német törzstisztek fogják oktatni. De mivel ebben a munkában már gazdag tapasztalatot szerzett, később maga fogja oktatni a zászlóalj-, század- és szakaszparancsnokokat, akikkel azután együtt kell majd a harcot megvívnia.

— Értem, professzor úr.

— Szóval — hajlandó?

— Igen. Természetesen. Ambár jobban szerettem volna a német hadsereggel együtt elhagyni Lettországot.

— Na, igen. Az kevésbbé veszélyes. De mi nem vagyunk átlagemberek, nekünk vállalnunk kell a nehézségeket és a kockázatot.

— Mikor tartozom megjelenni Skriveriben?

— Minél előbb, annál jobb.

— Még el kell intéznem a dolgot a fölötteseimmel. Mit mondjak ott?

— Semmit. Emiatt ne legyen gondja. A formaságokat elintézik a munkatársaim. Holnap tizenkettő után jöjjön el az iratokért.

Így lett Indulis Atauga a „Jagdverband" tagja, ami valójában nem volt más, mint diverzánsok, kémek és terroristák bandája, de az illendőség kedvéért nemzeti cégtáblával látták el.

Sietve elintézte magánügyeit, még egy éjszakát töltött a barátja feleségével és elutazott Skriveribe. Sok ismerősét találta ott, részben a Miksiték „Zöldfa"-beli társaságából, részben a maga munkatársai közül, akik a „lucskos ügyek" elintézésében segédkeztek neki. Ziemel aizarg századparancsnok elhozta Max Liepnieket, akit teljesen megbízhatónak tekintettek.

És megkezdődött a készülődés.

4

Ella Spare nem tudta, melyik úton induljon el? A hóbuckás mezőn kanyargó keskeny ösvényen-e, amely a Zakis kunyhójához vezet, vagy a másikon, amelyiken a Liepniek-tanyára ér? Liepniekékhez szívesebben menne, azokat a maga fajtájának érzi, de jelenleg nincs mit keresnie náluk. Max elutazott valami iskolára, az öreg meg bizonyosan a háborúról magyarázna megint és Ellának az ilyen beszéd mostanában nagyon kínos. Mintha késsel szúrkálnák. A német hadsereg hátrál. Bruno Kopitz serege visszavonul... Ő sokszor úgy érzi, hogy két ember vívja ezt a háborút. Mindakettő belépett az életébe és mindakettő azt kívánja, hogy csak az

övé legyen, egyedül... Peter Spare, akinek a nevét viseli még mindig és Bruno Kopitz csendőrszázados... Az első talán már nem is él (bár úgy lenne!). De hiszen nem egyedül volt! Sokszáz, sokezer elvtársa harcol helyette tovább és győzni akarnak, hogy Ellától számon kérhessék, mit mívelt ezekben az években? Ő meg nem akar felelni a tetteiért, mert az kínos, szégyenletes és megalázó. Dehát számít az, hogy ő mit kíván? Vagy akár Bruno — mit tud megmásítani, kire-mire tud hatni szegény feje? Vele magával is úgy bánnak a fölöttesei, mint valami tárggyal. Előveszik, rángatják, ide-odarakják, ahogy eszükbe jut. Lehet, hogy ez így rendjén is van. De minden változtatás elszakítja őket egymástól. Éket vernek közéjük. Kerítés emelkedik közöttük. Széles folyó támad hirtelen... Mult tavasszal már el akarták vinni Brunót a frontra, de szerencsére még jókor megbetegedett influenzában és így megmenekült a veszedelemtől. Másodszor egy jóbarátja szólt az érdekében. De harmadszor semmise használt.

Most három napja eljött búcsúzni. Biztatta és vígasztalta Ellát, ígérte, hogy okvetlenül ír neki a harctérről és mihelyt lehet, eljön. De most már nem is az a fontos, hogy írjon vagy jöjjön... Most már csak az kell, hogy győzzön és őt, Ellát senkise vonhassa kérdőre... Inkább ne is írjon, ne is jöjjön el, csak harcoljon és ne engedje Petert hazatérni. Fridrich Reichard kreislandwirt még érdekesebb férfi, mint Kopitz, habár csak gabonával, meg zsírral és disznókkal foglalkozik... És a szüleinek is több hasznuk lesz belőle, mint Brunóból volt. Üresen nem marad a Bruno helye, annyi bizonyos. Dehát ezzel talán segíthet a baján? Tehet egyáltalában valamit — akár egyik, akár másik — Peter meg a bajtársai ellen? Mi lesz, ha egyszerűen beállít, porosan, piszkosan, fáradtan a hosszú meneteléstől? Mit csinál akkor?

Ezért állt olyan sokáig az úton Ella Spare, ezért nézegette annyira a Zakisék házikóját. Azok ott bizonyosan többet tudnak... Egy követ fújnak Peterrel.

Tavaly ősz óta nem látott senkit a Zakis-családból. Hogy állítson be csak úgy, minden jogcím nélkül? És miről beszélgessen velük? Azt hiszik majd, hogy törleszkedni akar. Pedig csak megtudni szeretne egyetmást...

A hó csillog a februári napon, szinte vakít. Beleszúr az ember szemébe. A parton a csupasz bokrok, mint óriási seprők meredeznek. Egy éhes varjú a trágyadombon túrkál a Liepniek földjén, belevájja csőrét újra meg újra, aztán abbahagyja. Úgy áll ott,

mintha szomorú gondolatokba merülne. A dombon túl, a Zakis kunyhóban ajtó csikordul. Most mindjárt kilép valaki és meglátja, hogy ő itt álldogál. Nem, azt nem lehet.

Befordult és végigsietett az ösvényen.

— Jónapot, ifiasszony...

Zakis, szokása szerint, a bajuszába mosolygott, de az asszonynak sürgős dolga akadt a konyha legsötétebb szegletében és míg ott kotorászott a konyhaszerek között, mintha keresne valamit, a többi se szólt egy szót se. A tizenkétéves Jancis széket hozott a vendégnek.

— Köszönöm, Jancis — rebegte Ella. — Hogyhogy... Itthon? Nem jársz iskolába?

— Hogy járjon? — fordult most hirtelen hátra Zakisné. — A mi iskolánkat eltoglalták a németek. Mezítláb nem szaladgálhat a járás túlsó végére.

— És most nem tanul.

— Hát nem tanul! — vágta oda neki nyersen az asszony. — Majd kipótolja, ha — elharapta a szót, mert észrevette, hogy az ura int neki. — Most már csak így lesz. Ezen a télen itthon marad. Eleget futkosott a nyáron a Liepniek tehenei után.

— Szóval, azt hiszi, hamarosan visszajönnek a mieink? — kérdezte Ella.

Az asszony haragosan összeszorította a száját, de elfordult, hogy a vendég ne lássa. „Na, tessék! Most már hozzánk tartozik!"

Zakis kérdéssel felelt a kérdésre:

— Hát maguk hogy gondolják? Mégiscsak többet tudnak. Újságot járatnak, meg rádiót is hallgatnak.

— Ugyan már! Lehet ezekből az újságokból megtudni valamit? Egészen mást írnak, mint amit hallunk. Nem lehet tudni, kinek higgyen az ember.

— Bizony. Az a baj, hogy most már csak a szívének hihet az ember — mondta Zakis. — Mindenki abban hisz, amit szeretne.

De Ella nem tágított. Csak feszegette tovább az előbbi kérdést.

— Most már itt lesznek egykettőre, igaz-e? Azt mondják, egészen közel vannak a határhoz.

— Aki megéri, megtudja — tért ki ügyesen a válasz elől Zakis.

Zakisné egyenkint bevezette a szobába a kicsiket, ő maga meg leült a tűzhely mellett. Krumpli főtt a fazékban.

„Bizonyosan szűkölködnek" — gondolta Ella és restelte, hogy üres kézzel jött. Legalább almát hozhatott volna a gyerekeknek. Zakis egész nyáron Liepnieknek dolgozott. Hajszolták, százféle címen robotoltatták, de földet éppencsak egy kis konyhakertnek valót hagytak meg neki. Miből élnek ezek? Még csuda, hogy ennyire is bírják magukat a gyerekek. Jaj, ha az én Rasmámnak így kellene szűkölködni!"

— Engem bizonyosan elítélnek — kezdte most Ella. — Amiért németek jártak hozzánk olykor. De hát mit csináljon az ember? A hatalom az ő kezükben van. Nekünk se tetszik, ne higgyék.

Zakis arra a bizonyos holdkódös nyári estére gondolt, meg a szénaboglyára, amelyikből egy párocska búját elő. Nagyot sóhajtott.

— Ez nem tartozik ránk. Kiki a maga lelkiösmeretével intézi el, ahogy tudja. Ha az nyugodt — mindegy, mit gondolnak mások. Ha meg nem, hát hiába beszél akár az egész világ csupa jót az emberről.

Zakisné komoran bámult a tűzbe és időnkint rőzsét rakott rá.

Ella érezte az asszony idegenkedését. „Elítél... még szólni se akar hozzám..." Jobban szerette volna, ha kérdezgetik. Akkor mesélhetne. Addig mesélne nekik, amíg elhiszik, hogy semmi rosszat nem mívelt. Okvetlenül meg kell győzni őket erről, ha mégolyan nyomorult, nincstelen kis emberkék is, akiktől senkise fél. De ő, Ella igenis fél tőlük. Kurta, kitérő válaszaik a legerősebb szónál is keményebben kimondják a marasztaló ítéletet. „Nem vagy tisztességes asszony, szóba se állunk veled!"

Inkább mondanák ki nyiltan. Vádolnák, szidnák, úgy könnyebb lenne. Vitába szállhatna velük, védekezne és előbb-utóbb megiágyulnának, megbocsátanának. De nem szólnak hozzá. Alig várják, hogy odébbálljon végre a hivatlan vendég. Az is lehet, hogy félnek tőle. Azt hiszik, kémkedni jött és beárulja őket a németeknek. Elpirult szégyenletében, mikor eszébe jutott. De annyi bizonyos, hogy nincs itt keresnivalója.

Felállt.

— Csakúgy benéztem, errejövet. Tudni akartam, egészségesek-e mindnyájan?.

— Köszönjük a látogatást— mondta Zakis és kitárta előtte az ajtót. De tovább nem kísérte.

Ella lesütött szemmel ment a keskeny ösvényen, a mezőn át. Keserűség töltötte el. Felgyült a mellében, mint gabonaszárítóban a gőz és a keserűségből harag lett.

„Haj, csak férfi lehetnék! Fütyülnék rá, mit gondolnak rólam az ilyen emberek. Beállnék a légióba és harcolnék. Nem is értem, hogy sok férfi kihúzza magát... elbújnak, megszöknek. Mit akarnak ezek tőlem? Mért nem hagynak békén?"

Elfelejtette, hogy eddig még senki egy újjal se nyúlt hozzá.

A Liepiny szülők zavartan és aggódva csóválták a fejüket.

„A németek aligha húzzák már sokáig. Nincs olyan erejük, mint volt, nincs bizony! De honnan veszik a bolsevikok azt a nagy erőt?" Egymás között, csendben töprengtek a lányuk jövőjéről. Kínos helyzetben lesz, ha bevonul ide a Vörös Hadsereg. Nagyonis sokáig járt hozzá az a Kopitz... Megeheti a kását, amit főzött... Igaz, hogy Peter talán nem jön vissza. Úgy sokkal könnyebb a dolog, persze... Annyi jóravaló ember elveszett a háborúban. Mért éppen ő maradt volna meg?

Az életük folyt tovább szürkén, zavarosan. A tavasz közeledtével Zakis mind többet mosolygott, mind csillogóbb szemmel nézett a világba, a Liepiny-portán meg egyre többet sóhajtoztak. Csak Ella nem sóhajtozott. Úgy tett, mint a legtöbben, akik messzebbre mentek már a rossz úton, semhogy még visszafordulhatnának — rábízta magát a zavaros árra, ami vitte tovább, még távolabb az otthoni partoktól. Lehet, hogy kiveti valahol a túlsó parton és lehet, hogy az nem lesz olyan nyájas, mint a régi volt, csak élni lehessen ott is.

Kopitz egy hónapja nem írt és ezért Ella mind többször mosolygott a kreislandwirtre, az meg boldog volt, hogy körülötte forgolódhat. Mért ne lehetne meg az ember egy kreislandwirttel is? Amiért nem tiszt és csak gabonával meg zsírral és disznókkal foglalkozik? Nem baj az...

A zavaros ár vitte, sodorta tovább

TIZEDIK FEJEZET

1

Marina Volkova egy rádiógramot betűzgetett. Már jó félórája vesződött vele. A kulcsot tudta, tehát nem olvashatta tévesen. Mikor a sürgönyt felvette, ellenőrizte a tartalmát. De valahogy furcsa volt ez a szöveg.

„Akmentiny talán eligazodik rajta — gondolta. — Nála meg-

lesznek a kiegészítő rejtjelek is... „Beszüntetni minden tevékenységet, induljatok azonnal Jelgavába, a brigádparancsnok vár, a találkozás helye Katolikus-utca..." De mért szüntessük be a munkát? Mért menjünk Jelgavába? Furcsa egy parancs."

Leírta rendesen a szöveget, a piszkozatot elégette és átment Akmentinyhez.

A tábor most egy nagy cserjésben volt, sűrű bozóttal benőtt sík területen. Sokáig sehol se tartózkodott a zászlóalj. Egy álló esztendeje szüntelen mozgásban voltak, egymást követték a hadműveletek, kisebb-nagyobb összetűzések. Csak Akmentiny bámulatos ravaszságának köszönhetik, hogy egyáltalában megvannak még. Ha a parasztok nem segítenék, ha nem jeleznék mindig előre a schutzmannok, vagy SS-ek közeledését, talán már régen szétugrasztották és egyenkint összefogdosták volna a partizánokat. De Akmentiny meg tudta nyerni a környék lakosait.

„Remek gyerek. Talpig becsületes. Kicsit félszeg és ügyetlen, igaz. De sasszíve van."

— Nehéz a gyertyát véka alá rejteni — mondja nevetve, valahányszor azzal a hírrel jönnek a feiderítők, hogy büntető-különitmény közeledik ideiglenes szállásukhoz.

Hacsak megmozdulnak, már sarkukra hág a német, nyomukba szegődik, mint az éhes farkascsorda. Ez már jóformán nyílt harc. Háromszor körülfogták már őket, de mind a háromszor felsültek, mert Kris Akmentinynek sikerült egérutat vennie. Elég egy ritkás cserjés, amit más meg se lát a katlan sima alján — azon át is kimászik a kelepcéből. A kisebb büntető-osztagokkal a partizánok már nem is törődtek, hagyták, hogy csak kajtassák a nyomukat, amíg meg nem únják, nevettek rajtuk.

— Legalább jó hátvédünk van — mondogatták vidáman a fiúk.

De örökké ezt se csinálhatták. Mihelyt alkalmas terepre értek, Akmentiny villámgyorsan harcra sorakoztatta zászlóaljját és úgy helybenhagyta a szemtelenkedőket, hogy alaposan elment a kedvük az erdők és cserjések gazdáinak üldözésétől. Ha meg úgy látta, hogy nem célszerű megütközni — hirtelen irányt változtatott és eltünt az üldözők szeme elől. Dehát meddig lehet ezt még folytatni? Mihelyt mozdulnak, mihelyt lecsapnak valamelyik darázsfészekre, nyomban elárulják, hol az új harci területük — és huszonnégy órán belül megint csak feltűnik a sakálhad. Partizánharcra alkalmatlanabb vidéket nehezen találhatnának. Ezért Akmentiny

parancsára sokan hazamentek — különösen az idevalósi fiúk — és otthon élnek, legálisan. Így szükség esetén náluk megbújhatnak a partizánok, ezzel többet használnak, mintha fegyverrel segítenének.

— Haj, Zemgale, te búzatermő Zemgale! Mért vagy erdőkben ilyen szegény? — sóhajtott Kris Akmentiny újra meg újra. — Talán nem tudtad, hogy itt kell majd harcolnunk, a te földeden? Dehát hogy segítsünk rajtad, ha te nem segítesz nekünk? Volnának legalább sűrűbbek a bozótjaid, vagy volna bár egy mocsarad...

„Remek gyerek. A baiusza kicsit elcsúfítja, dehát ez most nem lehet másképp. Hej, ha kibújnak az erdőből a partizánok! Lesz azon a napon munkája a borbélynak. És ha ő maga nem gondolna rá, majd figyelmeztetem. Ha arra se vágatja le, hát fogom az ollót és lenyisszantom a félbajuszát. Úgy csak nem járhat? De ha megharagszik? Nem, ilyen önkényesen mégse avatkozhatom bele..."

A nyirfanedvek erjedése végefelé járt. Mindenütt kibújtak a zsenge fűszálak, leveleztek a fák, kizöldelt erdő-mező. Most már ledobhatják az elnyűtt, lyukas cipőt és meztélláb lehetnek. Úgy mindjárt könnyebb a járás.

A berekben madár csicsergett, a felszántott föld fürdött a májusi napsugarakban, a levegő sűrű és zsíros volt, mint a frissenfejt tej. Csak egyszer szívd be mélyen és fejedbe száll.

„Remek gyerek ez a Kris Akmentiny... Micsoda szokatlan név — Kris..."

A partizánok a gyepen ültek egy csomóban, Akmentiny is velük. Egyesült erővel igyekeztek megjavítani az újonnan zsákmányolt géppisztolyt.

— Csupa „ersatz". Pótanyag, a mindenit! — dohogott Akmentiny. — Csak egy kicsit nagyobbat üss vele a fritz fejére és mindjárt szétmegy valahol. Ha meg kicsit ütsz, úgy se jó, mert a fritz továbbszalad... Mi az, Marina? Mit hozol?

— Valamit meg kell, hogy mutassak neked — és Marina messziről lobogtatta a papírlapot. — Most vettem fel, de nem egészen értem. Gondoltam, hátha te...

— No, gyerekek, boldoguljatok nélkülem — mondta a parancsnok és letette a géppisztolyt. — Rádiogram? Ki adta le!

— Úgy látszik, a brigádtörzs.

— Úgy látszik?

— Nézd meg magad!

Félrehúzódtak. Akmentiny gyorsan átfutotta a sorokat és összevonta a szemöldökét. Aztán mégegyszer elolvasta, lassan, minden szóra figyelve.

— Mi ez? Csak nem akarnak likvidálni bennünket? Mi bajuk van ott a törzsnél? Milyen darázs csípte meg őket? Most, hogy végre kicsit vidámabban telik az idő. Azt hitte az ember, most élhetjük világunkat és tessék, nyugalomba küldenek. „Beszüntetni a tevékenységet... azonnal induljatok Jelgavába...“ Ostobaság! Nem te zavartad össze, Marina? Nincs valami hiba?

— Akkor tisztára zagyvaság lenne. Nem — a megfejtés helyes.

— Akkor meg a rádiogram nem helyes. Jelgavába nem megyünk, eszünkben sincs! Tudod, mit csinálsz? Most rögtön megkeresed a brigádtörzset és megkérdezed, adtak-e le ilyen sürgönyt vagy nem? De gyorsan, Marina! Vanagnak volt egy ilyen esete, Latgalében. Kicsibe múlott, hogy bajba nem került a gyerek. Kiderült, hogy a németek elcsípték a kulcsunkat és kelepcébe akarták csalni.

— Helyes, Akmentiny elvtárs. Megyek és megkeresem a törzset.

— De gyorsan, gyorsan, mókuska!

Mikor Marina elment, újra kezébe vette a géppisztolyt és félóra alatt kireparálta a hibát. Nem hiába volt liepajai gyerek.

„Haj, öreg fiú, mikor ringatózol megint a tenger hullámain? Talán még ezen a nyáron... talán soha...“

Mikor Ojartól megtudta, hogy járt Evald Kapeika, úgy érezte, az ő lábát vágták le. Evald most Moszkvában van, mankón jár, de a fiai tovább verekszenek, mint a veszett ördögök. Mind verekszik. Vanag úgy sétál Latgalében, mint házában a gazda. Most tavasz elején az oszevejai bázisról az asszonyokat, gyerekeket, öregeket hátraszállították, számítanak rá, hogy abban a körzetben rövidesen harcok lesznek. Így hát szabadabban mozoghatnak, harcolhatnak, ha kedvük tartja, nem kell óvatoskodni.

Ojar egész télen és tavaszon pihenés nélkül dolgozott. Hol az ezredtörzsről szervezte a hadműveleteket, hol sorrajárta a zászlóaljakat, személyesen vett részt majdnem minden vakmerő vállalkozásban.

„Csak egy hibája van a gyereknek, hogy azt a rádióslányt mindenüvé magával cipeli... A fiúk azt fecsegik: nem Ojartól függ, hogy mit akar. A lány dirigál. Nevetséges — gondolta Ak-

mentiny. — Mért nem tud nemet mondani neki? Hát melyikük a parancsnok? Próbálna csak engem így dirigálni valaki! Teszem azt, Marina... Hm... hogy is vagyunk ezzel tulajdonképpen? Várjunk csak, Akmentiny barátom, lássuk, mi az igazság? Nem éppenígy vagy te is? Melyik harcban voltál magad, nélküle? De ő nem is akaszkodik rám. Én magam — Hm... Lehet, hogy éppen itt a titok nyitja. Egyszerűen azt csinálom, amit ő akar, nem is kell, hogy kimondja. Csuda, milyen ügyesen intézik. Észre se veszszük. Hm, érdekes, komolyan..."

Két óra múlva megint beszélt Marinával. Sikerült összeköttetést kapni a törzzsel és kiderült, hogy ma semmiféle rádiogramot nem adtak le. „Beugratás. Cselekedjetek az eddigi parancs alapjan. Kulcsot megváltoztatjuk."

— Jó orrunk van mindkettőnknek, igaz-e? — mondta Akmentiny. — Mindjárt megéreztük, hogy valami nincs rendben.

— De hogy foghatták el a kulcsunkat a németek? — csodálkozott Marina.

— Vagy kiadta nekik valaki, vagy maguk jöttek rá. Külön szakembereik vannak a felderítőknél. Azoknak elég, ha elkapják a szál egyik végét, rögtön legombolyítják az egészet.

Ő maga is ilyesmivel vesződött éppen. Szerette volna elkapni egy összekuszált gombolyag fonalának a végét. Kereste a Marina szemében, minden szavában, mozdulatában, mosolyában. De nem vált be rejtjelfejtőnek, nem tudott kibogozni semmit. Így hát egyszerűbb módszerhez folyamodott.

— Te Marina, most majd két csoportra kell oszlanunk, mind a kettő külön dolgozik. Nagyonis szorosan vagyunk itt ezekben a hitvány erdőcskékben — mondta tőle telhető komolysággal. — Így mindenkinek a szeme megakad rajtunk.

— Igaz — bólintott Marina. — Mi a törzzsel és az emberek egy részével nyugodtan operálhatunk. Nincs szükség ennyi emberre!

„Nézd a kis ravaszt! Mi a törzzsel..." ujjongott magában Akmentiny.

— Azt hiszem, téged itt a közelben hagylak majd a törzzsel, én pedig a másik csoporttal a szomszéd kerületbe költözöm. Megkergetem kicsit a kreislandwirt urakat meg a tiszteket!

Marina összeszorította száját és idegesen babrált a fiatal nyirfa ágacskáin.

— Hogy lehet az? A parancsnoknak ott kell lenni, ahol a törzs

van. Kinek mutatom meg a szigorúan bizalmas sürgönyöket, amelyek a te nevedre szólnak?

— Átadod a politikai helyettesemnek, vagy a törzsparancsnoknak.

— Utasításom értelmében ezt nem tehetem. Akkor okosabb megszüntetni a rádióállomást és engem viszaküldeni az ezredhez. Nincs értelme az egész rádiószolgálatnak. Halomba rakhatom a rádiógramokat. A magam feje szerint válaszolni nincs jogom. Tartogatni se szabad a sürgönyöket, mert megeshetik, hogy az ellenség kezébe kerülnek. Nem, Akmentiny elvtárs, ebből semmise lesz! Gondold meg...

— Hm... alighanem igazad van. A törzset még csak elhagyhatnám, de téged soha, míg a világ. Ezt most már belátom.

— Hát talán nem igaz? — Marina láthatóan felderült és már nem babrált a nyirfa ágán, pedig az semmitse vétett.

„Hát így vagyunk, mi férfiak! — gondolta Akmentiny, bozontos bajuszát simogatva. — Azt hiszed, független, szabad ember vagy, holott..."

Éjféltájban a megfigyelők jelentették, hogy német harcegység közeledik a berekhez. Akmentiny kijelölte a hátvédet, amely az elvonulást fedezze, a többiekkel áttelepedett egy másik erdőcskébe, nyolc kilométerre a régi tanyájuktól. Útközben egyik csoportjuk megsemmisített egy tábori csendőrörsöt.

2

És újra megmozdult az egész óriási front. A Vörös Hadsereg a Barents-tengertől a Fekete-tengerig, Karéliában és Leningrádnál, bjelorussz és ukrán földön, mindenütt vágta, pusztította, részekre szabdalta és elűzte a szovjetföldről a hitleri hadakat. Minden nap új örömhírt hozott a harcmezőről és Sztálin hadparancsa jóformán estéről estére végigszárnyalt a világon, a szovjet fegyverek újabb győzelmét, új felszabadított városok nevét közölve az emberiséggel. Moszkvában éjjel-nappal dörögtek az üdvlövések, ünnepelték a győzteseket

Június 18-án a Leningrádi Front csapatai áttörték a harmadik finn védővonalat, a Mannerheim-vonalat és elfoglalták Bjorkét a Finn-öböl partján.

Június 20-án Viborgban tűzték ki a vörös szovjet lobogót.

Június 26-án a vitebszki győzelmet hirdették a moszkvai ágyúk.

Június 29-én kiverték az ellenséget a Karel-Finn Szovjet Szocialista Köztársaság fővárosából, Petrozavodszkból és Kondopogából.

Július 2-án felszabadult Vilejka. Július 4-én Polock, 8-án Baranovicsi.

Július 3-án a bjelorusszok visszakapták fővárosukat, Minszket.

Július 10-én az Első Bjelorussz Front csapatai birtokukba vették hatvan kilométeres szakaszon a Sar-folyót, átkeltek és elfoglalták Szlonimot. Ugyanezen a napon felszabadult Szovjet-Litvánia több kerületi székhelye — Új-Svoncjani és Utena. A szovjet seregeknek, gyors előnyomulással, sikerült elvágniok a Daugavpils-Kaunas-i műutat.

Július 12-én a Második Balti Front csapatai támadásra indultak Novoszokolnyikitól északnyugatra és nyugatra eső területein. Áttörték a német védővonalat és két nap alatt harminc kilométert haladtak előre, az áttörés szakaszát százötven kilométerre szélesítve. Támadás közben ugyanezek a csapatok elfoglaltak egy nagy vasuti állomást, a német védelem egyik fontos támaszpontját — Idrica városát és ezernél több községet.

Július 13-án a Harmadik Bjelorussz Front csapatai felszabadították Litvánia fővárosát, Vilnjust.

Július 14-én felszabadult Volkoviszk és Pinszk,
július 16-án Grodno,
július 17-én Sebezs, Oszveja, Szvislocs
és akkor...

...Tavasz végén a Lett Hadosztály hadtestté növekedett. Brantkalin tábornok, a gárdahadosztály parancsnoka került a hadtest élére és azt az utasítást kapta, hogy azonnal induljon nyugatnak, most már egyenesen a lett határra.

Elérkezett a régvárt pillanat. Valóra vált, amiről három év óta álmodtak a lett lövészek. Már csak egy nap... már csak pár óra és hazájuk földjén ütközhetnek meg az ellenséggel.

„Hallod, édes hazám? Jövünk! Fiaid itt vannak már a küszöböd előtt! És nem egyedül jönnek — testvéreik, jóbarátaik is itt vannak velük, a szovjetföld minden szegletéből és erős kezükben drága ajándékot hoznak: a szabadságot, boldogságot!"

Sok nagy pillanatot éltek át ebben a három évben, sok győzelmet ünnepeltek már, de sohase dobogott még olyan diadalmas

örömmel a szívük, mint ezen az éjszakán. Ugyanaz a szent láz lüktetett bennük, amikor megpillantották a Dnyepr vizét. Ugyanazt érezték, amit a bjelorusszok, mikor hazájuk sokatpróbált földjén álltak megint, a leningrádiak, mikor városuk felett kigyulladt a győzelmi üdvlövések csillagzata, hirdetve, hogy vége a blokádnak. Aki ezt átélte, sose felejti el, utolsó leheletéig.

Oszveja sötét erdőségein át, Skauna közelében értek a régi határhoz. Hátuk mögött az őserdő néma, sötét sűrűjében a mély katlan, amely nemrégen még partizánterület volt, de előttük már a latgál fennsík, furcsaformájú parasztházaival, rétjeivel, hosszan elnyúló, keskeny legelőivel.

Július 17-én, reggeli négy óra tizenöt perckor a gárdisták Szovjet-Lettország földjére léptek. Éppen végetért a meleg júliusi éjtszaka és megvillantak, mint arany kopják, mint a szabadság fénylő nyilai, az első napsugarak.

Ami ott történt, azt szavakba foglalni nem lehet.

Peter Spare nyugat felé nézett. A dombon a katolikus templom fehér tornya ragyog a napon. A karámban lovacska legel, valahol kakas kukorékol. De kutyaugatást nem hallani. A megalázott lett haza még némán, aléltan hever előttük, nem tudja, hogy itt az idő, amikor új életre ébredhet.

„No, Peter, hát mégis hazakerültél! Itthon vagy megint. Vár-e valaki, vajjon? Van-e, aki a szerelem és bánat könnyét hullatná érted, ha elpusztulsz?"

A lövészek összeölelkeztek, sapkájukat a levegőbe dobálták, csókolták a földet és úgy köszöntötték egymást, mint nagy ünnepeken. Minden parancs nélkül gyűléseket tartottak. Egy közeli házra kitűzték a vörös zászlót és most ott lengett-lobogott a reggeli szélben. A lakosok előbb félve bújtak elő, de aztán mind bátrabban, bizalmasabban közeledtek, álmélkodva hallgatták a beszédüket.

— Ni csak! Lettül beszélnek! Vörös katonák, de lettek... még a tisztjeik is ...

Még mindig nem hitték, még mindig féltek tőlük. Arcukra szinte ráfagyott az ijedt kifejezés. Szemük még a tegnap szörnyű képeit látta. Olyanok voltak, mint aki hosszú sötétség után nem birja el a napvilágot.

Volt köztük, aki az övéivel találkozott itt és a viszontlátás örömét hamar elmosta a bánat. „Anyád nincs már"... „Bátyádat

megölték a németek...“ „Húgod nem tudjuk, hol van? Németországba hurcolták, ki tudja, meglátod-e valaha?“

De most nem értek rá gyászolni, búsulni. Ütött a bosszú órája. Szovjet gárdisták előre! Rigába! Berlinbe! Az ellenség még nincs összetörve!

Peter Spare gárdaszázados, a harmadik század parancsnoka megint az oszlop élén halad. A lövészek nyomulnak tovább, előre.

Dagda... Viski... Latgal síkság... Vidzeme kéklő erdői és széles lapályai... Austra Zakis gárdaőrmester is ott lépdelt közöttük, mesterlövő puskával a vállán. Gesztenyebarna fürtjei makrancosan kibújnak a sapka alól.

Porzik az út, dörögnek az ágyúk, a magasban repülőgépek zúgnak. Támad a szovjet sereg.

3

Mit érezhet vajjon az az ember, aki három évig szüntelen veszedelemben élt, ellenséges gyűrűbe zárva, és mint űzött vad megbújt az erdő sűrűjében s most üldözőbe veheti üldözőit. Mit érezhet, aki hosszú, hosszú ideig úgy élt, mintha elhagyatott szigeten laknék s most először hallja a közeledő felszabadítókat, a baráti ágyúk dörgését? Lobog benne a türelmetlenség, rohanna elébük, kitörne a sűrűből, hogy egyesüljön a hatalmas sereggel, hogy teljesjogú, szabad és sérthetetlen szovjetpolgár lehessen újra. Ott menetelhessen ő is az országúton, mindenki szemeláttára. „Itt vagyok én, a vörös partizán! A népi bosszúló! Ki mer ma kezet emelni rám?!“

Mindnyájukban ez élt most. Ezt érezte Ojar Sniker, Ruta és Imant, Akmentiny és Marina. Mind, akik a németek háta mögött harcoltak akkor és meghallották a Vörös Hadsereg közeledő dobogását. Hosszú évekig türelmesen éltek a „szigetükön“, de ezt a néhány napot, ami még elválasztotta őket a régáhított perctől — soknak nem volt ereje kivárni. Paul Vanag már csatlakozott embereivel a Vörös Hadsereghez, Mironov hadnagy is átvitte kis csapatát és felcserélte a szürke partizánöltözéket a szovjet tiszti mundérral. Legtöbbjüket elragadta a lázas izgalom, csak Akmentiny dolgozott tovább, teljes erőllyel, Zemgalében és a Kapeika egykori zászlóalja állt harcban még mindig, arccal Rigának fordulva. A

vezetőség kiadta a parancsot: Minden csapat a helyén marad az utolsó pillanatig és megakadályozza a németek pusztításait.

— Türelem és nyugalom! — hajtogatta Ojar is, fáradhatatlanul. — Még nem végeztünk el mindent.

De az ő mellében is tombolt az öröm, valahányszor a Szovjet Tájékoztató Iroda híreit hallotta.

Július 23-án a Harmadik Balti Front csapatai felszabadították Pszkovot. Ugyanazon a napon a Második Balti Front egységei Ludzát és Karsavát tisztították meg az ellenségtől és elvágták Rezekne—Daugavpils-i utat.

Július 27-én felszabadult Rezekne és Daugavpils. 28-án pedig még továbbnyomult nyugatra a front, elhagyva Preileit és Vilant.

Július 30-án Bagramjan tábornok seregei kiverték a németeket Bauskából és elfoglalták Gluda vasútállomást. Egy nappal azután pedig Jelgava felszabadítóit ünnepelhette Moszkva. Még egy nap és a mieink Tukumsban vannak, az Első Balti Front előhada pedig a Rigai öbölig hatol és a német balti csoport visszavonulásának minden útját elvágja. Rigában kitör a pánik.

Augusztus 7-én Lubana, 9-én Ljaudna, 13-án Madona!

Akkor azt mondta Ojar Sniker:

— A kormány parancsát teljesítettük! Itt most már nincs mért időznünk. Szolgáljuk még egy utolsó partizán-tettel a hazánkat!

Senkise ismerte úgy az erdei ösvényeket, mint ők. Ojar partizánjai csoportokra szakadtak és elrekesztették az összes mellékutakat, hogy a visszavonuló németek ne térhessenek le a fővonalról. És ha a gyujtogató osztag el akart pusztítani egy fontosabb épületet, megakadályozták. Elég volt néhány géppisztolysorozat, kézigránát és a németek megfutottak, hátra se néztek. Így mentettek meg tucatnyi iskolát, népházat, malmot, tejüzemet.

De volt Ojarnak még egy nagyobb terve is. Részletesen elmondta törzsparancsnokának, Mazozolinynak, mire az, Ezerinv századossal és egy kisebb partizáncsapattal, a Vörös Hadsereg elé sietett. Arról volt szó, hogy a partizánok titkos erdei utakon áthoznak a fronton egy reguláris egységet — a parancsnokság dönti majd el, hány emberből álljon a csapat — és aztán közös erővel hátbatámadják a németeket, a legsebezhetőbb pontjukon. Ha sikerül a hadművelet, bizonyosan zavar, sőt pánik támad a német ezredekben, azt hiszik majd, hogy körülzárták őket, ettől pedig Sztálingrád óta a németek nagyon félnek. Erőltetett tempóban akarnak majd visszavonulni, de a nehéz felszerelést csak egyetlenegy

úton vihetik el — a környék egyetlen hídján, az upeksrogi kishídon át.

Ojar már régen kiszemelte ezt a hidat. Itt akarta megvívni az utolsó, legnagyobb harcot. Csak Mazozoliny és Ezeriny jókor érkezzenek!

Éjtszaka értek az elvadult, sűrű erdőbe és elfoglalták állásaikat a híd két oldalán. A főerőt — mintegy kétszáz embert — a nyugati folyóparton bújtatta el Ojar, de egy félszázad partizán, az ő vezetésével, a keleti parton helyezkedett el a kicsi, sűrű cserjésben. A hídőrséget sikerült nagyobb zaj nélkül eltenni láb alól.

— Mostantól fogva egy szál németet se eresztünk át a hídon! — hangzott a parancs. — Bedugaszoltuk a flaskót!

Alig tíz perc mulva már megszólalhattak a puskák. Német tüzéregység közeledett, ágyústól, a műúton. Nagyon sietős volt a dolguk, az izmos lovakról csakúgy szakadt a hab, de a hajtók még egyre csapkodták őket. Ojarék vagy húsz méternyire engedték magukhoz a csapatot és akkor keresztttüzet adtak az első ágyú legénységére.

Megdöbbentő volt a hatás. Sok lovas lefordult, sebesült lovak vergődtek az út porában, rémült kavarodás támadt. Próbálták megfordítani az ágyúkat, de olyan nagy volt a torlódás, meg a por, hogy az orrukig se láttak.

— Oroszok! Körülfogtak! Vissza! — ordították a nácik.

A partizánok munkába állították a géppuskákat és minden golyó célbatalált. Mikor a szörnyű zenebona megszűnt, és a porfelhő leülepedett, látták, hogy holttestek borítják az utat, elhagyott ágyúk állnak hosszában és keresztben s az árkok alján, felborulva. Csak egy-két lovasszekérnek sikerült átvergődni az árkon, ezek most őrült galoppban vágtatnak a mezőn, odaát a túlsó parton.

A tüzérség után gyalogság is jött, de mikor látták, hogy baj van, gyorsan megfordultak és visszairamodtak. Ojar úgy állította fel a géppisztolyosait, hogy az ellenség azt higgye, tekintélyes erőkkel van itt dolga — száz-száz méterre egyiket a másiktól, jó kilométer hosszú darabon az út mindkét oldalán.

Nyolc óra hosszat tartották megszállva az odavezető utakat és egyetlen gépkocsit, ágyút, tankot sem eresztettek át a hídon. Mind odaát maradt a túloldalon, vagy beragadt a mocsárba.

Estére megjöttek Ezeriny és Mazozoliny, egész zászlóalj könnyű harckocsit hoztak magukkal. Keletről egyre közeledett a harcizaj. A németek kétségbeesett erővel igyekeztek szabadulni a

harapófogóból, de már késő volt. Mikor a szovjet tankokat meglátták, szétszaladtak, a józanabbak pedig feltartották a karjukat és megadták magukat.

Még néhány kemény óra és keleten feltünnek a szovjet csapatok. A partizánok elébük sietnek és hadirendbe sorakoznak Ojar Sniker átadja, sértetlenül, a stratégiailag fontos hidat a Vörös Hadsereg parancsnokságának és most már szakadatlan áradatban hömpölyög ott a harckocsi és vontató, teherautó és gyalogság. Annyi időt se engednek az ellenségnek hogy lélekzetet vehessen és védelmi állást foglaljon el.

Így hát elvégezték a munkát. A partizánok fehérneműt mosnak, kiadós tábori ebédet főznek és pihennek. Lassacskán szoknak csak bele új helyzetükbe: nem kell már óvakodni az emberektől és a sátrakat akár az útfélen is felállíthatják.

Ojar, azután hogy a köztársaság főbb funkcionáriusaival találkozott és megtudta, mi történt a többi partizánosztagnál, a megfelelő korú fiatalokat a Lett Hadtestbe irányította. Az asszonyok és öregek hazamentek. Akinek a háza még nem szabadult fel, azt munkára osztották be Lettország keleti vidékein. Mindenkinek találtak helyet, egy kéz se volt fölösleges.

Egyszer aztán felkerekedett Ojar és Ruta, hogy meglátogassák a lövészeket. A hadosztály éppen harcban áll és így nem találhatták meg minden barátjukat, csak Peter Sparéval beszélhettek.

— Nézd csak, hogy kivakarodtál! — örvendezett Peter és elnézte Ojar napbarnította, szinte kicserzett arcát. — Feltámadtál halottaidból!

— No, és te? A fegyenc és gyárigazgató, a halkszavú fiú most hetyke gárdakapitány és századparancsnok! Hovatovább el se fér a melleden a sok rendjel. Apád rád se ismer majd. Azt mondja: „Álljon tovább, barátom, mi a fiúnkat várjuk haza!" A feleségednek meg, fogadok, első dolga lesz, hogy fényképészhez cipel.

Míg ők így tréfáltak, és férfias nyerseséggel igyekeztek takarni meghatottságukat, Ruta hosszú beszélgetésbe merült Austrával. Most hallotta meg, hogy Lidija és Sileniek elpusztultak. Mind a kettejük szeme megtelt könnyel. August már őrnagy és a háború után is katona akar maradni. Zsubur alezredest nemrégen kinevezték ezredtörzs-parancsnoknak. Aija Daugavpilsben dolgozik a Komszomol Központi Bizottságában.

— Hát ez ki? — kérdezte Austra, szemével Ojarra mutatva. — A parancsnokod?

— A partizánezred parancsnoka volt — felelte Ruta és elpirult. — Emlékszel, egyszer beszéltem róla... Nem pusztult el, amint látod...

„Szóval, ő az — gondolta Austra és most már jobban megnézte Ojart. — Itt nincs hiba! Ezzel az emberrel nyugodtan nekivághat a leghosszabb útnak is. Éppenúgy, mint..."

— Igen. Nemsokára otthon leszünk — mondta hangosan.

4

Mara Pavulan vonaton utazott Rezekne állomásig. Az összerombolt város, amelyet a háború előttről ismert, mélységesen megrendítette. Beomlott házak, lelógó tetők szomorú gyászmenete az egész belvároson végig, mintha eltört gerincű óriási állatok állnának ott megnyomorítva. És romhegyek, üszkös házhelyek, kormos falak, amelyekben ablak helyett lyuk tátong, köröskörül téglatörmelék, tönkretett fa- és fémrészek.

Rezeknéből teherautó vitte Daugavpilsre. Az úton is mindenütt ugyanaz a látvány — felszaggatott utak, leégett állomásépületek, felrobbantott hidak. A parasztházakat se kímélték. A szél még mindig perjecsomókat kergetett a mezőn. De az ember már dolgozik. Építi az új hidakat, betölti a gödröket és az utak hasadékait, hordja az erdőből a fát a további építkezéshez. A mezőn gabonakeresztek sorakoznak, itt is, ott is kasza peng.

Estefelé érkezett Daugavpilsre és éppencsak lerakta a holmiját, már sietett le a Daugavapartra. Itt is csupa rom — egész városrészek hevernek porban. A Daugava-hidakat felrobbantották a németek, de ezer meg ezer munkás dolgozik már az új vasúti hídon. Csöndesen és fáradtan folydogál a lett folyó, mintha nem szívesen vinné vizét a torkolatba, amely még ellenséges kézen van. Lenn a mélyben katonai autók vonulnak a pontonhídon. A kikötőben gőzhajók indulnak-érkeznek, dudáik mintha az élet hangját szólaltatnák meg a romok közt.

Este hangverseny volt az „Eden" filmszínházban. Mara a háborúelőtti vendégszerepléseire, a Népház pompás termére gondolt. A daugavpilsi új színpadot a rigai színházak is irigyelhették. Most be kell érnie a gyenge kis emelvénnyel a csűrhöz hasonló, hosszúkás helyiségben. A Népház egyik szárnyát felrobbantották a németek, a másikat is csak szerencsés véletlen mentette meg:

utászaink nagymennyiségű robbantószert távolítottak el a pincéjéből.

A hangverseny után odalépett hozzá Marta Purgailis — katonaköpönyegben, csinosan, frissen.

— Hát összegyültünk megint, egy csomóba! Régen van már itt Pavulan elvtársnő?

— Ma érkeztem, Marta. És úgy tele vagyok benyomásokkal, mint a kaptár méhekkel. Csak úgy zúg-zizeg bennem minden. Nem tudok magamhoz térni.

— Én hamarosan megyek tovább — mondta Marta. — Néhány hétig az ilūs-i kerületben dolgoztam, több járásban segítettem helyreállítani a szovjet rendet. Most pedig Tukumsba akarnak irányítani.

— Nehéz a munka?

— Minden kezdet nehéz. De, megvallom — én még nehezebbnek hittem. Most már csak megfelelő embereket kell találni, ez a legfontosabb. Igaz, hogy a megfelelő emberek jobbára a fronton vannak, késlekednünk pedig nem szabad. Itt az aratás... Nemsokára kezdik a cséplést. Aztán meg már az őszi vetésre kell gondolni.

Mara látta, hogy másról nem is igen lehet beszélni vele, egészen betölti a munkája.

— Na és Peterit? Itt van magával?

— Hogy lenne? Hová tenném? Majd ha idetelepítik a gyerekotthont. De az nem lesz meg egyhamar. Örülünk, ha még a hideg beállta előtt sikerül idehozni a csöppségeket.

— Ne felejtsen el felkeresni! Ha Riga felszabadult, bizonyosan ott is lesz dolga — mondta Mara búcsúzóban. — Megadom a címemet. De a színháznál is megtudhatja. Okvetlen keressen fel. Sose fogom elfelejteni, hogyan találkoztam magukkal.

— Én se, Mara. — Most először nevezte a keresztnevén. — Micsoda idők voltak azok!

Marta visszament az operatív csoporthoz. Mara pedig haza, a közös szállásra.

— Vendéged van — ezzel fogadta szobatársa, a művészegyüttes egyik tagja. — Félórája vár rád. Gyertyát gyújtottam neki.

Benyitott a szűk kis szobába, ahol nem volt más bútor, mint a két vaságy, egy asztalka és két szék. Zsubur jött elébe.

— Még jófomán meg se melegedtél az új helyeden, már hívatlan vendégek zaklatnak. De ugye, jó orrom van?

— Jó vagy te egészben, drágám! — Hozzásimult, arcát mellére hajtotta. — De hogy találtál meg? Hiszen csak ma érkeztem?

— Én is ma jöttem. És holnap reggel már az ezrednél kell lennem megint. Aijával találkoztam, ő mondta meg, hol keresselek.

— Nem is láttam még Aiját!

— Ne felejtsd el, hogy felderítő felesége!

— De csak nem az én kedvemért jöttél Daugavpilsre?

— Nem, drágaságom. Még nem érkezett el az az idő, mikor a törzsparancsnok családi ügyek miatt elhagyhatja az ezredét.

— De ha már ott tartanánk, te akkor se jöttél volna ide! Véletlenül kellett belémbotlanod.

— Ma szerencsés napom van, Mara. Minden csodálatosan sikerült. Félóra alatt összeszedtem a kellékeket a hadosztály-ünnepélyhez. Megígérték, hogy a kormány küldöttsége is ott lesz.

— Lehetséges, hogy engem is meghívnak?

— Ezennel meghívlak az ezred nevében.

— Köszönöm, alezredes elvtárs, igazán szeretetreméltó. De most beszéljünk komolyan. — És Mara leült szemközt vele az ágyra. — Mondd, de őszintén: egy icipicikét azért még szeretsz?

...Az utcán csöpörög az eső, Zsubur kinyitja a németektől zsákmányolt kis személykocsi ajtaját. Mara a lépcsőn áll és a sötétben is érzi, hogy rámosolyog. A motor berregni kezd és a kocsi lassan elindul.

De Mara még sokáig áll a lépcsőn és utána néz a sötétbe.

„Eljön vajjon az az idő, mikor nem kell már elválnunk egymástól?"

6

Aznap este, mikor a Vörös Hadsereg ezredei harcra indultak Rezekne és Daugavpils elfoglalására, a salaspilsi gyűjtőtáborban nagy volt a sürgés-forgás. Az asszonyokat, akiket még eddig nem vittek el, mind beterelték a negyedik barakkba. Senki se tudta, mit jelent ez. Szabadon eresztik őket? Vagy Németországba szállítják? Vagy teherautóra rakják és kiviszik az erdőbe, mint már annyi mást?

Németországba még április havában küldték az első szállítmányt. A betegeket és munkaképteleneket nagy csoportokban vitték a kivégzőhelyre.

Rainis Prijede eddig nem került egyik elszállítandó férficsoportba sem, mert Krause táborparancsnok észrevette, hogy nagy hozzáértéssel mossa kedvenc kutyáját, a fajtiszta Rolfot. Ilyen hasznos embert csak nem küld el. Kutyamosó tudományának köszönhette Prijede, hogy mindeddig a táborban dolgoztatták és hetenként egyszer megmoshatta Rolfot. De mikor Salaspilsben megjelentek az úgynevezett „vörösmellűek", vagyis a keleti frontra dobott lett légió szökevényei, akik a németek karmai közé kerültek — Prijedének veszedelmes vetélytársa akadt. Erdész volt az illető, azelőtt maga is kutyagazda, jól tudta, hogy kell bánni a kutyával. Prijedét felmentették a szolgálat alól és a legközelebbi szállítmánnyal elvitték. Anna Selis nem látta többet.

A légionáriusok — „vörösmellűek", mert mellükön vörös félholdat viselnek — segédszolgálatot teljesítettek a táborban. Őrizték a többi rabot, felügyeltek a munkacsoportokra, de dupla drótsövény mögött voltak ők maguk is, csakúgy, mint a többiek és egyikük se tudhatta, mi lesz a sorsa.

Mondogatták is egymásnak: „Dolgozz, amíg szusszal bírod, aztán kivisznek az erdőbe. Végeznek velünk is."

A külvilág hírei sokféle úton-módon hatoltak be a táborba. A fontosabb eseményekről többnyire értesültek a rabok és hébekorba a rokonaikról is hallottak. Anna Selis is megtudta 1943 őszén, hogy Imant beállt partizánnak.

„Légy erős, kisfiam — biztatta magában — egymagadnak kell harcolni az egész család helyett. Talán rád se ismerek, ha még valaha találkozunk. Bizonyosan egy fejjel magasabb vagy már anyádnál, édes gyermekem. Hiszen anyád idő előtt megvénült, összeaszott anyóka már. Meg sem ismernéd..."

Ő is, meg a többi rab is jól tudta, hogy a Vörös Hadsereg közeledik. De öröm helyett aggodalommal telt meg a szívük: kivárhatják-e vajjon?

Akkor éjjel is azon tűnődtek, mit hoz a holnap? De megvirradt és nem történt semmi. Talán még nem érkeztek meg a vagonok? Vagy még nem ásták meg a nagy gödröt az erdőn? Egyikük se szólt.

Elmúlt még néhány nap, aztán egy este kizavarták az asszonyokat a barakkból. Az anyákat elráncigálták a gyerekeik mellől

és kilökték az udvarra. Szívszaggató kiáltozásuk, sírásuk elhallatszott messze túl a tábor határán és megzavarta az igazgatóságiak álmát. Krause sokáig forgolódott az ágyán, végül is nem bírta tovább, behívta Vidust, a helyettesét.

— Tömjétek be a száját azoknak a szajháknak! Mit bőgnek — mint a tehenek?

— Azok bőgnek, akiktől elvették a gyereküket — magyarázta Vidus. — A gyerkőcök visítanak, az asszonyok üvöltenek. Erőszakkal semmire se megyünk. Ha egy asszonytól elveszik a gyerekét, az már nem fél semmitől.

— Hát akkor hagyjátok őket reggelig. Hisz felverik az egész környéket. Azt hiszik, gyilkoljuk őket. Maradjanak kölykeikkel még egy éjtszaka.

Öt órakor aztán begördültek az udvarra a teherautók és az asszonyoknak megparancsolták, hogy kapaszkodjanak fel. Harmincötöt zsúfoltak minden kocsiba. És amit az éjjel abbahagytak a hóhérok, most végrehajtották. Durva kézzel elszakították a kicsiket az anyjuktól. Megint sírás-jajgatás töltötte be a térséget és Krause parancsnok megint idegeskedett. Egyéb gondja is volt aznap reggel: a fajtiszta Rolfot máris Németországba küldi, de hogy ő maga hogy és mikor kerül el innen, az még a jövő titka.

Mikor a teherautó elindult, Anna Selis így tűnődött magában: „Vajjon merre fordul, ha kiér a kapun? Ha jobbra — végünk van. Ha balra — — "

Hogy mi vár rájuk, ha balra fordul a kocsi, azt nem tudhatta.

Az első kocsi a fáradt gázt kipuffogva, kigördült a kapun és megállt egy pillanatra, mintha ilyenféle kétségek bántanák azt is. Aztán felbúgott a motor, a kocsi akkorát ugrott, hogy az asszonyok egymásra estek és — balra fordult.

„Szóval — még nem..." — Csak azt nem tudta Anna, jobb-e így, vagy rosszabb?

A kocsisor simán robogott az aszfalton, végig a tábor mellett. Sok anyának egészen Rigáig, de még azon túl is, fülébe csengett a gyereke sírása és nem némult el azontúl sem, hosszú hónapokig.

Anna elnézte a vén fákat, barakkokat és a dupla drótsövényt, amely mögött két hosszú esztendőt töltött. Micsoda boldogság volna elfelejteni, amit itt átélt, mint a lidérces álmot, mikor felébredünk...

Félóra alatt a kocsioszlop beért Rigába. Egy-egy hajnali gyalogló látta csak a szomorú képet.

A vámháznál megálltak az autók, a rabokat kiszállították. Most már gyalogszerrel kellett továbbmenniük, az Export-utcán át, a kikötőbe.

Egész nap a parton ácsorogtak a tűző augusztusi napon. Tüskés drót helyett most fegyveres őrség kerítette körül a sorsuk eldőltét váró rongyos embercsoportot. A kikötőben emelődaruk csikorogtak, csörlők zakatoltak, teherautók végtelen sora hozta a városból a lett földön összerabolt kincseket, gyári felszerelést, munkapadot, elektromotort, bútort, ruhagöngyölegeket, iparcikkeket, teavajjal teli bödönöket. Volt ott bőven, amivel a kongó hajóüreget megtöltsék. A rabló igyekezett jókor biztos helyre vitetni, amit összeszedett és még egy sereg rabszolgát is elhurcolt ráadásul.

Este hatkor behajtották az asszonyokat a nagy szürke hajó fedélközébe. A lépcsőn lemenet kutyaugatást hallott Anna Selis, majd meg is látta Rolfot, a fajkutyát. Egy matróz vezette pórázon. Ahogy elmentek mellette, megérezte az ismerős szagot és szőrét borzolva rángatta a pórázt.

A matrózok becsukták a hajóablakokat. Az asszonyok most már sötétben szorongtak a fülledt, szűk helyiségben. A vasfal mögött pedig megindult a gépek egyhangú munkája.

A hajó felszedte a horgonyt és vitte Annát a gyűlölt idegen országba.

TIZENEGYEDIK FEJEZET

1

A partizánok, akik Daugavpilsbe jelentést hoztak a jelgavai és tukumsi kerületben végzett munkáról, Akmentiny levelét is átadták Ojarnak. Ezt írta:

„... Így hát szerencsésen búcsút mondtam a cigányéletnek. A helybelieket hazaengedtem, a fiatalok beléptek a hadseregbe. Én, meg a törzs többi tagja így munka nélkül maradtunk és most azon tűnődöm, mihez kezdjek? Úgy vélem, Ojar, hogy kár lenne még ölbe rakni a kezünket, hiszen Kurzeme nem szabadult még fel és a dundagai meg kuldigai erdők türelmetlenül várják az ilyen legényeket, mint te meg én. Mit

gondolsz, ne telepedjünk át mi ketten a kurzemei hangyabolyba? Feltúrnánk egy kicsit, hogy a német el ne unja ott magát. A rádióállomás meg a rádióslány még megvan. Jó szolgálatot tehetnénk a Vörös Hadseregnek, ha az is akarja. Ami engem illet, a Liepaja körüli munka különösen csábít. De félig-meddig liepajai vagy te is, így hát talán egy utunk van. Írd meg, kérlek, hogy ítélik meg az ügyet a Központban. Odamehetek hozzád, hogy megbeszéljük a dolgot, de még jobb, ha te látogatsz el ide és a helyszínen tájékozódol, megnézed, mit lehet csinálni? Engem könnyen megtalálsz a tukumsi végrehajtóbizottság útján. Partizán üdvözlettel

Kris Akmentiny."

A levél a legeslegalkalmasabb percben érkezett: Ojar éppen előttevaló napon kapott hasonló értelmű parancsot. A köztársasági partizántörzs utasította, hogy menjen át Kurzemébe, szervezze meg a harcot az ottani mögöttes területen és tájékoztassa a törzset mindenről, ami a front mögött történik.

„Okos fickó ez az Akmentiny! Lám, maga kiagyalta, mit kell tenni. Igazad van, Kris barátom, még jó egynéhány napig harcolhatunk! Nem tesszük félre a fegyvert, amíg az utolsó németet is ki nem űzték Lettországból! Egy perccel se előbb."

Este rövid tanácskozásra hívta azt a néhány bajtársát, aki még vele maradt. Mert Ezerinyt a Belügyi Népbiztossághoz helyezték, Vimba, Latgalében a kerületi pártbizottság titkára lett. Mazozoliny, a törzsparancsnok visszatért a Lett Gárdahadosztályhoz, Reinfeld párttitkár pedig a kerületi komszomol szervezését irányítja. Ojar Rutára is gondolt, de azt nem lehet egykönnyen elmozdítani a helyéről: még működik a rádióösszeköttetés a partizánok távolabbi csoportjaival és a rejtjel ismerőjét nem lehet egyik napról a másikra kicserélni. Így aztán öt-hat ember maradt Ojar körül.

Imant Selis is visszatért hozzá, kevéssel azután, hogy a salaspilsi tábor kiürítését megtudta.

— Talán Kurzemébe vitték anyámat — mondta Elmarnak. — Hátha ott ráakadunk? Segítesz nekem?

— Még kérded? Megegyeztünk, hogy kitartunk egymás mellett a háború végéig.

— És a háború után is! Ha ugyan megérjük...

Ojar hívása a többieket is a legjobbkor érte. A partizánok egész éjjel rakodtak, hogy reggel minél korábban indulhasson a teherautó.

Ruta Ojarhoz fordult.

— Kérnék valamit, Ojar. Egy elvtársnő Tukumsba készül, oda szól a beosztása. Megengeded, hogy velünk jöjjön?

— Ki az?

— Marta Purgailis. Férje a hadosztályban harcolt, 43 tavaszán esett el. Gyemjanszknál. Párttag.

— Jó, hadd jöjjön. Helyünk van elég. Csak nem kell kotyogni előtte a mi dolgainkról.

Kora szürkületben a partizán „Zisz" átrobogott a Daugava-hídon és a litván határ felé vette útját. Nem mehettek a jekabpilsi kerületen át egyenesen Bauskába és Meitensbe, mert az út egyik szakasza még német kézen volt. Jókora kerülővel, Litvánia északi határvidékén keresztül, a front mentén haladtak, majd északnyugatnak fordulva két óra alatt elérték Tukumsot.

A végrehajtóbizottságnál megtudta Ojar, hol találja Akmentinyt és egyenest odatartott. Marta Purgailist egy községi VB-hez osztották be, már másnap indulnia kellett.

— Ventspilsből meg Talsiból is várunk elvtársakat — mondta az elnökhelyettes — de örülünk minden új embernek, rengeteg a munka. Jól esik látni, hogy ép a város, ugy-e?

— De mennyire! Nyilván nem ért rá elpusztítani a német.

Az elnökhelyettes mosolygott.

— Még a gatyájukat se értek rá felhúzni, úgy elszaladtak, mikor Bagramjan tankjai betörtek a városba. Egy zászlóaljnyi erő volt mindössze, de a fritzeknek nem is kellett több, hanyatthomlok menekültek. Szóval, holnap, Purgailis elvtársnő. Jöjjön be kilencre, elvisszük a községébe. Most pedig nézzen be a gazdasági osztályra, ott megkapja az étkezőszelvényeket.

A város szélén, ahol az út Engurnak kanyarodik, egy kis házikóban találkoztak a régi harcostársak. Ruta és Marina kiszaladtak a kertbe és az almafa megrakott ágai alá telepedve elmondták egymásnak egy esztendő élményeit. Sokat elmondtak, sokat el is hallgattak. Azt már csak kitalálni lehetett. Előszedegették erdei partizánéletük emlékeit és mind a ketten azt vallották, hogy szép lenne még folytatni a harcot. Marina gyanította, hogy Ojar idejövetele fontos változást hoz: Akmentiny már célozgatott ilyesmire. Ki

tudja, mit eszel ki a két parancsnok. És csakugyan — máris a térkép fölé hajolva sűtötték-főzték az új tervet.

— A fronton átjutni gyerekjáték — mondta Akmentiny. — Emlékszel a régi útvonalunkra, amelyen Kurzeméből kijöttünk? Ugyanazon mozoghatunk most is. Csak az a kérdés, hol verjünk tanyát? A dundagai erdőségben nem célszerű. Hej, mi mindent megértünk ott! De most nem bújkálni kell és átvészelni az időt, amíg a németet kikergetik — most cselekedni kell, frissen. Azt pedig csak ott lehet, ahol a leghevesebb a mozgás, magában a hangyabolyban.

— Jól mondod, Kris, Dundaga most nem az igazi, de én azt hiszem, kár sokat okoskodni.

— Hogy érted ezt? — csodálkozott Akmentiny.

— Az aizputei kerületben működik a Szaveljev-csoport. Azzal összeköttetésben vagyok. Előbb Szaveljevékat kell megkeresnünk, aztán majd elválik, mi a helyes.

— Hm... igaz... Annál alkalmasabb helyet úgyse találunk. Liepajáig egy köpés, Kuldigáig egy hajítás. Befészkelődünk a kettő közé és mint a sündisznó, szurkálunk jobbra, balra.

Ojar elmosolyodott.

— És milyen jól megtermett sün lesz az.

— Akkor hát ne is tanakodjunk tovább. Holnap indulhatunk.

— Mért csak holnap? Mért ne mehetnénk már ma este?

— Azért, látod, mert nekem még van itt egy kis elintéznivalóm. — Akmentiny feszengett. — Megígértem Marinának, a rádióslányunknak, hogy megmutatom neki a tengert. Magam is szörnyen szeretném látni, milyen lett a drága ennyi vihar után. Mert a tengeren nőttem fel, hiszen tudod. Hadd úszkáljak megint, legalább egyszer a sós vízben. Három éve nem volt benne részem. Gyerünk ki Kemeribe, Ojar.

Ojar vállat vont.

— Jó, gyerünk, ha annyira megkívántad.

Akmentiny javaslata mindenkinek tetszett. Gyorsan bekebelezték a bőséges zöldséglevest, meg a meggyet tejjel és kimentek Kemeribe.

A nap már magasan járt, mikor az autó megállt a szálloda előtt.

— Ép maradt! Ép! — lelkendezett Ruta. — Jaj, de jó! Mihelyt vége a háborúnak, idejövünk kigyógyítani a reumánkat, amit a mocsarakon felszedtünk.

Felkapaszkodtak a toronyba. Köröskörül erdőség, az erdő felett könnyű, átlátszó pára, olyan, mint valami kék fátyol. A messzeségben, a zöld sűrűségen túl, az öböl tiszta tükre. Csend borul a tájra, csak nagyritkán szólal meg Riga felől egy-egy ágyú vagy géppisztoly, hogy emlékeztesse az embereket: a keskeny földcsík két oldalán még ellenséges csapatok állnak.

— Nem kell ám kibújni — figyelmezteti őket az őr. — Ha a német megfigyelők észreveszik, rögvest hull az ajándék. Tegnap is itt csapkodtak a lövedékek, egészen közel.

— Elmar, te láttál már tengert?

— Most látom először életemben. Bizony, jó, hogy kijöttünk. Csodaszép.

— Ha tengerész leszek, meglátom, milyen a partunk odaátról — mondta Imant.

De valamennyiük közt Marina lelkendezett legjobban.

— Most már értem, Akmentiny, miért epekedett annyira utána — mondta Rutának. — Micsoda gyönyörűség! Határtalan, szabad, nagy tenger... Szép ez a te hazád, Ruta! Tetszik nekem. Kész örömest itt is...

Nem mondta végig, csak nézett, bámult a messzeségbe. A nap már leáldozott, a víz a szemhatáron izzott, mint az olvadt arany.

Fürödni nem lehetett. Az ellenség kétfelől figyelte a partszegélyt. Tisztán, élesen látta, mintha tenyerén tartaná. Így hát befelé sétáltak, a parkba, megkóstolták a gyógyforrás vizét, aztán visszaindultak Tukumsba. Ojar nem bánta meg, hogy beleegyezett a kirándulásba. Nem árt erőt gyűjteni a nehéz, kockázatos munkára.

„Holnap éjjel megyünk át a frontvonalon" — döntötte el magában, mikor feltűnt előttük a dombháton elnyúló város. A tájra alkonyi homály borult.

A sofőrt az autóval elküldték Daugavpilsba, mert innen már csak gyalogszerrel mehetnek tovább.

Csendes, meleg este volt, a kertben illatoztak a virágok meg a gyümölcs, amit átmelegített az augusztusi nap. Valahol daloltak. A város elszunnyadt lassan, de itt, a szélén, a magányos házikóban, az elsötétített ablak mögött, még sokáig égett a lámpa. Csaknem reggelig beszélgettek a régi barátok.

Reggel jó későn keltek. Ki kellett aludni magukat a hosszú út előtt. Nem tudhatták, lesz-e mód aludni majd éjjel és az erdő melyik zugában várja őket mohapárna.

Tíz órakor Akmentiny bement a kerületi pártbizottsághoz újságokért, a többiek meg azalatt átöltöztek viseltes paraszti és munkásruhákba. Igyekeztek minél ügyesebben eldugni a géppisztolyt, kézigránátot, hogy akivel találkoznak, ne gyanítsa, kifélék. Rádióállomást csak egyet vittek magukkal, az is éppen elég gondot okozott, a legnagyobb gombázó kosárban se fért el.

Akmentiny hamarabb tért vissza, mint várták és már messziről kiáltotta Ojarnak:

— Égszakadás, földindulás! Azonnal mennünk kell, itt vannak a németek, a városban.

Ojar nem hitt a fülének. — Miféle németek? Hadifoglyok?

— A csudát! Dehogy hadifoglyok. Egy gépesített oszlop! Hallod, hogy lövöldöznek? Tankjuk is van.

És csakugyan, ágyúszó hallatszott a város közepe felől.

— Mi az ördög... Áttörés? — Ojar a fejét csóválta és már mérlegelte a helyzetet. Jó, hogy itt a város szélén szálltak meg, innen csak néhány perc az erdő. A németek nyilván a főutakon törtek be és elsősorban a belvárost igyekeznek körülzárni. — Hát igen, gyerünk, izibe! Nehogy itt találjanak. És a kerületi aktíva? Sikerült meglépnie, nem tudod?

— Nagyobb részének sikerült, de vannak, akik itt rekedtek. Nagyon is váratlanul jött, nem értesíthettek mindenkit idejében. Hé fiúk, lányok!

Sok szó nem kellett senkinek. Fogták a holmijukat, magukra kapták a ruhát és, miután Ojar meggyőződött, hogy senki se hiányzik és megadta a főirányt, siettek az erdőbe.

Akmentiny két partizánja előrement felderíteni az utat, a többi száz méter távolságban követte őket, mindig az erdőszélen, párhuzamosan az úttal.

Szerencsésen megtettek már néhány kilométert, mikor egy magányosan baktató asszonyt vettek észre. Kigombolt köpenyben, kis hátizsákkal, jó tempóban haladt előttük, kinn a nyílt úton.

— Teremtőm! Hisz ez Marta! — rémüldözött Ruta. — Bizonyosan nem tud még semmit. Ojar... Figyelmeztetni kell.

— Várj csak! — Ojar a szájába dugta két ujját és füttyentett.

Marta meghallotta és hátrafordult. Ojar halkan kiáltott és a karját lengette, de Marta nem látta, ki szól és értetlenül bámult az erdőszélen, a fák között mozgó emberekre.

— Nem ismer meg ebben a gúnyában — mondta Ruta. — Várj, én odaszaladok.

És választ se várva kiszaladt az útra Mártához.

— Gyerünk be gyorsan az erdőbe — mondta neki. — Minden percben itt lehetnek a németek.

— Németek? — Marta összerázkódott.

— Igen, igen, Tukumsban vannak. Mi is éppenhogy elinalhattunk. Ohó... máris itt vannak. Fussunk.

Messze az úton porfelhő kavargott. Motorkerékpárok, könnyű harckocsik és több teherautó katonákkal rakva...

Beszaladtak az erdőbe. Az egész partizáncsoport, kicsit beljebb húzódva, a földre hasalt, és a fák mögül figyelte az elrobogó kocsioszlopot.

— A tengerpartra sietnek, hogy elvágják az utat — mondta Akmentiny. — Hej, hogy nem lőhetünk rájuk! Nagyon is nagy a falat, torkunkon akadna

— Eszedbe ne jusson beléjük kötni — óvta komolyan Ojar. — Körülveszik az erdőt és kifésülnek egytől egyig.

Mártához fordult:

— Maga hová készült, elvtársnő?

— Berzmuizsba. A kerületi tanács oda osztott be. Az ottani tanácshoz. Alighanem még elnökük sincs.

— És persze semmit se tudott a kavarodásról?

— Hogy tudhattam volna? Reggel beszéltem az elnökhelyettessel. Szekéren akartak Berzmuizsba küldeni, de nagyon türelmetlen voltam, megmondtam, hogy inkább gyalog megyek, nem olyan nagy út.

— Szerencséje, hogy nem várt. Ló meg szekér helyett a tankok és „ferdinandok" futottak be.

— Az a legnagyobb szerencséd, hogy mi megláttunk — mondta Ruta. — Nézd csak meg magad.

— Bizony. Ezt a köpenyt tüstént le kell vetni és eldugni itt a bokrokban — ajánlotta Ojar.

— Azt lehet. Elég meleg van.

És Marta engedelmesen kivette a köpeny zsebéből az újságba csavart kenyeret meg a zsebkendőt, összegöngyölte a köpenyt és körülnézett, hová lehetne ügyesen elrejteni.

— Adja csak nekem, majd én — ajánlkozott Akmentiny.

Két megfigyelőt állítottak az út közelébe és még beljebb húzódtak. Ott egy vén jegenyefenyő alatt tanácskozott az embereivel Ojar.

— Egyrészt könnyebb lett a feladatunk — mondta nekik. — A front vonalán már nem kell átmenni. Ha nem is úgy, ahogy terveztük, de máris a németek háta mögött vagyunk. Használjuk ki hát a helyzetet és rendezkedjünk be az erdei életre.

— Csak nem itt? — csodálkozott Ruta.

— Itt se volna éppen rossz. De van jobb hely is.

— Hol?

— Szaveljevéknél. Emlékszel, te magad betűzted ki a rádiógrammot. Odamegyünk hozzá. Gyere csak ide, Kris! Az útvonalat betéve kell tudni mindenkinek. Megeshetik, hogy kis csoportokra kell szakadnunk. És tegyük fel, hogy valahol szétszórnak a németek vagy a schutzmannok. Akkor se szabad elveszítenünk egymást.

— Az útvonal nem kétséges — mondta Akmentiny. — Ahogy 41-ben kijöttünk Kurzeméből, ugyanúgy megyünk most vissza.

— Csak előbb el kell még jutni arra az útra — jegyezte meg Ojar. — Mi Tukumstól északnyugatra akartunk átvagni a fronton. És hol vagyunk most? Ha tetszik, ha nem — csak jókora vargabetűvel érhetjük el a kuldigai műutat.

— Vargabetű? Mi az? — mormogta Akmentiny.

Marta figyelte és csodálta őket. Milyen nyugodtan mérlegelik a körülményeket! Hogy ellenség van köröskörül, az nekik semmi. Megszokott, közönséges dolog. Benne meg csakúgy reszket a lélek, ha erre gondol. Pedig senki se mondhatja gyávának.

Mikor e megbeszélésnek vége volt, Marta tanácsot kért, hogy mit csináljon

— A kerületben azt hiszik, hogy már Berzmuizsban vagyok. Számítanak a munkámra.

Ojar megnyugtatta.

—A tanács, ha ugyan szerencsésen elmenekült Tukumsból — nagyon jól tudja, hogy semmiképen se juthatott még odáig. Mikor ér oda, az tisztára a fronthelyzet alakulásától függ. Sose nyugtalankodjék, senki magának semmit szemére nem vethet.

— De ha Berzmuizs a mi kezünkben van, nekem ott a helyem.

Marta kétségeire hamarosan megadta a választ a visszatérő megfigyelő.

— Parancsnok elvtárs, éppen most robogott ere két rohamlöveg. A tengerpart felől jöttek. Olyan „ferdinand" félék.

Ojar Martához fordult.

— No, tessék Berzmuizs! Már a „ferdinandok" jönnek onnan, maga meg vissza akarja vívni, egyesegyedül. Szép a merészség, nem mondom! Ilyen emberek valók miközénk.

Marta szemmel láthatóan elszontyolodott.

— Most mit csináljak? — kérdezte.

— Maradjon most velünk. Aztán majd megválik. Idővel talán visszaszállítjuk.

Így hát egyelőre Marta Purgailis is a partizánosztagnál maradt. Ruta és Marina megosztották vele szerény ruhakészletüket. Atöltözött, egyszerű parasztmenyecske lett belőle is.

3

Nyílt terepen éjjel jártak, erdős tájon nappal is. Néhány órai pihenés egy cserjés sűrűjében, vagy egy régi burgonyaveremben és megint tovább, nyugatnak, végig az egész Kurzemén.

Az élelem nem okozott különösebb gondot: a földeken mindig akadt friss vetemény, krumpli, borsó. Meg az se volt nagy vétek, ha az éhes partizánok egy-két almát leszakítottak vagy a kurzemiek takarmányrépáját fogyasztották el csemegének. Az erdőben is volt ehető bogyó meg gomba és egyszer — jó messze az úttól meg a tanyáktól — Akmentinynek sikerült egy őzbakot elejteni. Negyednapon elérték azt az emlékezetes helyet, ahol Ojar és Akmentiny éjtszakáztak 41 nyarán. De éppen itt történt a baj: Marta Purgailis kificamította a lábát. Akmentiny, Ruta és Marina egyesült erővel visszaigazították ugyan, de a daganat és a fájdalom nem múlt el.

— Bizonyosan nem jól igazítottuk be az inakat — mondta Akmentiny olyan arccal, mint aki nagyon érti a dolgot. — Azért rendbe jön három nap alatt, csakhogy feküdni kell, nem szabad járni vele.

— Akkor ti se mehettek tovább. Ezt nem akarom — mondta Marta, Ruta pedig nyugtalanul kérdezte:

— Mit csináljunk? Nem hagyhatunk magadra itt az erdőben.

Ojar beleegyezett, hogy egy vagy két partizán ott maradjon Martával.

— Majd utólérnek. A gyülekezőhelyet tudják.

— Nem, Sniker elvtárs, fölösleges. Menjetek csak szépen a magatok útján. Nem vagyok én kisgyerek. Kipihenem magam és néhány nap mulva utánatok megyek. Mi bajom történhet? Annyi vidzemei van most itt, hogy még. Ha valaki kérdi, nyugodtan mondhatom, hogy én is a vörösök elől menekültem, mert ott voltak már a határban.

— No, és a papírjaid?

— Hát — elvesztettem. Vagy ellopták, mit tudom én. Majd kitalálok valamit.

— Előbb körülszaglászunk, nem bűzlik-e nagyon is ez a környék — mondta Akmentiny. — A vidzemei kulákok jó felerésze ide csődült, és van sok, akit a németek hajtottak el. Te, Ojar, nem ismerős neked az a tanya?

— Mintha már láttam volna.

— Emlékszel, hogy jártam egyszer ezen a tájon? Bekukkantok egy udvarra valami kis elemózsiáért és németekbe ütközöm. Szerencsémre értelmes ember volt a gazda. Úgy tett, mintha cselédje volnék, lehordott és kikergetett az ólba a ganéjt eltakarítani.

— Emlékszem hát. Jó lenne megtalálni azt a gazdát — pezsdült fel Ojar.

— Semmi se könnyebb. — Akmentiny, szokása szerint lesimította a bajszát, pedig most nem is volt borzas. — Éppen ez az a tanya.

— Csak kérdés, most ki a gazdája?

— Hiszen éppen azt akarom kiókumlálni. Az lenne igazi segítség *neki*. — És Marta felé bökött a fejével.

— Csakhogy ezúttal óvatosabb légy ám! — intette Ojar. — Nehogy megint németekbe ütközzél!

— Magam is azon igyekszem.

Akmentiny csettintett a nyelvével és eltűnt a fák között. Előbb jó nagyot került az erdőben, hogy a közeli udvarokról ne lássák, merről jött, aztán ment csak ki az útra és három-négyszáz lépést tett visszafelé.

Nyugodtan, mint valami arrajáró, aki éppen megszomjazott, befordult az udvarra.

Vagy félóra telt már el az indulása óta és Ojar nyugtalankodni kezdett, mikor végre feltűnt a kapuban, egy másik férfival együtt. Nagyban beszélgettek. Akmentiny aztán megint az útonment egy darabig és ugyanolyan kerülővel, mint odamenet, az erdőn át jött vissza.

Vígan jelentette.

— Minden rendben van! Tüsténi rámismert a ravaszdi, szólni se kellett. Megörült, hogy még épegészségesen mászkálok a világon. A házában ez idő szerint nincsenek idegenek, de kérdés, meddig tudja elhárítani a szállóvendégeket, mert a sztároszta egyre szorítja, hogy fogadjon be egy-két vidzemei kulákot. Amíg Tukumsban még németek vannak, mindig akad bolond, aki az ország legészakibb csücskéből is ide szalad. Sokat meg a németek kergetnek.

— Rövidebben, pajtás — vágott a szavába Ojar. — Megegyeztetek-e valamiben?

— Hogyne! Mihelyt besötétedik, odavisszük Purgailis elvtársnőt. Majd elrejtik a padláson, a jó széna között. Azt is megígérték, hogy ápolják, gondját viselik.

— Köszönöm, Akmentiny elvtárs — mondta Marta. — Így minden rendben lesz. Néhány nap múlva ott leszek én is maguknál.

— Csak ne siess — óvta Ruta. — Egy hét múlva, még két hét múlva is megtalálsz. Ott, ahol megbeszéltük.

Kuldiga és Aizpute között jelölték ki a találkozás helyét, a kilométerkőnél, ahol az erdő kinyúlik az útra. Oda várta Ojar Szaveljevékat.

Sötétség beálltával Marta Purgailis elbúcsúzott a partizánoktól. Akmentiny meg Elmar Auniny karonfogták és majdnem vitték egészen a házig. A szénával tömött padláson a gazda kényelmes rejtekhelyet készített, ahová közvetlen az eszterha alatt észrevétlen lehetett bebújni.

...Négy nap múlva az Aizpute—Kuldiga-i műúton, a kilométerkőnél találkoztak Ojarék Szaveljev százados partizánjaival és velük mentek a bázisra, ahol újabb, meglepő találkozásban volt részük. Jan Zvirgzda a „Vörös Kohómű" egykori kovácsa, Akmentiny régi barátja, komisszár volt az osztagnál.

Akmentiny harsogó nevetéssel veregette a kovács hátát.

— Hát élsz még, öreg cimbora! Hiába — liepajai ember nem vész el, igaz-e?

— Mért is veszne el, Kris barátom? Mikor nem ül a fülin, hanem végzi a dolgát!

— Mégpedig jól végzi! — szólt közbe Ojar. Ő is örült a találkozásnak: negyvenegy júliusában együtt jöttek el Liepajából. — Úgy dolgoztok, hogy a Daugaván túlra is elhallik.

— Igazán? — Szaveljev századosnak felcsillant a szeme. — Beszélnek rólunk odaát? Hát hiszen megtesszük, ami tőlünk telik.

Három évi földalatti munkában megtanult lettül, folyékonyan beszélt, míg a tanítója, Zvirgzda, az orosz nyelvet sajátította el.

Az újonnan érkezett partizánokat elhelyezték a földkunyhókban és megvendégelték minden jóval, amit csak elő tudtak keríteni. Ojar Sniker és Akmentiny házigazdáikkal átbeszélgették az éjtszakát. A százados és Zvirgzda elmondták, hogyan dolgoztak, amióta a megszállás tart.

— Eleinte egy-egy alkalomra szorítkozott a tevékenységünk. Ha sikerült végrehajtani valami komolyabb akciót és felriasztottuk az egész kerületet, hát elbújtunk mint a vakondok, mélyen a föld alá és nem mozdultunk, amíg el nem csöndesedett minden körös-körül. A tél elég enyhe errefelé, de mihelyst a hó leesik, veszteg kell ülni és várni, amíg újra meg nem barnul a föld. A támaszpontunktól nyolcvan meg száz kilométerre is elbarangoltunk néha. Később, mikor megszaporodtunk összeköttetéseink is kialakultak és így több lehetőség kínálkozott, merészebbek lettünk. „Szemtelenebbek", ahogy a németek mondják. Még a városokba is bementünk és ráijesztettünk a parancsnokokra. Összesen vagy ezerötszáz fritzet meg nácibarátot tettünk el láb alól. Persze, nem egyszer küldtek ellenünk büntető expedíciót, de általában silányul szervezték meg. A bázisokat természetesen át kellett helyezni időnként. Ez most a negyedik. Itt talán sikerül kihúzni a háború végéig.

Zvirgzda nagyot sóhajtott.

— Hej, de jó lenne legalább egyszer benézni Liepajába! Elfelejti az ember a mesterségét. Még azt is újra kell majd tanulnom, hogy mint fogjam a kalapácsot. De ki tanít ilyen vén fickót? Mások jártak benn a városban, de én nem mutatkozhatom. Sokan ismernek.

— Akkor hát az édesanyámról se tudsz semmit, ugye? — kérdezte Akmentiny.

— Annyit hallottam, hogy megvan és nem hagyja el magát.

— Megvan? És bátor? Igazán? — Akmentinyt felizgatta a hír. — Bizonyosan rég elsiratott szegény... Be kell lopóznom valahogy a városba. Legalább félszemmel körülnézek, hogy élnek. Hát a dereglyém ép-e még?

— Azt ugyan honnan tudjam? — morgott Zvirgzda. — De

ami azt illeti, ha bemegyünk a városba, hát okvetlen kettesben, nehogy úgy járjunk, mint Natanson.

— Mint Natanson? Mért? Mi történt vele? — kérdezte Ojar.

— Úgy volt, hogy te elrejted a rokonaidnál.

— Meg is tettem. De nem volt nyugta. Minden áron ki akarta hozni a városból a fiatal feleségét és néhány hét múltán elment. Úgy elment, hogy vissza se jött többet. Később aztán megtudtam, hogy legyilkolták a többi zsidóval együtt. Vérlázító, hogy mit műveltek akkor azok a szörnyetegek. A tengerpart végesvégig holttestekkel van tele A mi bosszúállásunk mind kevés. Mi az az ezerötszáz ember, mikor ők tízezreket pusztítottak el a mieink közül.

— Ne felejtsd el, hogy a fronton elég szép számmal pusztulnak — mondta Akmentiny. — Tulajdon szememmel láttam: Zemgalében náci hullák borítják a mezőket mindenfelé.

— A front megint más. Nekünk megvan a magunk feladata — mondta Szaveljev — Mi keresnivalója van egy szovjet századosnak a németek háta mögött, ha nem az, hogy szüntelenül zaklassa az ellenséget. De azért sajnálom hogy ebben a háborúban nem az ütegemnél dolgozom. Csodálatos fegyvereink vannak, úgy hallom. Különbek, mint bárki másé. De itt bizony édeskeveset lehet megtudni róluk.

— A fegyvereinkről sokat elmondhatnék Szaveljev elvtárs — mondta Ojar. — Főként a szovjet tüzérségtől fél a német. Semmitől úgy a világon.

— No, ugye? Én pedig tüzér volnék.

— Tőled így is félnek — tréfált Zvirgzda. — Tavaly nyáron egy kuldigai kópé szárnyra bocsátotta a hírt, hogy Szaveljev százados három partizán-századdal bolopózott a városukba és most a házakban rejtőznek. Aznap este a német hatóságok, a városparancsnokkal egyetemben elszeleltek és valahol a cserjésben éjtszakáztak. Csak akkor tértek vissza, mikor Liepajából erősítés érkezett.

Úgy elbeszélgettek, hogy észrevétlen rájuk virradt. Most, hogy két rádióállomásuk és több tapasztalt vezetőjük volt, a Szaveljev-zászlóaljat csoportokra oszthatták és kiszélesíthették működési körét. Úgy határoztak, hogy Akmentiny a maga embereivel Liepaja felé irányít néhány rajtaütést, Zvirgzda és Szaveljev a régi körzetben maradnak, Ojar pedig összeköttetést keres a Kurzeme északi részén dolgozó kisebb partizán egységekkel.

Reggel kijött a bázisra Zvirgzda unokaöccse és unokahuga, Jan és Rita. Azt a hírt hozták, hogy egy német ezredtörzs az ő házukban szállt meg, őket meg kitették a fürdőházba. Legyen óvatos a bácsi, ha be talál látogatni hozzájuk.

— Na, tessék! — dohogott a kovács. — Egyre szűkebb helyre szorítanak itt Kurzemében. A jóravaló. embernek már nincs is hová lépni. De az nem baj, kis komám, hogy a törzs éppen nálatok szállt meg. Te csak figyeld őket, hátha megtudsz valamit, aminek hasznát vehetjük. És ha bántanának, hát tudasd idejében.

— Én meg Rita most majd gyakrabban is kijövünk — mondta Jan. Még csak tizenhetedik évében járt a gyerek, de termetében már bontakoztak a nagybácsi hatalmas arányai. Aki ránézett, láthatta, hogy hatalmas tölgy lesz belőle néhány esztendő múlva.

A két gyerek a partizánok segítségével teleszedte kosarát áfonyával, mert hátha a németek érdeklődnek, hogy mit kerestek az erdőben. Aztán elengedték őket és a bázison mindenki készülődött az elkövetkező hadműveletekre.

4

Marta Purgailis három napja volt már a szénapadláson. A lába már nem fájt, a daganat is leapadt, gondolta, most már tovább is mehet. Harmadnap este, mikor a gazdáné felhozta a vacsorát, azt mondta neki:

— Hálásan köszönöm a szívességét, Lejniekné. Meg is gyógyult a lábam, ideje, hogy továbbmenjek. Maguknak úgyis csak gondot és nyugtalanságot okozok.

— És hová mennél, kedves? — kérdezte a gazdáné, egy időnap előtt megöregedett, nehéz munkához szokott asszony. — Vannak talán rokonaid itt a közelünkben?

— Nem rokonaim, csak jóismerősök. Azok, akik idehoztak.

— Egyél, egyél még, lelkem! — kínálgatta és látszott, hogy gondolkodik valamin.

„Arrul szó sincs, hogy ne boldogulnánk magunk is a földecskénkkel, hisz legelőstül, rétestül sincs több harminc holdnál. És az is igaz, hogy ez az asszonyka még szegrül-végrül se rokon... De valahogy mégse akaródzik elereszteni. Ritka kedves teremtés és egészen fiatalka még... És itt, Kurzemében, most csakúgy nyüzsög a sok német meg mindenféle alja-népség. Hamarosan kizavar-

ják őket, bizonyosan. Ne lehetne addig elbújtatni egy jóravaló teremtést a németek meg a rendőrkopók elől? Ne akadna valami jó kis zug a Lejniek-tanyán?..." Mert hogy Marta is a németek elől menekült, azt régen kitalálta.

Most már pontosan meggondolta, amit akart.

— Nézd csak, kedves... ma reggel is beszéltünk rólad. Persze, azt csinálod, amit jónak látsz, de én is, meg az uram is azt tanácsolnánk, hogy ne mozdulj. Amíg egyhelyben ülsz, kevesebb szem akad meg rajtad. A községi jegyző valami atyafia az öregemnek, unokatestvér vagy micsoda. Talán be tudunk jelenteni állandó lakosnak itt a tanyán. Adnak valami ideiglenes igazolványt, le is bélyegzik. Akkor aztán nyugodtan el lehetsz nálunk, nincs veszedelem. És ha talán arra gondolsz, hogy terhünkre vagy, hát azt is elintézhetjük úgy, hogy mind a ketten jól járjunk. Segítesz nekem a jószág körül... Sok nem maradt, ennek a nagybélű német csürhének semmi se elég, örökké csak zabálnak. Ha mégannyit adsz, akkor is többet kér. Dehát az ilyen gazdaságban az ember sose végez a munkával, mindig akad még tennivaló. Értesz a paraszti munkához?

— Méghogy értek-el

— Na, látod! Akkor csak menjen az öregem, beszéljen azzal a jegyzővel.

— Holnapig még hadd gondolkodjam.

— Hát csak gondold meg, sürgetni nem akarlak.

Marta, mikor mindent fontolóra vett, belátta, hogy a Lejniekné ajánlata nem is olyan oktalanság, mint első percben hitte. Ha csakugyan sikerül itt a bejelentése és pecsétes igazolás lesz a kezében, még talán partizán barátainak is segíthet. Így meg, csupasz kézzel, fegyvertelenül semmit se tehet, még ha közibük áll is. Csak eggyel több lesz, akit etetni meg félteni kell. Itt a tanyán összekötő lehet, élelmet meg híreket juttathat hozzájuk, talán egy-egy éjtszakára helyet is adhat nekik.

Reggel megmondta a gazdánénak, hogy elfogadja az ajánlatot.

A gazda be is fogott mindjárt és elhajtott, hogy a jegyzővel beszéljen. Az előbb szabadkozott.

— Ha kiderül, nagy bajba kerülök. A németek az ilyesmiért kurtán elintézik az embert.

— Csináld úgy, hogy ne derüljön ki!

— Nem olyan kicsiség... okmányt kell hamisítani.

— Hát aztán? Jó ügyért nemhogy egy hamis vezetéknevet lefirkantani, de még egy gonosz fejet lenyisszantani is érdemes. Ezen kár búsulnod. No... gyerünk, írd meg, oszt megvan!

És az unokatestvér — izgatottságtól sápadtan ugyan, de bemártotta a tollat. Így lett Marta Purgailis egy időre Berta Ludiny, egy vidzemei gazda lánya, aki a német sereggel együtt hagyta el szülőhelyét, amikor a szovjet hadak közeledtek és jelenleg a Lejniek-tanyán dolgozik, mint napszámosasszony.

Most aztán átköltözött a padlásról egy kis szobácskába és ha idegenek fordultak meg a tanyán, hát úgy intézte, hogy ne kerüljön a szemük elé. Kapálgatott a krumpliföld túlsó végén. Mikor a cséplők jöttek, a gazdáné kiküldte a legelőre, tehenet őrizni.

Így telt el néhány hét. Egy éjjel benézett Elmar Auniny. Azért küldték, hogy megtudja, mi történt Martával. Mikor hallotta, hogyan rendezte el az ügyeit, azt mondta, jobban nem is lehetett volna és most már csak maradjon a tanyán, amíg a németek ki nem takarodnak Kurzeméből.

— Megtörténhetik, hogy itt a környéketeken akad valami dolgunk. Ojar mondta is, hogy beszéljek a gazdával, hátha itt lehetne az összekötőpontot megszervezni? De így most inkább nem is megyek be hozzá. Te úgyis segítesz, ha szükség lesz rá, igaz?

— Hát persze. És a gazdának nem kell szólni.

Elmar elment. Reggel a gazda azt mondta Martának:

— Valami harapnivalót adhattál volna neki az útra.

— Nem tudtam, szabad-e — felelte és elpirult. „Milyen szemes! Mindent észrevesz!"

Egész nap krumplit kapált. Napnyugta után volt már, mikor látta, hogy három óriási szekér fordul be az udvarukra, ládákkal és emberekkel rakva. Bizonyára megint vidzemei menekültek. Megvárta, míg beesteledik és csak akkor ment haza, de nem a házba, még az udvart is elkerülte, mert a szekereknél két kövér ember állt — az egyik magas, vállas, az arcán jókora szemölcs, a másik kicsi és pocakos. Marta a homályban is rögtön megismerte az öreg Vildét és Kaupiny jegyzőt.

Megrogyott alatta a lába. „Jaj nekem, ha ezek meglátnak!"

Tudta, hogy a legokosabb elmenni hazulról és megbújni az erdőben, ha tovább nem is, de reggelig. Akkor majd elválik, maradnak-e még a vendégek, vagy elutaznak. De legyőzte ijedtségét. Három éve nem volt otthon! Mindenáron hallani akarta, még ha ellenségétől is, mi történt ezalatt. Megkerülte a gyümölcsöskertet

és a túlsó oldalról osont be az udvarra. A jövevények nem láthatták, mikor besurrant az istállóba, éppen ott álltak a szekerek az ajtó előtt. Gabonával tömött zsákok, nagy vasveretes ládák, amikbe ruhaneműt meg a többi holmijukat rakták. A szekér alá kötözve a főzőedény meg a tyúkketrec... A négy tehenet már be is hajtották az állásokba.

— Fura szerzet — hallotta az öreg Vilde hangját. — Milyen idegenül néz ránk.

— Ha nem szólunk neki, eszébe se jut, hogy itt fogjon bennünket éjtszakára — folytatta Kaupiny. — Hallotta, Vilde uram, mit mondott az asszonyainknak? „Jöjjenek be egy percre melegedni." Láttak már ilyet! „Egy percre!"

— Majd ha ő kerül ilyen helyzetbe, megtudja, mi az, otthagyni a megszokott családi fészket és nekivágni a vak világnak, csak, hogy a bőrét mentse az ember — morgott az öreg Vilde. — A kurzemeiek egy szót se szólhatnak. Egész idő alatt nem szenvedtek annyit, mint mi. Hát igazság ez?

Elhallgattak, mert a gazda közeledett az udvaron. Odajött és beszédbe eredt velük.

— Messziről jönnek, jó emberek?

— Hat napja utazunk, szomszéd uram — panaszolta Vilde. — A teheneink alig állnak már a lábukon, elkopott a patájuk.

— Mi magunk se vagyunk különbül — folytatta Kaupiny. — A lábunk elgémberedett, a fejünk kavarog a sok zötykölődéstől. Dehát mit csináljunk? Ez a sorsunk. Az embernek drága az élete.

— Csakugyan olyan szörnyű világ van ott? — kérdezte Lejniek.

— A szörnyűnél is szörnyűbb, elhiheti! — fakadt ki az öreg Vilde. — Ha tudná, mit mívelnek a vörösök Latgalében és Vidzemében!... Kiszúrják a szemét, kivágják a nyelvét az embereknek... sokat elevenen megégetnek...

— Az asszonyok hasát felmetszik — tódította Kaupiny. — Se felnőttnek, se gyereknek nem kegyelmeznek. Aki nem az ő fajtájuk, mind kiirtják.

— Nem lehet azt elmondani — sopánkodott Vilde. — Azt látni kell! Én se hittem eleinte, gondoltam, tódítás. De mikor magam szemivel láttam — úristen irgalmazz! Felégetik a házakat, egy darab rongyot nem hagynak. És akit meg nem öltek, azt viszik Szibériába.

— Daugavpilsben felakasztották a tanítókat, orvosokat, egytől egyig — mesélte Kaupiny. — Madonában a kereskedőket mind beterelték egy pajtába és ott égették valamennyit.

— Maguk hogy menekültek meg? — tudakolta a gazda.

— Idejében eljöttünk — felelte Vilde. — Száz kilométerre voltak még a vörösök, mikor befogtunk. Egy öreg béresemre bíztam a házat, meghagytam, hogy jól vigyázzon mindenre. Azt talán nem bántják, mivel éhenkórász. De csak az úristen tudja, hogy mint viselkedik. És ha pocsékol? Elherdálja mindenemet? Sose állok talpra.

— Hogy láthatta tulajdon szemével a kegyetlenkedést, ha olyan jókor eljött hazulról? — kérdezte a gazda.

— Ha mi magunk nem is, de mások látták. Meg az újság is írja, fénykép is volt benne, látni lehetett azon mindent, úgy, ahogy történt.

— De úgy ám! Színtiszta igazság — erősítette Vilde. — Ha ide bejönnek, maguk is tapasztalhatják majd.

— Azt hiszi, ide is bejönnek? Hiszen akkor hiába szaladnak előlük, úgyse menekülhetnek.

— Egy-két nappal tovább élünk. Az is valami.

— És ha máskép nem lehet, megpróbálunk a tengeren át Svédországba jutni — tette hozzá Kaupiny. — Úgy is gondoltuk, hogy most már meg se állunk a tengerpartig. Az a legbiztosabb. Maguk is gondolják meg, amíg nem késő.

További beszélgetésükből megtudta Marta, hogy Herman Vilde a lett légióban szolgál, mint tiszt és az öreg Vilde semmitől se fél annyira, mint az egykori bérese hazatérésétől.

— Mert látja, szomszéd, én is segítettem ezeket a vörösöket összeszedni és likvidálni — ismerte el minden restelkedés nélkül. — Persze, gyűlölnek, mint a veszett kutyát. És Kaupiny úr is hasonlóképen van. Ő is azon iparkodott, hogy mentül kevesebb bolsevik maradjon a világon. Milyen köszönetet várhatunk tőlük?

Marta a régi helyén hált, a padláson. Reggel Vilde és Kaupiny befogtak, a teheneket a szekerekhez kötötték, felrakták az asszonyokat és kihajtottak a Lejniek-udvarról, siettek a tengerpart felé. Mikor a kocsik eltűntek a kanyarodón és a porfelhő elült, Marta bement az udvarra.

— Szállóvendégek voltak? Jóismerősök? — kérdezte később a gazdától.

— Jóismerősök! Az ördög maga tudja csak, miféle kódorgókat küldött ide a nyakunkra! — nevetett az. — Halálra ijedtek és most mást is ijesztgetnek.

— És miért? Mitől félnek annyira?

— Tudja a macska, kinek a szalonnáját ette meg — felelte a gazda és nekiállt összekészíteni a lószerszámot. Ideje volt elkezdeni az őszi szántást.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

1

— Hát én most mit csináljak? — kérdezte Ella Spare a szüleitől, mikor megtudták, hogy a Vörös Hadsereg elfoglalta Krustpilset és Jelgavát.

A harctéri helyzetről a lehető legzavarosabb elképzelésük volt, mivel a német jelentések éppen csak azt közölték, amit úgyse titkolhattak már senki elől.

— Tőlünk kérded? — morogta az öreg Liepiny és a pipájával bajlódott, pedig nem is kellett volna. — Felnőtt ember vagy, nem kisgyerek. Csak magad tudhatod, mit csinálj.

— Beszéld meg Fridrichhel — ajánlotta az anyja. — Az értelmes ember, bizonyosan tud tanácsot adni.

— Fridrich azt mondja, menjek vele — felelte alig hallhatóan Ella. — A németek mind hazaküldik a családjukat, amíg Tukumson át még szabad az út. De hogy vihetem Rasmát ilyen nehéz útra?...

— Rasma itt marad — mondta az anyja. — A kisgyerekeket tán csak nem bántják... Nem őrültek...

— Lehet, hogy engem se bántanának — sóhajtott Ella. — De nem akarom megvárni őket, gondolhatjátok... Ha Peter él és megjön, hogy állok elébe? Meg se hallgatna... Azt gondolná, csak úgy, a magam örömére csináltam. Pedig, ti is tudjátok, hogy és mért. Kopitz derék ember volt... És Reinhard még rendesebb. Meg nektek is segíteni akartam.

— Ezt aztán ne mondd, lányom! — Az apja türelmetlenül leintette. — Mi nem beszéltünk rá, ellene se szóltunk. Ha nem akartad volna, nem csinálod.

— Szóval — a magam örömére? — Ellának megremegett a hangja. — Mért nem mondtátok, hogy baj lesz belőle?

Liepinyné most erélyesen beavatkozott.

— Hát tudhattuk, hogy így lesz? Ki gondolta, hogy a vörösök még visszajönnek! Én azt hittem, most már itt maradnak a németek örökre. Különben, dehogy engedtük volna, hogy összeállj velük. Az ember mindenből csak azt látta, hogy más világ van, ahhoz kell igazodni. Gondoltuk, mért élj te úgy, mint borz a vackán?

— Magad főzted a kását, magad eszed meg — bölcselkedett az öreg.

Ella felcsattant.

— Ne félj, apám, nem is veled akarom megétetni! De azt se felejtem el, hogy az adókedvezményt szívesen elfogadtad. Akkor bezzeg nem mondtad, hogy Kopitz semmirekellő és Reinhard a kisujját se mozdítja értünk. Akkor máskép beszéltél. Nem, ezt nem felejtem el!

— Ugyan már, ne vedd annyira szívedre, kislányom! Apád csak úgy beszél — próbálta békíteni az anyja. — Sokszor maga se tudja, mit mond. Most prédikálsz! Felcsapsz apostolnak! — támadt az urára. — Ítélőbíró! Szép dolog, mondhatom. Kit pocskondiázol, vén paprikajancsi? A tulajdon lányát marja, mikor ő maga a főbűnös. Te csak hallgass! Te is hibás vagy. Meg én is, amiért nem láttam tovább az orrom hegyinél. Mind egyformán hibásak vagyunk. Éppen azért ne is járassuk a szánkat és ne adjuk a szent ártatlanságot. Inkább azon gondolkodjunk, hogy segíthetünk Ellácskának, hogy készítsük fel az utazásra.

Az öreg mindjárt visszavonult.

— Hát szóltam én valamit?

Este eljött a kreislandwirt és a szülők tapintatosan visszavonultak, hogy „a fiatalok" kettesben megbeszélhessék a dolgaikat.

— Nos? Döntöttél végre? — kérdezte Reinhard.

— Itt nem maradhatok.

— Én is azt mondtam. De akkor készülj máris. Én holnap reggel utazom, így szól a parancsom. Érted jövök, csak készen légy akkorra. Ne félj semmitől, drágám! Königsbergben szép kis lakásom van, anyám nagyszerű öregasszony. Persze, nagy kár, hogy a kicsikét nem vihetjük, de majd lesz másik! Hahaha!

Korán reggel behajtott az udvarra a kis személykocsi. A kreislandwirt poggyászai, zsákjai mellé berakták az Ella Spare csomagjait.

Megcsókolta a szüleit és még utoljára ölébe vette, megsimogatta a kislányát, aztán bebújt Reinhard mellé a kocsiba. Elindultak Németországba. Könnyebb lett volna itthagyni a szülői házat, ha legalább nincs ilyen világos. Szégyelt felpillantani, körül se nézett. Úgy rémlett, minden arramenő utánafordul és becsmérli. Még a föld is mintha azt susogná:

„Szégyen... szégyen..."

Mikor a dombra felért a kocsi, Ella nem állhatta meg és loppal a Zakis kunyhóra pillantott. Ott állt az egész család egy csomóban — apraja-nagyja. És a legmagasabb — egy nagybajuszos ember — felemelte kezét és az ő kocsijukra mutatott. Gyorsan elfordította a fejét, hogy ne lássa.

— Látod, anyjuk, utazik a német mátka — mondta Zakis a feleségének.

— Hát csak menjen, isten hírivel. Mi közünk hozzá?

— Igaz... tisztább lesz itt a levegő.

... Aznap érkezett haza Max Liepniek, aki nemrégen végezte el a „jagdverband"-osok tanfolyamát Skriveriben. Fölöttesei utasítására máris megjelent működése körzetében, hogy a diverziót előkészítse.

— Mi az, ti még mindig egy helyben topogtok? — csattant fel, mikor látta, hogy az apai házban még teljes a nyugalom. — Értelmes ember most nem okoskodik. Elő a lovakkal, apám! A szekerek rendben vannak? Indulni, mentül előbb, amíg a tukumsi kaput is be nem csapták az orrunk előtt.

Erre aztán egyszeribe felfordult a ház. Olyan sürgés-forgás lett a Liepniek-tanyán, mintha Györgynapra készülnének. Az értékes holmit — vég posztót, készruhát, ezüstöt már előbb ládákba rakták. Most a kamrák ajtajáig hajtották a lovakat, hogy a férfiak felrakhassák a liszteszsákokat és nagy füstölt sonkákat. Mikor mind a két szekér meg volt rakva, egyikre felültették a gazdánét, a másikra a házikisasszonyt, Rozáliát és a teheneket a szekérhez kötötték. Csak akkor hivatta a gazda öreg rokonait, Jukumot meg a feleségét, Lienát, hogy elbúcsúzzék tőlük.

— Ügyeljetek, hogy semmit ki ne hurcoljanak a házból. Terád bízom a tanyát, Jukum. Míg én távol leszek, minden a te tulajdonod, te vagy a megbízottam. Vigyázz mindenemre, mint a szemed fényére, a bolsevikoknak semmit ki ne adj! Mert hazajön a gazda és számonkéri tőled.

A vén Jukum mammogott valamit a fogatlan szájával.

— Isten áldjon... Jó utazást!

A lovak elindultak. A toronymagasan rakott, hatalmas szekerek nagy dülöngélve kifordultak a műútra. Az elsőt egy darabig Max hajtotta, hadd kürtöljék szét a szomszédok, hogy a fiatal Liepniek is Kurzemébe szökött.

De amikor az oszlophoz értek, a község határán, átadta húgának a gyeplőt és búcsúzkodni kezdett.

— Most aztán repüljetek, egyenest a tengerhez — mondta a szüleinek. — A dundagai járásban a barátaim várnak. Sok érdekes újságot hallhattok majd felőlem is nemsokára.

Biciklire ült és elkarikázott. Bandája az erdőben várta, őt kilométerre a Liepniek-tanyától.

A németek parancsa értelmében el kellett végezniük egy bizonyos feladatot itt, a maguk vidékén, ahol minden embert ismernek. Még csak az kéne, hogy a bolsevikok épségben találják itt a malmokat, népházakat és virággal fogadják őket a barátaik, akik három éve alig várják a Vörös Hadsereget! A tábori csendőrség parancsa rövid és világos: „Semmit épségben nem hagyni és aki nem a mi emberünk, azzal végezni!"

— No, Zakis, most ütött az órád! — motyogta magában Max Liepniek és SS csapatát a Zakis-kunyhóhoz vezette. — Korán örültél, komám. Akkor látod meg a Vörös Hadsereget, mikor a hátad közepit! De golyót csak a nagyokra pazarolunk, az apraját tűzre vetjük.

Az SS-ek fele német volt, fele a Max haramiái közül való, akikből egész terrorista zászlóaljat kellett szerveznie.

Körülfogták a kunyhót és Max bezörgetett az ajtón, puskatussal.

— Jöjjön csak ki egy szóra, Zakis uram!

Odabenn néma csönd volt. Másodszor is rávágott az ajtóra és most már türelmetlenül kiabált.

— Gyere ki, hogy az ödög akárhová tegyen! Úgyis kiráncigálunk!

Két bandita, géppisztolyát készentartva, óvatosan benyitott a konyhába, aztán a szobába. Max meg a többi, akik odakinn maradtak, hallották a csalódott felkiáltást:

— Nincs itt senki! Megléptek!

— Megugrott a csipás! — motyogta Max. — Megneszelte, mi vár rá. Sebaj... Mégis elcsípjük.

Zakis alig néhány órával azelőtt családostul az erdőbe költözött. Most ott ültek a sűrűben, vagy három kilométernyire az úttól. A lovat, tehénkét meg a konyhaszert már előttevaló éjjel odamenekítették.

— No, ide hiába jöttünk! Nincs más, mint egy rossz viskója meg a ganéjos ól — sajnálkozott az egyik zsivány.

— Ne okoskodjatok — mordult rájuk Max. — Gyújtsátok fel! Bolsevik fészek. Hadd égjen!

Mikor már megnyugodhattak, hogy nélkülük is tövig ég a viskó, a haramiák elvonultak. Még azon az éjjelen hat házat szándékoztak felgyújtani és legyilkolni, akit a házban találnak. Csak meg ne szökjenek, mint ez a Zakis.

Reggel az öreg Liepiny meglátta a tűzfényt és rosszalóan csóválta a fejét.

— Oktalanság, amit mívelnek — mondta a feleségének. — Minek bőszíteni a kommunistákat?!

2

Nikur a „Cicuskát" már július végén Kurzemébe küldte, mikor a szovjet tankok még nem állták el a tukumsi utat. Nem sokkal azután az Első Balti Front csapatai előretörtek a Rigai öbölig és most már szánta-bánta, hogy ő maga is fel nem ült a kocsira a felesége mellé. Ámbár — nem tőle függ, mit csinál. Lose elégedetlen a munkájával és Drechsler, ha nagynéha kihallgatáson fogadja, mostanában mindig elejt egy-egy fullánkos megjegyzést.

— No, Nikur úr, nemsokára arathatunk, igaz-e? Gondolkodott már, kikből állítja össze a leendő kormányt? És nem mondaná meg, mért esett vissza az újságjuk példányszáma? Talán nem kell az embereknek?

Az ilyen epés megjegyzések után nemigen kérhet újabb pénzkiutalást, kivált utazás címén. Pedig hej, de szívesen menne! Az ágyúmoraj, amit csöndes estéken már Rigában is hallani, meg a szovjet légitámadások türelmetlenné tették Nikurt. Mind hevesebben vágyott távozni a városból, mentül messzebbre a zajoktól. Így aztán hallatlanul megörült, mikor szeptember végén közölték vele, hogy további jelenléte Rigában nem okvetlen szükséges. Sietve csomagolt és lakásába költöztette egy idősebb nőrokonát, akinek fia rendőrzászlóaljban szolgált és elesett Bjelorussziában. Egy isme-

rős közjegyző gyorsan megcsinálta az adás-vételi szerződést, amelyből kiviláglik, hogy a bútor és a lakásban maradt minden egyéb irgóság az öreg hölgy tulajdona lett.

— Vigyázzon, nénikém, hogy semmi el ne vesszen! Ha a vörösök bejönnének Rigába, makacsul hangoztassa, hogy ami itt van, a magáé. Nem vagyok kicsinyes, azt tudja, de szeretnék mindent a régi helyén találni, mikor majd visszajövök. Hát — isten áldja!

Éjjel indult, hogy a szűk egérúton kevesebb kockázattal jusson át. Csak Slokiban jutott eszébe Guna Parupe. Igaz, hogy ez a nő nagyon is sok csalódást okozott neki. Alig egy hónappal hazatérésük után a fentnevezett hölgy már új hódolóra tett szert egy rendőrtábornok személyében..

„Én is találok helyette mást" — vigasztalta magát Nikur és elgondolkozott a jövőről.

Mit hozhat vajjon? Politikailag csődbe jutott. Már a vele egyszőrűek között se ragyoghat, politikai vállalkozások cégérének se jó. Fabatkát sem adnak már érte.

„De azért ne gondolják rólam, hogy bukott ember vagyok. Még el tudom hitetni, hogy telik tőlem egy és más. A kudarcok magyarázatára mindig találhat ürügyet az ember."

Kurzemében kellemetlen meglepetés várta. A „nemzeti illegális" szervezet és annak német pártfogói együttesen felszólították, hogy maradjon Lettországban, akkor is, ha az egész országot megszállnák a bolsevikok. Akkor vezetőszerepet juttatnak neki.

Nikur jobbnak látta szerénykedni.

— Nagy megtiszteltetés, uraim, hallatlan kitüntetés... de sajnos, az egészségem annyira megromlott egy idő óta, hogy állandó szakorvosi felügyeletre van szükségem.

Nem, itt nem marad, ha mégolyan megtisztelő is a szerep. Egészen más lenne, persze, ha távolból, a tengerentúlról, valamelyik szomszédos országból irányíthatná, értékes utasításokkal láthatná el otthon maradt munkatársait...

3

— Te, Fanija, meddig kell még itt kuporognunk ebben a sötét lyukban? — kérdezte panaszosan Jack Bunte, mikor már egy szem főtt krumplit se talált a tálban. — Únom már!

— Csitt, Jack! Még meghallják — súgta Fanija. — Rendőr-

kutyákkal járnak alighanem. Felkutatják a bujkálókat és elhajtják Németországba.

— És ott mit csinálnak velük?

— Hát tudom én? De nyilván megvan a tervük. Talán nehéz munkára használják őket. Talán csak úgy... elviszik. Hogy itt senki se maradjon.

Három napja az egész család leköltözött a ház titkos pincéjébe, ahol Jack már nyár eleje óta kuksolt. Mikor az embervadászat kezdődött, Fanija is lement Dzidrával. Apránként lehordtak minden értékes holmit, ruhát, edényt, a Fanija kelengyéjét, még bútort is. A központi fűtés kazánháza mögötti zúgban húzódtak meg és úgy megtömték holmival a szűk kis helyet, hogy ők maguk mozdulni se tudtak. A kislány félt a sötétben, Fanija egész nap ölben tartotta és mesélt neki, hogy ne sírjon.

A lakás ajtajára pedig kiakasztott egy cédulát, hogy „Elutaztunk Kurzemébe".

— És ha rám akadnak? Mit mívelnek velem? — dörmögte Jack minduntalan. Hónapok óta ült már egy helyben, magánosan és szokása lett ez a dörmögés. — Bizonyosan agyonlőnek. Katonaszökevény vagyok.

— Mért mondod ezt mindig? — dorgálta Fanija. — Attól könnyebb a lelked?

— Ha könnyebb, ha nem... Nem is nehezebb. Mégis csak szeretném tudni.

Egy darabig csönd volt. Csak az alvó gyerek szuszogása hallatszott. A sarokban óvatosan kaparászott egy egér.

— Bizonyosan az én csizmámat rágja — dohogott magában Jack és tehetetlen düh fogta el: annyi zajt sem szabad csapnia, hogy elzavarja az egeret. — Az átkozott dög... nem hagy békén... Huhh!

És az egérke a csöndben megbátorodva, folytatta a rágcsálást.

Valahol a sötétségen túl lábak dobogtak, autó tülkölt, éles sípjel süvített. Olykor egy-egy lövés dörrent és utána kiáltás hallatszott, meg szitok, jajzó. Kutyák ugattak.

És folyt tovább a vadászat. SS-csoportok járkáltak az utcán, bementek a boltokba, műhelyekbe, betörtek a lakásokba és összefogdosták az embereket. Kutyák segítettek nekik. Nagy vonítással, ugatással ugráltak a pinceablak körül, felszaladtak a padlásiépcsőkön és nyomra vezették a vadászokat.

Egyszer közvetlen közelükben hallották a lépéseket. Két SS

lement a kázánházba és zseblámpájukkal bevilágítottak minden zugot.

— Itt nincs semmi — mondta az egyik és kiment.

De a másik még beledöfte a kotróvasat a szénrakásba, hogy hátha ott bújt el valaki.

Legföljebb egy percig tartott a látogatás, de mit álltak ki ezalatt Bunte és Fanija! A kislány akkor ébredt fel és bőgni készült, de éppen csak egyet nyekkent és elhallgatott. Meg se mukkant többet, amíg a németek odébb nem álltak.

— Hogy hallgattattad el? Befogtad a száját? — kérdezte Jack, mikor elmúlt a veszély.

— Ejnye már, Jack! Hisz úgy meg is fulladhatott volna. Egy falat kenyeret adtam neki és arra elhallgatott.

— Még jó, hogy ott volt a kezed ügyében a kenyér.

Így ültek egy álló hétig a pincében.

...Hugo Zandart a városban kódorgott és panaszaival, siránkozásával úntatta ismerőseit. Egy este váratlanul betoppant Sausumhoz.

Sausum már félévvel azelőtt otthagyta a szerkesztőséget és egy gyárban dolgozott, mint nyilvántartó. Pramniek még mindig nála lakott és a zugszínház díszleteit festegette. Persze, nem sikerült megtalálniuk az utat a partizánokhoz és ők ketten mégsem szervezhettek földalatti mozgalmat.

Zandart, ahogy bejött, egy karosszékbe vetette magát. Sausum és Pramniek értetlenül bámultak rá. „Hát ez még mit keres itt?"

— Maguk most ujjonganak persze! Ünnepet ülnek! — kezdte izgatottan. — Markukba röhögnek majd és borsos adomákat mesélnek Drechslerékről, mi? Maguknak jó lesz. De mit csinálok én, azt szeretném tudni? Veszedelmes egy helyzet! Bántani ugyan senkit se bántottam, de ha ittmaradok Rigában, végem van.

— Nem értem. Mitől fél annyira, ha senkit se bántott? — kérdezte Sausum.

Utálta is, mulatott is rajta. „Furcsa keverék. Naiv is, meg aljas is..."

— Hogy mért izgulok? 41-ben meg 42-ben kicsit többet kiabáltam a kelleténél. „Heil Hitler"-t és efféléket... Sokat járt a szám... Befolyásos személyiségekkel érintkeztem. De kérdem én, mi hasznom volt belőlük? Se vezérigazgató nem lettem, se polgármester, se prefektus... Semmise lettem. Kitüntetést kaptam, az igaz, hű szolgálataimért. Máig se tudom, miféle hű szolgálatai-

mért? Talán a jó kávémért? És most ilyen semmiségek miatt az ember hagyja itt a házát, lovait, mindenét és menjen ördög tudja hová, idegenbe... Na, és ez az utazás is! Ők maguk, akár a grófok, kényelmes személyszállítóhajón... és vihetik szekérszámra a kincseket. De ha mi csak pedzeni próbáljuk, hogy adjanak egy helyecskét talán nekünk is — hát letorkolnak. Tessék jelentkezni valamilyen uszályra, majd berakják. Az ilyen uszály meg valóságos úszó koporsó... Paulina hallani se akart róla...

Hirtelen abbahagyta a monológot, mert észrevette, hogy senki se figyel rá.

Sausum érdeklődve lapozott valami albumot, Pramniek meg háttal feléje, a pipáját tisztogatta. Elöntötte a méreg.

— Vagy úgy! — És kirohant a szobából.

Szaladt haza csomagolni. Nem volt könnyű mesterség, mivel Paulina nem segített. Mikor minden értékes holmiját becsomagolta, még egy utolsó szolgálati kötelességet teljesített. Felhívott telefonon egy illetékes személyiséget és közölte vele, hogy itt meg itt, ilyen meg ilyen számú házban türelmetlenül várják a bolsevikokat. Kár az ilyen elemeket Rigában hagyni!

Másnap SS-ek jelentek meg Sausumnál és a lakásban lévőket felszólították, hogy készüljenek, mert viszik őket Németországba. Sausum és Pramniek, úgy ahogy voltak, egy-egy kézitáskával a kezükben, kiléptek az utcára. Még szerencse, hogy Sausum édesanyja elment valahová, különben azt is vitték volna.

— Ez Zandart műve — mondta Pramniek.

— Hű maradt magához utolsó leheletéig — jegyezte meg nyugodtan Sausum.

— És most elhurcolnak? Hát az is lehet? Felraknak, mint a birkát, a hajóra visznek, és ördög tudja, hová?

— De hiszen csakugyan birkák vagyunk. Minden épeszű ember rég elbújt volna a helyünkben.

A Vámház udvarára hajtották őket. Órák hosszat ácsorogtak a drótkerítés mögött. Néhány százan voltak már ott. Sokat egyszerűen az utcán fogtak el, vagy a munkahelyén, sokan csak úgy véletlenül szembejöttek a menetoszloppal és se szó se beszéd, belökték őket a többi közé.

Mint a legyek a téntában,
soha ki nem mászunk —

fújta egy bolondos fickó, de senkit se vidított fel a tréfájával.

Múltak az órák, gondban, kétségbeesésben és reménységben. Hátha mégis elereszthenek? Talán már nem tudnak elcipelni...?

Egy másik tömeg is a kikötőbe igyekszik. Akinek talpát égeti most Lettország földje és nem tudják kivárni, míg sor kerül rájuk. Történetnek a poggyászhegyek között, megtorlódnak a feljáróhidakon, se előre, se hátra nem mozdulhatnak.

— Schneller! Schneller! — kiabálnak haragosan a német hivatalnokok.

Egy csukott autóból az elegáns, szőke Guna Parupe száll ki. Egy szolgálatkész segédtiszt megy előtte és utat csinál neki. De zavarban van a rendőrtábornok kedvese, siet fel a hajóra és mindjárt eltűnik a fülkéjében.

Egy öreg hordár Alksnis író poggyászát tolja a talicskáján.

— Ni csak, maguk is itt vannak? — örvend az író, mikor Melnudrist és Aina Perlét megpillantja.

Lina Ziotiny is ott szorong a tömegben, meg Bukult színházi rendező és egy balettmester. Minden arc sápadt, verítékes, izgatottságtól eltorzult.

A hidakat felvonják a hajóra, a matrózok őrt állnak. Most már senkit se engednek a partra, bár a hajó majd csak este indul, sötétedéskor.

Hugo Zandart is ott van a sok poggyászával. A hajókon egyetlen hely sincs már és ő nem várhatja meg az új fordulót. Még ma el akar utazni, okvetlenül. Ezért aztán nem is bosszankodik túlságosan, mikor a fedett uszályba kell bebújnia, ahol se pad nincs, se priccs, csak a hideg, sötét raktárhelyiség, tele rozsdás vas és hering szagával. Lerakja egy sarokba a csomagjait és azokra ül. Néhány száz ember szorong ott, pingvinek módjára és türelmetlenül várja a vontatót, amely majd kötélre veszi az uszálykaravánt, hogy elvigye az ígéret földjére. Milyen lassan múlnak az órák és milyen gyorsan közeledik Rigához a front!

...Estefelé Sausumot és Pramnieket a többivel együtt kivezették az udvarról és katonai fedezettel az Export-kikötőbe hajtották.

Az Anatómiai Intézet előtt Sausum észrevette, hogy egy jólöltözött fiatalember kiválik a sorból és az őrök úgy tesznek, mintha nem látnák.

A Viestura-kertnél megint kilépett kettő és a nagybajuszos őrmester valamit a zsebébe csúsztatott.

— Készülj, Pramniek — súgta. — Még van egy lehetőség.

— Micsoda lehetőség? Mindjárt itt a kikötő és belőknek a hajófenékre...

— Még van remény, csak ne aludj! Látom, hogy aki megkeni a tenyerüket, azt eleresztik.

— Nekem nincs mit adni.

— Nem baj, van nekem.

Lekapcsolta mellényéről az aranyórát, láncostul és az első alkalmas pillanatban szemével intett az őrmesternek, mutatta is neki az órát. Az visszaintett és biccentett, hogy lehet.

Két perccel később az aranyóra meg a lánc eltűnt az őrmester széles markában és ott, ahol a kikötőmunkások konyhakertjei kezdődnek, kicsivel az Export-kikötő kapuja előtt — Sausum és Paramniek megléptek.

Egész éjjel a kertekben bújkáltak és reggel, zegzúgos külvárosi utcácskákon át valahogy eljutottak a Vörös-Daugavához. Este a temetőbe húzódtak be.

.... A vontató egész éjjel vitte a három uszályt a Rigai öblön s reggelre kiértek a nyílt tengerre. Az utasok mindjárt tudták az erős hánykolódásról, merre járnak. Homályosan látszott még a partvonal a látóhatár szélén, de nemsokára az is eltűnt és az uszályokat minden oldalról körülfogta a tenger hideg térsége.

Mikor kivilágosodott, megálltak a gépek és kezdték beszedni a nagy kötelet. Aztán odaállt a vontató sorra mind a három uszályhoz, s mikor a legénység már összeszedte a holmiját és átszállt a vontatóra, a kapitány búcsút intett az ott maradóknak és hajójával nekivágott a tengernek.

— Hát ez mit jelent? — nyugtalankodtak az utasok. — Csak nem hagynak itt a tenger közepén?

— Talán tengeralattjárók? Vagy légitámadás...?

Csakugyan motorzúgás hallatszott a magasból. De mikor látták, hogy német repülők, megnyugodtak. Érdeklődéssel figyelték a raj különös mozdulatait. Egészen alacsonyra ereszkedtek a gépek, majd kecses félkört írva le, egyenkint közeledtek a karavánhoz. Mikor az első gép majdnem pontosan az első uszály felett volt, több hosszúkás tárgy vált le róla.

Öt percig tartott a támadás. Mire a raj továbbrepült, az utolsó hajó is elsüllyedt. Csak néhány nagyon jó úszó tartotta még magát a víz színén.

Hugo Zandart nem volt jó úszó, de mikor a többi már mind elmerült, ő még mindig úszott. A látóhatárt kémlelte és átkozta a németeket.

— Disznók! Kannibálok! Felfalják tulajdon embereiket! Kihoznak a tengerre és itt elsüllyesztenek! Várj csak, Edit! Majd, ha téged is a tengerbe fullasztanak!

Mielőtt a kockázatos tengeri útra indult, az óvatos Zandart felfújható gumimellényt vett fel és ezért győzte olyan sokáig.

Október nem a legnyájasabb hónap, kivált annak nem, aki a tenger habjaival viaskodik. Hugó is reszketett és kék volt a hidegtől. Gondolatfoszlányok kóválygottak a fejében, egyik sötétebb mint a másik.

„Mégis elpusztítanak... Mindened odavészett ... Kifacsartak, mint a citromot és most a tengerbe dobnak. Merülj csak el, hű szolgá... Disznók! Disznók! Haj, ha ezt tudom!... Lovacskáim.. édes lovacskáim..."

Valahonnan motorberregést hallott és amennyire lehetett, kiemelkedett a vízből. Emberekkel rakott szürkés-zöld motorcsónak szelte a vizet, nem messze tőle.

— Segítség! Jóemberek! Elmerülök...

Meghallották a kiabálását, a kormányos visszafordította a csónakot, egyenest odatartott.

4

Augusztus elejétől fogva Ansis Kurmit egyetlen mederbe terelte az egész földalatti munkát: fokozni kell a rigaiak éberségét s a gazdasági és kulturális javak elrablását megakadályozni! A szervezet új röplapokat bocsátott ki, amelyek felhívják a lakosságot, hogy ne engedje Németországba cipeltetni magát, a munkásokat pedig arra bíztatják, hogy találjanak módot a gyáruk, üzemük megmentésére, majd a döntő órában, mikor a németek egész Rigát romba akarják dönteni.

A fémárugyárnak, ahol Jekab Pavulán dolgozott, szeptember elején kézbesítették a parancsot, hogy a termelt javakat és munkagépeket elő kell készíteni a Németországba való szállításra. Lorentz igazgató behivatta a két legöregebb munkást, Pavulant és Saknitot.

— És ha tudnád, milyen aranyos, szófogadó kislány! Ő a vigasztalásunk öreg napjainkra. Csak engedje az isten, hogy felnevelhessük! Hát... csak diskuráljatok addig, én kimegyek reggelit készíteni.

De nem ment ki. Amit ők ketten az urával nagy ügyeskedve elkerültek addig, a kis Rasma egyszerűen kibökte.

— Mért nem jöttél haza, apuka? Mamika azt mondta, nem is jössz haza. Azt mondta, meghaltál. Mamika elment a német bácsival... Tütü... Tütü... így tütült az autó és elszaladt.

Peter még erősebben magához ölelte és a gyerek válla felett az öregekre szegezte a szemét.

— Mit jelent ez? Mért nem mondták meg az igazat?

— Így volt, bizony, Peter — sóhajtott Liepiny mama. — Nem engedték, hogy itt maradjon. Iderobogtak az autójukon és ráparancsoltak Ellácskára, hogy készüljön. Ellenkezni ki mert volna? Hisz tudod, milyen erőszakos népség a német. Elvitték. Csak a jóisten tudja, hol hányódik azóta.

Az öreg Liepiny felfortyant.

— Eh, ne beszélj már annyi ostobaságot. Minek olyasmit mondani, ami nem igaz? Peter úgyis megtudja.

— Hát... talán rosszul mondom? — hebegte az öregasszony.

Peter egy szót se szólt, gépiesen simogatta Rasma fejecskéjét.

— A feleséged megcsalt — mondta ki végre az igazat Liepiny. — Hűtlen, rossz asszony volt. Összeállt a németekkel és végül velük szökött. Félt, hogy te hazakerülsz. Most legalább tudod.

Liepiny mama még mindig magyarázkodni próbált.

— Dehát mindenki azt hitte, hogy Peter elesett... különben dehogyis történt volna így...

Petert bántotta a hír, titkon mégis fellélekzett. Büszkeségét sérelem érte, de ugyanakkor megértette, hogy így most már szabad. Akit régóta idegennek érzett, maga bizonyította be, hogy csakugyan idegen.

Több kérdéssel nem is zaklatta az öregeket. Megreggeliztek négyesben — mert Peter engedelmet kért, hogy a sofőrt is meghívhassa. — Egy óra mulva felvette újra a katonaköpenyét és átment Zakisékhoz megmondani, hogy még ma visszatér Rigába.

Ezúttal is Jancis látta meg elsőnek az érkezőket, de nem ismert rájuk és így nem is nagyon sietett a hírrel a pajtába, ahol a Zakis-család jelenleg lakott. Nyugodtan mendegélt odáig és beszólt:

— Két vöröskatona jön, alighanem idetartanak.

Szégyelte is aztán, hogy nem látta meg a bátyja vállapján a két sávot meg a két csillagot! De ma senkinek se jutott eszébe kinevetni a kis lurkót. Ellenkezőleg, August megfogta a két vállát, egészen úgy beszélt, úgy viselkedett vele, mint a nagyokkal. A kis Valdiny persze felkapaszkodott a bátyja térdére és sorra megtapogatta a rendjeleket.

Zakis, mikor meglátta a két legidősebb gyerekét — a szép és nevetős Austrát, meg a sudárnövésű és kicsit borongós tekintetű Augustot — nem tett úgy, mint a felesége, aki ott nyomban hangos sírásra fakadt. De mikor August is, Austra is levetették köpenyüket és mellükön megcsillantak a rendjelek, kitüntetések, gárdajelvények, hát Indrik Zakis szíve táján megolvadt a kéreg. Orrcimpája ki-bejárt, széle mind erősebben remegett, bajusza balvégét harapdálta és hogy, hogy nem, sós nedű buggyant ki a szeméből. Eh, nincs mit szégyelni, ha meglátják is! Hiszen örömében sír, büszkeségében, hogy ilyen gyerekei vannak! Ezeket érdemes volt felnevelni. Kezefejével letörölte a fölösleges nedvességet és vállon fogta nagyfiát, forgatta előre-hátra, míg csak minden oldalról jól meg nem nézte.

— Nincs itt semmi hiba. A csont erős, ámbátor egy kis hús még ráférne. Azóta folyvást talpon vagy, mi?

— Hát hiszen, tudod te, milyen a katonaélet — nevetett August.

— És milyen katona vagy! Arany vállap! Kicsi híján ezredes! Pedig nem is olyan régen még együtt fűrészeltük a fát az erdőn és danoltuk: „Fűrész pengjen — kenyér keljen!" Hát te, kis szöcske? — fordult most a lányához. — Gyere ide, hadd nézzelek meg! Tán bizony te is háborúztál, mi?

— Kellett, apám — felelte mosolyogva Austra.

— Hát az meg hogy lehet? Szülői engedelem nélkül? Hallottak még ilyet! És mibül lövöldöztél? Puskából, vagy másmilyen szerszámbul?

— Valóságos mesterlövő puskám volt, tudod amelyiken optikai irányzék is van. Csak a legjobb lövészeknek adnak olyant.

— Igen, a németeknek is volt, láttam — lelkendezett Jancis. Le se tudták ültetni illő módon a vendégeket. A pajta egyik szegletében a konyhaasztal állt, meg a lócák és az edényes láda. A másikban, a szénarakáson a fekvőhelyek és az ajtóban a bográcsa fazékkal. A réseken mindenütt befütyült a szél — a pajta csak pajta, hiába. A ló meg a tehén a pajtához toldott fészer alatt álltak.

— Mért kell így laknotok? — kérdezte Austra. — És meddig akartok itt maradni?

— Max Liepnieknek köszönhetjük — felelte az apja. — Közvetlen a németek kitakarodása előtt idehozott egy egész bandát és felgyújtották a kunyhónkat. Ha jókor ki nem szökünk az erdőbe, hát bennünket se látnátok most itt, sorra legyilkoltak volna valamennyiünket.

— És hol van most az a vadállat? — kérdezte August.

— Bizonyosan az erdőben. Vagy Kurzemében, a németekkel. Hol lehetne másutt? Az öregei is meglépték. Szaladtak eszük nélkül, mint akit megpörköltek. A vén Jukum sétál ott a tanyán a feleségivel.

— Idehallgass, apám — mondta August. — Csak nem akarsz itt fagyoskodni egész télen? Mit vétettél? Amiért az a haramia felgyujtotta a viskónkat? Nézd meg ezt a Jancis gyereket, milyen vékony és sápadt. Megvárod, míg köhögni kezd? Meg Mirdza és Valdiny — máris kék a kezük. Mi lesz még decemberben?

— Ha csak a szovjet hatalom ki nem utal valami kis zugot nekünk — mormogta Zakis. — Egyelőre nincs kihez fordulni. A végrehajtóbizottság még nem működik.

— Senkihez se fordulsz! — Augustnak minden szava egy-egy kalapácsütés volt. — Még ma befogunk és felköltözünk minden motyóstul a hegyre, a Liepniek-tanyára. De oda bizony, egyenest, hogy az ördög vigye őket! A vén Jukum meg a Lienája, nem bánom, ott maradhatnak a régi szobájukban. De a gazda lakását ti foglaljátok el! Nem is való az ilyen nagy tanyát bitangul hagyni. Egy darabig vállalnod kell a Liepnik-gazdagság gondját, apám. És csak mondja valaki, hogy jogtalanul cselekedtünk! Azt szeretném látni! A szekér rendben van? Vezesd csak ki a lovat.

— Nagyon is betyárosan vágsz bele, August!

— Tökéletes igaza van — támogatta a bátyját Austra. — Felégették a mi fészkünket, hát most majd ők keressenek hajlékot.

Ebben a pajtában nem maradhattok tovább, egy óráig se. Éppen elég csúfságot míveltek már veletek a bitangok.

— És ha kérdik a végrehajtóbizottságnál, hogy kinek az engedélyével?... — aggodalmaskodott Zakis. — Nem lesz jó így, önkényesen.

Augustot elöntötte az indulat.

— És a kunyhódat tán nem önkényesen gyujtották fel, mi? Hogy ki engedte meg? Kérdezzék csak bátran. — Elakadt a szava, olyan izgatott volt. — Én engedtem meg, August Zakis gárdaalezredes! Az én intézkedésemre tetted! Szembe akarsz szállni a Vörös Hadsereggel?

— Nem, nem, fiam, megadom magam! — és Zakis feltartotta a két karját. — De most aztán én is komandérozni fogok, ámbátor nem vagyok ezredes, még altisztségig se vittem. És ami anyádat illeti, hát az ő szemében úgyis mindig közlegény maradok. De idehallgass, anyjuk! Mi lenne, ha a kakast... — No, mi? Ha egy kis lakomát csapnánk a sokévi koplalás után? Együtt van megint a család. Kell ennél nagyobb ünnep?

— A számbul vetted ki a szót — mondta csöndesen Zakisné. — Nevelünk másik kakast. Az nem a világ.

— Én majd elintézem. Neked csak a galuskára legyen gondod.

Mikor az apjuk kiment, Austra az anyjához fordult.

— Mondd, mamácskám, Maija hol van? Sehol se látom.

Az asszony megint elsírta magát.

— Harmadik éve, hogy a föld alatt van... Elfogyott, mint a gyertyácska, mikor apátlanul maradtunk itt. És azt se engedték meg, hogy a temetőben hantolhassuk el, úgy kapartuk be az árokba, szegénykémet, mint a kiskutyát. Amiért nem vittük el a paphoz keresztelni. Még jó, hogy a többi megélt.

Alig félóra mulva már pattogott a forgács a háromláb alatt és a fazékban rotyogott, darabokra vagdalva, a kakas. Jancisra bízták a tüzet. Valahányszor megrakta forgáccsal, mindig újra előhúzta zsebéből August ajándékát, a gyönyörű bicskát, forgatta, nézegette.

Az anyjuknak csak most jutott eszébe megkérdezni, hogyan jutottak el hazáig a katonagyerekek.

— Hiszen vasút nem jár, a síneket mind felszedték.

— Autón jöttünk — mondta Austra. — A Liepinyék udvarán vár a kocsi. Peter Spare is itt van velünk... Hja, igaz, üdvözöl. Vissza is együtt megyünk bizonyosan. Ő a... századparancsnokom.

Zakisné szótlanul nézett az urára, az meg zavartan köszörülgette a torkát.

— Kár volt neki hazajönni. Hacsak a kislány miatt nem...

— Mért, apám? — Austra türelmetlenül pillantott az apjára. A tűzfény aranyosan villant meg az arcán.

— Eh, kár sok szót vesztegetni rá! — csattant fel Zakisné. — Meg nem foghatom, hová tette az eszit az az Ella. Peter ritka derék ember. És milyen kedves, dolgos, becsületes. Dehát Ella sose is érdemelte meg... Hogy a németek bejöttek — restellek a gyerekek előtt beszélni... Előbb egyikkel, aztán másikkal... A végén meg itt hagyta a kislányát és szaladt a németjével Németországba.

— Az -ám. Odaát is romban hever minden, akárcsak itt nálunk — mondta elkomolyodva Zakis. — Mi csak felépítjük valahogy a viskónkat újra. — Tán még szebb lesz, mint volt. De hogy Peter hogyan építi fel újra az életét, azt nem tudom.

— Ugylehet, ő is jobbat épít a régi helyébe. — Austra hangjában olyan mélységes meggyőződés volt, hogy a bátyja csodálkozva pillantott rá.

De most elhallgattak, mert lépések közeledtek odakinn. August, aki a pokróccal leterített szénarakáson ült, felállt és kiment.

— Nicsak, Peter! Te vagy az? — fogadta örömmel a vendéget. — Kerülj beljebb! Éppen rólad beszélünk.

Austra elvörösödött és úgy ugrott fel, mint akit darázs csípett meg, behúzódott a legtávolibb szegletbe. „Megbolondult ez az August! Csak így kiböki... Micsoda tapintatlanság!"

Peter Spare belépett a pajtába és fejcsóválva nézelődött. Aztán sorra üdvözölte őket. Nyugodt volt, nem látszott rajta, hogy valami érte.

— Ejnye, Indrik, mikor vetsz már véget ennek a cigányéletnek?

— Feletteseim parancsára még a mai szent napon — felelte jókedvűen Zakis. — Azt az utasítást kaptam, hogy estére költözzem fel a Liepniek-portára.

— Nagyon helyes — bólintott Peter. — És ráadásul igazságos. Éppen eleget görnyedtél a Liepniek igájában. Joggal követelheted rajtuk a részedet.

— Körülbelül így is van, ha jól meggondolja az ember. Eszerint ma György-napot tartunk, megesszük ezt a vén kakast, aztán — dologra! Nem tréfa az ilyen nagy gazdaságot költöztetni. Még

jó, hogy annyi alkalmatosság érkezett ma a faluba. Hát te, Peter? Téged ma már jóltartottak?

— Ó igen. Étellel is, egyebekkel is — Peter keserűen nevetett. — Ha ezt tudom... De nem. A kislányomat akkor is látni akartam volna.

— Ne busulj — vigasztalta Zakis. — Nemcsak te jártál így. A szalma — ha elég is, nem kár érte.

— Nem is búsulok. — És Peter hol egyikre, hol másikra nézett, mintha sorra meg akarná győzni őket. — Csak azt a csöppséget sajnálom. Nem szeretném sokáig Liepinyéknél hagyni. Talán, ha Aija berendezkedett, önála lehetne...

Így észrevétlenül átsiklottak a kényes tárgyon és többet nem is tértek rá vissza. Mikor a kakas megfőtt, Petert is leültették, hogy egyék velük, noha csak az imént reggelizett.

Lakmározás után Zakis befogta a lovat és felrakodott a szekérre. Méltóságosan baktattak a hegyoldalon, mint valami ünnepi menet és megálltak az egész fuvarral a ház előtt.

— No, Jukum, kicsit összébb kell majd húzódzkodnod — mondta Zakis az öregnek, aki elébük jött az udvarra. — A Vörös Hadsereg akaratából ideköltözködöm. Nézd csak meg magad szemivel, hány tiszt van itt.

Jukum mammogott valamit és mélyértelműen bólintott.

— Hát... ha így van, így van. Csak nem ellenkezhetünk a hadsereggel?

Így hát a Liepniek-erőd megadta magát.

— Ej, nekem sehogy se tetszik itt — hajtogatta Zakisné, száját harapdálva. — Semmi se úgy van, mint otthon.

— Nekem bezzeg tetszik — ingerkedett vele a párja. — Képzeld csak! Ma éjjel levethetjük a cipőt, ruhát, úgy alszunk. Valdinynek mindjárt nem fáj majd a foga. És akármit mondj is, mi építettük az egész palotáját. Ki hitte volna, hogy magunk lakunk egyszer benne?

August még egy napig velük maradt, hogy forma szerint is rendezzék az átköltözést. Peter és Austra még aznap este indultak vissza Rigába.

Mikor egy darabot megtett már a kocsi, Austra megszólalt:

— Ne haragudj, hogy olyan ostobaságokat mondtam... boldogságról, melegségről. Igazán nem tudhattam, hogy így lesz. És most olyan ez, mintha gúnyolódni akartam volna. Hisz jól tudod... igazán szeretném, ha boldog lennél.

— És miért gondolod, hogy nem vagyok az? — kérdezte vidáman Peter. — Talán komédiázzam, bánatos arcot vágjak? Úgy tegyek, mintha búsulnék, hogy nem térhetek vissza oda, ahol már régen csak fulladoztam? Visszatértem volna, pusztán kötelességből, mert nincs bennem elég mersz, nem tudtam volna kibogozni a csomót. De jó, hogy most már nem kell vesződni velel Megértesz, mondd? Tudod, mi van most bennem?

— Azt hiszem, tudom.

— Akkor a másikat is tudod. Igaz?

— Nem... találom ki, mire gondolsz...

— Hogy te vagy az, aki nekem kell! Pompás teremtés vagy, csodálatos és ... az ördögbe is! ...igazi jóbarát. Hadd kerüljek már végre olyan kézbe, amelyikből nem kívánok szabadulni. De te persze nem hiszed, hogy így van... azt hiszed, csak úgy kitaláltam az egészet. És különben se szívelhetsz...

— Mért ne szívelnélek?

— Mert századparancsnokod vagyok és azt hiszed, egyebet se tudok, mint parancsolni... a feleségemnek is parancsolgatok majd.

— Ebben tévedsz — nevetett Austra. — Parancsolni én is tudok, ha rákerül a sor. Csak meg kell választani, kinek parancsoljon az ember.

— Szóval — hajlandó vagy nekem parancsolni? — kérdezte halkan Peter és elpirult, mint egy kisfiú.

Austra megsimogatta a kezét és egészen a füléhez hajolt, úgy mondta:

— Azt már nem! Téged szeretni foglak.

TIZENNEGYEDIK FEJEZET

1

Kurzeme egész története során még soha annyi szedett-vedett népség össze nem gyűlt ott, mint az emlékezetes 44/45-ös év telén, amikor a szovjet földnek ez a darabja az utolsó harcok színterévé vált. A türelmetlenek megint csak nem értették, mért késlekedik a Vörös Hadsereg! Mért nem szabadítja fel az ellenségtől

megszállt területnek ezt az utolsó darabkáját, hiszen másutt a sztálini seregek már mindenütt átlépték az országhatárt és annak túlsó oldalán verekszenek! Csak 1945 májusában derült ki, hogy mért? Nem hiába — a közmondás is azt tartja, hogy a törvényszékről jövet többet tud az ember, mint odamenet.

Mi lesz Kurzeméből, ha a fegyverek erejével felszabadítják, még mielőtt a büntető kard átjárta a fasiszta Németország szívét! Mit ért volna a nép Liepaja és Ventspils romjaival? Hiszen nem területek visszafoglalása volt a főcél, nanem a fasiszta Németország fegyveres erőinek tökéletes megsemmisítése.

... Igen, Kurzeme tömve volt, mint a kerítőháló tavaszi áradás idején, mikor zavaros még a víz és a legravaszabb halak se látnak az orrukon túl. Hemzsegtek a kurzemei hálóban is a falánk csukák, síkos ángolnák, lomha és ostoba kárászpontyok, a nagy tolongásban egymást taposták, egymással küzdöttek a létükért.

Hogy a törzsökös kurzemeiek nem úgy fogadják ezeket a hivatlan vendégeket, azt Vilde és Kaupiny uramék is hamar kitapasztalták. Lejniek gazda majd kibújt a bőréből örömében, mikor vendégei tovább álltak egy házzal. És ugyanez ismétlődött szinte mindenütt. Még a legtüzesebb aizargok, a régi század- és zászlóaljparancsnokok is savanyú képpel fogadják bajbajutott osztály- és eszmetársaikat. Nincs se barátság, se testvériség — törődjék mindenki a maga bajával!.

De nehéz is volt ebben a kásában megkülönböztetni a jóbarátot az ellenségtől. Sokan önszántukból szaladtak Kurzemébe, elhagyva házukat, mindenüket — sokat úgy hajtottak. A magánemberek között ott lökdösődtek a különféle hivatalnokok, szökött katonák és légionáriusok. Sokat emlegették az úgynevezett Kureljfiúkat, de senki se tudta értelmesen megmagyarázni, miféle társaság az és mit akar? De még többet emlegetik a legendáshírű, kézrekeríthetetlen partizánszervezetet, a „Vörös nyíl"-at, amely több kurzemei járásra kiterjesztette hatalmát és nap mint nap komoly kellemetlenségeket okozott a német hadseregnek és hátországi hatóságoknak. Se a rendőrség, se a katonaság nem boldogult velük. De valahányszor a szovjet légierő éjjeli támadást intéz a német hadiraktárak és magános tanyákon rejtőző csapattörzsek ellen, hát olyan pontosan talál minden bomba, mintha az épületekre nagy betűkkel fel lenne írva: „Itt a raktár!" „Itt a parancsnokság!" A Vörös Hadsereget mindenütt segítették.

A tengerparti övezeten meg éppen bolond dolgok történtek. Vilde és Kaupiny is odaigyekeztek, de kiderült, hogy a tengernél különös rendszabályok uralkodnak. A vállalkozó szellemű vándorokat udvariasan megkérik, hogy húzódjanak kicsit beljebb a partról. A németek csak a kiváltságosokat eresztik oda, akik a megszálló hatalom előtt különösképpen kitüntették és önnön népük előtt nagyon is bemocskolták magukat. A többi meg — az apraja-népség — csak titokban mozoghat, baksissal, vagy maga-kiagyalta fortéllyal, sokszor meg úgy vaktában, mindent kockára téve. A halászok, akiknek motorcsónakjuk volt, szép pénzt vágtak zsebre, a halálra ijedt uraságok jól megfizették, ha átszállították őket Svédországba. Akinek motoros nem jutott, beérte egyszerű vitorlással. Megesett az is, hogy revolvert szegeztek a csónaktulajdonosnak, választania kellett: átviszi a tengeren a menekülőt, vagy meghal.

Vilde és Kaupiny is Svédországról álmodoztak, de sehogy se sikerült csónakot keríteniük. Meg aztán ilyenkor télen háborog is a tenger, könnyen felborulhatnak. Hej, csak Herman itt lenne! Az mindjárt segítene a bajon, biztos helyre juttatná övéit, ahol nem kérnék számon tőlük csip-csup vétségeiket. A svédek nem látják meg, hogy véres a kezük — rövidlátók a jámborok, ráadásul még színvakok is.

Így telt el nagynehezen a tél. Ó, mit szenvedtek akkor a kurzemeiek és vendégeik! Még jó, hogy az őszit elvetették a helybeli gazdák, a magot mégse kaparhatják ki a földből a németek. Különben azt is megzabálnák, utolsó szemig. Új meg új terményadókat vetettek ki rájuk, etetni kellett a hitleri hordát. A szovjet repülők és tengeralattjárók pedig éberen figyelték a tengeri utakat és mindent elkövettek, hogy az élelmet és hadiszert vivő hajók ne fussanak be a liepajai kikötőbe. A megszállók felették a gabonát, amit idejekorán vermekbe nem rejtettek a parasztok, felfalták a disznót, birkát, tehenet. Még a lóhúst se vetették meg. Öreg Vildének is csak egy tehene meg egy rossz sárgafoltos lovacskája érte meg a tavaszt. Utolsó zsák lisztjét a fásszínben elásott ócska heringes hordóban dugta el.

E néhány hónap alatt úgy lesoványodott ő is, meg Kaupiny úr is, hogy a nadrág lógott rajtuk. De lógatták a fejüket is alaposan. A nappalok izgalomban, remegésben teltek és minden nappal csak nőtt a gondjuk, bajuk, érezték, hogy svédországi útjukból semmi se lesz. S mi lesz, ha a Vörös Hadsereg kizavarja innen is

a németeket és tőlük megkérdezi, hogy „Hát maguk, Vilde és Kaupiny urak, melyik járásból valók? Mit keresnek ilyen messze az otthonuktól? Mért nem mennek haza?" Hajhaj, nehéz az élet!...

2

Indulis Atauga obersturmführer megtörölte a kezét és egy utolsó pillantást vetett a tanyára, ahol az imént még vásári zaj volt és most temetői csend honolt. De meg valóban temetőforma is a hely: a lépcsőn az agyonlőtt gazda teste hever, a két öreg odaát van a gyümölcsösben, ott lőtték le őket, a gazdánét meg három gyerekével mindjárt benn a szobában. A legnagyobb gyerek úgy tizenkétéves lehetett, a legkisebb sok, ha kettő. Ott is hagyták őket a földön. A tarka háziszőttes szőnyeg most még tarkább, a vérüktől. Három gyanús alakot is találtak a házkutatásnál, azokat a hinta keresztrúdjára akasztották fel, az udvar legnaposabb helyén. Bizonyosan húsvétra állították azt a hintát, aztán ott hagyták a gyerekeknek mulatságul. Most legalább van valami haszna. Mind a három gyanús fickónak rossz iratai voltak, sőt az egyikét maga a rendőrkapitány állította ki. De nem voltak bejelentve itt a tanyán és Indulis Ataugának ez elég ok volt, hogy minden ceremónia nélkül kivégeztesse őket. Egy idő óta nincs nyugság ebben a körzetben, a partizánok egyik diverziós cselekményt a másik után hajtják végre. Tegnap egy alezredest öltek meg, néhány napja egy tartalékezred törzsét semmisítették meg. Schernernek is, Jekelnnek is fogytán a türelme. Meg is mondták kurtán-kereken az öreg Kureljnek, hogy a német hatalom őt teszi felelőssé minden szabálytalanságért, ami a talsini és ventspilsi körzetekben történik.

— Ha kézre nem keríti a bűnöst és nem képes megakadályozni az efféle kilengéseket, hát az ön embereit tekintjük bűnösöknek!

De Kureljnek hiába beszélnek. Nagyon is öreg és korlátolt. A törzsparancsnokuk bezzeg más bokorban termett. Erélyes, becsvágyó fiatalember. A „jagdverband" tisztek, akik érintkeznek vele, világosan látják, hogy a legfőbb hatalomról, a legmagasabb polcról álmodozik és a vén tábornokot számba se veszi, nyugodtan rendelkezik nélküle. Ataugának éppen az ilyen emberek tetszettek és ezért készörömest vállalta a büntető expedíció vezetését, amelyet közvetlenül a Jekeln-féle fejmosás után szervezett a „jagdverband"

parancsnokság. Hatvan embert adtak rendelkezésére, régi aizargokat, rendőrségieket és legalizált katonaszökevényeket. Az Ataugakülönítmény razziát tartott az egyik erdős területen és két tanyán tényleg talált. is valamit. A gazdákat — elrettentő példának — nyomban agyonlőtték és aki nem tudta bizonyítani a háziakkal való rokonságát, azt felakasztották. Ezek az újabb események felidézték Indulis emlékezetében a régi élvezetes képeket. Büntető expedíciók... zsidómészárlás a háború elején... bjelorussz falvak megrohanása... Végre megint ki lehet rúgni egy kicsit a hámból. Ugyis jó ideje nincs semmi szórakozás. Micsoda unalmas hónapokat töltött ott Skriveriben, a „jagdverband" tanfolyamon. Itt meg, a törzsnél egyébről se beszélnek, mint hogy „Menjünk-e, maradjunk-e? A szervezet néhány csoportja Vidzemében maradt, de a többi átjött ide és itt új elemekkel gyarapodott. Minél biztosabb a hitleri sereg pusztulása, annál többet tanakodnak a „jagdverband" törzs tagjai az új taktikai módszerekről és lehetőségekről.

A németek tudtával és közreműködésével jól álcázott földkunyhókat ástak a kurzemei erdőkben, ott vannak a titkos fegyverraktárak. Elkészítették már a „vadmacskák" támaszpontját, hogy rögtön megkezdhessék munkájukat, mihelyt a Vörös Hadsereg bevonult Kurzemébe. De a Kurelj fiúknak volt egy másik tervük is, amiről a németek nem tudtak. Ennek a tervnek értelmében néhány becsvágyó fiatal társuk kezébe ragadta volna a kormányt. Hogy könyökig bíborvörös a karjuk lett testvéreik vérétől? Bánták is ők! Kisebb gondjuk is nagyobb volt, mint a nép jövője, boldogsága. Tervüket arra a feltevésre alapították, hogy a háború befejezése után — amint az a mult, imperialista világháborubaŋ is történt — a győztesek az osztozkodásnál hajba kapnak és nyomban megindul az új háború a Szovjetunió és előbbeni szövetségesei között. És ha ilyenformán megint kialakult a két harcoló csoport — amit epedve áhítottak és éppen ezért bizonyosra vettek a hatalomravágyó ifjú urak — ők, mint hivatalos népárulók, akik a német megszállás idején is segítettek az ellenségnek kifosztani és megnyomorítani a lett népet, most újra a nép ellenségeivel tarthatnak majd és szolgálataikkal kiérdemelnek valami koncot. Sőt ezt a koncot máris ígérgetik nekik, a Balti-tenger túlsó oldaláról különféle feltevésekkel biztatják, buzdítják őket a közeli jövő eshetőségeit illetően. Megtörténhetik, hogy „Nagy-Svédország" hadat üzen a Szovjetuniónak és óriási ejtőernyős csapategységeket vet oda. De az se lehetetlen, hogy a brit hadiflotta bevonul a Balti-

tengerre és sietve megszállja Kurzemét, amíg a Vörös Hadsereg még nem érte el a tengert. Valamelyik feltevés okvetlen megvalósul, hát csak készüljetek! Készüljetek fel, hogy másodszor is elárulhassátok népeteket! A „vadmacskák" minden áron hatalomra akartak jutni, akár így, akár úgy fordul. Ha csak néhány napig tart is a dicsőség, ha csak egyetlen tengerparti járásban lesznek is urak, de be akarták írni nevüket a történelem könyvébe, hogy az új „führer" legendája megszülethessék. Akkor felosztják egymás között a miniszteri tárcákat, egyik elnök lesz, a másik belügy, pénzügy vagy esetleg igazságügyminiszter és, mint 1934-ben, a fasiszta fordulat után, a nép verítéke megint a „fajtestvérek" zsebét duzzasztja majd. Arany búzaszem lesz belőle, meg négyemeletes ház, gőzhajó, gyár és autó. Így képzelték ők a jövőt.

Álmukban, csakúgy mint ébren, mind ezt a képet látták és előre nyalogatták a szájuk szélét. Kezdődött a kettős játék. Mosolyogtak a németekre, de ugyanakkor a tengeren át is csábosan kacsintgattak. Pontosan úgy, mint a hivatásos prostituált.

Indulis megmosta, megtörölte a kezét, a parancsnokságot átadta egy fiatal vasutas-aizarg hadnagynak és felkapott a motorkerékpárjára. Anahitébe robogott, mert ott tanyázott most a kureljisták törzse, az üveggyári telepen, nem messze a sparei állomástól. Oldalkocsis volt a motorkerékpár, egy géppisztolyos aizarg az oldalkocsiban ült, egy meg Indulis háta mögött. Ilyen elhagyott utakon, fedezet nélkül veszedelmes lett volna a közlekedés.

„Kíváncsi vagyok, milyen tisztséget kapok, ha sikerül a vállalkozásunk?" — ezen gondolkodott, míg ügyesen kormányozta gépét a tankok és vontatók szántotta úton. — „Lehet, hogy megtesznek belügyminiszternek... Araj már nincs itt. Bangerski és Danker is Németországba szaladtak. A tekintélyesebbek mind elszeleltek, ki erre, ki arra. Miniszteri tárca... kevesebbel be se érem. Amit én végbevittem, azt senki se csinálja utánam... Getto... Rumbuli erdő... bjelorussz falvak... meg ez a kurzemei tanya itt és a hintarúdra akasztott emberek... Van, amire hivatkozzam! Kíváncsi vagyok, mit adnak érte?"

A parasztlovak megijedtek a motorkerékpártól és az árokba rántották a szekeret. — A szekeres, aki Indulis és kísérői németeknek nézte, csöndesen elkáromkodta magát. Azt hitte, nem értik.

— Rohannak, mint a veszettek. Bár kitekernék már a nyakatokat, büdös kutyák!

„Még kérdés, ki, kinek a nyakát tekeri ki — gondolta magában Indulis. — Csak kezünkben legyen a hatalom, majd szűköltök, szakállas ördögök! Négykézláb másztok előttem, szakállatokkal fényesítitek a csizmámat. És ha kívánom, elhozzátok a feleségeteket, lányotokat. De úgy ám!

3

Aznap este Anahitében nagy vigasság volt. Az ellátó részleg főnöke két láda italt szerzett Ventspilsben és a tisztek közös vacsorát rendeztek. De míg az öreg Kurelj köztük volt, nemigen oldódott meg a nyelvük. Az öregúr jelenléte feszélyezte a társaságot. Annál inkább felélénkültek a fiatalok a vacsora vége felé, mikor magukra maradtak. Nőket hoztak, megvendégelték a „jagdverband"-nál dolgozó gépíró és telefonos kisasszonyokat, aztán táncra perdültek. Indulis Atauga előbb szeszélyeskedett és kicsi híja, hogy pár nélkül maradt. Szerencsére a törzsparancsnok-helyettes hamar elázott, úgy kellett felvinni a szobájába, a gömbölyded telefonos kisasszonyka így felszabadult. A leendő belügyminiszter most már nem okoskodott, habozás nélkül odatelepedett hozzá. A lány nem tudhatta persze, milyen kiváló személyiséggel van dolga, de a vaskeresztes obersturmführer így is eléggé tetszett neki. Meg aztán — öli az embert az unalom itt, az erdőben.

Előbb foxtrottot táncoltak, aztán tangót és újra foxtrottot. A szünetekben pedig idogáltak. Indulis hirtelen úgy érezte, hogy okvetlen meg kell mutatnia a szobáját a telefonoslánynak. Nézze meg, milyen szépen berendezkedett ő az emeleten.

— Nem bánom — mutassa meg — csengett a vidám válasz. — Legalább meglátom, hogy laknak a tisztjeink.

Mikor félóra múlva visszajöttek, Indulis szeme egy sugártermetű szőke nőn akadt meg, akinek pillanatnyilag nem volt gavallérja. Se szó, se beszéd, ott hagyta a telefonoslányt és a szőkéhez pártolt.

— Unatkozik, kisasszony? Nem táncolnánk egyet?

A lány rámosolygott.

— Nagyon kedves, obersturmführer úr.

— Hívjon csak Indulisnak.

— Jó, de miért hagyta ott Erikát?

— Ő már megkapta a részét. Ekkorka lánynak nem kell több.

— Ez mégse szép. Mit gondol majd rólam Erika?

De azért táncolt vele. A kis Erika pedig az asztalnál felszolgáló altiszt nyakába csimpaszkodott. A tisztek aztán kiszállingóztak hölgyeikkel a verandára és jó darabig gyönyörködtek az áprilisi éjtszaka szépségében. A törzsparancsnoknak nyírfanedvre szottyant kedve. Ráparancsolt az altisztre:

— Eriggy ki az erdőre és hozz nekem nyírfanedvet! Keríts, ahogy akarsz, de legyen. Mit ér az április nyírfanedv nélkül!

Míg az altiszt a konyhán vízből és cukorból elkészítette a nyírfanedvet, a verandán politikára terült a szó és a tisztek, akik már mind becsiccsentettek, kikotyogták titkos terveiket. A sugártermetű szőke egyetlen szót se eresztett el a füle mellett. Két óra tájban, mikor kiki a szobájába vonult, ő nem ment fel Indulisszal, azt mondta, fáj a feje.

— Hívja csak Erikát. Megbocsátja az árulást, ne féljen. Viszontlátásra!

És Indulis végül csakugyan Erikát vitte magával. Félóra múlva, mikor a részeg tisztek már nagyban horkoltak, a csinos szőke felhívta Talsit, hogy kösse össze Jekeln obergruppenführer székhelyével, fontos közölnivalója van.

Két nappal ezután előkelő vendégek érkeztek Anahitébe — maga Jekeln és Lange politikai rendőrfőnök. Az öreg Kurelj nagy buzgalmában még egy német őrmester előtt is haptákba vágta magát, most meg éppen nem tudta, miként tegyen kedvére nagyhatalmú fölötteseinek.

Míg Jekeln a törzskari tisztekkel beszélgetett és elkérdezte, mint élnek és mivel foglalkoznak itt, Lange végigment a táboron, megtekintette a „jagdverband" birodalmát. A főnöküket kísérő SS-tisztek és rendőrfelügyelők eközben az aizargoktól tudakolták, nem háborgatják-e őket a partizánok és kellőkép felkészültek-e esetleges váratlan rajtaütésekre? Az aizargok gondos előrelátásukat fitogtatva, megmutatták álcázott géppuskafészkeiket és fontos védőállásaikat.

A látogatás minden kellemetlenség nélkül folyt le. Jekeln elég nyájasan búcsúzott Kureljtől és a törzskari tisztektől s elkocsizott Langéval együtt.

A tisztek csodálkozva kérdezgették egymást:

— Mit kerestek ezek itt? Jekelnnek ugyancsak kevés dolga lehet, hogy az erdőket járja és minden század kondérjába belekukkant.

— Ez a Lange... brrr... — berzenkedett a törzsparancsnok. — Hogy ez idedugta az orrát — nem jót jelent. Lange csak odamegy, ahol neki való munka akad.

Lange megjelenésén mind megütköztek és bár egyelőre nem történt semmi, valami bűzlött a levegőben.

A leendő miniszterek és méltóságos urak tëprengve járkáltak a táborban. Csak Indulis Atauga nem tulajdonított jelentőséget az előkelő látogatásnak. Évek óta hittel, odaadással szolgálta Jekelnt és Langét, olyan érdemeket szerzett, amelyeket a gestapo nem felejthet el. „Miért adták volna a vaskeresztet? Mért neveztek ki obersturmführernek? Nincs semmi baj. Felzavarták az aizargokat, hogy el ne hájasodjanak."

Este Indulis újra ostrom alá fogta a sugár szőkét. Unszolta, hogy jöjjön fel hozzá.

De az most is elhárította a meghívást.

— Ma ügyeletes vagyok. Senki se helyettesíthet.

— Hát akkor holnap este! Jó?

A szőke ránézett és fontolgatta egy percig.

— Holnap este? Igen... Talán.

— Határozott igent mondjon.

— Meglátjuk holnap. Ha még holnap is kedve lesz és újra megkérdez — határozott választ adok.

— Lesz kedvem, okvetlen — erősködött Indulis. — Holnap... holnapután... mindig.

— Aki megéri, meglátja.

Tréfásan megfenyegette az ujjával és mint a kígyó, siklott végig a törzs folyosóján. Gumitalpú cipője volt, lépése alig hallatszott.

Enyhe, de szeles áprilisi éjtszaka. Az erdőn még hó takarja a földet, de vízerek csobognak, gyenge fűszálak feszegetik a föld kérgét, igyekeznek fel a sötétségből. Édes életnedvek szállnak fel a nyírfatörzs ereiben, a duzzadt rügyekben már alig-alig férnek meg a természet bontakozó erői.

Hatalmas tavasz — bódulat és ébredés ideje! Érzed-e, Kurzeme, hogy a te ajtódon is kopogtat az ifjú kikelet?

Anahitére is új nap virradt. A leendő miniszterek fèlébredtek, megreggeliztek és mérlegelték, hogy melyik tanyán kellene rajtaütni, kit kéne agyonlőni vagy felakasztani, amíg még a németek

kontójára lehet. Mert unalmas itt rostokolni a tengerparton és lesni az időjárást.

Amíg ők tanakodtak, az erdei útakon SS-ekkel rakott teherautók tartottak Anahitéba. Rejtett helyen álltak meg, meglepték és néhány perc alatt körülfogták a „jagdverband" székhelyét. Jekeln maga irányította a műveletet. Lecsapott villámgyorsan, mint a tigris, rá se lehetett ismerni a tegnapi udvarias vendégre. Az obergruppenführer személyes sértésnek tekintette a „jagdverband" kétkulacsos politikáját és rájuk eresztette féktelen dühét. Pontosan tudta, milyen terveket főznek Kurelj becsvágyó tisztjei és bosszúvágyát csak vér elégíthette ki.

Átadta Kureljéknek az ultimátumot: tüstént rakják le a fegyvert! Nem fenyegetett és nem ígért — az ő részén volt a túlerő.

A „jagdverband" parancsnoksága rövid tanácskozás után elhatározta, hogy teljesíti Jekeln követelését. A századok megkapták a parancsot és helyiségeikből kivonulva egymás után tették le a fegyvert. Az SS-ek nyomban körülvették és elvezették őket, messzebb a tábor központjától. És elkövetkezett a véres megtorlás. Az SS-ek géppuska- és géppisztolytűz alá fogták a körülzárt egységeket. Aztán megvizsgálták, hogy meghalt-e mind. Aki még mozgott vagy lélekzett, főbelőtték. Jekeln parancsára a törzskari tiszteket is agyon kellett lőni egytől-egyig.

Mikor Indulis az SS tisztek között megpillantotta Lankát és Kristap Pontét, bizonyosra vette, hogy még ma megiszik velük egy üveg konyakot, hisz majd egy éve nem látták egymást és régi jóbarátok így szokták megünnepelni a viszontlátást. Mosolyogva fordult Lankához, de az, szemét összehúzva, csak annyit mondott:

— Tedd az asztalra a pisztolyt! Nincs másként — ez a feltétel. Majd aztán beszélgetünk.

— Ahogy parancsolja, hauptsturmführer úr — mondta derűsen Indulis.

Pontéra kacsintott és az visszamosolygott rá. A fegyver átadása után Indulis újra Lankához és Pontéhoz fordult, de a beszélgetésből most se lett semmi, mert Lanka intett két SS-nek, és kurtán rászólt:

— Menj velük!

A ház szeglete mögött kurta géppisztolysorozatok ropogtak. Az SS-ek egyenként lőtték le a tiszteket.

— Hová menjek? Hisz ott lövöldöznek!

— Menj csak, menj — ismételte Lanka és Ponte is helyeslően bólintott.

— Furcsa tréfa — mormogta Indulis és vállát vonogatva lépkedett a két SS előtt.

A ház sarka mögött az egyik SS „állj"-t vezényelt, a másik pedig felhúzta a géppisztoly závárját s merőn, szótlanul, mosolytalanul nézte Indulist.

Most, hogy a tréfa ilyen fenyegetőre vált, Indulis felkiáltott:

— Hé! Megbolondult? Nem látja, kivel van dolga? Hogy mer egy tisztet, egy vaskeresztes lovagot... Osvaldl — ordította képéből kikelve.

Az SS mégcsak vállához se szorította a géppisztolvt, úgy húzta meg az elsütő billentyűt. Atauga obersturmführer elnémult és hanyattesett.

A „jagdverband" vezetőjének dolgozószobájában puha karosszékben ült Jekeln obergruppenführer. Homlokát ráncolva nézte Kurelj tábornokot, aki térdenállt előtte, keze után nyúlt és fel-felzokogva esengett.

— Kegyelmes uram... Nagyrabecsült uram, legyen nagylelkű egy öreg emberhez! Én semmit se vétettem a német hadsereg ellen... Hittel, odaadással fogom szolgálni utolsó leheletemig. Megteszek mindent, amit kívánnak, csak irgalmazzon... Ne lövessen agyon, engedje, hogy éljek és bebizonyíthassam...

Hangosan sírt, Jekeln kezét csókolgatta, egyre közelebb csúszott a gazdájához. Jekeln lerázta és felállt.

— Keljen fel! Ne nyafogjon, mint egy vénasszony. Nem ítéltem halálra. Még ma elviszik Liepajába, majd ott eldől, mi legyen a sorsa. Semmiember maga, hogy az ördög akárhova tegyel Melyik tökfilkó állította erre a fontos helyre?

Kurelj felállt és még sokáig szipogott. Odakinn eldördültek az utolsó lövések. Holttestek borították az udvart és az utakat.

4

Ojar Sniker meg a társai az egész szovjet néppel együtt, ugyanazon órában tudták meg, hogy Berlin elesett és a Reichstag ormára kitűzték a Győzelem zászlaját. Örömüket nem nyilvánithatták üdvlövéssel, mert köröskörül még ellenség cirkált. De megünnepelték a napot a maguk módján: az aizputezskrundai úton a

levegőbe repült egy német tisztekkel rakott autó és a kuldigai kerületben tövigégett egy katonai raktár.

A májusi ünnepségekre Akmentiny és Marina a főbázisra érkeztek.

— No, Kris, most már hamarosan eljutsz Liepajába — ezzel fogadta Ojar a barátját. — De akkor gondolj rám, vigyél magaddal! Kíváncsi vagyok, ép maradt-e a lakásom? A kulcsát ugyan elvesztettem az évek során, kérdés, beereszt-e a házmester?

— Szállásra ne legyen gondod. Ha nem lesz hol kikötni, földkunyhót ásunk a tengerparton. Ezt a mesterséget kitanultuk. Csak az bosszant, hogy alighanem elszalasztottam egy pompás fogást.

— Mégpedig?

— A „Vörös nyíl" egyik csoportja csípte el a kis Krausét, a salaspilsi tábor császárját, istenét.

— Ez aztán a zsákmány! — lelkendezett Ojar. — Bizony, kár, hogy nem mi kaptuk el. Legalább Imant megtudhatta volna, hová tették az édesanyját?

— Az ám — sóhajtott Akmentiny. — De még nagyobb kár, hogy mi — igen, mi magunk, érted? — elszalasztottuk Langét! Most néhány napja száguldott erre, de úgy, mintha ördögök kergetnék. Mire észrevettük, ráismertünk, későn volt.

Ez már Ojart is bosszantotta.

— Langét bizony kár volt elereszteni. Földkunyhóba kellett volna zárni és őrizni, míg a Vörös Hadsereg ide nem ér.

— Bizony. Szükség esetén akár jégbe is hűteni, hogy meg ne romoljon. Ámbár az ilyen gazember úgy is rohadt kívül-belül.

— A megugrott vadat hiába lesed. De a következő alkalmat ne aludjuk el. Egy jóféle harcos majd csak akad a mi hálónkba is.

Rejtett őrsöket állítottak fel a Liepajába vezető országutakon, meg a műúton, s naphosszat lesték, figyelték az arra haladó gépkocsikat.

Egy ilyen őrs, Elmar Auninnyal az élén, az aizpute-kuldigai műutat tartotta szemmel.

Május 7-én Elmar bús képpel állított be a bázisra és jelentette Ojarnak:

— Parancsnok elvtárs, nincs szerencsénk!

— No, mi az? Csak nem magát Jekelnt aludtátok el?

— Nem Jekelnt éppen, de valami nagyfejűt. Legalább úgy vélem. — És izgatottan magyarázta: — törzskari autón... két tiszt

Mire észrevettük, már messze száguldottak. Hallatlan tempóban mentek.

— Merre?

— Kuldiga felé.

— Akkor mit búsulsz? — Ojar a fiú vállára ütött. — Ha Liepaja felé robogtak volna, hát hiába minden. De Kuldigából okvetlen visszafordulnak. Gondoljuk ki, hogy kaphatjuk el őket. Milyen gép volt az?

Egy óra múlva Elmar Auniny visszatért a csoportjához és két részre osztotta. Imant Selis, aki jól eszébe véste az autó formáját — kiszemelte a megfigyelőpontot és néhány társával a kuldigai utat őrző leshelytől négyszáz méterre helyezkedett el. Volt nála rakétavető és elegendő rakéta. Géppisztolya volt mindenkinek. A többiek az éles útkanyar mögötti bozótban rejtőztek el. Készen tartottak egy kidöntött távírópóznát és úgy egyeztek meg, hogy abban a pillanatban, mikor a gépkocsi elhalad a megfigyelőpont mellett, Imant piros rakétát ereszt fel, Elmarék pedig az útra fektetik a póznát és támadóállásba helyezkednek. A prédát lehetőleg élve kell kézrekeríteni, de ha váratlan esemény következik be, vagy újabb német autó közeledik, akkor lőni kell. A siker biztosítására Ojar még két partizánt adott Elmar mellé.

És Elmar figyelt, észak felé lesett szűntelenül. Félt, hogy a dolog elhúzódik a sötétség beálltáig, bár mostanában a németek már nemigen mernek éjtszaka hajtani a kevésbbé forgalmas utakon. Szaveljev és Zvirgzda sok leckében részesítették őket.

Félótkor felrepült a piros rakéta.

— Gyerünk a póznával! — parancsolta Elmar.

Hatan megfogták és az útra fektették, keresztbe, azzal újra elrejtőztek a kanyar mögötti bozótban.

Az éles kanyar előtt a soffőr lassított és egy-két másodperccel később, tizenöt méterrel a pózna előtt megállt. Ellengázt akart adni és idegesen taposta a sebességváltót. De már későn volt: hat rájuk meredő pisztolycső előtt a soffőr, Osvald Lanka és Ponte karja magasra lendült. Elmar a kocsiba ugrott és lefegyverezte a megrettent SS-eket, aztán, kezüket hátrakötözve, a bokrok közé vezették őket. Egy partizán, aki féligmeddig értett az autóhoz, a volánhoz ült, elkormányozta a kocsit a kis hídig és az útról letérve, egy nagy réten át a fenyők közé vezette. Ott rejtették el, ügyesen álcázva a sűrűben.

— No, drágalátosok, gyerünk, mars! — vezényelt Elmar.

Imant és társai már bevonultak a csoporthoz, a távírópóznát is felszedték, mehettek vissza a bázisra.

Három óra múlva az erdő közepén rendkívüli tárgyalásra ült össze a partizán-törvényszék.

— Hol voltak ma? — kérdezte Lankától németül Ojar.

Lanka vigyázzban állt, igyekezett katonásan viselkedni és lettül felelt:

— Winter standartenführer, a főlöttesem, Kuldigába hívott tanácskozásra.

— Milyen kérdéseket beszéltek meg? Milyen feladatot kapott?

— Egyetlenegy kérdésről volt szó. A standartenführer közölte velünk, hogy a hadműveletek beszüntetése a legközelebbi napokban várható. Lehetséges, hogy a német hadsereg kapitulál. A gestapo vezetősége nem vállalhatja tovább a felelősséget sorsunkért, így tehát... — Lanka mosolyogva elhallgatott.

— Így tehát?

— Így tehát most már kiki gondoskodjék magáról. Szabadon cselekedhetünk.

— És magának mi volt a szándéka? — kérdezte Szaveljev. — Elrejteni a mundért és adni az ártatlan báránykát? Vagy a föld alá bújni és várni, amíg valami módon kiszökhet az országból? Mire kellett az Ansis Ozoliny névre szóló passzus?

— Csakúgy... minden eshetőségre. Winter standartenführer ajánlotta, Liepajába igyekeztünk, hogy ott hajóra vagy motorcsónakra szálljunk.

— Mióta működik itt a gestapo szolgálatában? A háború elején még nem volt Lettországban?

Lanka ismét kihúzta a derekát.

— Igenis, nem voltam. Csak 1943-ban érkeztem ide. Addig Posenben dolgoztam egy birtokon.

— Nem csal az emlékezete? — És Ojar az asztalon heverő okmányok és iratok közül kivett egy csomó fényképet. — Nézze csak meg ezeket a felvételeket. Nem ezzel a leikával csinálták? — A fényképezőgépet is felmutatta. — Minden felvételen ott volt a felírás: 41 augusztus — Rigai toloncház, 41 augusztus — Rigai gyüjtőfogház, 41 szeptember — Bikernieki erdő, 41 október — Rigai getto, Rumbuli erdő. És végül: 42 július — Salaspilsi tábor.

— Gyertek ide, bajtársak, nézzétek meg a felvételeket! Valóságos életrajz. És milyen életrajz!

Lanka elsápadt, feje, válla lecsüggedt, a földet nézte, halántékán verítékcseppek peregtek.

A tárgyaláson részt vevő partizánok az asztalhoz léptek és megnézték a felvételeket. Eléjük tárult a holttestekkel borított gettó, a rumbuli erdő fenyői alatt tátongó óriási sirgödör és a salaspilsi tábor udvara a bitókkal, akasztottakkal. Egyik-másik képen látható volt maga Lanka, Ponte és a sofőr. Jól megnézték a képeket, aztán visszamentek a helyükre.

Ponte és a sofőr kihallgatása még gyorsabban folyt le. Nem kellett sokat kérdezgetni, az okmányok eleget mondtak.

Mindhármukat felakasztották az erdőben, a műúttól félkilométerre, a bázistól elég messze, hogy ha a háború hátralévő napjaiban a németek rábukkannának a hullákra, ne fedezhessék fel a népi bosszúállók táborhelyét.

5

Edit éjfélig várta a férjét, akkor lefeküdt. Az értekezlet Winternél nyilván elhúzódott és Osvald meg Ponte ott töltik az éjtszakát. Jól is teszik. Mostanában már a műúton sincs biztonság.

Sokáig nem jött álom a szemére. Zavarta minden nesz, ami a szobákból, az udvarról, az útról a fülébe hatolt. A gestapo-hivatalnokokat — Osvald még megmaradt munkatársait — itt helyezték el a tekintélyes tanyán, a lakóházban, itt lakott Edit is, árván a sok mogorva, szűkszavú férfi között. Az útszéli ház ablakából láthatott minden jövőt-menőt. Ha megjelent az udvaron, vagy valamelyik szobában, az emberek elhallgattak, megvárták, míg tovább megy, azután megint súgdolództak. Osvaldtól és Pontétól féltek, tőle óvakodtak. Ostobaság volt talán, de úgy érezte, hogy ellenség veszi körül.

Hosszas kémszolgálatban megedzett szeme gyorsan észrevett minden szokatlant és gyanúsat. Már harmadnapja figyelte a gazdánét, mikor az istállóba megy. Aká hogy alakoskodik, nem tudja leplezni előtte a zavarát: étellel teli tál van a kötényе alatt.

„A szénapadláson bújtatnak, etetnek valakit — állapította meg. — Sebesült partizánt, vagy a légióból megszökött rokont. Vagy szovjet ejtőernyőst — az is lehet."

Amint Osvald és Ponte megjönnek, szólni kell nekik. Fogják körül az istállót, kutassák át minden zugát. Bizonyosan találnak valamit. És nyomozzák ki, hova osonnak minden nap a gazda gyerekei. Alighogy besötétedik, eltűnnek a kamra mögött és csak késő este jönnek haza. Bizonyosan partizánokkal találkoznak. Elmondják nekik, amit itt napközben kilestek. Más tanyára kéne költözni, megbízhatóbb emberek közé.

De hol vannak a megbízható emberek?... Berlin elesett... A Reichstag termeiben vörös parancsnokok sétálnak... Hol akad még olyan tökfilkó, aki szívesen látja a gestapo embereit? Talán Himmler maga is Portugáliába vagy Argentinába repült. Liepajában már csak az apraja nép nyüzsög. A fontosabb személyiségek elrepültek... És hol a megígért gőzös, a tengeralattjáró vagy a junkers-raj?

Jekeln már nincs itt. Se Scherner, aki csak a minap kapta a marsallbotot. Mi várható a kurzemei hadseregtől, ha ezek a vasemberek már nincsenek az élén ?

Hátha Winter már az evakuáció tervét közölte velük? Lehetetlen, hogy ne gondoskodjék a legértékesebb munkatársai biztonságáról. Ha ő maga már nem veszi hasznukat, akkor is átadhatja őket más országnak. A tehetséges ügynökre mindenütt szükség van. Nekünk meg mindegy, kit szolgálunk, csak jól fizessenek.

Erna Ozoliny... egyszerű, gyakori név. Van egy tanya Ventspilsben, erdők között. Gazdája jó emberünk. Ha minden kötél szakad, ott elbújhatok. Mint napszámosasszony, vagy mint rokon, mindegy. Persze, a gazdáné majd féltékenykedik egy kicsit... A dundagai járásban is van egy derék erdész. Még a földesúri időkből ragadt ott. De nem, ott alkalmasint rádióállomás van. Az veszedelmes. Az iránymérők előbb-utóbb felkutatják és akkor engem is megtalálnak. „Hát maga mit keres itt, Ozoliny polgártársnő?"

Berlin elesett...

Hol van most Hitler? Hol a nagy világhatalom?...

Reggel felé mégis elnyomta az álom. Hosszú kopogtatás keltette fel.

Ez Osvald legénye, a készséges Lindemann.

— Jöjjön be! Lanka hauptsturmführer még nem érkezett vissza?

— Még nem, asszonyom.

— Szóljon valakinek, hogy hívják fel Kuldigát. Talán még ott vannak.

Egy óra múlva valamelyik gestapósnak sikerült megkapni Kuldigát. Winter szárnysegédje közölte, hogy a tanácskozás még tegnap véget ért és a részvevők mind eltávoztak. Mikor ezt Editnek jelentették, úgy tett, mintha a dolog egyáltalában nem lepné meg.

— Jó. Köszönöm. A hauptsturmführer említette elutazása előtt, hogy esetleg csak ma jönnek meg. Elmehet.

De mihelyt kiment a gestapós, kinyitotta a bőröndjeit és sokáig turkált bennük. A drágaságokat, arany ékszert a kézimunkadobozába tette, ezt meg a vízhatlan hátizsákjába. Aztán belegyömöszölt a zsákba, ami ruha, harisnya, selyemfehérnemű belefért, tetejébe egy pár divatos cipőt rakott, a zsebekbe kenyeret, sajtot, egy doboz vajat dugott és bezárta a bőröndöket. Sokáig figyelte az utat az ablakból. Ma különösen élénk a forgalom. Személy- és teherautók, motorkerékpárok robognak erre is, arra is, katonaosztagok menetelnek, ki tudja, honnan, hová?

Mi történt Osvalddal? Hol lehet? Bevonták egy hadműveletbe? Winter megint kisütött valamit? De hiszen az a dolga voltaképpen.

Lankáról, Pontéról délutánig semmi hír. Most már komolyan aggódott, idegeskedett. Mintha az arrajárók mind furcsán, sokatmondóan pillantanának fel az ablakára. És a tanyaiak még gyanúsabban viselkednek, mint eddig. Suttogásukból fojtott nevetés hallik ki. A gazdáné megint az istállóba tart és megint edény van a köténye alatt. A fiúk elmentek hazulról, már be se várják a sötétedést...

Estefelé motorkerékpár állt meg a ház előtt. Két német tiszt ült a vezető mögött, az oldalkocsiban is ketten szorongtak, egyik a másik ölében. Most leugrik az egyik és bejön a házba — ezt ismeri. Winter segédtisztje.

Edit elébesiet. — A férjemhez jött, úgye? Még nem érkezett vissza. Azóta, hogy tegnap Pontéval elmentek, semmi hír róluk.

— Winter standartenführer küldött. Már felhívtak bennünket innen és tudakozódtak a hauptsturmführer felől. A dolog feltűnő. A két úrnak még tegnap este meg kellett volna jönni. Tőlünk közvetlen ebéd után indultak. Talán defektet kapott a gép? De akkor most láttuk volna útközben. Különben is, annyi autó jár itt, egyik okvetlen felvette volna őket. Valaminek történni kellett.

— Dehát mi történhetett?

A segédtiszt körülnézett.

— Valamit közölnöm kell önnel, asszonyom, a standartenführer nevében. De talán menjünk be a szobába

— Tessék. Miért nem mondja mindjárt?

Bevezette a szobájába és hellyel kínálta, de a segédtiszt nemet intett.

— Nem érek rá, asszonyom, tovább kell sietnem. A standartenführer az üzeni, hogy bármennyire sajnálja, de nem lehet már a segítségére. Gondoskodjék magáról és feltétlenül még ma távozzék innen olyan helyre, ahol nem ismerik.

— Mért?

— Mert holnap már nem lesz a német haderő oltalmában. — Kettejükön kívül senki se volt a szobában és eddig is halkan beszéltek, de most — még nagyobb biztonság okáért — Edit füléhez hajolt a segédtiszt és alig hallhatóan súgta: — Kapituláció. Éjfél után csapataink leteszik a fegyvert. Erről még csak a felsőbb parancsnokok tudnak. Viszontlátásra, Lankáné asszony.

— Várjon... ne szaladjon. — A tiszt már az ajtóban volt, mikor Edit elkapta a köpenye ujját. — Nem mehetnék magukkal?

— Sajnálatomra, lehetetlen — felelte mosolyogva a fiatal tiszt. — Máris öten vagyunk. Többet nem bír el a gép. Meg aztán — magának nem is ajánljuk, hogy Liepajába menjen. — Meghajolt, sarkonfordult és elment. Már csak a sarkantyúja pengése hallatszott.

— Disznó! — szisszent fel Edit. — Így viselkedik egy tiszt, ha egy hölgy kéri valamire!

Azt megértette, hogy segítséget most már hiába vár. Csak maga gondoskodhatik magáról, neki kell kigondolni, amit még lehet. Bezárta az ajtót és felvette legszerényebb ruháját, lapossarkú turistacipőjét, közönséges tarka kendőt kötött a fejére és végig begombolta szürke gyapjú kötöttkabátkáját. Aztán várta, hogy beesteledjék.

Mikor már elég sötét volt, kimászott az ablakon és, mint aki ellenséges gyűrűből menekül, elosont a tanyáról. Három kilométert ment a műútón, Kuldiga felé. Minduntalan ki kellett térnie a szembejövő személy- és tehergépkocsik elől.

Egyhelyütt erdő közelében vitt el az út. Edit gondolkodott.

„Ha a reggel még az úton talál, már nem tudok elbújni. Az erdőben nem akadnak rám."

Letért a műútról és a szántókon át egyenest az erdőnek tartott. Benn a sűrűben megpihent egy kicsit és jól megfontolta, merre menjen, hogy odajusson, ahová akar. Aztán nekivágott. Világos májusi éjtszaka volt, de itt, a sűrű fenyvesben csak úggyel-bajjal

vehette ki a facsemeték és tönkök körvonalait. Félórája mehetett, mikor hirtelen egy vaskos tárgyba ütközött. Az engedett a lökésnek és lengett, mint az órainga. Edit félreugrott.

„Csak ezen a sűrűn átvergődjek! Addig nem jutok előre."

Megnyomta zseblámpája gombját és rávilágított a különös tárgyra. Furcsa mereven, teljes hosszában kinyúlva, Lanka hauptsturmführer lógott előtte a fenyőágon. Csizmája hegye majdnem a földet érte. Néhány lépéssel odébb Kristap Ponte meg a soffőr lógott egyazon fán.

Felsikoltott. Elfelejtette eloltani a lámpát. Futva menekült — csak el, el a borzalmas helyről. A gallyak felvérezték arcát, kezét. El-elbotlott a kiálló fagyökerekben, el is esett, de mindig talpra ugrott, ügyesen, mint a macska és rohant tovább. Csak futott és üvöltött, mint a halálra rémült állat.

6

1945. május 9-én Ojar Sniker és Szaveljev százados összeszedték és a dombos erdőszélre vezették embereiket. Onnan tágas kilátás nyílt nyugat, észak és északkelet felé. Lenn a zöld mezőségen át vitt a műút, túl rajta berkenyebokrokkal tarkázott szűz föld feküdt — a közeli tanyák legelője.

Előbb nem láttak semmi különöset a partizánok és nem értették, miért hozták ide őket. A patakok és a mezei árkok vizén szikrázott a reggeli nap. Könnyű, enyhe szellő ingatta a gallyakat, borzolta a nők haját és mint egy láthatatlan, cirógató kéz, végigsuhant az őszi vetésen, simogatta a zsenge zöldet.

— Ojar, odanézz, jobbra! — kiáltotta Imant. — A németek!

Félelemnek nyoma se volt a felkiáltásban. A partizánok nem ugrottak talpra, nem kapták fel a fegyverüket, nem készültek harcra. Nyugodtan a mondott irányba fordultak, szemük hunyorgott a vakító napon.

Oldalkocsis motorkerékpár haladt a menetoszlop előtt, a bennülő tiszt kezében hosszú, vékony rúdon fehér zászló. A menetoszlop két végén is fehér zászlók lobogtak. Laza lépésben, de azért egyenes sorokban, igazodva vonultak a zászlóaljak, ezredek, teljes hadifelszereléssel. Elléptek a tisztás mellett. Az óriási zöldes-szürke kígyó dél felé kúszott.

Aztán teherautók jöttek, vontatók, ágyúk, könnyű és középnehéz tankok. Egyre több és több. És minden egység felett ott lengett a fehér zászló, az alázat és a tehetetlenség jelképe.

Most az egész autósor és az ágyúk, vontatók, tankok, az útról letérve a tegnap épített ideiglenes hídon át a mezőre gördültek és ott hosszú, egyenlő sorokba fejlődtek, mint valami ünnepi díszszemlére. A tokkal elzárt ágyúcsöveket felfelé fordították, majd minden löveg legénysége személyes fegyverét és sisakját a mező szélén lerakva, menetoszlopba sorakozott, hogy néhány kilométerrel tovább vonuljon, oda, ahol a Vörös Hadsereg képviselői átveszik a foglyokat.

A magasrangú tisztek autókon robogtak el a gyalogság mellett, még utoljára büszkén hátradőlve az ülésen. Az őrnagyok és századosok motorkerékpáron, egyesek lóháton, de a legtöbben gyalog haladtak zászlóaljuk vagy századuk élén. Nem délcegen, nem méltósággal, még csak nem is katonásan. Készséggel félreálltak és fejvetéssel tisztelegtek, valahányszor egy autó szovjet tiszteket vitt el mellettük. A szörny, amely tegnap még egész Európát fel akarta falni, ma a porban vonaglik a győztes lába előtt.

Nem haderő ez már, csak órási, végeláthatatlan fogolysereg. Ellepi Kurzeme összes útait. Akik nemrégen még világhódításról álmodoztak, most zászlóstul, fegyverestül vonulnak a kijelölt helyekre és térdet-fejet hajtanak a diadalmas igazság előtt. Lefegyverezve, lankadt vállal, zavartan ugráló szemmel hömpölyög a szürkészöld tömeg Szovjet-Lettország földjén, hogy a győztes kényére-kedvére bízza magát.

A nap egyre feljebb emelkedik, fénybe borítva a kopár domboldalt, ahol a partizánok állnak. Ruta szőke haja aranyosan csillog. De még jobban csillog a szeme. Ugyanaz a belső tűz ragyogtatja, mint Ojar és a többi partizán szemét.

Megadatott nekik, hogy tulajdon szemükkel láthassák a Győzelmet. Szóba nem fogható öröm és büszkeség tölti el őket, hiszen mindegyikük segített közelebb hozni ezt a nagy napot. Megérték, kivívták! Előttük a fehér zászlók végtelen sora, a letett fegyverek tömege, az elnémult ágyúk rendjei a széles mezőn.

— Mért sírsz, Ruta? — kérdezte Ojar Sniker. — Mert megértük ezt a napot, életünk legnagyobb ünnepét?

— Dehogy is sírok, Ojar! — rebegte Ruta. De új meg új könny pergett végig az arcán. — Csak örömömben... Mit csináljak, ha ilyen furcsa a szívem?

Nagy fordulat volt az ő életükben is, mint az egész ország életben. Hisz a nép sorsa az ő egyéni sorsuk is. Hallatlan megpróbáltatásokon mentek át, de lelküket megedzette, megnövelte a próba. Látták a halált és a pusztulást, de látták azt is, hogy az emberi hősiesség halhatatlan. Megismerték a súlyos vereség napjait és a győzelem mámorát. Az értelem és az építő munka hatalma legyőzte a gonoszság, a rombolás, az életgyűlölet erőit.

De miként a szovjet országok valamennyi fia, ők sem csak a tegnap beteljesedését érezték a mában, hanem a kezdődő holnapot is, új, nagy cselekvések, indulások idejét.

Az ágyúk elhallgattak, a puskák már nem ropognak, csak por felhőzik Kurzeme útjain — a hadifogoly-seregek menetelnek. Magasan, mint valami győzelmi zászló ragyog a szovjet föld felett a májusi nap.

És mint az ország életének minden emlékezetes napján, az egész nép, közte Ruta és Ojar, Imant és Szaveljev — hallják Sztálinjuk szavát:

„Elvtársak! A Nagy Honvédő Háború teljes győzelmünkkel fejeződött be. A háború időszaka Európában véget ért. Elkezdődött a békés fejlődés időszaka.

Köszöntlek benneteket, drága honfitársaim, a győzelem alkalmából.

Dicsőség a hős Vörös Hadseregnek, amely megvédte Hazánk függetlenségét és győzelmet aratott az ellenségen!

Dicsőség nagy népünknek, a győzelem népének!

Örök dicsőség a harcokban elesett hősöknek, akik életüket áldozták népünk szabadságáért...“

A kiadó utószava

A trilógia első része magyarul 1950-ben jelent meg. Ezért célszerűnek tartjuk olvasóinkat az első rész tartalmával röviden megismertetni. Az első rész a hatévi fasiszta Ulmanis-uralom idejébe vezetett. Ulmanisék külpolitikájában a hitleri Németországra, az országban főként a kulákokra támaszkodtak. A szélső jobbszárnyon a fasiszta „perkonkeresztesek" álltak. Ebben a környezetben ismertük meg a trilógia főszereplőit. *Karl Zsubur,* a talajátvesztett haladó értelmiség képviselője, előbb ingatlan-, majd könyvügynök, végül megtalálja útját a földalatti kommunista mozgalomhoz, és ennek irányítója, *Andrej Sileniek* oldalán résztvesz az első, rövidéletű lett szovjet köztársaság felépítésében. Baráti viszony fűzi *Edgar Pramniek* festőhöz, aki ecsetjével küzdött a rothadt Ulmanis-rendszer ellen, de a szovjet hatalomtól idegenkedik. 1941 nyarán eszmetársával, *Sausum* szerkesztővel együtt *megvárja* Rigában a németeket és szeretne visszavonulni minden politikától. A második részben is fontos szerepe van, szintúgy feleségének, *Olgának* is. Olga egykori iskolatársa, Edit, valamint férje, *Osvald Lanka* a német kémszolgálat ügynöke. Barátai ezt persze későn tudják meg. A baráti körükhöz tartozó *Mara Pavulan,* drámai színésznő, ugyancsak későn döbben rá, hogy férje, *Felix Vilde* ügyvéd, rendőrkém és ekkor szakít vele. *Hugo Zandart* versenyistálló-tulajdonos előkelő kávéházába jár a haladó értelmiség, meg az uralkodó klikk hivei. Zandart a szép Edit szerelmes rabszolgája is így kerül a kémhálózatba. A kávéház egyik törzsvendége *Erich Hartmann,* német író, állítólagos politikai menekült, valójában a fasiszták szállásczinálója. Az uralkodó rendszer főiskolai diákszervezetének tagja *Indulis Autuuga,* akinek a második részben fontos ellenforradalmi szerepe van. Apja ház- és ingat-

laniroda-tulajdonos. Egyik alkalmazottja *Jack Bunte*, szemtüles üzletember, aki feleségül veszi főnöke leányát, *Fanijját*.

Az első részben is megismerkedtünk a munkásság és a parasztság jellegzetes alakjaival. A már említett Mara *Pavulan* művésznő atyja kitűnő esztergályos, újító. *Juris Rubenis* lelkes fiatal kikötőmunkás, a második részben derék felderítő. *Peter Spare* faipari munkást börtönbe juttatta forradalmi tevékenysége. Az első szovjetkormány kiszabadítja és egy fűrésztelep igazgatását bízza rá. Feleségül veszi régi szerelmét, *Ellát, Liepiny* középparaszt leányát. A Liepiny-szülők a szép, nagy Liepniek-tanya gazdáihoz igazodnak. A tanya ifjabb gazdája *Max Liepniek*, az ellenforradalom egyik főkolomposa. Hasonlóképpen *Herman Vilde*, a már említett Felix Vilde ügyvéd testvére is. Liepinyék szellér-szomszédja, *Indrik Zakis* és népes családja várva várják a vörösöket. A Zakis-családból kerül ki a második rész két főalakja, *August Zakis*, a Vörös Hadsereg kitűnő tisztje és *Austra Zakis*, ugyancsak bátor frontharcos.

A földalatti mozgalomban tevékeny *Aija Spare*, Peter Spare testvére. Ő nyerte meg az ügynek Karl Zsuburt a tőzeg-telepen, ahol a Párt megbízásából propagandamunkát végzett. Ugyanott, a tőzeglápon öngyilkos lett a fiatal *Arija Selis, Anna Selis* mosónő leánya. Anyja is, testvérei is — *Imant* és *Ingrida* — a második résznek is vonzó szereplői.

Rosszul járt házasságában a komszomol egy kedves funkcionáriusa, *Ruta Zalite* is. Férje, *Ernest Csunda*, atlétatermetű, imponáló fellépésű ember, aki tagja a pártnak, de valójában önző és törtető. Rutát hűségesen szereti a derék forradalmár, *Ojar Sniker*, a második részben partizánparancsnok. A fejlemények az új kötetben bontakoznak ki. Az Ulmanis-kormányzat vezetői közül megismertük többek között *Alfred Nikur* minisztert. Mint vidéki ügyvéd indult el közéleti pályáján, később a földalatti ellenforradalom irányítója. Egyik ügynöke, *Kristap Ponte* a szovjethatalom alatt *Vever* álnéven kerületi végrehajtóbizottsági elnök és *Kaupiny* községi jegyzővel működik össze.

Az Ulmanis-rendszer irodalmi kiszolgálói közül az első részben is szerepeltek *Melnudris* és *Alksnis*, míg *Kalej* író haladó szellemű és a Szovjetunióba menekül a németek elől.

Az első rész egyéni sorsok, megrendítő és derűs, tragikus és komikus jelenetek tükrében megmutatta az Ulmanis-korszak bukását, a dolgozó nép első diadalát, majd hősi ellenállását a hitleri hordákkal

szemben. A második rész továbbfűzi a sokszálú cselekményt a Honvédő Háború és a felszabadulás éveiben.

•

Akik az első kötetet olvasták, látni fogják, hogy a lett nevek írása némileg módosult. Az első kötetben a lett neveket, ugyanúgy, mint az oroszokat, fonetikusan átírtuk, most az Akadémia előírásaihoz igazodva, követtük a latinbetűs lett eredetit, kivéve az olyan betűket, amelyek a mi írásunkban nem fordulnak elő (ékezetes c, z, n, a magyar szövegben cs, zs, ny.)

Az első kötetben helytelenül „nemzetőr"-nek fordítottuk az ellenforradalmi katonai alakulat nevét, itt most megtartottuk a lett „aizarg" elnevezést.

A szerkesztésért felel: Wessely László
Ellenőrző szerkesztő: Klauber Ilona
A fedéllap Bandl Antal munkája
Műszaki felelős: Siklós Béla
Felelős kiadó: az Új Magyar Könyvkiadó igazgatója

A kiadó minden jogot fenntart

Ez a kiadás 10.000 példányban a MNOSZ 5601/50 Á. és az 5602/50 Á. szabványok szerint készült

Budapesti Szikra Nyomda V., Honvéd-utca 10. — Felelős vezető: Radnóti Károly.